

A R K I V
FÖR
NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT AV STATS BIDRAG FRÅN
SVERIGE, DANMARK OCH NORGE

GENOM

EMIL OLSON

UNDER MEDVÄRKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN VERNER DAHLERUP
OTTO VON FRIESEN JÓN HELGASON EVALD LIDÉN
MAGNUS OLSEN DIDRIK ARUP SEIP ELIAS WESSÉN

FEMTIOANDRA BANDET.

TREDJE FÖLJDEN.

ÅTTONDE BANDET.

C. W. K. GLEERUP.
LUND.

OTTO HARRASSOWITZ.
LEIPZIG.

LUND 1936.

INNEHÅLL.

Emil Olson, Axel Kock	1
Ole Widding, Finnur Jónsson	28
Johan Palmér, Skånska ortnamn av typen <i>Kävlinge</i> och <i>Värpinge</i>	38
Sixten Belfrage, Kellgrens användning av orden »läcker» och »täck»	55
Harry Andersen, Smaa kritiske Strejftog	66
Birger Bjerre, Till ett brev av Eva Oxenstierna	76
Nat. Beckman, Ignavi et imbelles et corpore infames	78
Nat. Lindquist, Översättaren av Nya Testamentet 1526 ..	82
Egil Johnsen, Laurentz Hanssöns Sagaöversettelse	159
Per Wieselgren, Anmälan av »Islenzk fornrit. II. Egils saga Skallagrímssonar. Sigurdur Nordal gaf út»	182
Dens., Anmälan av »Finnur Jónsson, Seks Afhandlingar om Eddadigtene»	192
Christen Møller, Anmälan av »J. H. Bredsdorffs Udvalgte Afhandlingar indenfor Sprogvidenskab og Runologi. Ud- givet af Jørgen Glahder»	194
Gustav Neckel, Anmälan av »Studia Germanica, tillägnade Ernst Albin Kock den 6 december 1934»	196
Erik Noreen, Anmälan av »F. Holthausen, Gotisches ety- mologisches Wörterbuch»	198
Ivar Modéer, Anmälan av »Valter Jansson, Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk»	201
—————	
Magnus Olsen, Commentarii Scaldici. I.	209
S. A. Krijn, Troldmanden Vergilius paa Island	256
Åke Ohlmarks, Totenerweckungen in Eddaliedern	264
Otto von Friesen, <i>Virdar</i> och <i>Varend</i>	298

W. H. Vogt, Zwei Flüche der gridamál	325
Erik Holmkvist, Om Peder Månssons författarskap och landsmanskap	340
Nat. Beckman, Anmälan av »Henrik Bertelsen, Ordrytme og Versrytme, 3 metriske Stykker»	350
Elias Wessén, Anmälan av »Magnus Olsen og Haakon Shetelig, Runekammen fra Setre»	357
Birger Bjerre, Anmälan av »Nat. Beckman, Västeuropeisk syntax»	366
Johan Palmér, Anmälan av »Studier tilegnede Verner Dahlerup paa femoghalvfjerdsaaarsdagen den 31 Oktober 1934»	369
Anne Holtsmark, Anmälan av »J. de Vries, De skalden- kenningen met mythologischen inhoud»	374
Valter Jansson, Anmälan av »O. F. Hultman, Efterläm- nade skrifter. Utgivna av Rolf Pipping. Första delen» ..	376

Axel Kock.¹

Axel Kock, som den 18 mars 1935 gick bort efter en sällsynt lång och fruktbringande vetenskaplig verksamhet, var född 1851. Sina akademiska studier avslutade han 1879 med disputation för filosofie doktorsgraden i nordiska språk och förordnades strax där-efter till docent i ämnet vid Lunds universitet. Till få år före sitt fränfalle ägnade han så gott som oavbrutet sina krafter åt språkvetenskapliga forskningar. Såsom docent i Lund under 1880-talet, professor vid Göteborgs Högskola 1890—1893 och professor vid Lunds universitet 1907—1916 utövade han även på ett förtjänstfullt sätt akademisk lärarverksamhet.

Vid den tid, då Axel Kock först framträdde som forskare, hade en utveckling efter nya linjer på den nordiska språkvetenskapens område redan i viss mån tagit sin början. I främsta rummet är här att erinra om den betydelse, som J. E. Rydqvists arbeten, särskilt hans »Svenska språkets lagar», hade för den svenska språkhistorien. Bland något yngre forskare böra särskilt nämnas K. F. Söderwall, som i sitt tidigare skriftställarskap lämnade viktiga bidrag till det svenska språkets historia och senare genom sin Medeltidsordbok skänkte ett språkhistoriskt hjälpmedel av bestående värde, samt Carl Fredrik Säve, som genom sina stora ord-samlingar och genom sitt arbete »De starka verberna i gotländskan och dalskan» blev en av föregångarna för den moderna dialektforskningen.

---

¹ Efterföljande framställning avser icke att utgöra en fullständig levnadsteckning av Axel Kock utan endast att i korta drag redogöra för hans vetenskapliga verksamhet och dess betydelse för den nordiska språkvetenskapen. En kort minnesteckning av allmänare art har förf. lämnat i Hum. Vetenskapssamfundets Årsberättelse 1935—1936, s. XVII ff.

Under 1870-talet blevo dessa nya riktningar inom den nordiska språkvetenskapen ännu mera utpräglade, och särskilt i Uppsala växte det vid denna tid upp en krets av unga forskare, som skulle komma att leda den nordiska språkforskningen in på nya banor. Till dessa nydanare av den nordiska språkvetenskapen och särskilt av den nordiska språkhistorien hörde bl. a. Adolf Noreen och Fredrik Löffler, för att endast nämna ett par av de förnämsta representanterna.

Framför dessa unga forskare, bland vilka Axel Kock snart framträdde som en av de allra främsta, låg ett rikt och lockande arbetsfält. Trots föregångarnas ansatser voro ännu stora delar av den nordiska språkhistorien praktiskt taget obearbetade. Här blev Kock en vägrödjare av utomordentlig betydelse för det moderna språkstudiet i vårt land. Sina forskningar ägnade han i all synnerhet åt den svenska språkhistorien, särskilt det svenska språkets ljudhistoria; men de sträckte sig på stora och viktiga områden även till de övriga nordiska språken, i någon mån även till övriga germanska språk, t. ex. gotiskan och fornfrisiskan.

Kock var ungefär samtida med den krets framstående språkforskare i Tyskland, som man givit namnet den »junggrammatiska skolan» och vars idéer för flera årtionden framåt kommo att dominera språkforskningen både i Tyskland och i Norden. Denna riktningens intresse omfattade i främsta rummet lingvistiken, särskilt den historiska ljudläran, formläran och ordbildningsläran, och ägnade i samband därmed sin uppmärksamhet framför allt åt språkens äldre skeden. Samtidigt framhölls emellertid allt starkare vikten av studiet av det levande talet, de nutida dialekterna. För det senare blev fonetiken en ivrigt bedriven hjälpdisciplin liksom för det historiska studiet den jämförande indoeuropeiska forskningen. Riktningens allmänna teoretiska uppfattning var påverkad av den samtida naturvetenskapen och syftade till att göra lingvistiken i största möjliga mån till en »exakt» vetenskap och till att uppställa allmängiltiga lagar för språkutvecklingen. Kocks arbete befruktades och hans teoretiska inställning till språkliga fenomen tog helt naturligt i mycket intryck av denna unga forskar-

skola, med vilken han bl. a. hade tillfälle att göra bekantskap under flera längre studieresor i Tyskland under 1870-talet. Men han förhöll sig dock mot den nya riktningen mera självständig och reserverad än de flesta då unga forskarna i vårt land. Han delade aldrig de överdrifter, vartill denna skola i mycket gjorde sig skyldig och som så småningom framträtt i allt klarare dager. Denna självständiga hållning har också i hans skriftställarskap flerstädes tagit sig uttryck i en väl övervägd kritik av vissa av junggrammatikernas lärosatser. Särskilt må erinras om den uppfattning i den länge ivrigt debatterade frågan om ljudlagarnas undantagslöshet, som han framlagt i sin bok »Om språkets förändring».

Sitt rykte som forskare grundade Kock genom sina idérika och originella ungdomsarbeten rörande den svenska accentueringen och den fornsvenska ljudhistorien. Till dessa forskningsområden återvände han sedan också ständigt och bröt på dem alltjämt nya banor. Särskilt ha de teorier rörande förhållandet mellan accent och ljudutveckling som han gång på gång framlagt, visat sig vara utomordentligt fruktbara för lösandet av många och viktiga frågor inom den nordiska historiska ljudläran.

Redan doktorsavhandlingen, första delen av »Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent», var ett arbete av hög vetenskaplig rang. Författaren behandlade däri på ett lika grundligt som klart och överskådligt sätt de enkla ordens expiratoriska och musikaliska accentformer i den nutida svenskan, men gav tillika en historisk redogörelse för de olika accentformernas uppkomst och deras förändringar från fornsvensk tid till våra dagar och ställde dessa i samband med ljudutvecklingen, framför allt med utvecklingen av ändelsevokalerna. På samma sätt behandlades i den 1884—85 utkomna andra delen av samma verk de sammansatta ordens accentuering i äldre och yngre svenska. Arbetet är rikt på fina iakttagelser, resultat och uppslag och innehåller i själva verket in nuce många av de specialundersökningar, som sedermera gjorts av författaren inom den nordiska ljudhistorien.

De nordiska accentueringsproblemen behandlade Kock senare i särskilda uppsatser vid många tillfällen. En sammanfattning

gjorde han i »Die alt- und neuschwedische accentuierung unter berücksichtigung der anderen nordischen sprachen» (1901). I denna skrift undersökte han också mera ingående accentförhållandena under de äldsta nordiska språkskedena och förklarade de nordiska språkens historiska accentuering med utgångspunkt från dessa och ytterst från den urgermanska accentueringen. Arbetet innehåller även ett kort men lärorikt kapitel om den svenska satsaccentueringen, ett område som hittills föga uppmärksammats av språkforskningen.

Samtidigt med de först nämnda accentstudierna bedrev Kock även andra forskningar inom den svenska ljudhistorien. En del av resultaten samlade han i sina »Studier öfver fornsvensk ljudlära I—II» (1882—86) och »Undersökningar i svensk språkhistoria» (1887). Av innehållet i den förra är särskilt att märka de grundläggande studier över de svenska ändelsevokalerna, som utmyнна i de av alla nordiska språkmän kända och erkända teorierna om »vokalharmoni» och »vokalbalans». Denna undersökning av de fornsvenska ändelsevokalernas växling torde vara en av de förnämligaste språkvetenskapliga avhandlingar som någonsin blivit skrivna.

Under flera tiotal år framåt utvecklade Kock sedan ett utomordentligt rikt skriftställarskap på den svenska och allmänt nordiska ljudhistoriens område. De flesta av dessa undersökningar äro nedlagda i jämförelsevis korta tidskriftsuppsatser, flertalet publicerade i »Arkiv för nordisk filologi», som från och med femte bandet 1889 redigerades av Kock. Ett antal av de viktigaste skola här nämnas.

I första rummet framträder en serie undersökningar, som gälla de samnordiska vokalförändringarna, omljud och brytning. Dessa företeelser voro tidigare endast i ringa mån klarlagda och hade behandlats — företrädesvis av tyska forskare — mest från gemensamt germansk synpunkt utan tillräcklig hänsyn till de olika språkens speciella utveckling. Här tog Kock upp frågorna från grunden och belyste dem även från internt nordisk ståndpunkt, varvid han ofta fick tillfälle att uppvisa det oriktiga eller otillfredsstäl-

lande i de äldre uppfattningarna. Till dessa undersökningar höra bl. a.: »*I*-omljudet och den samnordiska förlusten af ändelsevokaler» (Arkiv för nordisk filologi 4: 141—162, 1888; även på tyska i Paul-Braunes Beiträge 14: 53—75, 1889); »Till frågan om *u*-omljudet i fornsvenskan» (Svenska landsmålen XII. 7, 1891); »Språkhistoriska bidrag. I. *I*-omljud i kort rotstavelse, följd av *-iR-*» (Arkiv för nordisk filologi 8: 256 ff., 1892); »Kritische Bemerkungen zur Frage nach dem *i*-Umlaut» (Paul-Braunes Beiträge 18: 417—464, 1894); »Anmärkningar till läran om *u*-omljudet» (Arkiv för nordisk filologi 18: 288—354, 1894); »Zur Frage über den *w*-Umlaut, sowie über den Verlust des *w* in den altnordischen Sprachen» (Indogermanische Forschungen 5: 153—67, 1895); »Zur Behandlung des durch *u* entstandenen Brechungsdiphthongs in den altnord. Sprachen» (Paul-Braunes Beiträge 20: 117—140, 1895); »Till frågan om *u*-omljudet i fornnorskan» (Arkiv för nordisk filologi 12: 128—170, 1896); »Der *a*-Umlaut und der Wechsel der Endvocale *a*: *i* (*e*) in den altnordischen Sprachen» (Paul-Braunes Beiträge 23: 484—554, 1898); »Till frågan om brytning och nasalvokaler i fornnordiska språk» (Arkiv för nordisk filologi 17: 161—97, 1901); »Der *i*-Umlaut von *e* in den altnordischen Sprachen» (Paul-Braunes Beiträge 27: 166—90, 1902); »Om *u*-brytningen i fornnordiska språk» (Arkiv för nordisk filologi 19: 234—51, 1903); »Kritiska anmärkningar till frågan om *a*-omljudet» (Arkiv för nordisk filologi 26: 97—141, 1910); »Kritiska anmärkningar till frågan om brytningen i fornnordiska språk» (Arkiv för nordisk filologi 30: 339—88, 1914, och 31: 321—81, 1915); »En fornnorsk och östnordisk ljudlag» (Arkiv för nordisk filologi 33: 241—75, 1917); »Altnordischer *u*-Umlaut in Ableitungs- und Beugungsendungen» (Lunds Universitets Årsskrift 1918). En sammanfattande framställning av sina viktigaste forskningsresultat i dessa frågor gav Kock i det på tyska utgivna arbetet »Umlaut und Brechung im Altschwedischen. Eine Übersicht» (Lunds Universitets Årsskrift 1911—16).

Dessa undersökningar gå alla ut på att visa huru förklaringarna till omljuds- och brytningsfenomenen äro att söka i de forn-

nordiska accentförhållandena, ändelsevokalernas därav betingade karaktär och de av accenten beroende synkopefenomenen. De teorier, vari undersökningarna utmynna, ha varit av genomgripande betydelse för den nutida uppfattningen i dessa frågor. I själva grundprinciperna torde de näppeligen komma att rubbas av den framtida forskningen, och i alla händelser komma de för överskådlig tid att bilda grundvalen för all diskussion rörande hithörande problem.

Beträffande omljudsfrågorna må till en början erinras om att Kock genom sina undersökningar avgörande bevisat, att *i*-omljudet av *e* och *a*-omljudet icke, såsom man dittills allmänt antagit, äro urgermanska eller samgermanska företeelser, utan att de genomförts under särspråklig tid. Denna nya insikt har varit av betydelse icke endast för den nordiska språkhistorien utan för den germanska språkvetenskapen överhuvud.

Den viktigaste frågan rörande *i*-omljudet är den om dess inträde i stavelser av olika kvantitet. Kock ansåg sig på grundvalen av ett vidsträckt material kunna konstatera en regel — från vilken dock vissa bestämda undantag finnas — att *i*-omljud vid bortfallet *i* i de nordiska språken ljudlagsenligt inträtt endast i lång, däremot icke i kort rotstavelse. Som förklaring härtill uppställde han den fyndiga hypotesen, att *i*-omljudet inträtt under två olika perioder, skilda av en mellanperiod, under vilken omljudstendensen överhuvud icke fanns i språket. Under en tidigare period bortföll sålunda *i*-et och verkade omljud i långstaviga ord, som t. ex. *gasti*- > *gæst*-, *hūsian* > *hysa* o. s. v., under det att *i*-et ännu kvarstod i kortstaviga ord, sådana som t. ex. *stādi*-, *dāni*-. I dessa senare bortföll *i*-et, först sedan tendensen till *i*-omljud vid bortfall av *i* redan upphört, och vi fingo därigenom sådana former som *stād*-, *dan*- o. s. v. Anledningen till att *i*-et bortföll senare i de kortstaviga orden än i de långstaviga åter var den, att den accent som vilade på ändelsen i de senare orden var något starkare än den, som vilade på motsvarande stavelse i de långstaviga. Först under en ännu senare period inträdde *i*-omljudstendensen på nytt, nu vid kvarstående *i* och *ī*. Under detta skede i *i*-omljudgets historia

blev t. ex. ett *auria-* till *eyri-* (fsv. *øre*), ett *ranni* till *rænnir*, ett *huljan* till *hylia* o. s. v.

Det har från vissa håll erinrats, att den nu i korthet omtalade *i*-omljudstendensen är förenad med vissa svårigheter såväl beträffande den fonetiska förklaringen av företeelsens förlopp som beträffande antagandet av två tidsskilda *i*-omljudsperioder. Den uppfattningen, att det »äldre» *i*-omljudet ljudlagsenligt inträtt i lång, men icke i kort rotstavelse, har också från vissa håll blivit bestridd. Ett par forskare som (tidigare) E. Wadstein och (senare) H. Pipping ha sålunda velat hävda, att det äldre *i*-omljudet ljudlagsenligt skulle inträda i såväl kort som lång rotstavelse och att den faktiska fördelning mellan former med och utan omljud, som föreligger i materialet, måste förklaras genom olika slag av analogi-utjämnings. Bevisföringen härför har av Kock på de flesta punkter segerrikt bemötts, och det torde icke lida något tvivel, att Kocks regel gäller för det västnordiska och större delen av det östnordiska området. Ett undantag synes gutniskan, såsom särskilt en yngre forskare (N. Carlsson) gjort sannolikt, utgöra, i det att denna dialekt visar genomgående *i*-omljud även i kort rotstavelse. En dylik olikformig tendens i fråga om de samnordiska ljudlagarnas detaljer framträder även i andra fall, och Kock har själv haft öppet öga för liknande dialektiska differenser, t. ex. beträffande *u*-omljudet och brytningen.

En särskild svårighet i bedömandet vålla några undantag från regeln om *i*-omljudets uteblivande i kort rotstavelse, av vilka de viktigaste utgöras av följande grupper: 1) nom. sg. mask.: urn. *venia* > isl. *vinr*, fsv. *vin*, urn. *segia* > isl. *sigr*, fsv. *sigher*; 2) nom. och ack. pl. av konsonantstammar: urn. *hnotia* > isl. *hnøtr*, fsv. *nøter*, urn. *duria* > isl. *dyrr*, fsv. *dyr*; 3) kompar. av kortstaviga adj. och adv.: urn. *batia* > isl. *betri*, fsv. *bætre*, urn. *furia* > isl. *fyrr*, fsv. *fyrre*; urn. *batia* > isl. *betr*, fsv. *bæter*, urn. *furia* > isl. och fsv. *fyrr*; 4) pres. ind. sg. av starka verb: urn. *setia* > isl. *sitr*, fsv. *siter*, urn. *faria* > isl. *ferr*, urn. *komia* > isl. *kømr* m. fl.; 5) pres. ind. sg. av svaga verb av *ia*-klassen: urn. *baria* > isl. *berr*, fsv. *bær*, urn. *flutia* > isl. *flytr*, fsv. *flyter* osv. För en del av dessa

grupper eller enskilda ord inom dem kunna lämnas och ha lämnats tillfredsställande specialförklaringar. Gemensamt för dem alla är emellertid, att efter *i*-et i ändelsen följt ett palatalt *r*. Kock uppställde därför (Arkiv 8: 256 ff.) den förklaringen, att *i*-ets palataliserande verkan förhöjts av det efterföljande palatala *r*-et, och gav åt denna företeelse namnet *ix*-omljud. *ix*-omljudets existens har livligt bestritts av åtskilliga forskare, och full bevisning vare sig i den ena eller andra riktningen torde näppeligen kunna åstadkommas. Från metodologisk synpunkt har emellertid Kocks förklaring ett obestridligt företräde.

I fråga om *u*-omljudet har Kock bekräftat och vidare utbyggt de grundläggande meningar rörande utvecklingen på östnordiskt område, som tidigare framstälts av Sven Söderberg i en bekant avhandling i »Öfversigt af Filologiska sällskapet i Lund förhandlingar 1881—1888» (Lunds Universitets Årsskrift 1890). Den viktigaste regel för det östnordiska *u*-omljudet, som denne (i anslutning till en redan av C. Säve framställd mening) konstaterat och utförligt motiverat, var den, att omljud icke inträtt, då *u* stod kvar, d. v. s. att det av Kock senare så kallade »yngre *u*-omljudet» icke inträtt på östnordisk botten. Denna mening försvarade Kock med avgjord framgång särskilt mot E. Wadstein, som sökte uppvisa *u*-omljudets allmängiltiga karaktär för hela det nordiska språkområdet. Kock preciserade härunder närmare villkoren för *u*-omljudets inträde i väst- och östnordiskan. För det östnordiska området påvisade han bl. a. förekomsten av det så kallade »kombinerade» yngre *u*-omljudet, dvs. *u*-omljud föranlett av *u*-et i ändelsen under medverkan av någon annan faktor, och utredde de mera invecklade förhållandena i fornnorskans olika dialekter. Söderbergs och Kocks uppfattning om *u*-omljudet i östnordiskan har länge varit omfattad av så gott som alla forskare på området. Undersökningar i allra nyaste tid, särskilt av B. Hesselman, peka på att i bestämda fall i vissa västsvenska dialekter även det enkla yngre *u*-omljudet förekommit och satt spår i nutida ordformer (särskilt i ortnamn). För de flesta fornsvenska och forndanska dialekter äger Kocks uppfattning emellertid utan tvivel giltighet.

Den viktiga frågan om *a*-omljudet i de nordiska språken har flerstädes utförligt behandlats av Kock. En av de största svårigheterna i frågan om detta omljud är det skenbart oregelbundna och mycket växlande sätt, på vilket det är genomfört i de östnordiska dialekterna, i vad det gäller övergången $u > o$ i rotstavelsen. Kocks principiella ståndpunkt är här den, att väsentligen samma regler urspr. gällt på östnordisk som på västnordisk botten och att den brokiga växlingen mellan *u* och *o* i stamstavelseorna i de fornsvenska och forndanska dialekterna beror på analogiska utjämningsprocesser inom eller mellan böjningsschemata. Vid valet mellan *u* och *o* ha de efterföljande konsonanterna, stundom även de föregående, inverkat på utjämningsresultat; men dessa påverkningar från konsonanterna, som te sig olika i olika östnordiska dialekter, äro icke att betrakta såsom uttryck för ljudlagar i egentlig mening. Denna uppfattning, som Kock tidigt framställde, hade han långt senare tillfälle att framgångsrikt försvara emot den finländske forskaren O. F. Hultman, som i en mycket förtjänstfull avhandling om *a*-omljudet i fornsvenskan ställt sig på en motsatt principiell ståndpunkt, i det att han uppställt speciella och starkt begränsade ljudlagar för omljudets inträde på olika fornsvenska språkområden. Kocks mening torde omfattas av de allra flesta av hans medforskare.

I fråga om brytningsteorierna kan anmärkas, att Kock vad *u*-brytningen beträffar övergav den tidigare vanliga meningen, enligt vilken *u*-brytningsdiftongen, isl. *ju*, fsv. *io* o. s. v., uppkommit genom *u*-omljud av ett äldre *ia*, och i stället antog en direkt genom epentes förklarad övergång $e > eu > eu > eo > io$ o. s. v. Trots det att den äldre uppfattningen senare åter upptagits och energiskt försvarats av vissa andra forskare, torde Kock, för såvitt jag kan se, på denna punkt ha rätt, även om vissa därmed sammanhängande frågor ännu icke blivit definitivt lösta. Av stort intresse äro de regler för den yngre *u*- och *a*-brytningen, som Kock uppställt. Bl. a. har han genom dessa på ett skarpsinnigt sätt förklarat brytningens uteblivande i vissa grupper av kortstaviga ord genom ändelsevokalens ursprungliga nasalitet och

därmed i samband stående förlängning. De invändningar mot Kocks uppfattning i denna fråga, som gjorts av en annan forskare (B. Hesselman), har Kock med avgjord framgång vederlagt. I en fråga rörande den äldre brytningen, den av Hesselman framställda meningen, att *a*-brytningen ljudlagsenligt uteblivit i kortstaviga ord på västnordiskt område och i vissa östnordiska dialekter, synes det samlade materialet däremot måhända snarast tala till den senares förmån.

Vid sidan av de nu nämnda, i särskild mening grundläggande undersökningarna har Kock givit många andra och viktiga bidrag till den samnordiska ljudläran.

Bland de många undersökningarna böra särskilt nämnas: »Långa ändelsevokaler i det nordiska fornspråket» (Arkiv för nordisk filologi 4: 87—94, 1888); »Bidrag till nordisk språkhistoria. I. Det s. k. *i*-omljudet af *y* i de nordiska språken. II. Det s. k. *i*-omljudet af *æ* (*e*) i de nordiska språken» (Arkiv för nordisk filologi 4: 163 ff., 1888); »Till växlingen *i* : *ē* i fornnordiska språk» (Arkiv för nordisk filologi 6: 221—24, 1890); »Zum Wechsel *ū* : *ō* in den altnordischen Sprachen» (Indogermanische Forschungen 2: 332—37, 1893); »Studier över fornnordisk vokalisation» (Arkiv för nordisk filologi 15: 323—60, 1899); »Till frågan om behandlingen av ljudförbindelsen *aiw* i fornnordiska språk» (Arkiv för nordisk filologi 17: 355—72, 1901; härtill, med anledning av O. von Friesens behandling av samma ämne, ytterligare tvenne uppsatser: Arkiv för nordisk filologi 18: 226—56, 1902, och 20: 255—83, 1904); »Zur Frage nach dem Suffix der Participia Passivi altnordischer starker Verba» (Indogermanische Forschungen 33: 337—50, 1913—14).

Alla de nu nämnda uppsatserna behandla vokalutvecklingen. Bland avhandlingar rörande konsonantläran må nämnas: »Till frågan om supradantalt *l* och *n* i det nordiska fornspråket» (Arkiv för nordisk filologi 9: 254 ff., 1893); »Studier i väst- och östnordisk grammatik. I. Till växlingen *tt* : *t* i isländskan» (Arkiv för nordisk filologi 13: 162 ff., 1897); »Undersökningar i fornnordisk gramma-

tik. III. Till frågan om behandlingen av urgermanskt *hw* i de fornnordiska språken» (Arkiv för nordisk filologi 32: 187 ff., 1916)

Flera av dessa undersökningar, i synnerhet de som gälla vokalläran, äro av djupgående betydelse och stor räckvidd. En av de nämnda uppsatserna behandlar sålunda den för den nordiska ljudläran viktiga frågan om växlingen $\bar{u} : \bar{o}$ i ord som västnord. *kú*: fsv. *kō*, isl. *búa*: fsv. *boa* o. dyl. Kock antager här en ljudlagsenlig östnordisk övergång $\bar{u} > \bar{o}$ framför vokal med följande utjämning i vissa fall inom böjningsschemat.¹ — Uppsatserna om ljudförbindelsen *aiw* utreda ett synnerligen intrikat spörsmål, som ännu icke torde kunna anses tillfredsställande löst. Som säkert resultat av Kocks grundliga diskussion av frågan kan emellertid bl. a. antecknas beviset för att samnord. *w* icke, såsom det av vissa forskare antagits, vokaliserats i slutljud eller att i alla händelser en dylik vokalisering icke givit till resultat ett *u* som i fråga om sina ljudverkningar varit likvärdigt med ursprungligt *u*. — Av alldeles särskild betydelse är uppsatsen rörande den urnordiska ändelsevokalen i de starka verbens perfekt particip. Kock visar (bl. a. emot A. Noreens antagande av en avljudsväxling inom perfektparticipets paradigm) att perfekt particip av de allra flesta starka verb ursprungligen i de nordiska språken liksom i gotiskan genomgående haft *a* i ändelsen: *budan-*, *guldán-*, *buran-*, *akan-* o. s. v. För vissa verb, nämligen de med *i* och *ai* i stammen, antager han emellertid, att ändelsen i stället varit *i* (*bitin-*, *haitin-* o. s. v.), vilket bl. a. skulle på ett enkelt sätt förklara saknaden av *a*-omljud i den första avljudsklassen i isländskan. Frågan har senare behandlats av andra forskare, utan att Kocks ståndpunkt väsentligen kunnat rubbas. Enligt min åsikt kan man emellertid gå ett steg längre än Kock såtillvida, att man torde kunna antaga, att liksom i gotiskan ändelsen på nordisk botten i alla verbklasser inne-

¹ Senare har en annan forskare (O. von Friesen i *Symbola philologica* O. A. Danielsson octogenario dicata, s. 86 ff., 1932) visat, att frågan är av mera invecklad natur, än Kock menade, och att växlingen åtminstone delvis måste förklaras genom förnordiska eller förgermanska ljudväxlingar.

hållit ett *a*. Detta *a* övergick så småningom i svagton till *e > i*. Att *a*-omljud i vissa fall icke inträdde, beror då därpå, att på grund av vissa inflytanden (från *i*-haltig vokal i stamstavelsen eller från palatal konsonant) övergången till *e > i* försiggick tidigare än i andra fall och sålunda före *a*-omljudets inträde.¹ — Bland konsonantstudierna är den, som behandlar frågan om supradentalt *l* och *n* av grundläggande natur och ger nyckeln till förklaringen av ett flertal vokalutvecklingar i synnerhet på östnordiskt språk-område.

Sitt största intresse och sin mesta arbetskraft ägnade Kock emellertid allt fort åt studiet av den fornsvenska och nysvenska ljudläran. På hela detta stora och före honom till stora delar obearbetade område har han gjort förstahandsundersökningar, och det gives icke många hithörande frågor, i vilka han icke antingen för första gången framställt förslag till lösning eller högst väsentligt modifierat äldre meningar.

Bland de talrika specialundersökningarna rörande den svenska vokalläran må följande nämnas såsom särskilt betydelsefulla: »Om svenskans behandling af ljudförbindelsen *iū* ock om fornsvenskans *l*-ljud. En undersökning med stöd af svenska landsmål» (Svenska landsmålen II. 12, 1883); »Fornsvensk språkforskning. I. Till behandlingen av brytningsdiftongen *iu*, *io*» (Nordisk Tidsskrift for Filologi. N. R. 8: 284 ff., 1887—88); »Fornsvenskans behandling av diftongen *ia*» (Arkiv 5: 371—84, 1889); »Untersuchungen zur ost- und westnordischen Grammatik. IV. Vokalverlust bei Hiatus im Altschwedischen» (Skandinavisches Archiv 1: 36 ff., 1892); »Behandlingen av fornsvenskt kort *y*-ljud och supradentalers inverkan på vokalisationen» (Arkiv 9: 50—85, 235—49, 253—54, 1893); »Grammatiska och etymologiska undersökningar i nordiska språk. III. Utveckling *īa > ēa* i fornsvenskan» (Därs. 9: 157 ff., 1893); »Några grammatiska bidrag. II. Preteritiformer till fsv. *halda*, *falla* och behandlingen av brytningsdiftongen *iu* i den yngre

¹ Beträffande verb med palatal konsonant i stammen gör Kock själf detta antagande redan i Paul-Braunes Beitrage 23.

fsv.» (Därs. 11: 319 ff. 1895); »Studier i svensk grammatik. [I]. Tilljämning i fornsvenskan. [VI]. En kvantitetsfråga i svenskan» (Svenska landsmålen XI. 8, 1896); »Bidrag till fornnordisk ljudlära. V. Till frågan om den s. k. parasitvokalen i fornsvenskan» (Arkiv 18: 168 ff., 1902); »Historiska bidrag till svensk språkforskning. I. Spår av nasalvokaler i fornsvenska litteraturspråket» (Därs. 22: 333 ff., 1906); »Anmärkningar om 1600-talets svenska verskonst» (Därs. 25: 1—74, 1909)¹; »Till utvecklingen av rotstavelsens korta *i*-ljud i svenskan» (Därs. 41: 81—95, 1925).

Bland konsonantstudier av särskild betydelse må antecknas: »Studier i svensk grammatik. [III]. Om behandlingen av fsv. *r*-ljud. [V]. En dissimilation i 1500-talets svenska» (Svenska landsmålen XI. 8, 1896); »Svenska konsonantstudier. I. Om *g*- och *gh*-ljuden. II. Till ljudutvecklingen $\bar{d} > d$ » (Nordisk Tidsskrift for Filologi. N. R. 9: 140 ff., 1889—90); »Några bidrag till fornnordisk grammatik. III. Dissimilationer i de östnordiska språken. IV. Till växlingen *fn* : *mn* i de östnordiska språken. V. Till växlingen *ft* (*fpt*) : *pt* i fornsvenskan och isländskan» (Arkiv 6: 24 ff., 1890); »Studier i fornnordisk grammatik. VI. Till växlingen *gh* : *g* i fornsvenskan. VII. Till växlingen *dh* : *d* i 1500-talets svenska» (Därs. 11: 146 ff., 1895); »Några grammatiska bidrag. III. Till växlingen *ld* : *ll* i fornsvenskan. IV. Växling av *gh*- och *j*-ljuden i fornsvenskan» (Därs. 11: 324 ff., 1895); »Bidrag till fornnordisk ljudlära. IV. Växling av *th* och *t*, *gh* och *g* i fornsvenskan» (Därs. 18: 162 ff., 1902).

Ett flertal av dessa undersökningar i fornsvensk vokal- och konsonantutveckling höra, liksom de förut berörda samnordiska studierna, till dem, vilkas resultat i deras enklaste grunddrag numera tillhöra elementerna av den fornsvenska ljudhistorien. Av detta slag är sålunda t. ex. undersökningen av övergången *iu* > *y* efter *r* och kakuminalt *l*. Samma grundläggande natur ha studierna rörande utvecklingen av diftongerna *iu* och *io* i fornsvenskan, i

---

¹ I förkortad form även i Vitt. Hist. och Antikv. Akad. Handl. D 33 NF 13 Nr 4 (1924).

vilka Kock bl. a. visar, att övergången *io* > *iø* är beroende dels av diftongens kvantitet, dels av de efterföljande konsonanterna. Liknande problem rörande det progressiva *i*-omljudet ha behandlats i fråga om brytningsdiftongen *ia*; genom granskning av ett stort textmaterial uppvisas, att olika regler för övergången *ia* > *ie* gällt för olika trakter av det fornsvenska språkområdet, men att dessa regler väsentligen låta sig sammanfatta under två synpunkter: dels ställningen i framljud resp. inljud, dels diftongens kvantitet, som i sin ordning är beroende av de efterföljande konsonanterna. — En synnerligen betydelsefull undersökning är också den, som ägnats frågan om vokalsynkope i hiatus i fornsvenskan (*skōar* > *skōr*, *mōar* > *mōr*, *fria* > *fri*, *sēa* > *sē*, *flȳa* > *flȳ* o. dyl.). Den ljudlag om levissimusbetoning i hiatus och därav följande vokalbortfall, som Kock uppställer, är av vikt icke blott för ljudläran utan även för förståendet av flera punkter i den forn- och nysvenska böjningsläran. En särskild ställning intager den grundliga avhandling, som Kock givit den anspråkslösa titeln »Anmärkningar till 1600-talets svenska verskonst». Den gäller frågan om vokalförlust i två- och flerstaviga ord i den äldre nysvenskan och går ut på att visa, att de i äldre tiders vers så ofta förekommande förkortningarna, sådana som *båd'*, *min'*, *mång'*, *komm'*, *kund'*, *levand'*, *uppväckt'*, *tjänar'*, *fiend'*, *alldel's* o. s. v. icke, som det kan synas för en nutida läsare, utgöra en godtycklig *licentia poetica*, utan ha sin grund dels i den samtida tyska verskonstens från antiken härledda regler om elision, dels och framför allt i från det nutida riksspråket avvikande accentförhållanden, som ännu i dag föreligga i vissa svenska dialekter och som även där givit anledning till apokoperingar och synkoperingar av liknande slag.

Av konsonantstudierna vill jag här som särskilt betydelsefull och karakteristisk för Kocks skarpsinniga och kringsynta sätt att tränga in i ett problem framhålla den om behandlingen av fornsvenskt *r*-ljud. Problemet gäller det för de östnordiska språken i ett antal böjningsformer förekommande bortfallet efter vokal av s. k. palatalt *r* (*R*), vilket senare diskuterats av flera andra forskare och helt nyligen varit föremål för en utförlig monografi av O. F.

Hultman.¹ Ehuru de nya bidragen naturligtvis givit ytterligare material för frågans bedömande, kan Kock sägas i sin uppsats ha angivit alla de väsentliga faktorer, som haft inflytande på växlingen mellan bortfallet och kvarstående *R*: sandhi-företeelser, accentförhållanden, ändelsevokalernas beskaffenhet, dissimilation m. m. Han har också uppdragit grundlinjerna för de analogitjämningsar, som givit till resultat det nuvarande riksspråkets ståndpunkt i fråga om *R*-förlust resp. bibehållande av *R* och antytt de faktorer, som verkat i bevarande riktning eller som gynnat *R*-förlusten.

I de ovan nämnda och många andra liknande undersökningar har Kock lagt en så omsorgsfull grund för sin uppfattning av ljudutvecklingen, att även hans detaljresultat i stort sett stå oemotsagda. Det är emellertid självklart, att fall kunna finnas, där senare tiders forskning givit anledning att betrakta förhållandena på annat sätt än Kock gjort. Jag skall här nämna ett par dylika undersökningar, som stå i nära samband med varandra. Den ena gäller utvecklingen av ä. fsv. *ī* och den andra av ä. fsv. *ȳ*. Kock behandlar icke dessa företeelser såsom helt parallella. För *ī* uppställer han den huvudregeln, att gammalt *ī* övergått till *e* i öppen men kvarstår i slutet stavelse; även i slutet stavelse har dock *ī* blivit till *e* framför vissa konsonantförbindelser (*r* eller kakuminant *l* + konsonant). Beträffande gammalt *ȳ* ger hans undersökning till resultat, att detta i ett flertal fall övergått till *ø* såväl framför vissa enkla konsonanter som framför vissa konsonantförbindelser (särskilt *r* och *l* + konsonant). En yngre forskare, B. Hesselman, har här tillämpat en helt ny tanke, i det han utgått från stavelsernas kvantitetsförhållanden, och har på den vägen kommit till det resultatet, att utvecklingen av fsv. *ī* och den av fsv. *ȳ* varit i allt väsentligt likartade företeelser. I de för riksspråket utslagsgivande dialekterna, som också komma till synes i de flesta yngre fsv. och nysv. skrifter, ha — med vissa särskilda undantag, som äro av dialektalt växlande natur — såväl *ī* som *ȳ* vid stavelse-

¹ Utgiven postumt i hans "Efterlämnade skrifter I" av R. Pipping.

förlängningen »öppnats» till *e* resp. *ø* i gammal kort rotstavelse, under det att *i* och *y* bibehållits i lång rotstavelse utom framför vissa konsonantförbindelser (särskilt *r* eller *l* + konsonant). I denna för svensk ljudutveckling synnerligen viktiga fråga bör den riktiga uppfattningen otvivelaktigt tillerkännas den yngre forskaren, som bygger sina slutsatser bl. a. på ett mycket vidsträckt dialektmaterial.

Sina forskningsresultat på den fornsvenska ljudlärans område har Kock samlat och bearbetat i det stora verket »Svensk ljudhistoria I—V», 1906—29. Detta arbete, frukten av ett långt livs vetenskapliga mödor, är Axel Kocks största samlade insats i den nordiska språkvetenskapen. I en brett lagd framställning har han här sammanfört sina tidigare studier i fornsvensk och nysvensk ljudhistoria och utökat dem med ett stort antal nya rön, grundade på vidsträckta förstahandsundersökningar av svenskt textmaterial. Särskilt må framhållas, att Kock i detta arbete i betydligt större utsträckning än tidigare dragit in även den nysvenska ljudutvecklingen, liksom att han i vida större omfattning än förut behandlar ljudförhållandena i lånord. Till stor förlust för den svenska språkvetenskapen blev detta verk, som var tänkt som en fullständig handbok i den fornsvenska och nysvenska ljudläran, icke fullbordat; konsonantläran medhans icke. Bland Kocks efterlämnade papper finnes visserligen även en samling anteckningar till den svenska konsonantläran, men dessa utkast synas icke befinna sig i så bearbetat skick, att de av någon annan kunna utgivas.

Av de utkomna delarna av verket behandla I och II vokalljuden i starktonig stavelse, med utgångspunkt i det samnordiska ljudsystemet och med monografisk behandling av varje särskilt ljuds utveckling under fornsvensk och nysvensk tid. Dispositionens fördelar och nackdelar kunna diskuteras. Företrädena med avseende på klarhet och reda torde dock vara övervägande. De brister i systematisk framställning och överskådlighet, som den valda uppställningen kan medföra, avhjälpas också i hög grad därigenom, att författaren i del III ägnar omljuds- och brytningsläran i de nordiska språken en systematisk behandling med sär-

skild hänsyn tagen till fornsvenskan. Delarna IV och V. 1 äro ägnade åt infortisvokalerna.¹ I dem sammanfattas och bearbetas de tidigare grundläggande studierna över ändelsevokalernas utveckling: vokalbalans, vokalharmoni, ljudutveckling i levissimus-stavelse m. m., och härtill läggas grundligare utredningar av förut mindre ingående undersökta eller blott på spridda ställen berörda frågor, bl. a. de viktiga kapitlen om ljudutvecklingen i förstavelser samt om synkopering och apokopering av ändelsevokaler. — Arbetet skänker oss sålunda även i sitt föreliggande oavslutade skick en mycket fullständig översikt över de svenska vokalernas utveckling och kommer alltid att bevara ett högt värde, även sedan detaljforskningen på många punkter gått vidare och kanske delvis i andra riktningar.

Det är ett bekant förhållande, att språkutvecklingen på det danska och det svenska området visar stora överensstämmelser och detta i all synnerhet under de äldre perioderna av de båda språkens historia. Det är därför naturligt, att Axel Kock i ett stort antal av sina ljudhistoriska undersökningar tagit hänsyn till och hämtat material även från forndanskan. En icke ringa del av den äldre danska ljudutvecklingen har härigenom blivit direkt undersökt, men även i andra fall äro utredningarna rörande fornsvenskan ägnade att kasta ljus över forndanska förhållanden. På detta sätt har Kocks forskning blivit av stor betydelse även för den danska språkhistorien och har i viss mån blivit grundläggande även för denna.

Kock har emellertid även utanför de undersökningar, som utgå från fornsvenskan, ägnat intresse åt den danska språkhistorien. Av dylika specialavhandlingar rörande det danska språkets utveckling kunna bl. a. nämnas: »Historiska anmärkningar om dansk akcentuering» (Arkiv 3: 42—82, 1886); »Bidrag till nordisk språkhistoria. IV. Till ljudutvecklingen från tenuis till media i forndanskan» (Därs. 4: 181 ff., 1888); »Bidrag till forndansk ljudlära»

---

¹ Del V. 2 utgöres av ett register till alla delarna, utarbetat av Doc. W. Åkerlund.

(Därs. 5: 66—97, 1889); »Behandlingen av forndanskt kort *y*-ljud» (Därs. 9: 249 ff., 1893) och »Till frågan om nasalvokaler i de danska runinskrifternas språk» (Därs. 21: 141 ff., 1905). Den intressantaste av dessa specialundersökningar är kanske den förstnämnda rörande den danska accentueringen. Den gäller användningen av stöttonen i det danska riksspråket i olika delar av Danmark och bygger därvid på en noggrann undersökning av äldre danska grammaticis och metricis uppgifter, varvid särskilt Høysgaards uttalanden bli föremål för en mycket ingående och skarpsinnig analys. Särskilt må emellertid därjämte framhållas en studie över förlusten av ändelsevokaler i fornjutskan (Arkiv för nord. fil. 5: 66 ff.), vari författaren bl. a. visar, att forndanskan haft samma expiratoriska accentuering som fornsvenskan.

Vid studiet av de fornnordiska företeelserna har Kock givetvis ofta haft anledning att komma in på samgermanska eller särspråkligt germanska förhållanden. Dessa kunna tjäna att belysa utvecklingen i de nordiska språken men även omvänt. Kock har därför också kunnat giva bidrag till lösningen av frågor utanför de nordiska språkens område. Problem inom den gotiska ljudläran har han sålunda behandlat i flera uppsatser. »Ein consonantisches auslautgesetz des gotischen aus dem accent erklärt» (Zeitschrift für deutsches Altertum 25: 226 ff., 1881) behandlar övergången från klingande till klanglös spirant i slutljud; samma problem behandlas också i uppsatsen »Zur gotischen lautlehre» (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 36: 571—83, 1900). Andra smärre undersökningar äro: »Ein Beitrag zur gotischen Lautlehre» (Indo-germanische Forschungen 30: 244—51, 1912) och »Eine gotische beugungsform und ein gotisches lautgesetz» (Arkiv 39: 275 ff., 1923). Liksom dessa studier i väsentlig grad bygga på accentförhållanden, så är detsamma fallet också med den intressanta uppsatsen »Vocalbalance im Altfriesischen» (Paul-Braunes Beiträge 29: 175—93, 1904). I denna givas viktiga, ännu icke utnyttjade uppslag för tillämpning på kontinentalgermansk botten av resultat, vunna inom den nordiska ljudläran. Med utgångspunkt från de nordiska accentundersökningarna har Kock också mera direkt be-

handlat germanska betoningsproblem, t. ex. i de bägge kortare uppsatserna »Zur urgermanischen Betonungslehre» (Paul-Braunes Beiträge 14: 75—80, 1889) och »Zur frage nach den verbalendungen und den nebenaccenten der indogermanischen ursprache» (Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung 34: 576—82, 1897).

Sitt väsentliga livsarbete har Kock sålunda, med energiskt och konsekvent fullföljande av tidigt vunna uppslag, nedlagt på utredningar av nordiska och germanska accent- och ljudförhållanden. Hans intresse och hans vetenskapliga skaparkraft ha dock tillåtit honom att med framgång arbeta även på andra områden, om än i mindre omfattning. Han har sålunda bl. a. givit väl icke så många men betydelsefulla bidrag till den nordiska böjningslära ns historia. De viktigaste äro: »Fornsvensk språkforskning. V. Dativus plur. bestämd form» (Nordisk Tidsskrift for Filologi. N. R. 8: 300 ff., 1887—88); »Zur Laut- und Formenlehre der altnordischen Sprachen» (Paul-Braunes Beiträge 15: 244—267, 1891); »Untersuchungen zur ost- und westnordischen Grammatik. I. Zur Frage über den Nom. Sg. auf *-a* in maskul. *n*-Stämmen» (Skandinavisches Archiv 1: 1 ff., 1892); »Språkhistoriska bidrag. II. Till uppkomsten av medialmärket *-zt*, *-st* i isländskan» (Arkiv 8: 265 ff., 1892); »Studier i svensk grammatik. [II]. Om adjektivböjningen i den äldre nysvenskan» (Svenska landsmälen XI. 8, 1896); »Studier i väst- och östnordisk grammatik. V. Till uppkomsten av bestämda formens dat. pl. i de nordiska språken» (Arkiv 13: 179 ff., 1897); »Historiska bidrag till svensk formlära» (Svenska landsmälen XV. 5, 1898); »Till de nordiska språkens historia. V. Till den äldre nysvenskans formlära» (Arkiv 16: 267 ff., 1900); »Fornnordiska böjningsformer» (Därs. 35: 55—99, 1919); »Studier i västnordisk grammatik. I. Till den förhistoriska böjningen av maskulina *n*-stammar» (Därs. 42: 61 ff., 1926). Bland resultaten av dessa undersökningar må följande särskilt framhållas. I den först nämnda uppsatsen framlade Kock en förklaring av fornsvenskans bestämda form i pluralis dativ på *-umin*, vilken form som bekant starkt avviker från den västnordiska. Förklaringen, som grundar sig på antagandet av förlust av slutstavelsen *-um* i den ursprungliga

ändelsen *-uminum*, har Kock senare ytterligare styrkt och har kunnat vidhålla den gentemot en yngre forskare ännu i den omtalade uppsatsen i Arkiv 35 (1919). — I fråga om adjektivböjningens historia i svenskan har han givit ett synnerligen intressant uppslag genom undersökningen av en skrift från omkring 1700. Det visar sig, att den i den äldre nysvenskan skenbart regellösa växlingen *a : e* i adjektivens ändelser i denna skrift följer bestämda lagar. I stort sett råder det förhållandet, att *a* i levisstavelse bibehållits men i levissimusstavelse övergått till *e*. Huruvida en sådan växling av ändelsevokalerna tillämpats i större utsträckning i äldre svensk skrift, är ännu icke undersökt; men för vissa ordgrupper (tre-staviga participformer m. m.) äga Kocks förklaringar giltighet även för nutida svenska. — Synnerligen värdefulla äro de studier, som Kock givit under titeln »Historiska bidrag till svensk form-lära». I en av dessa ger han den evidenta historiska förklaringen till att vissa nysvenska ortnamn, särskilt sådana på vokal, som t. ex. *Uppsala, Skara, Visby* o. s. v. i nysvenskan i genitiv användas utan tilläggande av något *s* (*Uppsala domkyrka, Skara läroverk* o. s. v.). I en annan behandlas i stort sett med avslutande resultat uppkomsten av de nysvenska pluralerna *riken* och *bon*. En tredje klarlägger de olika faktorer, som medverkat till uppkomsten av de särskilt i den äldre nysvenskan förekommande pres.-participierna på *-andes, -endes*.

I nära samband med dessa undersökningar i böjningslära kunna ställas några smärre bidrag till ordbildningläran: »Till frågan om den östnordiska avledningsändelsen *-else*» (Från Filologiska Föreningen i Lund. Språkliga uppsatser 2. 1902); »Ett par ordbildnings-spörsmål i fornnordiska språk» (Arkiv 21: 97—124, 1905); »Till frågan om fornsvenska adjektiv på *-likin*» (Därs. 23: 357—66, 1907); »Anmärkningar om ett par dialektiska avledningsändelser i nynordiska språk» (Därs. 43: 198—214, 1927). Närmast till denna grupp är också att räkna en kritisk uppsats: »Belysning af en liten fornsvensk ordgrupp. Fornsvenska komposita på *-löse, -lösö*» (Studier tillägnade K. Warburg 1912, s. 79 ff.).

Ehuru Kock i sina skrifter, särskilt konsekvent i sin svenska

ljudhistoria, tagit hänsyn även till det runologiska materialet och sålunda haft anledning att ingående sysselsätta sig särskilt med de fornsvenska och forndanska runinskrifterna, har han endast i jämförelsevis ringa mån och först sent under sin vetenskapliga bana lämnat självständiga bidrag till läsning och tolkning av runinskrifter. Förhållandet sammanhänger helt visst med denne forskares starkt kritiska inställning till många av den runologiska forskningens hittillsvarande resultat och även med en för honom karakteristisk motvilja att syssla med frågor, där endast mycket små utsikter finnas att komma till säkra resultat. Några runologiska uppsatser från de senare åren böra emellertid nämnas: »Till tolkningen av urnordiska runinskrifter» (Arkiv 37: 1—26, 1921); »Besvärjelse-formler i forndanska runinskrifter» (Därs. 38: 1—21, 1922); »Runologiska studier» (Därs. 38: 121—61, 1922); »Till tydningen av svenska runinskrifter» (Därs. 39: 131—49, 1923); »Anmärkningar om vissa danska runinskrifter» (Därs. 44: 226—48, 1928). Det är icke ägnat att förvåna, om Kock i dessa mer än andra diskutabla ting trots sitt skarpsinne och sin kritiska begåvning icke alltid kan anses ha sagt sista ordet. Värdefulla anmärkningar har han gjort t. ex. i fråga om den danska Asfærgstenen och de svenska Viby- och Bjälbostenarna. Hans viktigaste diskussionsinlägg gäller emellertid frågan, huruvida det på den mindre Jællingestenen förekommande namnet »*Danabot*» skall, såsom man tidigare alltid antagit, tilläggas drottning Tyra, eller om det i stället skall fattas som apposition till kung Gorm, vars namn står i inskriftens början.¹ Omkring denna sista mening, som först uttalades av en dansk forskare (H. Brix), uppstod för några år sedan en livlig litterär strid, i vilken både språkmän och historiker deltog. I den nämnda uppsatsen i Arkiv 44 fastslog Kock genom undersökning av de syntaktiska förhållandena på några andra danska runstenar, att från språklig synpunkt ingenting talar för, än mindre tvingar till den nya tolkningen av Jællingestenen, och att sålunda de argument, som hämtats från

¹ Inskriften lyder (i forndansk form): *Gormr konungr gærði kumbl þausi* (l. *þæsi*) *æft þyrui kunu sina Danmarkar bot.*

detta håll, icke kunna ha någon betydelse i det historiska tvistemålet om Danadrottningens tillnamn.

Stort intresse ägnade Kock under hela sitt liv åt den ordhistoriska forskningen, och han publicerade under årens lopp ett betydande antal uppsatser av etymologiskt innehåll. Ett urval må här anföras: »Om några atona» (Lund 1879); »Bidrag till svensk etymologi. Förklaring af fornsvenska lagord. Två uppsatser» (Lund 1880); »Tydning af gamla svenska ord» (Lund 1881); »Förklaring af några nordiska ord» (Arkiv 3: 146—58, 1886); »Bidrag till svensk ordforskning» (Svenska landsmålen X. 3, 1889); »Belysning af några svenska ord och uttryck» (Antiquarisk Tidskrift för Sverige 16, nr 3, 1895—98); »Bemerkungen zum altnordischen sprachschatz» (Zeitschrift für deutsches Altertum 40: 193—206, 1896); »Etymologisk undersökning av några svenska ord» (Från Filologiska Föreningen i Lund. Språkliga uppsatser. I. 1897); »Några svenska etymologier» (Svenska landsmålen XV. 8, 1898); »Bidrag till nordisk ordforskning» (Arkiv 20: 44—75, 1904); »Ordforskning i den äldre Eddan» (Därs. 27: 107—40, 1911); »Etymologisk belysning av några nordiska ord och uttryck» (Därs. 28: 167—218, 1912); »Belysning av forndanska och forngutniska ord» (Studier tillägnade Esaias Tegnér 1918, s. 355—68); »Ett par ordförklaringar till Skåne-lagen» (Festskrift til Finnur Jónsson 1928, s. 434—40). Som man kan vänta, stå dessa ordforskningar i allmänhet i nära samband med ljudhistoriska och accenthistoriska frågor, och i några fall ha de bildat grundvalen för av Kock uppställda ljudlagar. Särskild uppmärksamhet förtjäna bland de hithörande studierna: »Om ordet *häräd* och grunden för härads-indelningen» (Arkiv 21: 358—69, 1905),¹ »Om Ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt» (Historisk Tidskrift 15: 157—70, 1895) samt de etymologiskt-mytologiska studierna »Die Göttin Nerthus und der Gott Niqrdr» (Zeitschrift für deutsche Philologie 28: 289—94, 1896) och »Etymologisch-mytologische Untersuchungen» (Indogermanische Forschungen 10: 90—111, 1899).

¹ Härtill ytterligare: »Vidare om ordet *häräd*» (Arkiv f. nord. filol. 22: 272 ff., 1906).

I den förstnämnda av dessa skrifter sätter Kock på grundval av en bred historisk undersökning ordet *härad* i samband med den forntida krigstjänstskyldigheten och härleder ordet ur urn. *hariā*, här: *härad* betecknar ett distrikt som har att uppställa ett visst antal män för hären. I ordets senare led ser han en avledning av ett urn. verb *raidian* identiskt med isl. *raipa*, fsv. *repa*, utgöra, prestera, betala m. m. En av våra främsta yngre historiker, som senare utförligt undersökt häradsbegreppet,¹ har rörande tolkningen av ordets senare led uttalat en annan uppfattning, som numera omfattas av många, men fasthåller anslutningen till *hariā*, här, och stöder sig f. ö. i formellt hänseende väsentligen på Kocks förklaring.

I sistnämnda undersökningar har Kock närmat sig en realfilologisk forskning, som han eljest icke mycket idkat. Att han dock ingalunda stod främmande för t. ex. det historiska och arkeologiska arbetsområdet, visar även uppsatsen »Är Skåne de germanska folkens urhem?» (Historisk Tidskrift 25: 1—23, 1905), en sammanfattande framställning av diskussionen rörande den då liksom nu mycket aktuella frågan om germanernas äldsta boplatser. I väsentlig anslutning till vissa forskare, enligt vilka germanerna sedan urminnes tider innehaft den centrala delen av sina nuvarande bosättningsområden (dvs. Skåne, Danmark och nordvästra Tyskland), besvarar Kock den i titeln uppställda frågan jakande och anför därvid även egna argument. Numera se kanske de flesta annorlunda på dessa frågor, men Kocks inlägg behåller dock ett självständigt värde.

På texteditionens och textkritikens område har Kocks verksamhet på andra fält icke tillåtit honom att arbeta i större mått. Även i fråga om dessa discipliner har han dock satt sig ett förnämligt minnesmärke i det tillsammans med Carl af Petersens utgivna arbetet »Östnordiska och latinska medeltidsordspråk. Utgivna för Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur» I—II (Köpen-

---

¹ Tunberg, Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning, s. 8 ff., 1911.

hamn 1889—94), varav den mönstergilla och skarpsinniga kommentaren och större delen av inledningen författats av Kock ensam. Till detta arbete ansluter sig en viktig textkritisk avhandling »Emendationer och ordförklaringar till 'Gamla ordspråk' och andra fornsvenska skrifter» (Arkiv 2: 97—115, 1885). Kock visade även långt senare sitt intresse för ordspråksstudierna och publicerade ännu för 15 år sedan en avhandling »Medeltida ordspråkssamlingar i Norden» (Nordisk Tidskrift 1920, s. 249—65).

Bland de ovan nämnda skrifterna tillkom »Är Skåne de germanska folkens urhem?» såsom inledningsföreläsning till universitetets sommarkurser och är därför mera populärt avfattad. Med populärvetenskapligt skriftställarskap sysslade Axel Kock eljest jämförelsevis föga. Med få undantag äro hans skrifter av en strängt vetenskaplig karaktär. Ett bevis för att Kock ägde en lycklig begåvning även för att framträda i mera lättfattlig form för en större allmänhet är dock den bekanta och vida spridda boken »Om språkets förändring», som ursprungligen utgavs i serien av populärvetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola (1. upplagan 1896, 3. upplagan 1925; även översatt till danska av Lis Jacobsen 1913). Nämnda skrift utgör icke blott, såsom man kanske snarast skulle vänta, en populär sammanfattning av gängse åsikter. Kock har här i enkel form även lagt fram sina egna meningar i de principiella frågorna rörande språkutvecklingen, så exempelvis i fråga om innebörden av begreppet ljudlag och om ljudlagarnas räckvidd. De av honom valda exemplen ge också många självständiga bidrag till det svenska språkets historia. Av liknande natur är hans installationsföreläsning vid Lunds universitet, som publicerades i Nordisk Tidskrift 1908, s. 335—56, under titeln »Om svenskans förbättring och försämring under de senaste århundradena». Av övriga populärvetenskapliga uppsatser må här blott ytterligare nämnas: »Om barnspråk» i samma tidskrift 1901, s. 375—99.

Av Kocks omfattande arbete i språkvetenskapens tjänst skall här till sist blott erinras om den betydande insats för den nordiska filologiens förkovring som han gjorde genom att under fyra årti-

onden som huvudredaktör utgiva »Arkiv för nordisk filologi». Kock övertog redaktörskapet redan 1889, sedan tidskriften i fyra år utgivits i Norge. Genom sin vetenskapliga auktoritet samlade Kock genast omkring sig en krets av framstående författare och medredaktörer. Kritisk i urvalet av bidrag och på samma gång älskvärd och förbindlig i sitt förhållande till medarbetarna, förde Kock tidskriften upp på ett högt plan och skaffade den spridning och auktoritet inom filologiska kretsar. Då han avgick från huvudredaktörskapet i januari 1929, hade han också den glädjen att höra sina medredaktörer uttala, att »Arkivet» under flera årtionden intagit den främsta platsen bland de nordiska filologiska tidskrifterna.

Axel Kocks vetenskapliga skriftställarskap utmärker sig genom en vidsträckt lärdom, ett genomträngande skarpsinne, sträng logik, djup originalitet och sällsynt lycklig kombinationsförmåga. Man finner väl hos honom icke den livliga fantasi, som utmärkte t. ex. en Bugge eller en Esaias Tegnér d. y. I gengäld finner man en — kanske i längden för vetenskapen lika värdefull — nykterhet och klok besinning och ett sunt omdöme, som går ur vägen för de bländande men alltför djärva och osäkra hypoteserna. En grund-sats av största betydelse för Kock var den att alltid söka förklaringen på ett fenomen på det enklaste sättet och på det närmaste håll, där den står att finna. Han sökte hellre besvara en språk-historisk fråga genom anknytning till inhemska företeelser eller till utvecklingen i våra närmaste grannspråk än han ville göra en kanske skenbart elegantare och »lärddare» lösning genom förklar-ingar, som förläggas till urgamla språkstadier och belysas med språkmaterial från avlägsnare språkområden. Genom dessa bärande principer i sitt vetenskapliga arbete har Axel Kock utövat en nyttig och nödvändig kritik mot tendenser i motsatt riktning inom den samtida svenska språkvetenskapen och verkat föredöm-ligt för en yngre generation av forskare. De nämnda egenskaperna i förening med en sällsynt klar och redig komposition och en genomskinlig och lättfattlig och dock personlig stil göra Kocks skrifter till mönster för vetenskaplig framställningskonst.

När man söker värdesätta Kocks vetenskapliga insats, skulle någon kanske kunna mena, att den lider av en viss ensidighet. Ett sådant betraktelsesätt vore emellertid säkerligen ytligt och missvisande. Det torde med fog kunna hävdas, att endast denna konsekventa och outtröttliga inriktning på ett bestämt område, ljudläran, gjort det möjligt att nå de stora resultat som Kocks forskning har att uppvisa. Genom denna begränsning har det vunnits, att ett viktigt område av den svenska och nordiska språkhistorien kunnat genomarbetas på ett sätt, som knappast har sin motsvarighet hos något av de andra germanska folken. Det har från yngre forskare stundom riktats anmärkningar mot den vetenskapliga metod, som Kock har företrätt, och särskilt har det sagts, att han i alltför hög grad arbetat med skriftspråkligt material med förbiseende, som man menar, av det levande språket, det vill närmast säga de nutida dialekterna. Även i dessa anmärkningar ligger emellertid åtminstone till stor del en felsyn. Först må erinras om att man icke på en vetenskaplig alstring, som började för nära sextio år sedan, har rätt att lägga den måttstock, som gäller för de allra senaste årens forskningar. När Kock började sina undersökningar, och ännu långt fram i tiden, hade vi icke den kännedom om de nordiska folkmålen och deras utveckling som vi nu ha. Även vår tids kunskap om bygdemålen är emellertid ingalunda alltid tillräckligt omfattande och säker för att kunna läggas till grund för språkhistoriska undersökningar, även om några sådana i senaste tid gjorts med synnerligen vackert resultat. Det är för övrigt naturligt, att huvudmaterialet vid undersökningar av äldre språkperioder måste förbli de skriftliga dokument, som från dessa tider äro bevarade, och en noggrann undersökning av våra medeltidsskrifter är under alla förhållanden den första och nödvändiga förutsättningen för en framgångsrik bearbetning av det svenska skriftspråkets historia. Att en forskare mäktat detta arbete i sådan utsträckning som Kock, är en så stor förtjänst, att brister i andra avseenden vore väl förståeliga. Emellertid bör det också med kraft framhållas, att Kock ingalunda stod främmande för det levande språkets betydelse för historiska undersökningar. Han

var tvärtom en av de första som betonat denna synpunkt, om den också senare genom utvecklingens gång kommit att framträda starkare hos yngre forskare. Kock har alltifrån början av sin vetenskapliga verksamhet arbetat med dialektiskt jämförelse-material. Vissa av hans undersökningar äro t. o. m. väsentligen byggda på sådant. Visserligen gjorde Kock, såvitt mig är bekant, själv inga dialektundersökningar i fältet, men han kände väl till den nordiska dialektlitteraturen, och han följde med stort intresse de undersökningar på det sydsvenska dialektområdet, som gjordes av de sydsvenska landsmålsföreningarna. Under en lång följd av år ledde han undersökningar såsom ordförande i Skånska Landsmålsföreningen och sedermera även i Centralstyrelsen för Landsmålsföreningarna i Lund. För den skånska föreningens verksamhet och de resultat denna uppnått lämnade Kock i *Historisk Tidskrift för Skåneland* 1904, s. 1—22, en förträfflig redogörelse, som icke blott behandlade den yttre ramen för verksamheten utan även gav sammanfattande översikter av de skånska dialekternas egenheter.

Det är naturligt, att den nordiska språkvetenskapen i vissa stycken gått förbi eller lämnat de ståndpunkter, som Axel Kock intog. Nya områden dragas in under forskningen, nya synpunkter och metoder tränga sig fram. Intresset är kanske nu något förskjutet från de rent lingvistiska forskningarna, som Kock ägnade ett livs hängivenhet och arbetskrafter. För den svenska språkhistoriens del kan det måhända sägas vara önskvärt, att arbetet på ljudhistorien nu träder något tillbaka för uppgifter på andra språklivets områden. De frågor, varmed Axel Kocks skriftställarskap syssla, måste dock alltid intaga en betydande plats inom den svenska och nordiska språkforskningen. Och om de än komma att diskuteras och belysas från nya utgångspunkter och med mera fullkomnade hjälpmedel än dem, som stodo Axel Kock till buds, så skall denne dock rättvisligen alltid komma att uppskattas såsom den banbrytande mästaren och föregångaren.

Emil Olson.

Finnur Jónsson.

Finnur Jónsson blev født den 29. Maj 1858 paa Akureyri. Hans Fader, Jón Borgfirðingur, der havde sit Tilnavn efter sin Fødeegn, Borgarfjorden, var Bogbinder af Fag til han i 1865 blev Politibetjent i Reykjavik. Han var stor Bogelsker og Bogsamler, hvad der gav sig Udtryk i Værket *Stutt Rithöfundatal á Íslandi 1400—1882*. Hans Moder Anna Guðrún Eiríksdóttir var Nordlænding, fra Øfjorden.

Fra Reykjavíks lærde Skole blev Finnur Jónsson Student i 1878. Samme Aar blev han indskrevet ved Københavns Universitet, hvor han efter blot 4 $\frac{1}{2}$ Aars Studium (Januar 1883) bestod filologisk-historisk Skoleembedseksamen med Fagene Latin, Græsk, Historie og Nordisk Filologi. I Studietiden havde han fundet Tid til at udgive *Islenzkar fornsögur II og III*, udsendt af Bókmenntafjelagið og til at besvare en Prisopgave udsat af det filologisk-historiske Samfund.

Af Finnur Jónssons senere Data skal blot nævnes, at han fire Aar efter sin Embedseksamen blev ansat som Docent ved Københavns Universitet (1887), idet Ludvig Wimmer overtog det efter K. Gíslason ledige Professorat, og i 1898 blev udnævnt til Professor extraordinarius i Nordisk Filologi; samme Aar blev han Medlem af det danske Videnskabernes Selskab. I 1911 blev han Professor ordinarius. Da han i 1928 gik af som Professor ved Halvfjerds-aarsgrænsen blev han hyldet af nordiske Fagfæller og Elever i et Festskrift. Finnur Jónsson var knyttet til de Selskaber i København, der har Tilknytning til hans Fødeø eller hans Fag, han var saaledes Sekretær i det kongelige Oldskriftselskabs Oldskriftafdeling (1919), Vicepræsident i samme (1924), Formand i den arnamagnæanske Kommission og Medlem af Bestyrelsen for Dansk-Islandsk Forbundsfond; desuden var Finnur Jónsson Medlem af talrige videnskabelige Selskaber i Europa, samt Æresdoktor ved Islands Universitet.

Ved sin Død den 30. Marts 1934 i sin Alders seksoghalvfjerdsindstyvende Aar, havde Finnur Jónsson arbejdet et halvt Sekel inden for sin Videnskab, den norrøne Filologi med en Kraft og Energi, som det kun er de færreste givet at udfolde; der lader sig næppe opdrive et eneste Felt inden for denne Filologi, hvor ikke hans flittige Pen har ydet sit Bidrag. En omtrent udtømmende Bibliografi over Finnur Jónssons store Forfatterskab er

givet af Finnur Sigmundsson i Tidsskriftet *Skírnir* 1934. De vigtigste Linjer i dette Forfatterskab skal blive trukket op i det følgende.

Det blev af største Betydning for Finnur Jónsson, at han kom til at studere under Konráð Gíslason, der i sine sidste Aar var stærkt optaget af Undersøgelser over Skjaldekvad og Rimer, en Forskning, der røbede en vid Arbejdsmark blot Opgaverne blev grebet rationelt an. Man genfinder Konráð Gíslasons Interesser og Emner i Finnur Jónssons Forskning men grebet an med Forstaaelsen af at der er Bjerge at flytte, førend Vejen er banet, og Finnur Jónssons Liv viser en konsekvent Lydighed mod dette Krav. Finnur Jónsson veg ikke et Øjeblik tilbage for Opgaver af kolossalt Omfang, naar han havde indset, at han ved at løse dem kunde tjene sin Forskning. De Tjenester Finnur Jónsson dermed har ydet sin Videnskab kan ikke værdsættes højt nok.

Finnur Jónsson begyndte sin videnskabelige Produktion med Undersøgelser inden for Skjaldedigtningen ved sin Disputats: *Kritiske Studier over en Del af de ældste norske og islandske Skjaldekvad*, der var færdig allerede et Aar efter hans Embeds-eksamen (forsvaret 6 Nov. 1884). Med kritiske Studier i Disputatsen menes det samme som »tekstkritiske Bemærkninger til Skjaldekvad», som er Titlen paa den Afhandling, som Finnur Jónsson selv lagde sidste Haand paa (1934). Finnur Jónsson har her taget ved Lære af »Mesteren» Konráð Gíslasons induktive Tekstkritik og af de Madvigske Konjunkturalprincipper; men ogsaa Sprogfølelsen tages i Anvendelse, thi Formaålet er at finde »det naturligeste baade med hensyn til ord og sætninger og disses grænser»; Verseforklaringen er nødvendig for at fastslaa Sproget paa Skjaldenes Tid, der ligger forud for de ældste Haandskrifter.

Den stærke Spore til at gaa i Gang med en Undersøgelse af denne Art netop paa det Tidspunkt var Fremkomsten av Sievers metriske Undersøgelser (1879—82). Sievers Theser om Mulighederne for Verselinjer blev for Finnur Jónsson en Rettesnor, som han dogmatisk holdt Hævd over, ogsaa efter at man var begyndt at bestride deres fulde Gyldighed. Skjaldekvad og Eddadigte blev for Finnur Jónsson noget, der kunde maales ud og opdeles efter et haandfast Princip, og han manglede i for høj Grad Gehør for Versene til selv at foretage metriske Undersøgelser. »Stutt islensk bragfræði» fra 1892 bygger saaledes i et og alt paa Sievers Lære.

Saa tidligt som i 1886 kunde Finnur Jónsson paa Filologmødet i Stockholm fremlægge Planen for en virkelig omfattende Behandling af Skjaldekvadene, den Plan der i alt væsentligt blev fulgt

i det store Værk »Den norsk-islandske Skjaldedigtning», der skulde komme til at virke inciterende paa den norrøne Versforskning, ja paa hele den germanske. I 1902—06 blev Teksten dertil lagt til Rette til Udgivelse, dog saaledes at hvad der fandtes i Uppsala og Stockholm af Haandskrifter var afskrevet eller kollationeret i 1887. I 1915 var Udgivelsen afsluttet, hvorefter selv det mindste Brudstykke af Skjaldepoesi var udgivet baade efter Haandskrifter med Varianter (A-Tekst), og i korrigeret (oprindelig) Skikkelse, *tekið saman* og med dansk Oversættelse vedføjet (B-Tekst). A-Teksten er indrettet som de sædvanlige Tekstudgaver med Variantapparat, der er bedst anvendeligt, hvor der medfølger en Haandskriftbeskrivelse eller -historie eller blot en Karakteristik af Haandskrifterne. En Oversigt over de enkelte Haandskrifters System eller Position i Overleveringen savnes bittert ved Anvendelsen af Haandskriftudgaven, naar man vil undgaa at gøre Tekstkritik til andet end blot Søgen efter det mest plausible. Den korrigerede B-Tekst giver Finnur Jónssons Tolkning af de enkelte Kvad; for en Del af de vanskeligstes Vedkommende er den blot en Gentagelse af, hvad der var behandlet udførligt i Disputatsen og i talrige Særafhandlinger (Vellekla 1891, Plácitusdrápa 1887, Om Tindr Hallkelsson 1886, Þórsdrápa af Eilifr Goðrúnarson 1900, Krákumál 1905).

Naar den oprindelige Plan for Samleudgaven af Skjaldekvad ikke blev fulgt paa alle Punkter, skyldtes det blandt andet, at Finnur Jónsson i Mellemtiden havde besluttet sig til at udsende Lexicon Poeticum, Sveinbjörn Egilssons berømmelige Ordbog, i fornyet og revideret Udgave (med danske Oversættelser). Værket, der udkom umiddelbart efter Skjaldekvadsudgaven (1916), er i Virkeligheden et helt nyt Arbejde, der omfatter baade Eddadigte og Skjaldekvad; for de sidstnævntes Vedkommende slutter Oversættelserne sig nøje — om end ikke ganske konsekvent — til Tolkningerne i B-Teksten.

Finnur Jónsson havde aabenbart ment med disse Udgaver at have bragt Udforskningen af de norsk-islandske Skjaldekvad til en Afslutning, for paa den senere Kritik og de til Tider hvasse Angreb, der fulgte efter at det samlede Materiale var fremlagt, svarede han afvisende og hævdede i adskillige polemiske Indlæg sine Meninger og fastholdt sine tidligere Resultater med større Kraft, og undertiden med yderligere Begrundelse. I anden Udgave af Lexicon Poeticum (1931) blev der kun i ringe Grad taget Hensyn til denne Kritik.

Det sproglige Udbytte af en Gennemforskning af Eddadigte og Skjaldekvad har Finnur Jónsson fremlagt i »Det norsk-islandske Skjaldesprog omtr. 800—1300» (1901) hvor alle Undtagelser og Forskydninger inden for Morfologien er meddelt, grammatikalsk

ordnet. Som en Videreførelse heraf staar den sidste Del af »Norsk-Islandske Kultur- og Sprogforhold i 9. og 10. Aarh».

En Udnyttelse af Rimerne, der hvor Skjaldepoesien slipper, var allerede paabegyndt af Konr. Gislason; ogsaa her er Finnur Jónsson traadt i sin Læremesters Fodspor, ved at besørge en Udgave af de ældste Rimer og Rimecykler (1905—22), de der var behandlet i Litteraturhistorien, 32 i Tallet. Til denne Udgave blev der udarbejdet en Ordbog (1926—28); den tilsigter ikke Fuldstændighed undtagen med Hensyn til de i Rimeperioden forekommende (middelnedertyske) Laaneord, men er et vigtigt Hjælpemiddel for Studier i den efterklassiske Litteratur.

Forud for Udgivelsen af Skjaldekvadene havde Finnur Jónsson foretaget et andet Rydningsarbejde af stort Omfang ved Udsendelsen af Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie I—III (1894—1902). Finnur Jónsson var med nogen Betænkelighed gaaet i Gang med et litteraturhistorisk Arbejde, men Forstaaelsen af et saadant Samlearbejdes Betydning sejrede over Betænkelighederne. De to Hovedkrav Finnur Jónsson stillede, da han gav sig i Lag med Fremstillingen var: Udførlighed og Objektivitet.

Kravet om Udførlighed kan kun siges at være sket Fyldest, idet alle Frembringelser inden for den norrøne Litteratur gøres til Genstand for Behandling, ogsaa de der ligger paa Litteraturens Overdrev. Med nøjeregnende Grundighed skrider Fremstillingen frem, afstemt efter de Problemer, der knytter sig til de behandlede Emner, og da Finnur Jónssons Kendskab til Litteraturen om de enkelte Emner var altomfattende giver Værket fyldig Besked og har virket stimulerende for Litteraturforskningen.

I Forordet skriver Finnur Jónsson om det andet Krav: Objektiviteten, at den er skaffet til Veje ved »at jeg har gjort mig det til en ufravigelig regel udelukkende at holde mig til kilderne selv og af disse, hvad enten det er selve digtene eller sagaer og andre litterære mindesmærker, saa ædrueligt som muligt at uddrage, hvad der maatte synes sikkert eller da i overvejende grad sandsynligt. Dette gælder f. eks. bestemmelsen af Eddadigtenes alder og hjem» ... »kun bestemt paa at ville komme til det resultat, digtene maatte give mig af sig selv. Og her har jeg altid kun spurgt om hvad der var sandsynligst og naturligst.» Med en for sin Forfatter karakteristisk Vending fortsættes der »Jeg er ikke blind for, at der for flere punkters vedkommende kan opstilles muligheder for det modsatte af hvad jeg har antaget. Men saa længe saadanne muligheder ikke kan hæves til sandsynligheder, maa de afvises.» Herefter er det klart, at de Forudsætninger, hvor

ud fra der skrives, maa komme til at spille en afgørende Rolle for Vurderingen af Problemerne. Blandt de Ting der ligger i Forudsætningerne skal nævnes det vigtige: Finnur Jónssons Opfattelse af den islandske Tradition. Allerede i sin Polemik mod Sophus Bugge udtalte Finnur Jónsson sin faste Overbevisning om dens Paalidelighed. »Hvad den islandske traditions styrke angaar, er der — og det synes at følge af sig selv — næppe grund til at betvivle, at den i det hele og store har været usædvanlig stærk og fastholdt de gamle begivenheder med en sjælden troskab» ... »Viser det sig da, at de [Traditionerne] ikke staar i strid med andre positivt troværdige efterretninger eller kilder og at de ikke indeholder noget urimeligt eller historisk umuligt (varsler, trolddom og lignende hører ikke hid), saa har man ingen midler til at bevise eller paastaa, at de er urigtige, og sandsynligheden for, at de er rigtige, er lige saa stor som for det modsatte.» Finnur Jónsson kom længe til at staa som ene Forkæmper for denne Anskuelse midt i en skeptisk Tid, og vel nok de fleste af hans kritiske og polemiske Indlæg i Debatter er en Hævdelse deraf. Da Samtidens Skepsis ramte, hvad der for Finnur Jónsson var en given Ting, blev hans Kritik ofte mere skaaanselsløs end Modargumenterne blev overbevisende; men Debatten har i hvert Fald ført til Efterprøvelse og Oplysning af et stort Antal Enkeltheder, hvad der har bidraget til at gøre vor Forstaaelse af Litteraturen mere intens. Denne Traditionstro, der i Forbindelse med den anvendte Metode: at lade Kilderne tale for sig selv, undertiden springer stærkt i Øjnene, kan betragtes som en individuel Opfattelse, men det er sikkert ubestrideligt, at den, som Udtryk for den Tillid, som Fortroligheden med folkelig Overlevering giver, tillige har national Baggrund.

Som et Sammendrag af den store Litteraturhistorie udsendte Finnur Jónsson paa Islandsk »Bókmentasaga Íslendinga» I—II (1904—05) og paa Dansk »Islandsk Litteraturhistorie» (1907). Af litteraturhistoriske Afhandlinger om enkelte Sagaer skal blot nævnes: Om Flatøbogen (1927), Om Ágrip (1928), Om Olafs Saga Tryggvasonar (1930), Om Knytlingasaga og dens historiske Værd (1900) vendt mod H. Olriks Opfattelse af Sagaens historiske Værdi, Om Sverris Saga (dette Tidsskrift Bd. 36) mod Professor Koht, Om Njála (1904), hvor især Spørgsmaalet om Troværdigheden af Sagaens juridiske Bestanddele bliver sat under Debat for at imødegaa Lehmann og Schnorr v. Carolsfelds Dom over Sagaens Troværdighed. Til den sidstnævnte slutter sig en kritisk Recension af Einar Ó. Sveinssons Bog om Njála (1934).

Som Haandskriftudgiver har Finnur Jónsson udført et Jættearbejde for at fremlægge især de betydningsfuldeste og interessanteste Dele af det enorme Haandskriftmateriale i Udgaver, der opfylder Tidens kritiske Krav og har derved bidraget til at gøre København til det Centrum for Islandsforskning som det ifølge sine Samlinger er bestemt til at være.

Som Udgiver har Finnur Jónsson brudt med sin Forgænger Konráð Gíslasons Princip: at skabe den bedste (restituerede) Tekst, giver i Steden Haandskrifterne med Varianter. Disse Udgaver er i Reglen ledsaget af Indledninger, der beskriver og karakteriserer de enkelte Haandskrifter og derved ridser deres Position op. At den Metode, der almindeligvis er anvendt ved Opstillingen af Haandskriftstamtavler ikke er tilstrækkelig eller ufejlbarlig, er med Rette blevet hævdet. Ved Haandskrifter af særlig sproglig Værdi (Helgensagaer, Hauksbók, Edda, Fagrskinna, Konungskuggsjá) er Karakteristikken af de enkelte Haandskrifter udførligere; men ved at være en Ophobning af Usædvanligheder og Uregelmæssigheder giver disse Indledninger næppe tilstrækkeligt til at bestemme Haandskriftets Stilling i Overleveringen ud fra et fonologisk Synspunkt.

De vigtigste Editioner vil være: Udgaver af den ældre Edda; i den første fra 1888—90 med tyske Noter har Finnur Jónsson restitueret Teksten efter Sievers metriske Regler og er gaaet haardhændet til Værks i sin Bedømmelse af Strofers Ægthed eller Uægthed og gaaet vidt i Retning af Udskydning og Omstilling; i lignende Skikkelse findes Digtene i en islandsk kommenteret Udgave (1905); i Udgaven med dansk Kommentar (1932) har Finnur Jónsson atter slækket de metriske Baand. Hávamál er udgivet særskilt med exegetisk Kommentar (1924). Endvidere har Finnur Jónsson sammen med Ludvig Wimmer udsendt Codex regius, (Gl. kgl. Saml. 2365, 4to), (1891) og alene Eddabrudstykkerne i AM 748, 4to (1896) begge i fototypisk og diplomatisk Gengivelse. Finnur Jónsson afsluttede Trebindsudgaven af Snorres Edda (1848—1887), udgav en Tekstudgave af samme Skrift (1900 og 1926), udgav Codex Wormianus særskilt (1924) og samlede en Variantudgave (1931). Her kan nævnes en dansk Oversættelse af Gylfaginning, som Finnur Jónsson udsendte (1902 og 1929). Efter Samarbejde med E. Jónsson udsendtes Hauksbók (1892—96). Heimskringla udkom som Variantudgave i fire Bind med udførlig Indledning (1893—1901) og som Tekstudgave (1911 og 1925). Hertil slutter sig den fototypiske Udgivelse af Brudstykkerne af Skindbøgerne Kringla og Jöfraskinna (1895). Af Landnámabók findes tre Udgaver: Landnámabók I—III (1900), Melabók særskilt (1921) og Variantudgaven efter Teksten i AM 107 Fol. (1925). Íslendingabók er udgivet to Gange (1887, og med fototypisk Gengivelse af Haandskriftet AM

113 b Fol. i 1930). Af den grammatiske Litteratur udgav Finnur Jónsson første og anden grammatiske Afhandling sammen med Verner Dahlerup (1886) og udsendte tredje gram. Afhandling: Óláfr Þórðarson: Málhljóða- og málskrúðsrit (1927). I Altnordische Sagabibliothek har Finnur Jónsson udsendt Egilssaga (1894 og 1924), (denne endvidere efter Haandskrifterne 1886—88), Gísla Saga Súrssonar (1903 og 1929), Njála (1908) og Ágrip (1929), alle kommenteret efter Seriens Principper. Af enkelte Haandskrifter skal nævnes Eirspenill, AM 47 Fol. (1916), Morkinskinna (1928—32), Olaf Tryggvasons Saga af Odd Munk (1932) samt en Variantudgave af Fagrskinna (1902—03). Foruden de allerede nævnte Islændingesagaer har Finnur Jónsson udgivet Svarfdœla Saga og Þorleifs þáttr (1883), Reykdœla Saga og Valla-Ljóts Saga (1881), Flóamanna saga (1932), Bandamanna Saga og Ólkofra þáttr (1933) og Vatnsdœla Saga (1934—35). Endvidere Færinga Saga (1927).

Af den senere Sagalitteratur har Finnur Jónsson kun præsteret faa Udgaver, nemlig en Variantudgave af Hrólf's Saga Kraka og Bjarkarímur (1904) og Alexanderssaga (1925), og en Række Helgensagaer fra Haandskriftet AM 623, 4to (1927), der er udgivet diplomatisk; af norsk Litteratur kun Konungs Skuggsjá (1920) med udførlig Indledning (1921) og en dansk Oversættelse (1926). Af den senere islandske Litteratur skal blot nævnes den kritiske Udgave af Jón Arasons religiøse Digte (1918), og den første Haandskriftudgave af Hallgrímur Péturssons Passionsalmer (1924).

Kun den, der er fortrolig med Haandskriftudgiverens Møje og Besvær og utallige Smaaavanskeligheder, har Mulighed for at skabe sig en Forestilling om det ufattelige Slid, der ligger bag en Udgivervirksomhed som denne. Ved sin store Øvelse i Tydning af Haandskrifter, selv de mest medtagne og ulæselige, har Finnur Jónsson præsteret paalidelige Udgaver der vil bevare deres Værdi for stedse.

Der kan næppe paavises noget Felt inden for den norrøne Filologi, hvor ikke Finnur Jónsson med sin næsten rastløse Energi har ydet Bidrag ved en eller flere Afhandlinger. Inden for islandsk Stednavneforskning findes et Arbejde: Bæjanöfn á Íslandi (Safn til Sögu Íslands IV, 1911), hvortil Finnur Jónsson har benyttet Formerne for Gaardnavne som de findes i Árni Magnússons og Páll Vídalíns dengang endnu utrykte Jordebog; endvidere fremkom i Namn og Bygd Afhandlinger om islandske Fjordnavne (1916), Elvenavne (1914) og Fjeldnavne (1932), men hertil er der kun benyttet trykte Kilder. Om Personnavne handler »Tilnavne i den islandske Oldlitteratur» (1907) og »Oversigt over det norsk (islandske) Navneforraad før o. Aar 900» med Tillæget de norsk

(-islandske) Tilnavne fra samme Tid (1926). Posthumt er udkommet en Oversigt over Navne på Søkonger (1935).

Finnur Jónsson har samlet to islandske Grammatikker, en ganske kortfattet paa Dansk: Grammatik for det isl. Oldsprog (1925) med en Udsigt over det islandske Sprogs Historie, og en større paa islandsk: Málfræði islenzkrar tungu (1908) med en fyldig sproghistorisk Oversigt; endvidere en Grammatik for moderne Islandsk: Islandsk Sproglære (1905). Overvejende om islandsk Retskrivning handler: Orðakver einkum til leiðbeiningar um rjettritun (1904), hvor der er knyttet etymologiserende Bemærkninger til en Del af Gloserne. Her kan indføjes Skriftet om »Den islandske Grammatiks Historie til o. 1800» (1933), med en Udgave af Jón Magnússons islandske Grammatik fra 30erne i det 18. Aarh. Som Universitetsfestskrift udsendte Finnur Jónsson »Den norsk-islandske Filologis Historie» (1918). Af islandske Ordsprog og Talemaader har Finnur Jónsson udsendt to Samlinger, »Oldislandske Ordsprog og Talemaader» (dette Tidsskrift XXX) og »Íslenskt málsháttasafn» (1920). Runologien har Finnur Jónsson beriget med en Oversigt over samtlige islandske Runeindskrifter i Forbindelse med en kort Fremstilling af denne Videnskabsgren »Rúnafræði í ágripi» (1930). Som Forsvarer for Ludvig Wimmer rykkede Finnur Jónsson i de senere Aar ofte i Felten med skarpe Indlæg mod hans Kritikere.

Inden for Mythologien har Finnur Jónsson ydet et egenartet Arbejde: Goðafræði Norðmanna og Íslendinga eftir heimildum (1913), der kontrasterer stærkt mod de mere vidtløftige Fremstillinger af samme Emne.

Nær op ad Kulturhistorien eller Arkæologien staar forskellige Afhandlinger om den nordiske Bebyggelse paa Grønland fra kort før Aar 1000: »Den islandsk-grønlandske Kolonis Historie» (1893) og »Grønlands gamle Topografi efter Kilderne» (1899); ogsaa de sproglige Mindesmærker derfra blev behandlet ved Tolkning af Runeindskrifterne fra Grønland. Helt ovre i Arkæologien er et Par Afhandlinger udarbejdet i Samarbejde med Daniel Bruun, efter at de to Videnskabsmænd i Somrene 1907 og -09 havde foretaget Udgravninger paa Island. »Dalvik-Fundet» (1909) og »Om Hove og Hovudgravninger paa Island» (1910). Talrigst blandt de mindre Arbejder er de Afhandlinger, hvori Finnur Jónsson har behandlet Emner især inden for Skjaldeforskningens og Litteraturhistoriens Omraader i udførligere Form end i Samleværkerne. Dog er ikke Udførlighed det vigtigste Kendemærke ved disse Afhandlinger; de er først og fremmest polemiske og kritiske. Finnur Jónsson førte et ihærdigt Forsvar over for de talrige Angreb, der rettedes mod forskellige Synspunkter i hans Forfatterskab. Hans Pen var her kun sjældent elegant, hans sproglige Form — baade naar han skrev paa dansk og islandsk — ofte tung; men Penen var hvas og blev

ledet af en fast Overbevisning. Han tilstræbte en skematisk Klarhed, og de enkelte Punkter i Skemaerne var i første Række de faktiske Holdepunkter, som kunde inddrages til Støtte for de fremsatte Paastande. Finnur Jónsson gik vidt i stejl Hævdelse af sine Meninger og tog ikke altid Modstanderens Synspunkter ad delibendum. Derfor læses de stærkt polemiske Afhandlinger med mindre Udbytte end de roligt fremstillende.

Den første Fejde Finnur Jónsson kaldte til Live, førte han mod Sophus Bugge (de første Indlæg fremkom i dette Tidsskrift 1890 og 1893), hvorved vor Opfattelse af de ældste Skjaldedigte, deres Alder og Forudsætninger fæstnedes en Gang for alle; samtidig havde han hævdet sig som den største Kapacitet inden for Skjaldeforskningens Omraade. I Striden mod Björn Magnússon Olsen om Eddadigtenes Alder og Hjemsted, fremkaldt ved Udsendelsen af første Del af Litteraturhistorien, er Eftertiden vist enig i, at Finnur Jónsson trak det korte Straa; dette var saa meget mere skæbnesvangert som Striden ramte en af Forudsætningerne i Finnur Jónssons litterære Forskningsmetode.

Et af de vigtige Spørgsmaal i Stridighederne var Spørgsmaalet om fremmed, især vesteuropæisk Indflydelse paa Norden i Vikingetiden og de følgende Aarhundreder. For at gøre Rede for sit Syn herpaa og for at kritisere forskellige Forskeres Fortolkning af de foreliggende Fakta og deres Hypoteser paa Grundlag heraf, skrev Finnur Jónsson et af sine stærkt kritiske Værker »Norsk islandske Kultur og Sprogforhold i 9. og 10. Århundrede» (1921). Bogen blev skrevet som en haardnakket Protest mod alt for megen Skarp-sindighed eller Ensidighed ved Fortolkningen af de Fakta, som Arkæologien, Ordhistorien, Stednavneforskningen og Litteraturforskningen giver os at operere med. Ind i Kritiken har Finnur Jónsson meget klart flettet sit Syn paa Problemer som Sagaskrivningen og dens Oprindelse, Eddadigtenes Hjemsted, o. s. v. og forsvaret sin Opfattelse med megen Lærdom. Stridsskriftet er saaledes en Videreførelse af Fejden mod Sophus Bugge, og her faar Finnur Jónsson Lejlighed til yderligere at begrunde sit Standpunkt ved en Undersøgelse af Sprogformerne i Skjaldekvad og Eddadigte (set i Forhold til det norske Runesprog), der sammen med »Det norsk-islandske Skjaldesprog» er Finnur Jónssons vigtigste lingvistiske Arbejde.

Finnur Jónsson stod ikke som nogen udpræget Repræsentant for sin Tid; han bar nok dens kritiske og rationalistiske Præg, men denne Rationalisme var, som de andre Egenskaber der skabte hans Karakter, Oprigtighed, Fasthed og udelt Hengivenhed, individu-

elle Træk, der var ham givet i Vuggegave, og som ikke var uden nationalt Særpræg. Al Aandrighed, der kun tjener til at tilsløre de faste Holdepunkter, var ham inderlig imod. Al hans Gerning blev ledet af en fast Overbevisning, vundet ved nøgtern, virkelighedsbestemt Prøven og Vurdering; Angreb paa hans Arbejde æggede ham derfor blot til at tage Kampen op paa en bredere Front.

Forudsætningerne vil være andre for Eftertidens Forskere inden for den norrøne Videnskab, og der vil blive fældet andre Domme i adskillige Stridsspørgsmaal, end dem Finnur Jónsson standse op ved. Men det forringer ikke det stærke Indtryk man faar af den Fornyse og Foryngelse, der følger i Finnur Jónssons Spor. Han var ikke den, der søgte nye Veje; men han løste paa praktisk Maade et stort Tal af Opgaver, gjorde mer end en Mands Arbejde for at fremme Kendskabet til sin Videnskab, og skabte det Overblik over den, som blev dens Fremgang til største Nytte.

København.

Ole Widding.

Skånska ortnamn av typen *Kävlinge* och *Värpinge*.

De svenska ortnamnen på *-inge* ha behandlats av Hellquist i hans arbete »Om de svenska ortnamnen på *-inge*, *-unge* ock *-unga*». Hellquist skiljer mellan olika typer. De flesta namnen anser han dock böra uppfattas antingen som plurala genitiver med underförstått eller tänkt huvudord eller som neutrala *ia*-stammar av typen *Siringi* av äldre **Sir-ing-ia* 'det Siringska'. I enlighet härmed anser han det till grund liggande ordet vara ett personnamn och hela bildningen hava patronymisk innebörd. Till denna uppfattning har Hellquist kommit genom studiet av de kontinentalgermanska namnen på *-ingen* och *-ingi* och de engelska på äldre *-ingas*, och han söker gärna stödja sina etymologier genom kontinentalgermanska eller angelsachsiska paralleller.

Denna uppfattning låter sig emellertid svårligen förena med materialet, sådant det föreligger i de äldsta källorna för de nordiska namnen. Detta torde framgå av följande översikt av hithörande namnformer i urkunder från 1100- och 1200-talen.

I *Necrologium lundense*, som innehåller dokument från 1100- och 1200-talen, äro exemplen: *Kyflingi*, *kyflingy*, *werpingi*, *næflingi*, *scræplingi*. Dessutom förekommer *Weringæ*, men det är tillskrivet i margen med hand från omkr. 1500. I sammansättningar användes *-inga*: *winningavve*, *Winningave*, *helsingaburg*, *brøstingarythi*. Om detta se Frederiksborg Amts Stednavne s. 103. Det finns sålunda en bestämd motsättning mellan de enkla orden, som ändas på *-ingi*, *-ingy*, och de sammansatta, som ha former på *-inga*. Denna motsättning är ej tillfällig. Den finns även i övriga originalkällor från 1100- och 1200-talen.

En av de viktigaste källorna för de danska namnen är Valdemars jordebok från senare delen av 1200-talet. Exempelen där ändas dels på *-ing*, *-yng*, dels på *-ingy*, *-yngy*: *Gylling*, *Hæd-*

dyng, Gyæltynng, Gyæltng, Stening, mesyng, Worthyng, Worthing, Wætring, wyning, Sclymyng, Sæthyng, Blekyng, Fraxing, wæling, kaldyng, skæmmyng, fusing, vpfusing — *Ketyngy, Brækningy, bræcningy maklæ, brænningy maklæ, Brænningy litlæ, Hithningy, Ihoringy, Byrkingy, clintyngy, Bellingy, Flyntingi, Kyppingi, Skythringy, wedringy, Wiskyngy* — *Jalinge* — *Byrdingö*. Sammansättningar med *-hæreth* ha i denna urkund i regel ingen mellanvokal: *Getinghæreth, Hwityngghæreth* så ock *Hitningthwet* etc. Avvikande härifrån äro endast *Heingæhæreth, Byoghlingæ bothæstath*.

I Testamenter fra Danmarks Middelalder (ed. Erslev) träffas dylika namn endast i följande originaldiplom: *Byrthingi* orig. 1257, orig. 1262 (2 gr), *Scyrpingi, Hædingi maklæ* 1262. Samma uppteckning finns även på en pergamentremsa, men där ha dessa ord former med *æ, e*: *Skyrpingæ, Hæddingæ, Hæddinge*. Dessa äro säkert sekundära i förhållande till *Scyrpingi, Hædingi*. Övriga hithörande namn i denna urkund äro: *Skrilling* fr. 1295 i vidimerad avskrift av år 1296, *Hæding, Withingi in Hallandia* fr. 1269 efter avskr. i Lundaboken (se nedan), *Hælsingi, Hælsinge, Hælsyngæ, Qwithingi* efter avskr. i Esromboken, *Byrthingæ* fr. 1289 och *Byrthinge* fr. 1299 i Lundaboken.

I *Bullarium danicum* träffas *Helsing* fr. 1218, *Giminchi* 'Gimlinge' fr. 1217 i avskr., *Gislingi* fr. 1223 i avskr., *Sorningi* fr. 1248 i avskr. samt dessutom *Flaethingæ, Winninge* fr. 1257, *Gislinge, Gislenge* fr. 1290, *Franninge* fr. 1291 och i senare avskrifter *Snartinge, Winnige, Scupinge* (orig. fr. 1198) samt *Hælsingæ* (orig. fr. 1241); jfr i samma avskrift *Tybirgæ* för äldre *Tybirki*.

Lunds domkyrkas gåvobok, *Liber daticus vetustior*, innehåller notiser, som inskrivits av olika händer under olika tider. Dessa notiser äro ofta svåra att datera. Hithörande exempel äro *Wærlingy* fr. 1201—1219, *Vinniggy* fr. 1267. Enligt utgivaren (Weeke) härstamma även följande från 1100- och 1200-talen: *Heddinge*, början av 1100-talet, *Byrthing*, början av 1200-talet, *Wrenongge*, slutet av 1200-talet, *Bæltngæ* fr. 1291, *Mushædingæ*, början av 1200-talet. Dateringen är givetvis i många fall osäker.

Hithörande skånska diplom i SD från 1100- och 1200-talen äro tryckta efter avskrifter och äro därför ej tillförlitliga. I vissa bevaras originalets form på *-ingi*, i andra ändras *ingi* till *ingæ*. Exempel med *-ingi* är: *werpingi* nr 28 (från Necrol.lundense). I den s. k. Lundaboken (Codex capituli lundensis), skriven år 1494 av Lunds domkyrkas kantor, träffas i vissa handlingar *-ingi*, i andra *-ingæ*. Nr 433 fr. 1256: *hwitingy nørre, baldringi*; nr 434 fr. 1256: *hwitingi, baldringi*; nr 540 fr. 1269: *withingi in hallandia* (se ovan), *skræplingæ*; nr 770 fr. 1283: *wirlingæ* 'Värlinge' i Stehag, *berhingæ* 'Bäringe', *billinge*; nr 1005 fr. 1289: *byrthingæ, æspingæ*; nr 1035 fr. 1291: *bæltिंगæ*; nr 1279 fr. 1299: *byrthinge*. — Det enda hithörande originaldiplomet är nr 857 fr. 1262: *Byrthingi* (se ovan). I originaldiplom från 1300-talet äro former med *æ* vanliga, t. ex. *hwælinggæ* fr. 1380, *Symblingæ* 1359, *gyslingæ* 2: 1421 fr. 1304, *winningæ* 2: 1421 fr. 1304 etc.

Den stora massan av de enkla *inge*-namnen ändas sålunda under 1100- och 1200-talen på *-ingi*, *-ingy* l. *-inge*, under det att *-ingæ* mera allmänt uppträder först på 1300-talet eller senare. De enda exemplen dessförinnan äro *Flaethingæ* fr. 1257, *Bæltिंगæ* fr. 1291, *Hælsingæ* fr. 1241 och *Mushædingæ* (se ovan). Åtskilliga av *æ*-formerna ha tidigare belagts med *i*: *Scyrrpingi*, *Hæding*, *Hædingi*, *Byrthingi*, *Scræplingi* liksom *Tybirki* för *Tybirgæ*. *æ* kan ha uppkommit genom försvagning av *i* till slappt *æ*-ljud eller också på samma sätt som *-inga* för *-ingi* i de svenska namnen (se nedan).

Likartat är förhållandet i de tidigare svenska diplomerna. Materialet har samlats i Stig Olsson Nordbergs avhandling om Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300. Ordnat efter landskap har det följande utseende.

Västergötland: *Jassungi* nr 1102, *thusmingi* nr 216, *Rökinggi* (på Visingsö) 2: 1122 fr. 1294; från 1300-talet *aklungj* 3: 1779 fr. 1311, *Æssungi* Vgl IV. Först 1397 möter *Aklunga*.

Småland: *hisingy* nr 164, *Hisingi* nr 1278 fr. 1299, *Siringi* Wieselgren Ny Smålandsbeskr. 3: 404 fr. 1250.

Öland: *Hyrlinge* nr 1262, *Hyrninge* nr 1289.

Östergötland: *snythringi* nr 1260, utfärdat i Tribäck s. Småland, *snýtringe* nr 1069, 1214, 1254, *sverdinge*, *swerdinke* nr 1104, *ýninge* nr 478, *norkøponge* nr 760.

Södermanland: *thorungi* nr 890, nr 1043, *thaxungi* nr 1043, *sc[hø]tlyngi* nr 229, beläget Uppland, men diplommet är utfärdat i Gorsinge av kon. Erik Eriksson, *Wilattunge* nr 588, *Warthunge* 811, *Hæringe* nr 636 (utfärdat i Uppsala), *byringe* nr 1759, *thaxunge* nr 712, *Thaxunge* nr 766, *Hwetingi* nr 981, utfärdat i Sigtuna. Kanske bör det därför ses i samband med Upplandsdiplomen.

Närke: *hærmingi* nr 659, nr 748, *Hærninge* nr 659 not, *Hærminge* nr 615, *cremplinghe* nr 1041, *ruwinge* nr 823.

Uppland: *enescopinge* nr 51, *Kithlinge* nr 1130, dat. Ekenäs i Södermanl., *arnunge* nr 1744 (dat. Stockholm). De följande ordnas efter diplomens nummer: nr 876: *billingj*, nr 933: *Almungj*, *farungj*; nr 934: *almungi*, *farungi*; nr 971: *Yrmingi*; nr 972: *yfræhyrmingi*, *ytræhyrmingi*; nr 1029: *sarungi*; nr 1031: *rifingi* (felskr.), *billingi* 2 gr, *vilingi*, *masingi*, *risingi*, *almungi*, *hysingi*; nr 1036: *svetlingi*, *risingi*, *seglingi*; nr 1040: *vilingi*; nr 1156: *gimningi*; nr 1216: *gyrlingi*, *knýthlingi*; nr 1253: *trøningi*; nr 1293: *skutungi*; nr 1757: *thielungi*; nr 1179: *Wæmblingi*; nr 1248: *hysingi* (avskr.).

Fördelningen av *-ingi* och *-inge* är dialektal. Den förra formen tillhör Uppland samt dessutom på grund av vokalharmoni Västergötland och Småland, såvitt man kan döma av det obetydliga materialet från dessa landskap, under det att Öland, Östergötland, Södermanland och Närke väsentligen ha *-inge*. Även under 1300-talet ha uppländska diplom i stor utsträckning *-ingi*, under det att diplom från övriga landskap då nästan enbart uppvisa *-inge*. I en förteckning över gods i Tiundaland fr. 1316 (SD 3: 2062) användes sålunda enbart *-ingi*: *brellingi*, *kingi*, *kreklingi*, *hillingi*, *lillingi*, *krislingi*, *pliningi*, *Threflingi*, *byrklingi*, *aalmungi*, *winnungi*. — En annan förteckning fr. 1312 (SD 3: 1875 — 1889) är skriven av olika händer. Åtminstone någon av skrivarna har använt *-ingi*. I förteckningen från Harbo, Alunda och Hållnäs är denna form den enda använda: *risingj*, *risingj*, *rissingi*, *risængi*,

sudhungi, myslingi, veskingi 4 gr, *sprellingi* 2 gr, *mýslingi, kingi, sprillingi, dreglingi, mysingi, køngi, mislingi, hielmungi, hialmungi* 2 gr. Dessutom förekommer i denna förteckning för Tuna: *misungi* 2 gr, *løpungi, kytingi*, för övrigt *-inge*.

Övriga *i*-former av Upplandsnamn i SD äro: *berdthingi* 4: 2862 fr. 1331, *Grylinghi* 6: 4463 fr. 1349, *Gullungy* 4: 2683 fr. 1328 (i senare avskr.), *huddungi* 4: 2601 fr. o. 1327 (i avskr.), *løtungi* 5: 3836 fr. 1344, *rislingi* 3: 1950 fr. 1314, *rithningi* 5: 3836 fr. 1344, *sverthingi* 2: 1465 fr. 1305, *sephlingi* 4: 3287 fr. 1337, *hefflingi* 3: 2138 fr. 1318, *heklingy* 4: 2920 fr. 1332, *kyrtingi* 4: 3152 fr. 1335, *køkingi* 5: 3836 fr. 1344, *heruingi* 3: 2377 fr. 1323, *litlingi* 5: 3836 fr. 1344, *arnungi* 5: 3836 fr. 1344.

Dylika former från övriga landskap äro mycket fåtaliga.

Södermanland: *wardungi, grodungi, awngi* 2: 1672 fr. 1310 (Mörkö), *skyttingi* 4: 2699 (jfr i samma brev *twnbøhæredhi, Bughæstadhi, jersambri*); *bynklingi* 4: 3359 fr. 1338, *melrungi* 4: 2715 fr. 1329, *sciølungi* 4: 2715 fr. 1329, *betingi, ryningi* 4: 2889 fr. 1331 i en förteckning över gods under domprosten och domkyrkans prebende i Strängnäs.

Östergötland: *týrwingi* 3: 2189 fr. 1319.

Plurala former på *-inga, -ingæ, -ingum* saknas nästan helt i diplomerna före 1300. De enda exemplen äro *skanungum, revingum* 2: 1759 fr. 1250—1300. Efter år 1300 förekomma de ej så sällan, huvudsakligen dock i namn från Västergötland och Södermanland. Följande anföras efter Hellquist och med hans beteckning.

Västergötland: *Aklunga* fr. 1397 (enl. Styffe), *Fyrunga* SRP nr 2995 fr. 1399, *Kattunga* 1413 (enl. Styffe), *Miællrungum* SRP nr 384 fr. 1358, *Naronggom, Oronggum, Stenongom* SD 5: 689 fr. 1347, *Vanunga, Vatunga; widhlunga* SD 4: 4 före 1327 *Æssyngu(m)* SD ns 1: 620 fr. 1407, *Tieldunga* 1540 (enl. Styffe).

Södermanland: *Byrdhingum* SD 6: 258 fr. 1350, *finningum* SD 3: 584 fr. 1323, *Ghozungha* 1411 (enl. Styffe), *Gorsungum* SD 6: 50 fr. 1348, *Gorsunga* SRP nr 2976 fr. 1399, *Vestra Hanunga* 1432 (enl. Styffe), *Hwetingum* SD 6: 258 fr. 1350, *Hærunga* SRP nr 2059 fr. 1384, *nerdrungum* SD 3: 589 fr. 1323, *revingum,*

skanungum (se ovan), *stenungum* SD 3: 28 fr. 1311, *dreuinghæ* SD 4: 270 fr. 1332, *Krællingæ* SRP nr 1966 fr. 1383, *Qwattungæ* SD 1: 225 fr. 1403 (avskr.), *Ræwngæ* SD 3: 13 fr. 1311, *thrcwungæ* SD 5: 162 fr. 1343.

Övriga former från 1300—1500.

Östergötland: *Redhungum* SRP nr 515 fr. 1361, *Walsu(n)gu(m)* SD ns 1: 37 fr. 1401, *skyrtingæ* SD 5: 97 fr. 1342, *swærdinghæ* SD 5: 97 fr. 1342.

Uppland, *Almungha*, *Farunga* enl. Styffe, *Husungæ* SD ns 2: 166 fr. 1409, *kjymælinghæ* (men *kymmelinghe* SD 5: 632, 640 fr. 1347), *mjysinghæ*, *thjyllinghæ* SD 5: 653 fr. 1347.

Västmanland: *etinggum* SD 3: 86 fr. 1312, *Brythyngæ* SD 4: 232 fr. 1331, *Ryningæ* SRP nr 2023 fr. 1384.

För övrigt endast *Frødunghom* SD ns 2: 36 fr. 1408 (Småland), *Slandrongum* SD 4: 689 fr. 1339 (Jämtland), *Kyillingæ* SD ns 3: 251 fr. 1417 (Bleking).

Åtskilliga av de plurala formerna ha tidigare belagts med *-ingi* eller *-inge*: *aklungj* 1311 — *Aklunga* 1397, *Miældrungi* 1322 — *Miællrungum* 1358, *Æssungi* VGL IV — *Æssyngu(m)* 1407, *Gasunge* 1314 — *Ghozungha* 1411, *Gorsunge* 1348 — *Gorsungum* 1348, *hanunge* 1314 — *Hanunga* 1432, *Hwetingi* 1288 — *Hwetingum* 1350, *farungi* 1287 — *Farunga sonk* 1316, *Walsunge* 1377 — *Walsu(n)gu(m)* 1401, *Qwattungæ* 1402 — *Qwattungæ* 1403, *swerdinke* 1294 — *swærdinghæ* 1342. — I dessa fall äro tydligen de plurala formerna sekundära i förhållande till de singulara på *-ing*, *-ingi*. Invånarnas namn har tydligen trätt i stället för det ursprungliga bynamnet; jfr dubbelformer som *Wæmblingi* — *Wæmblingaby*, *Wynning*, *Winningi* — *Winningawe*. I andra fall kunna de vara utflyttarnamn av den typ Sahlgren behandlat i Västgötska ortnamn av typen *Kölingared* s. 8 f. Hellquists teori, att flertalet *-inge*-namn till sitt ursprung äro plurala, har sålunda intet stöd i det äldsta materialet.

Formerna på *-ingi* tolkas av Hellquist som neutrala *ia*-stammar. Som stöd härför hänvisar han till kontinentalgermanska namnformer på *-ingi*. Dessa kunna dock, som Ekwall framhållit i Eng-

lish place-names in *-ing* s. 177 betraktas som plurala former av *i*-stammar. Då därtill kommer, att *-ia* i fornsvenskan endast sällan förekommer som samhörighetssuffix till substantiv, är denna uppfattning i varje fall icke nödvändig. *-ingi* kan lika gärna, såsom även Hellquist alternativt antager, vara dat. sing. till en nom. på *-inger*. Till förmån för det senare alternativet tala avgjort de många formerna på *-ing* (se ovan). Men i så fall behöver ej den patronymiska tolkningen av dessa ord föredragas framför en toponymisk, om en sådan är möjlig. Och även om grundordet är ett personnamn, behöva dylika namn på *-inge* ej vara patronymiska i den meningen, att de ursprungligen varit benämningar på en hel släkt eller klan, som Hellquist tänker sig. De kunna beteckna vanliga nybyggen; jfr Ekwall anf. arb., s. 21. Om på detta sätt det formella sambandet mellan de nordiska och de kontinentalgermanska *inge*-namnen avklippes, inverkar det även på tolkningen av de förra. Hellquists metod att som stöd för en patronymisk tolkning av de nordiska namnen anföra parallellformer av kontinentalgermanska personnamn, saknar då reellt underlag.

Jag övergår härefter till att utifrån dessa premisser granska en del skånska *inge*-namn, som tidigare uppfattats patronymiskt. Att förebringa definitiva, motsägelselösa tolkningar av dessa namn är nästan ogörligt, men genom en närmare analys av materialet från formell eller topografisk synpunkt torde man dock kunna framlägga en mer eller mindre sannolik tolkning av åtskilliga av dem.

Namnet *Slimminge* tolkar Hellquist toponymiskt, därför att något personnamn på *slim-* ej är känt. Samma synpunkt kan anläggas på *Glimminge*, som är namn på byar i 1. Vallby Järrestads hd, 2. Broby Ö. Göinge hd och 3. Jonstorp Luggude hd. Dessutom förekommer ett *Glimminge* i V. Karup Bjäre hd, men då det enligt uppgift uttalas *glemnja*, torde det vara säkrast att vid tolkningen bortse från detta. Det förstnämnda *Glimminge* uttalas *glemnja*. Hellquist antar patronymiskt ursprung och föreslår en grundform med *Glēm-* eller *Glým-*. Intetdera alternativet

är av formella skäl antagligt. Ett *Glēminge* skulle i Järrestad sannolikt ha givit *glēmynge* liksom *hēma* blivit *hūma*, och *Glāminge* finns redan som sockennamn i Ingelstads hd och uttalas *glēmynge*, enligt Wigforss *glēmynge* (se Wigforss ANF 34 s. 208). Formellt möjligt är endast **Glȳminge*. Denna form är emellertid knappast sannolik som utgångsform för de nordskånska namnen, då den sydsånska delabialiseringen $\bar{y}m > \bar{i}m$ i öster åtminstone numera ej går norr om Kristianstad; jfr *ryma* 'rymma' i Vä strax söder om Kristianstad, *ryma* i Nosaby, *ryma* 'rymma' i Hjårsås ett stycke norr om Kristianstad. Till förmån för **Glȳminge* kan visserligen anföras, att *Knisslinge*, som ligger ett stycke norr om Kristianstad, 1425 skrevs *Knýtlinge* av *Knut*, men fonemen $\bar{y}t\zeta$ och $\bar{y}m$ behöva ej ha gått parallellt. — I Luggude skiljer man bestämt mellan gammalt $\bar{y}m$ och gammalt $\bar{i}m$: *līma* 'kvast', *gryma*, *grymad*, *ryma* 'falla rim', *glema* — *ryma*, *skryta*, *skrymtare*. En utgångsform *Glīminge* vållar däremot ingen svårighet. Stammen *glīm* är emellertid icke belagd i personnamn, däremot är den vanlig i namn på vattendrag och sjöar och föreligger exempelvis i *Glimån*, *Glimsjön*, *Glimåkra* i Ö. Göinge. Vid Glimminge i Luggude och Järrestad finnes sankmark, som tidigare stått under vatten och bildat små vattensamlingar, vilka kunna ha varit namngivande. Glimminge i Broby ligger vid Helgeå med mader och sidvallsängar, som tyda på att här i äldre tid varit sjö. Namnet är sålunda fullt förklarligt, om man överger den patronymiska tolkningen.

Tydinge tydyna vid Tydingesjön har enligt Hellquist uppkallats efter ett personnamn, som bildats på **peud-*. Den moderna uttalsformen kräver emellertid som utgångsform **piut-*, en stam, som är vanlig i namn på åar och sjöar; jfr *Tjute å*, *Tjutingen*, sjö i Tjust. *Tydinge* har sannolikt sitt namn från *Tydingesjön*, liksom enligt Hellquist *Skeinge* uppkallats efter *Skeingesjön*. På samma sätt kan ock *Bälinge* i Oderl junga på norra stranden av Bälingesjön ha fått sitt namn efter sjön. Som sjönamn kan *Bälinge* höra till verbet fsv. *bælia* 'böla', 'råma' liksom *Tjutingen* eller *Tydinge* till verbet *piuta*. I Norge är *Belja* ånamn.

Norrvidinge norvedna och *Södervidinge sønarvedna* i Harjagers hd äro grannsocknar. Äldsta namnformen är *hwitingy norre* fr. 1256, *wethinghe* träffas emellertid redan i SD 4:501 fr. 1336. Övergången $\bar{i} > e$ förutsätter tidig förkortning av det långa *i*-et. En dylik övergång föreligger ock i *Qvidinge*, som enligt Billing Åsbomålets ljudl. s. 43 uttalas *kveje*, och i namnet *Vittsjö*, som uttalas *vj̄ø* samt i dialektformer av danska namn som *Hwidemose*, *Hwidegræs*. Ordet är avlett av adjektivet *hvit*. Hellquist fattar detta som personnamn, men det kan lika gärna vara beteckning för ett naturförhållande liksom i isl. *Hvítasió*, *Hvidemose*, och isl. *Hvítigr*. Som redan nämnts, gränsa Norrvidinge och Södervidinge till varandra, men mellan dem ligger Dagstorps mosse. Här har sålunda en gång funnits en sjö, som grott igen. Norrvidinge ligger i norra kanten, Södervidinge i södra kanten av den gamla, nu odlade mossen. Därav väderstrecksnamnen. Sannolikt har källan till båda namnen varit densamma, och man torde knappast taga miste, om man antager, att det mellanliggande området kallats 'den vita maden', 'den vita mossen', 'den vita sjön' eller helt enkelt 'hvitigr', vilket namn sedan övergått till byarna vid dess kant. Om *Hviding sogn* i Sønderjylland heter det i Sønderjydske Stednavne I: »Der er næppe noget i Vejen for at opfatte det som en Betegnelse for et Naturforhold, afledt direkte av Adj. *hvid*». — Om förkortningen av $\bar{i}$ i hithörande ord kan hänvisas å ena sidan till Kock Alt- und neuschwedische accentuierung s. 185 m. fl., där efterledsbetoning antages, å andra sidan till Sahlgren NoB 18 s. 61 f. och där citerad litteratur.

Samma inbördes läge som Norr- och Södervidinge ha *Östra* och *Västra Värlinge* i Skytts. Östra Värlinge tillhör Hammarlövs socken, Västra Värlinge Bodarps, men båda gränsa intill varandra, varför man liksom för Norr- och Södervidinge gärna vill söka en gemensam källa till namnen. Äldre namnformer äro *Wærlingy* fr. 1201—1219 i Lib. dat. vet., *wærlingge østra* SD nr 2170 fr. 1318, *vester Werling* och *Østre Werling* i Prästrelationerna fr. Skåne och Bleking av år 1624. Nuvarande uttal är *værlinga*. Även naturförhållandena likna i viss mån trakten mellan

Norr- och Södervidinge. Byarna äro belägna strax söder om Maglarpsån, som här flyter fram i stora krökar. Marken intill ån är nu odlad, men överallt söder om ån träffar man på naturliga, nu nästan igengrodda vattensamlingar med utpräglad vatten- och sankmarksflora, vilka angiva, att här före utdikningen måste ha funnits större vattensamlingar och mader. Strax öster om Östra Värlinge finns det ännu en hel liten sjö med öppen vattenyta. Betecknande för trakten är ett språkprov från Fuglie, som på riksspråk lyder: När vi kom ner till Värlinge by, så var där översvämning. — En språklig hållpunkt för tolkningen utgör sjönamnet *Värlingen* i Norbergs socken Västmanland. Detta visar, att ordet *värling* verkligen använts om en vattensamling, och stammen *ver* ingår som bekant ofta i namn på sjöar och åar. Allt detta synes mig tyda på att en toponymisk tolkning av dessa namn kan vara lika berättigad och kanske bör föredragas framför en patronymisk.

Från dessa namn bör sannolikt skiljas *Värlinge* i Stehags socken Onsjö hd. Det skrives i äldre tid (sannolikt) *Hwirlinggæ* Lib. dat. vet. fr. 1350 och i tvenne avskrifter av en handling från 1283 i den ena fr. 1350 *Wyrlingæ* i Testamenter fr. Danmarks Middelalder, i den andra fr. 1494 *wirlingæ* i SD 1 nr 770 (se ovan), i Prästrelationerna 1624 *werlinge*.

Även ånamn kunna ligga till grund för bynamn på *-inge* (se Hellquist anf. arb. s. 244 f.), och i vissa fall kan rent formellt sett lika gärna en ånamnsstam som ett personnamn ingå i ett *inge*-namn. Detta gäller exempelvis *Glemminge* (se ovan) i Ingelstads hd. Själva orten är belägen vid Fröslövsån (jfr *Glemmingebro*), och det till grund liggande *gläm-* kan lika gärna ha varit namn på ån som på en person. Även om en dylik tolkning i detta och andra fall ligger frestande nära, kan den dock ej bevisas, då de gamla ånamnen försvunnit. Dylika namn medtagas därför ej.

I vissa fall ligger ett trädnamn till grund för *inge*-bildningar. Detta gäller *Åspinge*, äldst *æspingæ* SD 2: 83 fr. 1289 (avskr.), nu Östra Åspinge, och *Åspinge*, by i Hurva socken, samt *Ållinge*,

gård i V. Sallerups socken i Harjagers hd, vilka innehålla trädnamnen *asp* och *al*. Detta antages ock alternativt för *Åspinge* av Hellquist, men det gäller ock *Allinge*, såsom Steenstrup framhållit. Gården är uppförd vid ett gammalt vadställe över Bråån och till skydd för detta. Det finns fortfarande riklig alvegetation i trakten längs ån och dess tillflöden.

Ibland har markens beskaffenhet och odlingsförhållanden varit namngivande. *Skörpinge*, gård i Höja socken, S. Åsbo hd. Namnet skrives *Skerpinge* 1537. Det kan enligt Hellquists alternativa tolkning vara bildat på adjektivet *skarp* i bet. 'torr', 'mager', 'ofruktbar', en tolkning, som understrykes av Sahlgren i ANF 50 s. 285, där för övrigt flera liknande anmärkningar göras mot Hellquists tolkningar. Nybygget har upptagits på den 'skarpa', högre liggande jorden i motsats till de lågt liggande, sankare markerna mot Vegeån eller Rönneå.

Bäringe, gård i Billinge socken, Onsjö hd. Namnet skrives *berhingæ* i en avskrift fr. 1494 av en äldre handling från 1283 (se ovan). Gårdens ägor äro runt om omgivna av skog. Den har sålunda ursprungligen uppförts på en bar fläck i skogen och kan ha sitt namn därav. Runt omkring ligga byar med namn på *-röd*: *Ströröd*, *Killeröd*, *Hjälmaröd*, *Långaröd*, *Gunneröd*.

Vinninge, by i Hyby socken i Bara härad. Namnets äldsta form är *Vinningy* (se ovan). Samma namn finns även i Uppland och skrives 1316 *in uinningi* samt i Småland och Västergötland. På Själland bäres det av tre olika orter. Dess form är i Vjb. *Wynning*. Den skånska Vinningebyen är högt belägen på Vinninge backar, vilka torde ha uppodlats sent i jämförelse med den nedanför liggande slätten. Ännu år 1624 talas i Prästrelationerna om 'Vinninge ljung'. Vinninge gränsar intill Bara. Här på de bara backarna sammanträdde häradets ting. Bara socken har sitt namn efter den bara, dvs. odlade l. skoglösa delen av dessa backar. I motsats till moderbyn kan nyodlingen i backarna ha kallats 'vinningen', nyodlingen. Ordet *Wynning* kan sålunda ursprungligen ha varit ett rent appellativ till verbet *vinna* 'arbeta'. I så fall bör det sammanföras med nor. dial. *vinna* f. 'et av de store

jordarbeider', 'den opdyrkede akerjord'. — Tolkningens sanningsvärde beror givetvis på om den passar in även på andra Vinningenamn. Jfr *sjövinningen* vid Ringsjön, som är namn på de genom sjösänkningen nyvunna landområdena.

I detta sammanhang kan även anföras *Fleninge*, socken i Luggude hd. Namnet skrevs 1423 *Flenynge* och uttalas nu *flænna*. Hellquist hänför det till personnamnet *Flen*, men det kan från formell synpunkt lika gärna hänföras till det i det sörmländska *Flen* ingående adj. *flen*, gotl. *flain* 'bar', 'naken', nor. *flein* 'blottad'. Kyrkbyn är uppförd omedelbart nedanför en ås, som givetvis odlats senare än själva slätten. På så sätt kom byn att ligga på det bara, 'flena' området med åkrarna nedanför. I området närmast byn finns det ännu stengärdesgårdar, vilket tyder på kargare jordmån än på slätten för övrigt.

En del orter torde ha uppkallats efter naturliga bildningar i terrängen.

Billinge, socken i Onsjö hd. Namnet skrives 1283 *billinge* i en avskr. fr. år 1494 (se ovan). Själva byn ligger i närheten av *Billa-bäck*, ett tillflöde till Rönneå. Bäckens har uppkallats efter den 'bill', det spetsiga jordstycke, som inneslutes mellan bäcken och ån. På denna 'bill' ligger ock kyrkbyn. Sockennamnet kan vara bildat efter bäckens namn eller liksom detta direkt efter appellativet *bill*; jfr Rietz: *änges-bill*, m. en äng, som inneslutes i en vinkel av en å eller sjö. Vb., mp.

På en liknande spetsig ängsflik mellan Sandbyån och Lödde å ligger Flyinge, by och gård i Gårdstånga. 'Fliken' har haft en viss betydelse, då det vid den funnits ett vadställe över Lödde å. Till dettas skydd har Flyinge kungsgård uppförts. Sannolikt är det denna flik, som givit upphov åt namnet, vars äldre former äro *Flükgyngæ* fr. 1288 men i senare avskrift (Bullarium Danicum s. 701), *Flükigh* SD 3 s. 565 fr. 1322, *Flükinge* Script. rer. dan. 5 s. 595, *Flygende* 1682 (Hist. tidskr. f. Skånland 5 s. 38). Nuvarande uttal är *flænna* l. *flænna*. Dubbeluttalet förklaras av att byn ligger i ett gränsområde. I sydöstra Skåne från och med Färs hd och delvis Ljunits hd ha ord som 'lik', 'rik' uttalet

h₁d₂, *r₁d₂*, i väster däremot *h₂*, *r₂*. I gränsområdet i östra Torna finnas båda uttalen.

I Färs ligger *Rödninge*, som i äldre tid skrives *røthingi* SD 4: 470 fr. 1335, *Rudhinghe* Script. rer. dan. 8: 464, *Rykinge* fr. 1398 (enligt Falkman). Det genuina uttalet torde vara *ryd₁ng₁*, numera dock vanligen *rud₁ng₁*. Skrivningen med *k* torde ej vara tillfällig. Man kan jämföra *Röinge* i Fulltofta i Frosta hd, som skrives *Røkinghæ* SD 6: 223 fr. 1350, och *Rödninge* i Harlösa Frosta hd, som tidigare skrives *Rygginde* (enl. Falkman). Röinge i Fulltofta uttalas *røng₁*. Utgångsformen för dem alla torde ha varit *Røkingi*, som i Färs blivit *Rödninge*, på samma sätt som *Flikingi* blivit *Flidinge*. Skrivningen *røthingi* fr. 1335 torde sålunda få anses som sekundär i förhållande till *Rykinge*, fastän denna senare form belagts först från 1398. Ett ursprungligt *rødingi* skulle väl knappast ha bibehållit *d* som *d* trots infinitiven *rud₁ja* 'rødja'. Rödninge kyrka ligger på en rundad höjd vid Fyledalen, och det vore rätt naturligt, om byn uppkallats efter denna. Grundordet kan i så fall ha varit en motsvarighet till isl. *hraukr* 'stack', 'hög', i så fall använt om en förhöjning i terrängen. Till *hraukr* har bildats det dansk-skånska *røgel* 'långsträckt, låg förhöjning i terrängen', vilket i formen *Røgle* är vanligt som ortnamn.

Värpinge, by strax väster om Lund, just där vägen från kusten går över Høje å. Till skydd för vadstället har uppförts Värpinge gård, numera kallad Trolleberg. Namnet skrives i äldre tid *wærpingi* (se ovan) och uttalas *værp₁ng₁* eller vanligen *værp₂ng₁*. Hellquist härleder det från ett personnamn *Varpe*. Formellt sett kan det emellertid även härledas av ett subst. *varp* till verbet *verpa* 'kasta'. Subst. *varp* betyder 'kast', t. ex. *notvarp*, men det är också konkret och betyder då 'plats', där man kastar ut en 'vad' eller 'något hopkastat', t. ex. en hög stenar eller kvistar. Ingen av dessa betydelser ger emellertid någon säker hållpunkt. I engelska dialekter kan *warp* betyda 'något av en flod sammanbragt', t. ex. gytta, dy. En sådan betydelse skulle från lokal synpunkt passa för ett gammalt vadställe, men dels är denna betydelse ej styrkt från svenska dialekter, dels förefaller saken

själv vara alltför obetydlig för att ha varit namngivande. Den ursprungliga betydelsen hos *varp* torde ha varit 'krök'; jfr isl. *verpast* 'kröka sig' (om trä) och *aldri orpinn* 'böjd av ålder'. Betydelsen 'a twist or bending' föreligger ock i engelskan och antas av Ekwall ligga till grund för flodnamnet *Salwarp*. Dessutom föreligger i nyisl. enligt Bløndal, något som Ivar Lindquist gjort mig uppmärksam på, ett *verpi* n. eller *dalverpi*, som betyder 'en lille snæver dal'. Grundbetydelsen är väl plats, där det finns ett 'varp', där *varp* kan betyda 'krökning nedåt' i stället för 'krökning i sidled'; jfr *aldri orpinn*. Lokalt sett finns det goda anknypningspunkter till en sådan tolkning. Byn ligger hopgyttrad i en trång dalgång, just där vägen från Lund gör en tvär krök ned mot ån. Även denna gör här en krök och böjer av mot sydväst i en vid båge. Det är sålunda helt naturligt, om ett nybygge på en sådan plats fick namnet *Värpinge*.

Till slut kunna hithörande namn också ha uppkallats efter kulturförhållanden. Hit räknar jag namnet *Kävlinge*. Kävlinge är beläget vid Lödde å, just där vägen från Lund går över ån. Även där har sålunda funnits ett gammalt vadställe. Namnet anträffas tidigast i dokument, som tillhört Lunds domkyrka, nämligen Necrol. lundense: *Kyflingi*, *kyflingj* fr. 1130-talet, och Liber dat. vet.: *Kyflinge* s. 148, 218. Dessa skrivningar återspegla sannolikt Lundauttalet. Senare träffas det i Lunds stifts landebog 1569: *Kofflinge*, Jordeboken 1648: *Kiöblinge*, i 1845 års förteckning över Handlingar om Skåne: *Kiöflinge* fr. 1577, *Kiöllingi* fr. 1582, *Kieblinge* fr. 1651. Först 1675 möter *Kävlinge* (se Falkman).

Vid tolkningen av namnet *Kävlinge* utgår Hellquist från dess äldsta skrivform *Kyflingi*, vilken han utläser med *y*-ljud och jämför med ags. *Cufa* (l. möjligen (?) med ett fht. *Cofili*) men tillägger: »kanske snarare från en för stamfadern karakteristisk egenskap, t. ex. isl. *kúfr* 'framstående topp', no. dial. *kuv* 'en rundaktig topp' o. d.» Det senare är av formella skäl omöjligt, då det förutsätter långt *y*-ljud i *Kyflingi*, och det förra förefaller tämligen långsökt. Någon parallell, som skulle stödja förekomsten

av en mot ags. *Cufa* svarande nordisk namnform, förekommer ej. Hellquist identifierar visserligen *Kyflingi* med *Köflingi*, som förekommer som namn på två byar i Halland, men Wigforss uppvisar i Sö. Hallands folkmål s. 59 not 2, att det halländska namnet måste utgå från äldre *Kyplinge*.

Ett *Kyflingi* med *y*-ljud kan ej heller förenas med de moderna uttalsformerna, som äro *ʃævlɪŋa* i Harjagers hd norr om ån, *ʃævlɪŋa* i Torna hd söder om ån. Dubbeluttalet är lätt förklarligt, då ån bildar gräns mellan nordligt *ev*, *æv*, och sydligt *øv*. Samma dubbeluttal föreligger sålunda i ord som *væv* : *vøv*, *ʃæv* : *ʃøv* 'skev', *ræva* : *røva* 'räve på väv', *ʃæv* : *ʃøv* 'avfall vid linberedning', *næva* : *nøva*. Det moderna dubbeluttalet kan sålunda förklaras endast ur en utgångspunkt *Kæflinge*, som söder om ån labialiserats till *Kövlinge* men norr om ån bibehållit uttalet *Kävlinge*. Det är det sydsåkiska uttalet, som återgivits i de kyrkliga urkunderna Necrol. lundense, Liber dat. och Landebogen 1569. Det förutsätter, dels att labialiseringen $\text{æ} > \text{ö}$ är mycket tidig, dels att det öppna *ö*-ljudet kunnat tecknas med *y*. Det förra kan av brist på så tidigt material ej bevisas men är i och för sig icke otroligt, till det senare kunna anföras säkra paralleller.

Namnet på Rönnebergs härad skrives i Script. rer. dan. 1: 175 *Runibiarg* fr. 1132, i Vjb. *Rynæbyarghæreth* och i Liber dat. vet. dels *Ryneberghæret*, dels *Rynebiærgæret*. Då namnet otvivelaktigt utgår från trädnamnet isl. *reyni*-, bör uttalet ha varit *rɔna* med slutet *ö*-ljud. Nuvarande uttal är *rønabærs hærad*.

Om den ovan framställda etymologien på *Röddinge* är riktig, måste skrivningen *Rykinge* fr. 1398 återge ett uttal *Røkinge*. Redan 1335 skrives *Røthingi* med *ö*.

Örtofta skrives i Lundaboken i en avskrift av en handling från 1283 *Ertÿfte*, *hørtÿftæ* med *y* i senare stavelsen. Detta kan endast återge ett uttal *örtöfta*. Ord på *-tofta* uttalas fortfarande med öppet *ö*-ljud i hela norra Skåne ned till Lödde å.

Rönneåns namn möter tidigast under formen *Rogen* SD 1: 685 fr. 1200, senare som *Ryen* i Lunds stifts landebog 1569, *Roijen* 1678 Weibull Samlingar utg. för de skånska landskapens hist.

och arkeol. förening 2 s. 10 samt slutligen *Roen* hos Hülphers resa genom Skåne 1759 (utg. av H. Schiller). Den sista formen är väl felskrivning för *Röen*? Skrivningen *Rogen* torde med hänsyn till den följande utvecklingen förutsätta äldre *Rogn*, vilket förekommer som älvnamn i Sn. E. Den formella identiteten mellan *Rogen* och isl. *rogn* torde f. ö. motsvaras av en saklig, i det båda säkerligen avse samma vattendrag. Det är nämligen icke det enda av de västskånska vattendragen, vars namn återfinnes i älvnamnslistan. Detsamma gäller *luma* — *Lomma*, *lodda* — *Lödde*, *ro*, som helt säkert bör transskriberas *ró* (icke *ró* som Finnur Jónsson gör) och identifieras med *Rå-ån*, samt möjligen *bro*, i en handskrift *brá*, som kan transskriberas *bró* (icke *bró*) och åtminstone formellt identifieras med *Brå-ån*. Det hör i så fall till verbet **brehan* 'glimta fram', 'lysa fram'. Utan motsvarighet är *Vege å*, men detta namn är ungt och har sannolikt ersatt ett äldre. Denna formella överensstämmelse kan ej vara tillfällig. Den måste bero på att de västskånska åarna varit bekanta i norsk och isländsk tradition, ett antagande, som är mycket naturligt. Öresund var sedan gammalt en internationell farled, och den skånska marknaden torde ej ha varit okänd för vare sig norr-män eller islänningar. De viktiga handelsplatserna lågo dessutom ofta vid åmynningen. Detta gäller *Lumaby*, *Luddaköping*, *Ra* l. *Raus*, *Luntertun* l. *Rynestad*. Den enda av de nämnda åarna, som ej faller ut i havet, är *Bråån*.

Stammen i *Rogn* är densamma som i sjönamnet *Rägnaren*, och ordet är identiskt med isl. *rogn* 'makter'. Ån var hemvist för vattnets gudomligheter, vilka skyddade befolkningen för den andra strandens fientliga makter. Över strömmen kunde de ej komma. Som bygdens å var den helig och krävde årligen offer. Liksom nordöstra Skåne hade sin heliga å, *Helgeå*, hade nordvästra Skåne sin *Rogn*, makternas å.

Formen *rogn* har blivit *røgn*, och denna skrivning föreligger i *Ragna bro* hos Styffe Bidr. till Skand. hist. 1: 42. Det moderna uttalet är *rogn*, som väl utvecklats direkt ur *rogn*. Med hänsyn till utvecklingen i södra Halland och sydvästra Småland är

det visserligen teoretiskt möjligt, att utvecklingen kan ha varit *rogna- > rōne- > *rynne- > rønne-*, men det är för Skånes del ej nödvändigt att antaga ett *ÿ*-stadium, då paralleller saknas. I Halland och Småland har för övrigt utvecklingen stannat på *ÿ*-stadiet. I följande skrivningar torde sålunda *y* vara tecken för ö-ljud: *Ryen* Landebogen, *Ryghnæholm* Annales danici (Script. rer. dan. 6: 533), *Rynestath* Tabularium ecclesie lundensis (Script. rer. dan. 7: 258). I sin Svenska krönika (ed. Klemming) skriver Olavus Petri dels *Rygnabroo* s. 86, vilket upptagits från Erikskrönikan, dels *Rynabroo* s. 187, som upptagits från Karlskrönikan. Samma form har även Ericus Olai. — *y* som tecken för ö-ljud torde sålunda vara väl styrkt.

Utgångsformen för namnet *Kävlinge* torde sålunda ha varit **Kæflingi*, som söder om ån labialiserats till *Köflingi* och i skrift återgivits med *Kyflingi*. Det skånska namnet är med andra ord identiskt med *Kæflinge* fr. 1367, gård i Torstuna Uppland, *Kæflinge* fr. 1390, gård i Dingtuna Västmanland, *Käflinge*, gård i Odensvi Åkerbo hd Västmanland och sidoställt med *caflunge* fr. 1347, nu *Kaflinge*, gård i St. Malm Södermanland.

Till grund för namnet kan ligga appellativet *kafle*. Terrängen omkring ån är sådan, att det mycket väl kan ha behövts ett kavelbygge vid det gamla vadstället. Även trakten omkring själva byn är sidländ, vilket indirekt varit upphovet till att grannsocknen i öster fått namnet *Harthakra*, nu *Harrie*. Strax väster om St. Harrie kyrka stiger vägen från Kävlinge starkt upp mot byn, som sålunda uppförts på de hårda åkrarna, hårdvallsåkrarna, i motsats till de sida markerna, sidvallsängarna, längre västerut. Denna tolkning av *Harrie*, som är den traditionella, är sålunda från topografisk synpunkt att föredraga framför Hellquists alternativa förslag att i *Harth-* se en motsvarighet till mhty. *hart*, *hard* 'skog'. Det här framlagda tolkningsförslaget gäller närmast det skånska namnet. Huruvida de lokala förhållandena vid övriga orter med namnet Kävlinge tillåta samma tolkning, känner jag ej. Resultatet blir i viss mån beroende av framtida terrängundersökningar på ort och ställe.

Johan Palmér.

Kellgrens användning av orden "läcker" och "täck".

I min anmälan av Margit Abenius' avhandling *Stilstudier i Kellgrens prosa* i ett föregående band av denna tidskrift (Ark. 50: 351 ff.) framhöll jag att jag särskilt beträffande Kellgrens användning av orden *läcker* och *täck* hyste en annan åsikt än den författarinnan gjort gällande i sitt arbete. En diskussion av en dylik specialfråga måste emellertid gå ganska mycket i detalj och ställa användningen av orden i relation till de olika omständigheter varunder de begagnats. Det var därför icke lämpligt att inrymma den i en anmälan som måste innehålla åtskilligt annat, även om ämnet kunde tyckas vara väl speciellt för att upptagas till självständig behandling.

Så speciellt som det kanske låter är det emellertid icke. Det är icke fråga om några godtyckligt valda ord vilka som helst. *Läcker* och *täck* äro att betrakta som nyckelord för rococon och rymma i n u c e en väsentlig del av dess konstuppfattning. Nu är rococotonen något som mer eller mindre följer den kellgrenska poesien från början till slutet — naturligtvis icke alltid, men i sådana poem, där den på ett naturligt sätt kan göra sig gällande. Man finner den i introduktionsodet »Til Bacchus och Kärleken» liksom i sluthymnen »Den nya skapelsen». Den senare utgår ju genetiskt från ett ode av en så typisk rococo-poet som Dorat och är formellt uppbyggd som en rondo. Det är därför ägnat att överraska, när man hos dr Abenius läser att orden *läcker* och *täck* ofta omvärderas av Kellgren i ett ironiskt sammanhang (s. 52) och att *täck* som estetiskt omdöme alltid användes sarkastiskt (s. 54). Med all respekt för författarinnans framställning får man lust att närmare skärskåda, huru hon kommit fram till sina slutsatser. De äro mera uppseendeväckande än hon själv

tyckes anse att döma av den saknad av all tvekan, varmed hon framställer dem.

Enligt dr Abenius är det icke ens fråga om någon utveckling hos Kellgren. »Observera», skriver hon (s. 52), »redan i ungdomskritiken de raljerande, nedsättande uttrycken 'franska läckerheter' och den franska litteraturens 'quicka fjolleri'». Hänvisningen gäller för visso ett aktstycke från första begynnelsen av Kellgrens litterära bana, eftersom det är fråga om den recension, som publicerades av Gunhild Bergh i Samlaren 1916 och där av henne betecknades såsom Kellgrens första. Men låt oss litet närmare se på det sammanhang, vari de citerade uttrycken äro fällda. I ingressen jämför Kellgren den svenska vitterheten med en flicka som blivit övergiven av sina beundrare. Men det är, menar han, mindre hennes än deras fel. »Det är sant hon har hvarken det majestätiska utseende, den ädla gång och hjertsmältande ömhet, som dess Syster i England; ej heller äger hon det förträllande behag, den smak att pryda sig och det quicka fjolleri hvarmed hennes Syster i Frankrike tycks hafva förledt Creuzar och Oxenstjerner att vara henne otrogne. Imedlertid bör bristen af dessa fullkomligheter mindre¹ tillskrifvas naturen än den förvända upfostran man givit henne.» Kellgren fortsätter sedan med att omtala vari denna förvända uppfostran av den svenska vitterheten bestått. Meningen är klar i och med att Kellgren talar om 'dessa fullkomligheter'. Lika mycket som han skänker sitt erkännande åt den engelska vitterhetens majestätiska utseende, ger han det åt den franska vitterhetens 'förtrollande behag' och 'kvicka fjolleri'. Användandet av ordet 'fjolleri' betyder i detta sammanhang intet pejorativt. Man finner det i samma förbindelse med 'kvickt' i ett expressivt sammanhang i en liten dikt av Kellgren, som publicerades i början av 1779 (Stockholms-

¹ I Gunhild Berghs utgåva står 'mera', vilket bryter tankegången. Jag har förvissat mig om att i originalet (i UUB) står 'mindre', såsom man väntar. Senare har jag funnit att stället riktigt återgivits av Gunhild Bergh i hennes avhandling Litterär kritik i Sverige, s. 116.

Posten 1779, nr 41).¹ Det är en imitation efter Voltaire med titeln »Til min unga Vän, som fått det infallet at blifva Philosoph». Den unge mannen rådes där att ägna sig åt det slags livsvisdom som passar hans år och hans klena skäggväxt, och slutsatsen och slutstrofen lyder:

En mennsklig dygd, et utvaldt nöje,
Et qvickt och smakligt fjolleri,
Et läckert skämt, et hjertligt löje:
Det blifve din Philosophi.

Där ha vi alltså det kvicka 'fjolleriet', approberat genom epitetet 'smaklig', och därtill anknytes 'ett läckert skämt', där vi också finna »läcker» använt utan någon nedsättande innebörd. Att dikten speglar den Voltairebeundrande unge Kellgrens egen mening är otvivelaktigt.

Enligt recensionen beror det alltså mindre på naturen än på en förvänd uppfostran att det brister så mycket hos den svenska vitterheten. Man har fostrat henne på samma felaktiga sätt som brukar tillämpas på de förnämas barn. Dem lindar man och vanställer så deras mjuka lemmar. Man låter dem ammas av främmande bröst, och när de blivit något äldre, ger man dem ingen sund och stadig föda utan »idel klifs och lappri». På samma sätt har man förfarit med den svenska skaldekonsten. »Redan i dess spädaste barndom har man företagit sig att tvinga och vanställa dess vackra natur. I stället att näras af den hälsosamma modersmjölken, den gamla Göthiska Vitterheten, som i styrka täflar med den Engelska, har man försvagat henne med franska läckerheter, man har hämmat växten för dess späda lemmar med tusentals tvång och regler (osv.).» Det är uppenbart att Kellgren här å den svenska vitterhetens vägnar ställer sig avog mot

---

¹ Dikten är attribuerad Kellgren redan av Lagus (Kellgrens finska lefnadsminnen, s. 122). Att den upptages i Knös' "Kiellgreniana" säkerställer attributionen (jfr Lindstén i Saml. 1916, s. 105). Stilen i dikten är f. ö. mycket typisk för Kellgren.

'de franska läckerheterna', men om man betänker att författaren strax förut givit till känna sin uppskattning av den franska vitterhetens 'förtrollande behag' och 'kvicka fjolleri', så är man knappast berättigad att, såsom dr Abenius gör, fatta uttrycket som ett rent estetiskt omdöme. Författaren är inne i en födoämnesbild. Såsom man försvagat de förnämas barn med 'idel klifs och lappri', på samma sätt har man försvagat vitterheten med 'franska läckerheter'. Det är icke fråga om den 'läckra smak' som Kellgren i det nyss anförda poemet prisade utan om den franska vitterhetens 'klifs och lappri', dess uppblåsta nugæ, dess sockrade tillfällighetsrimmerier och kanderade miniatyrer, allt som var för litet substantiellt för att kunna nära den svenska skaldekonsten under dess uppväxtår. Vad Kellgren här säger gäller ju också blott om en förfluten period, tidigare än den som han några rader längre ned betecknar med den svenska vitterhetens »mognare år». Man har alltså icke rätt att låta dessa från födoämnessynpunkt betraktade 'franska läckerheter' gälla som ett rent estetiskt omdöme som står i rak motsats till vad Kellgren nyss förut sagt om den franska vitterhetens 'förtrollande behag' och vad han icke långt efteråt skulle ha att säga om 'ett läckert skämt'.

Året efter publikationen av den imitation efter Voltaire, varifrån det sista uttrycket stammar, fann Kellgren anledning att i Stockholms-Posten uppträda som Voltaires försvarare gentemot vissa angrepp som hade gjorts på denne i *Dagl. Allehanda*. Han hade då tillfälle att bl. a. göra en jämförelse mellan vad som kräves för att bliva en stor matematiker och att bliva en stor poet. Till det förra, menar Kellgren, kräves egentligen blott »en redig eftertanka», då det däremot fordras att en stor poet »skal vara begåfvad icke allenast med en redig eftertanka, utan ock med en eldig bildningskraft, et känslofult hjerta, en läcker smak, en noga kännedom af människjor och en vidsträckt insigt i alla de Vettenskaper och konster som hänga tilsamman med Poesien och som förse den med ämnen.» (St. P. 1780, s. 834). Sammanhanget vari denna jämförelse förekommer är ironiskt turnerad,

men själva jämförelsen uttrycker utan minsta tvivel Kellgrens egen, fullt allvarliga mening. När man vet huru högt Kellgren skattade t. ex. 'en eldig bildningskraft', kan man icke misstro det värde som han här tillägger också 'en läcker smak'.

I sin polemik mot »granskaren» Flintberg något tidigare samma år hade Kellgren kommit att tala om »det läckra» med mera sådant på grund av den direkta anledning därtill som hans antagonist givit honom. Flintberg hade nämligen skrivit om de »läckerbitar i Svenska Skalde-konsten», varmed Kellgren undfägnat den svenska allmänheten. Kellgren låtsar sig instämma i kritiken. Nu efter Flintbergs kritik kan man hoppas att det skall vara slut med dessa »läckerbitar» och deras upphovsman. »Min Herre har rätt, det läckra är olyckligt både i vers och prosa. Det gör smaken så fin, så veklig, så ovärdig et Gothiskt folk. Nej lofvad vare min Herres smak. Hvad den är manlig och grof? Hvad ni väl har aktat er at ej er kritik skulle blifva en läckerbit!?» (St. P. 1780, s. 558). I sin ironiska replik gör sig alltså Kellgren till målsman för »det läckra», och ingenting tyder på att han icke gör det också i själ och hjärta. Visserligen är rollen honom på sätt och vis påtvingad av Flintberg, men han accepterar den utan vidare och med full stridsglädje.

I gravskriften över friherrinnan Fleming talas det om en flyktig skönhets »läckra öra» (SS 3: 135). Uttrycket var vanligt vid denna tid, och *läcker* betyder här 'kräsen', 'estetiskt granntyckt', på detta ställe måhända, såsom dr Abenius menar, något skärpt: 'blaserad', 'överförfinad'. Om Kellgrens estetiska uppfattning av »det läckra» har det knappast något att säga oss. Knappast heller ett ställe i ungdomstalet om satirens vederstygglighet: »Det som i Rom är en läcker glättighet, är i Paris en grofhet som väcker Fruntimrens rodnad» (SS 3: 244). Dr Abenius översätter med 'ett utsökt skämt'. Jag skulle tro att 'läcker' här står närmare 'elegant', troligen med en biton av 'galant'. Om båda de senast citerade ställena kan man väl dock säga att de lätt foga in sig i rococomiljön och icke på något sätt markera något avstånd från denna.

Vi ha nu endast ett kvar av de ställen som dr Abenius anført såsom belysande för Kellgrens användning av *läcker*. Det är hämtat ur Kellgrens svarstal till Armfelt vid dennes inträde i Svenska Akademien. Han vänder sig där mot »den *goda Ton*, så olik den *goda Smaken*, så konstlad i tal och skick, så tyrannisk och så vacklande, som gifvit oss läckerheter för föda, granlåt för klädnad, det täcka för det sköna, banlyst glädjen ur våra hjertan, friheten ur våra seder, löjet från våra läppar, och förbudit oss såsom brottsliga, . . . hvad säger jag? ännu mer, fördömt som oanständiga alla nöjen af djupt intryck, alla nöjen som våga mer än halka öfver själen.» (Inträdestal.. af . . G. M. Armfelt, s. 15, SAH 1786). Det är, som dr Abenius själv anmärkt på ett annat ställe i sin avhandling (s. 24), en hel kulturkritik som får sin sammanfattning på detta ställe, och man har därför egentligen ingen anledning att tro annat än att 'föda' liksom 'klädnad' tagits i egentlig bemärkelse och att alltså 'läckerheter' och 'granlåt' syfta på just dessa båda sfärer. Den konkreta användningen av 'läckerhet' erinrar oss annars om de 'franska läckerheterna' i ungdomsrecensionen, och här liksom där tar Kellgren avstånd från det som endast är konstlat, icke har någon substans och förankring i realiteten, det som endast vågar halka över själen, som det till sist expressivt heter. Ännu mindre än på det förra stället är det här fråga om ett utdömande av den 'läckra smakens' fordringar. Synpunkten är en annan och därmed även 'läckerheten'.

Visserligen kan man säga att det vid denna tid låg nära till hands att låta en förknippning ske mellan bordets läckerheter och stilens preciositet. Man finner den exempelvis i ordalag som erinra om dem Kellgren begagnar särskilt i ungdomsrecensionen i Samuel Gagnerus' företal till *Utile Dulci's Vitterhetsnöjen* (1769). Det heter där: »At slösa med Infall och Poëtiska prydnader, utan styrka af sanning och bevis, hafve vi ansett lika, som at anställa en måltid blott med Deserer och Klifs, utan all stadig mat. Är Läsaren till sin smak, så läcker, at han gerna infinner sig vid et sådant bord, så blir han icke allenast straxt bedragen,

utan har äfven, så dervid, som uti en lika kräslig Vitterhet, til slut, den olyckan, at honom smakar ingen ting.» (Vitt.-nöjen 1: 12). På samma sätt som Kellgren senare vände sig Gagnerus här emot 'deserer och klifs', mot 'läckerheter' i motsats till 'stadig mat' och föda. Om läsaren är i sin smak 'så läcker', d. v. s. en sådan läckergom, en sådan finsmakare, att han föredrar ett bord som blott rymmer dessertens läckerheter, då är han uteslutande att beklaga. Vad som här framföres av Gagnerus, är ju blott en sida av det program som in n u c e låg i namnet *Utile dulci* och som Gagnerus positivt uttrycker, när han säger att »Sanning och behaglighet» voro föremål för sällskapets »omtanka». Kellgren, vilken som bekant var en framstående medlem av sällskapet i dess senare skede, hade i själva verket alldeles samma program. Den 'behaglighet' som var »utan betydning och reelité» (*G a g n e r u s*), de blott gomretande läckerheterna förkastade han på samma sätt som Gagnerus, men den 'behaglighet', den 'läckra smak' som formade ett innehåll som bestod sanningens kritik, den var för honom en essentiell egenskap hos poeten.

*

Täck har för sin användning hos Kellgren av dr Abenius bokförts icke endast under estetiska utan även under moraliska ord. Vi kunna stanna ett ögonblick inför de tvenne exemplen på den senare användningen. I »Våra löjen» talar Kellgren om kvinnans »svaga dygd och täcka brott», som går i stil med allt annat hos henne, »så läckert och så smått», och gärna vill framkalla vårt löje. Dr Abenius talar om en starkt nedsättande klang hos 'täck' (a. a. s. 21). Så farligt är det väl icke. 'Täck' har visserligen fått sin andel av den allmänna sarkasmen mot kvinnan, men icke värre än att det skulle kunna ersättas med 'näpen'. Kellgren hade väl för övrigt icke någon större benägenhet att ta till storsläggan mot kvinnans 'svaga dygd och täcka brott'.

Intressantare är det andra anförda stället från slutet av Anmärkningar till »Man äger ej snille». Kellgren avfärdar där den

unge författare som blott är talang och icke har något högre syfte med sitt författarskap än blott att vinna anseende och framgång med orden: »Försök ej att höja dig öfver medelmåttans krets. Blif täck, oförvitelig, en man af *God ton!*» (SS 2: 124). I överensstämmelse med sin åsikt att Kellgren i detta parti är påverkad av Merciers »Du Théâtre» menar dr Abenius att 'täck' här är inspirerat av Merciers 'joli' och i detta sammanhang får anses som en kellgrensk pregnans (a. a. s. 22). Häremot kunna åtskilliga betänkligheter framföras. Mercier använder icke 'joli' i det kapitel »A un jeune Poëte», till vilket förf. hänvisar. Kellgrens av Mercier inspirerade uppsats »Om det Täck» låg vid Anmärkningarnas författande fyra år tillbaka i tiden. Visserligen kan man konstatera att likheter finnas mellan Merciers »A un jeune Poëte» och ifrågavarande parti av Anmärkningar, men dessa bero på att författarna äro påverkade från samma håll, nämligen av J. J. Rousseaus artikel *Génie* i *Dictionnaire de musique*. Det finns intet skäl att frångå Lamms (i *Samlaren* 1913, s. 149) framförda åsikt att det är Rousseaus definition som här varit Kellgrens förebild. Kellgrens ordval anknyter nämligen närmare till Rousseau än till Mercier, oavsett nu att Kellgren intresserade sig bra mycket mer för det musikaliska geniet än för det dramatiska. Icke heller Rousseau använder emellertid 'joli' i detta sammanhang. Hans satiriska exhortation lyder: *Homme vulgaire, ne profâne point ce nom sublime. Que l'importeroit de le connoître? tu ne saurois le sentir: fais de la Musique Française.* Under dylika omständigheter synes vara riktigast att lämna det franska 'joli' ur räkningen.

Snarast får man väl anse att Kellgrens användning av *täck* på detta ställe utvecklats ur uttryck sådana som 'täckta seder' eller ur bibelspråkets användning av ordet: 'Samuel och Jonathan, ljuvlige och täcke' (2 Sam. 1: 23) och det ofta förekommande 'vara Gudi täck'. Den sarkastiska undertonen här låter det ungefär betyda 'snäll'. 'Snäll, oförvitlig och en man av god ton' det var nog nära på det förargligaste som Kellgren kunde säga om en

skald. Det gjorde honom i Kellgrens ögon förtjänt av gravskriften: »Dit namn, om det lefver, skall dö med dig».

I Stockholms-Posten 1783, n:r 8 har Kellgren ägnat en hel liten essä åt 'det täcka'. Den är visserligen blott en fri bearbetning efter Mercier, men intet tvivel kan råda om att den under ironisk form ger uttryck åt Kellgrens verkliga mening. Mercier var en ivrig rousseauan, som i estetiskt hänseende var synnerligen kritiskt inställd mot Batteux, rococons teoretiker. För Mercier är 'le joli' inbegreppet av rococons preciösa smak och föremål för hans ironis alla pilar. Kellgren följer honom häri, och den omständigheten att han gör det på ett självständigt sätt visar bäst att han verkligen är med i angreppet. När han liksom Mercier ironiskt upphöjer 'det täcka', är det alltså 'det sköna, det starka, det stora, det sanna, det sublima' som han försvarar och framhäver.

I ett självständigt parti av denna essä går Kellgren över på sitt älsklingsområde, musiken. »Lyckligtvis har Musiken räckt en hjälpsam hand åt vår Dramatiska Poesi. Icke den grymma, den våldsamma Musiken, som skakade Grekernes vilda hjertan; nej den fina, den lekande, den täcka Musiken, som utmärglar och pryder tankan, som sätter passionerne i Rondeauer, målar vreden med coloraturer, uttrycker förtviflan i cadencer. Måtte denna täcka smak alltid herrska i våra Operor.» Denna personliga användning av *täck* som epitet till musiken anföres av dr Abenius som ett språkligt tecken på romantisk smak (a. a. s. 55). Häremot är intet att invända. Men samtidigt kan man icke underlåta att tänka på att, när samme Kellgren en del år senare fann sitt romantiska genombrott med »Den nya skapelsen», då lät han det icke endast ledsagas av en musik, som väl kan kallas täck, utan han 'satte' även bokstavligen sin passion i en rondeau. Som bekant är »Den nya skapelsen» komponerad just i denna 'täcka' musikaliska form.

Förhållandet får sin förklaring, om man ser det i ljuset av de resultat, till vilka vår analys av Kellgrens användning av »läcker» och »täck» har fört oss. Kellgren avvisar 'det täcka' ('le joli'), därför att det för honom representerar ett pynt utan innehåll, det

rent preciösa, och han sätter det utan betänkanke i motsats mot det sköna, 'det allvarsamma', det som skalden verkligen menar något med, och som 'helgjutet frambrutit ur en lågande bildnings sköte'. Men äger dikten blott detta djupt personliga innehåll, då får formen gärna bli vad man på Kellgrens tid kallade 'läcker'. Han kan varna mot en 'läckerhet', då den är att jämställa med desserten på ett kalas — ett skum, sirligt uppblåst, men utan något egentligt innehåll —, men han har i och för sig ingenting emot en 'läcker' smak. Tvärtom äro många av hans dikter formade efter dess strängaste krav, och när han till slut gav sig själv i en dikt, såsom han aldrig förut gjort det, då var det med en rondos läckra klang i örat och med en dikt av rococoskalden Dorat i tankarna. Bättre än genom »Den nya skapelsen» kan icke en väsentlig sida av Kellgrens estetik illustreras. Han skulle med harm avvisat, om man kallat poemet täckt, men han skulle ha kunnat acceptera, om man framhåvt det läckra i dess komposition och i formningen av dess strofer.

Det är av vikt att detta drag i Kellgrens litterära smak och följaktligen även i hans stil icke förbises. Det möjliggjorde hans höga uppskattning av Bellman, som ju på likartat sätt kunde förbinda musikal rococo och formell sirlighet med ett i hög grad expressivt innehåll. Även Bellmans stil är »läcker» utan att innehållet är »täckt». Men det nämnda draget i Kellgrens stil blev — främst genom »Den nya skapelsen» — också av betydelse för den kommande »förromantiska» utvecklingen. Det var en av förutsättningarna för att Kellgren skulle kunna introducera Franzén med hans »Menniskans anlete» så värtaligt som han gjorde i Stockholms-Posten, så visst som det också var en av förutsättningarna för Franzéns egen stil. I sin analys av »Menniskans anlete» fann Sverker Ek att det lärjungeskap till Milton som han både till innehåll och form kunnat framvisa i Franzéns dikt icke sträckte sig till själva stilkarakteren. Mot »Miltons starka och färgrika stil» kontrasterade »en viss rococosirlighet» hos Franzén. »Den erinrar ej alls om de akademiska gustavianernas, men där finns något av det nordiska Arkadien, som lever i Bellmans akvarell-

färger.»¹ Jämförelsen haltar, ty, likheten med Bellman i all ära, så var det främst till Kellgren som Franzén i nämnda avseende kunde anknyta sig. Bellman har visserligen förmått giva en enastående, personlig prägel åt sina rococoelement, men först Kellgren förmådde skapa det lätta, men förändligade anslag, varigenom vissa element i rococons smak kunde transponeras över till diktområden, som till sin art kunna tyckas stå den fjärran.

---

¹ Ek, Franzéns Åbodiktning (1916), s. 99.

Lund.

Sixten Belfrage.

Smaa kritiske Strejftog.

1. Vestnordisk Præt. Partc. *hugat*.

Fritz Mezgers lille Afhandling i Arkiv L (1934): 130—133 om Præt. Partc. Neut. i *ē*-Verberne giver mig en kærkommen Lejlighed til at fremkomme med en lille Randbemærkning til den vestnord. Præt. Partc. *hugat* til *ja*-Verbet *hyggja*. Mezger skriver i Slutningen af sin Afhandling: »Tatsächlich ist die *a*-Bildung so festgewurzelt, dass z. B. bei dem im Altisländischen in die erste Klasse übergetretenen *hyggja* noch ein altes Partizip *hugat* erscheint» (p. 133). Desuden nævnes det, at de præterito-præsensiske Verbers Partc. har faaet *-at*. Efter den almindelige Antagelse er *hyggja* et *ja*-Verbum; i de forskellige norrøne Grammatikker (Noreen, Heusler, Finnur Jónsson, Ragnvald Iversen) behandles det saaledes, og det fremhæves, at Part. viser Tilslutning til *ē*-Konjugationen. Gotisk har *hugjan* som *ja*-Verbum. Er *hyggja* et oprindeligt *ja*-Verbum, saa maa Partc. *hugat* være sekundært.

Det gamle Lydforhold i *ja*-Verbernes Partc. *-idr* (Neut. *-it*) har ikke været gunstig for en Overgang fra den ene Klasse til den anden. Partc. *hugat*'s Særstilling maa aabenbart skyldes Analogi med et bestemt Verbum. De norrøne Grammatikker giver ikke nogle Oplysninger om hvorfor det kun er dette Verbum, der er blevet ramt af denne Overtræknings-Tendens. Det er sikkert Verbet *duga*, der har bygget Bro fra *hugðr*, *hugt* til *hugat*.¹ Vi kan opstille Proportionen *dugði-dugat*: *hugði-x* = *hugat*. Begge Verber indtager en Særstilling ved deres Lydforbindelse *-ugð-* i Præt., det

¹ Fritznér anfører i sin Ordbog baade *hugðr* og *hugaðr* i Partc., den sidste Form aabenbart ved Sammenblanding med Adj. *hugaðr* (Neut. *hugat*). Jvf. Artiklen *hugaðr* i *Lexicon poeticum* om en eventuel Dobbelttydning af *hugat* i et enkelt Tilfælde.

maa være Lydligheden, der har været gunstig for dette specielle Verbums Skæbne i Partc.

En Parallel til dette $\bar{e}$ -Verbums Analogivirkning kan anføres fra Gammeldansk. Brøndum-Nielsen nævner i Gammeldansk Grammatik § 120, 1: *livat* (Eriks og Valdemars sjællandske Lov), *havat* og *saghat* (Skaanske Lov). Den gamle Tekst Skaanske Kirkelov har i en Række Haandskrifter *laghat*, B 69 har *lagat* (Danmarks gamle Landskabslove I p. 868, 25), Cod. Run. *lahæt* = *laghæt* (827, 3; jvf. Varianterne hertil: *laghat*, *laghæt*). Vi har her Proportionen *sagthi-saghat*: *lagthi-x* = *laghat*. Her er det Lydforbindelsen *-agd-*, der har bevirket Analogidannelsen. Det er tvivlsomt om Formen *laghat* har tilhørt Talesproget; herom tier Kilderne.

---

2. Edda.

I en Afhandling »Die Edda» (her i Arkiv L (1934) p. 243 ff.) søger Willy Krogmann at fastsætte Ordet *Edda*'s Etymologi. Han opstiller en Grundform **ōp-idōn* til *ódr* = »wütend, besessen». Om den lydhistoriske Udvikling skriver Krogmann: Ein um 700 geprägtes **ōpidōn-* musste hiernach lautgesetzlich zu *ōpda* und weiterhin über *édda* und *ødda* zu *edda* werden (p. 249).

Saa vidt jeg kan se strander Krogmanns Etymologi — og dermed ogsaa de tidligere fremsatte Opfattelser af dette Ord — paa nogle lydhistoriske Forhold, som ikke drøftes nærmere. I Udviklingen forudsættes følgende Kronologi: 1) ældre *i*-Omlyd af $\bar{o} > \bar{e}$, 2) $\bar{d}\bar{d} > dd$, 3) Forkortelse $\bar{e} > \emptyset$, 4) Delabialisering af $\emptyset > e$. Punkterne 3) og 4) gaar Krogmann let hen over, han skriver: Durch Ausfall des Mittelvokals entwickelte sich regelrecht *édda* $>$ *edda*. Zum Vergleich nenne ich etwa noch aisl. *rudda* $<$ **rup-idōn-* »Keule», das zu *ryþja* »roden, ausrotten, aufräumen» steht (p. 248). Sammenligningen halter dog, da **rup-idōn-* har kort Rodstavelse, mens **ōp-idōn-* har lang (hvad Krogmann gør opmærksom paa: Wegen der kurzen Wurzelsilbe fehlt in diesem Falle der Umlaut, während er bei *Edda* $<$ *édda* $<$ *ōp-idōn*

erwartungsgemäss eingetreten ist, p. 248) og *ødda* senere faar saavel Forkortelse som Delabialisering. Krogmann henviser ikke til Noreen, der udtrykker sig meget forsigtigt: Ob *edda* (aus *ødda nach § 119?) als name eines buches hierher gehört, bleibt sehr unsicher, s. Sijmons, Over afleiding en beteekenis van het woord Edda, Amsterdam 1898, s. 16 ff. und die dort zitierte literatur (Altisl. Gram.⁴ § 127, 7 om Forkortelse af $\acute{o} > \acute{o}$). Foruden dette meget usikre Eksempel nævner Noreen *øss* overfor det sædvanlige *oss* (: *ós, ós*).

Hvorledes er da Forkortelsesforholdet ved *-dd-*? Eksempler som *fæða fæddi, ræða ræddi, blæða blæddi* etc. har ikke Forkortelse i Præteritum og Præt. Partc. Det er vel urimeligt at forklare disse Former som udelukkende analogisk bestemte efter Infinitiv og Præsens. Diftongerne *ei* og *ey* (< *au*) er normalt bevaret ved *-dd-*: *leida leiddi, reida reiddi, eyða eyddi* etc. Forkortelse har *edda* (Bedstemoder, Oldemoder) til *eida* og *gedda* (efter Lidén af *gaid-íd-ön, jvf. Noreen Altisl. Gram.⁴ § 128 og Hellquist Svensk etym. ordbok, Artiklen *gedda*). Dette synes altsaa snarest at tale for en Grundform indeholdende Diftongen *ai*: *aid-*. Finnur Jónsson skrev her i Arkiv 1907 (Bind XXIII): Hvis der er uoverstigelige sproglige hindringer for at sætte *edda* i forbindelse med *ódr* (= Digt etc., min Tilføjelse), vil jeg vende tilbage til den gamle opfattelse, at *edda* = *edda* 'bedstemoder', hvorledes så navnet end er at forklare (p. 377).

Da en Forkortelse af $\acute{o} > \acute{o}$ ved *dd* ikke synes at være »belagt», maa Grundlaget for *ødda > *ødda siges at være saa spinkelt, at Ordets Forbindelse med *ódr* — med den ene eller anden Betydning — ikke kan opretholdes. Sml. Former som *samfæddr* (til *fæðir*): *sammøddr* (til *móðir*); det sidste Eksempel har ikke faaet Forkortelse, en Grundform *ōp-íd-ön maa give Formen *ødda (jvf. *-møddr* < *møðridr, se Noreen Altisl. Gram.⁴ § 291, 10).

Det næste Punkt som Krogmann ikke nærmere drøfter er Delabialiseringen *ødda > *edda*, der aabenbart forudsættes normal (i Overensstemmelse med den ældre, efter Krogmanns Opfattelse forkerte, Etymologi med samme Lydforhold). Efter hvad der er

omtalt i det foregaaende, er det for saa vidt overflødigt at behandle dette Forhold, da **ødda* > **ødda* er afvist, og Overgangen **ødda* > *edda* dermed bortfalder. Men nogle Bemærkninger er alligevel paa sin Plads, da Gunnar Leijström for nylig i en interessant Artikel har diskuteret Delabialiseringen i Islandsk (»Delabialisation i isländska», Arkiv L (1934) p. 307 ff.). Leijström kommer til følgende, som det synes meget vel begrundete, Resultat: *ø* der er opstaaet af *o* ved *i*- og *R*-Omlyd (og som har været en lukket Lyd) er blevet delabialiseret til *e* i det 13. Aarhundrede (ved *R*-Omlyd er Overgangen ikke regelmæssigt gennemført). Ordet *edda* nævnes ikke, det eneste Eksempel med oprindelig lang Vokal som Leijström nævner er *øss* = *oss* (jvf. ovenfor og Noreen Altisl. Gram.⁴ § 112, 1) og herom hedder det: Endast av *øss* och *pøldi* saknas skrivningar med *e*. Dessa former synas emellertid ej förekomma i yngre fisl. (p. 310). Under Forudsætning af at **ōp-idōn-* > **ødda* > **ødda* var rigtig, vilde altsaa en Delabialisering **ødda* > *edda* være i sin Orden (sml. Forlyds-Eksempler som glisl. *œxn*, *œfri*: *œxn*, *œfri*), men da vi finder Dobbeltformer (ældre, yngre etc., se Leijström p. 310 ff.) ser det unægtelig mærkeligt ud, at *edda* kun er overleveret i en delabialiseret Form; dette kan ikke være rigtigt og et Spil af Tilfældigheder. Formen *edda* er ikke opstaaet af **ødda* ved Delabialisering.

Disse Bemærkninger, der er fremkaldt af Willy Krogmanns nye Etymologi, er ikke specielt rettet mod Krogmann, men mod Sammenstillingen med *ódr* med den ene eller anden Betydning; jeg kan ikke se andet end, at der er »uoverstigelige sproglige Hindringer», og en Diskussion om Sammenstillingen med *ódr* rasende etc. falder helt bort, fordi den strander paa nøjagtig de samme lydige Vanskeligheder som Sammenstillingen med *ódr* Digtning etc. Etymologien til Ordet *Edda* er utvivlsomt ikke fundet endnu, men Grundformen maa have haft *-d̄d̄-* eller *-z̄d̄-* > *-rd̄-* > *-dd̄-* (sml. forskellige Eksempler Noreen Altisl. Gram.⁴ § 224, 2) med foregaaende Diftong *ai*, der senere er blevet forkortet (sml. *edda* = Bedstemoder), eller med Vokalen *a*, der senere har faaet *i*-Omlyd. Om Tidspunktet for Ordets Opstaaen skriver Krogmann:

Soweit (nemlig ca. 700) kann aber die Bezeichnung gerne zurückgehen, da wir dann gerade in die Zeit gelangen, in der sich die skaldische Kunst ausbildete. Freilich kann es sich bei ihm auch um eine jüngere Nachbildung handeln (p. 249). Hvis Ordet har haft oprindeligt *-zd-* har det altsaa endnu ældre Aner. Har vi muligvis en »forvansket» Form overleveret, som tilslører Ordets oprindelige Form og Betydning?

Noget positivt bringer disse Bemærkninger ikke. Tværtimod. Jeg mener vi er lige vidt, Gaaden er ikke løst endnu. Men det er Filologens Pligt at efterprøve saavel gamle som nye Resultater og først godkende dem, naar det lydlige og betydningsmæssige harmonerer; dette kan ikke siges at gælde for Forklaringen paa Ordet *Edda*.¹

3. *Ahu* paa Setrekammen.

Der er allerede vokset en hel lille Litteratur op omkring Runekammen fra Setre. Begyndelsen blev gjort med Magnus Olsens og Haakon Sheteligs Undersøgelser. Derefter kom Lis Jacobsens og Viggo Brøndals nye Tydningsforsøg og Louis Hjemslevs Kritik af Brøndal samt Retshistorikeren Poul Johs. Jørgensens Behandling. Hertil kommer en Række Anmeldelser hvoraf flere indeholder nye Tolkningsforslag og kritiske Bemærkninger til Magnus Olsens, Lis Jacobsens og Viggo Brøndals Undersøgelser: Marstrander, Sommerfelt, Wolfgang Krause og Erik Moltke (se nærmere om disse Afhandlinger og Anmeldelser den vedføjede bibliografiske Oversigt). Og denne Litteratur vil utvivlsomt blive forøget i den kommende Tid. Man har et levende Indtryk af, at denne interessante Indskrift eller rettere disse Indskrifter slet ikke har faaet deres endegyldige Tydninger — om de overhovedet nogen-

¹ Tillæg ved Korrektoren. Efter at dette var skrevet ser jeg at Hugo Pipping i Artikeln „Eddaforskning“ (Andra nordiska forskarmötet 11.—14. jan. 1926. Helsingfors 1926, p. 103 ff.) oversætter *Edda* ved Bogen om de ærværdige Ting og forbinder det med en Partic. *eddr = æret.

sinde vil faa det er maaske endda tvivlsomt. De gamle Runeindskrifter drager og lokker, det er en smuk Dyst at prøve paa at tolke dem og afsløre deres inderste Hemmeligheder.

Det er ikke Hensigten med disse Linjer at give en ny Tolkning af Setrekammens Indskrifter — ingen af de givne Tydningsforsøg virker overbevisende; men jeg vil gerne knytte et Par kritiske Bemærkninger til Lis Jacobsens Behandling af »Ordet» *ahu* paa Setre I og Forholdet mellem den »interne» og »externe» Metode, som Lis Jacobsen taler om i Eggjum-Stenen.

Setre I læser Lis Jacobsen: *AhunaAlu'nana* = *ahu na alu' na ahu*. Lis Jacobsen skriver: »De tre første runer i 1. gruppe *Ahu*, er jo ligesom *Alu* en regelmæssig formet nominativ af en *ō*-stamme; men i modsætning til *alu* er *ahu* bevaret i de nynordiske sprog: oldn. *ǫ* »aa». Den oprindelige form var **ahwō*, hvoraf **ahu* ved Svækkelse af *ō* til *u* og bortfald af *w* foran *u*; det således regelmæssigt udviklede *ahu* ændredes ved bortfald af *h* og forlængelse af *a* til **āu*, hvoraf — ved *u*-omlyd og synkopering af *u* — blev *ó*, der senere fortrængtes af analogiformen: *ǫ* (se Noreen, Altisl. Gram., 4. udg., p. 70)» (p. 62). Videre skriver Lis Jacobsen om *ahu*: »Betydningen af *ahu* som magisk trylleord bør visst fastsættes til »flydende vand» — grundbetydningen i alle oldgermanske dialekter — hvor vægten nok må lægges på »vand» (jfr. lat. *aqua*): vandet har jo ligesom ilden spillet en hovedrolle i al religion og magi. Ordet *ahu* må da siges at passe meget godt ind i sammenhængen» (p. 62). Det er ikke helt logisk, naar Lis Jacobsen siger: »*Ahu*, *ahu*, er jo ligesom *Alu* en regelmæssigt formet nominativ af en *ō*-stamme», for paa den foregaaende Side i hendes Undersøgelse hedder det: »Af 1. gruppe kan man strax udskille det fra samtidige urnordiske indskrifter velkendte trylleord *alu*. Ordets oprindelse og betydning er usikker, men dette er ikke væsentligt for os; af vigtighed er det derimod, at det giver os oplysning om indskriftens milieu: vi har utvivlsomt som på de fleste brakteatsmykker en magisk trylleformular, bestående af lykkeværende og ondtfjernende kraftord» (p. 61). Saa længe *alu*'s Betydning og

hele Oprindelse er usikker,¹ kan *ahu* og *alu* ikke uden videre sammenstilles.

For det første er det et Spørgsmaal, om der overhovedet skal — eller om man kan — udskille et *ahu*. For det andet: hvis det er berettiget at udskille et *ahu*, betyder det saa Vand? Det springende Punkt i Lis Jacobsens Opstilling er Formen **ahwu*, som ikke nævnes direkte (Noreen har **āu* < **ahwu*). For hvis nu *w* paa den Tid Indskriften er fra, ca. 550—600 (Lis Jacobsen p. 59), ikke er faldet bort foran *u*? Ja, saa kan *ahu* ikke stamme fra **ahwu* (< **ahwō*) og altsaa ikke betyde Vand. Om Svind af oprindeligt *w* hedder det hos Noreen: »Vor *o*, *ó*, *u*, *ú* und (zum teil wol schon vor der umlautszeit) deren umlauten *y*, *ý*, *ø*, *ø* allmählich während der zeit 650—800» (Altisl. Gram.⁴ § 235, 1, a = p. 169), og saa anføres det kendte Eksempelstof. Blandt Noreens Eksempler er 1. P. *syngum* til *syngua* og Dat. Pl. *vqlom* til *vqlua*. Jvf. ogsaa Brøndum-Nielsen Gammeldansk Grammatik § 264, 1 (**ahwō* > *ó*, glda. *ā*). I de sproghistoriske Fremstillinger (Noreen, Pipping, Brøndum-Nielsen m. fl.), der behandler dette Fænomen, skelnes der ikke mellem et **wulfar* (*-wulafar*) > *ulfr* og **syngwum* > *syngum* etc., det drøftes ikke om Bortfaldet er ældre i Typen **ahwu* end i **wulfar* (*worahto*, *wurte* etc.). Nu maa selvfølgelig den Mulighed tages i Betragtning, at **ahwu* allerede i det 6te

¹ Om *alu* findes en hel Litteratur, se Henvisningerne hos Magnus Olsen Setrekammen p. 46. Magnus Olsen opfatter med Sophus Bugge *alu* som Værn, Helligdom (< **aluh*), beslægtet med got. *alhs*. Til denne Tydning har Wolfgang Krause og Helmut Arntz (Handbuch der Runenkunde 1935 p. 265) sluttet sig. Ordet er endvidere omtalt i Manne Erikssons Afhandling "Ortnamnet *Ál*" (Nomina Germanica. Hyllningsskrift till Bengt Ivar Hesselman. 1935 p. 142 f. Citat fra Adolf Noreen). Brøndum-Nielsen skriver forsigtigt: Af de ægte Rodstammer findes ingen i de urnordiske Indskrifter (undtagen muligvis det omtvistede Ord *alu*, for saa vidt dette gennem **aluh* kan sidestilles med got. *alhs*) (GG III, p. 143). Det forekommer mig, at Marstrand's Afvisning af Sophus Bugges og Magnus Olsens Opfattelse vejer tungt (i Anmeldelsen af Setrekammen, se Bibliografien her p. 10): got. *alhs* kan ikke staa i Aflydsforhold til **aluh*, og en Overgang **aluh* > *alu* er ikke "belagt".

Aarhundrede har udviklet sig til *ahu*, men Beviset for dette kan ikke føres ved Hjælp af Setrekammens Indskrift, da vi her gaar uhjælpelig i Ring. I Brøndum-Nielsens Gammeldansk Grammatik III (Substantivernes Deklination) opstilles ikke en Form *ahu*, men **ahwō* (p. 82, p. 83).

Sandsynligheden taler altsaa for, at det Ord, der svarer til vort nuværende danske *Aa* etc. paa Setrekammens Tid maa have haft Formen **ahwu*, og Lis Jacobsens Form *ahu* skulde saaledes stride mod det 6te Aarhundredes Sprogforhold. Om Magnus Olsens Tolkning *hæil mæc meyna* skriver Lis Jacobsen: »Efter vort kendskab til det 6. årh.s indskrifter måtte et sådant udtryk dengang være skrevet *hailu mawin maujo*» (p. 74 Fodnote 2). Lis Jacobsen synes i sin Behandling af *ahu* at »forsynde» sig netop paa den Maade, som hun bebrejder Magnus Olsen. Er *ahu* overhovedet et Ord? Er der et eneste »rigtigt» Ord paa Setre I? Har vi udelukkende med magiske Runekombinationer at gøre? (fem Gange *a*: to *a* + tre *A*, tre Gange *n*, to Gange *u* og en Gang *h* og *l*).

Til disse lydhistoriske Bemærkninger skal føjes en Bemærkning om det betydningsmæssige og hele Setre I. Vi ved slet ikke, om **ahwu* (> *ahu* etc.) i det 6te Aarhundrede har haft Betydningen Vand. Hvornaar fik Ordet Betydningen Vandløb, Elv? Og hvilken Betydning skal der lægges i et »Kraftord» som Vand? Lis Jacobsen udtrykker sig her forsigtigt: »Betydningen af *ahu* som magisk trylleord bør vi s t¹ fastsættes til »flydende vand» . . . Lis Jacobsen drøfter ikke hvilket Forhold, der eventuelt er mellem de magiske Ord *alu* og *ahu*, det siges at Ordet passer meget godt ind i Sammenhængen, men paa hvilken Maade?

I Tilknytning til disse kritiske Bemærkninger vil jeg gerne til Slut føje nogle korte Betragtninger til Lis Jacobsens Ord om den interne og externe Metode (Eggjum-Stenen p. 14), som Louis Hjelmslev citerer i sin Kritik af Brøndal (Aarbøger f. nord. Oldkyndighed 1935 p. 279 f.): »Medens man ved den »externe» Metode kommer med et saa at sige færdigt Resultat til Indskriften og

¹ Udhævet af mig.

søger at indpasse *denne* i Resultatet, gaar man ved den »interne» Metode den omvendte Vej: man møder til Tolkningen med tomme Hænder, uden nogen forudfattet eller andetstedsfra hentet Opfattelse af, hvad Indskriften skal udsige, og modtager derfor med aabent Sind, hvad Tolkningen maatte give En i Hænde». En saadan Deling af det metodiske Undersøgelsesarbejde er slet ikke mulig; man kan jo dog ikke komme med et færdigt Resultat, saa længe man ikke aner, hvad en Indskrift betyder. Og hvad vil det sige, at man »modtager . . . med aabent Sind, hvad Tolkningen maatte give En i Hænde». Tolkningen bestaar i en Forening af den saakaldte interne og externe Metode. Kombinationsævne, Skarpsyn, Viden etc. har ikke noget at gøre hverken med intern eller extern Metode. Naar Lis Jacobsen skriver: »Med brakteat-formularerne som udgangspunkt vil vi nu se, om andre »kraftord» end *alu* lader sig udskille i vor indskrift. Dette er tilfældet» (p. 62), er det vel et Eksempel paa Overgang fra den ene »Metode» til den anden. Naar man uden forudfattet Mening har fundet *alu*, er det naturligt at prøve paa at finde flere magiske Ord, og Lis Jacobsen finder *alu*, som presses til at være et rigtigt Ord. Nej, Lis Jacobsens Sondring er der ingen som helst Grund til at opretholde, den har ikke Rod i de virkelige Forhold.

Tolkningen af Setre I giver En ikke meget i Hænde. Foreløbig er der al Grund til at haabe paa nye Tydninger.

Bibliografi over Runekammen fra Setre.

Magnus Olsen og Haakon Shetelig: Runekammen fra Setre (Bergens Museums årbok 1933. Hist.-antikv. række nr. 2).

Anmeldelser:

George T. Flom: Journal of English and Germanic Philology XXXIV (1935): 107—109.

Wolfgang Krause: Anzeiger für deutsches Altertum und deutsche Literatur LIII (1934): 166—168.

Carl J. S. Marstrander: Norsk tidsskrift for sprogvidenskap VII (1934): 413—415.

- F. Mossé: *Revue critique d'histoire et de littérature* 1934: 225—226.
 F. R. Schröder: *Germanisch-romanische Monatsschrift XXII* (1934): 325.
 D. A. Seip: *Nordisk Tidsskrift X* (1934): 295.
 Alf Sommerfelt: *Bulletin de la société de linguistique de Paris* Nr. 105 (1935): 144—146.

Lis Jacobsen: *Runekammen fra Setre* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1935: 58—76).

Viggo Brøndal: *Hvad betyder Setrekammens mauna?* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1935: 77—88).

Anmeldelser:

- Erik Moltke: *Nordisk Tidsskrift XI* (1935): 531.
 Gustav Neckel: *Deutsche Literaturzeitung LVI* (1935): 1650—1652.
 F. R. Schröder: *Germanisch-romanische Monatsschrift XXIII* (1935): 302—303.
 Alf Sommerfelt: *Bulletin de la société de linguistique de Paris* Nr. 108 (1935): 95—96.

Louis Hjelmslev: *Den sprogvidenskabelige tydning af Setrekammens mauna* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1935: 275—280).

Poul Johs. Jørgensen: *Retshistoriske Bemærkninger til Indskriften paa Setrekammen* (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1935: 281—288).

Til Anmeldelserne¹ skal føjes et Par Bemærkninger. Marstrander mener, at Magnus Olsens Tydning ikke vil blive almindeligt antaget. Krause godkender heller ikke et Udtryk *hæil mæ meyna*; hans eget Tolkningsforslag bortfalder, eftersom *halmar* er et Ord. Mossé finder Magnus Olsens Forklaring sandsynlig („ . de manière tout à fait plausible . .“). Schröder mener, at Magnus Olsens Tydning er “durchaus überzeugend“ og siger senere i sin Anmeldelse af Lis Jacobsens og Viggo Brøndals Tydning, at vi her har “eine scharfsinnige neue Deutung“! Sommerfelt indtager i sine Anmeldelser et nærmest afventende Standpunkt. Neckel “sluger raat“ Nytydningen, giver den sin fulde Tilslutning, den juridiske Formel skal være helt sandsynlig, saaledes som Brøndal har opstillet den!! Moltke har i sin lille Anmeldelse stillet sig skeptisk over for Nytydningen, der samtidig betegnes som et stort Fremskridt fra Magnus Olsens Tolkning. “Den endelige tolkning af *mauna* er næppe givet“ har meget hurtigt faaet en Bekræftelse.

¹ Bibliografien er opstillet Februar 1936.

Till ett brev av Eva Oxenstierna.

I ett brev, som Eva Oxenstierna troligen i februari 1714 skrev till sin make Magnus Stenbock, då för tiden fången i Köpenhamn, meddelar grevinnan om de underhandlingar, som pågingo i Stockholm för att utlösa honom, bland annat följande: »Prinsesän är min ängell mykett nådig män hon har män^{ter} wotan¹ och kan för dän skull intett iöra wadh hon will» (Stenbock-Oxenstierna, Brevväxling II 185, 24). Utgivaren, C. M. Stenbock, översätter *män^{ter} wotan* gissningsvis med 'menses', en tolkning, som i språkligt avseende är hasarderad och i logiskt absurd.

Vid en undersökning av brevet, vilket nu förvaras i danska riksarkivet,² har med Förste bibliotekarie Bert Möllers bistånd fastställts följande läsning av de ifrågavarande orden. Efter *män* är ett litet mellanrum, varpå följa bokstäverna *tw*, vilka sluta just där arket vikits. På andra sidan vikningen synas svaga spår av ett hakformigt skrivtecken. Följande ord är antingen *wotom* eller *wotam*, omöjligt att avgöra vilket; sista bokstaven kan icke läsas som *n*. Av inre skäl utgör den nästan utplånade slängen efter *tw* sannolikt resterna av ett *å*, som pressats ihop på det ställe, där papperet vikits. Då *wotam* icke ger någon mening, står sålunda i brevet enligt denna läsning *män två wotom* (∩: votum), vilket betyder 'endast två röster'.

Adv. *män* 'blott, endast' förekommer ännu en gång i samma brev: *iagh iör dätt* (bröllopet) *män litett* 186, 19, och är den av Eva Oxenstierna uteslutande brukade formen i nämnda samling (I 234, 13; 238, 24; II 182, 24).³ Singularformen *votum* i stället för

¹ Spärrat av undertecknad.

² Krigskancelliet: Kommissionen ang. Magnus Stenbock, Breve og Sager hørende til Ekstrakt A, Nr. 35, 69.

³ Magnus Stenbock synes däremot bruka *man* (I 12, 6; 16, 17; 23, 5; 33, 22; 34, 27 etc.). — Adverbet har från medellågtyskan inlånats i svenskan under bägge formerna *men*, *man* (jfr Hellquist,

vota är visserligen mindre tilltalande. Men även en person, som finner uttrycket *två votum* fullkomligt språkvidrigt, reagerar säkerligen mindre starkt inför exempelvis *två misstroendevotum*. Principiellt står *två votum* dessutom på samma linje som t. ex. *två opus* och bör för en icke latinkunnig person icke ha erbjudit något stötande, i synnerhet om denne aldrig hört någon pluralform av ordet utan måst bilda den analogiskt.

Trots att läsningen av det ifrågavarande uttrycket icke kan fastslås med orubblig säkerhet, står det reella innehållet i detta fall utom allt tvivel. Orsaken till att Ulrika Eleonora ej kunde uträtta något för Magnus Stenbock låg i hennes svaga position i rådet, där greven hade sina vedersakare (jfr Stenbock-Oxenstierna, Brevväxling II s. 181). Då omröstning företogs, ägde prinsessan, såsom Eva Oxenstierna här påpekat, blott två röster (jfr C. G. Malmström, Sveriges politiska historia² I s. 27). På detta sätt hade hon följaktligen endast ringa möjlighet att hävda sin mening gentemot de manstarkare rådsherrarna.

Birger Bjerre.

Det svenska ordförrådets ålder och ursprung II s. 671; Schiller-Lübbers, Mnd. Wörterbuch III s. 62 f.).

Ignavi et imbelles et corpore infames.

Då man samtalar med en klassisk filolog om Tacitus och dennes Germania, får man ibland ett beklämmande intryck av osäkerhet. Bakom Tacitus ha vi Poseidonios, och de uppgifter, som vi germanister ha vant oss att anse som autentiska och goda iakttagelser om våra germanska förfäder, måste anses osäkra ur den synpunkten, att de k u n n a vara klichéer, vara utdrag ur vad Poseidonios sagt om något helt annat barbarfolk.

Då Poseidonios' skrifter på rent enstaka fragment när gått förlorade, ha vi icke möjlighet att lägga texterna sida vid sida och på detta sätt konstatera, vad som är nytt hos Tacitus. Den enda möjlighet, som återstår, är att i enstaka fall uppvisa, att överensstämmelsen mellan vad Tacitus meddelar och vad vi på annat sätt känna om germanerna är så i detalj överensstämmande, att en tillfällighet icke gärna kan tänkas.

Att folket enligt Tacitus ger sitt bifall tillkänna genom »vapenbrak och stort gny» alldeles som hos Snorre, är högst intressant, men det kan knappast sägas vara så i detalj utfört, att icke ett annat krigarfolk skulle k u n n a t stå modell för skildringen. Att germanerna uppges ha bestämt sina sammankomster efter månen, stämmer ju även det med vad vi känna om uppsalamarknaden, distingen, sådan denna hölls ända in på 1800-talet. Men icke heller här föreligga så detaljerade uppgifter, att tillfälliga likheter kunna anses helt uteslutna.

Något annorlunda är det med skildringen av det föreställningskomplex, som germanerna, speciellt nordborna, betecknade med ordet *ragr* och dettas synonymer *argr*, *blaudr*. *Ragr* betecknar två ting, som enligt nordisk uppfattning hängde samman. Det innebär dels *hugragr*, feg i strid, dels vad som på ett ställe drastiskt betecknas med *rassragr*, i lagtext *sannsordinn*, kvinnlig ända till passiv pederasti.

Ur den i inledningen berörda synpunkten får en sammanställning av de i och för sig icke särskilt uppbyggliga ställen, vilka behandla dessa ting, en stor principiell betydelse. Några ha behandlats av mig i Tidsskrift for Filologi, IV Række, 9, s. 103 ff. De *ignavi et imbelles*, som dränktes i kärr, voro *hugragir* och identiska med de *corpore infames*, vilka voro eller åtminstone hade benägenhet att bli *rassragir*, *sannsortdnir* och behandlades på samma sätt (Germ. 12).

Jag skall erinra om att i nordiska lagar beskyllning för endera av dessa egenskaper räknades till de värsta skällsord. »Du är icke mans make och icke man i bröstet», »Du sprang en för en», »Du är kvinna var nionde natt», »Du har fött barn», resp. oförblommerat »Jag såg, att du lät dig brukas till sodomiteri» äro kända exempel på hithörande missfirmelser.¹

Men antydan om att bli *ragr* kunde också användas som hotelse. Detta synes sammanhänga med föreställningen om *seid*, ty jag kan icke tro, att ordet *sipi*, som brukas på runstenar om den, som flyttar minnesmärket, enbart innebär den enkla barnkamarregeln, att den, som ställt till oreda, får ställa i ordning efter sig. Däremot tror jag, att *verpi at rata* på ett eller annat sätt sammanhänger med *fullréttisord*, som just är lagarnas beteckning för den smädelse, som innebär beskyllningen att vara *ragr eda sordinn*, *hafa barn borit* o. d., resp. på binamnet *réttilbeini*, som bars av en sejdkunnig son till Harald hårfager. *Sidi* tolkar jag som 'en sejdman varde' (den som flyttar märket), och *verdi at rata* ungefär 'en *réttilbeini* varde'. Och hotet mot en kvinna, som

¹ I största korthet må de viktigaste ställena anges, för detaljer hänvisas till ovan citerade uppsats: Hednalagen, utg. av Löffler Vitterhets-Akademiens Månadsblad 1879, VGL I, Rb 5, Gulapingsl. kap. 196. Grágás, Staðarhólsbók, s. 392, Eyrbyggja saga (i Sagabibliothek) s. 52 f., (*meir kvenna skap en karla—ragmæli*), þorsteins þátr Sípuhallssonar (där nog *rógmæli*, förtal i allmänhet, är att rätta till *ragmæli*, som brukas i närmast förut nämnda källan), Tangbrandsepisoden i Islendingabók, Lokasenna och Helgakviða Hundingsbana I: 37 ff. Härill kommer den litteratur, som av Fritzner citeras under *serða*, vartill kan läggas en normandisk källa, Roman de renart (ed. Martin 1882) v. 3206.

skändar minnesmärket *verpi* ... *at arkri kunu*, tolkar jag 'hon varde moder till sejdmän, till *argir menn*'.¹

icke alla de här berörda ställena låta de två element, som ingå i begreppet *ragr* klart framträda. Något sådant kan ju icke heller begäras. Att själva ordet *argr* (*arga*) möter i latinska källor rörande germanska förhållanden, har påpekats bl. a. i min uppsats i Tidsskrift for Filologi. Mest upplysande är det ställe, där en bärare av namnet *Argait* beskylles för att ha fått namnet därför, att han var *arga*. Skymfen måste denna gång avtvås på det sätt, att Argait besinningslöst kastar sig in bland fienderna och stupar, sedan han visat att han var »mans make och man i bröstet», resp. hade *rekit ragmælit frá sér*.

Sistnämnda drag kommer fram på ett ställe, som kanske är det mest betydande av alla men av mig förbisett, ehuru det hör till dem, som en nordist alltid bör ha mer eller mindre aktuella. Jag syftar på berättelsen om erulernas invandring till Norden, resp. på det, som tidigare hänt deras hövding Rodulf. Även Rodulf kastar sig besinningslöst i strid till olycka icke blott för honom själv utan också för hans folk, som besegras av longobarderna. Och motivet är detsamma som för Argait. Han har av sitt folk beskyllts för att vara feg. Det är ganska klara *fullrættis ord*, som riktats till Rodulf *μαλθακόν τε και γυναικώδη... ἐκάλου, ἄλλοις τέτισιν ὀνόμασιν κόσμῳ οὐδενὶ ἐλοιθεροῦντο*.

De kallade honom *μαλθακός*. Ordet med dess synonym *μαλακός* betyder egentligen 'vek, mjuk'. Det är alltså en verbal översättning till isl. *blauðr*. Om dess konkreta innebörd får man besked, då man finner, att det är detta ord, som möter 1 Kor. 6: 9. I vår äldre bibelöversättning tolkas det 'veklingar', men det lider väl intet tvivel, att dess innebörd riktigt återges Öv. 1917: 'de som låta bruka sig till synd mot naturen', vilket av sammanhanget tydligt kräves. Om *γυναικώδη* råder ju ingen tvekan. Det betyder egentligen

¹ De här avsedda stenarna äro Glavndrup, Tryggevælde, Glemminge och Saleby. Min mening har motiverats i Fornvännen 1925, s. 134 ff. Det väsentliga hade sagts av I. Lindquist, Galdrar s. 176 ff., vartill min framställning var en samling randanteckningar.

'kvinnogestaltad'¹ och avser tydligen en mycket utpräglad kvinnlig läggning. Det hela kunde översättas ungefär så: »De kallade honom *blaudan* och sade honom äga *kvenna skap*, de (retade honom och) okvädade honom med vissa namn, som ingalunda voro anständiga». Dessa mindre anständiga namn ha säkerligen haft rätt mycken likhet med dem, som vi finna i Lokasenna eller Helgekvädet. Det har nog varit fråga om ett *ragmæli*, om en beskyllning att vara *ignavus et imbellis et corpore infamis*, m. a. o. värd att dränkas i ett kärr.²

Att det är män av den typen, som avses hos Tacitus, synes mig påtagligt.

Jag är alldeles för litet bevandrad i runologien för att våga uttala någon bestämd mening om Björketorps- och Stentoftensteinarna och dessas betydelse för erulerfrågan, men jag kan icke underlåta att påpeka, att om vi få läsa *harmlauss ergiu* och tolka detta såsom »omottaglig för *ergia*», så komma stenarna att fritaga vederbörande för just det *ragmæli*, som blev så ödesdigert för Rodulf.

Stockholm.

Nat. Beckman.

---

¹ Jfr citatet från Eyrbyggja ovan, s. 79 not 1.

² Ett skäl för mig att ånyo upptaga saken låg i framträdandet av P. Gædekens mycket förtjänstfulla avhandling, Retsbrudet og Reaktionen derimod, Köbenhavn 1934. G. behandlar s. 138 f. Germania 12. Hans åsikt, att förräderi avses, har jag icke kunnat biträda.

Översättaren av Nya Testamentet 1526.

Ytterligare inlägg.

I Nysvenska studier 16, s. 1 ff. har E. Neuman i en uppsats, Språket i Nya Testamentet 1526 och i Gustav Vasas bibel 1541, efter 7 år upptagit till besvarande min artikel i ANF 45, 46, Översättaren av Nya Testamentet 1526, vari jag ingående bemötte hans tidigare framställning i ANF 44, Språket i Nya Testamentet 1526.

Skriften inledes med en del beskyllningar mot mig för att ha undanhållit författaren innehållet i mitt genmäle i ANF, till förfång för honom vid professorskonkurrensen i Lund 1929. Jag har emellid i en tidigare version av här föreliggande skrift, vilken insänts till Humanistiska sektionen i Upsala den 28 mars 1936 och till Större akademiska Konsistoriet den 27 april 1936, uppvisat, att denna beskyllning saknar varje grund.

På sid. 3 framkastar N. »i sanningens intresse» det fullkomligt grundlösa påståendet, att »Lindqvist *just genom mitt* (N:s) *arbete* tvangs att i betydande mån lämna de positioner, han ännu vid Palmérs angrepp segerrikt kunde försvara.» Redan de sista raderna vittna om påståendets ovederhäftighet. N. åsyftar mina iakttagelser i Bibelsvenskans medeltida ursprung rörande normal-språkets samband med vadstenalitteraturen, varigenom jag på vissa punkter modifierade min uppfattning av det dialektala problemet i NT 1526. Men varje läsare av mitt genmäle mot Palmér (ANF 43) kan lätt konstatera, att jag där ej haft någon som helst anledning att ingå på och ej heller med ett ord berört nämnda problem.

Vad själva saken beträffar, har jag i nyssnämnda version av föreliggande skrift evident uppvisat, att jag, långt innan Neuman

skrev sin kritik mot mig, påbörjat arbetet med »Bibelsvenskans medeltida ursprung», att jag framlade huvudresultaten därav i en provföreläsning vid Stockholms högskola den 30 nov. 1927, innan jag ännu sett Neumans skrift, och att denna skrift bevisligen icke tillställts N. själv förrän i mitten av samma månad, vadan jag icke kan ha erhållit densamma redan i början av oktober, som N. oriktigt påstår (NSt 16, s. 2 not 3). Även om jag fått skriften omedelbart, vilket bestämt bestrides, skulle jag, om påverkan från denna förelegat, på en vecka ha samlat, ordnat och bearbetat det stora material, som låg till grund för nämnda provföreläsning,¹ vilket allt faller på sin egen orimlighet. Jag blottar således på varje punkt grundlösheten i N:s ohemula påstående att genom sin kritik ha givit mig några impulser till »Bibelsvenskans medeltida ursprung».

Hans försök att förringa betydelsen av detta arbete genom att hänvisa till Hesselmans yttrande i De korta vokalerna i och y, vilket jag själv citerat (ANF 45, s. 316), är också dömt att misslyckas. Hesselman hänvisar beträffande några av formerna i NT o. Bib. 1541 till »skriftrationen» utan att närmare ange ursprunget, medan jag återför de viktigaste elementen i NT:s ortografi direkt på vadstenaortografien från tiden omkr. 1400. Att denna syn på hela det språkliga problemet i reformationsbiblarna var för sin tid ny och överraskande, därom vittna samtliga uttalanden av de sakkunniga både till Lunda-professuren 1929 och Upsala-professuren 1935.

Då Neuman *nu* påstår (a. a. s. 4), att även han skönjt inverkan från vadstenaspråket på NT:s språk, så står detta påstående i skarpaste motsättning till hela framställningen i hans skrift mot mig (ANF 44), vilken vittnar om ett totalt åsidosättande av de skriftspråkliga faktorerna vid försöket att dialektalt lokalisera Testamentets språk. Icke blott det skriftspråkliga historiska sambandet med det äldre religiösa språket är honom främmande.

---

¹ Månadens sista vecka måste nämligen ägnas utarbetandet av föreläsningen över förelagt ämne.

Även de faktiskt föreliggande *skrivningarna hos reformatorerna* och deras frekvens negligerar han vid försöket att dialektalt bestämma språket i NT 1526. Prof. Hesselman understryker detta ännu i sitt sakkunnigutlåtande 1935 s. 35: »Att N:s synpunkter helt komma till korta i fråga om NT:s språk, där problemet i första rummet är litteraturspråkligt, är klart uppvisat i Nat. Lindqvists genmäle.»

I sin senaste skrift försöker N. under rubriken »Normalspråkets s. k. västmanländska karaktär» (s. 5 ff.) att gendriva min kritik i ANF 45, s. 305 ff. av hans först framställda dialektbestämningar av NT:s språkform (i ANF 44, s. 30 ff.). Jag skall här bemöta denna kritik i samma ordning som den framställts s. 5 o. följ. Jag har i Reformationstidens bibelsvenska s. 39 ff. och ANF 45, s. 309 ff. framhållit, att *kort å* i NT 1526 i dess förra del oftast skrives med *o*, medan det i senare delen, normalspråkspartiet, med få undantag skrives med *å*. *O*-skrivning förekommer huvudsakligen endast i orden *motta*, s., *motte*, vb. och *ottonde*. Jag har tolkat denna *o*-skrivning som beroende på medeltida skrifttradition. Vad formen *wort* beträffar, framhåller jag (Ref. tid. bibelsv. s. 40), att dess konsekventa *o*-skrivning under ständigt ökad frekvens mot urkundens slut, där *å*-tecknet för *å*-ljud eljest slår igenom, måste tyda på ett *o*-uttal, särskilt som formen *wort* var betydligt sällsyntare i medeltida stavning än formerna *motta*, *motte*. Detta bestrides nu i N:s sista genmäle, där det s. 6 ff. heter: »Hur många *o*-former av *matta* f., *matte* pret., *atta* räkn. har Lindqvist att ställa upp mot de *o*-former av *wart* jag anförut ur 7 medelsv. handskrifter och lika många diplom? Författaren har föredragit, att *utan stöd av material* framställa sitt tvärsäkra påstående, men gå vi till Söderwall, finna vi *motta* o. d. citerat från summa 5 handskrifter (RK 2, RK 3, SO, Ber, Leg. 3) och 1 diplom, *motte* från 5 handskrifter (RK 2, RK 3, MD, Di, yngre red. av LRK) och *ottonde* från 2 (SO, LfK). Än betänkligare blir saken, om vi inskränka oss till den religiösa litteraturen, där enligt Lindqvist traditionen skulle ha utbildats. Vi finna då inga *o*-former för *matta*, *matte* och summa 1 (i LfK) för *ottonde*. Att materialet skulle tala för

författarens hypotes om de »traditionella» *o*-formerna i religiöst språk, vore synd att säga.»

Vid sitt avgörande av en medeltida forms frekvens går Neuman här uteslutande efter Söderwall, ett metodiskt fel, som jag tidigare påvisat hos honom i min kritik av Karlskrönikans proveniens II. Emellertid har han icke ens sett alla formerna hos Söderwall, i det han dels blott gått efter formparentesen, dels förbiset Tillägget. Bland språkproven under *mata*, f. förekommer utanför formparentesen på sid. 27, sp. 1, r. 14 formen *mottha* BSH 5: 316 (1508), och under Tillägg och rättelser träffas å sid. 1267 sp. 1 *motelige* BSH 5: 88 (1506), å sid. 1265 sp. 2 *motthe*, pret. BSH 5: 124 (1506). Dessutom har N. endast räknat med ordningstalet *attonde*, medan jag i ANF s. 309, som naturligt är, även utgår från kardinaltalet *atta* (varvid man givetvis även bör medtaga sammansättningar och avledningar). Gör man detta, finner man hos Söderwall 1, s. 68 följande *o*-skrivningar: *otta*, *ottatye*, *ottadagha* RK 3, *otto* SD, NS 1: 96 (1402, gammal avskr.), *ottothie* FH 5: 81 (1481), *ottingh* FM 607 (1513) samt i Tillägg och rättelser s. 1194 sp. 1, *ottingen* BSH 5: 515 (1512?). Som vi se, lämna N:s exciperingar av Söderwall åtskilligt övrigt att önska i fråga om noggrannhet. Och dock består N:s största fel i att han tror Söderwalls förteckning över fornsvenska *o*-former vara fullständig. Går man till handskrifterna, får man en helt annan bild, även om man håller sig blott till de tryckta. Följande förteckning på *o*-former av de nämnda orden är långt ifrån fullständig: Vi kunna börja med den av N. utgivna handskriften C 20, som sid. 564 har *mottho*, f., vidare träffas *motto*, f. i Åbo domkyrkas Svartbok s. 208 (1396, Åbo), s. 211 (1397; Köping), s. 217 (1400; Sthlm), s. 332 (1431; Åbo), *mottho*, Därs. s. 348 (1435; Åbo), s. 470 (1459; Kyro), *motte*, f. Därs. s. 227 (1417; Helsingborg); *o*-formen finnes också i Skråordningar (i andra handskrifter än den av Söderwall uppgivna) *motho* s. 20 (före 1474), *motta* s. 163 (1485); vidare *mottho* Leg. III, s. 114.¹ Även pret. *motte* träffas i Leg. 3, nämligen i tvenne

¹ I annan handskrift (Linc CXCI) än den av Söderwall citerade formen.

olika handskrifter, t. ex. *mottä* Leg. 3 s. 93 och *formotte* s. 96, samt *motthe* s. 114 (ej upptagna av Söderwall).

I Stockholms stadsböcker äro *o*-former mycket vanliga — utom hos stadsskrivaren Helmik van Nörden 1487—1511 — t. ex. Stockholms Jordebok 1: 1 subst. *motto* s. 361 (1469), s. 392, 393 (1472), s. 397, 398, 401 (2 gr), 403 (1473), s. 402 (1474), *motte* s. 398 (1473), *motho* s. 390 (1472). Stockh. Jordeb. 1: 2 *motto* s. 6 (1475), 14 (1476), s. 48 (1479), s. 60 (1478), s. 80 (1482), s. 225 (1493), s. 286 (1495), s. 301, 309 (1496), s. 312, 315 (1497), s. 319 (1472), *motho* s. 310 (1497), *motta*, obl. kasus s. 92 (1482), s. 224 (1493) m. fl.

Stockholms Tänkeböcker 2: 1 *motto* s. 8, 21, 34 (1475), s. 46, 52, 59, 82 (1476), s. 106 (1477), s. 205 (1479), s. 248, 265, 267 (1480), s. 297, 315 (1481), *mottone* s. 396 (1482), *motte* s. 72 (1476) m. fl.

Stockholms Tänkeböcker 2: 4 *motto* s. 196, 210, 213 (1511), s. 286, 294 (1513), *motho* s. 223 (1511), s. 260 (1512), *motte* s. 207, 231, 233 (1512), s. 254, 260, 270, 286 (2 gr), 287 (2 gr) (1512), *motthe* s. 206, 236, 237 (1512), s. 252, 278, 287 (1512) m. fl.

Stockholms Tänkeböcker 2: 5 *motto* s. 32 (1514), *motte* s. 16, 20, 24, 28 (1514), s. 45, 50, 71, 72, 74, 76 (1515), s. 102, 107, 115, 116, 120, 122, 124, 126, 133, 137 (1516), s. 154, 159, 172, 179, 181 (1517), *motthe* s. 31 (1514) m. fl., m. fl.

I Stockholms stadsböcker, särskilt i de senare delarna, förekommer subst. *motta*, *-o* (med *o*) ojämförligt mycket oftare än *wort* (vart) — om man frånser den nyssnämnda skrivaren Helmik van Nörden.

Preteritum *motte* är ej heller sällsynt i Stockholms stadsböcker, om man bortser från sistnämnda skrivare, t. ex. Stockh. Jordeb. 1: 1 *motte*, sg. s. 317 (1462), *motthe*, sg. s. 296 (1461), *motta*, 3 p. pl. s. 303 (1462), *motto*, pl. s. 390 (1472). Jordeb. 1: 2 *motte*, pl. s. 238 (1493), s. 311 (1497), *motthe* s. 307 (1496).

Stockholms Tänkeböcker 2: 1 *motto*, pl. s. 33 (1475), *motto* sg. s. 400 (1482), *motte*, sg. s. 48 (1475), *formotte* s. 397 (1482), del

2: 4 *motte*, pl. s. 212 (1511), *formotte* s. 297 (1513), del 2: 5 *motte*, sg. s. 71, 72 (1515), s. 183 (1518).

Gå vi till en annan urkundsamling från senare medeltiden, Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia (BSH), så finna vi en mängd o-skrivningar av nämnda ord, t. ex. subst. *motho* del 3 s. 299 (1471; Sten Sture), *mode* del 4 s. 175 (1494; Sten Sture), *motte* del 4 s. 4 (1471), s. 152 (1492; Sten Sture), s. 224, 232 (1497; ärkebiskop Jakob m. fl.), s. 226 (1497; Svante Sture m. fl. riksråd), s. 227 (1497), s. 233 och s. 240 (resp. 1497 och 1498, båda av biskop Henrik, den förra avskr.), s. 259 (1501; H. Gadd), del 5 s. 18 och 293 (resp. 1504 och 1508; båda av biskop Matthias), s. 22 (1504; Rikets råd), s. 121 (1506) och s. 261, 262 m. fl. (1508, alla av Svante Nielsson), s. 226 m. fl. (1507; Åke Hansson), s. 428 (1510; Stockholms borgmäst. o. råd), s. 431 (1511; ärkebiskop Jakob), s. 443 (1511; Ture Jönsson), s. 463, 464 (1511; biskop Otto), s. 557 (1516; densamme), s. 496 (1512; Stockholm), s. 526 (1513; E. Trolle), *motthe* del 4 s. 159 (1493), s. 229 (1497), del 5 s. 76, 165 och 267 (resp. 1506, 1507 och 1508, skilda orter; Svante Nielsson), s. 195 (1507; Sunnerbo hd, Smål.), s. 203 (1507; Ture Jönsson), s. 231 (1507; Åke Hansson), 264 (1508; Värml.), s. 343, 351, 356 (1509), s. 394 (1510), s. 436 (1511; Sten Svantesson), s. 448 (1511; Kalmar, J. Månsson), s. 479 (1511; Strängnäs), s. 507 (1512; Nya Lödöse), s. 559 (1516; Laholm), s. 628 (1520; biskop Ingemar), s. 648 (1520; Stockholm), *mott(h)æ* del 4 s. 266, 267 (1501; Svante Nielsson), del 5 s. 35, 166 och 467 (resp. 1505, 1507 och 1511, skilda orter; Svante Nielsson), *mothe* del 5 s. 36 och 211 (resp. 1505 och 1507; Åke Hansson), s. 207 (1507; svenska riksrådet), s. 265 (1508; Brunnskog, electus Thorkel, Oslo), s. 297 (1508; Nils Claesson), *mott(h)a* del 5 s. 11, 12 (1504; svenska råds-herrar), s. 81 (1506; Värmland), s. 182 (1507; domkapitlet, Linköping), s. 222 (1507; Stockholm), s. 256 (1508; Kalmar, J. Månsson), s. 296 (1508; Kalmar borgmäst. o. råd), s. 316 (1508; Västerås), *motha* del 5 s. 386 (1510; Bjärke hd, Västerg.), s. 573 (1517; Söderköping), *motto* del 5 s. 75 och 123 (1506) och s. 184 (1507; alla tre av H. Gadh), s. 404 (1510; Söderköpings magistrat),

motho del 5 s. 438 (1511; Jönköping). Pret. *motte* träffas hos Styffe BSH bl. a. i del 3 s. 173 (1466; Sten Sture), del 4 s. 261 (1501; Vadstena), s. 276 (1501; Stäkeholm), del 5 s. 9 (1504; biskop Matthias m. fl.), s. 12 (1504; rådsherrar), s. 16 (1504; Strängnäs stad), s. 18, 19 (1504; biskop Matthias), s. 23 (2 gr), 122, 140 m. fl. (resp. 1504, 1506, 1507; av H. Gadd), s. 51 (1505), s. 60 (1505), s. 87 (1506; Sköfde), s. 144, 174 (1507; Kalmar), s. 152 (1507; Hå), s. 207 (1507; Sv. Riksrådet), s. 265 (1508; Brunnskog), s. 293 (1508; Strängnäs, biskop Matthias), s. 325, 339 (1508, 1509; ärkebiskop Jakob), s. 358 (1509), s. 383 (1510), s. 428 (1510; Sthlm., borgmäst. o. råd), *motthe* del 3 s. 293 (1470), del 5 s. 105 (1506; Skara), s. 174 (1507; Kalmar), s. 200 (1507; Borgholm), s. 218 (1507; biskop Ingemar), s. 223 (1507; Kalmar, Svante Nielsson), s. 236 (1508; Kalmar, Bengt Eriksson), s. 264 (Värml. 1508), s. 316 (1508; Västerås), s. 342 (1509; Kalmar), s. 388 (1509; Stäkeholm), *mothæ* s. 192 (1507; Sthlm), s. 363 (1509; Sthlm), *mothe* del 3 s. 62 (1453; Riksrådet), *motto*, pl. del 5 s. 184 (1507; H. Gadh), *motho*, pl. del 5 s. 129, 217 (1506, 1507; biskop Ingemar), *formotte* del 5 s. 281 (1508; Sv. rådsherrar), s. 594 (1517; Hassleby), *formotthe* del 5 s. 437 (1511; Jönköpings stad). I Handlingar rörande Skandinaviens historia har jag vid ett flyktigt ögnande i ett par delar funnit följande former: subst. *motto* del 17 s. 34 (1482), s. 40 (1482; Jämtland), *motta* s. 147 (1497), *motta*, -o del 13 s. 25, 67, 104 m. fl. (1524; Hans Brask) och pret. *motte* del 18 s. 26 (1495), del 13 s. 35, 69 m. fl. (1524; Hans Brask).

Vad *otta*, — *ottonde* etc. beträffar, så kunna följande *o*-former — utöver de av Neuman förbigångna, hos Söderwall registrerade — anföras: *ottand(h)e* Jungfru Marie psaltare (SFS) s. 73, 80, *ottondhe* Därst. s. 171, 185, 197, 286 m. fl., *otande* Skrifter till Uppbyggelse (SFS) s. 228, *otting* Småstycken på fornsvenska 2, s. 268, *othothyghy*, åttio, Åbo domkyrkas Svartbok s. 187 (1385), *otto* s. 220 (1402), s. 241 (1410), *ottho* s. 241 (1410), *ottungh* Helga lekamens gille II—IV s. 9 (1509), *ottha* Skråordn. s. 117 (1501),¹

¹ Ur en annan handskrift än den hos Söderwall under *attunde* (*ottunde*) citerade.

ottendagh Svenska Tideboken s. 91, *ottande* Stockholms Jordebok 1: 2 s. 208 (1482), *otthetigi* Därs. s. 295 (1496), *ottingh* Stockholms skottebok s. 32 (1501—02), *ottatya* Styffe BSH del 3, s. 78 (1454), *ottende* del 4 s. 32 (1474), *ottatighi* s. 125 (1488), *otta* del 5 s. 23 (1504), *otthe* del 5 s. 267 (1508).

Beläggen av detta ord äro icke så talrika som de föregående, men dels är ordet icke så ofta förekommande, dels har uppmärksamheten vid excerperingen ej varit lika starkt inriktad på detta ord.

Ovanstående materialsamling är icke resultatet av en systematisk genomgång av nämnda urkunder utan endast av ett hastigt ögnande i handskriftspublikationerna. Det lider emellertid intet tvivel, att vi åtminstone från senare hälften av 1400-talet ha en fast, utbildad tradition för *o*-skrivning i här behandlade ord.

Den tycks utgå ifrån och ha sin huvudsakliga utbredning i kanslispråket, men som vi sett ha även en hel del kyrkliga dignitärer tillägnat sig den. Laurentius Andreæ har också redan tidigt upptagit skrivningen och fortsätter därmed i hela sin produktion, t. ex. subst. *motte* 1504 (Ref.tid. bibelsv. Bil. s. 2), *motto* 1508 (s. 3), 1527 (s. 19) m. fl., pret. *motte* 1524 (s. 6, 8, 10, 12), 1525 (s. 14, 16), 1527 (s. 18). Olavus Petri har däremot icke *o*-former från början. Han skriver *maatte* (*matte*) av såväl substantivet som verbet ett gott stycke in på år 1525, och första *o*-formen av verbet möter först den 9 oktober. (Se Palmér, Undersökningar i Olavus Petris språk s. 28).

Då Neuman (s. 7) påstår, att jag anser traditionen ha utbildats i religiöst språkbruk, är detta icke med verkliga förhållandet överensstämmande. I Reformationstidens bibelsvenska (s. 39) talar jag blott om skrifttraditioner från medeltida handskrifter, och i ANF 45 skriver jag s. 310, att det »låg nära till hands, att en vitt utbredd medeltida stavning av dessa ord, liksom fallet var med många andra, övertogs av NT 1526 (se härom ytterligare i mitt senaste arbete Bibelsvenskans medeltida ursprung i Nysvenska studier VIII)». Jag har använt ett allmänt uttryck »medeltida stavning», och icke talat om vare sig religiöst språk eller den religiösa litte-

raturen, vilka uttryck N. med orätt tillskriver mig. N. drar väl denna slutsats av parentesen med hänvisning till Bibelsvenskans medeltida ursprung, men denna syftar på satsen »liksom fallet var med många andra (ord)», fast den på grund av sin längd kom att sättas efter periodens slut. Att den icke kan syfta på formerna *motte* etc. framgår av, att dessa icke äro upptagna i nämnda arbetes förteckning över sådana språkdrag i NT 1526, som återfinnas i vadstenalitteraturen. Parentesen syftar på den parallell, som de från vadstenatraditionen utgående skrivningarna erbjödo i fråga om medeltida stavning. Att NT 1526 även — fast i mindre utsträckning — övertagit andra skriftrationer än vadstensspråkets, framgår av former som *hadhe*, *ladhe*, *sadhe*, vilka huvudsakligen tillhöra kanslispråkstraditionen, men liksom *motte* etc. övertagits av L. Andreæ och NT 1526.

Materialsamlingen ovan visar en starkt utbredd *o*-skrivning av orden *motta*, subst. och *motte*, verb, och att dessa former voro betydligt vanligare än den sporadiska preteritiformen *wort*, står utom allt tvivel.

Att huvudredaktören av NT 1526 varit starkare bunden av denna tradition vid övergången till *å*-stavning i urkunden än i fallet *wort*, ligger i öppen dag. När därför *o* bibehålles i *wort* såväl hos L. Andreæ som i NT 1526, så är den rimligaste förklaringen den, att ordet i vederbörande språk haft *o*-uttal.

Utredningen ovan visar den totala otillförlitligheten i Neumans metod att av Söderwalls formparenteser sluta sig till språkformernas frekvens i yngre fornsvenskan. Att N. med hjälp av en sådan metod visat, att »man för *wort* i NT 1526 kan förutsätta *å*-uttal» (s. 7), vore synd att säga, för att använda N:s eget språkbruk.

Undertecknad hade i Reformationstidens bibelsvenska s. 192 ff. sökt framdraga vissa språkliga karakteristika i NT 1526, som stämde med dialekten i L. Andreæ's hemort, vilken jag i en tidigare undersökning (i Historisk Tidskrift 1917 s. 299 ff.) ansett mig kunna lokalisera till Västmanland. Jag inledde framställningen (s. 192) med följande reservation: »Beklagligt nog är vår känedom om Västmanlands dialekter ytterst bristfällig, varför någon

närmare lokalisation icke är möjlig. Jag måste alltså begränsa mig till att undersöka, om materialet i vår urkund i stort sett låter förena sig med den vedertagna uppfattningen om (östra) västmanländskan såsom uppsvensk gränsdialekt, och om några specifikt västmanländska drag kunna urskiljas i NT 1526». Jag ber få understryka, att utgångspunkten var L. Andreæ's sannolika hemort, och att uppgifterna närmast bestodo i en undersökning, om de dialektala inslagen i NT 1526 stämde med detta förhållande. Bland de språkformer i NT 1526, som pekade mot Västmanland, särskilt dess östra del, märktes bl. a. kort vokal + lång konsonant i *konna*, *kona*, och *sonnen*, *sonen*, preter. *vort*, med sannolikt *o*-uttal, å framför *ld* i ord av typen *fåll*, *hålla*, *våld*, *ålder*, *u*-vokal i *stuppa*, *sputta* och *trull*, troll, *ö*-vokal i ord som *fölkit*, *sörgesong*, *tölfte*, *törghit*, *o*-vokal i ord som *sompn*, sömn, och *torst*, törst, samt *å*-vokal i ordet *klår*, klar.

Under rubriken Normalspråkets s. k. västmanländska karaktär — s. 7 ff. — upprepar Neuman i föreliggande skrift sina från ANF 44, s. 30 ff. kända argument mot nämnda formers västmanländska ursprung. Enligt Neuman skulle formerna än kunna förklaras som närkiska (och således vara Ol. Petris, t. ex. *fölkit*, *tölfte* etc.), än och huvudsakligen som uppländska och ha införts av en uppländsk korrektör — i överensstämmelse med en idé, som Neuman upptagit från Schüek. I mitt genmäle ANF 45, s. 305 ff. vederlade jag N:s argument och påvisade (se särsk. s. 313 ff.), att samtliga ovannämnda former kunde lokaliseras till några sambelägna socknar i nordöstra Västmanland, medan Neuman icke kunnat visa upp ett likartat område i Uppland med alla dessa särregna former koncentrerade till ett så väl begränsat och samhörande område som det västmanländska.

För den, som noggrant läst den föregående skriftväxlingen, ligger det i öppen dag, att N. i sin sista skrift varken med något nytt material eller med några nya synpunkter kunnat gendriva min tidigare kritik. Frånsett några hänvisningar till A. Isaacsson, Om södra Fjärdhundralands folkmål (Sth. 1923), lämnar N. intet detaljmaterial utan uttalar sig endast i allmänna ordalag. Trots

de med stor säkerhet framkastade påståendena kan han icke angiva det av mig efterlysta uppländska området.

I stället drages uppmärksamheten bort från huvudsaken genom en vantolkande utläggning (s. 10) av det förhållandet, att jag i mitt genmåle i stor utsträckning hänvisade till språkförhållandena i Norbergs härad, medan jag enligt N. i Reformationstidens bibelsvenska »huvudsakligen byggde på språkmaterial från Romfartuna (i s. ö. Västmanland).» Denna förmenta omsvängning tillskriver N. sitt påpekande, »att några av de av författaren anförda exemplen på den specifikt västmanländska övergången $o > ö$ alldeles saknades i Romfartuna». Och så följer i not 1 *folket, tolvte*. Då denna relation är signifikativ för N:s ogenerade sätt att referera andras framställningar, anser jag det nödvändigt att upptaga den till detaljerat bemötande.

När jag skrev dialektpartiet i Reformationstidens bibelsvenska, förelåg ytterst litet jämförelsematerial från Västmanland. De källor jag utnyttjat omnämndes i not 1 å sid. 193 och voro följande: Leffler i Fornm. Fören. Tidskr. II 1875, Hesselman i Sveamålen och Korta vok. *i* och *y*, Beckman i Outg. fsv. hdskr., ord-samlingar i ULMA från Munktorp av O. Ekblom och från Hed av Dybeck, en typordslista från Romfartuna jämte kompletterande muntliga upplysningar av fil. kand. A. Thorfors samt meddelanden från skilda håll i Västmanland av fil. lic. Torsten Ericsson. Av de dialektföreteelser, som särskilt diskuterats mellan Neuman och mig, hade belägg meddelats från följande håll: 1) typen *konna*, *kona*, *sonn*, *son*, Leffler, Romfartuna, Fläckebo, 2) *vort* Västanfors (Norbergs hd), pret. konj. *vortä*, *-e* Västanfors, Grythyttan, Kolbäck, sup. *vorta* Gunnilbo, V. Färnebo (båda på gränsen till Norbergs hd), Köping, 3) *stuppa*, *sputta* Hesselman, Sveamålen, 4) *sörg*, *törg*, *tölt* (*töt*), *tolft*, Romfartuna,¹ *fölk*, *tölv*, *tölt* (*töt*) Västanfors, 5) *somn*, *somnu*, *torstu* Romfartuna, 6) typen *häs-tana*, *hästane* Hesselman, Sveamålen, 7) *klår* Västanfors.² Av upp-

¹ Under hänvisning till s. 66, not 4 i avhandlingen.

² Några i östra Västmanland allmänt utbredda ljudföreteelser,

ställningen framgår, att typerna 2, 4 och 7 angivits från Norbergs härad, att typerna 3 och 6 omfatta hela östra Västmanland, alltså även Norbergs hd, att typen 1 anges utom för Romfartuna även för Fläckebo, knappt en mil från Norbergs hd, och att blott en typ, nr 5, upptages enbart från Romfartuna. De flesta av företeelserna har jag således uppvisat från Norbergs härad eller trakten närmast intill. Hur Neuman under sådana förhållanden kan framslunga ett påstående som det ovan citerade är obegripligt. Men vi fortsätta. Denna omläggning från Romfartuna till Norbergs hd, *som jag således bevisligen icke gjort*, skulle bero på, att N. i sin artikel uppvisat, att *några* av exemplen på övergången $o > ö$ alldeles saknades i Romfartuna. Vi kunna förbigå den bagatellen, att pronominet *några* användes om *två* fall: *folket, tolfte*. Men i N:s artikel (ANF 44, s. 31, not 3) diskuteras för det första endast uttalet av *tolfte* (och *tolv*) i Romfartuna; ordet *folket* omnämnes helt enkelt icke i detta sammanhang. *För det andra har jag aldrig angivit några uttalsformer vare sig av tolv, tolfte eller folket från socknen ifråga*. Därifrån har jag endast upptagit subst. *tölt* (*tøt*), *tolft*, och detta med reservation, då det »kan utgå från ett fsv. tyllt» s. 66, n. 4, (till vilken hänvisas från dialektkapitlet s. 198).¹ Det anförda visar, att Neumans påstående i varje minsta detalj är grundlöst. Att jag vid den första undersökningen, då det på grund av materialets knapphet var omöjligt att göra en närmare dialektbestämning (se ovan s. 90 ff.), medtog material från hela östra Västmanland, även Romfartuna, är lika naturligt, som att jag 10 år senare, då rikligare material influtit, ansåg mig kunna

---

såsom lång vokal i typen *time*, *timme*, *å*-vokal i typen *hålla*, *a*-vokal i typen *hand*, exemplifierades dessutom från Romfartuna, dock icke uteslutande.

¹ Jag har efter muntliga uppgifter av min meddelare från Romfartuna antecknat ordet *tölt* (*tøt*) därifrån. Huruvida formen är riktig, eller ett misstag föreligger, kan jag nu icke avgöra. Ett *ö*-uttal kan mycket väl tänkas vid sidan av *å*-uttal i *tolv*, *tolfte* (se a. not). Men det spelar mindre roll i detta sammanhang, då jag anför *ö*-formen med reservation.

närmare precisera den del av ö. Västmanland, som bäst överensstämde med NT:s språk, Norbergs hd och närliggande trakter.

Jag övergår så till moment 2 (NSt 16, s. 7), där Neuman behandlar just ovanstående ordgrupp. N. skriver a. st.: »I opposition mot Lindqvist, som i Reformationstidens bibelsvenska satte formerna *sörgesong* 'sorgesång', *tölfte* 'tolfte', *törghet* 'torget' i samband med den för ö. Västmanland antagna övergången $o > ö$ mellan dental och *r* eller kakuminalt *l* och efter *r*, föregånget av konsonant (i not 2 Studier¹ s. 65 f., 198) påpekade jag (i not 3 ANF 44, s. 31) det svåra metodiska fel, författaren begått, då han vid sin behandling av denna fråga s. 198 tagit med blott de exempel på övergången $o > ö$, som han ansett stämma med ljudregeln ovan, men utelämnat dem, som stredo däremot. Hänsynsfullt nog uraktlät jag att påpeka, att två av de exempel, författaren s. 66, 198 anförde för att exemplifiera regeln, nämligen *bönen* 'vinden', *fölkit* 'folket', ej alls hörde dit. Vid sitt försök att bemöta mitt angrepp har nu Lindqvist lämnat den upplysningen, att han medtog *fölkit* »på grund av detta ords faktiska förekomst i dialekten (not 1 Här »dialekten» = Västanfordsdialekten. Annars = Romfartundialekten) med *ö*-uttal, men med skäl kan då frågas, varför författaren ej formulerade sin ljudregel så, att den stämde med de exempel ur NT, han samtidigt meddelade».

Här ha vi återigen ett typiskt exempel på skapandet av angreppspunkter genom ofullständig citering och feltolkning av motpartens uttryck. Jag har nämligen icke i Reformationstidens bibelsvenska begränsat mig *uteslutande* till övergången $o > ö$ mellan dental och *r* etc. Jag skriver anf. arb. s. 66 efter uppräknandet av *ö*-formerna i NT 1526: »En del av ovanstående *ö*-former, särskilt *de*,² i vilka vokalen står mellan dental och *r* eller kakuminalt *l*, äro säkerligen västmanländska dialektformer. Till sådana² (d. v. s. västmanländska dialektformer) torde man kunna räkna *bönen*, *fölkit*, *sörgesong*, *tölfte*, *törghit*, *törka*». Ingen

¹ = Ref.-tidens bibelsvenska.

² Kursiverat nu.

läsare med oförvillat omdöme kan väl bestrida, att jag med denna formulering måste åsyfta även *andra* ö-former än de med vokalen i nämnda speciella ställning. Å sid. 71 not 5 beröres saken åter med följande ord: »I västmanländskan hava vi en rätt allmän utveckling av gammalt kort *u* eller *o* till *ö*, dock *vanligen*¹ mellan dental och *r*, således tröll, törg». Och under kap. 6, »Dialektala drag i Nya Testamentet 1526», heter det på sid. 198 mom. 12: »NT:s bönen (s. 71), *fölkit*, *sörgesong*, *tölfte*, *törghit*, *-törff-* och *törkar* motsvaras av ett i Västmanland på skilda ställen förekommande uttal, t. ex. *Rf.*² *sörg*, *sörgli* m. fl. (se s. 66 not), *Vf.*³ *fölk*, *tölv*, *tölt* (*tøt*) (med *ø* enl. lic. Ericsson) samt Hed *dyböttq*». Å sid. 66 framhäver jag visserligen ö-formerna i den nämnda ställningen, enär de äro vanligast, men jag *utesluter icke andra* — t. ex. typerna *böten* (*bönen*)⁴ och *fölkit* — där ö-uttal kunnat konstateras, vilket närmare understrykes å sid. 198 mom. 12.

Vad så själva sakfrågan beträffar, så har jag tillräckligt klart redan i ANF 45, s. 310 ff. motiverat min uppfattning av nämnda ö-former som västmanländska. Denna är i första hand grundad på det faktiskt belagda ö-uttalet hos nämnda ord i östlig västmanländska. I de flesta av mig iakttagna dialekter, där *kort o* fått öppnare, mera grumlig kvalitet, hade jag icke funnit något exempel på en utveckling ända till *ö*, som här var fallet. »Det var sålunda enligt min tanke givetvis vida större sannolikhet för, att en så långt driven förskjutning åt ö-hållet som den västmanländska, lättare skulle taga sig nämnda uttryck i skrift än ett östgötskt *ö* för att icke tala om det närkiska gamla korta *ö*, som, enligt de uppteckningar jag sett i ULMA, snarare förskjutit sig åt *ä-* (*a*) än åt ö-hållet»⁵ (a. a. s. 311). Denna min principiella syn på möj-

¹ Kursiverat nu. ² Romfartuna. ³ Västanfors.

⁴ Identifieringen av NT:s bönen, vinden, med sv. *botten*, *böten*, beror på en lapsus, vilket tidigare påpekats av Hesselman (Handl. s. 147), men detta har ingen betydelse för den här diskuterade frågan, min uppfattning av, vilka ordtyper som drabbats av den västmanländska övergången *ö* > *ö*. (Övergången *botten* > *bøn* möter nu först i Västerdalarne: Lima, Transtrand).

⁵ Gammalt kort *ö* i nämnda ord tecknas i närkessamlingarna i regel *a* (*v* eller *v*), sällan *ø*, *s* och aldrig *ø*.

ligheten för en dylik dialektform att få skriftligt uttryck får understöd av prof. Hesselman, som i sakkunnigutlåtandena till Lund 1929¹ och Upsala 1935² säger: »I avh.³ och NT 1526⁴ fattar N. fall som *flöt*, *flott*, *törghit*, *torget* o. dyl. som exempel på den vanliga övergången av kort *o* till grumligt *å*- eller *ö*-ljud. Det visar bättre förståelse för förhållandet mellan tal och skrift, när Lindqvist (Bil. 24)⁵ tolkar *ö* som verkligt *ö*-ljud (= *ö* i *nötter*) och lokaliserar formerna till Västmanland (eller v. Uppland), varifrån en dylik övergång är känd. (Jfr att Palmér i sin avh. »1500-talets svenska» s. 224 endast kan belägga övergången hos västmanlänningen Peder Swart).»⁶ I västmanländskan (särskilt östra) ha vi nu övergång *o* > *ö* mellan dental och *r*, men tydligt är, att en tendens till förskjutningen mot *ö* märks även i andra ställningar, t. ex. mellan dental och kakuminalt *l* (*tölv*, *tölt* (*tøf*) i Västanfors),⁷ mellan labiodental och kakuminalt *l* (t. ex. *fölk*, Västanfors), mellan labiolabial och *t* (t. ex. *böttn*, Hed, Västanfors) m. fl., medan för-

¹ Handlingar rör. tillsättandet av det efter prof. Hellquist lediga professorsämbetet i nord. språk etc. s. 151.

² Maskinskrivet ex. s. 34.

³ Neumans doktorsavhandling.

⁴ Neuman, Språket i Nya Testamentet 1526 ANF 44, s. 1 ff.

⁵ D. v. s. ANF 45.

⁶ Neumans anmärkning — i skrivelse till St. akad. konsistoriet i Upsala den 29 maj 1936 — att denna synpunkt röjer okunnighet om den såväl i fornsvenska som nysvenska handskrifter vanliga skrivningen av *ö* för gammalt kort *o*, drabbar således även Hesselman, men faller på sin felaktiga utgångspunkt. Det är nämligen skillnad på handskrifter, och i en bibelöversättning, som följer de bästa skriftspråkliga traditioner, vill det starka talspråkliga avvikelser till för att rubba de förra. En sådan avvikelse kan ett rent *ö*-uttal av kort *o* vara, men ej ett grumligt *ø* eller *ø*, allraminst ett närkiskt *a*-ljud. Mot N:s påstående, att Västanfors icke har *ö*-ljud i *folk*, *tolv*, *tolft*, strida uppgifter från den framstående dialektforskaren Torsten Ericsson, som angivit rent *ö*-uttal. Att uttalet dessutom varierar i skilda ordkategorier, framgår trots Neuman av skrivingar som *kyk* och *kama*, *koma* (se s. 96, 97).

⁷ Formerna äro dels muntligen meddelade av lic. Torsten Ericsson (se Ref.tid. bibelsv. s. 198), dels tagna ur samlingarna från Västmanland i ULMA.

skjutningen stannat vid *s* i andra ställningar, t. ex. *kst* Västansfors, eller rent av uteblivit, t. ex. *k^{ma}*, *k^{ma}*.¹ En ljudövergång är icke en statisk företeelse. Den kan först ha gjort sig gällande hos ett ljud i vissa ställningar, men sedan spritt sig till andra, ja slutligen alla ställningar där ljudet förekommer. De olika etapperna kunna även vara lokalt betingade. I en trakt har utvecklingen gått längre än i en annan etc. Om jag således vid min sammanställning av NT:s *ö*-former med övergången *o* > *ö* i Västmanland även medtagit former som *fölk* och *tölv* på grund av dessas faktiska *ö*-uttal på vissa håll, så kan det väl icke vara något metodiskt fel. Med min principiella utgångspunkt — krav på rent *ö*-uttal i dialekten — hade jag ingen anledning att räkna med *k^ö**mer* (1 g.)² och *söm* (3 gr) som dialektformer, då *ö*-vokal i dessa ej var känd från mellansvenska dialekter. Dessutom utgör verbet *komma* i nämnda dialekter oftast ett undantag från den allmänna utvecklingen *o* till grumligt mellanljud (*ö*), i det *å*-vokalen i stor utsträckning bibehållits.³ Att som Neuman a priori antaga en generell utveckling *o* > *ö* (alltså undantagslös) i samtliga dialekter, där företeelsen uppträder, är direkt felaktigt. Så göres i ANF 44, s. 31 ff., där N. skriver, bl. a. apropos *k^ö**mer*: »Betydligt sannolikare synes mig då antagandet, att samtliga 10 *ö*-former äro exempel på en i de flesta svenska dialekter försiggången generell utveckling av gammalt kort *ö* till det öppna mellanljud mellan *å* och *ö*, som i landsmålsalfabetet fått olika beteckningar alltefter den grad, vari det närmat sig *ö*.» I not 4, s. 31 tillfogas: »Dock ej i n. och *ö*. Södermanland, s. och v. Uppland, delar av *ö*. Västmanland och delar av n. Dalarna.» Här förbises således det viktiga undantaget *komma*, varom Tydén, Vokalerna *u* och *o* i gammal kort stavelse s. 104 (1925) säger: »Upp- och mellansvenska dialekter ha i regel *o*, även i trakter, vilka i hithörande ord ha *ö*.» Detta har

¹ Jämte mera sällsynt *k^{ma}*, *k^{ma}*.

² Jag hade då ännu icke funnit någon *ö*-form i Västmanland.

³ Detta förhållande hade jag mig väl bekant från större delen av Östergötland, och hade sett exempel därpå från Västmanland och Närke.

också anmärkts av prof. Hesselman i Handlingar, Lund 1929, s. 152, rörande Neuman: »Enstaka skrivfel röna ofta en helt oberättigad uppmärksamhet, t. ex. . . . *söm*, *kömpne* i NT; jfr därom N. Lindqvist i Bil. 24¹ och obs. att *komma* överhuvud i mellersta Sverige och isynnerhet i pålitliga källor nästan endast är belagt med rent *å*-ljud (se Tydéns avh.)» Jag har således i detta fall gått mera försiktigt fram än Neuman, vilken utan vidare antagit en generell utveckling $o > \hat{o}$ och tillräknar mig som ett metodiskt fel, att jag icke gjort detsamma. I sin sista skrift har Neuman visserligen (s. 8 not 3), uppmärksamgjord på problemet genom prof. Hesselmans utlåtande, anført en del belegg på *kèma*, *kàma* från Närke — och sådana finnas otvivelaktigt — men *å*-formerna uppträda ofta vid sidan av dem och ibland ensamma, särskilt hos goda upptecknare, vadan de göra intryck av att vara äldre och genuinare.² Att jag således haft goda skäl att icke räkna *kömmes* som dialektform utan som tryckfel, ligger i öppen dag. I ANF 45 s. 311 ff. har jag också ingående motiverat (på statistiska grunder), varför formen *söm* bör betraktas som tryckfel. Att man icke har rätt att kräva *ö*-former hos L. Andreæ på hans knappa material i samma utsträckning som i NT 1526 med dess mångfaldigt större ordförråd, ger den mest blygsamma insikt i statistik genast vid handen och är påpekat a. st. De av

¹ = ANF 45.

² Så t. ex. i Skagershult, Edsbergs hd (Sahlgren), Kvistbro bergslag (Robert Larsson), Sköllersta, Sköllersta hd (Borgström), Asker (Borgström, Askersmålets ljudlära s. 53, där det heter "Märk det ensamstående *komä*, *kom*, *komma*, *kom*, i vilket ord jag, de hundratal gånger ordet möter, aldrig, ej håller i Sköllersta, hört något *v*, utan alltid rent *o*!!)", St. Mellösa, Askers hd (John Nerén, den främste kännaren av St. Mellösa-målet skriver: "Komma utt. *kämmä* i St. Mällösa . . . Kommer torde vara rent av det enda ord med kort *å*, som icke har *å*-ljud"; jämför härmed, att typordslistan för socknen i ULMA har både *köma* och *kama*, vilket visar, att *a*-formen icke är genuin utan troligen inkommit senare. Så kan det vara med flera av typordslistornas *a*-former). *Å*-former träffas för övrigt bl. a. i Bodarna, Viby, Grimstens hd, Kräklinge, Hardemo hd, Kumla, Kumla hd, Hammar, Askersund, Sundbo hd, Lännäs, Askers hd.

Neuman NSt 16, s. 8 återopade exemplen på övergången $o > ö$ »i Ol. Petris såväl handskrivna som tryckta arbeten» äro mer än lovligt svaga. I ANF 44, s. 32 anföras från den egenhändiga Tänkeboken blott de båda lågtyska låneorden *börgare* och *rösterede*, av vilka det förra vanligen har *ö*-uttal i lågtyskan, och det senare kan ha det. Då detta dessutom är ett typiskt kanslispråksord, är det ett synnerligen olyckligt exempel på en utpräglad svensk dialektövergång. Från den tryckta litteraturen anföras från Post. 1528 *kösteligh* (flerstädes) — ett lågtyskt låneord med *ö*-uttal — och *kömpne*, komna; från Post. 1530 *störm*, storm, och *ellöfua*, elva.¹ Betecknande är, att *ö*-former i *icke låneord* förekomma endast i tryckta skrifter, där de kunna tillskrivas såväl korrektorer som sättnare (genom tryckfel). Formen *kömpne*, som N. särskilt återopar, förekommer, liksom *kösteligh*, i den anonyma Post. 1528, som är en av de icke autentiska skrifterna, vilken mest avviker från Ol. Petris egenhändiga språkbruk. Om man skall jämföra Ol. Petris och L. Andreæ's språk på denna punkt, böra utgångspunkterna vara lika, d. v. s. samma ord böra jämföras i *författarnas egenhändiga manuskript*. Detta gör icke Neuman. I ANF 44, s. 33 ff. tager han orden *komma*, *-er* etc., *om*, *som*, *somblige*, *sommestüdes* från L. Andreæ's manuskript och jämför med Ol. Petris ovannämnda former från såväl Tänkeboken som de tryckta skrifterna. Han finner nära 200 *o*-former hos kanslern men ingen *ö*-form och anser sig därmed ha konstaterat, att L. Andreæ i motsats till Ol. Petri saknar övergången $o > ö$ (se NSt 16, s. 8). Han medger visserligen (ANF 44, s. 33 ff.), att »Ordförrådet är naturligtvis oerhört mycket mindre än i NT och Olaus Petris skrifter, men å andra sidan ha ju breven i olikhet med dessa ej undergått någon korrektors stränga granskning». Här gives oriktigt sken av, att jämförelse endast skett mellan Ol. Petris *tryckta skrifter* å ena sidan, där *ö*-formerna kunna ha korrigerats bort,² och L. Andreæ's

¹ Slutligen anföres efter Palmér s. 124 *brötzig(h)e* (2 ggr) från Post. (1537), vilken icke upptages i Hesselmanns upplaga bland Ol. Petris skrifter.

² Märk att motsatsen sannolikt är fallet.

manuskript å den andra, och förtiges uppenbart, att i Ol. Petris jämförelsematerial ingår *hela den egenhändigt skrivna Tänkeboken*. Jämföra vi samma ordgrupp *komma, om, som* etc. i enbart Tänkeboken och L. Andreaes brev, så finna vi i den förra tillsammans mer än 2,000 dylika *o*-former och ingen *ö*-form gentemot knappt 200 hos L. Andreae. Kunna 200 *o*-former hos kanslern bevisa, att denne icke har haft övergång $o > \ddot{o}$ i nämnda ord, så kunna väl icke över 2,000 likartade *o*-former hos Ol. Petri bevisa, att han har haft övergången. Om någonting således är klart här, är det väl, att Ol. Petri icke har *ö*-former vare sig av *komma* eller *som* i sitt språk. Vad beträffar *ö*-formernas fördelning i NT 1526, så strider den icke mot L. Andreae som upphovsman. Den omständigheten, att de västmanländska *ö*-formerna *fölkit, sörgesong, tölffte* och *törghit* icke träffas i normalspråksområdet, är intet skäl emot att de kunna ha införts av L. Andreae. Det finns ingenting, som motsäger hans medarbetarskap även i urkundens början, och frånvaron av dylika former i normalspråksområdet behöver endast vara ett utslag av den allmänna tendensen att här avlägsna variantformer av skilda slag, däribland dialektformer. Däremot strider *ö*-formernas fördelning på avgörande punkter mot Ol. Petri som deras upphovsman. Dessa former förekomma nämligen uteslutande i böcker, som — efter vad jag nedan definitivt uppvisar — på grund av ordförrådet helt måste fränkännas Ol. Petri såsom Markus (*fölkit* 2 gr), Lukas (*sörgesong, törghit*), Apostlagärningarna (*fölkit, tölffte*).¹ På enbart detta enkla faktum kan frågan anses vara från vetenskaplig synpunkt utagerad, men icke i den riktning Neuman tänkt sig.

Jag vill sluta detta avsnitt med att lämna ett koncentrat av Neumans citeringsmetod: 1. Han framställer saken så, som om jag i Ref.tid. bibelsv. endast räknat med *ö*-former, som uppkommit av *o* i viss angiven ställning (se sid. 94 ovan) och utelämnat dem, som stredo däremot (Felaktigt; utgångspunkten för mig var *ö*-uttalet,

¹ Även om de av N. framdragna *ö*-formerna *kömmen* i Markus, *sön* i Lukas, *såsom* i Ebreerbrevet och *söm* i Uppenbarelseboken gäller detsamma.

som visserligen *oftast* förekom i ord av angiven karaktär, men *även* kunde uppträda i andra ord). 2. Då N. i alla fall märker, att jag medtagit ett par ord *bönen*, vinden, och *fölkit*, folket, som icke passa till den anförda regeln, påstår han, att de av misstag kommit med för att exemplifiera regeln (Att detta påstående är ren dikt, är uppvisat ovan). 3. Då han icke redan i sin första skrift mot mig påpekat detta misstag, har det skett av hänsynfullhet (Vilken egenskap dock icke hindrat honom från att påpeka andra förmenta misstag). 4. Då jag meddelat, att ordet *fölkit* medtagits på grund av detta ords faktiska förekomst i dialekten med *ö*-uttal, påstår han, att jag nu menar Västanfordsdialekten, men tidigare avsett Romfartunadialekten (Grundlöst; *ö*-formen har aldrig uppgivits från Romfartuna, endast från Västanfors). Det hade varit mera hänsynfullt av Neuman att citera mig rätt än att underlåta påpekandet av ett förment fel, om N. nu skulle öva hänsynfullhetens dygd i sin polemik.

Beträffande själva huvudfrågan, de ovan s. 91 anförda upp- och mellansvenska dialektdragens utbredning, så kan jag med ytterligare material styrka deras förekomst inom ett ganska stort men dock jämförelsevis väl begränsat dialektområde i östra Västmanland, vilket omfattar Norbergs och angränsande härader.¹ 1. Typen *sonnen* träffas i hela östra Västmanland, åtminstone fram till Kolbäcksåån, även i Norbergs härad (t. ex. Norberg, Västanfors); 2. *o*-vokal i pret. *vort*, som vi enligt vad jag ovan visat måste förutsätta hos NT:s form, är belagd i hela Norbergs bergslag (Norbergs, Karbennings, Västanfors och Västervåla s:r i formen *voʔ*) samt i angränsande härader, Vagnsbro härad (V. Färnebo s:n sällsynt *voʔ* jämte *voʔ*), Snävringe (Ramnäs s:n), Skinnskattebergs härad (Gunnilbo och Heds s:r), alltså i tillsammans 8 stora sambelägna socknar. 3. *å* uppkommet av *a* framför *ld* (> *ll*): *hålla* och *fåll* äro allmänna i landskapet, *ållon* har *å*-vokal utom i sydöstra delen, av *vålla* träffas *å*-vokal i Västanfors och Norberg.²

¹ Materialet är hämtat från de västmanländska samlingarna i ULMA.

² Jämte *våla*.

Eljest är *a*-vokal vanlig i öster. 4. typen *huppa*, *stuppa* träffas i nordöstra Västmanland bl. a. i Norbergs hd och angränsande socknar, och typen *sputta* är också känd därifrån. 5. *ö*-vokal hos typen *torg*, *sorg* etc. är vanlig i ö. Västmanland och träffas även av *tolv* och *folk* i Norbergs bergslag (Västanfors). 6. *å*-vokal i orden *sömn* och *törst* är vanlig i ö. Västmanland; ordet *sömn* är ej anträffat i Norberg, men formen *sommen* finns bl. a. i de närbelägna socknarna Fläckebo och Möklinta, *torstu* i Fläckebo och *törstu* i V. Färnebo och Norberg. 7. *klår*, adj. *klåra* träffas i Norberg, Västanfors och Västervåla.

Nu påstår författaren, att de av mig citerade formerna och formkategorierna upptagas i A. Isaacsson, Om södra Fjärdhundralands folkmål. Det är betecknande, att Neuman tillgriper detta jämförelsematerial, då han skall bevisa, att NT 1526 har »upplandsmål». Det är nämligen en känd sak, att det icke går någon deciderad dialektgräns mellan västra Fjärdhundras och östra Västmanlands dialekter. (Se Torsten Ericsson i Nord. Fam.bok 2 uppl., art. Västmanlands folkmål, och A. Isaacsson a. a. s. 31). Med denna utgångspunkt blir Neumans hänvisning till Fjärdhundralands folkmål i stället ett bestyrkande av min iakttagelses riktighet. Att jag vid jämförelse med NT:s språk icke framhävde Fjärdhundradialekten såsom närmast ifrågakommande berodde dels på, att undersökningen gällde ett konstaterande av, om NT:s språk stämde med uppgiften om L. Andreæ's härkomst, dels och främst på, att de dialektala kriterierna till förmån för denna dialekt icke — med det material som förelåg — voro lika talrika och starkt accentuerade som för östra Västmanlands dialekt, särskilt dess nordligare del. Och i stort sett ligger problemet så till fortfarande, trots att genom nytillkommet material — såväl tryckt som otryckt — ytterligare beröringspunkter mellan dialekterna ifråga framkommit. Då min doktorsavhandling skrevs, fanns av typ 2. pret. *vart* ingen vare sig *o*- eller *å*-form belagd från Fjärdhundra. Genom Isaacssons grundliga undersökning har sedan framkommit *en* från Tärna s:n, rubricerad som sällsynt. Gentemot denna stå nu de åtta beläggen från ett stort sammanhängande område i

Västmanland (se sid. 101 ovan). I typ 3 är utvecklingen $a > \hat{a}$ framför *ld* (*ll*) mera konsekvent genomförd i Norbergs bergslag än i Fjärdhundra (jfr *välla* ~ *valla* ovan), vilket endast är vad man skall vänta, då *a*-formerna äro typiskt uppländska och avtaga, ju längre åt väster man kommer. Typ 4 kan nu visserligen beläggas från sö. Fjärdhundra genom *näpa*, f., liten kvist, och *täpa*, f., liten kvist, topp, se Isaacsson s. 100,¹ men den tycks vara mycket sällsynt, eftersom Isaacsson a. a. s. 28 uppger som särdrag för Vålamålet gentemot södra Fjärdhundra *u*-former i *hupa* hoppa, *kupar* kärl (Nora). Företeelsen tycks vara nordlig och avtager mot söder. Av grupp 5 finns från södra Fjärdhundra *ö*-form icke belagd i orden *folk* och *tolv*, *tolfte*. Typ 7 *klår* träffas visserligen, men utbredningen tycks vara nordlig.² Den ansluter sig således till utbredningen i nordöstra Västmanland och Dalarnas bergslag. Trots den stora nytillkomna undersökningen från Fjärdhundra och trots den erkänt stora överensstämmelsen mellan dialekterna på ömse sidor om landskapsgränsen, kan Neuman icke ens från Fjärdhundra uppvisa en enda socken med alla ovannämnda för NT 1526 utmärkande drag representerade. De kunna plockas ihop från flera håll, men äro sällsynta och sporadiskt företrädda. Detta gäller i ännu högre grad om det övriga Uppland. Neuman måste för att få överensstämmelser med NT:s språk räkna med *å*-uttal i *vort*, och en dylik form finner han blott belagd för Åkerby, Skuttunge och Björklinge s:r norr om Upsala och Bladåker n. ö. där-om, men i Skuttunge, Björklinge och Bladåker och sannolikt även i Åkerby saknas typerna 1 (*son* har lång vokal: *son* el. *dyl*), 5 (d. v. s. *ö*-vokal; kort *o* motsvaras i regel av *ø*) och 7, och typ 3 blir mindre representerad ju längre åt öster och norr man kommer. Slutligen räknar Neuman med stockholmsdialekt. Formen *vort* (troligen uttalad med *å*) anser han ha funnits i Stockholm på grund av formens förekomst i medeltida stockholmshandskrifter, och den kan alltså

¹ Anförda av Neuman NSt 16, s. 10.

² Ordet är belagt i Enåker och Norby (Simtuna hd) samt Nora (Våla hd).

enligt N. i NT härröra från korrektorn. Från stockholmstrakten äro emellertid varken formerna *voſ* eller *voſ* belagda, och även om de funnits, så skulle i alla fall åtminstone grupperna 3, 5 (med ö-uttal) och 7 ha fattats. Neuman räknar således med flera möjligheter rörande den förmente korrektorns hemdialekt, av vilka ingen i de diskuterade fallen fullt stämmer med bibelformerna, allraminst den, som Neuman tycks ge företräde åt, stockholmstraktens. Betecknande nog stämmer den dialekten bäst, som ligger närmast Västmanland, men dock icke på långt när så väl som ovannämnda västmanländska mål. Även inom de alternativa områdena måste han plocka former än från ett håll, än från ett annat, och de bliva ändå icke tillfyllest. Min föregående karakteristik av hans förfarande gäller således alltjämt.¹

I ett följande kapitel med titeln »Uppsvenska eller mellansvenska drag dominerande inom normalspråket?» upprepar Neuman sina från ANF 44, s. 38—55 kända argument för, att de götiska och mellansvenska dragen i NT 1526 härröra från närkesdialekten och alltså från Ol. Petri. Neuman lanserar här ånyo sin av mig ovan definitivt avlivade hypotes, att hans kritik skulle ha tvingat mig till en ny position, den om vadstenaspråkets inverkan på reformationstidens bibelsvenska. Hela hans omständliga relatering av min ställning till detta problem i doktorsavhandlingen är således förspild möda, då själva premissen — att arbetet med Bibelsvenskans medeltida ursprung påbörjats efter hans kritiks offentliggörande — enligt vad jag ovan visat är falsk. Fastän saken har mindre betydelse för själva huvudfrågan, anser jag mig också kunna vidhålla mitt påstående i ANF 45, s. 335 »Bland annat räknade jag beträffande *byrdh*, *wyrdha* med inflytande från vad-

---

¹ I en not (nr 5 å s. 5) hänvisar N. till ett uttalande av Hesselman (sakkunnigutlåtande ³¹/₅ 1935, s. 35), att ett *o*-uttal hos pret. *vort* finns även i centrum av Uppland. Även med denna förutsättning skulle i gynnsammaste fall — t. ex. trakten söder om Upsala — samma moment, 3, 5, 7, komma att fattas som för stockholmstrakten. För nordligare trakter måste moment 1, 3, 5 och 6 (delvis även 7) säkerligen uteslutas.

stenalitteraturen», trots N:s omständliga försök att bevisa motsatsen. Neuman har nämligen i sitt referat av framställningen i Ref.tid. bibelsv. s. 69 uteslutit de två sista meningarna: »NT:s språk kan ju utgå från något gränsområde, där de specifikt uppsvenska och östgötska formerna kommit i kontakt med varandra. Detta förhållande kan ha understött bibehållandet av den hävdvunna *y*-skrivningen».¹ Härvid hänvisar jag till Hesselman, Korta vok. i och *y* s. 226 ff., där det bl. a. heter: »Det är väl antagligt, att den östgötska egenheten varit en medverkande faktor vid det relativt sega fasthållandet af *y* i flera ord med *rd* (t. ex. *vitnesbyrd*) äfven utanför de östgötska källorna.» Att jag således i doktorsavhandlingen har »räknat med» inflytande från vadstenalitteraturen, är otvivelaktigt, om jag också liksom Hesselman accepterar möjligheten av, att det vittutbredda östgötska *y*-uttalet kunnat understödja »den hävdvunna *y*-skrivningen» även utanför de östgötska källorna.² Då Neuman kallar den av Kock ursprungligen framställda tesen om bibehållandet av *y* frfr *rd* för oantagbar, skjuter han betydligt över målet, åtminstone då det gäller handskrifter från Östergötland och angränsande områden, där *y* bibehålles just efter labialer, t. ex. *bÿt(a)*, *börda*, *mÿtva*, *kväva* (med *snö*; av *myrdha*, *mörda*), *mÿtÿg* (< *myrdhinger*) (jfr uppländska *möbÿng*, *mjöbÿng*), men eljest övergår till *ö*, t. ex. *skörd*. Att detta förhållande bidragit till bibehållandet av *y* i vadstenalitteraturen och alltså sekundärt även i reformationstidens bibelsvenska torde vara ställt utom allt tvivel.

De mellansvenska eller götiska former, vilka Neuman anser härröra från Olaus Petri, äro följande (se NSt 16, s. 13 ff.): 1. *lät*, *grät*; 2. *fresta*; 3. *besk*; 4. *satte*, pret.; 5. *öpin*, *öpnä*; 6. *tapa*, *tappa*; 7. *köt*, *kött*; 8. *käll*, *kall*; 9. *slancka*, *slå dank*. Då Neuman på de flesta punkter endast upprepar sin bevisföring från ANF 44, kan jag fatta mig kort och blott hänvisa till mitt genmäle i ANF 45,

¹ Kursiverat nu.

² Härvid hänvisas till Kock, Ljudh. § 542, som anför *y*-former från NT 1526, Bib. 1541, från stockholmarens Balck, östgöten Prytz, stockholmarens Lucidor, västmanlänningen Joh. Salberg.

s. 319 ff., där jag såväl uppvisar de principiella felaktigheterna i Neumans metod som gendriver bevisningen i detalj. Endast i de fall N. nu förebragt nytt material, skall jag taga upp hans argumentering till mera ingående bemötande.

Neumans syn på hela dialektproblemet i NT 1526 är renodlat schematisk. Han blott plockar ut ovannämnda former, finner motsvarigheter i närkesmålet och har därmed slutsatsen klar. Olaus Petri måste vara NT:s översättare. Därvid bortser han ifrån följande viktiga faktorer, som var och en för sig är ett tillräckligt indicium mot en dylik slutledning.

I flertalet fall kan N. icke uppvisa en autentisk form av Ol. Petris hand. Så t. ex. beträffande 2. *fresta*, *freesta*, 3. *besk*, *beesk*, 5. *öpin*, *öpna*, 6. *tapa*, 7. *köt*¹ 8. *käll*, 9. *slancka*. I fallet 1. har Ol. Petri dubbelformer *lät* (vanl.) och *let*, och endast en av ovannämnda former, *satte*, tycks undantagslöst — åtminstone före 1526 — kunna tillskrivas honom. *I fallen 5, 6, 7 och 8 ha vi i stället hos Ol. Petri direkt avvikande egenhändiga former.*

De former, som skola styrka Neumans hypotes, ha i stället tagits från tryckta skrifter, ej sällan från anonyma sådana, såsom Een nyttwgh wnderwijsning och En nyttog postilla (1528). Då vi veta, att en författares språkformer vid denna tid kunde underkastas rätt stora ändringar av korrektorer och sättare, ligger här en allvarlig felkälla vid försöket att fastställa Ol. Petris former.

Slutsatsen att Ol. Petris språk på alla punkter måste överensstämma med närkesdialekten är absolut otillätlig. Hans ursprungliga uttalsformer kunna ha förändrats genom inflytande från mera central uppsvensk dialekt (t. ex. stockholmska), något som faktiskt skett ifråga om ordet *hälla*, som av honom så gott som genomgående skrives *halla*, och vilken form han även i regel lyckas få genomförd i trycket. Hans talspråksformer få icke alltid uttryck i skriften, vilken i stället bestämmes av traditionella skriftvanor, i första hand från kanslispråket, såsom *vplet* i stället för *vplät*,

---

¹ Om formen *kööt* i citat från bibeln se nedan.

reginskap i stället för *räkenskap*, i mindre utsträckning från vadstenaspråket, t. ex. *byrd*, *wyrda* i stället för *börd*, *vörda*.

Lika felaktig är Neumans slutsats, att man med utgångspunkt från L. Andreæ som översättare måste vänta sig övervägande västmanländska dialektformer i NT 1526. Även kanslern var bunden av skriftraditionerna, i första hand av vadstenaspråkets, — varför han kan uppvisa så sydliga former som *trätta*, *träta*, och *brödhra*, bröder, som äro absolut oförenliga med hans dialekt, — i andra hand av kanslispråkets. Beträffande NT:s språk har jag i Bibelsvenskans medeltida ursprung ovederläggligen uppvisat, att dess ortografi i stort sett är baserad på vadstenalitteraturens språk. Varje dialektbestämning, som förbiser detta faktum, måste, som jag påpekar i ANF 45, s. 334, bli förfelad. Samtliga ovannämnda former, som Neuman vill göra till närkiska, äro förhärskande i vadstenaortografien,¹ och att försöka göra dessa till närkesformer med bortseende från vadstenaspråket är en orimlig uppgift. Neuman förklarar visserligen s. 4, att han ställt sig sympatisk till vadstenahypotesen, men den får tydligen icke tillämpas ifråga om de former, som kunna utnyttjas i bevisningen för Ol. Petris översättarskap, om de aldrig så väl överensstämma med vadstenaspråket. Även professor Hesselman accepterar ännu så sent som i sakkunnigutlåtandet till Upsala 1935 utan tvekan detta mitt argument mot Neuman² — även om han senare i en skrift till Akademiska konsistoriet i Upsala³ finner med sin konsekvens förenligt att helt biträda Neumans mening i hans senaste skrift, trots att metoden och hela synen på problemet är alldeles densamma som förut. Accepterar man min hypotes om bibelsvenskans medel-

¹ Ordet *slanka* är ej belagt i fornsvenskan, men likartade ord som *stank*, *stanka* etc. skrivas givetvis med *a*.

² Se det maskinskrivna exemplaret s. 6 ff., s. 9 ("L. säger riktigt, att dialektbestämningar, som förbise vadstenaspråket, måste bli förfelade") och s. 35 ("Att N:s synpunkter komma till korta ifråga om NT:s språk, där problemet i första rummet är litteraturspråkligt, är klart uppvisat i Nat. Lindqvists genmäle").

³ Humanistiska sektionen och den lediga professuren i svenska språket vid Upsala universitet, Upsala 1935.

tida ursprung — vilken hittills veterligen icke av någon bestritts — fordrar den allra enklaste konsekvens, att man icke kan godtaga en dialektbestämning till Närke av former, som sammanfalla med vadstenaspråkets, även om de aldrig så väl stämma med närkesdialekten. Men nu göra de icke en gång det på viktiga punkter. Så är t. ex. fallet med *frēsta* och *bēsk* (med lång vokal), *öpen*, *tapa*, *kööt* och *kåll*. Neuman uppgav¹ med stöd av osäkra upptecknare formerna *bēsk*, *bīsk*, *frēstæ*, *frīstæ*, *tapa* (med halvlång vokal) och *köt* (med halvlång vokal) från Vintrosa och Täby socknar i Närke samt *kåll* från Kumla och Hovsta i Närke. Sedan jag i mitt genmäle uppvisat, att formerna måste vara ovederhäftiga, då kända, infödda språkforskare absolut bestredo deras förekomst, har N. nu i sin sista skrift åtminstone indirekt medgivit, att ett misstag föreligger, fastän han skyller detta på Landsmålsarkivet i Upsala och dess meddelare (s. 14 ff.). Något försvar kan detta dock ej vara, då varje språkforskare bör veta, att uppteckningarna i ett dylikt arkiv äro av mycket olika kvalitet, och att uppgifterna från en ort måste kontrolleras och bestyrkas genom likartat material från samma eller närliggande trakter. Särskilt gäller detta sällsynta och påfallande former, som det här hela tiden var frågan om.

Nu anser emellertid Neuman (NSt 16, s. 15 ff.), att saken har föga att betyda, då han »nu kan framlägga ett beviskraftigare material för att *kåll* på 1500-talet varit Örebroform . . . Benedictus Olai, som liksom bröderna Petri allmänt antages vara född i Örebro — han kallas Örebroensis — har formen *kåll* (varierande skriven) som normalform i Een nyttigh läkere book (Stockholm 1578). Så s. 1 v kåld» . . . (Här följer en hel del exempel *kold*, *koldt* etc.).

Liksom ifråga om de dialektala språkformerna underlåter Neuman, även när det gäller de litterära, att underkasta materialet en kritisk granskning. Han räknar här icke med några felkällor, och dock finnas flera sådana. För det första tycks B. Olai, även om han var född i Örebro, ha lämnat denna stad i unga år, varför hans språk kan ha påverkats av andra svenska dialekter liksom fallet

¹ ANF 44, s. 48, 53, 54.

var med Ol. Petris. Dessutom har han rest mycket utrikes, särskilt i Tyskland, möjligen även i Danmark. Han säges ha berest hela Tyskland, och har i varje fall vistats där i många år, bl. a. i Leipzig, Wittenberg och Lübeck.¹ Slutligen tillhör det arbete av B. Olai, vars språkformer N. åberopar, en litteraturart, läkareböcker, som står i allra största beroende såväl sakligt som språkligt av den tyska och framförallt danska litteraturen i ämnet. I Skandinavien är det danskarna, som varit de ledande på området, alltsedan Henrik Harpestreng skrev sina läke- och örteböcker på 1200-talet. Av de fornsvenska läkeböckerna härstamma flera mer eller mindre direkt från Harpestreng. I nyare tid odlades litteraturen ifråga tidigast av danskar som Christian Pedersen och framförallt Henrik Smid, som skrev ett flertal mycket lästa och avskrivna läke- och örteböcker. Vi ha också otvetydiga bevis för, att B. Olai har direkt utnyttjat Henrik Smids arbeten. Detta påpekas redan av Noreen och Meyer, Valda stycken af svenska författare, Upsala 1893, där det å s. 235 säges om Benedictus Olais arbete: »Närmast en bearbetning efter den danska förf. Henric Smids 'Den 3:dje Urtegaard' 1557, hvilken i sin tur grundar sig på Christian Pedersens 'En nøttelig Legebog' 1533, som åter själf är en kompilation af 'mange mærkelige latine og tyske bøger'». Förhållandet belyses mera i detalj av Evald Ljunggren i en artikel i Hygiea 1931 (Bd 93 s. 241 ff.), Några anteckningar om Benedictus Olavis Läkere Book. Ljunggren anger ett flertal kapitel, som mer eller mindre direkt översatts från Smids nämnda arbete, varemot andra enligt Ljunggren tagits från tysken Christ. Wirsung's Artzney-Buch.² Beträffande åtskilliga kapitel kan icke källan

---

¹ Se Svenskt Biografiskt lexikon samt O. Hult, Vilhelm Lemnius och Benedictus Olai (1918) och Ebbe Kock i Personhist. Tidskr. 21, hft 1 (1920).

² I många fall är emellertid överensstämmelsen så vag, att man torde få räkna med en förmedlande källa. Denna kan i så fall ha varit lågtysk. Den medicinska traditionen torde oftast ha gått från högtyskan till lågtyskan och därifrån vidare till danskan. Se H. Reuter-crona i Stud. i Mod. Språkv. 12, s. 311 ff.

angivas, men sannolikt ligger någon dansk eller lågtysk framställning till grund.¹

En del av *d*-formerna hava emellertid mer eller mindre direkta motsvarigheter i Smids nyssnämnda bok, t. ex. *kold* B. Olai s. 2 v: Hoffuudwerk aff kold wätsko som nempnes Phlegma. Smid Lægebog 1557 s. 3 v., kp 3: Hoffueduerck aff Phlegmate Er vercken aff den vedske Phlegma, det er aff kold² och vaad vedske.

köld B. Olai s. 6 r., kap. 8: Thenne siwkdom (huvudvärk) wederfars och hender som oftast gammalt folk, och them som boo vthi wååt och kåld rwm och landzendar, och aff kåld wäske som siucker och dragher sigh in j hiernan. Jfr Smid s. 8 r., kap. 8: Der er en siugdum bag vdi Hoffuedit . . . huilcken gamle Menniske gerne mest faa, som ere aff kaald oc vedskeactige nature, eller de som bo i kaalde vedskeactige land.

köld B. Olai s. 13 r.: (Sömlöshet kommer) antingen aff then rödhe Colera, som är heet och torr eller ock aff then swarte Colera, som är kåld och torr. Smid s. 12 v. kap. 13: Stundem aff den røde Cholera, som er hed oc tør. Stundem aff den sorte Cholera, som er kold³ oc tør.

kolda B. Olai s. 24 v., kap. 25: Om then som intet kan luckta. Ofta kommer samme bräck vthaff then kolda wedsko, hwilken sigh förstoppas j Näson. Smid s. 37 v., kap. 34: Mennisken faar oc stundem breck vdi Næsen . . . huilcket som kommer aff Hiernens onde Complexie, som varm oc kold³ er, Men almindelig gerne stoppis hun aff Kuld.

kold B. Olai s. 47 v.: Om maghawerk aff kold wedsko (rubrik). H. Smid s. 67 v., kap. 60: Faar Maffuesot aff kold vedske³ (rubrik).

Detta senare hos B. Olai ofta förekommande uttryck *kold wedsko* var en av de vanligaste termerna i det system, som låg till

---

¹ En del av recepten kunna återfinnas i Das Gothaer mittelniederdeutsche Arzneibuch (utg. av Sven Norrbom, Hamburg 1921), även om denna läkebok icke direkt kan anges som källa.

² Uppl. 1577 har *kalt*.

³ Uppl. 1577 har *kaald*.

grund för den medeltida uppfattningen av sjukdomarna — ursprungligen byggt på Empedokles lära om de fyra elementen — och termen går igen på många ställen i de danska läkareböckerna, liksom en hel del andra medicinska termer och till hälsovården hörande uttryck. Bland sådana märkas: *kåld* (*kold*) *complexion*, *k. materia*, *k. natur*, *k. blod*, *k. mat* (*kost*, *spis*), *kåldt* (*koldt*) *vatten* etc., *kåldpiss*, *stranguri*, *kåld(e)siuka*, *frossa*, *kåldsvett* m. m., m. m., vilka samtliga ha sina motsvarigheter i de danska läkareböckerna, enkannerligen Smids. Även lågtyska läkareböcker, vilka i regel legat till grund för de danska, ha adj. *kolt*, *kolde* i samma eller likartade förbindelser, t. ex. *kolde nature*, *kolde spise*, *kolde water* samt i rena sjukdomsnamn som *kolde*, n. eller *kolde suke*, *frossa*, *kolde pisse*, *kolde gicht* etc. Det är alldeles uppenbart, att en svensk författare, som sysslade med denna utländska litteratur, där han i alla möjliga sammanhang stötte på *å*-former av ordet *kall*, tillägnade sig desamma, särskilt som han säkerligen kände till dem som svenska, även om de icke tillhörde hans egen dialekt.

För *å*-formens nämnda litterära ursprung talar i viss mån också den nästan helt genomförda *d*-skrivningen (*kåld*, *kold*). En assimilerad form (*kåll*) är mycket svår att träffa på.¹ Däremot är *d*-lös *a*-form proportionsvis mycket vanligare, t. ex. *kalla* s. A 6 v. 29 v., *kalt* 29 v., 36 v., vilken ger mera intryck av att vara uttalsform. Då *ld* redan i fornsvenskan assimilerats till *ll*, vilket bl. a. framgår av formerna hos Söderwall,² och då hela reformationslitteraturen har assimilerade former, kan stavningen med *ld* icke föras tillbaka på svensk skriftrradition. Ej heller torde den kunna

¹ Neumans framställning a. a. s. 16: "Benedictus Olai . . . har formen *kåll* (varierande skriven) som normalform" ger ingen korrekt bild av förhållandet mellan formerna, då *d*-formen (*kåld*, *kold*) är normalform. Den av N. s. 5 r angivna formen *kåll* kan för övrigt icke anträffas.

² Endast ett fåtal handskrifter ha skrivningen med *ld* kvar, vilken hos de sena kan vara traditionell. Se för övrigt A. Noreen, Grunddr. av den fsv. grammatiken § 68.

återföras på dialektuttalet, då varken götiska eller mellansvenska — troligen icke heller uppsvenska — dialekter bibehållit *d* i uttalet.¹ Nu förekomma visserligen *d*-former ibland också hos andra författare enligt vad beläggen i SAOB utvisa.² Men även hos dem torde skrivningen ofta, särskilt då den är förenad med *å*-form, ha samma ursprung.³ Framförallt gäller detta om medicinska uttryck i eller utom läkebokslitteraturen, t. ex. i läkeböcker av S. Berchelt (1589),⁴ Olaus Martini,⁵ L. P. Gothus (1623),⁶ Arvid Månsson (1642),⁷ Bonde-Practica (1662; med många läkemedelsråd), samt ifråga om sjukdomsnamn i annan litteratur, t. ex. *kåld fyr*, kallbrand, Andr. Laurentii (1618).⁸ Härvid bör observeras, att det icke blott är göta-författare utan även uppsvenskar, som uppvisa dylika former, t. ex. den stockholmske apotekaren Berchelt och upplänningen Olavus Martini.⁹ Den senare har exempelvis överflyttat formen *Koldesiuka* Läkiare Book s. 46 direkt från H. Smids Urtegaardt, Malmö 1546. Således heter det a. st. hos O. Martini i ett kapitel om enebärsoljan: »Item sammaledes medh wijn indruckitt som förmält står fordrifwer Koldesiuka», direkt motsvarande Smids uttryck i kapitlet om enebärsoljan s. 363: »Saaledes med vin brugit som fore staa fordriffuer hun den kaalde siuge». *Å*-former av detta ord (dock utan *d*) förekomma även hos andra uppsvenskar,

¹ Se bl. a. Hesselman, Sveamålen s. 9.

² SAOB:s samlingar i Lund ha godhetsfullt ställts till mitt förfogande av prof. E. Tuneld, varför jag framför mitt vördsamma tack.

³ Härmed skall icke bestridas, att även andra faktorer spelat in för *d*-formens användning, t. ex. rimställning, dekorativ (och arkaistisk?) stavning. I rim förekommer formen *kåldh* i Harald Oluffsons visbok Häft. 1 s. 24 (1572), rimmande med *båldh*, och i Reyncke Fosz, översättn. från tyskan s. 373, 1621: *kåld*, rim. med *wold*. I senare fallet är formen möjligen påverkad av lågtyskan.

⁴ Om Pestilentzien, Sthlm 1589.

⁵ Läkiare-Book (från c. 1600) utg. av J. V. Broberg 1879.

⁶ Pestilentz Speghel, 1623.

⁷ Om åderlåtande, Link. 1642.

⁸ Huus Tafla; Översättn. av Christ. Fischer s. 52.

⁹ Född 1557 i Upsala.

t. ex. Margareta Lejonhuvad (*kollesiukan*)¹ och hos Erik Tegel,² Gustaf I:s historia 2:4 (*kollesiuka*). Även av det enkla ordet *kall* ha vi *å*-form hos läkeboks författaren, upplänningen Palmchron³ (*kålla* Sundhetzens Speghel s. 5, 1642).

Att Benedictus Olai även på andra punkter tagit intryck av den danska förlagan kan uppvisas. Således skriver han »slæes i sömpnen» s. 2 r. (Smid: »slaes udi Søffnen s. 2 v.),⁴ *bomvold* s. 3 v. (Smid: *Bomuld* s. 5 r.). Smids danska form *Sølfvglæde* (s. 40 r.) överför han i formen *Sølfvghedh* (s. 29 a), medan Wirsungs tyska form *Silberglett* översattes med *Silffuerglijth* (s. 28 v.).⁵ Ibland missuppfattar han de danska orden, t. ex. Smids: »Læberne smurde met Eneberealie læger oc saare vel» (s. 40 r. a) återges med »Leffueren skal smories med heta Olier, som är Enebærolie . . .» (s. 29 a),⁶ detta trots att kapitlet heter »För allahanda siwkdomar i munnen». Det danska *rørdh*, *rørt*, för lamad av slag, feltolkas som *rødh*, t. ex. Smid s. 17 b: »Bliffuer nogens Tunge rørt, och den siuge mister Maa-lit» B. Olavi s. 17 a: »Men om Tungan är rødh och haffuer mist målet».

Beträffande mera allmänna drag hos B. Olais språk anmärker Ljunggren, a. a. s. 242, att det ansluter sig till det daniserande kanslispråket isynnerhet ifråga om användning av *e* för *a* i svagt betonade stavelser.

Kontentan av denna exposé blir, att Benedictus Olai ingalunda kan uppställas som någon säker representant för närkesdialekten, allraminst ifråga om formen *kåll*, som han, efter allt att döma, tagit direkt från de främmande förlagorna, vilkas språkformer även i andra fall direkt överflyttats.

¹ I brev av d. 22 mars 1546 (Biograf. lex. 16:135, 1848).

² Son till Göran Persson (som föddes i Sala) och bosatt i Stockholm.

³ Född i Sparrsätra, Uppland.

⁴ Uppl. 1577.

⁵ Se Ljunggren a. a. s. 250.

⁶ Smid skriver i sina äldre arbeten, t. ex. Urtegaardt 1547 ofta *Leber*, *Leberne*, läppar, -na, och sannolikt ligger en *e*-form till grund för misstaget; möjligen en form *lewer*, *lewerne*. Det är möjligt, kanske sannolikt, att B. Olavi haft en annan upplaga än 1557 års som förlaga.

Lika litet bevisande äro de två av Neuman anförda formerna från L. Petri. Dels förekomma de i tryckta skrifter, dit de kunna ha införts av korrektorer eller sättare. Dels kunna de, även om de härröra från L. Petri, utgöra en del av det dialektala språkgods, som denne strävade att införa i skriftspråket (se Bibelsvenskans medeltida ursprung s. 227 ff.), och vilket ingalunda var begränsat till närkesdialekten. L. Petris språkbruk kan nämligen icke åberopas som parallell, då det gäller fastställandet av Ol. Petris språkformer. På många punkter avviker deras språk ifråga om de vanligaste orden. Men framför allt saknas hos Ol. Petri det starka arkaistiska och dialektala inslag i språket, som är kännetecknande för brodern.

Neumans senast anförda argument för hypotesen, att NT:s form *käll* förskriver sig från Ol. Petri, saknar varje beviskraft. I stället understryker det N:s okritiska tillvägagångssätt vid begagnandet av det litterära språkliga materialet.

Vad vi i denna fråga ha att hålla oss till är dels Ol. Petris egenhändiga form i Tänkeboken, dels den allmänna närkesdialektformen, vilka båda äro *a*-former. Neumans åberopande (NST 16, s. 14 jämte not 6) av *å*-formen i ett par typordslistor från Hammars socken i sydligaste Närke har intet bevisvärde, utan ger endast ett nytt exempel på N:s okritiska utnyttjande av dialektmaterialet. Den ena listan (ULMA 43:35) uppger som meddelare en person *född i Motala landsförsamling* och bosatt i Dalen,¹ Hammar, *dit han kom först vid 19 års ålder*. Upptecknaren meddelar, att listans språkformer representera en del av Hammarsdialekten, som ansluter sig till *östgötamål*. Den andra listan (ULMA 47:36) uppges vara från Boda gård invid Aspa (Olshammar) väster om Vättern, och dess språk skall enligt upptecknaren ansluta sig till västgötadialekt. Emellertid visar en närmare undersökning, att båda listorna äro ovederhäftiga. Formerna i båda listorna synas i stor utsträckning förskriva sig från östgötadialekten.² En säker

¹ Platsen kan nu icke återfinnas vare sig på generalstabskartan eller i Postortförteckningen.

² Vid en jämförelse, som företagits av fil. lic. Erik Holmkvist mellan listorna och en av fil. kand. O. Norman efter sin morfar är

form från Hammars socken kan jag i stället meddela från Åmmeberg, och den är *kall*.¹

Det sista och absolut avgörande skälet mot att Ol. Petri infört formen *käll* i NT 1526 är, att formen blott träffats i Uppenbarelseboken, vilken på alla språkliga grunder måste fränkännas honom (se nedan).

Neuman övergår (NSt 16, s. 16 ff.) till orden *fresta* (*freesta*) och *besk* (*beesk*) i NT 1526 och upprepar sina skäl för att dessa måste emanera från Ol. Petri. I NT är normalformen av det förra ordet — väl styrkt i en mängd fall — *fresta*. Endast en gång är anträffat ett *freestat* (Gal. 6: 1). Enligt Neuman (a. a. s. 17) ligger en uttalsform med långt *e* bakom *båda* skrivningarna. I ANF 44, s. 48 sökte han få ett stöd för en dylik form i nutida närkesdialekt genom ett par okontrollerade uppgifter, som jag i ANF 45, s. 323 visade vara fullständigt ovederhäftiga. Nu försöker N. rädda situationen genom antagande, att närkesdialekten haft lång vokal framför konsonantgruppen på Ol. Petris tid (NSt 16, s. 17). Denna hypotes står emellertid i flagrant motsats till den ett par sidor nedanför (s. 22 ff.) framställda meningen, att samma dialekt redan på denna tid förkortat lång vokal framför konsonantgrupp. Alltså skulle dialekten haft ett uttal *frēsta* men *lāsste*. Den senare förklaringen har tillgripits för att få Ol. Petris motspänstiga form *kötmangare* att passa till hypotesen om lång (och alltså dubbelskriven) vokal av ordet *kött* hos Ol. Petri. Någon egenhändig form av vare sig *fresta* eller *freesta* hos Ol. Petri kan N. icke visa upp. Han måste i stället gå till den anonyma skriften En nyttwgh wnderwijsning

---

1931 gjord uppteckning från morfaderns födelseort Mårsäter (som egentligen borde visa östgötadrag), framgår, att såväl 47: 35 som 47: 36 uppvisa osäkra former, såsom *yksæ*, *hyvel*(!), *færæ*, *færæ* subst., *fe*, *stokøn* (denna blott i 47: 35) gentemot den vederhäftiga Mårsäteruppteckningens *yks*, *f.*, *hijvæt*, *fær* eller *færa*, *fj* (*fijden* m. fl.), *stök*. Enligt min mening äro samtliga avvikande former östgötaformer, således även de i Aspa-Boda-listan, och enligt Holmkvist är denna senare lista mer eller mindre direkt avskrift av Motala-Dalenlistan.

¹ Enligt kand. Nils Rehnström, som är född i socknen och själv gjort uppteckningar där.

för att finna en form med dubbelskrivet *e*. Jag framhöll (ANF 45, s. 322) svagheten i en dylik bevisning, då man enligt min mening knappast kunde hitta på någon otillförlitligare källa, när det gällde Ol. Petris egenhändiga ortografi. Nu kallar N. detta för ett naket påstående. Ja, jag trodde saken var så känd av en språkman, som sysslat med dessa ting, att jag icke behövde gå in på detaljer. Det framgår nämligen tillräckligt tydligt av en skrift, som N. emellanåt citerat, nämligen Palmérs utredning i ANF 42, s. 23 och följande, där en mängd avvikelser från Ol. Petris egenhändiga språk anföras, och vilka icke vare sig i så stort antal eller i samma utsträckning uppträda i någon av de autentiska skrifterna. Jag behöver blott hänvisa till exempel som *holla, hålla* för O. P:s *halla, kommer* för *komber, kompe* och *dömpde* för O. P:s *komne* och *dömde, ecke* för *icke, ey* m. fl. Icke minst beröra avvikelserna enkel- eller dubbelskrivning av ljud mot bruket hos Ol. Petri, t. ex. *liggia, leggia* för *ligia, legia, till, itt* för O. P:s *til, it*. Särskilt växlar enkel- och dubbelskrivning av vokaler. Att denna företeelse är en bland de mest känsliga för korrektors och sättares ingripande har jag klart uppvisat i ANF 45: 331 genom jämförelse mellan ett äldre fragment av Wnd och den fullständiga upplagan. Detta gäller såväl ord av typen *fresta ~ freesta* som *kött ~ kööt*. Den oberäkneliga växlingen av enkel- och dubbelvokal i Wnd sättes dessutom i en stark belysning av det faktum, att NT:s *freestat* Gal. 6: 1, när bibelstället ordagrant citeras i Wnd s. 106 — således enligt N. av Ol. Petri själv — skrives *frestat*. Att bygga någon spekulation om vokalens längd i NT 1526 på en dylik växlande företeelse är ogörligt. NT:s normalform *fresta* överensstämmer till punkt och pricka med vadstenaspråkets, och då en liknande överensstämmelse, enligt vad jag visat i Bibelsv. medelt. urspr., är betygad i så många andra fall, är den enklaste och minst konstlade förklaringen, att formen förskriver sig därifrån antingen direkt genom någon medeltida översättning som förlaga eller indirekt genom översättarens — vare sig det var huvudredaktören eller någon annan — från vadstenaspråket attraperade ortografi. Formen *freesta* finns också belagd i vadstenalitteraturen, t. ex. Svenska Böner s. 368 samt i

den flitige bibelöversättaren Jöns Buddes arbeten, såsom i Cod. Holm A 58, Lucidarius B, tryckt i Sv. Kyrkobruk, t. ex. *freesta* s. 141²⁵, *freestare* 175³¹, *freestan*, sbst. s. 139²⁶; se även Jöns Buddes bok, s. 11⁴², 13⁶, 49¹⁸ m. fl. Då efter allt att döma Buddes bibelarbeten utnyttjats vid översättningen av NT 1526 (se Bibelsv. medelt. urspr. och nedan), är det en naturlig sak, att hans — såväl som andra av vadstenalitteraturens — skriftformer avsatt sig i NT:s ortografi. Neumans påstående, att skriftformen *freesta* icke kunde tänkas hos en författare, som har *ä*-uttal av ordet, bemöttes av mig med hänvisning till Jöns Budde, som anses för finländare och i varje fall har sådana genomgående uppsvenska former som *greet*, *leet* och *bäsk*, varför man även kunde förutsätta ett uttal *frästa*. Nu påstår emellertid Neuman (NSt 16, s. 66), att min uppfattning om Budde som finländare spelat en »ödesdiger» roll för min argumentering rörande ordet *fresta*. Budde är enligt N. icke finländare utan en till Stockholm inflyttad sörmlänning, möjligen Rek-bo. Men även med denna utgångspunkt blir ju Buddes språk uppsvenskt. Han har de facto den uppsvenska formen *bäsk*. Enligt Neuman själv (ANF 44, s. 46) sammanfalla i stort sett områdena för uttalen *bäsk* och *frästa*. Enligt T. Ericsson, Södermanlands folkmål s. 89, föreligger ett uttal *frästa* icke blott norr-österut i landskapet — vilket enligt terminologien, a. a. s. 217, innesluter även Rekarne härad — utan även söderut, och Neuman anger själv i ANF 44, s. 45 *frästa* som den regelrätta formen i Södermanland (utan inskränkning). Vari det »ödesdigra» i argumenteringen då skulle bestå är svårt att förstå, såvida icke *ä*-uttalet skulle vara främmande för Rekarne. Men då är det ju Neuman själv, som begått det »ödesdigra» misstaget (se ovan).

Neumans inställning till denna fråga kommer i en särskilt genant belysning genom följande omständigheter. I ANF 44, s. 45 ff. skrev N.: »Hos Laurentius Andreae, i vars av Lindqvist publicerade manuskript ordet¹ saknas, väntar man givetvis *ä*-formen . . . Mot antagandet, att de dialekter (bland dem östlig västmanländska), som

¹ D. v. s. *fresta*.

i närvarande tid ha *ä*-form, ännu under förra hälften av 1500-talet stått kvar på *e*-stadiet, tala tungt vägande fakta . . . Det mest avgörande är dock, att i den av mig (delvis) utgivna Cod. Ups. C. 20, skriven i Västerås mellan åren 1456 och 1482, förekomma växlande *e*- och *ä*-former. Att handskriftens *ä*-former just representera *östlig* västmanländska, kommer jag i annat sammanhang att uppvisa.» Formuleringen — särskilt sista meningen — är så försiktigt hållen, att den ger anledning till eftertanke och undersökning. Man frågar sig: Äro *e*-formerna från annan hand, och huru se de ut? Vid närmare eftersyn visar det sig, att huvudskrivaren i C 20 har såväl *e*- som *ä*-former och hos de förra t. o. m. dubbelskrivning av *e*, t. ex. *freesta* s. 140 men *vedherfrästa* s. 356, *vedherfrästen* s. 355. Enligt N. avser formen *freesta* långt *e* (a. a. s. 48 och NSt 16, s. 17) och är otänkbar hos en östlig västmanlänning som L. Andreæ. Men hos denne skrivare »med *ä*-former, som representera östlig västmanländska», träffas formen. Har denne skrivare haft dels ett uttal med långt *e*, dels ett med kort *ä* (jfr NSt 16, s. 17)? Detta förefaller orimligt, och ingenting antydes om blanddialekt.¹ Någon förklaring ges icke. Den för N. lämpliga formen *frästa* användes i bevisningen, den obekväma *freesta* förbigås med tystnad. Och ändå är förhållandet i stort sett analogt med det i NT 1526, blott med den skillnaden att motsättningen i NT är mindre flagrant tack vare *e*-formen *fresta*, som dock kan representera ett *ä*-ljud, liksom *hest* i NT.²

Att kanslern haft vadstenaformen *fresta* i sitt språk är naturligt, då han i de allra flesta fall — liksom NT 1526 — följer vadstenaspråkets skriftradition.³ Att den i senare vadstenaspråk uppdykande formen *freesta* kommit med en enstaka gång, är också

¹ Senare har N. i sin Inledning till C 20 enligt sakkunnigutlåtandena till professuren i svenska i Upsala 1935 framställt den meningen, att huvudskrivarens dialekt är västlig västmanländska åt Bergslagen till, men det kan ju icke förklara hans i ANF 44 förda resonemang.

² Jag har dock i ANF 45, s. 321 uttryckligen framhållit som min mening, att skrivningen *fresta* icke *avsiktligt* behöver ha använts för *ä*-uttal. Den kan ha varit rent schablonmässig.

³ Denna form fortsätter sedan långt fram i tiden tack vare bibeltraditionen och har ju faktiskt slagit igenom i riksspråket. Den

en lättförklarlig sak, såvida icke formen helt enkelt beror på tryckeriets ingripande (jfr ovan s. 115 f. om Wnderwijsning).

Vad fallet *besk* beträffar, så är det analogt med *fresta*. En form *beeskt* är belagd i NT 1526 (Jac. 3: 11), vilken Neuman vill tillskriva Ol. Petri. Han kan emellertid ej uppvisa någon form från Ol. Petri, vare sig i manuskript eller tryckta arbeten, och försöket att tillskriva nuvarande närkesdialekten en långvokalisk form har totalt misslyckats (se mitt genmåle ANF 45, s. 324). N:s senaste hypotes, att dialekten på O. P:s tid haft lång vokal, stöter på samma svårigheter och motsägelser som ifråga om ett långvokaliskt *fresta* (se ovan). Mitt antagande, att *beeskt* är en traderad vadstenaform, är den enklaste lösningen, särskilt som formen är vanlig både i yngre och äldre vadstenalitteratur. Även utanför denna litteratur förekommer formen, t. ex. i den nyssnämnda handskriften C 20 (*beesker* s. 5, 6, *beeskheet* s. 5), fastän huvudskrivaren som östlig västmanlänning bör ha haft uttalet *bäsk* (se s. 117 ff. ovan). Samtidigt som N. således till varje pris försöker fränkänna L. Andreæ en skriftform *beesk*, förtiger han (medvetet eller av okunnighet) förekomsten av en fullt analog form i nämnda västmanländska handskrift. Att ett uttal *bäsk* icke utesluter en traditionell skrivning *be(e)sk* visas dessutom av formerna i Klosterläsning (Vitæ patrum), där vi ha såväl den gamla vadstenaformen *beeskt* s. 294 som uttalsformen *bäsklika* s. 280 vid sidan av varandra (se ANF 45, s. 325).

Benedictus Olai, som Neuman (NSt 16, s. 18) hänvisar till beträffande formen *beesk*, är icke mycket att bygga på, då han är starkt påverkad av danskan (se ovan). I äldre danska är formen *beesk* vanlig.

---

träffas även hos uppsvenskar antingen ensamrådande eller som huvudform (med *frästa* som biform). Så t. ex. skriver *västmanlänningen* P. Svart *frestelser* Krön. s. 12, *Ährepredikan* s. 61 (1560) och pret. *freste* (rimm. med *bäste*) Gensvar H VII v. (1558). Rimmet torde visa, att Svart haft *ä*-uttal. Och upplänningen Ericus Schroderus har *fresta* Janua ling. s. 321, *frestat* Dict. Quadril. (Hesselmans uppl.) s. 215, (men *frästa* därs. s. 235, *frästelse* s. 55), *frestare* s. 45, Er. Schroderus, nycop. *frestad* Liv. 598 (1626), *frestat* Osiander III, 1: 59 (1635) m. fl.

Neumans försök (NSt 16, s. 18 ff.) att vindicera NT:s vanliga form *öpen*, *öpna* över på Ol. Petri stöter alltjämt på oöverstigligen hinder. Ol. Petris särskilt betygade form är *open*, som träffas i Tänkeboken 4 gånger (1528 och 1529) jämte 12 gånger i citat från kungliga brev och återkommer 10 år senare i det egenhändiga manuskriptet till Ärlig Skapelse *open* s. 555⁸⁰ och *opnat* 536⁵ (se ANF 45, s. 329). Det går således icke att komma ifrån formen även i den religiösa litteraturen, fastän Neuman (a. a. s. 19) endast talar om formerna i Tänkeboken och helt enkelt förtiger beläggen i Ärlig Skapelse. Två av Neuman som stöd anförda *ö*-former *öpnas* s. 532, *öpnades* s. 534 äro citerade från Gustav Vasas bibel. Egentligen är ju saken härmed avfärdad och klart uppvisat, att NT:s form *öpen* icke kan förskriva sig från Ol. Petri.

Då N. emellertid envisas med att försöka få *ö*-formen till närkesform, skall jag ytterligare belysa halten av detta påstående genom en fullständigare materialförteckning än i ANF 45, s. 328: *y*-former av adj. *öppen* (och ofta *öppna*, vb) anföras från trakten norr och nordost om Örebro: Götlunda,¹ Lillkyrka,¹ Hovsta,¹ Axberg,² Kil (även *yppna*);³ väster och sydväst om Örebro: Vintrosa,⁴ Hidinge,⁵ Knista,⁵ Edsberg,⁵ Täby,¹ Kräklinge,⁶ Hardemo;⁷ söder och sydost om Örebro: Mosjö,¹ Kumla,¹ Ekeby,⁸ Gällersta,⁹ Sköllersta,¹⁰ Asker,¹⁰ Lännäs (Vinön)¹ och Stora Mellösa¹¹ samt längst i söder Bo och

¹ Enligt samlingar i ULMA, varvid såväl typordslistor som andra uppteckningar rådfrågats.

² Enl. meddelande av Herr Erik Larsson, Rangeltorp, Järle.

³ " " " Herr G. Bergman, Frösvidal.

⁴ " " " Fil. kand. Maja Ericsson.

⁵ " " " Rektor Robert Larsson, Fjugesta.

⁶ " " " Herr Carl O. Hall, Nalavi, Kräklinge.

⁷ " " " Fil. kand. Gustaf E. Olsson. (Gäller enl. Olsson även "kringliggande socknar").

⁸ " " " Herr Nils Müntzing, Askersund, som härstammar från Ekebytrakten och är väl förtrogen med språket i Sköllersta och Askers härader.

⁹ Enligt J. V. Saxon, Müntzing och samlingar i ULMA.

¹⁰ " ULMA och Müntzing.

¹¹ " meddelande av kapten J. Nerén, Stockholm, som är specialist på St. Mellösa-dialekten.

(osäkert) Hammar.¹ I en hel del fall anges *yppen* som den äldre och *öppen* som den yngre formen. I andra fall åter framhålls, att *y-formen* oftast träffas hos adjektivet (*yppen*),² medan verbet i regel har *ö-form*. Detta stämmer med den gamla uppsvenska växlingen i ord av denna typ: *ypin* men *öpnä*.³ Uppenbart är, att större delen av Närke har bibehållit *y* i adjektivet *öppen* åtminstone till senare hälften av 1800-talet. Det är endast de mot Västergötland och Värmland gränsande sydvästra häraderna Sundbo, Grimstens och (delar av) Edsbergs härad, som sakna *y*-former. Och Örebro ligger fullständigt kringvärvat av *y*-områden. Det är möjligen blott i en snäv cirkel kring staden, som *ö*-formen är enarådande, men dit har den tydligen i jämförelsevis sen tid kommit från stadsdialekten, vilken påverkats av riksspråket. Utbredningen av *y*-formen i Närke är endast vad man skall vänta sig i överensstämmelse med bibehållandet på »svenskt» område av gammalt kort *i* och *y* som *i*- och *y*-ljud i kortstaviga ord framför *i* och *u* i följande stavelse (se Hesselman a. a. s. 89 ff. och beträffande *öppen* s. 110). På denna viktiga punkt gå de i egentlig mening mellansvenska målen med de uppsvenska. Så t. ex. västra Västmanland, Närke, Östergötland (utom sydvästra hörnet) och nordöstra Småland. Detta förhållande markeras skarpare hos andra ord av samma typ, t. ex. partic. *biten* och adj. *mycken* (se kart. s. 122, 123).⁴

Dessa paralleller ge ett eklatant stöd åt antagandet, att *y*-formen är den genuina närkesformen, och att *ö*-formen inkommit från Västergötland och Värmland. Att denna lyckats utbreda sig längre än *möcken* och *beten* beror säkerligen på, att den överensstämt med riksspråket. Neumans halsbrytande hypotes,⁵ att vi

¹ Då *y*-formen förekommer i de båda nämnda typordlistorna är den ytterst osäker och kan ha östgötskt ursprung. Kand. N. Rehnström känner endast till *ö*-formen från mitten av socknen.

² Så t. ex. från Asker, St. Mellösa, Gällersta och Hardemo och möjl. Knista och Vintrosa. Rektor Robert Larsson finner ej *yppna* i sina anteckningar, men anser det bero på, att detta verb ej så ofta kom till användning.

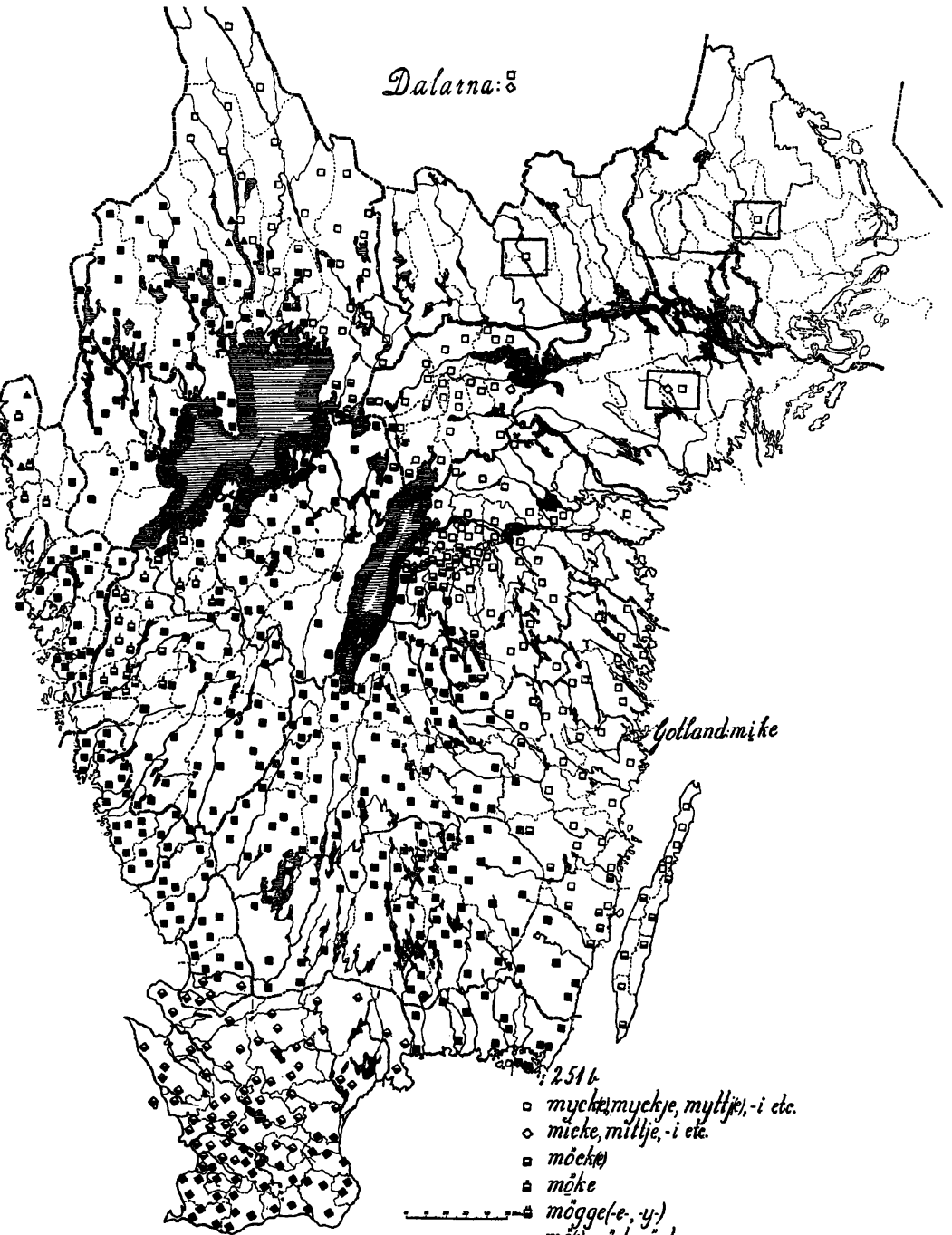
³ Se Hesselman, Korta vok. *i* och *y*; jfr dock not 2 ovan.

⁴ Kartorna ingå i Landsmålsarkivets i Lund ordgeografiska undersökning. Kvadrat, resp. ring omkring ett tecken betyder, att formen är allmän i ett helt landskap, resp. härad.

⁵ ANF 44, s. 52.

Dalarna: 8

Lolland.mike

2516

- mycke, myckje, myttje, -i etc.
- ◇ mücke, millje, -i etc.
- möcke)
- ◊ möke
- mögge(-e, -y)
- möe, möet, möed
- ▲ myje
- ◆ meed
- ◆ mied

först haft en utveckling *yphen* > *öphen* ända upp till Örebro och sedan genom inflytande från angränsande landskap en motsatt utveckling *öppen* > *yppen*, faller härmed ohjälpligt till marken. Formen *öppen* är således varken Ol. Petris eller L. Andreæ¹ ursprungliga dialektform, men lika väl som Ol. Petri upptagit kanslispråkets form *open*, har L. Andreæ och NT 1526 attrapperat vadstenaformen *öpin*, *öpen*. Denna förekommer i åtskilliga handskrifter utom de hos Söderwall angivna, bl. a. i Leg. 658:6.² För övrigt uppträda *ö*-former även utanför vadstenalitteraturen, t. ex. i sådana uppsvenska urkunder som upplandslagen, västmannalagen och dalalagen samt i finländska handskrifter (se Söderwall). Och Hesselman (Korta vok. s. 230) kan icke komma till rätta med de fsv. formerna i förhållande till reglerna för ordets dialektuttal. Neuman själv borde haft särskild anledning att betänka de komplicerade skrivningarna av detta ord, då *ö*-formerna uppträda i den av honom utgivna hdskr. C 20.³ Här upprepas samma förbigående av obekvämt material, som påtalats under *fresta* och *besk* ovan.

Genom dessa fakta framstår Neumans ensidiga krav på, att Ol. Petri skall ha formen *öppen* i överensstämmelse med närkesdialekten (vilket senare påstående dessutom är felaktigt) och L. Andreæ formen *yppen* i överensstämmelse med västmanlandsdialekten, i hela sin orimlighet.⁴

Av excerpten i SAOB framgår, att *öpen* är den oftast påträffade formen även utom den religiösa litteraturen under 1500-talet

¹ Dock är det anmärkningsvärt, att i Norbergs härad träffas en vokal i ordet, som än låter som *ø*, än som *y* (se ANF 45, s. 329). Har detta ljud förelegat redan på L. Andreæ's tid, strider skrivningen *ö* icke väsentligt mot dialektuttalet.

² Hos Budde tycks *ö*-formen, enligt ett påpekande av prof. Hesselman, blott träffas i synkoperade former (t. ex. *øpno* s. 80 m. fl.), medan osynkoperade ha *y*-vokal, vadan här sannolikt föreligga uppsvenska dialektformer. Ett dylikt förhållande torde även råda i Mechtild.

³ Således *öpith* s. 418, men *opin* (under *patulus*), *öpnas* s. 416 (*pateo*), men *ypin* a. st.

⁴ Det är väl tillräckligt, att de dialektala *y*-formerna slå igenom på åtskilliga ställen i NT 1526, mera i urkundens början, där dialektformer lättare gjort sig gällande.

(16 ggr), varefter kommer *open*, *åpen* (9 ggr), *yp(p)en* (6 ggr) och *vpen* (3 ggr). De flesta *ö*-formerna (liksom flertalet *o*- och *u*-former) förskriva sig från kanslilitteraturen (Gustaf I:s registratur m. fl. dylika urkunder). Även under 1600-talet är *ö*-formen den ojämförligt vanligaste och förekommer under båda århundradena i stor utsträckning hos uppsvenskar. Så t. ex. hos Peder Svart Krön. s. 26 (1561: *öppen*, *öpnadt* jämte *y-former*), Johan III i Hist. bibl. 2: 119 (1577: *öpedt*), Helsingius 0 o. 3 b (1587: *öppen*, ingen *y*-form); Ärkebiskop Abrahams räfst s. 152 (1596: *öpe* jämte *y*-form), Axel Oxenstierna, Skrift I: 2, s. 4 (1606: *öpedt*), Gustaf II Adolf, Skrift 268 (*öppet*), Er. Schroderus, upsal. Dictionarium Quadrilingue (Hesselmans utg.) s. 165, 205 (1530-talet: *öppen*), s. 260 (*öpnä*), s. 219 (*öpnat*), Janua lingu. s. 469 (1639: *öpnä*) men *yppen* Janua lingu. Register.

Värdelösheten av B. Olais former (NSt 16, s. 19) som bevismaterial för att *ö*-formen är närkesform sättes genom förestående materialsamling i flagrant belysning, fränsett den omständigheten, att samtliga a. st. anförda former äro synkoperade (*öpne* etc.) och således lika väl kunna vara uppsvenska.

Ett liknande förhållande mellan skriftform och uttalsform som vid *öppen* kan man iakttaga även vid växelformerna pret. och pc. *satte*, *satt* — *sätte*, *sätt*. Uttalsformerna hos uppsvenskarna komma i minoritet. Så har Peder Svart i regel oftast *a*-form, t. ex. *satte* Krön. s. 2, 17, 40, 77, 82 m. fl., *satt* s. 19, 40, men *sätte* s. 122, M. O. Asteropherus *satt* Tisbe (Noreens uppl.) s. 65, Ericus Schroderus nycop. i regel *a*-former, t. ex. *satte* Osiander I: 13, 445, 533 m. fl., II: 533 m. fl., III: 162, 357 m. fl. (1635), men *besätt* Dens. Livius s. 885 (1626), Ericus Schroderus ups. *satt* Dict. Quadril. s. 211, *afsatt*, *besatt* s. 212, *vtthsatt* s. 214.

Neumans påstående, att formerna *satte*, *satt* icke kunna tillhöra L. Andreæ's språk (ANF 44, s. 49 ff., NSt 16, s. 13) är redan av mig i ANF 45, s. 325 ff. eftertryckligt bemött, men vederlägges ytterligare av detta material.

Ovanstående utredning visar tillfullo, huru ensidigt och sche-

matiskt Neuman har betraktat hela det här behandlade problemet med fullständigt bortseende från de skriftspråkliga faktorerna.

Neumans argumentering rörande formen *kööt* i NT 1526 såsom Ol. Petris, företer samma konstitutiva brister som ovan påtalats. Någon dialektform för ett långvokaliskt uttal i Närke kan han icke åberopa, sedan jag påvisat ohållbarheten i uppgifterna om dylikt uttal från Vintrosa och Täby i Närke. I själva verket måste man gå långt ned i Västergötland för att finna en form *köt*. Hela Vadsbo härad har *kött*.¹ Någon egenhändig form *kööt* är icke funnen hos Ol. Petri. Tänkeboken har *köt* genomgående i sammansättningen *kötmangare*. Neumans antagande, att vokalen här förkortats framför konsonantgrupp, vilar på lösa grunder, och hypotesen står i strid med den ovan förfäktade långvokaliska formen *fresta*. Hela detta bortförklaringsförsök är lönlöst även ur den synpunkten, att jag nu kan belägga en osammansatt form *kött* i Tänkeb., nämligen s. 251 (Larssons utgåva). Neuman upprepar vidare den ovan påtalade, under *öppen* praktiserade metoden att med tystnad förbigå de egenhändiga formerna i Ärlig Skapelse, nämligen *kött* s. 520¹⁹ och s. 537²⁰. Två former *kööt* i Ärl. Skap. äro citat från Bibeln, Hesekiel 36 kap., möjligen tagna ur någon äldre översättning. Palmér räknar även härmed och ger skäl därför.² Neuman stöder sig vidare på några former *kööt* i de tryckta skrifterna, särskilt de anonyma Wnderw. och Postilla (1528) men även Closterleffwerne. Jag har emellertid i ANF 45, s. 331 uppvisat, att ingen ortografisk företeelse är så känslig för korrektors och sättares ingripande som dubbel- och enkelteckning av vokaler. Nu anmärker Neuman häremot, att de exempel på ändringar från enkeltill dubbeltecknad vokal, jag anfört, icke beröra ord, där någon uttalsvariation kan föreligga, medan i fallet *kött* en skillnad i uttalet föreligger mellan dialekter med lång och kort vokal i ordet. Skrivningarna *kött* — *kööt* kunna således icke, eftersom de motsvara olika uttal, ha ändrats av korrektorer eller andra. Detta är

¹ Enligt västgötasamlingarna i ULMA.

² Undersökningar i Olavus Petris språk s. 81.

emellertid endast en teoretisk spekulaton. De faktiska skrivningarna tala däremot. Så t. ex. skrives i NT 1526 i samma bok än *kött*, t. ex. Rom. Förspr. s. 2 b, 3: 20, Gal. 1: 16, än *kööt*, t. ex. Rom. Förspr. s. 1 a, Gal. 2: 16. Då endast *ett* uttal kan förutsättas, måste endera skrivningen vara en grafisk variant, vare sig den införts av nedskrivaren själv eller korrektorn. Samma är förhållandet med växlingarna *fått*, sup. Wnderw. s. 9, 10, *fååt* Därs. s. 31, 44, *gååt* s. 34, 68, *fått* Itt ochristel. sendebreff s. 168, *fååt* Därs. s. 208 (2 ggr), *gått* Därs. s. 217, *vtgått* s. 165, *tilgått* s. 202, *gååt* Därs. s. 221, *vtgååt* s. 153, *tilgååt* s. 201. Eftersom Neuman biträder Palmérs mening, att Variarum rerum vocabula (1538) författats av Ol. Petri, borde formerna där gjort honom betänksam, ty där skrives i regel *kött*, t. ex. s. 8 (2 ggr), 27 (6 ggr), och i ssg r. s. 5, 26, 27,¹ men däremot *kötet* s. 8. Emellertid kunna formerna lika väl förskriva sig från L. Petri. Samma växling tycks vara genomförd i Bibeln 1541, t. ex. *kött* 1 Mos. 2: 21, 23, 7: 21 m. fl., Es. 58: 7, Hes. 16: 26 m. fl., Ps. 145: 21, Syr. 14: 18 m. fl.² men *köte* 1 Mos. 8: 17, Syr. 40: 18, *kötet* Mika. 3: 2. Växlingen återfinnes även hos Benedictus Olai. När Neuman (NSt 16, s. 23) försöker taga denne till stöd för en långvokalisk form *köt*, bör man dels observera, att någon form *kööt*, som det här i första hand gäller, icke är belagd, dels att B. Olais *normalform* är *kött*, träffad i en massa fall.³ Formen *köt* är mera sällsynt. Då Neuman icke kan finna någon förklaring till motsättningen *kött* — *kötet*, tror han formen *kött* vara införd av korrektorn, men märker icke, att denna nödfallsförklaring blott komplicerar frågan. Varför har icke korrektorn infört *tt* även i bestämda formen? Den sannolika förklaringen lämnas genom en för Neuman okänd men av Hesselman (Nordiska Studier s. 389 jte not) framställd ljudregel, att skrivningarna återspegla en dialekt, där stavelseförlängning inträtt i enstaviga ord, men ännu icke i tvåstaviga, och där förlängningen

¹ Mera sällan *köt*, t. ex. i ssg r. s. 15, 16, 17.

² Även *köt*, t. ex. 3 Mos. 13: 10, 2 Sam. 5: 1.

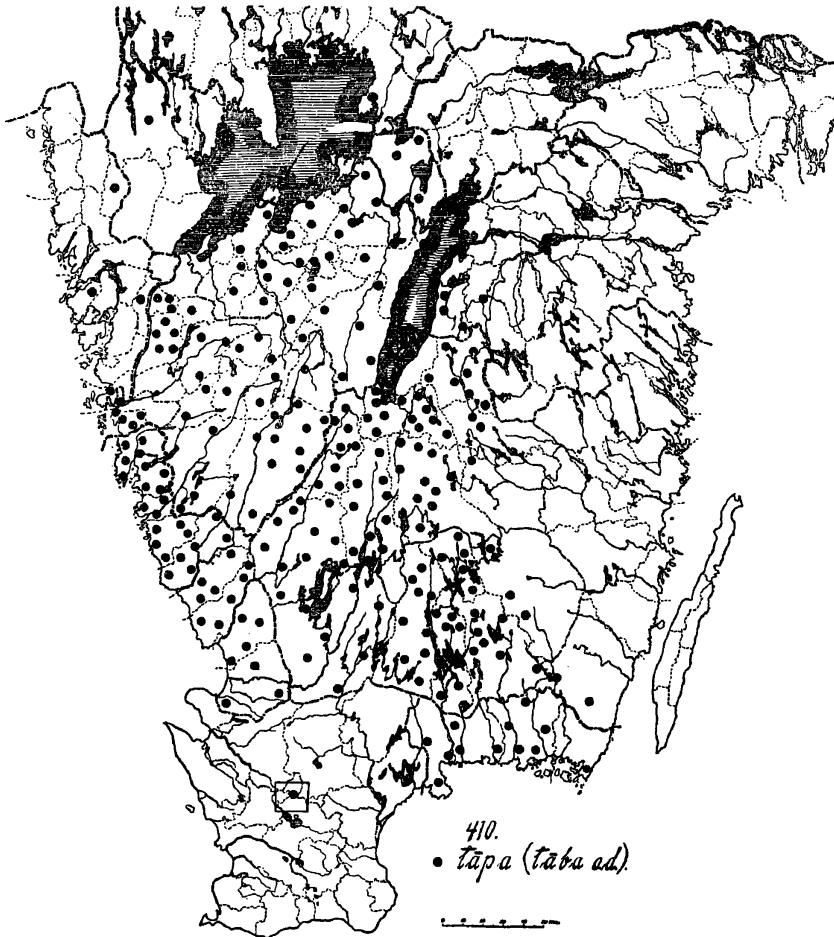
³ T. ex. 26 r., 26 v., 35 r., 37 v., 104 v. (flera ggr), 105 r. och i ssg r. 34 v., 35 r., 40 r., 43 r., 45 v., 87 r.

i de förra skett genom konsonantförlängning. Hesselman omnämner, att ett dylikt tillstånd ifråga om kvantiteten ännu finnes bevarat i ett stort dialektområde i västra Uppland (och ö. Västmanland) och anser det ej orimligt, att omkr. 1538 ännu flera mål stått på detta tidiga utvecklingsstadium, kanske hela Mälardalen. Förhållandet kan således ha sträckt sig åtminstone till norra Närke. Att icke NT:s språk återspeglar företeelsen, trots att antagligen både L. Andreæ och Ol. Petri hört till området ifråga, beror säkerligen på vadstenatraditionen, som i regel har formen *köt*¹ (*köth*), vilken också är NT:s vanligaste form (omkr. 36 ggr), gentemot *kött* (6 ggr) och *kööt* (omkr. 17 ggr.) Den senare formen, som blir vanligare mot slutet, förskriver sig sannolikt från Jöns Buddes bibelöversättningar. Han har formen mycket ofta, t. ex. J. Buddes bok s. 27, 45, 110 m. fl., Sv. Kyrkobruk (Lucid. B) s. 165, 166 m. fl. Formen förekommer även i andra av den senare medeltidens skrifter, t. ex. i Neumans C 20, s. 502 *buldra kööth*. Medan N. fränkänt kanslern formen, har dess förekomst hos den av N. till östra Västmanland lokaliserade huvudskrivaren icke givit N. anledning till några kommentarer (Jfr s. 117, 119, 124 ovan).

Till övriga säkra skäl mot formens (*kööt*) hänförande till O. P. kommer slutligen den omständigheten, att den huvudsakligen uppträder i böcker, som från ordförrådets synpunkt måste fränkännas Ol. Petri såsom Markus, Lukas, Ebreeerbrevet och Uppenbarelseboken.

Beträffande normalspråksformen *tapa* (Neuman NSt 16, s. 24) ligger saken till på samma sätt som i föregående fall. Olaus Petris egenhändiga form är *tappa*, visserligen träffad blott 2 ggr (1526) men i regel belagd även i de tryckta skrifterna närmast efter 1526. N:s belägg på formen (bort)*tapa* i en så sen skrift som »Swenske songer eller wisor 1536» har intet bevisvärde. Någon dialektform *tapa* från Närke går icke att uppbringa. Neuman försöker (NSt 16, s. 25) dock åtminstone hypotetiskt få med formen från den sagesman, vars uppgifter redan av den dialektala sakkunskapen ut-

¹ T. ex. MB 1.

dömts¹ (se ovan s. 108 f.). Försöket är emellertid dömt att misslyckas, sedan Landsmålsarkivet i Lund gjort en noggrann utredning över formens utbredning i Sverige och icke fått några som helst uppgifter om långvokalisk form norr om västgötagränsen. Neumans metod att polemisera mot en åsikt om formen *täpa*'s dialektala ut-

¹ Man behöver enligt Neuman blott räkna med några mils förskjutning (från nuvarande utbredningsområde till Örebro) — "ja, icke ens det, om nämligen formen *täpa*, som av min sagesman meddelats från Vintrosa och Täby snar i Närke, vore riktig".

bredning, som jag tveksamt räknade med i gradualavhandlingen, men som jag övergivit redan i ANF 45, är föga tilltalande. Hans hypotes om *tapa*-formens utbredning i Närke kommer visserligen härigenom i gynnsammare dager, men detta borde icke vara tillräckligt skäl för att fördölja min redan i förra svaret mot Neuman framhävda mening — vilken är grundläggande för hela min syn på bibelsvenskans språkformer — att *tapa*-formen upptagits från vadstenaspråket. Något diskutabelt skäl utöver de tidigare för *tapa*-formen som Ol. Petris normalform har N. icke lyckats förebbringa. Hans position har tvärtom försvagats, då senare dialektala undersökningar helt utesluta långvokalisk form i Närke.

I detta sammanhang söker Neuman vid citering av Swenske songer ge sken av, att partic.-formen på *-t* för *-d* (t. ex. *förtapat*, *förtappad*) skulle vara säregen för Ol. Petri. Även L. Andreae har den som enda form,¹ varigenom Neumans försök (ANF 44, s. 20) att reservera NT:s form för Ol. Petris räkning bestämt kan tillbakavisas.

Vad formen *slanka* beträffar, så har jag redan i ANF 45, s. 333 motiverat den som vadstenaform och betonat, att formen *slänka* sannolikt kändes för starkt dialektalt betonad. Denna förklaring till *a*-skrivningen styrkes av utvecklingen under 1500- och 1600-talen. *A*-skrivningen uppträder ofta eller dominerar även hos uppsvenska författare. Så har P. Svart Krön. *stanckade* s. 148 (*stonckade* s. 134), *wanckade* s. 25, *wonkade* s. 6, 81, *blanck* genomgående; *stanck*, sbst. träffas hos Nic. Balck (»holmiensis») Musæus H 3 b m. fl. (1596), hos Ax. Oxenstierna, Gustaf Adolf, E. Schroderus Nyc. m. fl. Upplänningen Schroderus har nästan uteslutande *a*-skrivningar, t. ex. *sank*, *skanck* Dict. Quadril. s. 82, *stanck* Därs. s. 83, *blanck* s. 162, *hanck* s. 81 (men *hånck* Jan. ling. Reg.), *haarkranck* s. 85, *harekranck* Jan. ling. Reg.; *stancka(s)* vb träffas hos Stjernhjelm Herc. r. 349 (1648), Hälsepris (c. 1650), Israel Holmström 2 Saml. 2: 70, 77 (c. 1700), Lucidor Hel. F 1 a (1672)

---

¹ Så t. ex. *predicat*, *predikad*, s. 6 (1524), *tilltalat*, *tilltalad*, s. 6, 7 (1524), *rettat*, *avrättad*, s. 24 (1530).

m. fl., *slanka* hos Lind (1749). Arvidi rimmar *anka*, *blanka*, *skanka*, *slanka*, *stanka*, Poeterij s. 46 (1651).

Att med Neuman påstå, att formen *slanka* i NT 1526 icke kan förskriva sig från en uppsvensk, är således orimligt.

Jag har, som ovan s. 107 ff. påpekats, ofrånkomligt uppvisat, att Nya Testamentets ortografi i stort sett är baserad på vadstenaspråkets. Detsamma är förhållandet med L. Andreæ's. De former, som här diskuterats, tillhöra alla vadstenaspråket och kunna således, där de icke äro belagda, antagas ha tillhört L. Andreæ's språk. I regel träffas formerna icke i närkesdialekten. I flertalet fall har Ol. Petri direkt avvikande egenhändig form. Bevisningen för att de äro Ol. Petris hämtas från tryckta skrifter, ofta från anonyma med omdiskuterat författarskap. Men detta bevismaterial borde Neuman vara den siste att tillgripa. Han har nämligen så grundligt som möjligt själv avsågat den gren, på vilken han själv skulle sitta. Ty han antager ett ingripande från korrektorns sida i en författares språk och ortografi i en utsträckning, som ingen varken före eller efter honom vågat göra. Den förmente uppländske korrektorn har icke blott ändrat de av mig i ANF 45, s. 305 ff. anförda, till ett 50-tal uppgående formerna, av vilka många tillhöra språkets vanligaste ord. Han har även ändrat ordförrådet, prepositioner, negationer och andra partiklar i stor utsträckning (se a. st.). Neuman räknar också med korrekturändringar ifråga om ordföljden (NSt 16, s. 64 ff.). Korrektorn har ändrat O. P:s närkesformer *konung*, *sonen*, *wart* till uppsvenska *konnung*, *sonnen*, *wort*, han har å andra sidan ändrat närkesformerna *bröder*, *träta* till sydgötiska *brödra*, *trätta*, han har, trots att han själv är upplänning (stockholmare) ändrat O. P:s av uppsvenskan influerade *halla* till *hälla*, men under allt detta ändrande har han icke rört de former, som Neuman 400 år senare vill göra till närkesformer. Det måste man onekligen kalla tur. Men en sådan häpnadsväckande slump får man icke räkna med i vetenskapen. Då blir det icke längre vetenskap utan underverk.

Under kapitlet Olaus Petris språkformer i förra delen av NT 1526 har Neuman ägnat ett oproportionerligt stort utrymme åt en andraplansfråga, nämligen spørsmålet om Ol. Petris språkliga inflytande i Lukas evangelium. Jag har i min doktorsavhandling icke förnekat Ol. Petris deltagande i översättningsarbetet. Tvärtom är jag den förste, som på språkliga skäl uppvisat, att Ol. Petri måste hava deltagit i detsamma (Avh. s. 111 ff. särsk. s. 120), och att man i urkundens förra parti kunde urskilja hans språk »främst i Johannes evangelium, Romarbrevet och 1 Korinterbrevet, i mindre mån Marcus evangelium och övriga böcker» (Avh. s. 183). I ANF 46, s. 6 uttalade jag den något modifierade uppfattningen »att Johannes evangelium och (i mindre grad) Romarbrevet och 1 Korinterbrevet äro de enda av NT:s böcker, där överensstämmelsen med Ol. Petris språk är så stor, att man skulle kunna våga här lokalisera honom som översättare». Jag uttalade dessutom som min mening, att Lukas evangelium var en av de böcker, som minst överensstämde med O. P:s språk. Nu har Neuman satt i gång en väldig apparat för att vederlägga detta påstående och fått ihop först 25 former (s. 44—47) och sedan ytterligare 11 (s. 47—59), som skola visa »med till visshet gränsande sannolikhet», att Ol. Petri är översättaren av Lukasevangeliet. Till detta lysande resultat får nu Neuman en verkningsfull mörk bakgrund i min okunnighet om förhållandet, vilken anses framgå av ett yttrande i ANF 46, s. 1, att, då jag trodde mig i Johannes evangelium skönja O. P:s språk, »detta berodde icke på, att tre eller fyra av hans former händelsevis återfunnos där, utan därpå att ett helt, större komplex av språkformer i denna bok överensstämde med Ol. Petris egenhändiga former». Att emellertid uttrycket »tre eller fyra» här icke skall tagas bokstavligt utan användes som obestämt taluttryck i betydelsen »några få» el. dyl. framgår tydligt och klart av det följande sammanhanget, från vilket meningen lösryckts för åstadkommandet av nämnda effekt. På nästa sida (2) berör jag nämligen de former, som N. anför från Lukas, och de voro i verkligheten 6. Detta har icke hindrat mig att omedelbart efter formernas uppräknande på sid. 3 skriva: »Man finner 4 à 5

former, som träffas hos Ol. Petri, och därmed är saken klar» etc. Att varken 3 eller 4 å sid. 1 eller 4 å 5 å sid. 3 äro avsedda som exakta tal är härigenom klart ådagalagt. Detta förhållande liksom N:s egen upplysning i not 2 å sid. 47, att han framdragit 6 av Ol. Petris språkdrag, slår ihjäl hans tirad å samma sida: »Vad skall man säga» etc., om den skall ingiva läsaren den föreställningen, att jag blott känt till 3 å 4 med O. P:s språk överensstämmande former. Neumans 6 har jag väl i varje fall sett och flera till, fast jag icke betraktade dessa som O. P:s former, då det viktigaste materialet, ordförrådet och ordföljden, talade emot Ol. Petri. Detta framgår av flera olika yttranden i ANF 46, t. ex. s. 5: »Jag trotsar Neuman att i någon bok i NT 1526, allra minst i Lukas ev., kunna uppvisa en hel serie av språkliga kriterier, som så avgjort överensstämma med Ol. Petris språk, såväl på ortografiens som ordförrådets och ordföljdens områden», och s. 6 »har jag ställt det kravet . . ., att de ortografiska skiljaktigheterna endast utgjorde en bråkdel av likheterna, och att *framförallt partiets ordförråd och ordföljd icke på viktiga punkter avvek från den presumerade författarens*».¹ Jag ansåg icke de framdragna 6 formerna såsom ett tillräckligt argument för att Ol. Petri var översättaren av Lukas evangelium, när de enligt min mening viktigaste faktorerna, ordföljd och ordförråd, stredo däremot. Jag skriver på sid. 7: »Han (d. v. s. Neuman) har icke ansett sig behöva ägna avvikelserna från Ol. Petris språk någon tanke — åtminstone att döma av hans framställning. För honom är det tillräckligt att finna de ovan nämnda 6 formerna i boken.» Och så följer i not 2: »Även om han hade flera ortografiska former, ja dubbelt så många, att stödja sig på, så skulle det icke rädga hans hypotes, då denna i alla fall måste stranda på ordföljdens och ordförrådets ofrånkomliga grund. Det är dock betecknande för hela Neumans syn på problemet, att han anser de nämnda få formerna tillräckligt bevisande för Ol. Petri som översättare». Härav framgår, att jag reagerade mot den ensidiga och förenklade uppställning av problemet, som N. gjort på grundval av ett fåtal ortografiska former, och att jag var beredd på att, även

¹ Kursiverat nu.

med formernas väsentliga utökande, tillbakavisa hypotesen med stöd av nyssnämnda viktigare material. Nu framställs saken så, som om jag icke känt till mitt eget material, eftersom jag icke utan vidare accepterade N:s hypotes. Det förefaller, som om det hade varit min skyldighet att draga fram materialet och icke Neumans. Men det är verkligen att ställa väl höga krav på en motståndare. En sak är, om man sett en hel del mer eller mindre sällsynta former, som överensstämt med Ol. Petris, en annan sak, om man ansett dem för hans eller någon annans. Jag har icke utgått från Neumans ensidiga alternativ, Ol. Petri eller L. Andreæ, utan jag har räknat med andra översättare¹ jämte inflytande från tryckeriet (ANF 46, s. 3). Detta särskilt om formerna varit av vanlig typ såsom *konung* och *tappa*. Samma invändning gäller det nu utvidgade materialet. En annan alternativ faktor, som N. ej räknat med, är L. Andreæ's former. Om dennes former överensstämma med de av N. framdragna, som delvis är fallet, kunna dessa icke utan vidare reserveras för Ol. Petri. Slutligen äro somliga former så sällsynta, att deras förekomst kan tillskrivas vilken som helst i översättningsarbetet deltagande person (inklusive tryckfel). Denna kategori av former har jag hittills icke ansett lönt att räkna med. I varje fall kunna de icke representera något språkligt inflytande av vikt. Från dessa kritiska synpunkter måste Neumans material granskas och bedömas.

Vi skola med iakttagande härav anställa en jämförelse mellan Johannes- och Lukas-evangelierna. Följande motsvarigheter till de av Neuman upptagna Ol. Petri-formerna i Lukas evangelium träffas även i Johannes evangelium, varvid ordningsföljden hos Neuman (s. 44 ff.) följes:

1. *ck* i slutljud efter nsv. lång vokal: *kärleck* 2: 17, 15: 9, 10 (3 g.) = 5 g.²

¹ Ref.tid. bibelsv. s. 183: I urkundens förra parti kan man jämte huvudredaktören urskilja *minst* ännu en persons språk, nämligen Ol. Petris (kursiveringen gjord nu).

² I Ref.tid. bibelsv. medtogos ej avledda ord av denna typ. Då Neuman medtagit typen, anföres den här.

2. *mm*: *kommo* 4 g. (*komo* 14 g.)
3. *n*: *konung* 2 g. (*konnung* 12 g.),¹ *sonen* 1:1 glossa, 1:18 = 2 g.² (*sonnen* 13 g.); *honogh* i Lukas är felaktigt upptaget av Neuman och bör utgå. Formen är *honnogh* L. 24: 42.
4. *borttappa* 1 g. (*borttapa* 3 g.)
5. *fatigh* 4 g. (enda formen), *yterste* 7 g. (enda formen)
6. *våro*, pret. 36 g. (*voro* 2 g.)³
7. *a* frfr urspr. *ld*: *halla* 1 g. (*hålla* 2 g., *holla* 9 g.)
8. *wart* 8 g. (*wort* 3 g.)
9. *låta*, *låter* 3 g. (*låta* 4 g.).⁴ Formen *lata* 10 g., som N. upptager från Lukas, bör utgå, då den är L. Andreæ's och normalspråkets form.

10. *segher* 6:53. Formen *her*, som Neuman medräknar från Lukas, bör utgå ur jämförelsen, då L. Andreæ även har denna form, t. ex. 1504 (s. 2) jämte förkortad form *hēr*, som lätt upplöses till *her*, t. ex. 1508 (s. 3).⁵

11. *widh* 36 g. (*wedh* 3 g.). Detta återger den riktiga proportionen mellan *i*- och *e*-former hos Ol. Petri. Den omvända proportionen, *wedh* 62 g. — *widh* 7 g., som Neuman anger för Lukas, är orimlig hos Ol. Petri och kan icke tillskrivas honom.

¹ Neumans uppgift *konung* 1: 5, 33 i Lukas är felaktig. I v. 1: 5 står *konnunger* och i v. 1: 33 *konnung*. Antalet former med *n* i Lukas blir således 5 (icke 7).

² Ha förbisetts i Ref.tid. bibelsv.

³ Formen är säkerligen Ol. Petris uttalsform. Har den utgått från honom (L. Andreæ är i varje fall utesluten), så har manuskriptet haft *a(a)*-form. Ol. Petri använde icke *å*-typen förrän i slutet av 1526. Men i så fall skulle översättningen ha förelegat redan i slutet av april 1525, när O. P. då övergår till L. Andreæ's form *voro*.

⁴ Neumans anmärkning s. 44, n. 7, att jag endast upptagit 2 former från Lukas, medan han själv får 5, är obefogad och beror på missuppfattning. Jag har i jämförelsen endast räknat med presens- och infinitivformer. Imperativformerna måste uteslutas, när de i regel ha *ä*-vokal i hela urkunden, även där inf. och pres. eljest ha *a* eller *å* — ett förhållande som råder även i Bib. 1541. Mera markant undantag utgör endast Lukas med övervägande *a*-former i imperativ.

⁵ N:s anmärkning i not 9, att jag upptagit blott 1 form av *her*, är obefogad. Jag har på detta ord ej medtagit fullständig material-samling, blott anfört några exempel på den ovanliga formen.

12. saknas.
13. *skula* 4 g. (*skola* normalform).
14. Ändelserna hos släktskapsorden: *fadheren* 9 g., pl. *brödher*, *-na* 6 g. (enda formen), *fädher*, *-nar* 5 g. (enda formen).
15. Adjektivändelsen *-igh*: 3 adj. med 5 belägg (*-ogh* 5 adj. med 7 belägg, *-ugh* 5 adj. med 9 belägg); adj. på *-igh* utgöra $\frac{1}{3}$ av de övriga. I Lukas ev. utgöra adj. på *-igh* blott $\frac{1}{14}$ av de övriga.
16. *ewigh* 3 g. (enda formen).
17. *theres* 4 g. (*theras* 9 g.).
18. *md*: *benemd* 1 g. (enda formen), *dömde* 4 g. (enda formen).
19. *mn*: *fulkomna*, *-as* etc. 8 g. (enda formen), *komne* 3 g. (*kompne* 1 g.), *sömn(en)* 2 g. (enda formen).
20. *mb*: *komber* 5 g. (*kommer* 33 g.).
21. saknas.
22. *lag(h)de* 5 g. (enda formen), *sagde* 2 g. (*sad(h)e* normalform).
23. *kt*, *cht*, *gt*: *ansikte* 2 g., *twedräkt* 2 g., *lukt*, sup. 1 g., *makt* 6 g., *slakta* 1 g., *förtekt*, *-täkt* 3 g., *vpwäkte* 3 g., *äkta* 1 g., tillsammans 19 g. med *kt*; *luchta* pc. pl. 1 g., *macht* 1 g., tills. 2 g. med *cht*; *twedregt* 1 g. med *gt* (*vplyct* 1 g.).
24. *skap*: *booskap* 4: 12.
25. *Jach* är normalform icke blott i Johannes och Lukas utan i hela NT.
- Momentet bör utgå. Neumans påstående, att *jac* är L. Andreæ's form, är en sanning med mycket stor modifikation. *jach* är L. Andreæ's genomgående form efter 1526: 1527 a 2 g. (s. 18, 19), 1527 b 3 g. (s. 19), 1529 1 g. (s. 21, not 8), 1530 6 g. (s. 23, 24, 25) = 12 g. Formen *jac* förekommer endast i de äldsta breven från 1504 och 1508, och det är mycket möjligt, att kanslern redan 1524 eller 1525 övergått till formen *jach*, fast ordet då icke är belagt. Härför talar ändringen av parallellformen *mic*, som ursprungligen skrevs så 1504, men långt före 1526 (redan 1508) ändrades till *mich*.
26. Skrivningen *ck* för *k* efter konsonant träffas i *werck*, gärning, 3: 6 (glossa), 7: 7, 9: 3, 4, *wärck*, plåga, 16: 21.
- Momentet bör emellertid utgå. Skrivningen träffas i Tänke-

boken icke »understundom», som Neuman s. 47 skriver, utan mycket sällan och endast i vissa speciella ord, låneord och egennamn,¹ såsom *marck* (myntet), blott s. 25 (2 g.) och s. 66 (1 g.)² (medan de vanliga skrivningarna av ordet äro *marc* till ²⁰/₁₀₀ 1524 och *mark* från ⁶/₂ 1525 och framåt³), vidare *fyrcken* s. 39² (däremot *ffyreker* s. 47,⁴ *g(ra)werck* s. 8 samt i egennamnen (Peter) *franck* s. 3, (Hans) *kranck* s. 38 (3 g.). Dessutom träffas skrivningen *ch* i *mu(n)cher*, munkar, s. 46, *anchare* s. 95, *Archielecti* s. 5 (jfr L. Andreæ *Erchebiscop, -diekne*)⁵ och egennamnen *Melchior*⁶ s. 42, 164 (2 g.), 178 (2 g.), *Melcher* s. 86 (men *Melkior* s. 52, 81, 85, 113 (2 g.), 127, 133 = 7 g.).⁷ Olaus Petris vanliga skrivning med *k* träffas däremot i alla inhemska ord och en hel del låneord.⁸ Så t. ex. efter *l* i *balk* nom. propr. s. 56, 66 (3 g.) = 4 g., *køpman* *balken* s. 128, *bielkar* s. 85, *folk*⁹ s. 3 (4 g.), s. 84 (1 g.) = 5 g., *ffolkere*, nom. propr. s. 60 (L. Andreæ *folk* 5 g., *folke* nom. propr. 1 g.), *huilkin*, *hwilkin*, *-it* etc. genomgående omkr. 200 g. (*huilkin*, *hwilkin* etc. L. Andreæ 8 g.), *kalk* s. 85, *wilkor* s. 156, *foruilkorade* s. 149 samt nom. propr. *go(t)skalk(son)* s. 42, 49, 50, 51, 93, 135, 139, 183 m. fl. omkr. 17 g. — Efter *n* i *mistanke* s. 179 (L. Andreæ 1 g.), *tenkieb(o)(c)k(en)* s. 1, 21, 24, 43, 53, 54, 57, 62, 63 (2 g.), 64, 82, 84, 88, 91, 103 (2 g.), 114, 124, 154, 176, 181 m. fl. omkr. 31 g., *tenkebok* s. 17, *tænk(i)ebok* s. 8, 29, 45, 50, 61 = 5 g., tills. omkr. 37 g., *betenkt* s. 172, *welf(f)ortæncter* s. 58, 84 = 2 g. (L. Andreæ *fortenkir* s. 2 1 g., *betenkia(s)* s. 4, 6, 24 3 g., *tenkia* s.

¹ Vilka också i regel torde vara av främmande ursprung.

² Larssons utgåva.

³ Se Palmér, Unders. i Ol. Petris språk s. 17.

⁴ Felaktigt *fyrcker*, Palmér, Starkt. vok. s. 44 (väl efter Sjöbergs upplaga).

⁵ Se Neuman NSt 16, s. 48.

⁶ Egennamnen skrivas omväxlande med stor och liten bokstav, vilket av utrymmesskäl icke markerats här. Förkortningar utmärkas ej.

⁷ Excerptering har företagits t. o. m. s. 183 (Larssons utg.) ¹⁶/₉ 1527.

⁸ Inom parentes uppges antalet former av motsvarande ord hos L. Andreæ; jfr Neuman a. a. s. 48.

⁹ Inklusive böjningsformer och sammansättningar som *skipfolk*.

22 1 g., tills. = 5 g.), *munken* s. 113, 116, 175 = 3 g., *gra-*, *gråmunke*, *-a* s. 59 (2 g.), 76, 102 (2 g.), 120, 146, 153, 180, 181 = 10 g., *swart-*, *swartmunka-* s. 103, 105, 107, 110, 111 (2 g.), 123, 173 = 8 g., tills. 21 g., *junk(er)*, *-ar* etc. s. 49 (2 g.), 50 (2 g.), 54 (3 g.), 55, 127 = 9 g., *jonkar*, *-er* s. 179, 180 (2 g.) = 3 g., tills. 12 g., *dru(n)knade* s. 81, *siunka* s. 143, *ænkande* s. 143, *brunkaberg(et)*, nom. pr. s. 77, 104 = 2 g., *rinkabÿ*, nom. pr. s. 69 g. Egennamnet Bengt skrives alltid *Benct(son)* s. 5, 18, 29, 31, 50, 63, 75, 81, 105, 117, 140, 170 m. fl. omkr. 30 g. (L. Andreae *benctsson* 1 g.¹). — Efter *r* förekommer *k* i *hwarken* s. 20, 32, *huarken* s. 142, 170, tills. 4 g., *kyrkio(-ne)* s. 69, 95, 112, 119, 132, 141 (2 g.), 155, 168 (2 g.), 181, *kørkione* s. 25, *kørkiona* s. 37, *domkyrkie*, *-o* s. 85, 94, 173, *-kørkie* s. 94, *kyrkiogard*, *-gård* s. 32, 35, 87, 97, 157, *kyrkioherren* s. 163, *kyrkioeggen* s. 137, *kyrkioerend(en)* s. 159, 183 (2 g.), tills. 27 g. (L. Andreae *k(yr)kennes* etc. 3 g.),² *mark* vanligt efter $\frac{1}{2}$ 1525, t. ex. s. 47, 154, *markatal* s. 109, *marknaden* s. 156 (L. Andreae 1 g.),¹ *merkia* s. 33, 178 = 2 g., *merkiendes* s. 49, 92 = 2 g., *merkelig* s. 38, 78, 128, 129, 161 = 5 g., tills. 9 g. (L. Andreae *m(er)kia* m. fl.³ 4 g.), *stark* s. 55, *fforstærkia* s. 3. (L. Andreae *stark(a)* 2 g.),¹ *grauerk* s. 70, *werkmestere* s. 36, 120, 177 = 3 g., *f(f)oruerket*, *-at* s. 31, 48, 59, 129 = 4 g., tills. 8 g. (L. Andreae *werkmestere* s. 11 1 g.). Egennamnet *Markus(son)* skrives alltid *Marcus(son)*, t. ex. *Marc(us)* s. 25, 39, 41, *Marcus(on)* s. 40.

Även i Ol. Petris egenhändiga manuskript Ärlig Skapelse⁴ har jag endast påträffat skrivningen *k* i angiven ställning,⁵ t. ex. *tanka* s. 559, *krankheeter* s. 551, *krankheet* s. 567, *tenkia* s. 526, *betenkiande* s. 518 (2 g.), *tenkte* s. 532, *tenkt* s. 532, *marken* s. 544 (2 g.), *merkia* s. 556, *merkiandes* s. 530, *bemerkia* s. 521, *merkt* s. 522, 557, *bemerkt* s. 524, *törko* s. 544, *werk* s. 520, 521 (3 g.), 522, 530 (2 g.), 543 m. fl.

¹ Se Neuman NSt 16, s. 48.

² Se NSt 16, s. 48; samtliga med förkortningstecken för *yr*.

³ Samtliga med förkortningstecken för *er*; se NSt 16, s. 48.

⁴ Här har endast stickprov tagits.

⁵ Frånsett grek. o. lat. ord av typen *patriarchen* s. 565.

Av undersökningen framgår, att Neuman dragit en otillåten slutsats om generell stavning *ck* efter konsonant hos Ol. Petri utifrån ett fåtal främmande ord och egennamn. Denna stavning är mycket vanlig såväl i lågtyska som högtyska ord av denna typ under senare medeltid,¹ vilket antyder stavningens ursprung.² Vidare kan observeras, att flertalet av de former N. anför från Lukas ev., såsom *balck*, *folck*, *tancka*, *täncka*, *tänckt* etc., icke träffas hos Ol. Petri, som i dessa ord har *k*-skrivning. Även adjektivet *krank* kan han trots dess tyska ursprung ha skrivit med *k*. Härför tala skrivningarna i Ärl. Skapelse, särskilt formen *krankheet* s. 567, som ingår i ett ordagrant citat från Bib. 1541 (Esaias 53 kap.), vilken själv har formen *kranckheet*. Ett liknande fall föreligger å sid. 559, där Efes. 1: 11 citeras från Bib. 1541, och Ol. Petri ändrar bibelns form *werckar* till *werkar*. Bibelns former av denna typ, såsom *folck*, *tenckia*, *werck* etc., äro mycket vanliga, och de överensstämna på denna punkt med Laurentius Petris ortografi. Han har stavningen ifråga mycket ofta såväl i egenhändiga skrivelser som i tryckta verk, t. ex. i ett brev till Georg Norman Upsala ¹²/₁₁ 1540:³ *formerckt*, i skriften Om 3 cronor 1572:⁴ *folck*, *Danmarck(s)* (flera gånger), i Wijgdawatn: *stenckias* A 2 v., *stenckies* A 2 r., *stenckiom* B 3 r., *stenckt*, *ostenckt* C 3 v., *kranckt* A 2 r., *werck* A 4 r. m. fl.

Neumans sätt att jämföra Ol. Petris och L. Andreæ former förtjänar särskilt intresse. En mera ometodisk och missvisande statistik än Neumans får man leta efter. Först och främst äro de jämförda formerna icke komparabla. Så t. ex. jämföres *huilkin*, *hwilkin* hos L. Andreæ med ord som *marck* och *fyrck* hos Ol. Petri och icke med samma ord.⁵ Då Ol. Petri har exakt samma former

¹ Enligt benäget meddelande av prof. E. Rooth.

² Att stavningen här är begränsad till tyska låneord hindrar naturligtvis icke, att en annan författare kunnat införa den även i inhemska ord. Men Ol. Petri har tydligen icke gjort det, liksom han icke använt den ens i alla låneord.

³ I Georg Normans papper, Brev n:r 2, Sv. Riksarkivet.

⁴ Or. i Riksarkivet (i Handlingar rörande tvisten om riksvapnet Tre kronor).

⁵ Här upprepas samma metod som vid jämförelsen av L. Andreæ

som L. Andreae och i många gånger större antal, framträder orättvisan i Neumans statistik i synnerligen bjärt dager. Vidare tager N. lika litet här som i andra fall någon hänsyn till formernas antal. Att en sidoförm har lättare att dyka upp i ett material på 100 än i ett på 10 eller 5 belägg tages ingen hänsyn till. Men även med denna ojämna beräkningsgrund ger materialet intet utslag för N:s hypotes om *ck*-skrivning hos Ol. Petri, vilket framgår av följande sammanfattning av siffrorna ovan:

skrivning med *lk* (utom *huilkin*)

		L. Andreae	5 g.,	Ol. Petri	32 g.	
	<i>huilkin</i>	»	8 g.,	»	c. 200 g.	
skrivning	med <i>nk</i>	»	6 g.,	»	83 g.	
	»	»	<i>rk</i>	»	10 g.,	» 52 g. (utom <i>mark</i>).

Detta visar, att skrivningen med *k* efter konsonant är Ol. Petris, och att den särskilt i början av NT vanliga skrivningen *ck* måste härstamma från någon annan, från korrektör, sättnare eller en annan översättare. Åtskilligt talar för, att den förskriver sig från L. Petri, vars språkformer gärna uppdyka bl. a. i Lukas och Apostlagärningarna, ävensom i Wnderwijsning, där *ck*-skrivningen också är vanlig.

27. Skrivningen *sch* träffas i *Påscha* 2: 13, *påschan* 18: 39, *Påschanas* 19: 14, *Påscha höghtijdhen* 2: 23, *Päschalambit* 18: 28.

Momentet bör utgå. Då det här gäller ett främmande ord, har skrivningen intet bevisvärde. Samma felaktiga metod tillämpas här som under moment 26. Jämförelsen borde ha gjorts med motsvarande ord hos L. Andreae, men de saknas i hans skrifter. Svagheten i N:s argumentering träder tydligt fram, om vi betänka, att N. icke kunnat uppvisa en enda skrivning med *sch* i inhemska ord av typen *skall*, *skola*, *skuld*, *skoor*, *skatta* etc., trots att denna ordtyp är många gånger talrikare där än i L. Andreaes skrifter. En dylik jämförelse vittnar om bristande språkligt omdöme. Skrivningen *sch* är, som Palmér uppvisar (ANF 42, s. 136), icke utmärkande vare sig för Lukas eller Johannes utan för Apostlagärningarna (33 g.), Romarbrevet (3 g.) och 2 Korinterbrevet (25 g.)

om, *som*, *komma* med Ol. Petris *börgere*, *rösterede* och icke med O. P:s *om*, *som*, *komma* i Tänkeboken (se sid. 99 ff. ovan).

samt återkommer konsekvent i senare hälften av Wnderwijsning (från sid. 70), medan förra hälften har *sk* (Palmér a. a. s. 23). Palmér förklarar den som sättrarvariation. I varje fall måste dess förekomst i Wnd. och NT 1526 bero på en annan person än Ol. Petri.

28. *huad* 19 g., *hwad* 22 g. = 41 g., *huadh* 5 g., *hwadh* 8 g. = 13 g.¹ Formernas ursprung diskuteras nedan.

29. *noogh* 6: 7, 10: 10, 14: 8. Formerna diskuteras nedan.

30. Ordet *jumfru* är icke belagt i Johannes ev. Momentet bör emellertid utgå.

Formen *jomfrw*, *-nes*, *-(e)r* är normalform i NT 1526. Den träffas i Mt 25, L 1, Apg. 21, 1 Kor. 7, 2 Kor. 11, Upp. 14 jämte *jomfrower* 1 Kor. förspr. Ol. Petris form *jomfru* möter i Tänkeboken först 1528² (Sjöberg s. 174, Larsson s. 204). Det är således fullkomligt otillåtet att antaga denna form som primär i förhållande till NT:s. Neuman begår här samma fel, som han så häftigt — om ock oberättigat — förebrår mig,³ varom mera nedan. Även frånsett detta viktiga *crux stämma* formerna icke, då NT har *jomfrw* och Ol. Petri *jomfru* (jämför även *warfru* i Tänkeboken s. 174 m. fl.).⁴ I nästa egenhändiga manuskript, Ärlig skapelse, skriver Olaus Petri *jungfru* 1 g. i citat från Bib. 1541 och 2 g. utan citat men i samma stycke.² Detta visar, att O. P. här liksom i så många andra fall icke haft någon fast ortografisk princip, utan hans skriftformer ändras fram och tillbaka beroende på föreliggande mönster.

Ovanstående visar definitivt, att jag i huvudsak haft rätt från början, då jag tillskrivit tryckeriet formen. Om detta skett genom sättnare, som jag först antog, eller genom korrektor, är av underordnad betydelse. Att formen fått kanslerns gillande, beror sannolikt på, att den stämt med vadstenaspråkets ortografi, vilken även i övrigt stått som mönster.⁵

¹ Se Neuman NSt 16, s. 50.

² Se Palmér, Starkt. vok. s. 151.

³ Se t. ex. NSt 16, s. 50, not 1.

⁴ Se Palmér, Unders. i Ol. Petris språk, s. 27.

⁵ T. ex. *iomfrwa*, *-an* MB 1: 204, *iomfrw(r)* Ivan 44, 5283 Fredrik 1955, Didrik 168, Leg. 42, 66, Bir. 2: 57 m. fl.

31. Formen *thå* är den allmänna i Johannes evangelium liksom i hela NT 1526. Momentet bör emellertid utgå. Se närmare motivering nedan.

32. *Å*-form av typen *bånd* saknas i Johannesevangeliet.

Momentet bör utgå. Det är nämligen ytterst tvivelaktigt, om formerna i Lukas ev. *båndit* 13:16 och *bånden* 8:29 utgå från Ol. Petris hand. Jag säger detta, trots att jag i Ref.tid. bibelsv. själv räknat med nämnda möjlighet. I anf. arbete heter det s. 196: »*Å*-formerna *ån*de, *bånd* etc. kunna¹ härleda sig från Ol. Petri.» Alltså räknas här med en möjlighet, som icke utesluter andra. Ol. Petri har otvivelaktigt haft *å*-uttal i *band*, vilket framgår av den av N. anförda formen *baand* Tänkeb. s. 39 (²⁸/₁₁ 1524).² Uttalet *bånn* tycks också vara rätt utbrett i närkesdialekten. Därmed är icke sagt, att alla ord av denna typ haft *å*-uttal. Yttergränsen för ljudregelns utbredning går genom landskapet, och i en dylik periferi är en ljudföreteelse ofta blott representerad hos vissa enstaka ord. Så tycks fallet vara här. Den *å*-form, som utbreder sig längst, är *änn*, and, f., vilken träffas över hela landskapet ävensom i västra Södermanland.³ Därefter kommer *bånn*, som dock saknas i nordöstra hörnet, men även träffas i Södermanland. Däremot äro *hand*, *rand* och *sand*⁴ svårare att belägga i örebrotrakten och norr därom.⁵ Det är därför icke så alldeles säkert, att Ol. Petri haft *å*-uttal i alla ord av denna typ. Hans skriftformer giva heller icke något stöd härför. Ordet *hand* skriver han otaliga gånger i Tänkeboken med *a*, och i de tryckta skrifterna träffas *å*-form blott i de ortografiskt osäkra Wnderwijsning⁶ och Krönikan (*allehonda* s. 18). Ej heller i andra ord av denna typ, t. ex. *brand*, *strand* (s. 57),

¹ Kursiverat nu.

² Icke 1525 som N. anger NSt 16, s. 55.

³ Ett enstaka belägg t. o. m. vid Ytter-Selö.

⁴ Det senare dock något vanligare. Ej heller har jag träffat på *brånn* så nordligt som vid Örebro. Tyvärr saknas ofta belägg på *ån*de, andedräkt.

⁵ Enligt samlingar i ULMA.

⁶ Se Neuman a. a. s. 55 not 1 och Palmér, Starkt. vok. s. 104.

träffas *å*-former i Tänkeboken.¹ Även Ärlig skapelse skriver *anda* s. 518, *andelig* s. 520, *i bland* s. 520, *brandar* s. 554, *hand* s. 550. Att *å*-formerna »utom möjligen *bånd*» varit främmande för Ol. Petri antager även Palmér ANF 42, s. 142. I varje fall har *hand* säkert varit Ol. Petris skriftform. När därför Wnderw. skriver *hånd* s. 100, *håndawärck* s. 114,² härstamma dessa former sannolikt icke från Ol. Petri. Men formerna träffas blott i slutet av skriften (efter s. 100) tillsammans med andra dylika såsom *ånde* s. 116 (2 g.), 117, 118, *ån*da 118, *åndelighe* 106, *åndelig*ha 108, *åndelighen* 91. De torde därför böra sammanställas med en mängd andra språkliga avvikelser, vilka Palmér³ uppvisar såsom karakteristiska för senare delen av Wnd. och tolkar som sättningsvariationer. Att dessa utgå från annan hand än Ol. Petris torde vara höjt över varje tvivel, vare sig det nu är från sättnings-, korrektors- eller annans översättare.⁴ Palmérs iakttagelse,⁵ att nämnda komplex av former återkommer bl. a. i Lukas, Apostlagärningarna och 2 Korintherbrevet, kan i viss mån tala för, att även de i nämnda böcker träffade *å*-formerna, *ån*de, *bånd* etc., också tillhöra komplexet ifråga.⁶ I så fall utgå de där icke från Ol. Petri. Härför talar också, att språket i Lukas och Apostlagärningarna på viktigare punkter avviker från Ol. Petris (se nedan). Neumans stora förvåning över att jag icke på grund av *å*-formerna i Lukas och Apostlagärningarna dragit den slutsatsen, att dessa böcker måste varit översatta av Ol. Petri, beror på N:s ensidiga syn på problemet. Jag har räknat med ordförråd och ordföljd som avgörande faktorer, då det gällt författarbestämmelsen, och dessa ha talat emot de sistnämnda böckerna såsom Ol. Petris. I så fall har ortografin — särskilt

¹ Däremot givetvis *stånda* med *å* från *stå*.

² Se Neuman a. a. s. 55 not 1 och Palmér, Starkt. vok. s. 104.

³ ANF 42, s. 20 ff., särsk. s. 29, 48 samt s. 142.

⁴ Att de icke införts av danska sättnings- har jag uppvisat i ANF 43, s. 163 ff.

⁵ A. a. s. 134 ff.

⁶ Utom i Lukas träffas *å*-former i Apg. *bånd* 4 g., *stråndenne* 1 g. och i 2 Kor. *allahånda* 1 g., men former finnas dessutom i 1 Kor. 7 g., 1 Petri ep. 1 g. och Filemon 2 g. (se Ref. tid. bibelsv. s. *8 ff.).

några stänkfäll som här — tillerkänts mindre vikt i bevisningen. Jag har dessutom i motsats till Neuman redan från början räknat med flera översättare än Ol. Petri och Andreæ. Och vad hindrar, att en tredje översättare haft *å*-former? Även Laurentius Petri har säkerligen haft *å*-uttal i flera ord av denna typ, och även andra former, som överensstämma med hans språk, träffas icke sällan i NT (se bl. a. s. 139 ovan). Dessutom hyste han särskilt intresse för dialektmaterialens upptagande i allmänt språkbruk. Formerna i Lukas, Apostlagärningarna och 2 Kor. kunna således mycket väl utgå från tryckeriet (incl. korrektorn) eller annan översättare (t. ex. L. Petri), medan de i 1 Kor. kunna utgå från Ol. Petri. Denna senare möjlighet har jag dock endast räknat med som ett alternativ, och den är icke avgörande för bestämningen av Ol. Petris språk i 1 Kor.,¹ vilket framgår av, att jag anser Johannes evangelium bättre återspegla reformatorns språk än 1 Kor., trots att *å*-former i det förra icke anträffats.²

Beträffande L. Andreæ så har han väl förmodligen haft *a*-former, även om *å*-formerna kunna antagas ha haft en östligare utbredning tidigare (se not 2 nedan). Emellertid måste jag reservera mig emot Neumans argumentering utifrån kanslerns material,³ vilken är av samma lösliga art, som ovan påtalats. Den tryckta skriften Om Troona är icke vittnesgill rörande L. Andreæ's ortografi (se

¹ Se vad som sagts därom ovan rörande Lukas och Apostlagärningarna.

² En annan möjlighet till *å*-formernas förklaring föreligger med utgångspunkt från hypotesen, att delar av den planerade katolska översättningen lagts till grund för översättningen av NT 1526. Lukas ev. hade utlämnats till Skara domkapitel, Apostlagärningarna till Västerås och Korinterbrevet till Linköpings domkapitel, medan Petri brev lämnats till vadstenensarna (jfr s. 143 not 6 ovan). Således samtliga från trakter, där *a* övergår till *å* i typen *band*. Övergången träffas nu i Västmanland (enligt samlingarna i ULMA) i Nora, Viker, Järnboås, Grythyttan och Hällefors, men kan ha haft större utbredning tidigare. Man bör observera, att Peder Svart, som sannolikt har haft uttalet *frästa*, skriver *bånden*, *hånden* etc. Då området för *frästa* nu ligger åtskilligt öster om det för *bånn* etc., är den rimligaste förklaringen, att typen *bånn* som den mest expansiva tidigare gått längre mot öster.

³ NSt 16, s. 55.

Ref. tid. bibelsv. s. 92 ff.). I manuskripten hänvisas till 1 form *andelige* (a. a. Bil. s. 6) och 12 former *land*. Men den senare formen har intet bevisvärde, då ordet *land* utgör undantag ifråga om övergången *a* till *å* frfr *nd* i praktiskt taget alla svenska dialekter¹ och veterligen icke är träffat i äldre litteratur med *å*. Ol. Petri har också endast *a*-former i *land*. Slutsatsen grundar sig således på *en* form av ett religiöst ord, *andelige*.

33. Under detta moment upptager Neuman som säreget för Lukas det sammansatta relativpronomet *huilken som* i bet. »vilken», »som». Detta finns också hos Johannes 3 g. nämligen 1: 9, 12 och 20: 24 och även på andra ställen i urkunden.

Detta moment bör emellertid utgå, då pronomet ingalunda kan reserveras endast för Ol. Petri. Neuman kan visserligen uppvisa det från Tänkeboken, men detta är icke bevis nog. Pronomet är ingalunda ovanligt vare sig i medeltidens religiösa litteratur eller i kanslispråket. Sålunda träffas det i Birg., Bonav., Greg., Klost., Vadst. Kl. Regl., Leg. m. fl. (se Söderwall s. 540, sp. 1); vidare i MB 2, t. ex. s. 335: 4, 335: 22, i Jungfru Marie psaltare, t. ex. s. 415, 432 m. fl. (vanligt) samt i Den svenska Tideboken (1525) t. ex. *huilkit som* s. 53, 64, *Hwilken som* s. 78. Bland kanslilitteratur kan anföras Stockh. Stadsböcker *hu(i)lkin som* 1: 2 s. 70, 71 m. fl. (1481), 2: 1 s. 69 (1476), 2: 4 s. 295 (1512) m. fl., *huilka som* 2: 1 s. 279 (1481) m. fl. Dessutom är pronomet vanligt i danskan, bl. a. i Kristiern II:s Nya Testamente 1524, varest det träffas betydligt oftare än i NT 1526. Det torde därför icke vara för djärvt att antaga, att flertalet skrivkunniga personer i början av 1500-talet kunde använda pronomet ifråga. Men det kunde tydligen icke förekomma i vilken ställning som helst, åtminstone att döma av bruket i NT 1526. Neuman begår här vid jämförelsen mellan reformatorernas språkbruk på denna punkt ett stort fel, då han icke lagt märke till pronomens starkt begränsade användning. Vid statistiken över relativpronomina hos L. Andreæ (NSt 16, s. 57) meddelar han visserligen, att han uteslutit fall, »där *som*

¹ En enstaka *å*-form, som Wigforss uppger (S. Hall. folkmål s. 234), har sedermera visat sig vara felaktig (se a. a. s. 697).

syftar på de självständiga determinativerna *then, thet, the* . . ., då han ej kan påminna sig ha sett *hwilkin* som användas i dylik ställning. Men denna begränsning är icke på långt när tillräcklig. NT 1526 använder pronominet endast efter *korrelat i obestämd form*, och i de allra flesta fall *då korrelatet är skilt från pronominet av andra bestämningar*, ofta av en *mellanstående relativsats*.¹ Följande exempel belysa användningen: Thetta är boken aff Jesu Christi bördh, *hwilkin* som är Daudiz son Mt 1: 1. Thenne är *then* som Esaias propheten taladhe om, *hwillkin* som (d. v. s. Esaias) sadhe Mt 3: 3. Himmelriket är likt it sinapskorn, som en man toogh, och sådde j sin åker, *huilkit* som är minst aff all fröö Mt 13: 31. Thomas en aff the tolf *huilkin* som kallas Didimus Joh. 20: 24, *thet* berg Sina, som födher till trädedom, *hwilkit* som är Agar Gal. 4: 24. Och han är huffuudhit till croppen, *thet* är församblingennes, *huilkin* som är begynnelsen Kol. 1: 18, *haffuandes* . . . gullskålar full medh wälluctandes röök, *hwilke* som äro the helghens böner U. 5: 8. Endast i sällsynta undantagsfall kommer pronominet omedelbart på korrelatet, t. ex. *Thet* war itt sandt liws *huilkit* som vplyser alla menniskior Joh. 1: 9. Men det avgörande är, att korrelatet är obestämt, helst blott föregånget av obestämda artikeln, om det är ett appellativum. I en hög procent av antalet fall utgöres korrelatet av personnamn. Det är därför naturligt, att pronominet uppträder i Jesu släkttavla i Lukas 3: 23 ff.² Om vi med denna grundligare kännedom om användningen gå till jämförelse med L. Andreæ's bruk av relativpronomina, så finna vi knappast ett enda fall, där betingelserna för användningen *hwilkin* som föreligga. I de allra flesta av Neuman anförda hänvisningar från kanslerns brev rörande *som*, syftar detta på korrelat, som äro bestämda av determinativa pronomen eller andra determinativa element, t. ex. s. 4 r. 13, 18 u., 7 r. 8 n., 8 r. 2 u., 9 r. 13 u., 12 r. 5 u., 17 r. 10, 16, 17 u. m. fl., eller också stå korrelaten i bestämd form,

¹ Endast pron. *hwilken* som *hälst* (*som*) bildar undantag, t. ex. *salugh* är *then* *hwilken* som *hälst* icke förarghar sikh på mich. Luk. 7: 23.

² Denna kan ju för övrigt vara direkt avskriven eller avtryckt av en äldre förlaga, då en nyare översättning icke hade något att ändra däri.

t. ex. s. 9 r. 6 u. (breffuit som), 9 r. 11 u. (dagtingen som), eller syftar *som* på hel sats, t. ex. s. 4 r. 6 n., s. 10 r. 8 u., s. 16 r. 6 u., 8 n. m. fl. Det senare gäller även ntr. *huilkit*, t. ex. s. 15 r. 10 u., 2 och 8 n., s. 23 r. 12 u. och *thet*, t. ex. s. 14 r. 4 n., s. 16 r. 9 u., 10 n., s. 25 r. 5 u. m. fl. I samtliga dessa fall har NT 1526 samma språkbruk. I kanslerns manuskript föreligga endast 3 (ev. 4) fall, där *som* föregås av ett korrelat i obestämd form, nämligen s. 11 r. 3 n. (jumfrwer som gotz haffua), s. 17 r. 11 u. (obestond som thet vthi war) och 24 r. 2 u. (en karl som ther rettat wart)¹, men att observera är, att i samtliga 3 fall pronominet följer omedelbart på korrelatet. Sådana exempel hava vi i massor i NT 1526, och man kan lugnt säga, att detta förhållande är regel där. För övrigt är pronominet *huilkin* ganska sällsynt i NT liksom hos kanslern, åtminstone i en hel del böcker. Så t. ex. innehåller Matteus omkr. 150 *som* (frånsett typerna *then som* och *huilkin som* i bet. »var och en som»),² men blott omkr. 15 *huilkin*, *-it*, varav mer än hälften förekomma efter preposition, där *huilkin* alltid brukas (såsom j *huilkom*, aff *huilko*, genom *huilka*, genom *huilkit* etc.), och flertalet av de återstående stå skilda från sina korrelat.³ Jämför härmed kanslerns omkr. 44 *som*⁴ gentemot 8 *huilkin*, *-it*.⁵ För övrigt förekommer *huilkin som* (= som) 6 gånger i Matteus ev.,⁶ varav 5 stå skilda från sitt korrelat. I flertalet övriga böcker⁷ torde antalet av *huilkin som* i förhållande till *som*, *huilkin* och *then* icke bli större, snarare mindre än i Matteus.⁸ Från Johannes

¹ Ett fall s. 1 r. 7 n. (borgemestere oc rad i Calmarn(e) som jac Calmarne stad . . antwordade) bör nog icke räknas hit, då pronominet står i dativ och en form *huilkom som* säkerligen undvikits.

² Dessa liksom följande tal äro approximativa, men någon större felprocent torde icke föreligga.

³ T. ex. Mt 13: 44, 23: 27, 26: 28, 27: 10.

⁴ Här inräknade även de fall, där korrelatet är ett självständigt determinativpronomen.

⁵ Varav 3 stå efter preposition — aff *huilko* s. 14 r. 4 u., medh *huilka* s. 14 r. 8 n., på *huilkit* s. 24 r. 7 u. — och 4 (*huilkit*) efter hel sats.

⁶ 1: 1, 3: 3, 11: 10, 13: 31, 22: 1, 27: 15.

⁷ Förra delen t. o. m. Apostlagärningarna och spridda böcker i senare delen ha genomgåts.

⁸ Härvid bortses beträffande Lukas från alla fallen i 3: 23 ff.

uppenbarelse har jag antecknat omkr. 80 *som*, 8 *huilkin*, *-it* men blott 1 g. *huilke som* 5:8 (jänte *huilkin ther* 1:5, 2:14, 2 g.).¹ Dessutom förekomma *then ther*, *the ther* och *the som*, samtliga i betydelsen »som».² I Allmänna förspråket har jag icke påträffat något ex. på *huilkin som*. Däremot förekommer *som* ett 50-tal gånger och *huilkin* omkr. 25 g., varav c. 15 g. efter preposition. Dessutom förekommer *then* icke så sällan som relativpronomen.

Som vi se ger en noggrannare undersökning, som tar hänsyn till det här diskuterade pronominets funktion, vid handen, att L. Andreæ icke på något ställe i sina manuskript haft anledning att bruka typen *huilkin som*.³ Samtliga genomgångna bibelböcker, däribland Uppenbarelsesboken och Allmänna förspråket, bruka andra relativpronomen än *huilkin som* även efter obestämt korrelat i betydligt större utsträckning än L. Andreæ's egenhändiga brev.

Ovanstående undersökning visar till fullo, att moment 33 icke kan utnyttjas som argument för Ol. Petris insats i NT:s språk. Neumans framställning ger blott ytterligare ett belägg för, hur ensidigt och okomplicerat han betraktar problemen.

34. Neuman vill återföra den enstaka formen *spönar* Luk. 23:29 på Ol. Petri. Ö-form träffas nämligen dels i Postilla 1528 s. 282 (*spönan*), dels i Postilla 1530 s. 136 (*spönar*). Bevisningen är emellertid icke bindande. De nämnda beläggen äro icke vittnesgilla, då Post. 1528 på avgörande punkter avviker från Ol. Petris språk, och Post. 1530 i språkligt avseende tagit starkt intryck av NT 1526. Formen kan således vara en reminiscens från Lukas 23:29.⁴ Men även om Ol. Petri haft formen i sin dialekt, vilken

¹ I Uppenbarelsesboken i MB 2 är *huilkin ther* vanligare än *huilkin som*.

² Proportionen mellan de olika typerna av relativpronomen (liksom mellan andra pronomen) kan variera rätt starkt i skilda böcker, vilket liksom variationen av annat ordförråd antyder olika författare.

³ Undersökning av Om Troona har icke medhunnits, men ett hastigt genomgående antyder samma resultat som ifråga om manuskripten.

⁴ Visserligen förekommer formen i ett citat från Luk. 11:27, men då innehållet här är detsamma som i Luk. 23:29, vilket inne-

möjlighet jag icke vill bestrida, så äro andra personer därmed icke uteslutna. Dels är det icke uppvisat, att icke L. Andreæ också har haft formen. Den träffas dock i Roslagen och sö. Dalarna på gränsen mot Västmanland, och den kan ha varit utbredd över hela det uppsvenska området.¹ Dels kan Laurentius Petri ha infört den. Hans språk har på viktiga punkter, särskilt i fråga om ordförrådet, större likhet med språket i Lukas ev. än broderns.² Detta gäller även språket i Variarum rerum vocabula, trots N:s blanka förnekande härav (NSt 16, s. 58). Slutligen kan en dylik enstaka form ha införts vid korrekturläsning, t. ex. av Olaus eller Laurentius Petri.³

35. Neumans försök att reservera formen *tyttel*, punkt, (Lukas 16:17) enbart för Olaus Petri beror på otillräcklig kännedom om formens utbredning. Neuman finner den i Dahlgren, Gloss. blott från Lukas och den anonyma Postillan 1528, vars otillförlitlighet som representant för Ol. Petris språk redan är omvittnad och ytterligare skall belysas nedan. Men den träffas på flera andra håll, t. ex. hos Peder Svart, Ährepr. s. 55 (*tyttel*), Asteropherus Tisbe, s. 6 (uppl. 1863) och Er. Schroderus nyc., Livius s. 229 i formen *tyttel*,⁴ Olof Rudbeck Atl. 1:211 (*ähretyttel*), 3:166 (*ährotyttel*), S. Isogæus, Segerskiöld s. 143 (*tyttlar*) m. fl. Av dessa äro Svart, Asteropherus,⁵ Rudbeck⁶ och Isogæus⁷ västmanlänningar.

håller Jesu ord på vägen mot Golgata, kunna formerna i dessa senare såsom oftare lästa och citerade ha legat lättare till hands i medvetandet.

¹ Se Envall, Dalabergslagsmålet, s. 199 ff., där *spëna* (< *spyna < *spina*) uppges från Garpenberg och By, *spëna* från Husby. Jfr N. Lindqvist i Bidrag till Nord. Filologi s. 368 ff. (1936).

² Jag anser icke uteslutet, att L. Petri kan ha översatt vissa böcker, fastän de översetts eller överarbetats av kanslern.

³ Formen är för övrigt icke så sällsynt, som N. vill göra gällande. Den träffas t. ex. i Jungfru Marie Psaltare s. 266 (*spönom*). Den är även känd från äldre danskan (se Kalkar och Brøndum-Nielsen, Gammeld. Gram. I, s. 201).

⁴ I Schroderus' Osiander 1: 83, 351 *tytelen*.

⁵ Född i Arboga, där han också blev skolrektor.

⁶ Föddes och studerade i Västerås.

⁷ Kom vid 7 års ålder till Enköping, vid 9 år till Köping. Studerade där och i Västerås.

36. Försöket att få formen *bedrähare* (Luk. 19:8) till Ol. Petris form är byggt på ytterst osäker grund. Ordet skulle enligt Neuman icke sättas i samband med lty. *bedregen*, *bedreger* utan med en *ä*-form av *draga*, som uppträder i ett par av Ol. Petris skrifter (bl. a. i Post. 1528). Hur Neuman här skall kunna eliminera det lågtyska inflytandet är svårt att förstå. Vi ha ju i fornsvenskan och äldre nysvenskan en hel grupp av ord med *ä*-vokal för *a* i anslutning till nämnda lågtyska ord. Således fsv. *bedrähare* 1. *bedragare*, Leg. 3: 336, 2. ett slags verktyg för överdragande eller beläggande¹ P. Månsson Skr. s. 453,² *bedräga* i ä. nsv., ej sällsynt,³ *bedräh*, n. (mlty. *bedrêch*), *bedrägeri* (Söderwall),² *bedrägelse*, *bedrägeri* HSH 14: 32 (1525 Brask).² Om ytterligare belägg från ä. nysvenskan se Kock, Ljudh. I: 171. Även i danskan träffas *bedræge*, vb., *bedræg*, sbst. och *bedregere* sbst. (Kal-kar).⁴ Att substantiv av denna art kunna ha bildats på svensk botten i anslutning till verbet *bedräga* (och även *dräga*) är givet, men huruvida detta i ett visst fall är förhållandet eller ett direkt lån föreligger, är väl omöjligt att avgöra.⁵ Huru den omständigheten, att Ol. Petri möjligen till ett verb *drähga* kunnat bilda ett subst. *bedrähare*, skall kunna åt honom ge något slags ensamrätt till ordet i NT 1526, är fullkomligt obegripligt.⁶ Dels kan naturligtvis en liknande bildning ha förelegat annorstädes, t. ex. i Västmanland, dels kan ett *bedrägare* ha nybildats till det av västmanlänningarna P. Svart och Joh. Rudbeckius använda *bedrähga*, dels slutligen kan L. Andreæ eller någon annan medarbetare ha haft en inlånad form. En bevisning, som icke kan utesluta dessa tre möjligheter, är ej mycket värd.

Vi skola nu övergå till den gallring av Neumans lista (NSt 16,

¹ Jfr mlty. *bedregen*, belägga tak.

² Se bl. a. supplement till Söderwall, utarb. av W. Åkerlund.

³ Se Neuman, NSt 16, s. 58.

⁴ Jfr Seip, Låneordstudier 2, s. 81.

⁵ Se Emil Olson, Appell. subst. bild. s. 362 och jämför Kock, a. st., SAOB o. Söderwall; se även Vendell, Peder Svarts Krön. s. 181—182.

⁶ Ordet är de facto icke belagt hos O. P.

s. 44—59), som blir nödvändig efter denna kritiska genomgång av momenten: Mom. 3. Beläggen på *konung* i Lukas reduceras från 7 till 5;¹ formen *honogh* utgår.¹ 9. Formen *lata* utgår. 10. Formen *her* utgår.¹ Följande moment böra helt utgå: 11,¹ 25,² 26,² 27,³ 30,⁴ 31,⁵ 32,⁵ 33,⁶ 34,⁷ 35,⁸ 36.⁹ Återstår således för Lukas 25 moment.

Till ovan anförda, med Ol. Petris språk överensstämmande 22 former i Johannesevangeliet (mom. 1—11, 13—20, 22—24) kunna läggas följande:

23. Enkelt *m* i *annama*: *annamen* 5: 43, *annamandes* 5: 43.

24. *främände* 10: 5 (2 g.) (enda formen); Lukas har *frem-mände* 5 g.¹⁰

25. *openbar* 1: 31, 7: 4 = 2 g., *-bara*, *-baradhe* etc. 2: 11, 7: 4, 5 m. fl. = 9 g., *-barligha* 7: 10 m. fl., 11: 14 m. fl., 16: 29 m. fl. = 7 g., tillsammans omkr. 18 g. (*oppenbara* 2 g.) (Lukas *oppenbara(s)* 2: 35, 10: 22 m. fl., *-barat* 2: 15, 9: 8 m. fl. = 9 g. enda formen).

26. *giffua* nästan uteslutande, omkr. 26 g. (*geffua* 2 g.); *giffua* är Ol. Petris normalform (*geffua* träffat blott 3 g.), varför sifferorna i Joh. återgiva den väntade proportionen; se ANF 46, s. 19 ff. Lukas har *geffua* som normalform omkr. 32 g. (*giffua* 4 g.)

27. Johannes har oftare Ol. Petris *i*-former i andra ord med gammalt kort *i* i motsats till Lukas, som har starkt övervägande *e*-former, t. ex. *nidh*, *nidhan*, *sidhan*, *quidh*, *thridie* m. fl. (se Ref.tid. bibelsv. s. 53, 54, 55, *74.

28. *törsta* 4: 14, *-er* 4: 15 m. fl., *törstoghe* 4: 13 = 6 g.¹¹ (Formen *torstugh* tillhör L. Andreæ's språkområde.)

¹ Se sid. 135 ovan.

² Sid. 136 ovan.

³ Sid. 140 ovan.

⁴ Sid. 141 ovan.

⁵ Sid. 142 ovan.

⁶ Sid. 145 ovan.

⁷ Sid. 148 ovan.

⁸ Sid. 149 ovan.

⁹ Sid. 150 ovan.

¹⁰ Se Ref.tid. bibelsv. s. *51. (Jfr Palmér, Unders. i Ol. Petris språk s. 67.)

¹¹ Se Ref.tid. bibelsv. s. 74.

29. *mt: fördömt* 8: 11 (*fördömp* 16: 9). (Lukas har *mpt*, se Ref. tid. bibelsv. s. *35 ff.).

30. Skrivningen *kl* i början av ord,¹ t. ex. *klädhe* är vanlig i Johannes. Lukas har *cl*. liksom normalspråket.²

31. Drag av vokalbalans i sup. och partic. ntr. *-it*, *-et* förekommer praktiskt taget blott i Johannes evangelium. Kock i ANF, 26 s. 1 ff. och Palmér Därs. s. 11 ff. ha uppvisat, att vokalbalans i nämnda ord tillämpas i samtliga Ol. Petris skrifter på så sätt, att kortstaviga ord bibehålla ändelsen *-it*, medan långstaviga ord och i regel kortstaviga sammansättningar (där ändelsens accent blir svagare) fått *-et*. För de kortstaviga gäller undantaget, att ord med *a*, *o* eller *e* (*ä*) i stammen ofta få *-et* (Palmér a. a. s. 12, 13). I NT 1526 tillämpas enligt Palmér³ icke dessa regler för vokalbalansen (a. a. s. 22), och Wnderwijsning intager en mellanställning (a. a. s. 21). En närmare undersökning giver på det hela taget Palmér rätt med den modifikation, att Johannes evangelium starkast tenderar mot Ol. Petris bruk, vilket framgår av följande material:⁴ *beslutit* 6 g., *bidhit* 8 g., *bliffuit* 6 g., *budhit* omkr. 35 g., *brutit* omkr. 4 g., *burit* omkr. 9 g., *bedräghit* 2 g., *draghit* 3 g., *driffuit* 13 g., *dräp* 8 g., *farit* 13 g., *förgätit* 4 g., *frätit* 1 g., *giffuit* över 170 g., *gripit* 8 g., *gut(t)it* 7 g., *lidhit* 23 g., *framledhit* 1 g., *galith* 4 g., *läsit* 12 g., *mätit* 1 g., *slaghit* 6 g., *kusit* 1 g., *lughit* 1 g., *lupit* 2 g., *stighit* 2 g., *beswikit* 1 g., *soffuit* 2 g., *scriffuit* omkr. 140 g., *sitit* 4 g., *skwitit* 2 g., *slitit* 1 g., *stolit* 1 g., *sworit* 3 g., *taghit* omkr. 60 g., *twaghit* 5 g., *warit* omkr. 135 g., *ätit* 12 g. Följande *e*-former ha påträffats: *beslutet* J. 9: 22, 1 Kor. 5: 4,⁵ *begripet* J. 1: 5, 1 Kor. 10: 13, *giffuet* Ag. 5: 33, *öffuer-giffuet* L. 10: 40, *framfaret* U. 9: 12, *vthgraffuet* 2 Kor. 3: 7, *mätet*

¹ Se om skrivningen hos Ol. Petri Palmér, Unders. i Ol. Petris språk s. 23.

² Se Ref.tid. bibelsv. s. *44—*45.

³ Endast vissa partier genomgångna av P.

⁴ Materialet avser icke fullständighet för *i*-formerna. Däremot torde *e*-formerna i det närmaste vara angivna. Stamformerna äro normaliserade. Sammansättningar i regel ej angivna.

⁵ Lukas har *beslutit* 22: 22.

Mt. 7: 2, *såghet* (sått) Mc 4: 32, *tageth* Joh. 13: 12, *borttaghet* Ag. 8: 33, *twaghet* Joh. 13: 14, *waret* Rom. 1: 13, *sworet* Ag. 7: 17. Av ovanstående 15 belägg med *-e* äro 4 från Johannes, 2 från 1 Kor. brevet och 1 från Romarbrevet, nära hälften från de tre böcker, som jag ansett språkligt stå närmast Ol. Petri. Att märka är, att Johannes i två fall har *e* efter *a* enligt Ol. Petris speciella bruk. I Lukas ev. är blott en *e*-form anträffad. Att bruket i övrigt i NT i överväldigande grad följer L. Andreæ's språkbruk med *-i* i ändelsen, är uppenbart. I långstaviga verb är växlingen *i* — *e* följande: Med *i*: *brunnit* 1 g., *bundit* 9 g., *affburghit* 1 g., *druckit* 4 g., *fallit* 2 g., *funnit* 14 g., *befunnit* 2 g., (*vnd*)*fångit* 24 g., *förnummit* 3 g., *gångit* 18 g., *huggit* 4 g., *hulpit* 5 g., *hållit* 18 g., *kommit* 42 g., *låt*it 7 g., *ståndit*, *förståndit* 16 g., *stung(h)it* 3 g., *sungit* 2 g., *wordhit* 17 g., *wunnit* 15 g. Av dessa förekomma 12 i Johannes ev. och 22 i Lukas ev. — Med *e*: *bundet* Ag. 22: 25, *funnet* Luk. 1: 30, 15: 5, 9 (2 g.) = 4 g., Ag. 19: 19, 24: 5 = 2 g., U. 20: 11, *befunnet* 2 Kor. 1: 14, *fånget* U. 19: 20, *förfallet* Ag. 15: 16, *cringånget* Eb. 11: 37, *hollet* Ag. 19: 27, *hållet* Eb. 9: 17, *hugget* Joh. 18: 26, Mt. 3: 10, *kom(m)et* Joh. 2: 9, 3: 19, 6: 41, 58, 12: 12, 15: 22 = 6 g., Ag. 7: 40, *vpsvolghet* 2 Kor. 5: 4, *wordhet* Joh. 4: 52, 6: 17, 16: 6 = 3 g., Ag. 1: 19, 12: 18 = 2 g., *offuerwunnet* 1 Joh. ep. 2: 13. Av dessa 30 *e*-former förekomma 10 i Johannes ev. och 4 i Lukas ev. I Johannes förhålla sig *i*- till *e*-formerna som 1,2: 1, i Lukas som omkr. 5,5: 1, vilket närmar sig det allmänna förhållandet i urkunden, vilket är omkr. 6,8: 1.

L. Andreæ har liksom NT 1526 i regel *i* i ändelsen såväl hos kort- som långstaviga ord av denna typ, vilket stämmer med förhållandena i hans dialekt. Bland de långstaviga märkas följande undantag: *funnet* 1529 (s. 21), *förnummet*, *kommet* och *framkommet* 1530 (s. 25), men däremot *behöllit* 1524 (s. 5), *vtgongit* 1525 (s. 15), *vthgongit* 1529 (s. 22), *hulpit* 1525 (s. 17), *låt*it 1530 (s. 26), *wardit* 1524 (s. 5). Någon ändring i princip efter 1526 torde här icke föreligga (se *vthgongit* 1529, *låt*it 1530), utan den sannolika förklaringen är, att verben *funnet*, *förnummet* och *kommet* bilda undantag. Detta stämmer med förhållandet i NT 1526, där t. ex.

funnet, befunnet förekommer icke mindre än 8 g. (varav 4 i Lukas). Även *kommet* träffas icke mindre än 7 g. (varav 6 i Johannes), men då Johannes i övrigt avbryter mot kanslerns former i t. ex. *wordhet* gentemot L. A:s *wardhit*, böra rimligtvis alla *e*-formerna enhetligt tolkas som Ol. Petris. Framställningen ovan visar således, dels att NT 1526 på denna viktiga punkt överensstämmer med L. Andreæ:s språk, dels att endast Johannes ev. väsentligen avviker i riktning mot Ol. Petris språk.

32. I Johannes ev. förekommer prepositionen *aff* c. 207 g.¹ och *vthaff* c. 17 g. Ol. Petri har *aff* i överväldigande majoritet såväl i egenhändiga som tryckta skrifter. Detta framgår med önskvärd tydlighet av nedanstående statistik ur Ol. Petris skrifter (s. 157 ff.).² Den visar, att Ol. Petri med obönhörlig konsekvens skriver *aff*, och att *vthaff* endast träffas i sällsynta undantagsfall. Likheten mellan de tryckta och otryckta skrifterna visar också ofrånkomligt, att några korrektorer icke (utom i undantagsfall) ändrat på O. P:s former.

Lukas ev. har en motsatt proportion, *aff* c. 106 g., *vthaff* (*vthåff*, *vthoff*) c. 142 g. Uppenbart är, att denna proportion bestämt strider mot O. P:s språkbruk. Matteus ev. har *aff* c. 195 g. och *vthaff* c. 34 g., medan Markus ev. har *aff* c. 48 g. och *vthaff* c. 84 g. Apostlagärningarna har *aff* c. 151 g. och *vthaff* c. 157 g. Som vi se, närma sig Lukas o. Ag. även i detta fall varandra. Neumans mening, att korrektorn skulle ha infört alla dessa *vthaff*, leder till orimliga konsekvenser. Varför skulle han påtagit sig detta meningslösa arbete i sådan utsträckning, när prep. *aff* säkerligen var den vanligare formen, och det dessutom var mycket bråttom med tryckningen. Och varför har han ändrat så ojämnt (jfr Markus och Lukas) och i vissa fall sannolikt underlåtit ändring (i Matteus och Johan-

¹ Alla siffror approximativa, men någon större felprocent torde icke föreligga.

² Först upptagas endast autentiska skrifter. De anonyma skola diskuteras senare. Här ha medtagits skrifterna i Band I av Hesselmans upplaga av O. P:s skrifter samt Een handbock på swensko i Band II och Underv. om människans ärliga skapelse i Band III.

mes)? Eller har en annan korrektör verkat i Mt. och Joh., vilken följt helt andra principer? Detta är föga sannolikt. Och skillnaden mellan de olika böckerna visar sig icke blott häri, utan i skiftande bruk av vissa pronomina och verbalkonstruktioner, vilket jag skall uppvisa nedan.

33. I Johannes ev. träffas prep. och adv. *offuer*, *öffuer* c. 14 g., *vthoffuer* ingen gång. Tabblån nedan (s. 158) visar, att ungefär samma proportion råder i Ol. Petris skrifter. Lukas har c. 46 *offuer*, *öffuer* och c. 37 *vthöffuer*, en relation som är otänkbar hos Ol. Petri. Matteus närmar sig även i detta fall Johannes med c. 40 *offuer* (-ö-) och 6 *vthoffuer* (-ö-), medan Ag. närmar sig Lukas med 27 *offuer* (-ö-), 24 *vthoffuer* (-ö-).

34. Johannes ev. har Ol. Petris speciella negation *ey* 5 g.¹ Under översättningstiden övergick O. P. så småningom till *icke*, fastän han aldrig helt lämnade *ey*.² Lukas saknar *ey*.

35. Johannes ev. har Ol. Petris konj. *effter thet* 9 g. och *effter thet ath* 1 g.³ (13 *effter*), medan Lukas har *effter thet* 3 g. (9: 49, 12: 28, 19: 9) och *effter* 6 g. (1: 1, 11: 17, 18, 13: 2, 16: 29 (glossa) 19: 11).⁴ Statistiken nedan visar, att Ol. Petris konj. *effter thet* (*ath*) är i övervägande majoritet i alla hans böcker, att Johannes har det största antalet *effter thet*, och att proportionen i Lukas är absolut oförenlig med Ol. Petris språk.⁵

36. Joh. ev. har Ol. Petris konj. *än thå ath* (11: 25), vilken saknas hos Lukas. Neumans resonemang rörande denna och föregående konjunktion skall närmare bemötas nedan.

¹ Se Ref.tid. bibelsv. s. *94.

² Se Palmér, Unders. i Ol. Petris språk s. 39 ff.

³ Se NSt 16, s. 64.

⁴ Ej 4 g., som N. påstår. Han påpekar misstag hos mig, men begår likadana själv. Han har till *effter thet* felaktigt räknat 20: 33, som här är temporal och icke kausal konjunktion.

⁵ Jag har dock icke sagt, att kanslern översatt vare sig Lukas eller Apostlagärningarna som Neuman (NSt 16, s. 63) påstår. Den frågan har jag lämnat öppen, och skall vidare diskutera den nedan.

37. Ol. Petris speciella ordföljd vid negation + *heller* med verbet mellan negationen och *heller* träffas i Johannes på alla de 4 ställen, där betingelserna för den föreligga,¹ såsom *icke—heller* 8: 11, 13: 16, *ey—heller* 5: 22, *ingen—heller* 10: 28. Hos Lukas saknas ordföljden alldeles, trots att möjligheten på flera ställen föreligger.

Ordföljden träffas i Tänkeboken i följande fall *ey—heller* s. 157, 178, 268, 291, 346,² *ey—eller*,³ *icke—heller* s. 180. Den möter sedan överallt i Ol. Petris skrifter (se tablån nedan), och den ligger så nära till hands för honom, att den även vid citat från NT 1526 uttränger dettas och kanslerns vanliga ordföljd vid negation + *heller*. Som talande exempel härpå skall jag anföra ett citat ur Lukas ev. 18: 2 ff., återgivet i Wnd. s. 53.

Luk. 18: 2. NT 1526:

En domare war vthi en stadh, then ther icke fructadhe gudh, och ey heller hadhe försyn för noghro menniskio. Så war j samma stadh en enkia, hon kom till honom och sadhe. Beskerma mich för min trätta brodher. Och han wille icke till noghon tijdh. Sidhan sadhe han wedh sigh, En doch iach icke fructar gudh ey heller haffuer försyn för någhon menniskio, doch likawel för then skuld ath thenne änkian öffwerfaller mich så swära moste iach fly henne rätt ath hon icke skal komma på thet sijszta och ropa

Luk. 18: 2 citerat i Wnd s. 53.

En domare war j en stadh, som icke fruchtade gudh ey räddes heller för noghen menniskia, ther war en änkia j samma stadhen och hon kom til honom och sagde låth mich skee rätt aff min trettebrodher, men, en tijdh lång wille han thet icke göra, ther effther sagde han widh sich sielff än thå ath iach fructar icke gudh, ey rädhes heller noghen menniskio, doch effther thet thenna änkian gör mich såå stoort omak, vill iach läta henne skee rätt, ath hon icke ååther skal komma och

¹ Se därom ANF 46, s. 5.

² Larssons upplaga.

³ Beläggställe bortfallet.

vthöffuer mich. Och sadhe herren Hören här hwad then orätte domaren sägher, skulle och icke gudh hempnas vthöffuer sina vthkoradhe som roopa till honom dagh och natt, än dogh han thet fördröyer? Iach sägher idher ath han skal hempnas vthöffuer them snarligha.

straffa mich. Och sagde christus, hörer huad thenne oretfärdighe domaren segher, skulle nw icke gudh låta sina vtkoradhe skee rätt som roopa natt och dagh til honom, än thå han drögde medh them? Jach segher idher ath han låther them snart skee rätt.

Observera särskilt O. P:s *ey räddes heller, ey rådhes heller* gentemot NT:s *ey heller hadhe* etc., vidare O. P:s *än thå ath* i st. f. NT:s *En doch, sagde* gentemot NT:s *sadhe* m. fl. Dessa citat visa bättre än långa utläggningar de påtagliga olikheterna mellan NT:s och Ol. Petris språk, och de äro av så mycket större värde som Ol. Petri själv här framhäver skillnaden.

Förekomsten av vissa småord hos Olaus Petri¹:

Tänkeboken	<i>aff</i>	433 g.	<i>vtcaff</i>	8 g. ²
Sos. ³	»	261 g.	»	2 g. i citat (s. 163, 205)

¹ Här medtagas endast autentiska skrifter. De anonyma behandlas särskilt nedan. Siffrorna äro approximativa, men någon större felprocent torde icke föreligga.

² Dessutom förekomma 11 *wtaff, vtaff* vid citat, huvudsakligen ur kungl. brev.

³ Wnd(erw.) = Een nyttwgh wnderwijsning.
 Sos. = Swar vppå jtt ochristelighit sendebreff.
 Tsp. = „ påå tolf spørsmål.
 Krön. pr. = Kröningspredikan.
 Ifs. = Jtt fögho sendebreff til Paulum Helie.
 Form. = Een Christelighen formaning til clerekrijt.
 Eue. = Een liten vnderuisning om Echteskapet.
 Kl(ost). = Een liten boock j huilko closterleffwerne foreclarat warder.
 Gomb. = Om gudz ordh och menniskios bodh och stadhgar.
 Handb. = Een handboock påå Swensko.
 Ärl. skap. = Undervisning om människans ärliga skapelse, fall och upprättelse.

Tsp. ¹	<i>aff</i>	194 g.	<i>vthaff</i>	5 g. + 6 g. i citat
Krön. pr.	»	46 g.	»	0
Ifs.	»	57 g.	»	0
Form.	»	62 g.	»	0
Eue.	»	58 g.	»	3 g. + 2 g. i citat
Kl(ost.)	»	120 g.	»	6 g.
Gomb.	»	76 g.	»	2 g.
Handb.	»	103 g.	»	4 g.
Ärl. skap.	»	108 g. + 35 g.	»	7 g. + 2 g. i citat
				i citat

Tänkeboken	<i>offuer</i> (-ö-)	78 g.	<i>vthoffuer</i> (-ö-)	2 g. i citat (s. 105, 229) ²
Sos.	»	35 g.	»	0
Tsp. ¹	»	36 g.	»	0
Krön. pr.	»	20 g.	»	0
Ifs.	»	9 g.	»	0
Form.	»	14 g.	»	1 g. i citat
Eue.	»	22 g. + 8 g.	»	0
				i citat
Kl(ost.)	»	27 g.	»	0
Gomb.	»	21 g.	»	1 g.
Handb.	»	33 g.	»	0
Ärl. skap.	»	54 g.	»	4 g.

(Forts.)

Nat. Lindqvist.

¹ Här ha icke medtagits de belägg, som träffas i P. Galles svar, enär dessa partier äro präglade av dennes språk. Detta avviker på en mängd punkter från Ol. Petris, särskilt beträffande ordförrådet, t. ex. (*j*) *från, thå*, konj., *än thy (at)*, konj., fastän, gentemot Ol. Petris (*j*) *frå, när*, konj., *än thå (at)*, konj., formen *sanning* gentemot Ol. Petris vanliga form *sannind*, användning av ord som *än*, konj., men, och konstruktioner som Christus han swaradhe (s. 265), S. Påuel han sagde (s. 266) m. fl. Detta styrker ytterligare, att korrektörerna icke rört vid ordförrådet, varom mera nedan.

² Larssons utgåva.

Laurentz Hanssöns Sagaoversettelse.

I ANF I s. 47 ff. skrev Gustav Storm en avhandling: "Har Haandskrifter af "Heimskringla" angivet Snorre Sturlassön som Kongesagaernes Forfatter?" I denne avhandling har han "berigtiget flere Omstændigheder i Laurents Hanssöns Levnet" efter at han "har studeret nærmere Oversættelsen selv". Siden har han i Videnskabselskabets skrifter II 1898, 1 utgitt oversættelsen, men noen språklig detaljundersøkelse er ennå ikke foretatt. For det litterære mål i Norge i tidsrummet 1560—1630 har Ragnvald Iversen gitt "den første hovedorientering i terrenget" i "Bokmål og talemål i Norge 1560—1630". Han holdt prinsipielt oversettelser utenfor sin undersøkelse. Her skal bli undersøkt språket i den eldste sagaoversettelse.

Det håndskriftet AM 93 fol. som er lagt til grunn for min undersøkelse, skriver sig fra tiden umiddelbart før den tid Ragnvald Iversen behandler. Jeg har jevnført skrivemåten med den i hs. Thott 1272 fol. (oversættelsen av kristenretten), og anført eksempler derfra når de synes å ha en særlig interesse, enten ved å støtte eller svekke en eventuell slutning.

Målet for undersøkelsen er å gi svar på følgende spørsmål:

- I. Hvordan skriver Laurentz Hanssön?
- II. Hvorfor skriver han slik (ø: hvilke faktorer har vært med på å bestemme skrivemåten)?
- III. Er det mulig ut fra lydforhold, kvantitetsforhold og formverk å bestemme hans dialekt og hjemsted?

Den første del av hs, som manglet paginering, er merket med * foran tallet (*1—*9). De norrøne eks. er citert i den form de har i C. R. Ungers utg. av Codex Frisianus, F. Jónssons utg. av Heimskringla og i Carl af Petersens utg. av Jomsvikingasaga.

Denne avhandling gir i fortettet form de resultater jeg kom til ved en undersøkelse av håndskriftet til sproglig-historisk embeds-eksamen ved universitetet i Oslo 1934. Jeg har her særlig trukket frem det som kan tenkes å ville bidra til å klarlegge den norske skriftradisjons skjebne i tiden omkring reformasjonens innførelse. —

Jeg sier min beste takk til professor dr. Didrik Arup Seip for råd og vink.

Forkortede boktitler.

Aa = Aasen, Norsk Ordbog.

BoT = Ragnvald Iversen, Bokmål og talemål i Norge 1560—1630.

- BrNGG = Bröndum-Nielsen, Gammeldansk grammatik.
 BrNDD = Bröndum-Nielsen, Dialekter og Dialektforskning.
 Janzén = Assar Janzén, Vokalassim. och yngre u-omljud i Bohuslänska dialekter.
 K. = Kalkar, Ordbog til Det Ældre Danske Sprog.
 MM = Mål og Minne. Studier utgitt av bymåls-laget.
 NgL = Norges gamle Lover.
 NTS = Norsk tidsskrift for sprogvidenskap.
 R = Ross, Norsk Ordbog.
 RossB = Ross, Norske bygdemål.
 S = Söderwall, Ordbok öfver Svenska medeltids-språket.
 Sandf C = Hans Mogensens Oversættelse af Philippe de Commins Memoirer.
 Sandf R = En Ræffue Bog; Herman Weigeres Oversættelse af Reinke de Vos.
 Seip Sprh. = Seip, Norsk språkhistorie til omkring 1370.
 Wigforss SHF = Wigforss, Södra Hallands Folkhäl.

Innledning.

Innledningen til den nyere norske litteratur skjer med oversettelser av de gamle lover og de gamle kongesagaer. Språkhistorisk er disse oversettelser av særlig stor verdi da de — ved siden av diplomene og noen jordeböcker — så godt som er de eneste kilder til kunnskap om språket i Norge i tiden omkring reformasjonen. Særlig fra denne tid er det også verd å legge merke til det forfatterne selv sier om språket i sine arbeider. Laurents Hermansson kaller språket i lovavskriften fra 1567 »leet danske eller sjöömaalz norske», og Laurentz Hanssön oversetter til »thet mal som wi nu tale here i Norrige». Spørsmålet blir da hvor meget man skal legge inn i slike uttalelser, og hvilket mål man har talt i Norge på den tid i »de klasser som efter födsel, stilling og dannelsenstrin utgjorde det överste lag i samfundet» (BoT I, IX) — om det har vært et mer skriftspråkmessig talemål eller et mer dialektfarvet mål.

En av de störste vanskeligheter når det gjelder å bedømme språkforholdene, er den inkonsekvente rettskrivning. Det skrevne ord hadde oftest en form som meget langt fra dekket lydbilledet. For derfor med noenlunde sikkerhet å kunne bedømme en form

riktig, må man »hugge sig frem gjennem den stundom næsten ugjennemtrengelige krattskog som den tids »ortografi» legger i veien for ham [granskeren] — det ser mangengang ut som om skriftformen bare er til for å camouflere lydformen. Her må da granskeren føre et pinlig detaljert regnskap med hver enkelt kildes hele ortografiske system, eller mangel på system» (BoT I, VI). Ofte synes det som nettop denne »mangel på system» er det som gir språket dets preg. Slik er det i stor monn med Laurentz Hanssöns språk i sagaoversettelsen fra ca. 1550. — For riktig å kunne bestemme språket må man kjenne best mulig til L. H. og de forutsetninger han har.

Man vet svært lite om L. H. Han er født i Norge. Har vært skriver i kansellet hos Fredrik I.'s danske kansler Claus Giordsen i årene etter 1523. Hos ham sier han at han lærte dansk. I årene 1528—1530 er han så Johan Rantzous skriver på Kronborg, og i 1530 får han presentasjon til Blidstrup Kirke i Nordsjælland. I 1537 får han som len krongodset Stödle i Söndhordland. Siden lever han som skriver eller kanskje tolder i eller nær Bergen. Fra 1554 til sin död i 1557 el. 58 er han lagmann i Stavanger.¹

Hvilke arbeider foreligger fra L. H.'s hånd?

Foruten sagaoversettelsen fins med samme hånd en avskrift av kristenretten og en oversettelse av den (cfr. NgL IV s. 441—42). Videre tillegger Gustav Storm ham en avskrift av de norsk-svenske og norsk-russiske grensedokumenter, likeledes en samling vedtekter om bryllupper og barsel i Bergen og Kong Eriks Gårdsrett. Disse tre hss. er — etter skriften å dømme — skrevet av en og samme mann, men neppe av L. H. En sammenligning av skriften i AM 93 fol. med denne del av hs. Thott 1272 fol. synes å gå Storms opfatning i mot.² Storms resonnemang at arbeidet skyldes L. H., »da den er undertegnet 'Lau. Jo. Ostmand'», trenger ikke være bindende. Mulig kan skriveren ha undertegnet

¹ Kanskje ikke sikkert.

² Skrifteksperten, rettskjemiker Bruff har undersøkt skriften og erklært sig enig i min opfatning.

sig »Ostmand» nettop for å skille sig ut fra L. H. — Fra Stavangertiden fins et register over marketall i Norge som tillegges ham.

Ved denne undersökelse er det L. H.'s oversettelse av kongesagaene som har størst interesse. Storm har i Vidsk. selsk. skr II 1898, 1 redegjort for kildene og disses benyttelse.¹ — Oversettelsen må stamme fra tiden omkring 1550 og er utført på opfordring av danske humanister som »Begerede och badhe megh udskriffue pa Danske aff tesse gamle norske bögher nogle Antiquitates ...». — Riktignok sier L. H. at han oversetter »paa thet mal som wi nu tale here i Norrige», men det er for danske han oversetter, og det er dansk skriftspråk han vil bruke. Han er åpenbart engstelig for utfallet, for »kennis ieg meg megit haffue glemt dansk maall sidenn thet förste Ett. k. ma. her fader fader Kon Frederich huess siell gud haffuer gaff meg vnyttigisten madh vdj syn förstelige gaardh. ther fföre mughe danske oc norske menn framdelis conferere thet samen til bedre oc klarere forstand» *3. Det synes heri å ligge en undskyldning for språket, som etter L. H.'s mening ikke er dansk nok. Når han derimot sier s. *5 at »konninge Boghen [er] Fordansket af then gamle Norske», og når han videre sier s. 3 note: »ther med wore gamle merckelige gerninger quedne och schriffne paa then elste norsk maal ... fför æn then försögte oc vise Are p. ... vdtsette thennom aff thenn gamle norske och paa danske mal som nu kallis gamle norsk ...», så skyldes det trolig betegnelsen »dönsk tunga» fra norröne tekster.

Oversettelsen skulde være til bruk for danske historikere, og var ikke beregnet til trykning. Ortografien er jevnt over svært inkonsekvent. Men det vilde være höist urimelig å vente en konsekvent skriveskikk da det danske skriftspråk var så lite fast.

Det må av fortalen til sagaoversettelsen og av mandatet synes klart at L. H.'s hensikt er å skrive dansk. Det viser sig imidlertid

¹ Se også Vilhelm Gödel: Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige I s. 59 ff. og De bevarede brudstykker af Skindbögerne Kringla og Jöfraskinna-fototypisk utg. ved Finnur Jónsson s. VI.

i flere tilfelle at der er betydelige uoverensstemmelser mellem det språk som reformasjonsforfatterne skriver, og det språk som brukes i det danske kanselli. Når vi da finner L. H. i lengre tid som skriver i kanselliet, synes det ikke mulig annet enn at heri er det mønster å søke som han har lært i Danmark. Men man må regne med at en mann som blir ansatt i kirkens tjeneste, ikke har latt reformasjonstidens kampskrifter gå sig forbi. Han må sikkert ha fulgt med, og kan ha tatt preg både av deres ånd og deres språk. Men det kan heller ikke være de eneste normgivende faktorer. Det kommer stadig til syne former som ikke kan forklares ut fra det grunnlag. Av andre faktorer man må regne med, er bl. a. L. H.'s eget talemål. Det mål man er vokst op med, vil ha vanskelig for å trenges unda. Den svenske dialektgransker Johan Götling skriver herom (MM 1922 s. 135): »Jag tror på grund av erfarenheter under mina dialektresor, att sedan väl barnet växt upp och talat ett visst mål, kan det sedan bo i 50, 60, 70 år i en annan dialekttalandes omgivning utan att nämnvärt ändra sitt ursprungliga mål. Det är rent märkligt, men det är så. Självfallet får fallet i fråga icke genom systematiska studier tillägna sig det nya målet. Men knappt det hjälper helt. Alldeles som hår, naglar och näsa växer dialekten på den gamla roten». — L. H. kom i sin ungdom til Danmark, men sikkert ikke så tidlig at han ikke har lært sig å skrive før han kom dit. Den rettskrivning han har lært sig hjemme i Norge, må da også ha kunnet spille inn. Mønsteret må her være å søke i språket som blev benyttet i diplomer i de første ti-år av det 16. hå. Videre kan det danske talemål han kjenner, ha hatt en viss betydning. — En oversettelse må forövrig bedømmes etter en annen målestokk enn et originalt verk. Det norrøne forelegg vil lett kunne gjøre sig gjeldende, så det her må gjøres »forskjell på slike norske elementer som var felles for originalen og oversettelsen og på slike norskheter som ikke hadde tilsvarende former i den gammel-norske teksten» (MM 1922 s. 115). Mulighet for svecismer må også kunne tenkes, særlig om L. H. skulde stamme fra en egn som grenser op til Sverige, og trolig helst om hans hjemsted var

å søke på det sydlige Østland hvor der var livlig forbindelse med de svenske grensedistrikter. Viktig for en riktig vurdering vilde det også være om vi kan skaffe oss greie på om der har vært flere slags talemål i bruk, således at en og samme person talte anderledes ved oplesning og ved særlige anledninger enn i dagligtalen.

Disse faktorer må det være som virker med til å gi oversettelsen dens preg. Noen sterkere, andre svakere, men alle kan de være til stede og virke i de forskjelligste retninger og gjøre billedet broket og utgreiingen vanskelig. Særlig uheldig stillet er vi forsåvidt vi ikke kjenner L. H.'s hjemsted og dialekt. Dette vil ofte kunne gjøre at resultatet må bli mer eller mindre betinget, og i høi grad usikkert. — Vanskelig er det også fordi vi ennå ikke har fått klarlagt den norske skrifttradisjons skjebne i slutten av middelalderen, og i hvilken utstrekning den setter sine spor i skriftspråket etter reformasjonen. —

Oversettelsen og dens forhold til grunnteksten.

Laurentz Hanssöns sagaoversettelse er den eldste oversettelse vi har av de norske kongesagaer. Han har ikke opnådd å gjøre sin oversettelse livfull. Det er meget langt fra at han har funnet frem til »sagastil». Han følger som oftest forelegget temmelig slavisk og gjengir direkte de gamle konstruksjoner. Han innskyter ofte forklarende bemerkninger og randnoter. Det hender da også at han gir feilaktige opplysninger: *niff* s. 5 — hvert husshiørne vdi en gaard. Anmerkningene er ofte overflødige, og han gjentar mangen gang sig selv. Han gir ellers opplysninger om geografiske forhold, helst fra Vestlandet og fra sydøst-Norge med de tilgrensende deler av Sverige. Ofte er beretningene så detaljerte at man må tro at han er godt kjent på de kanter av landet.

Flere steder utelater han stykker av den norrøne tekst f. eks. i prologen Snorres bemerkning: enn þat er háttir skallda at lofa þann mest er þa eru þeir fyrir etc., og likeledes slutten av prologen, for »thet som efter fylgir i prohemio er inthet annet æn aara tall

huilket man fynnr i sellffue kronicke om huer kong i fra Sanct Oluff oc tillforenn». Ellers er det ikke altid så svært betydningsfullt det han utelater.

Ofte benytter han i oversettelsen det gamle ordet og tilføier i parentes den latinske oversettelse — eller han forklarer det i margen f. eks: ættrtall (genealogia) *7, Herrede paa Norsk thet er provincie et regna *9, sigersæll (victoriosus) 12, awdn (fatum) 45, herrfang (preda) 55, enn øgd (monoculus) 61, orroste (bellum) 13, tre gange (tripliciter) 65. Det tør nok hende at noen av disse forklaringene var overflödige, og at han med en forklaring som »tripliciter» til »tre gange» vil vise »att han med Per Degn kan den ganske Aurora på sine fingre», men ved mange av dem er det knapt trolig at de danske humanister helt vilde ha oppfattet ordets betydning om ikke oversettelsen hadde stått ved siden.

Det viser sig en del steder at han ikke har forstått forelegget. Han oversetter galt:

Forelegg: ok for a einni stund a fiarløg lond.

Oversett.: ok kunne daa ffare paa en stackett tidth lannng weig ther som lau land war s. 4.

Forelegg: þat var mikill mannafiolþi er útlaga for af Svipiod fyr Ivvari konung.

Oversett.: Thet war megkin hoop folks som vdrömde aff swidiod ffor olagh som Iffuer konung widtfamne begynte ther at göre s. 27.

Forelegg: i riodr nokkut i nandir Hadalandi.

Oversett.: i rioder heder noget neer haadalandth s. 33.

Forelegg: furdo mikit torrek gerir fadir þinn ser.

Oversett.: underlig meghitt wragkgodz seer ieg att du est s. 36.

Forelegg: of nottena eftir voro reidaþrimur sva storar at þeir matto huergi fara.

Oversett.: daa wore huer tre gang sa store at the kunne eller fformatte ey lenger fföre thennum s. 65.

Forelegg: þo bettri.

Oversett.: to beitter s. 72.

Forelegg: nema þat skilþi at Haralldr hafdi allan lyd i landi þrælkat ok aþiað.

Oversett.: vdhenn thett at haakonn hawffde ikke sa allt landzenus lydellse aff Eddel oc veddel som harald kong hawffde tillfornn s. 82.

Forelegg: sinoelldr.

Oversett.: snarheed som snee eller yld s. 82.

Forelegg: Braga full.

Oversett.: Draughafwll (: troller eller spögelsers skaaell) s. 92.

Forelegg: ok þetta var prettr einn.

Oversett.: æn daa att tottizt were trotter s. 99 (trott = trett?)

Forelegg: vgg.

Oversett.: omhygge s. 126.

Forelegg: roskin.

Oversett.: rask swen s. 21.

Forelegg: hryggr.

Oversett.: redder s. 35.

Forelegg: á þá ok hiarni.

Oversett.: effter taa (thaa pa föderne) oc aff hiærnen s. 64.

Forelegg: skikdi.

Oversett.: ryste eller skyddedh s. 110.

Forelegg: ok þar við aukit efter sogn froðra manna.

Oversett.: ok ther met fylgir andre merkelige men.

Forelegg: at drepa huern mann er udømdan mann drap.

Oversett.: at thenn schulle drebes udømpd hwo enn annen drap.

Fra først av avskriver han skaldekvadene, men han går snart trett av det. Det har skortet på forståelsen: »hakonar maall, thet fforstaar ingen alt thi at thet er elzt forborget norrkst maal» s. 104.

L. H. ynder participialdannelser — i overensstemmelse med lærd stil og kansellistil: *bedendis* henne gange 12, *liggendis* paa sitt knæ 12, kom ind *gaaendis* 12, till thennum *boendis byggendis* rigke fatticke 92, *hollandis* gloende jarnn i sin hanndh *vbrendh* 133, *vfrøgtendis* giffue oss alle i fra then 149, petlandzfiord war icke *ffarendis* 157, saa *sighendis* 158.

Flere ganger i oversettelsen bruker han to ord for ett norrønt. Ofte et hjemlig og et fremmed ved siden av hverandre: strødde eller sightede 65, kunne eller formatte 65, wille och agktede 67, tøffue och hindre 68, burde och tilhørde 68, øse eller gyte 70, widt take eller oc aname 71, wille oc vntte 82, ufforferd oc vredd 98, sorgde och harmade 104, vtycke och vhylliste 105 etc.

Arbeidet er alt annet en feilfritt, men i betraktning av at det er et av de første forsök som er gjort på å gjengi de norske kongesagaer i mer moderne språkform, og når man samtidig husker på hvordan stillingen var for det norske skriftspråk, kan det knapt være riktig å si at »endog i samtidens öine maatte oversættelsens

sproglige ubehjælpelighed gjøre den saare utilfredsstillende» (Just Bing i Bergens hist. for.'s skr. nr 17 s. 10).

Ordforrådet.

Ordforrådet i L. H.'s sagaoversettelse er for en stor del bestemt av den norrøne tekst han oversetter fra. Ut igjennem hele håndskriftet yrer det av gamle ord og vendinger. Han tar således ikke i betenkning å bruke gamle ord som: auden — nodt — geirs odd — paa sund — herrfang — kesie — vikinger — snarspiudt — bugh — neffstedh — flæmpt (= felmtr) — seid — runer o. m. a.

Av særnorske, udanske, ord, som vel skriver sig fra norsk tale-mål i hans samtid, har jeg notert følgende: (En del av ordene fins også i samtidens svenske språk).

aake (subst. pl. Aa oke 3, R.).	huspreya (Aa husfröya, husbreia; R. husbrei-slag).
aareeld (Aa. R.).	i tykkeste kalffuen (Aa. R. S.)
affl (Aa. R. S.).	kam thet aa stedt (Aa. koma 10).
affköme (Aa. R. S. afkömd).	kom rekendis (Aa. S. reka: drifwa omkring).
amning (Aa.).	langsamelige (Aa. S.).
atburde (Aa. S. atbyrdh).	lefne (Aa. S. (= lifna upp)).
athe swolle ille (Aa. R., F. T. etym. ordb.).	maagh (Aa.).
belgfleghen (Aa. R. belgfletta).	mynniger (Aa. S.).
buhund (Aa.).	nef (Aa. R. S.).
endelygt (Aa. R. S.).	ness (Aa. R. S.).
erffue (Aa. S. (= arveöl)).	oelskenn (Aa. R. elsken).
ffaawijss (Aa. R. Sv. ak. ordb. fåvitsk.).	offuerferdt (Aa. S.).
far (subst. Aa. R.).	ragk att landet (Aa.).
ferdelaugh (= avskjedslag cfr. S. färdhalag: färdelag, res-sällskap.).	rodwelte (Aa.).
fforlandt (Aa.).	siellsen.
forlende (Aa. R. faarlende, forlende).	sin imilom (Aa.).
gladskaff (Aa. S.).	skemtensam.
haardfanghedt (Aa. R.).	styrewollen (Aa.).
handfang (R. Aa. S.; K. 1646).	tha skume togh (Aa. R.).
hauldzman.	tobeitter (Aa. beitt. R.).
helssebodth (Aa.).	tog tha aff hatten.
huseby (S.).	vinnifast (Aa. K. 1692).
	woghenn (Aa.).
	wærffaer (Aa.).
	æwre bond (= aur, Aa. R.)

En del av de benyttede ord ser ut til å være særdanske, unorske, (noen av dem kjennes også i svensk):

bagkher (= hær i bakhold K. S.).	ladegaardszven (K. laade- gaardtzfolket. S.).
ffordenskaf. (K. Forenskab. S.).	molnsky (K. S.).
giffuit agkt oc gem pa (K.).	omhygge (K.).
hartt (= nær ved. K. S.).	opholling (K.).
hönsegalen (K. S. hönsgalla).	

Som et svensk ord har L. H. betraktet: *budhkaffll* s. 98: »her oor... vdj Swerrige kalle the thet budhkaffll, men danskenn mynnis ieg icke huad then kallis». Ordet fins forövrig også i dansk (K. bodkavle). —

Forresten er det fellesordene som naturlig inntar den største plass. Men ved siden av dem fins stadig tyske lånord — både tidlige og sene lån: barffrö, slechtinge, stencke, högfærdig, affbrek, anlöpp, fordell, föge, ffordattinge, oppbere, arge paa, anfall, aname, sagtmodigste, witterligt o. m. a. — Likeledes er det mange lånord med prefikset *bæ*: befeste, begerede, begynne, begrunnett, behöffue, behoff, bestandh, beslutthet. o. fl. — og med prefikset *for*: fforagted, ffortæret, fforfarnester, fforraad, fforgiffuen, forsöghe, fformughe, fformere, fforuerfuede, ffordrijstede, ffortornetth, fforiaghetth o. fl. —

Mens det ser ut som enkelte av de særnorske ordene stammer fra en eller annen vestlandsdialekt, er der andre som nu bare kjennes fra midlandsdialektene eller de nærmeste egner deromkring. Det gjelder ord som: *afköme* (Telemark), *handfang* (Telemark, Hallingdal, Setesdal, Innhered), *haardfanghedt* (Vestfold, Buskerud), *sin imillom* (Hallingdal, Opland). —

Vokaler i trykksterk stavelse.

Norrön normalortografis *á* skrives *o* i *moltiid* 59. cfr. Aasen, og i *Skone* 108. Skeemålet i Bohuslän kan ha lukket lyd her (Skeemålet § 86).

Forvirringen i gjengivelsen av *a*-lyden er så stor at det kanskje

ikke er helt uberettiget å anta at L. H. i sitt talemål kan ha hatt flere forskjellige *a*-lyd.

Fremlydsforlengelse er inntrått i *aaren* 19. Mulig også i navnet *Aare* *2 cfr. RyghNgn. V 333, VII 233. og i prep. *af.*: *aasted* 34 cfr. M. M. 1914 s. 152 og Skeemålet.

Palatalomlyd er bevart i *belgfleghen* 65.

snu 100 og *buhund* 137 må skyldes norsk tradisjon og uttale.

Formen *rögksuuttet* 19 = *röksotet* må jeg foreløbig la stå uforklart. I dansk kjennes uttalen *suwæð*. Fra Fyen kjennes subst. *sutteri*-ureenlig Tilstand (Molbech: Dansk dialektleksikon). Norske vestlandsbygder kan ha uttalen *so^wtütü* (Ross B. 1909 s. 122).

Overgangen *o* > *u* i *buller* 92 kjens fra Bohuslän. Den lukkede vokal i *koos* 44 dekker den norske uttale.

Delabialisering er foregått i *trender* 89.

Skrivemåten *dyggn* 142 kan svare til uttalen *dyj* i Skeemålet (cfr. også Aasen og BrN. G. G. § 149).

I formen *landwarne* 63 kan innvirkning fra lovspråket ha gjort sig gjeldende.

Hvor diftongene forekommer, er det for aller største delen i rent norrøne ord og i navn som det ikke vilde være lett å finne noen tilsvarende dansk form til. Hvor ordene forekommer i dansk, der fins det hos L. H. ofte sideformer med monoftong. Bare i subst. *öy* står diftongen nokså sterkt. Men det er helt vanlig selv i de sterkt diftongforenklende egner i Norge at diftongen bevares i utlyd (cfr. A. B. Larsen: Oversigt over de norske bygdemål s. 36, 43), og i Skeemålet har man ved siden av formene *ǭ—ǭar* i pl. også *v̄jar*. Noe sterkere står diftongen *ei* i ord som: *heim*, *eidh*, *steine*, *meire*, *two eine*, *tobeitter*, *leider* (= leder). Innvirkning fra forelegg og tradisjon må man for en del kunne regne med, og det er mulig at diftongene for ca. 400 år siden kan ha hatt videre utbredelse enn nå. I »Sverige» III s. 735 heter det: »Likväl uppges det, att den eljes för Bohuslän helt främmande diftongeringen (till *ei*, *ai*) av *ē* (ur äldre *ei*) för ej så länge sedan tillhört målet i Solberga by nere vid älfven i Romelanda socken». — I de tilstötende

delar av Halland og Skåne er diftongen i bruk, likesom nyutviklet diftong også fins i nordvest Fyn (cfr. BrN. D. D. Kort 4).

Alt fra 13. hå. viser diftongforenklingen sig i flere tilfelle i norsk språkhistorie, og tar til i det følgende hå. (Seip Sprh. s. 106, 160 f., 249 ff.). I sagaoversettelsen står diftongene hverken kvalitativt eller kvantitativt særlig sterkt. For en del kan altså hjemlig utvikling foreligge. Spørsmålet blir om man ikke skulde kunne vente noen flere former med diftong, hvis det hadde vært naturlig for L. H. å bruke dem (selv om hans hensikt er å skrive dansk). Eksemplene fra lovoversettelsen er ikke særlig mange, men en del fins: *heilsan* 181, *eidin* 180, *heilagt* 185, *heilligholle* 185, *heim* 190, *naudsyniar* 180, *aura* 182, *öigk* 181, *döir* 184, *höi* (subst. m.) 188, *öye* 185. En hypernorvagisme som *Reitilbeinn* kunde tyde på at diftongen var ham noe fremmed, men det kan lett være den følgende *i* som er foregrepet; under omtalen av bynavnet *leidro* tilføier han uttrykkelig: *pa dansk lerem*. S. 6 sier han »husfroye sa kalles the ænnu i Norrige gode bönder konur huspreya». L. H. må iallfall ha hørt en slik uttale (cfr. Aasen: husfröya og husbreia el. husprei). —

Vokaler i trykksvak stavelse.

For største delen er den gamle fullvokal redusert til en trykksvak *e*. Hvor *a*'en står ved lag i eks. som: *Narfua sund* *9, *Gardarigke* 2, kan den som oftest være kommet inn fra forelegget.

Former som *huspreya* 6, *trækraga* 18 viser bort fra de indre Østlandsbygder med sterk vokalsvekkelse etter lang rotstavelse, og vil heller ikke kunne höre hjemme i e-målene — uten som tradisjonelle skriftformer. Heller ikke komparasjonsformene av adjektivene med bevart fullvokal: *fastare* 107, *skarpazste* 100 eller adv. *sidan* *9 og konj. *udan* *7 skulde höre hjemme der. I Bohuslän brukes fullvokalen i de siste tilfellene (Skeemålet § 117, Sörbygd-målet VI—VII).

Den bevarede fullvokal i de kortstavede verb: *koma* 5, 104, *drepa* 8, *ffara* 45, 93, 135, *haffua* 139, *loffuade* 8, *svarade* 72,

[*talandis* 3, *talade*, *liffua* 5, *skira* 41]¹ vil ikke kunne forklares ut fra målene med full vokalsvekkelse i trykksvak stilling, og fullvokalen i de langstavede verbs preteritumsformer: *kappadis* 3, 110, *kallade* 18 (2 gg), *stormade* 133, *samnade* 17, 113, 129, *starkades* 32, [*dyrchad* 6] stemmer ikke med utviklingen på det indre Söröstland, men »fraa Øyern sudette, o fraa Bærom sudette, vestette o outstette» og i Midlandsmålene og i Bohuslän er fullvokalen bevart, men dentalen bortfalt (cfr. Ross. B. 1907, 1906, 1908. Se også Falk Festskr. s. 452—53, Skeemålet § 123, Sörbygd-målet VII.). Fullvokalen i de langstavede verbs infinitivsformer: *kalla* 3, 48, *andfalla* 94, *blota* 15, *falla* 139 [*skira* 72, *weria* 132, *byggia*], (fra lovoversettelsen, *föra* 181, *gialda* 185, *fasta* 186 *döma* 195) kan dog ikke höre hjemme som lydrette i disse Østlandsbygdene eller Midlandsbygdene, men vel i Bohuslän (o: det sörligste av Skeemålet og i Sörbygd-målet) og i de vestnorske a-målsbygder (se ovenfor om a-formenes utbredelse i Danmark). Formene er også norsk tradisjonelle. —

Dativendelsen *om*: *hannom*, *thennom*, *fordom*, *emellom* kan delvis skyldes dansk skriftmönster (cfr. Lis Jacobsen: Studier I § 313), men kan også mulig bygge på norsk tradisjon og uttale. — Formene med bevart fullvokal i pl. end. *-ur*, *-or*: *sidur* 102, *visur* *5, *konur* 6, *biörnesior* 102, *gydjur*, og fullvokalen i *quedur* *6, (fra lovoversettelsen: *modurfader* 181, *fadur* 181, *konur* 180, 184) og i eks. *i then quadu* *5, mellem Fitie oc hakon *hello*, i then *viso* 134 vil — iallfall for de langstavede ords vedkommende — ikke kunne forklares ut fra sörstlandsk lydutvikling. Formene kan ha hjemme i enkelte Vestlandsbygder og i Midlandsbygdens sörlige del, men sannsynligheten taler for at vi her har med tradisjonelt norsk skriftspråk å gjøre. I *usulste* 151 har vel *u*'en i förste stavelse farvet av. Janzén nevner overgangen *all* > *ull*, *oll* som særlig karakteristisk for syd-Bohuslen s. 37 f., særlig s. 43. —

Den bevarede usvekkede pluralvokal i de sterke verbs pres.- og pret.-former: *skolu wii* 141, *fforo* 110, *i scholu* 145, *logho* 16

¹ De eks. som kan skyldes forelegget, er satt i klammer.

[*gingo* 69, *bito*, *lagu* 63, *hullo* 132, *mono* 127] skyldes kanskje helst tradisjonelt skriftspråk, kanskje med innslag av dialektuttale.

Om *æ*'en har noen lyd kvalitet forskjellig fra *-e*, kan neppe sikkert avgjøres. Den står på lag like sterkt etter kort og lang rotstavelse: *sweræ* 23, *straffæ*, *beræ* *6, *ffaræ* 137, *botæde* 9, *talæde* 94, *illæ* 25, *eggæde*.

Formen *brodir* *5 er vel helst tradisjonell skriftform (uttalen *bro'ir* kjens fra Telemark og Agder.) —

Vokaltilskudd.

En vokal er tilføiet i *herrede* *9, forklart av Seip ANF XLV s. 280—81.

Konsonanter.

Det er bare i et lite antall tilfelle de ustemte klusiler er bevart. Som oftest er de svekket til *b*, *d*, *g* eller — hvad også er vanlig — den stemte og ustemte klusil står side om side, f. eks. *bogk* *3, *löbp* 36, *grædt* 21. I hvert enkelt tilfelle er det derfor umulig å avgjøre om den dobbelte skrivemåte betegner stemt eller ustemt lyd. All dobbeltskrivningen synes dog å dra i den retning at L. H. ikke har kunnet få sin tillærte norske »skolerett-skrivning» (og kanskje sitt eget talemål) til å stemme med de danske regler. Det er klart at *gk* kan betegne ustemt lyd. Det fremgår av eks. som *tagk* 40 (= takk.), *dragk* 30, men at *gk* også har kunnet betegne stemt lyd, viser bl. a. *krigk* 1, *bragka full* 23 (< *bragr*). At også *g* leilighetsvis har kunnet betegne ustemt lyd, viser skrivemåten *gig* for *gikk*. Det skyldes kanskje skrivefeil, men det kan likevel merkes at eks. har paralleller i norsk diplom-språk: *gegh*, *gagh* Skien 1432 (D. N. I 738. Se også Festskr. til Amund B. Larsen s. 184 — hvor VI er trykkfeil for IV). — Like usikker som skrivemåten er av *k*, er den av *p* og *t*.

Noen sikker slutning m. h. t. bruken av stemt eller ustemt klusil i L. H.'s talemål tør man etter dette neppe trekke. Men det at der er så ytterst få eks. på at *p*, *t*, *k* er bevart, *kunde* tyde på at hans talemål hadde *b*, *d*, *g*. Hvor den ustemte klusil er bevart,

kan det være forelegg og tradisjonelt skriftspråk som har virket inn. — Merk også formene *trækraga* 18 og *udan* *7 med bevart fullvokal men stemt klusil. —

Kvantitet.

Da skrivemåten i så høi grad er usikker, tør man neppe trekke bindende slutninger m. h. t. kvantiteten i L. H.'s talemål, men at *skip* kan skrives *skib*, *skipb* 45, *sküppff* 33, *skipp* 44, *skiffp* 46 o. a., kan mulig skyldes en uttale *šibb* el. l. med kort vokal og lang stemt lukkelyd. Skrivemåten: *löff* 14, *löffp* 11, *löbp* 36 vil også muligens kunne forklares ut fra en uttale *lubb* (Sörbygdmålet). — Skrivemåter som *pill* 150, *herpill* 158 (2 gg.) dekker Skeemålets uttale. —

Substantiv.

Nominativ.

Nominativs *r*'en i mask. er som oftest bevart i gamle norrøne navn. Videre fins den i eks. som: *maager* 25, *sultr* 27, *mastrene* 152, *logrin* 14.

Overgangen $-(e)r > e, a$ i eks. *Sigtrygge konge* 31, *Halle* *7, *Gandalfue* 30, *Gutthorme* 66, *Gunnille*, *Astrida* 131 kan mulig skyldes innvirkning fra former som *Haugne* 30, *Hattle* 32. Navn av typen *Gunnhildr* har tidlig fått nomin. end. *-e* (cfr. A. B. Larsen i ANF XIII s. 246.) En uttale med svarabhaktivokal i mask. subst. fins i Vest-Telemark og indre Agder. I dansk er nomin. *r*'en tidlig forsvunnet (cfr. Br. N. G. G. § 404) og synes ikke å ha satt merke etter sig i dialektene.

Genitiv.

Når gen. end. *-a(-ar)* er blitt ombyttet med *-er(-r)* i eks. som *wikinger siduan* 24 til *döder daghe*, *ynglinger tall* *5, *heffnder werth* 63, *alle qvinner deiligist* 12, skyldes det kanskje helst at de gamle gen. former var i oppløsning og »at de skrivende i middelalderens siste århundreder i Norge for en stor del skrev vildt, vden at veiledes af nogen sproglig takt» (A. B. Larsen i ANF XIII 247).

Dobbelt gen. end. fins i *jomfruers* 40, *Jorunders* 14, *Olaffs Geirstaders alfs* *5.

Gen. end. *-ar, -u, -(n)a* er lydrett svekket til *-e*: *ffor sole hide* 11, *findkone söner* 60, *Marie sön* 92, *i yxne lighe* 2, *vdí Menneske lighe* 146. Det siste eks. fins ikke i forelegget. Formen er trolig norsk tradisjonell (med vokalsvekkelse). Ved innvirkning fra religiös skrift og tale vil en gen. form som *Marie sön* lett kunne holde sig (merk også den følgende s.). Fra lovoversettelsen har jeg notert: ottende dagen *iule* 186, karlmanz oc *kono* laglegt sambandh 192.

Etter prep. *til* er gen. vanlig. Etter Kalkar å dömme, er den ikke særlig utbredt i samtidens danske skriftspråk. (Men den fins i dialekter.)

Dativ.

Dativformen: i thenn *viso* 134 viser at dativ har kunnet bli brukt rett (skyldes ikke forelegg). Uttrykket: i thenn *quadu* *5 kan mulig peke mot bruk av særskilte dativformer (selv om end. opr. ikke hörer hjemme her.) Dat. pl. fins i *trollum* 61, *danom* 17 (forelegg), aff west *marom* 29, og som randnote hertil: *af vest møren*.

Pluralis.

Den norröne pl. end *-ar* er i største delen av tilfellene gått over til *-e*. I samtidens danske språk kan det vakle en del (cfr. Sandf. R. § 26, Sandf. C. § 10), likesom man i danske dialekter finner brukt end. *-er* for riksspråkets *-e* (og omvendt). Men da »Flertalsdannelsen er i Almindelighed Nutidens» (Dahlerup Sprh. s. 52), skulde man (som hovedregel) vente end. *-e* for *ā-* og *ō-*stammer. Som norske former som skyldes tradisjonelt skriftspråk (med vokalsvekkelse) eller dialekt må man da kunne opføre: *dverger* *9, *dugker* 49, *klercker* 133, *prester* 133, *stener* 4, *parter* 32, *höwger* 4, *huskarller* 34, *schatter* 6, *skoger* 22. Derimot fins end. *-e* i *gerninge* 142 hvor dansk bruker *-er*. Til dansk *dale* svarer *daler* 134, og til dansk *koste* svarer *stenckekoster* 91.

I svak fem. er fullvokalen bevart i: *sidur, visur, komur, gydiur, biörnekesior* (cfr. under lydverket).

Neutrum pl. mangler i de fleste tilfelle endelse.

Bestemt form.

Pluralendelsene *-e(n)ne* og *-er(n)ne* veksler uten synlig regel. En *r* i stammen bevirker dog ofte at *r*'en i endelsen faller bort. — *r*'en står ved lag hvor dansk skriftspråk ikke har den i: *weggerne* 92, *benckerne* 92, *drengernne* 123. Forholdet er omvendt i: *kistenne* 151, *portene* 132, *danene* 16.

Den neutrale pl. end. *-en(n)* stemmer ikke godt med samtidig dansk språkbruk (cfr. Sandf. C. § 11), og er rimeligst tradisjonell norsk språkbruk da dansk synes å ha opgitt denne böiningsform tidligere undtagen for enkelte ords vedkommende. »Man må dog naturligtvis tage forbehold med hensyn til skånske kilder» (BoT II, s. 33 note.). Eks. er: *tren* 152, *skerenn* 133, *fiellenn* 134, *skiffwen* 100, *haffwenn* 105, *swerden* 128, *lenen* 129, *fylckenn* 13, *herredenn* 16, *hornen* 17, *husenn* 39, *sendebuden* 40, *börnen* 54, *rybbe-nen* 62, *rigkenn* 1, *betzlenn* 12.

Artikel.

Dobbelt bestemmelse til subst. med foranstillet adj. er vanlig.

Artikkelens vokal er synkopert i følgende uttrykk: *i trædt* 11, *af sion* *9, *vdi siönn* 5, *till byn* 29, *tren* 152. Lignende former fins tidlig i norsk (Seip Sprh. s. 238), er vanlige i Østnorsk talemål, og meget brukt i Skånemålene (cfr. Gillis Lech: Skånemålens böjningslära s. 53).

Adjektiv.

Nominativs *r*'en er meget i bruk og kommer også inn i fem.: *en deiliger quinne* 64. — Böiet participform fins i: *war hoyffwen giorde* 75, then siden *war kallade tiuge skeggh* 137. Slike former fins i vest-Telemark, indre Agder og på Vestlandet. I Bohuslän

fins »-e även i participiala bildningar» (Lindroth: Ortn. och dial. forskn. s. 40. Se også Espersen: Bornholmsk ordb. § 209).

Neutrum sing. av adj. på *-lig(h)* kan mangle böining: *herligh weitle* 71, *almenligh tingh* 81, *hemlig snakk* 107.

Pronomen.

Det substantiviske refleksivpronomen heter oftest *seg* hvor dansk reformasjonsspråk har *them*: *de lode sla seg* 130, *de badh T. hielpe seg* 122, hans bud til *menn* at ladhe *seg* döffpe 92, *emellem seg* 1, *sin emellom* 152 (cfr. Aasen).

Det adjektiviske refleksivpronomen heter ofte *sin*: gaff landenn *syn* broder 55, badh *hænne* thett sighe *syn* herre 124, slide *synn tale* 126.

Verb.

Sterke verb. Pret. pres. verb. *vilja*.

Pres. av st. verb dannes i entall regelmessig ved tillegg av end. *-er* (og ikke omlyd). Kortform ofte i *ffar* 72, 141. En gang fins 1. sing. pres. *wille ieg* 35 — vel helst skrivefeil (cfr. dog Aasen). I pres. pl. ender formene på vokal: *skolu wi* 141, *i scholu* 145, *falla de* 147. Ofte er vokalsvekkelse inntrått.

I pres. böin. fins særskilt form for 2. pers. sing.: *du kanst* 125, *du schalt* 125, *tu willt* 93, 128, *westu* 125, 143, *du aff weest* 140.

Det følgende pron. kan ha bevirket at *t'*en er trengt inn i 3. pers. sing.: *kannt tett* *3.

Preteritumsformer som: *fal* *7, *fann* 110, *wan* 1, 31, *lass* 2, *helt* 51, 14 *slang* 55 synes ikke å være særlig utbredt i dansk reformasjonsspråk.

Pret. pl. har omlyd av rotvokalen hvor den kan inntre. — Av eks.: *logho* 16, *fforo* 110, *hullo* 132, *gingo* 69, *lagu* 63, *bito* kan de 4 siste skyldes forelegget. De to første henviser til norsk tradisjon eller dialektuttale.

Ptc. formen *ginget* 35 kan skyldes norsk tradisjonelt skriftspråk. Mulig kan talespråk ha virket inn (cfr. Aasen.). —

Svake verb.

For en del er den tradisjonelle endelse *-ade* bevart i pret. (cfr. under vok. i trykksvak stavelse), men som oftest er vokalreduksjon inntrått.

For en del er endevokalen apokopert: *kalled* 5, *aghted* 38, *lygted* 38, *harmed* 58, *fastedh* 90, *christned* 108, *blotedh* 133, *dyrcked* 133, *neittedh* 94, *iatted* 9, *skynded sig* 135 o. fl. Formen ser ut til å stå like godt foran fremlydende kons. som fremlydende vok. Denne pret. end. stemmer godt med norsk skriveskikk fra senere del av middelalderen. Fra 14. hå. av fins slike former med bevart *d* og bortfalt endevokal (cfr. NTS s. 239).

Ofte ender pret. på *-et*: *samnet* *2, *kallet* 4, *loffuet* 7, *blotet* 15, *agktet* 17, *wogtet* 18, *fastet* 68, *helset* 71, *talet* 89, *afflet* 137, *reffnet* 148, *Kastet* 161, *iettet* 140, *iefwet* 156 (< efa), *elsket* 19, *losnet* 51 o. fl. Fra 14. hå. er også slike former i bruk. (sst. s. 240). Disse formene er ikke vanlige i dansk skriftspråk (Sandf. R. § 38, Sandf. C. § 25), men i Sönderjysk fins de. Å dømme etter nuværende norske dialekter, kan dental ikke ha vært uttalt her. Professor Seip, som sist har behandlet spørsmålet (NTS VII s. 227; se også IV s. 241), formoder at formene kan ha hørt hjemme i et høiere talemål og i lesespråket, og at *t*'en er kommet inn »Zur verdeutlichung des tempus». Bare Bergensdialekten danner et undtak. Her hører pret.-formen med utlydende *-t* til dagligtalen.

Av preteritumsformer med opr. endelse *-de* skal bare nevnes den assimilerte form *brenne* 9 (sml. NTS bd. IV, s. 224 f.).

For sig kan opføres en del verb med nydannet pret. form: *trodde* 4, *thedde* 150, *flydde* 10, *naadde* 50, *strödde* 65; sml. også *skodde* 136 (< *skoda*). — Disse formene med overgang av *d* > *dd* synes å være ukjente i det danske språk. Overgangen er felles for norsk og svensk (NTS IV, s. 234 f.), og fins også i de tidligere danske landskap Skåne og Halland.

En imperativform: *ændt* 139 skyldes kanskje differensiasjon, som naturlig inntrådte foran pron. (Det er professor Seip som har gjort mig opmerksom på dette forhold.) — Uttrykket lyder: *ffulkom och ændt thet* ssom *dweligh dreng*h.

Resymé.

Så ubestemte og tvetydige som de fleste av slutningene ut fra denne undersökelse har vist sig å bli, har den likefullt bragt en del resultater av betydning. Det viser sig nemlig at endog en mann som er sig klart bevisst å ville skrive dansk, og som har lært å skrive dansk og har vært skriver i det danske kanselli i flere år, allikevel ikke kan gjennomføre sin oversettelse etter denne hensikt. Riktignok er grunnlaget dansk, både i lyd- og formverk, men rett som det er, stikker en særnorsk form sig frem.

Hvordan skal disse norske formene rimeligst forklares? Er det rimeligst å söke å forklare dem som tradisjonelle norske skriftformer, eller er det rimeligere at det er norske former som ikke skyldes tradisjon, eller er det begge deler? Det synes rimelig at L. H. har sökt hjelp i sin uttale når hukommelsen slo klikk m. h. t. hvad som var »skriftrett». I tvilstilfelle har han vel også spurt sig hvordan den danske kansler eller bisp eller prest talte. Men på samme tid er det sannsynlig »at man har stræbt at skrive som man havde lært, ikke som man talte» (A. B. Larsen i ANF XIII, s. 244). L. H. har imidlertid lært å skrive både norsk og dansk.

Hos forfattere som Absalon Pedersen, Peder Claussön og Oluf Börgessön har professor Iversen og professor Seip ment å kunne konstatere at deres dialektuttale flere steder skinner igjennem. Det har også for L. H.'s vedkommende vist sig at det er en del former som — hvis den skrevne form dekker den uttalte lyd — peker i en bestemt retning, nemlig mot Söröstlandet. *Skone, buller, dygn* kjennes fra Bohuslän. Formen *vdan* med fullvokal og stemt klusil fins sammesteds.¹ Forvirringen i betegnelsen av *a*-lyden kan få sin naturlige forklaring ut fra bohuslänske lydforhold.² Enkelte kvantitetsforhold viser samme vei. Ytterst lite bruk av stemte klusiler kunde tyde på at L. H. i sitt talemål har brukt stemte. Formen *usulste* er mulig bohuslänsk. Synkopert artikkel-

¹ Fins også på Sörlandet og Sörvestlandet.

² Mulig også ut fra lydforholdene i Stavanger og store deler av Sörvestlandet.

vokal er kjent fra Söröstlandet. At presens av sterke verb aldri har omlyd (undtagen en gang hvor forelegget kan ha skylden), kunde vise mot söröstlandske lydforhold.¹ Den assimilererte form *brenne* er nærmest östlandsk, — mulig også bergensk.²

Stanser man op ved de bevarte fullvokaler i de svake femininendelser, så må man söke dialektgrunnlag annensteds. Kanskje helst i östnorske fjellbygder. Denne vei viser også en del av ordforrådet. — Til dette er imidlertid å si at et ord, likegodt som en lyd (f. eks. diftong), kan ha hatt en större utbredelse for 400 år siden enn nuværende dialektordbøker opplyser om (cfr. BoT I, s. 279, note 2), og leser man diplomer fra reformasjonsårhundredet, vil man se rett som det er at de tradisjonelle (også hypertradisjonelle) fullvok. kommer til syne (DN I 1037, III 1034, 1048, IV 1068, 1060, VI 782,³ 727, VII 557.). Det tör derfor ha noen sannsynlighet for sig å anta at disse formene i oversettelsen kan skyldes tradisjonelt norsk skriftspråk. —

Hvordan har L. H.'s talemål lydt?

På dette spørsmål er det ytterst lite i oversettelsen som kan gi svar. I Danmark har han vel sökt i störst mulig utstrekning å tale slik at det har stukket minst mulig av fra miljöet. Han har f. eks. sagt — med uttale så nær op til dansk som mulig — *Ryer* 52 for *Ryger*, *siersæle* 155 for *sigersæle*, han har sagt: *herbere* 7, og *landzbiering* 27. Han har vel uttalt navnet på landet vort: *Nor(r)ö* 30, 35, 40 osv. el. *Nor(r)e*, 20, 36, o. fl. (*Norro* 112 er kanskje helst skrivefeil — dittografi. Se også Seip: Norge s. 63, 64).

¹ Formene fins også i de fleste bymål på Sörland og Sörvestland.

² Hvis det er riktig at L. H. ikke er den samme som Lau. Jo. Ostmand, hvis *Ostmand* betyr *östlending*, og hvis han har betegnet sig slik for å skille sig ut fra L. H., da skulde det ha noen sannsynlighet for sig å anta at L. H. var "*vestmand*", kanskje fra Sörvestlandet.

³ Rettskjemiker Bruff har undersøkt diplomtet og "har ikke funnet avgjørende likhetspunkter" med L. H.'s skrift, og finner det "meget lite sannsynlig at det er samme person som har skrevet" diplomtet og oversettelsen.

I Norge vil også omgivelsene ha kunnet spille inn. Mulig kan pret. formene på *-et* ha sammenheng med bergensk uttale. Men hvis professor Seips formodning er riktig, kan man altså også her ha å gjøre med et høitideligere talemål. I Norge hvor imidlertid »hver mann . . . i hovedsaken [har] talt sin dialekt» (BoT I, s. 288), der har vel L. H. også brukt sin. Han har kanskje sagt: *Skone, buller, dyg* o. l. Han har vel uttalt *fyllier* *3 og *trætellie* 27 (cfr. også skrivemåten *fyllige* 122, *trætteliger* 27). I Norge har han vel også sagt *Norrie* 156.

Jeg samler her punktvis de særnorske eiendommeligheter i L. H.'s sagaoversettelse.

- I. ca 50 særnorske ord.
- II. Flere lydforhold ved vok. i trykksterk stavelse.
  - 1) Fremlydsforlengelse i: *aaren, aasted, *aare*.
  - 2) Palatalomlyd i *belgfleghen*.
  - 3) Norrön ú bevart i *snu, buhund*.
  - 4) Formene *buller, koos*.
  - 5) Enkelte diftonger bevart.
- III. Fullvokaler stundom bevart i trykksvak stavelse.
- IV. Enkelte ustemte klusiler.
- V. Svarabhaktivokal i subst.
- VI. Pluralformer på *-er*.
- VII. Bestemt neutrum pl. på *-en*.
- VIII. Bruken av refl. pron. *sin* og *seg*.
- IX. Ptc. formen *ginget*.
- X. Nyutviklet verbalklasse på *-dd*.

I dedikasjonen heter det: »hoglerdiste mendh h. Doctor Christiærnn Medicus och Mester Johann. Svanningius pedagogus Begerede och badhe megh vdttschriffue paa Danske aff tesse gamble norske bögher nogle Antiquitates . . .», men samtidig innleder L. H. sin oversettelse med ordene: »Her begynnis en utschrift aff then Norske kronnicke Paa thet mal som wi nu tale here i Norrige». Disse uttalelser synes å være lite overensstemmende. Men man må huske på at den tid L. H. utførte dette arbeidet,

opholdt han sig i Bergen, og at han i flere år hadde vært borte fra sit hjemsted og sikkert fått slipt av flere av sine »provincialfeil». Sikkert er det også »at nordmennene i mange tilfelle kunde lese sitt eget talemål ut av de danske skriftformer», og at »det danske som hövde med norsken, uttalte nordmennene på norsk», så at »deres skriftmål delvis [fikk] et norsk grunnlag, om de så skrev dansk» (Seip: Dansk og norsk etc. s. 16—17). Det behøver derfor ikke fra L. H.'s side å være noen uoverensstemmelse mellom de to uttalelser. Er L. H. fra Bohuslän, blir uttalelsene desto mer forståelige. —

I løpet av det 15. og 16. hå., især som følge av boktrykkerkunsten og reformasjonen, får dansken sterkere og sterkere tak som skriftspråk i Norge, både som regjeringens mål og kirkelig mål, som litteraturmål og rettsmål, og som skriftmål i privat brevskifte. Det kan synes som om det inntrær et ulægelig brudd med det tradisjonelle norske skriftspråk. Det inntrykk får man også ved å lese dedikasjonen til L. H.'s sagaoversettelse. Han bryter bevisst med tradisjonen. Men studerer man hans språk, ser man at bruddet, tross alt, ikke går så dypt. Rent ubevisst bryter den norske tradisjon igjennem den danske grunn, og gjør klart at et norsk skriftspråk ennå er i live.

Egil Johnsen.

Islensk fornrit. II. bindi. Egils saga Skallagrimssonar. Sigurður Nordal gaf út. Hið islenska fornritafélag, Reykjavík MCMXXXIII.

Av det ståtligt planlagda och ståtligt utstyrda samlingsverk för Islands gamla litteratur, som under Sigurður Nordals ledning och med isländska statens understöd börjat utgivnas, ha hittills tvenne volymer utkommit. Den första av dessa, Egils saga, skall här göras till föremål för omnämnande. Då utrymmet icke tillåter mig att gå in på alla detaljer av intresse, skall jag inskränka min granskning till det ur vetenskaplig synpunkt värdefullaste i den nya utgåvan, nämligen inledningen.

Egilssagans källor, säger Nordal, äro av tre slag: muntlig tradition, Egils vers och dikter samt (för smärre partier) skrivna förlagor. Av största vikt för kännedomen om sagans stoffbehandling och sanningsvärde är det att jämföra dess uppgifter med dikternas. Vad beträffar lausavisurna, uppstår emellertid den svårigheten, att ett mycket stort antal av dem äro av omtvistad äkthet. Skulle man endast upptaga de av samtliga modernare forskare godkända stroforna, så komme man till det resultatet, att blott 18 av 48 kunde godtas. Härvidlag är dock att märka, att Sievers, vilken utmönstrat fler strofer än de andra forskare, som i senare tid yttrat sig i frågan, dels i några fall ville låta andra halvstrofer gälla, dels med oäkta ofta menade, att en annan än Egil författat dem, men icke, att de skulle behöva vara sentida förfalskningar. Nordal påpekar själv sidan XIV, hur vanskligt det var att omkring 1200 avgöra, om faderskapet till gamla traderade strofer verkligen var rätt angivet. Oenigheten mellan forskarna är också mindre än vad Nordal vill medge. Av de strofer, som E. Noreen utmönstrade, ha de flesta även utrangerats av E. Sievers och många av den unge Finnur Jónsson. Utom småbarnstrofer och Ljotrvisor skulle vi på detta sätt bli av med nummer 12 (enl. S. dock endast hälften), 14; 27, de sistnämnda 3 dock utan Finnur Jónssons instämmande. Misstagit sig har Noreen ganska säkert beträffande strof 17, ehuru han där haft stöd av F. J., ty dels får det numera anses klart, att Egil verkligen var med vid Wendune, dels har han i Sonatorrek visat sig förvisso kunna sörja en nära anförvant. Med orätt torde Noreen vidare misstänkliggöra strof 55 (F. J. 57). Egils förargelse över sin förstörda kappa är helt säkert ett äkta drag. Månhet om sina ägodelar var för honom utmärkande. Däremot kan han (och den yngre F. J.) gott ha rätt beträffande stroforna 46—47, även om man utgår från Sievers undersökning. Om dessa förklarade nämligen S. blott, att de kunde vara äkta, för så vitt det kom an på personalkurvan, men någon närmare undersökning blev ej företagen (jmf. Författarskapet till Eigla 264). Å andra sidan kände sig S. osäker på

första halvstrofen i visan om Thorolf, varför Noreens och F. J:s dubier där ej heller sakna stöd. Slutligen vill Noreen (knappast med rätta) utmönstra strof 10. Det är alltså *blott två strofer och två halva* av allt vad Noreen velat hävda som oäkta, där han råkar i motsättning till Sievers. Och där har han på andra grunder orätt.

Fortsätter man jämförelsen mellan Sievers och Noreen med hänsyn till de punkter, där S. går längre i tvivel än N., så bör framhåvas, att Noreen blott för sju visor ansett sig finna positiva bevis för Egils författarskap.

Nu har visserligen Sievers, såsom Nordal framhäver, förklarat just tre av dessa icke härröra från Egil. Det skadar inte att något stanna inför dessa tre fall. Beträffande det tredje (halvstrof 58, F. J. 60) är jag böjd att tro, att Sievers misstagit sig. Som jag på anförda ställe framhållit, skedde prövningen av visorna i sagans senare del rätt flyktigt. Vad de två föregående fallen (stroferna 28 och 36) angår, tycker jag däremot, att innehållet stöder Sievers uppfattning. I förra fallet ha vi just ett exempel på en gammal äkta och utmärkt strof, som råkat vilse i traditionen. Jag anser fortfarande, att den vänder sig mot Harald gråfäll eller möjligen Olaf Tryggvason, bäge i motsats mot Erik framstående tempelskändare, och Agrell har visat, att talmagien kommer till sin rätt, även om man håller fast vid sagans uppgifter (Runornas talmystik 135). Man behöver icke med M. Olsen frångå dessa och förmoda, att Egil i stängen inristat de två visorna 28—29. Olsens hypotes har emellertid med förbigående av Agrell helt vunnit Nordals gillande, och den norske runologen har prytt den nya upplagan med en omskrivning i runskrift av de båda stroferna. Även beträffande visa 36 anser jag innehållet tala mot Egils författarskap (jmf. a. a. 36). Detta gäller dock blott första halvstrofen. Vi ha här en ovanligt tydlig förändring av röstläget vid diktionen och en överensstämmelse med den även av Finnur som falsk förklarade 49 jämte de poetiskt kläna 50 (52) och 57 (59). Mot innehållet i andra halvstrofen har jag ingenting att anmärka, men denna del av 36 kan innehålla en medveten efterbildning av en kenning i Arinbjarnarkviða. Och det prosaiska sammanhanget hör till sagans mest misstänkta parti. Jag skulle sålunda vara böjd att med misstro betrakta följande visor: 4—5, 27, 36—41, 46—47, 49—50, 57 samt första hälften av 12 och 48 och att hänföra 28 till en annan gammal skald.

Även visur 29—32 ville Sievers fränkänna Egil. På grund av en lucka i mina anteckningar yttrade jag mig i Förf. till Eigla icke om dessa strofer, men jag vet nu, vilken mening den bortgångne hyste om dem. Om han här träffat rätt, så sprider detta under viss förutsättning ljus över det svåra problemet om Egil i York, vilket Nordal behandlar i nästa paragraf av sin inledning.

Nordal är ense med mig om att utdöma de kompromissförslag, som gjorts av Niedner och Reichardt och styrker min uppfattning om versmåttets lätthet i Höfuðlausn. Men han påpekar också, hur osannolikt det är, att Erik verkligen skulle gett livet åt sin sons dråpare. Detta måste ju även Egil väl hava insett. Nordal intar ingen bestämd ståndpunkt i valet mellan de två huvudmöjligheterna: att Egil oförhappandes råkat i Eriks våld eller frivilligt och planlagt begivit sig till York för att träffa förlikning. Den senare utvägen synes mig förbjuda sig själv just med hänsyn till vad Nordal framdragit om möjligheten att vänta nåd för ett sådant brott, som det Egil begått. Skall här något ändras i sagans framställning, så bör det tvärtom gå i riktning mot att göra Egils uppdykande i York ännu mer oöverlagt än vad sagan låter påskina. Enligt sagan har Egil, som Nordal räknat ut, en god dagsresa på hästryggen från stället, där han lidit skeppsbrott till Eriks residens. Anser man sig emellertid böra fasthålla vid sagans geografiska uppgifter med hänsyn till att dessa ofta äro mycket pålitliga, så är det i alla fall vida lättförklarigare, att Egil gripits av en plötslig lust att träffa Arinbjörn och sätta allt på spel, när han nu av slumpen förts i dennes relativa närhet, än att han efter mogen överläggning planlagt besöket. Denna min uppfattning vinner stöd därigenom, att Egil efter landningen i England måste fått klart för sig, hur vacklande och obetydlig Eriks makt var, vilket han på Island knappast kan ha känt till. Detta har helt säkert sporrat honom till att utföra vågstycket. Enda sättet att göra teorien om det från Island medförda kvädet trovärdig är att ansluta sig till Sievers kritik av de ovannämnda visorna. Nummer 31 är nämligen det säkraste stödet för att Egil skall ha dräpt en son till Erik. Har sagan här låtit sig leda av falsk hemul, så kan i verkligheten Egils brott ha varit av lättare sonat slag. En dråpare har han dock varit, det visar strof 33, om vars äkthet ingen hyser tvivel. Då jag tyvärr ej känner, huruvida Sievers prövning av 29—32 ägde rum under betryggande omständigheter — den avlidne gick som bekant ibland något för hastigt till väga och var icke alltid vid samma goda kroppsliga disposition — vågar jag ej tillmäta hans omdöme om dem så stor betydelse, men jag vill dock nämna, att, som Nordal påpekar, Ragnvald Eriksson icke är omtalad i någon annan källa av värde. Mitt resultat blir på denna punkt, att vilken som helst av båda huvudteserna kan vara riktig, men att ingen av dem kommer till sin rätt hos Nordal. Från hans utgångspunkt bör sagans framställning alldeles avgjort tillerkännas vitsord. Dess berättelse är psykologiskt trovärdig och möjlig. Den motsatta ståndpunkten blir det endast, om man resolut utmönstrar Ragnvald.

Gör man detta, så uppstår den frågan, varifrån dessa och andra formellt tillfredsställande och till sin anda icke oegilska vers här-

stamma, som av ett eller annat skäl misstänkts. Nordal har ett mycket fyndigt uppslag. Egil har på sin ålderdom berättat sin och sina förfäders saga och därvid med gubbålderns skrytsamhet brett på ej så litet. Ävenledes har han passat på att inflika strofer, som han sedermera diktat, förebärande, att de framsagts redan vid den i berättelsen givna situationen. På så sätt kan även en och annan misstänkt strof av Egils förfäder ha tillkommit. Likaledes kunna de två småbarnsversen — menar Nordal med rätta — finna sin förklaring under denna aspekt. Även 29—32 och stroferna från Värmlandståget kunde så förklaras. Från klanganalytisk ståndpunkt möter hinder för detta antagande egentligen blott om undersökningen visat kurvor av annan huvudtyp eller noggrant demonstrerat andra från Egils fysiologiska karakteristika avvikande drag. Vid en flyktigare prövning är det i flera fall sannolikt, att Sievers konstaterat något oäkta utan att då ännu närmare göra sig reda för vad det var. Men under sina sista levnadsår hade han experimenterat fram en s. k. lögnkurva, varmed han fastslog förfalskningar av författarna själva, t. ex. i religiösa urkunder. För de här föreslagna stroferna och ett par av de andra torde Sievers åsikter och Nordals teori kunna stämma överens. Värmlandsstroferna ville ju S. endast eventuellt anse som oäkta.

Inledningens tredje och fjärde avdelningar behandla förhållandet till andra källor samt tideräkningen. Nordal kommer först in på Finnmarksskildringarna, som kunna jämföras med dem hos kung Alfred. Prövningen utfaller tillfredsställande. Nordal anser, att beskrivningen på Finnmarken hämtats ur en skriftlig källa. Det kan ju hända, men den egentliga berättelsen kan gott vara släkttredition ifrån Skallagrims tid, inlärd av Egil och förd vidare ned i ätten, vars litterära påbrå höll i sig ända fram till Snorres dagar. Om man undantar det romanartade partiet om Hildirids-sönernas intriger mot Thorolf, vilket bär tydliga spår av annan härkomst (senare isländsk romantisering) och skickligt inkomponerats i den historiska släktsagan, gäller detta omdöme hela Kvällulfs, Thorolfs och Skallagrims historia före utflyttningen. Vid sagans redigering ha även skriftliga källor använts, som sysslade med de norska kungarnas historia. Angående förhållandet mellan dessa källor och Heimskringla, ansluter sig Nordal till en av Schreiner framförd teori, att de varit begagnade jämväl av Snorre, vilken dock också direkt utnyttjat Eigla. Detta innebär en sammanjämkning av Storms och Gjessings åsikter. På det hela taget föredrar jag Gjessing oblandad. Schreiner anser den bristfälliga presentationen av Berdlu-Kåre i Heimskringla vara det avgörande beviset för att Snorre utnyttjat Eigla (Saga og Oldfun 12). Emellertid har jag sedermera visat, att utebliven eller

otillfredsställande introduktion av förut ej omnämnda personer är en rätt vanlig företeelse i Heimskringla (Förf. till Eigla 115 f.). För detta fall fordras inga märkligare förklaringar än för de andras vidkommande. En annan sak är, att Snorre givetvis bör antas ha känt till Egils saga. Därav följer ej, att han skulle brytt sig om att plocka ut små stycken ur den, där utförligare och äldre framställningar av norsk historia stått honom till buds. Efter att ha granskat sagans ställning till olika Landnámaredaktioner verkställer utgivaren till sist en jämförelse med de engelska källorna till kontroll av sagans skildringar och uppgifter från 900-talets Storbritannien. Detta ger också nyckeln till sagans rätta kronologi och bevisar en viss felaktighet i den lärda isländska tideräkningen för Norges historia under de äldre kungarna. Nordal har efter omsorgsfullaste övervägande och grundlig penetrering av källorna kommit till det resultatet, att min i Förf. till Eigla samt i Sv. Hist. Tidskrift 1929 gjorda uppläggning av sagans kronologi jämte vederbörande slutsatser måste godtagas. Han har även funnit ytterligare bevismaterial för reformens nödvändighet, i det han kraftigt framhåller, att stroferna 16—18 innehålla tydliga indicier för Egils närvaro vid Brunanburgh, varjämte han visar, att Thordis Thorolfsdotters och hennes makes genealogiska data (jag har blott flyktigt berört Thordis) bli rätt orimliga efter gammal räkning. Sedan nu utom de norska forskarna och några specialister på kontinenten även den främste bland isländska filologer anslutit sig till min kronologiska metod, torde denna vid sitt framläggande med största skepsis mottagna del av min undersökning få anses ha definitivt slagit igenom. Detta är däremot icke fallet med det av mina resultat, som i början vann det allmännaste gillande: avlivandet av Snorre som författare till Egils saga. I de två följande avsnitten söker Nordal återinsätta Snorre som auktor, och han har redan vunnit en anhängare i Jón Helgason (Norrøn Litteraturhistorie 150, 180). Med denna del av Nordals framställning vill jag nu syssla.

Till att börja med fastslår Nordal, att sagan upptecknats i den nejd, där hon tillkommit, vilket ju är mycket sannolikt, även om det inte är bergsäkert. Hur gammal är hon då? Av handskrifterna kan man sluta, att 1230 är senast tänkbara tidpunkt. I sagan själv berättar författaren eller lät oss hellre säga redaktören, att folk av gamla mäns utsago tror sig veta, att de ben, som prästen Skapte undersökte, varit Egils. Jag har överskattat detta yttrandes bevisvärde, ty de gamla männen kunna ju ha övertagit utsagan av en föregående generations gamla män, men jag fasthåller vid, att Jón Porkelssons tolkning är den riktiga, och då ligger det ju i alla fall närmast till hands, att de gamla männen varit ögonvittnen vid gravöppningen, som för redaktörens sam-

tida berättat, vad man ansett om fyndet. I så fall kan sagan tidfästas till 1100-talets sista decennier. I denna riktning pekar också ett studium av kungasagans utveckling. Denna börjar som bekant med mera kortfattat författarskap efter lärda mönster, varvid endast utdrag ur det rikt flödande traditionsstoffet göres. Så småningom skrivas även längre sagor, men dessa ha religiös prägel och avfattas på ett lärt och svulstigt språk. Men plötsligt dyker en lång saga i folklig stil, ofta med dennas bästa egenskaper, upp: Sverres saga. Vad kan vara anledningen till att den lärda stilen här får stryka på foten? Männe ej den, att släktsagorna nu nått en så hög utvecklingsgrad, att de kunde tjänstgöra som förebild och villigt anammas av en kung, som ville vinna folket för sin sak? Som Koht i sin bok om sagorna utrett, betraktades på 1100-talet släktsagorna icke såsom historia i lärd medeltida mening. När dessa började upptecknas, kunde man alltså med gott samvete bibehålla den muntliga föredragsstilen, vilken tack vare Sverres föredöme nu även vann insteg i kungasagan. Det förefaller mycket osannolikt, att Sverre och Karl Jónsson varit sådana nydanare på detta område, att släktsagorna sedan fått rätta sig efter dem. Och med tanke på Egilssagens nära förbindelser med verklig rikshistoria, är hon utan tvivel den släktsaga, som först av alla måste ifrågakomma till skriftlig redigering, så länge man utgick från att ren privathistoria eller underhållningsstoff sist borde komma i åtanke. Egilssagan torde alltså för att tala med Koht ha förts i pennan »at the very entrance of the classic age of Icelandic literature». Det är den, som varit läromästarinnan, icke tvärtom. Nordal anser sig ha visat, att den tillhör 1220-talet, men hans skäl äro enligt min mening upprunna ur en felsyn på nedskrivningens betydelse för en sagas konstnärliga standard. Redaktören *kan* vara en sagas huvudförfattare. Är han det, så har sagan sannolikt rätt litet historiskt värde. Eller också har redaktören haft en gestaltningförmåga och språktalang, som voro föregångarnas så överlägsna, att han önskade omarbeta det hela. För Egilssagens vidkommande är det första alternativet icke användbart, och vi ha, när det gäller en så konstnärligt begåvad släkt som Myramännens, ingen anledning förut-sätta det andra. Redaktörens uppgift bör under sådana förhållanden ha legat i att med sagans huvudparti kombinera hithörande stoff från annat håll, taget såväl ur sidogrenar av traditionen som ur skriftliga källor. Detta har han i Egilssagan också alldeles säkert gjort. Jag tvekar dock ej att påstå, att ett visst redaktörs- och kompilationsarbete mycket väl kan ha ägt rum redan före en sagas nedskrivning. I Eigla kan man exempelvis utan svårighet tänka sig, att en begåvad berättare velat göra Thorolf den äldres saga mera spännande genom att sammanfläta dess historiska

huvuddel med den novellartade historien om Hildirids söner. Vad teorien om ordagrann tradering av sagorna angår, så håller jag icke så mycket på den, men jag anser, att sagastilen är tillräckligt konstant för att en berättelse, som en gång utvecklats till mästerskap, vid återberättande och vid nedskrivande endast formellt men icke reellt behövde bli en annan. Man har ej rätt att som Nordal sluta, att mer avslipad stil och bättre komposition är kännetecken på yngre sagor och växande skrivförmåga. Skillnaden kan likaväl elfer — med hänsyn till andra faktorer betydligt hellre — ligga i den olikhet, som förefinnes mellan en konstnärligt kanske halvt yrkesmässigt uppövad berättargåva hos vissa bärare av traditionen och en brist därpå hos andra.

I ej ringa grad arbetar Nordal här och i följande parti även med slutsatser *e silentio*. Detta tycker jag är mindre lämpligt, när det gäller en kultur, där man trots rikligt källmaterial måste operera så mycket med obekanta storheter och där källorna äro förvånansvärt sparsamma på upplysningar om stora kulturfenomen (exempelvis om Eddadiktningen). Hade Snorre ej spelat en sådan roll i Sturlunga saga, så hade vi högst antagligt kommit att sakna kännedom även om hans andel i sagaskrivandet. En intressant del av inledningens femte huvudstycke är slutligen den, där Nordal söker fästa det litterära livets utveckling på Island till de tvenne platserna Odde-Haukadäl på Sydlandet, klostret Pingeyrar på Nordlandet och karakterisera deras olika art. Sydlandet är den historiska stränga vetenskaplighetens säte, Nordlandet det fromma nitets. Men där dyker sedan också Karl Jónsson upp, och på honom får man hos Nordal av anförda grunder intet klart grepp.

Om man med Nordal tror sig kunna utgå från att sagan tillkommit i Borgarfjord på 1220-talet, så ligger det ju snubblande nära att sätta henne i förbindelse med Snorres namn, och om utgivaren inskränkte sig till att söka visa, att Snorre redigerat sagan på ett mera flyktigt sätt, skulle jag ha föga att invända, bortsett från den osannolika kronologien. Även denna svårighet kunde kringgås, om man antog, att sagan förelegat upptecknad under något av 1100-talets sista decennier, men att Snorre utgivit en andra upplaga, måhända försedd ej blott med tillägg utan även med smärre retuscheringar. Nordal hävdar emellertid, att sagan alltigenom är Snorres personliga arbete, visserligen vilande på en rik och god tradition, som levat i landskapet sedan Egils tid, men alltigenom skriven med hans egna ord, bärande hans egna stildrag och hans egen åskådning. För en sådan uppfattning har utgivaren icke lämnat några beaktansvärda skäl, under det motskäl av vikt fortfarande finnas.

Nordal börjar detta sjunde stycke i inledningen med att redo-

göra för Björn Magnússon Ólsens åsikter, av vilka han anser det aldrig mest vara av mig vederlagt. Något vill han dock rädda. Sålunda finner han det vara egendomligt, att Ketil hængs landnám omnämnes i sagan, då detta ägde rum å ett annat område än Skallagrims. Men Ketil har en viktig uppgift i sagan. Han slår ihjäl de förhatliga Hildiridssönerna. Då är det inte mer än rätt, att hans bosättning hedras med utförligt omnämnande. Har emellertid Snorre styrt om införandet, så bevisar det ju endast ett visst inflytande på redigeringen. Nordal anser också, att Heimskringla och Egilssaga visa en enastående objektivitet i inställningen till sina personer. De ta icke så starkt parti för sina hjältar utan låta även motpartens uppfattning komma till sin rätt. Men är icke objektivitet ett allmänt kännetecken för sagorna? Tänk på skildringen av de båda rivalerna i Gunnlaugssagan och i Laxdœla. Eigla är egentligen betydligt lidelsefullare, låt vara att man verkligen får motivering både för Hildiridssönernas och för Gunnhilds fiendskap. Att Eiglas historiska sinne ger vidare perspektiv och intelligentare uppfattning än vad man brukar finna utanför Snorres verk, vill jag ju visst ej bestrida. Ett yttrande ur annaler från 1500-talet, att Snorre »*samsetti Eddu og margar aðrar fræðibækur, íslenzkar sögur*», kan jag inte fästa mig vid, även om Nordal har rätt, när han låter yttrandet återgå på en förlorad annal från 1300-talets början. Finnur Jónsson har visat, att redan detta århundrade hade både vaga och högst felaktiga uppfattningar om olika personers litterära verksamhet (Litteraturhistorie² II: 353 f., 68). Två för Eigla och Heimskringla gemensamma uttryck: *fímtungr Englandz* om Northumberland och *láz at síðu* om klädsel, äro ej heller beviskraftiga. Den förra termen är väl geografiskt allmängods; modetermen kan det ju hända, att Snorre upptagit ur Eigla, ehuru han i Heimskringla förklarar bruket härstamma först från Ólaf kyrres tid.

Viktigare än dessa obetydligheter är den kritik, som Nordal gör mot de av mig framställda skälen, varför Snorre icke skulle kunna ha skrivit sagan. Intar man samma ståndpunkt som jag beträffande arten av hans författarskap, så väga alla dessa skäl mycket lätt; däremot bli de av största vikt från Nordals utgångspunkt. Med rätta har han därför ägnat dem sin särskilda uppmärksamhet. Beträffande de historiska differenserna faller han tillbaka på Ólsens taktik att härleda dem ur Snorres fördjupade studier. Detta är inte alltid så lätt, som det låter. Den olika inställningen till kungarna i Eigla och i Heimskringla förklaras i välstiliserade utredningar ur Snorres bundenhet av traditionen och komplicerade karaktär. De språkliga argument slutligen, som jag samlat genom en noggrann jämförelse av vissa detaljer i Eiglas, Snorra Eddas och Olafssagens språkbruk, syntes väl även

Nordal först övertygande. Men då han märkte, att vissa avvikelser från mina resultat uppstodo, om till grund för jämförelsen lades det äldsta handskriftfragmentet av Egils saga i stället för den av mig överallt utnyttjade Møðruvallabóktexten och då han menade sig i detta fragment kunna återfinna en med Snorres likartad stil, ändrade han uppfattning om värdet av min språkliga prövning. Jag har nu själv genomgått detta brottstycke, som jag på grund av dess alltför ringa omfång ursprungligen inte ansåg mig ha anledning att ta hänsyn till. Av de 22 specialgrupper, som jag uppställt, är det 5, som te sig mindre säkra eller rent av missvisande, om man anser, att det lilla fragmentets antydningar böra generaliseras. Detta gäller proportionen mellan optativ och omskrivning med *skulu*, partikelväxlingen *at — er* samt tre sammanhängande grupper, som beröra direkt anföring. De sistnämnda äro viktigast, ty här kan man utan större risk betrakta fragmentet som utslagsgivande. M-handskriften uttrycker sig kortare, den har därför en tendens till abrupt direkt anföring och en motvilja mot upprepande av anförings verbet. Fragmentet har tendens i motsatt riktning. Särskild vikt lägger Nordal vid dess större ordrikedom. Enbart därigenom blir det dock ej likt Snorre. Det finns icke så få sagor med ordrikare perioder än Eiglas huvudhandskrift. Och det specialfall, som jag i detta sammanhang lagt mest vikt vid — partikeln *ok* framför subjektslös sats rubbas ej av fragmentet. Finnur Jónsson, med vilken jag hade tillfälle diskutera värdet av mina olika specialfall, blev, såsom den utomordentlige paleograf han var, genast på det klara med, att de här nämnda grupperna voro osäkert bevismaterial, och detsamma menade han om ytterligare ett par små grupper. Men det, som återstod, ansåg han värdefullt nog för att i ett för Lundasektionen avsett yttrande kunna skriva: »Hans behandling af hovedspørsmålet betragter jeg som afgørende. Spørsmålet om identiteten af forfatteren til Egilssaga og Heimskringla vil heretter ikke kunne rejses med nogen udsigt til at kunne besvares med ja.»

Enligt min mening borde det ej vara omöjligt att komma till ökad klarhet i denna fråga. Man kunde kanske finna ytterligare uppslag för jämförande stilgranskning. Och man borde dra in även de andra sagorna i jämförelsen. Först då finge man riktigt grepp om det för Snorre och för Eigla verkligt typiska. Författarefrågan är väl knappast ensam värd en dylik undersökning. Men om den lades på bred basis, borde resultat av värde för isländsk filologi i allmänhet kunna framkomma. Ur lexikalisk synpunkt har jag i annat syfte redan bedrivit ganska vidsträckta dylika komparativa studier och jag hoppas bli i tillfälle att med tiden fullfölja planen på en allmän jämförande granskning.

Slutligen berör Nordal i sin kritiska prövning av mina slutsatser även de av Sievers verkställda analyserna om sagans tillblivelse och utveckling samt mina sagversprov. De missuppfattningar, han därvid begår, har jag bemött på annat ställe (Anz. f. d. Alt. 1933: 103) och skall ej uppta utrymmet med att här ånyo ge mig in på dessa saker.

Ett skäl mot Snorre som författare, vilket Nordal ej bemött, men som synes mig icke så betydelselöst, är motsättningen mellan dikt och saga, när det blir fråga om årstiden för Egils Englandsfärd. Den i skaldepoesien så hemmastadde Snorre borde ha rättat till traditionen på denna punkt. Det hade varit mycket enkelt och stället är mycket viktigt för berättelsen. (Jfr Förf. till Eigla 14 ff.). Man erinre sig, att Snorres metod just gick ut på att kontrollera traditionen med skaldediktningens hjälp. Däremot har Nordal givetvis rätt, när han hävdar, att ingen dåtida författare skulle ha kunnat med stöd av Höfuðlausn söka omändra sagan i den utsträckning B. M. Ó. med flera önskat (s. XXV).

Böjelsen att förlägga alla de bästa sagorna till 1200-talet sammanhänger helt säkert med överskattningen av det litterära livets roll för deras utveckling. Den ofta citerade uppgiften om islänningen hos Harald Hårdråde visar ju dock, att redan på 1000-talet en utbildad sagakonst med rik repertoire och historisk pålitlighet existerat. Det spelar ingen roll, om dessa sagor sedermera till mycket stor procent omdanats. I detta sammanhang är huvudsaken, att metod och teknik äro äldre än den lärda litteraturen. Den tidsrymd, som behövdes för att uppnå fulländningen, kan man beräkna rundligt och ändå stanna vid den period, som t. ex. Finnur Jónsson fann naturligast. Egentligen vore det nog en mera givande väg för den litteraturhistoriska forskningen att först söka ytterligare utreda problemet om Snorres förhållande till den muntliga traditionen i de arbeten, som säkrast knytas till hans namn än att nu vilja fästa ytterligare verk vid hans person. Vad menar Snorre med sitt yttrande i företalet till Heimskringla: »*i bók þessi lét ek rita fornar frásagnir — svá sem ek hefi heyrt fróða menn segja*»? Som flera andra viktiga uttalanden i gamla källor är det beklagligt tvetydigt och blir ej klarare av företalet till den särskilda Ólafssagan, där det heter: »*eptir því sem ver höfum numit af fróðom monnom*». Det är dock fullt tillåtligt att översätta dessa ställen, så att de bli ett stöd för uppfattningen, att Snorre från bärare av historisk tradition avlyssnat och inlärt sammanhängande sagor. Till och med teorien om utanläsning kan få ett stöd, om man betonar *svá*, översätter *segja* med 'framsäga', 'läsa upp' och '*nema*' med 'inlära utantill'. Men även om det skulle härröra från Snorres eget konstmässiga föredrag, har Heimskringla utan tvivel ett starkt inslag av muntlig saga. För min del finner

jag det t. ex. ej orimligt, att den grötmyndiga jovialiteten i Olaf Skötkonungs förmaningstal till Hjalte är ett levande minne av en förefallen händelse, så äkta verkar den — och så svensk.

Axel Olrik kontrasterade en gång »det rolige, kølige, afklarede» hos Snorre med »det Brus fra Undergrunden, der bærer Egils Saga». Hade Nordal velat invända något häremot, så hade han kunnat säga, att i Eigla Arinbjörn verkligen är en gestalt efter Snorres sinne. Men i huvudsak har Ollriks instinkt låtit honom ta fasta på en konstnärlig skillnad, som går tillräckligt på djupet för att även den tala mot ett intimare band mellan sagan och Snorre. Och Arinbjörns väsen är ej en litterär skapelse. Egils diktning vittnar noggsamt om dess verklighetshalt.

Men nu må vara nog ordad om Snorre! Skillnaderna mellan Nordals uppfattning och min äro betydande nog, men jag är säker på att det som förenar oss är viktigare.

Till sist följer i inledningen en instruktiv redogörelse för handskrifterna samt för tidigare upplagor och översättningar, varjämte en kort redogörelse lämnas för den egna utgåvan. Det skulle föra för långt att granska även textkommentaren. Jag får av utrymmebrist här sätta punkt och tillönska den under så gynnsamma auspiciër påbörjade serien den lyckosammaste fortsättning.

Per Wieselgren.

Finnur Jónsson, Seks Afhandlingar om Eddadigtene. C. E. C. Gads Forlag, København 1933, 185 s.

Det är blott en bråkdel av vad Finnur Jónsson skrivit om Eddadikterna, som kommit till omtryck i föreliggande volym. Men det är en representativ samling uppsatser från forskarens senare år. De behandla alla mycket centrala frågor. Med eddahandskrifternas tillkomst och de av oss kända codices' förhållande till tidigare samlingar eller till det ouppptecknade beståndet av eddadikter befatta sig de tvenne första avhandlingarna. F. J. kommer till det resultatet, att en fylligare samling dikter stått till Snorres förfogande än dem vi känna och att senare samlare låtit sig ledas av principer, vilka varit ödesdigra för vår kunskap om Eddan. Dessa riktlinjer kallar F. J. sagapricipen och översiktprincipen. Deras tillämpning har kunnat leda till för oss beklagliga uteslutningar och till prosasammandrag av för samlaren ännu i sin helhet bekanta dikter. Under det att andra forskare varit benägna att härleda det prosaiska fyllnadsgodset mellan olika eddastrofer och den på sina håll förekommande väx-

lingen av olika versmått ur det bristfälliga diktbestånd, som stod till samlarens förfogande, utgår F. J. tvärtom från en viss *embarras de richesse* hos samlaren. Teoretiskt sett äro båda åskådningarna väl möjliga. Ser man på detaljmotiveringen torde F. J:s esomoftast visa sig förklara enskildheterna bättre.

I den fjärde av uppsatserna söker F. J. visa, att det inom Codex Regius finnes ett visst längre parti, där prosan ej bör förklaras såsom samlarens sammandrag utan såsom återgivande av bitar ur en saga om Sigurd, begagnad även av Snorre och framförallt av Völsungasagans redaktör. Att denna hypotes står sig och att Sigurdssagan för Völsungasagan spelar en ännu mycket större roll än F. J. ville hävda, har jag genom egna undersökningar ansett mig kunna konstatera (Quellenstudien zur Völsungasaga, Tartu 1935). Härifrån är steget kort till den femte och längsta av uppsatserna, den om sägenformen i hjältedikterna. Här har F. J. nedlagt och belyst sin uppfattning av sammanhanget mellan olika Sigurds- och Helgekvad och kommenterat deras innehåll. Hans brist på sinne för konstnärliga imponderabilia har ofta ofördelaktigt inverkat på de här framförda åsikterna. Å andra sidan har hans sunnda omdöme och fallenhet att söka enkla, närliggande förklaringar varit en fördel även här. Och arbetshypotesen om samlarens förfaringssätt har varit en god hjälp vid analysen. En mängd detaljer ur dessa studier har jag i det nämnda arbetet haft anledning att ta ställning till och skall inte här ånyo komma in på dem. Som ett där ej berört exempel på F. J:s motvilja att ta hänsyn till poetiska stämningslägen kan nämnas hans mindre lyckade behandling av Guðrúnarhvöt, vars sista strofer han aldrig kunde fatta i deras sammanhang med de föregående.

Ett par uppsatser behandla slutligen metriska och textkritiska frågor. Så är fallet med den tredje. F. J. visar sig här som en ännu på ålderns dagar övertygad anhängare av det i hans ungdom epokgörande femtypsystemet. Han försvarar vidare bruket av kontraherade former i eddaeditionerna och genomgår deras förekomst i handskrifterna, och han redogör för sina textkritiska principer, vilkas rättmätighet han söker praktiskt visa genom att avhandla ett fall, där han av glömska behandlat en text, som om den blott funnits i en handskrift, varvid hans rättelser sedan visade sig vara i god överensstämmelse med den bortglömda handskriftens text. Man bör alltså vara försiktig men icke överhövan, menar han. Den sista uppsatsen är en polemik mot Ernst A. Kocks tolkningar av dunkla eddaställen. Om fejden mellan dessa lärde har nyligen en kompetentare penna yttrat sig i Arkiv, varför jag icke anser mig behöva ingå på saken.

De sex avhandlingarna äro en synnerligen lämplig läsning för

den som vill vinna ett personligt intryck av den bortgångne forskaren. En viss lättvindighet i bevisföringen, raskhet i om-dömena och nyktert fantasilös behandling av materialet framträda här och var men kunna icke förtaga helhetsbilden av imponerande kunnighet och av en praktfull karaktär.

Per Wieselgren.

J. H. Bredsdorffs Udvalgte Afhandlinger indenfor Sprogvidenskab og Runologi. Udgivet af Jørgen Glahder (Levin & Munksgaards Forlag, København 1933).

Der er al Grund til at være Jørgen Glahder taknemmelig for det Udvalg af J. H. Bredsdorffs filologiske Afhandlinger, som han paa Carlsbergfondets Bekostning har besørget for Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Bredsdorffs Indsats paa Sprogforskningens Omraade er saa værdifuld, at den fortjener at blive stærkt understreget i Linguisternes Bevidsthed, og samtidig med Fremkomsten af Raskudgaven maatte det fra flere Sider fremsatte Ønske om lettere Adgang end hidtil til det vigtigste af det, Bredsdorff har skrevet, naturligt virke med øget Vægt.

Glahders Udvalg omfatter ni Afhandlinger: Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer, Om Sproget paa de danske Øer i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede, Om Forholdet mellem de forskjellige Grene af den germaniske Sprogstamme, to Afhandlinger om Lydgengivelse og fire om Runeforskning. Man savner Chladnioversættelsen fra 1828, der ved Bredsdorffs Tilslutning til eller Afstandtagen fra Chladni aabner videre Perspektiver, end Glahders Kommentar til Afhandlingen »Om Tegn for de enkelte Lyddele i de europæiske Sprog» (i hvilken nogle af Bredsdorffs Anmærkninger til Chladni gengives) lader skimte igennem. Endvidere kunde man med Rette have ventet en fuldstændig Fortegnelse over alle Bredsdorffs selvstændige filologiske Smaating, hans Anmeldelser og Bemærkninger til Anmeldelser af hans egne Afhandlinger, samt en Vurdering af hans Medarbejderskab ved Videnskabernes Selskabs Danske Ordbog.

Den i den sprogvidenskabelige Litteratur hyppigt citerede Afhandling: »Om Aarsagerne til Sprogenes Forandringer» (1821) viser, trods Paavirkning fra Rask, stor Selvstændighed. Bredsdorff tilskriver Fejlhør og Fejlhuskning, urigtig Forstaaen, Trangen til Magelighed og Analogiens Virken en rimelig Indflydelse paa Ændringerne i Sproget; derimod overdriver han i høj Grad Virkningerne af Taleorganernes Ufuldkommenhed og betragter uden nøjere Begrundelse en Række Lyd som særlig vanskelige. Han

tænker sig paa det lydlige Omraade paa mange Punkter en bevidst Udbedring af Sproget fra de talendes Side og gaar derved langt ud over, hvad man med Rimelighed kan tilskrive Bestræbelser efter Tydelighed; sml. f. Eks. »Hvad der i det Italienske var uo, blev i det Spanske til ue, fordi man vilde forebygge, at u og o skulde smelte sammen igjen» (Glahder S. 20). Velklangen forkaster han som Aarsag til Forandring.

I Afhandlingen: »Om Forholdet mellem de forskjellige Grene af den germaniske Sprogstamme» (1833) ser han klarere end Rask; han kan ikke gaa med til at slaa Gotisk og Tysk sammen, men hævder Tilstedeværelsen af tre sideordnede Sprogrene i Germanisk: Nordisk, Tysk og Gotisk.

I de to Afhandlinger: »Prøve af en efter Udtalen indrettet dansk Retskrivning» (1817) og »Om Tegn for de enkelte Lyddele i de europæiske Sprog» (1833) er han paa enkelte Punkter ualmindelig fintmærkende; i andre Henseender er hans Gengivelse meget grov; i førstnævnte Afhandling giver han af Hensyn til Vanskeligheder ved Trykningen Afkald paa at betegne Kvantitet og Tryk (Stødet, som han ikke omtaler, kunde han næppe skelne med Sikkerhed); i sidstnævnte Afhandling indfører han Betegnelser for Kvantitet og Tryk, men giver kun en yderst grov Lydgengivelse; hans Vokalskema omfatter f. Eks. kun 11 Varianter. Men hans System er bedre, end det ser ud til for en Fonetiker, idet det til en vis Grad maa opfattes »fonologisk». Dette fremgaar tydeligt af Chladnioversættelsen; til Chladnis Ord om Vokalerne: »Der er 10 af dem, foruden en Vocalerne noget lignende Lyd S'va» føjer Bredsdorff: »Efter min Mening er Antallet af Vocalerne langt større og kan slet ikke bestemmes» (Tidsskr. f. Naturvid. V 176).

Som Runeskriftforsker er Bredsdorff i sin Argumentation nu og da næsten lige saa fantasifuld som Worm, men trods daarligt Kildemateriale og et enkelt Fejlspor arbejder han sig stadig frem mod en rigtigere Erkendelse af Runeskriftens Oprindelse. Som Runeskrifttyder har hans Læsning af Guldhornsindskriften: EKHLEVAGASTIM HOLTINGOM HORNO TAVIDO, der kun med Hensyn til Runerne Y og F afviger fra den nu almindeligste Læsemaade, sikret ham en Hædersplads i dansk Forskning.

Teksten er fortrinlig; der er gjort et stort Arbejde for at verificere Citater og Henvisninger, og det er i de fleste Tilfælde lykkedes Udgiveren at finde de Kilder (og de Udgaver), som Bredsdorff har benyttet. Det vilde for Benytteren af Udgaven have været en Fordel, om samtlige Afvigelser fra Originalerne havde været anført under Teksten.

I Kommentaren anføres til 14,20 i Anledning af »det lukte i» ... »lukket bruges her i nuværende betydning: med ringe mundåbning. Rasks brug i Prisskriftet (I 62) er helt anderledes.» Dette

er ikke korrekt; Rask siger ganske vist: »de aabne ere i Dansken *i* og *y*, der ligesom ende med *j*, og *u* ...»; men i »Tillæg og Rettelser» ændrer han det og foretrækker at kalde *i*, *u*, *y* for »lukte» og *a*, *e*, *o*, *æ*, *ö* for aabne og beder Læseren foretage den nødvendige Ombytning, hvor disse Kunstord forekommer. Side 186 nederst tilskriver Udgiveren det en vis Usikkerhed hos Bredsdorff, at *av* (*af*) gengives forskelligt og jævnfører hermed, at »oversat» 83,5 har Konsonant (*v*) i første Stavelse, medens »overveje» 89,9 begynder med Diftong. Det drejer sig her (som vist ogsaa ved *av*) om en Stilforskel; endnu høres Læseudtalen [ɔ:vør-] i danske Provinsskoler og det er den, Bredsdorff gengiver.

Christen Møller.

Studia Germanica, tillägnade Ernst Albin Kock den 6 December 1934. Lund 1934, Carl Bloms Boktryckeri. 462 Seiten gr. 8:o mit 6 Karten, Preis 18 schwed. Kronen.

Diese mit einem wohlgelungenen Bilde des Jubilars geschmückte Festschrift enthält 49 Beiträge schwedischer und ausländischer Freunde und Fachgenossen des verehrten Erneuerers der Skaldenforschung. Hervorgehoben sei zunächst des Lunder Anglisten Eilert Ekwall Studie über 'Grims Ditch', S. 41 bis 44. Er vergleicht diesen in England als Bezeichnung alter Erdwerke häufig auftretenden Ortsnamen mit zwei ähnlichen Toponomastica, *Wansdyke* und *Devil's Ditch*. Ersteres ist schon 903 und 934 als *Wodnes dic* bezeugt ('*the dyke made bei Woden*', S. 42). So enthält auch *Grim's Ditch* nach E. den Namen eines übernatürlichen Wesens, und zwar meint er in diesem *Grimr* ebenfalls *Wodan* sehen zu sollen, der bekanntlich *Grímnismál* 46, 1 sich *Grímr* nennt, ein Name, der als Epitheton des obersten Germanengottes also mindestens in die Zeit vor der Auswanderung der Angelsachsen nach Britannien zurückgehe und keine späte skandinavische Erfindung sei (S. 43). Auch *Grimsbury*, 'Grims Burg', *Grimley*, *Grimsworth*, *Grimshoe* (aus *Grimshaugr) werden vom Verfasser hierher gestellt. Letzterer gehört nach *Norfolk*, wo es viele Hunderte von nordischen Ortsnamen gibt. — Hieran schliesst sich eine Studie von George T. Flom: 'Did Old Icelandic have vowel harmony?' mit dem Ergebnis, dass die Predigten auf den Blättern 43—44 und 57—61 des von Wisén herausgegebenen altisländischen Homilienbuches in der Tat Vokalharmonie aufweisen. Der amerikanische Gelehrte stützt sich hierbei auf meine in den Beiträgen zur Geschichte der deutschen Sprache, Band XXXVIII, Seite 459—500 veröffentlichten Studien 'Zum Stockholmer Homilienbuch', worin

ich bereits ähnliche Beobachtungen vorgetragen habe. — Dem eigensten Arbeitsgebiet E. A. Kocks gilt die Arbeit von Felix Genzmer über die ersten Gesätze der Thörsdräpa, die er eingangs als das schwierigste Skaldengedicht bezeichnet. Er kommt zu dem Schluss, dass dieses Urteil nicht durchaus zutreffe. 'Die Wortstellung', sagt er, 'ist denkbar einfach; sie bleibt annähernd im Rahmen des auch heute im Deutschen Möglichen... Die Umschreibungen sind nicht besonders verwickelt.' Im Wortgebrauch sei der Dichter allerdings sehr eigenwillig. Er bilde neue Wörter wie *flugstaltir*, *herpruma*, *gammleioð*, er liebe anscheinend die Doppeldeutigkeit und schaffe Wortverbindungen, die von den alltäglichen abweichen, z. B. *fellir fjqrnets* oder *gedströng ganga*. Allerdings zeige uns dies Bild nur der überlieferte, nicht der »berichtigte« Text der Kopenhagener Ausgabe. S. 107 ff. finden sich 'Zwei Anmerkungen zur Wortstellung im Altenglischen' von Fr. Klaeber in Berlin, die von der Trennung zusammengehöriger Wörter handeln, 1. in Erweiterungsgruppen (Typus: *god man and orfæst*); 2. in Appositionsgruppen (Typus: *Ingeld forþferde, Ines broþur*), welche beide durch zahlreiche Beispiele belegt und S. 110 ff. in gemeingermanischen Zusammenhang gebracht werden. Ein zweiter Teil dieser Abhandlung behandelt den schon von Kock beobachteten Fall, dass ein Teil des Satzes dem einführenden Worte vorangestellt wird, eine Erscheinung, die psychologisch leicht erklärbar ist und auch in andern Sprachen beobachtet werden kann, so im Altnordischen, wo Grímnismál 36 begegnet: *Hrist ok Mist vil ek at mér horn beri*. Für beide Gruppen von Ausdrucksweisen findet der Verfasser die Formel: »Zeugnisse für sprachliche Zwecktätigkeit und Ausdruckstätigkeit.« — Gudmund Schütte steuert eine Arbeit über »zwei epische Motive« bei: *den handlende Kvinde og den ombejlede Kvinde*, die er auch in seinem deutsch geschriebenen Buche »Gotthiod und Utgard« (Kopenhagen 1935) verwertet hat. Wertvoll ist I. Reichborn-Kjenneruds Beitrag über den alten Zwergenglauben S. 278—288 mit dankenswerten Belegen über das Aussehen, die Aufenthaltsorte, die Gemütsart, Begabung und die verschiedenen Geschicklichkeiten dieser kleinen Wesen. Auch die Rolle der Zwerge als Vertreter der Toten wird behandelt und gezeigt, dass die Verwandtschaft jener mit den Elben keineswegs jungen Datums ist, wie z. B. die Zwergennamen *Álfr*, *Gandálfr*, *Vindálfr* und *Álfrigg* veranschaulichen können. Das überzeugende Ergebnis dieser Arbeit ist das, dass der Zwerg keineswegs, wie de Boor behauptet hat,¹ dem norwegischen Volksglauben fremd war oder ist.

¹ Siehe Festschrift für Eugen Mogk zum 70. Geburtstag 19. Juli 1924, Halle, Max Niemeyer 1924, S. 536 ff., besonders S. 538.

Erik Rooth, der Nachfolger des Jubilars an der südschwedischen Universität, skriver över das Heliandproblem, Olai Skulerud över Diphthongiering einfacher Vokale in den Mundarten von Söre Sunnmöre, Wolfgang Stammer S. 349 ff. över *Drier hande kleit*, Jan de Vries över Odin am Baume, und Walter Åkerlund liefert eine Wortstudie über isländisches *hvílikr*, das er mit gotischem *hvileiks* gleichsetzt (S. 417; vgl. S. 420). Endlich behandeln Emil Öhmann Nachkommen der mitteldeutschen Kollektiva auf *ge-*-(*e*)*ze* in heutigen deutschen Mundarten und Nathan Lindqvist 'Urspårade ord i dialektgeografisk belysning' S. 433—462. Von dem Ganzen darf behauptet werden, dass es des Gelehrten, dem es gewidmet ist, und dem die Berliner Philosophische Fakultät ehrenhalber den Doktorhut verliehen hat, durchaus würdig ist.

Berlin-Charlottenburg.

Gustav Neckel.

F. Holthausen, *Gotisches etymologisches Wörterbuch (Germanische Bibliothek, begr. von W. Streitberg, 4. Reihe, 8. Band), Heidelberg (Winter) 1934.*

»Daß neben dem umfangreichen, jetzt aber veralteten und nicht immer zuverlässigen etymologischen Wörterbuch der gotischen Sprache von S. Feist ein kurzgefaßtes, dem heutigen Stande der Forschung entsprechendes und auch für den Studierenden erschwingliches Buch Berechtigung hat, wird keines Beweises bedürfen«. Så inleder förf. till den nya gotiska etymologiska ordboken sitt företal. Emellertid måste det genast fastslås, att denna nya ordbok varken är »immer zuverlässig» eller motsvarar forskningens nuvarande ståndpunkt.

Art. *faühō* lyder som följer: »*faühō* f. 'Füchsin', ais. *fōa*, mnd. *vohe*, ahd. *foha* neben ae. ne. *fox*, as. *fohs*, ahd. *fuhs* 'Fuchs', ais. *fox* 'Betrug', ae. *foxung* 'List', *fyxan* 'betrügen' zu russ. *puch* 'feines Wollhaar', *pušój továr* 'Pelzwerk', ai. *pučča-* 'Schwanz'.» Vad som hjudes är alltså endast en sammanställning av etymologiskt (ev.) besläktade glosor, utan några utredningar, utan någon ansats till ordhistoria. Vem har nytta av detta? Den i den etymologiska tekniken förfarne kan ganska lätt göra sammanställningen själv — med egen kontroll —, nybörjaren förstår antagligen ingenting av det hela. En »etymologisk» ordbok, som om *haijiwisks* endast meddelar, att det hör till *haiji*, som om *afētja* och *afdrugkja* endast meddelar, att orden höra till *itan* och *drigkan*, utan att utreda hur *af-* i *afētja* förhåller sig till *of-* i det likväl anförda fvn. *of-āt*, förtjänar knappt att kallas etymologisk. Beträffande förbiseenden av nyare litteratur reserverar

sig förf. själv i förordet. Här må blott antecknas, att *filudeisei* behandlas som det synes utan kännedom om Marstrandens enligt rec:s mening evidenta etymologi (Festskr. til Hj. Falk 1927, s. 293 ff.; jfr Norsk tidsskr. f. sprogvid. 4, s. 421 f.).

Då förf. s. VI uttalar: »Mit unsicheren oder zweifelhaften [Etymologien] wollte und konnte ich das kleine Buch nicht belasten», väcker det en viss förvåning, att han åter framför en etymologi som *ak* 'men': fvn. *aka*, lat. *age*, gr. *ἄγε* 'välän'. — Att pref. *dis-* utan tvekan betecknas som lån från lat. *dis-* synes också stå i motsats till förf:s nyss citerade grundsats.

Som så ofta är fallet med handböcker, är ordboken, synes det rec., alltför dogmatisk, alltför bestämd i sina uppgifter om tvivelaktiga saker. Varför utan vidare uppföra *bauān* som uppslagsform, när det dock är mycket omtvistat, om vi höra läsa *bāuan* eller *bauān*? Varför dekretera, att vi ha *ā* i ord som *bokareis*? Varför ge uppslagsformen »*mēki* n.» i st. f. »*mēkeis m. eller *mēki n.»?

Utom orden i den gotiska bibeln och Skeireins har förf. medtagit egennamn och i romanska språk upptagna got. ord. Beklagansvärt är under sådana omständigheter, att H:s bok kommer ungefär samtidigt med Gamillschegs *Romania germanica I* (Pauls Grundriß XI: 1), så att förf. icke kunnat tillgodogöra sig detta stora och viktiga verk. — Goda skäl har förf. haft att icke medta Busbecqs kringotiska glosor, vilka med rätta betecknas som »recht zweifelhaft» (som tvivelaktigt vill rec. också beteckna det s. v. *swultawairþja* anförda *schuualth* 'mors').

Med anförande av ordmaterial från de urnord. inskrifterna är förf. mycket sparsam. I den mån detta beror på försiktighet gentemot ett onekligen ytterst osäkert material, är härom endast gott att säga. Men i en mängd fall utelämnas urnord. ord, som veterligen äro fullständigt obestridda i fråga om både läsning och översättning. Några exempel: *gudja*: urn. *gudija* (Nordhuglen); *haitan*: urn. *haitinax* p. p. (Tanum), *haite* 'heter' (passim); *haurn*: urn. *horna* (Gallehus, Ström); *liufs*: urn. *liubu* adj. f. (Opedal); *magus*: urn. *magu* m. (Kjölevik); *runa*: urn. *runox* pl. etc. (Järsberg, Tjurkö); *slahan*: urn. *slaginarx* p. p. (Möjebro); *wisan*: urn. *was* pret. (Tanum). — Att utan stjärna anförda konstruerade urn. nom.-former o. d. är icke försvarligt. Något »urnord. *halaibe*» finns icke, blott *halaiban* Tune. Var finns urn. *jah* 'och' styrkt?

Till belysning av arbetets tillförlitlighet i detaljer meddelar jag här resultatet av några få stickprov avseende det övriga nordiska ordmaterialet.

arbi n. jämställes med »ais. *arfr*». — *atta*: »ais. *atti*». Ett fvn. *atti* förekommer veterligen blott som svärnamn, mansnamn

och adj. ('trættekjær'). — *bagms* 'baum': »aschwed. *bagn*». Något dylikt fsv. ord med bet. 'träd' existerar ej. En gång belagt finns *baghn* (SML, cod. B) 'stockfälla, gillerstock' som v. l. till textcod. *bakn* (jfr Olson, De appell. subst. bildn. s. 296, 298). Snarast är *baghn* en senare utveckling av *bakn*. — *balwjan*: »ais. *bólva* 'verfluchen'. Nordiska ordböcker ha säkert med rätta *bólva* (pret. *-āða*). — *bleipei*: »vgl. ais. *blīða*». Varför ej hellre anföra fvn. *blīði*? — **brasa*: övers. 'feuer' för sv. *brasa* är vilseledande. — *bugjan* 'kaufen': att som motsvarighet härtill utan vidare anföra »ais. *byggja*» är otillåtligt. — *daila*: »ais. *dēila*, ahd. *teila* 'Teilung'.» Fvn. *deila* betyder endast 'tvist'. — *faúragaggja*: att här hänvisa till »ais. *undingi*» men icke till *foringi* förefaller egendomligt. — *fill*: »ais. *fell*, *fjall*». Det sista finns icke (abstraherat ur det problematiska *berfiáll* Vkv.). — *frōdei*: »ais. *frēdi*», läs *frēdi*. — *giutan*: »ais. *gjöta*» betyder icke 'werfen' utan just 'giessen'. — *haldan*: här anföres utom »ais. *halda*» även »aschwed. *halla* < **halpan*! — *hiwi*: att jämföra »ais. *hý* 'Flaum'» är något oförsiktigt (jfr Hellquist); i st. f. »schwed. *hy*» kan sättas »aschwed.» — *happjan*: källan till »schwed. dial. *hwā*», verb, skulle vara av intresse att uppspåra. T. v. kan man förmoda, att det är fråga om subst. »*hvaa* f. fradge», av Rietz uppgivet från Västergötland efter kyrkoherden D. Danelius. — *is* 1. 'er': var finns »anord. *es*, *is*, *er*, *ir*» med bet. 'er'? — *ga-krōtōn*: »aschwed. *krōta-s* 'brechen'. Hos Söderwall finns — med ett citat från LfK, skrivet *krootas* — *krotas* "bråka?"(!) — *ga-malwjan*: »vgl. ais. *mólva* 'zerbrechen'. Det fvn. verbet är ἀπαξ λεγόμενον (Ls. 43) och är säkerligen att läsa *mólva* (Bugge, Fornkv. 401). — *manags*: hänvisningen »anord. *mangr*» är vilseledande (vad som menas med »anord.» omtalas f. ö. ingenstädes). — *nahts*: »ais. *nōtt*». Beteckningen *ō* användes f. ö. icke. — *sauþs*: »agut. (aldrig förklarad förkortning) *sauþ* n. 'Quelle', läs: **sauþr* m. 'Brunnen'. — *seips*: »ais. *sidan*», läs *sidan*. — *silba*: »ai. (sic! enligt förkortningslistan 'altindisch'; samma fel under *sitls*: »ai. *sjotull*) *själfr*». När förf. skriver *kalfr*, ej *kälfr*, så finns ingen anledning att ange långt *ā*. Ännu värre äro formerna »*själd-sēnn*», »*sjaldan*» s. v. *sildaleiks*. — *skaun(ei)s*: »ais. *skjóni* 'Schimmel'. Något dylikt ord kan jag ej finna. Jfr n i s l. *skjóni* n. pr. '(N a v n p a a e n) broget Hest' Blöndal. — *dis-skreitan*: »aschwed. *hrīta*» gör ett förbluffande intryck. — *stibma*: att anföra »schwed. *stämma*» som första motsvarighet är meningslöst, då detta ord säkert är lån från mlt. (Hellquist o. s. v.). — *stiur*: »ais. *stjórr*» existerar säkerligen icke. — *wilwa*: vid detta alldeles isolerade ord hade en hänvisning till runsv. *ualua* (Sigtunadosan) ej varit ur vägen.

Att många av ovan anförda oriktigheter återfinnas i Feists ordbok gör saken knappast bättre och ställer förf:s uttalande

om sin föregångare (se ovan) i en mindre sympatisk belysning. Totalomdömet om H:s bok kan knappast bli annat än att den icke motsvarar de krav man har rätt att ställa. Man frestas att fråga: vem redigerar egentligen numera Winters av Wilh. Streitberg grundade »Germanische Bibliothek»?

Lund.

E. Noreen.

Valter Jansson, Fornsvenska legendariet. Handskrifter och språk. XXIX + 241 s. + 5 pl. (stilprov). Ak. avh. Uppsala 1934. (= Nordiska texter och undersökningar utgivna i Uppsala av Bengt Hesselman, 4.)

De handskrifter som tillsammans bilda det s. k. fornsvenska legendariet, d. v. s. framför allt Codex Bureanus, Codex Bildstenianus och Codex Passionarius, tillhöra våra viktigaste fornspråkliga urkunder. Trots allt det som tidigare skrivits om dem — särskilt böra namnen Ottelin och Hultman ihågkommas —, måste det framstå som synnerligen lockande uppgifter att försöka närmare bestämma dessa handskrifters nedskrivningstid, proveniens, inbördes förhållande och deras språk i allmänhet. Åt detta arbete har Janssons avhandling ägnats, och det må genast sägas ifrån, att han på ett hedrande sätt skilt sig från den i många avseenden krävande uppgiften. Avhandlingen vittnar om grundlig kännedom om handskrifter och medeltida legendmaterial, säker insikt i fornspråklig och dialektal facklitteratur och ett redligt bemödande att på grundval av stora och tillförlitliga materialsamlingar och under allt vederbörligt hänsynstagande till olika faktorer riktigt bedöma legendariets språk och därav draga slutsatser, som bestyrka eller kullkasta tidigare forskares teorier eller som på nya områden komplettera vårt vetande om fornsvenskan.

Av avhandlingens båda huvuddelar behandlar den förra (s. 20—88) de förefintliga handskrifterna och deras inbördes förhållande, under det att den senare och större redogör för själva språket dels i de olika handskrifterna, dels i det ursprungliga legendarium som måste tänkas ha en gång existerat. Det avslutande kapitlet, s. 234—241, ger en sammanfattande översikt över de vunna resultaten.

I en lång inledning (s. 1—19) diskuteras bl. a. legendariets innehåll och dess föregångare på utländskt område. De legendsamlingar, som Georg Stephens sammanfattade under titeln Ett

fornsvenskt legendarium,¹ återgå, såsom redan Stephens framhållit, till stor del på Jacobus de Voragine under tiden 1263—1273 skrivna arbete *Legenda aurea*. N. Geber har i *Studier tillägnade Henrik Schück* (1905) påpekat, att författaren till det svenska legendariet känt till den s. k. *Sächsische Weltchronik*, sannolikt fullbordad mellan 1237 och 1250, och att åtskilligt av legendariets innehåll återgår på en redaktion från år 1276 av Martinus Oppaviensis' krönika. Om och i vilken utsträckning det svenska legendariet är översatt från en tysk eller en latinsk förlaga, och om denna eller någon därmed nära besläktad handskrift ännu finnes kvar, är ej utrett. En undersökning härav synes mig vara en stor och viktig, om också besvärlig forskningsuppgift. Många av de problem angående det svenska legendariets språk, som diskuteras i förf:s avhandling, skulle ställas i en helt annan belysning, om vi kunde komma åt språket i den eller de utländska förlagorna.

Det fornsvenska legendariet (arketyper) synes ha skrivits av en dominikanermunk. Enligt mitt förmenande bör emellertid arbetet lika väl eller snarare ha kunnat utföras utomlands, kanske i Köln, som i något svenskt kloster (t. ex. i Skänninge; jfr Jansson, s. 5 ff., 241).

Vid granskningen av de olika handskrifter, i vilka det fornsvenska legendariet föreligger — de viktigaste äro de ovan nämnda Cod. Bureanus, Bildstenianus och Passionarius samt Cod. Holm. A 124 (»Fragm.») —, har Jansson dokumenterat sig som en skicklig och samvetsgrann handskriftsläsare. I ett stort antal fall har han beriktigt tidigare forskares läsningar. I några fall synas mig de anmärkningar, som Jansson s. 34 f. föreslagit i fråga om Stephens läsningar av Bildstenianus, icke vara motiverade, t. ex. Leg 81: 20, där *o* synnerligen väl kan skönjas och det finns god plats för *m*. Leg 110: 13, där Stephens har *sammum*, har det enl. Jansson från början stått *samni*. Jag läser i stället *sannu*.

Beträffande handskrifternas tidsbestämning och antalet skrivare har Jansson på en del punkter annan mening än tidigare forskare.

Bildstenianus hade enligt Stephens skrivits med två olika handstilar. Men såsom Jansson s. 23 ff. övertygande uppvisar,

---

¹ Att med Jansson s. 1 karaktärisera legendariet — en skildring i berättelseform av helgonens och kyrkans historia — som "en kronologisk framställning av *den heliga historien*" (uttrycket återkommer s. 13) eller som "en *nyare tidens* kyrkohistoria" (kurs. av I. M.) synes vara mindre lyckligt. Återgår uttrycket *nyare tidens* hos Jansson på Lagerbrings sammanfattning "*Historia Ecclesiastica Novi Testamenti*" (citerat av Jansson s. 1, not 1)?

har man i själva verket med ej mindre än fyra skrivare att göra. Olikheterna i piktur och språk äro påtagliga. Av dessa skrivare skulle en, nr III, som bl. a. gjort en del ändringar och tillägg i de av huvudskrivarna utarbetade partierna, ha intagit något slags chefsställning. På ett instruktivt sätt visar förf. upp hur handskriften kommit till. Hand III har enl. förf. vid sin korrigerings bl. a. gått till väga på det sättet, att »äldre och mindre vanliga ord» utbytts mot »mera begripliga», t. ex. 3 v. *kona* ändrat till *hustru*; 16 v. *miok* ändrat till *mykit*. Exemplet *kona* — *hustru* är icke lyckligt valt, när *kona* säkerligen ej var mindre vanligt än *hustru*, och detta ord å andra sidan knappast kan betecknas som »mera begripligt». Tvärtom var lånordet *hustru* det för folket minst begripliga, men det var finare.

Såsom förf. själv påpekar s. 28, är det vanskligt att bestämma Bildstenianus' ålder. Något säkert resultat har ännu icke uppnåtts. Av de språkliga kriterier på handskriftens ålder, som anföras s. 28 ff., är övergången $p > t$ dåligt tidfast, och ej heller övergången $\bar{d} > d$ ger någon fast hållpunkt. Janssons tidiga datering av denna övergång är säkerligen icke riktig. Skrivningen *biupa* i handskriften avser förvisso frikativt uttal, ej explosivt. Ännu reformatorerna använda ju i stor utsträckning *dh* och *d* »etymologiskt» riktigt. Varför skulle Aurivillius' och Bureus' uppgifter från ä. nsv. tid om förekomsten av frikativt $\bar{d}$ gälla endast en »relativt isolerad relik» (Jansson s. 31 f.)? Aurivillius' iakttagelser gälla icke endast intervokalisk ställning (Jansson s. 31) utan även »In media etiam voce, quando post $\bar{d}$ non vocalis sed consonans aliqua immediate sequitur», t. ex. i *ädling*, *hedna*, *nedre*, *idka*, och »In fine syllabæ, vel vocis, post vocalem», t. ex. i *bad*, *strid*, *råd*; se *Cogitationes* (1693), s. 68 f.

För Bureanus har Ottelin laborerat med ända upp till tre skrivare. Enl. Jansson s. 20 f. finns det knappast tillräckliga skäl att antaga mer än en skrivare. De språkliga olikheter inom handskriften, som Ottelin framdragit, böra, såsom Jansson framhåller, förklaras därav, att skrivaren använt olika förlagor.

Om avfattningsorten för Passionarius vet man intet bestämt. Lika litet som undersökningen av språket i handskriften kan upplysa oss om dennas nedskrivningsort (s. 123), lika ringa värde för lokaliseringen synes mig den s. 42 och 123 anförda ägareuppgiften från år 1531 böra tillmätas (årtalet 1530 s. 123 är tryckfel för 1531).

Det fragment av legendariet, som utgör Codex Holm. A 124, har av Collijn i *Samlaren* 1913, s. 276, tidfäst till »början af 1300-talet; i alla händelser är den äldre än Cod. Bureanus». Såsom Jansson s. 43 framhåller, tyder också ett språkligt skäl, nämligen den i fragmentet ett flertal gånger belagda formen *sum*

med bevarat *u*, på en högre ålder än för Bureanus, som endast en enda gång har formen *sum*. Ett par språkdrag peka dock enl. Jansson på en senare tillkomsttid, tiden »framemot 1350», än vad Collijn antagit, nämligen formen *spodom* 277: 43 < *spadom*, formen *siæl* 277: 20, 278: 54, 56 < *sial* (observera däremot *sial messiu* 278: 53).

De anförda språkformerna kunna emellertid enligt mitt förmenande icke användas som bevis för en yngre datering. »Övergången $\bar{a} > \acute{a}$ är belagd först omkring 1350» säger Jansson s. 43, under hänvisning till de s. 21 anförda Noreen Altschw. Gr. § 110, Grunddr. § 31 och Kock Ljudhistoria § 429. Men övergången torde i både svea- och särskilt götadialekter ha inträtt åtskilligt tidigare än vad Noreen och Kock velat anta, även om det förändrade uttalet under tiden före 1350 i de flesta texter ej alls kommer till uttryck i skriften. (Om rimmen *tro : swo*, *slo : swo* etc. redan i de strax efter år 1300 översatta Eufemiavisorna, se Kock Ljudhistoria 1, s. 353 f.) För forndanskans del har Brøndum-Nielsen Gammeldansk Gramm. 1, s. 214, satt tidpunkten för ljudövergången redan till omkring 1250. Wigforss S. Hall. folkm., s. 668 f., anser att den icke endast i forndanskan utan även i fornskånskan genomförts under 1200-talet. Jfr att enl. Beckman i ANF 32 (1916), s. 58 f., övergången $\bar{a} > \acute{a}$ för Västergötlands del »börjat inträda redan på 1200-talet». I fvn. är sammanfallet av $\acute{a}$ med ϕ fullbordat redan omkring 1250 (Noreen Altisl. Gr., § 107). Enligt Amund B. Larsen Sognemålene (1926), s. 10, måste man för fornnorskans del anta, att »i løpet av (sidste halvdel av?) 12te århundrede (omtrent), er $\bar{a}$ sænket i kvalitet ved dypere eller mere tilbaketrukken tungestilling, senere, især fra begyndelsen av 13de århundrede, blev den dype kvalitet forøket ved tiltagende labialisering».

Särskilt tidigt har övergången inträtt invid labiala konsonanter, jfr t. ex. Wigforss s. 667 f., Kock Ljudhist. 1, s. 353. Under sådana förhållanden får formen *spodom* < *spadom* i Cod. Holm. A 124 än mindre beviskraft för en datering senare än »början av 1300-talet».

Ännu mindre kan *siæl* styrka förf:s teori. Såsom Jansson under hänvisning till Noreen och Kock framhåller, har övergången $i\bar{a} > i\bar{æ}$ genomförts under tiden 1300—1350. Formen kan då lika väl tillhöra början som slutet av denna period. Det är dessutom att märka att betydligt tidigare exempel finnas, t. ex. från omkr. 1200 *siæli* på en östg. runsten (Kock Ljudhist. 2, s. 294). I fda. är övergången rikligt belagd från 1200-talet och tidigare (Brøndum-Nielsen 1, s. 320 ff.).

Det inbördes förhållandet mellan legendariets huvudhandskrifter undersökes i kap. 3, s. 46 ff. Huvudresultatet av denna grund-

liga studie är det, att såväl Bureanus och Bildstenianus som Passionarius ha olika genesis, d. v. s. de äro ej avskrifter efter varandra. Detta är betydelsefullt att veta, när det t. ex. gäller att bedöma frågor av textkritisk art. Det schema s. 87, vari förf. söker åskådliggöra förhållandet mellan handskrifterna, innehåller givetvis till en del rena konstruktioner, och många mellanled kunna tänkas, något som förf. dock mycket väl själv är medveten om.

I kap. 4—6, s. 89 ff., behandlas språket i de tre största handskrifterna. Förf. ansluter sig till den gängse åsikten om Bureanus' dialekt, att den är östgötsk, men man finner därjämte i handskriften många anknytningar i de småländska urkundernas språk. Bildstenianus är snarast en efter ett götiskt original utförd avskrift av en skrivare som hört hemma i trakten av Mälaren (s. 110). I Passionarius ha vi att göra med två olika dialekter, den ena närmast uppsvensk, den andra med »östsvenska drag eller drag, som äro bäst kända från Jöns Budde» (s. 123).

Den stora undersökningen av språket i det ursprungliga legendariet, kap. 7—18, bygger på det antagandet, »att språkliga egenheter som äro gemensamma för Bu, Bil och Pass, ej kunna bero på att dessa handskrifter avskrivits efter varandra, ej heller därpå, att handskrifterna representera samma dialekt. Sin rätta förklaring få dessa överensstämmelser», säger förf. s. 237, »enligt vår mening därav, att de utgöra rester av den språkform, som kännetecknat legendariets arketyp». I stort sett synes mig förf. ha rätt i denna syn på ifrågavarande överensstämmelser. Det är en intressant nyhet som härmed lancerats inom nordisk språkförskning, detta att med hjälp av bevarade och av varandra oberoende avskrifter systematiskt söka konstruera fram språket i ett förlorat original.

Ibland har kanske förf. varit väl optimistisk, när det gällt att leta fram språket i det svenska originalet. Åtskilliga sådana språkliga egenheter, som äro gemensamma för de bevarade handskrifterna (t. ex. *-r-* bortfallet i en del ställningar), behöva därför ej gå tillbaka på originalet, utan kunna lika väl förklaras ur samtidens språk eller dess skrivvanor.

Vid den utförliga behandlingen av palatalt *r*, s. 205 ff., går förf. enligt Hultmans system igenom sitt material uppställt i formgrupper. Det stora materialet är svårt att överblicka, men i annat sammanhang, s. 240, lämnas en summarisk sammanfattning. I fråga om *r*-bortfallet överensstämmer legendariet i allmänhet med ÖgL och andra östgötska urkunder, i flera viktiga fall bl. a. också med småländska urkunder. När förf. s. 240 påpekar att legendariet i ett par fall bestämt avviker från förhållandena i SmåL, hade det kunnat framhållas, att legendariet

i andra fall står SmåL närmare än ÖgL, nämligen ifråga om *r*-bortfallet i nom. och ack. plur. av adj. och pret. part. (s. 215 f.) och i gruppen pres. sing. ind. på *-ir* (s. 227—231).

Också vid redogörelsen för växlingen *u* : *o* på grund av s. k. *a*-omljud (s. 144 ff.) har materialet i stort sett genomgått efter Hultmans goda recept. Själva kapitelrubriken kunde ha varit tydligare: växlingen beror nämligen ofta ej på *a*-omljud utan på yngre utveckling. De av Jansson formulerade reglerna äro i flera fall osäkra och materialet kan ej sällan tolkas på vitt skilda sätt. Vad gruppen »*u* + explosiva l. spirant + likvida l. nasal» (s. 150 ff.) beträffar, har förf. nöjt sig med det allmänna konstaterandet, att »Behandlingen af [!] *u* är olika i olika förbindelser». Men det är väl ej för djärvt att formulera denna regel så: »*u* kvarstår i allmänhet i ordgruppen». Att ett lånord som *dobbla* i flertalet belägg har *o*, är precis vad man kan vänta. Också framför *ghn* synes *a*-omljud ej ha inträtt: adj. *lughn* har vitsord framför kulturordet *oghn*, vilket åtminstone i en del betydelser måste vara långods.

Vid diskussionen av *u* + *ll* framför *a* i följande stavelse anser sig förf. kunna konstatera, att övergång till *o* »även i Uppsverige inträtt i större utsträckning än Hultman velat antaga» (s. 148 överst). Oppositionen mot Hultman är icke motiverad; jfr Helsingelagen s. 237 nedersta stycket. Dessutom: i de av Jansson ur Stockholms stads jordebok 1420—1474 hämtade ex. *folla* 301, *folkamen* 'fullkomlig' 300, *folfölgd* 261 kan man lika väl ha med utländsk påverkan att göra som med en inhemsk övergång *u* > *o*.

I ord av typen *brut* kvarstår i regel *u*. I ställning framför *m* finns emellertid endast ett ex. på *u*: *sumi* Bu I; för övrigt överallt *o*: *som*, *sompt*, *somlike*, *some* o. s. v. Förklaringen till *o*-vokalisationen i dessa ord är enl. min mening att de oftast stå i svagton. Jfr om *konr* och *sonr* Jansson s. 161.

Ät diftongerna i det ursprungliga legendariet har ägnats ett särskilt kapitel (s. 186 ff.; jfr s. 234, 235). I Bu III 530:3 kan t. ex. läsas *eild* eller *elld*, enl. Ottelin 1 s. 53 snarare det förstnämnda, i Bil 78 r. *siælf*, vilket Jansson förmodar betyda »silver». Man har med förf. all anledning att vara reserverad gentemot dyl. sporadiska former. Enl. mitt förmenande får man inte ens ett svagt stöd för en sydlig lokalisering av språket i Bureanus i en form som *eild* (jfr Jansson s. 95). Vad »brytningsdiftongen» i *siælf* beträffar, kan man ha att göra med felskrivning (jfr motsvarande ställe i de andra handskrifterna; Jansson s. 187) eller hypersveicism (jfr v. Friesen Upplandslagen efter Ängsöhandskr., s. IX, Neuman i Samlaren 1931, s. 143).

En intressant ortografisk egenhet i det ursprungliga legendariet har varit bokstaven *æ* som tecken för *a* (s. 178 ff.). Man

finner i Bu *ræt* 'råd', i Bil *plæghadhe* 'plågade', dsg. *ære* 'är' o. s. v. Liknande skrivningar äro ju kända från ÄVgL och en del andra handskrifter. Den sannolika förklaringen är enl. förf. utländskt inflytande: från medeltida tysk ortografi äro skrivningarna *ai*, *ae* o. s. v. som tecken för långt och även för kort *a* väl kända. Förf. har kanske rätt. Men det är påfallande många skrivningar som kunna förklaras på annat sätt, *mænniskia mæle* som en *ia*-stam o. s. v. Formen »*dræpu*» (*dræpa*?) Leg 326: 22 är enl. min mening ej pret. utan presens, varför stamvokalen just är den vi vänta. Tempus framgår tydligt av sammanhanget: *Apollinaris sware* ['svarade'; jfr Jansson s. 227] *dræpa tina gudha lifuandis folk. tha ær min gudh ihesus bætre som dødhom gif uir liiff* Leg 326: 21—23. Leg 326: 22 har på detta ställe *dræpa*, vartill Jansson s. 38 anmärker: »för *a* snarast *u*, som dock yh. [yngre hand] sökt bättra på till *a*». Men även om handskriften haft *dræpu*, så kan detta oväntade *-u* förklaras genom inverkan från pret.-formen *drapu* raden över (Leg 326: 21).

Till slut några små marginalanteckningar som gjorts under läsningen av Valter Janssons både kvantitativt och kvalitativt imponerande arbete.

En olämplig eller rentav felaktig terminologi användes bl. a. s. 119, där en del rena skrivningar rubriceras som övergångar.

Förf:s antagande s. 99 not, att verbformen *lethin* Leg 108: 5 (*waradho thom: at the lethin ey borthføra sina gudha*) skulle kunna vara 2 pl. imperativ, är djärvt och omotiverat. Bisatsordföljden är här den i ä. fsv. normala och väntade. Först under 1300-talet börjar negationen i bisatserna, äldst i relativsatserna, skjuta verbet till tredje plats, och denna utveckling är ej avslutad förrän under nysv. tid (jfr C. Larsson Ordföljdsstudier, 1931, s. 145).

Delabialisering $y > i$, $ö > ä$ kan icke anses visad med det s. 105 framlagda materialet. Vad ex. på övergången $y > i$ beträffar, har man (jfr förf. s. 105) allt skäl att misstänka rena skrivformer; en form som *Jordhin* 'jorddön' har väl dessutom av skrivaren missuppfattats. På »delabialisering $ö > ä$ » finnas endast två exempel, nämligen *plægdh* 'plöjd', uppenbarligen en misskrivning (jfr Jansson), och *Alskens* 'allsköns', där *e* torde vara en reducerad svagtonsvokal. Vid sidan av detta *Alskens* i Bil. II b (Leg 632: 11), vilket skulle vara ett exempel på delabialisering $ö > ä$, finns i samma handskrift en form *alskins* (Leg 426: 8), som av förf. s. 105 uppföres som exempel på delabialisering $y > i$. Ett dylikt betraktelsesätt låter sig icke försvaras.

Vid behandlingen s. 107 av ursprunglig lång vokal framför *m* (i *heem*, *liim*, *room*) hänvisar förf. till Noreens datering av förlängningen av *m* i Grunddr. § 79: 2, Altschw. Gramm. § 300, vilken emellertid uttryckligen gäller intervokalisk ställning (*hemma* etc.). — Det är naturligtvis av stort värde att som förf. gör här

och annorstädes (dock ej t. ex. vid behandlingen av palatalt *-r*) framdraga de nutida dialekternas vittnesbörd, men det är att märka, att de nutida dialektdragren ofta ej äro utbildade så tidigt, att man kan begagna sig av dem för lokalisering av en fornsvensk handskrift. Många dialektegenheter ha dessutom tidigare haft helt annan geografisk förekomst än nu (jfr Modéer i Sv. landsm. B 24, 1928, s. 11).

Att med förf. s. 133 betrakta fsv. *hertughe* som till en del inhemskt (»då det åtminstone i betydelsen *härförare* kan vara inhemskt») är ohållbart. Ordet hör i fsv. framför allt hemma i översättningar o. d. litteratur. Av okänd anledning ha s. 133 även *boklerdher* (och *embite*) behandlats som inhemska ord.

Ivar Modéer.

Meddølande.

Såsom Axel Kocks efterträdare har i redaktionen av Arkiv för nordisk filologi från och med band 52 inträtt professor Elias Wessén.

Commentarii Scaldici. I.

1. Sonatorrek.

Sonatorrek er som bekjent høist mangelfullt overlevert. Det aller meste av diktet finnes bare i Ketill Jörundssons avskrift fra 17de årh. (»K»). Strofe 1 er den eneste som tillike er overlevert i et gammelt håndskrift av Egils saga (Möðruvallabók), og dertil har vi 1 1/2 strofe (23—24.4) som også finnes i Snorra Edda (i 5 håndskrifter).

Papirhåndskriftet K er avskrift av en membran fra ca. 1400 (»ε») hvorav nu bare 3 blader er bevart. De to inneholder, foruten prosatekst, tilsammen 6 lausavísur i dróttkvætt, og på det tredje (som har partier der er meget utydelige og vanskelige å lese) finnes en stor del av Höfuðlausn's tekst skrevet. Membranen ε har ikke få gode lesemåter, men også et utall mindre og større forvanskninger. Det kan f. eks. ved sammenligning med de andre håndskrifter utregnes at ε i de nevnte lausavísur gjennemsnittlig har 4 feil i strofen, altså en feil i hver annen linje.¹ Bedre har forholdet sikkert ikke været i ε's tapte tekst av Sonatorrek som vi nu bare kan danne oss en forestilling om ved hjelp av avskriften i K. Men i K kan vi — bl. a. ut fra metret og ved sammenligning av str. 1 og 23 f. med henholdsvis M og SnE. — med sikkerhet eller sannsynlighet konstatere over 50 feil på 194 korte verslinjer, og det kan da ikke synes uberettiget å mistenke ennu adskillige steder — som regel utpregede lectiones faciliores — for å være forvansket ved overførelse fra håndskrift til håndskrift.

Skjønt Sonatorrek stadig har lokket til tekstkritisk granskning, står ennu meget igjen å gjøre. Visstnok er mange feil forlengst både påvist og rettet, men om andre har diskusjonen lenge pågått,

---

¹ Hvad teksten av Höfuðlausn angår, lar en lignende statistikk sig ikke gjennomføre da så meget nu ikke kan leses eller leses med sikkerhet.

og den vil sikkert yderligere få næring ved de senere års undersøkelser, navnlig ved Sigurdur Nordal's fyldige kommentar i hans utgave av Egils saga (Íslenzk fornrit II, Reykjavík 1933). Og atter andre, dog vel ikke mange, tør vi ha utsikt til etterhånden å bli opmerksom på.

I det følgende drøfter jeg hovedsakelig verslinjer hvor emendationsforsøk tidligere har været gjort; langt sjeldnere er de tilfelle hvor tvil om overleveringens pålitelighet nu visst for første gang har meldt sig. Til den annen side er det mig en stor tilfredsstillelse å kunne beholde håndskriftets lesemåte eller ordstilling på steder hvor man har været tilbøielig til å foreta rettelser (4.3, 9.4, 12.6).

Det er dog så langt fra bare tekstrestitusjoner jeg her tar sikte på. Man vil i dette arbeide også finne iakttagelser og tolkninger som vedkommer avsnitt hvor overleveringen er i orden. Den ledende tanke har været å gi bidrag til den fullstendige kommentar som vi tør håbe engang å få av dette dikt. Men da Sonatorrek inntar en særstilling hvad mangelfull overlevering angår, må nu, og visst lenge fremover, den tekstkritiske del av arbeidet få en fremtredende plass. Uten tvil er dette fullt berettiget når man bare ikke forsømmer de andre sider av den filologiske behandling.

Av dem som tidligere har skrevet om Sonatorrek, står jeg i størst gjeld til Sigurdur Nordal. Hans kommentar utmerker sig ikke minst ved at der ved tekstbehandlingen tas hensyn både til sammenhengen i diktet og til Egils hele dikterpersonlighet. Jeg forutsetter kjennskap til hans tolkninger, likesom også til Finnur Jónsson's behandling av diktet i utgavene av Egils saga og i »Skjaldedigtning».

Str. 1. <i>Mjök erum tregt</i> <i>tungu at hrœra</i> <i>eda loptvætt</i> <i>ljóðpundara;</i>	<i>esa nú vænt</i> <i>um Vidurs þýfi</i> <i>né hógdrægt</i> <i>ór hugar fylgsni.¹</i>
---	---

¹ L. 3 *eða*] *edr* K, *ór* M. *-vætt*] *væi* K, *ætt* M. — L. 4 *-pundara*] K, *prudara* M. — L. 5 *vænt*] M, *vænlegt* K. — L. 6 *um*] K, *or* M. *Vidurs*] M, *vidris* K.

I en kommentar til denne strofe bør ikke mangle en bemerkning om at *Vidurs þýfi* og *hógrægt ór hugar fylgsni* skal sees i nøie innbyrdes sammenheng. Det er *rannsak* (*rannsókn*), husundersøkelse for å dra frem gjemt tyvegods, som har foresvevet dikteren. Men helt naturlig har han undgått det stötende i å bruke selve de ord (*fóli*, *stungafóli*, o. s. v.) som hörte hjemme i det tradisjonsfaste lovsprog. (Det er først i *Jónsbók* vi möter ordene *þýfi* og *fylgsni*, NgL. IV 331, 333, og bare det siste under omtalen av *rannsókn*: »i uthusum eða uti i *fylsnum* odrum».) Heller ikke *draga ór* er et fast juridisk uttrykk.

Derimot brukes i de gamle lover *finna* om *fóli* (»nú ef þeir *finna fóla* meðal skjaldbalka tveggja . . .» Gul. 255), og om fund i almindelighet kan sies *finna* (eller *hitta*) *fund* (*fynd*), f. eks. Gul. 144. Vi forstår da at veien ikke er lang til *fagnafundr* som i næste strofe er brukt om Odins erhvervelse av Suttungsmjöden som var gjemt dypt inne i fjellet (jfr. *Hávamál* 106).

Vårt syn på *þýfi* og *fylgsni* fører med sig at vi bör gjøre en liten tilføielse til Guðmundur Finnbogason's og Sigurður Nordal's uttalelser om str. 1 og 2: »Það er athugavert, hvornig Egill byrjar kvæðið. Í fyrsta erindinu endurtekur hann sömu hugsunina fjórum sinnum, aðeins með tilbreytingu í orðavali og líkingum. Það er eins og hann stami á hugsuninni, sé að sanna sín eigin orð um tregðu tungunnar» (S. N.).¹ I virkeligheten inneholder halvstrofen 1. 5—8 et sluttet billede, en forestilling for sig: det koster anstrengelse å få trukket Vidurs (Odins) tyvegods ut av tankens skjul, — likesom det er én forestilling som varieres og analyseres også i første halvstrofe hvor der tales om vanskeligheten ved å röre tungen eller løfte op til veining »lyd-bismeren» (*ljóðpundari*).²

Til dette siste ord bör en bemerkning gjøres. Egil har ment noget ganske bestemt når han har dannet sammensetningen *ljóðpundari*. For *pundari*, bismeren, er det eiendommelig at vektstangen er delt i et kortere stykke, mellem den veiede gjenstand

¹ Jfr. Guðmundur Finnbogason, *Skírnir* XCI (1925) s. 162.

² Således efter de tiltalende anvisninger av Guðmundur Finnbogason og Sigurður Nordal.

og det faste balansepunkt, og et lengre stykke, mellom dette punkt og det flyttbare lodd. Bismereen blir således likefrem en grafisk fremstilling av kvíðuhátt'r's linjepar: den kortere linje på normalt 3 stavelser og den lengre linje på normalt 4 stavelser. Egil klager over at det faller ham vanskelig å bruke »lyd-bismereen», og vi ser da også at nettopp her i diktets begynnelse er der ikke den utpregede balanse mellom korte og lange linjer som det har vært ønskelig å få frem når dette monumentale metrum blev brukt,¹ og som virkelig også kommer frem gjennomgående ellers i diktet. Ikke så å forstå at Egil begår »metriske feil». Men han har selv åpenbart hatt en engstende fornemmelse av at det kanskje ikke vilde lykkes ham å falle inn i den rytme som for ham stod som den ideelle (str. 1: »mjök erum tregt | tungu at hrœra | eða loptvætt . . . ; esa nú vænt² . . . »; str. 2: »esa auðþeystr»). Han er ikke *hrádmæltr* som i Arinbjarnarkvíða; han makter ikke et anslag som i Höfuðlausn: *vestr fórk of ver*.

Str. 2. *Esa auðþeystr,*
þvítt ekki veldr
höfugligr,
ór hyggju stað
fagnafundr
Friggjar niðja
ár borinn
ór Jötunheimum,

3. *lastalauss*
es lífnáði
á 'nøckvers'
nøkkva 'brage'.
Jötuns hals
undir þjóta
Náins niðr
fyr naustdurum.³

¹ Jfr. Andreas Heusler's karakteristikk av kvíðuhátt'r i hans "Deutsche Versgeschichte" I (1925) s. 203 f., hvor det bl. a. heter: "Ein scharfcliniger Inschriftenton, der jede Silbe auf die Wage legt".

² Eller: *esa nú vænligt* (så Sigurður Nordal, efter håndskriftet M). Ernst A. Kock (Notationes Norrœnæ ["NN."] 19 § 2415 A) foreslår: *esa vænligt*.

³ Håndskriftet har: 2. 1 and-, 2. 6 þriggia, 3. 6 flota.

Hjalmar Falk (Odensheite, 1924, s. 30) beholder 'þriggia' og retter *fagna-* til *þagna-*: Þriggi's "tause erhvervelse", "en treffende omskrivning for tyveri (som jo helst forties)." Men *þriggi* kjennes

Det gledesfund som Friggs ætlinger er blitt delaktige i, blev i tidenes morgen (*ár*) båret frem fra jotnenes verden til Åsgards slekter, — den gang [*es*] *lastalauss* ... *lifnadi* — —. Det som så følger efter disse ord, hører til de vanskeligste steder i det hele dikt: á 'nøckvers' *nøkkva* 'brage'.¹

Om gledesfundet, Suttungsmjöden, er brukt to ord som bör stilles op ved siden av hinannen til gjensidig belysning. I den foregående strofe (2. 1) sies det at skaldemjöden ikke er »*audpeystr* ... ör hyggju stað». Og her i str. 3. 1, på det tilsvarende sted i strofebegynnelsen, kalles dikterdrikken *lastalauss*, lytefri.

Först skal gjöres nogen bemerkninger om ordet *lastalauss*. Med rette har man sett dette i sammenheng med *iþrótt* ... *vammi firda* i str. 24. Jeg vilde tro at Egil på begge steder tenker på den virkelige skaldegave, den ekte skaldemjöd, i motsetning til *skáldfiflahlutr*. Her er da en hentydning til den myte som er fortalt i Snorra Edda (I 222): Odin har drukket av Suttungsmjöden og kommer flyvende til Åsgard i örneskikkelse; »på spýtti hann upp midinum í kerin; en honum var svá nær komit, at Suttungr mundi ná honum, at hann sendi aþtr suman mjödinn, ok var þess ekki gætt; hafði þat hyerr er vildi, ok köllum vér þat skáldfiflahlut». En hentydning til den samme myte har jeg også funnet mulig i Høfuðlausn 1 (*mærdar hlut*); se Arkiv XXXV s. 137.²

ikke ellers som Odinsnavn, og vi venter ikke at forestillingen om *þýfi* her skal dukke frem på ny og være direkte understreket på den av Falk antagne måte. Der er ikke tilstrekkelig grunn til å resonnerer som Falk gjør: "en forvanskning av *Friggjar* til (det ellers ikke forekommende) *þriggja* synes lite rimelig." Forvanskningen blir lett forståelig når man betrakter '*þriggia nidia*' under ett. (Det er kanskje de tre Bors-sønner, hvorav Odin var den ene, som har foresevet skriveren ved disse ord.)

¹ Stedet er behandlet av E. A. Kock, NN. 7 § 1033, jfr. 19 § 2415 B.

² Jfr. også Maal og Minne 1930 s. 146 f.: tilnavnet *dritljóð* fra ca. 1200 sett i sammenheng med Torarin Stuttfeld's smedevervs om Arne *fjöruskeifr* som har "leiri kastat | lastsamr ara ens gamla" — "dadelsyg smidt om sig med den gamle örns skarn (dårlige vers)", Finnur Jónsson's gjengivelse.

Mon ikke Egil også i Arinbj. 2 ("sótt hefk mörq | mildinga sjöt |

Dernæst bör opmerksomheten rettes på én gang mot begge de to ord som er satt i spissen i strofene 2 og 3. *Lastalauss* skal, som nevnt, visstnok sees på bakgrunn av myten om hvorledes Odin førte med sig (jfr. *borinn*) sitt tyvegods, sin *fagnafundr*, fra Jotunheimene. Og ved *audpeystr* skal vi minnes Sigurdur Nordal's treffende bemerkning: »Egill talar um að *peysa* kvæðið úr brjósti sér, smbr. *síðan peysti Egill upp ór sér spýju mikla*, bls. 226». Således leder begge ord tanken bestemt mot den scene i Åsgard da Odin spyttet op mjöden i karene som var holdt i beredskap.

Om den ekte skaldskap som Odin førte med sig til Åsgard, heter det at den *lifnadi*, den fikk liv, blev livskraftig. Vi blir ved dette ord minnet om virkningene av den »drykk ... | ens dýra mjadar | ausinn Ódreri» som Odin — efter den forskjellig utformede myte i Hávamál 138 ff. — fikk sammen med »fimbulljóð niu»: da tok han til å vokse og trives, og »ord» og »verk» gav liv til nye ord og nye verk:

ord mér af ordi
ords leitadi,
verk mér af verki
verks leitadi.

Så finner vi i den følgende linje i Sonatorrek 3 skaldemjöden omtalt i forbindelse med »*nockvers*' skib». Derved menes skalde-

---

med *grunlaust* | *grepps of æði*“) tenker på sin ”Iþrótt vammí firā“? Den tolkning som Finnur Jónsson (Kritiske studier, Kbh. 1884, s. 105 f.) i almindelig holdte ordelag har gitt av dette sted, kan tjene som begrunnelse for min spesielle opfatning: Egil ”er kommen til mange fyrsters huse med ”digterbegavelsen“ (’grepps óði’, óði = ingenium); men hvad betyder så ’grunlauss’? Ikke ”intrepidus“ ”óhræddur“ eller ”guileless“, men: den der er fri for ’grunr’, mistanke, som ingen mistanke for at være mangelfuld, uægte, hviler på ...“ Jeg vilde oversette: ”med skaldegave av den riktige slags“.

Også i begynnelsen av Berudrápa hentyder Egil til myten om den ekte skaldemjöd: *arnar kjapta grǽ*, og i samme strofe tales om Odins *forsar*, det fossende dikt.

mjödens beholder, mjödkaret. På (*á*) dette »skib» — i mjödkaret — blev '*brage*' (som var *lastalauss* = »vammi firðr») levende.

'*Brage*' kan av metriske grunner ikke ha kort *a*, og en ordform *brági* eksisterer ikke. Følgelig må '*brage*' rettes, og vi bør se oss om efter et ord som grafisk står '*brage*' nær. I de gamle håndskrifter er der ingen bokstav som ligner *b* mere enn *h* gjør. Vi forsöker derfor med et ord som har begynt med *hrá*.

Den videre utfylling kan ikke bli tvilsom. Sproget har bare ett ord som kan komme i betraktning, *hráki*, og dette er nettop det som vi er blitt ledet henimot ved å granske nærmere *auðþeystr* i hovedsetningen og *lastalauss* i den bisetning som her optar oss. *Hráki*, »s p y t t e t», er den mjöd som Odin lot strömmen ut gjennom munnen — »þeysti» kunde ha været brukt herom — i karet som var satt til rette for ham.

Tilbake har vi så å forklare '*nockvers*' som sammen med *á* ... *nokkva* gir en omskrivning for mjödkaret.

Den almindelige antagelse er at '*nockvers*' er et dvergnavn eller en betegnelse for dverg ('dvergens skib' = mjödkar eller mjöd), uten at man dog har kunnet gi nogen antydning av hvorledes dette ord nærmere skal forklares. Dvergeramsen i Snorra Edda inneholder intet som har kunnet lede på vei.

Der er dog flere ting som vekker tvil om riktigheten av denne forklaring. Det måtte synes underlig om en episode fra Suttungsmjödens eldste historie (dvergene Galarr og Fjalarr) skulde være antydning i den scene som utspilles omkring mjödkarene i Ásgards tun. Og »dvergens skib» passer ikke godt i denne strofe hvor vi få linjer nedenfor möter »dvergens naust-dör» i en vidt forskjellig sammenheng.

Jeg er derfor blitt ledet til å söke lösningen i en ganske annen retning.

Da det ikke synes mulig å forklare '*nockvers*' som ett ord, bör man undersöke om det kanskje skulde være å dele i '*nock*' og *vers*. Det kunde jo tenkes at Egil her hadde brukt det samme ydre skjema som i Arinbj. 21: »ór legvers | lönqum *knerri*», hvor *-vers knerri* danner ledd i en omskrivning for »hus»: ut av (Arin-

björns) lange seng-havs-skib.¹ I virkeligheten tror jeg at den utvortes parallellisme: *-vers knerri* ≠ *vers nqkkva*, kan lede oss på vei til en tolkning av '*nqckvers*' *nqkkva*. Vi venter her en omskrivning for 'skaldemjödens kar', og første ledd i denne kjenning må da bli en betegnelse av dikterdrikken som 'Odins hav (*ver*)', parallell med *Óðins ægir* i Hqfudlausn 20. Følgelig skulde det kunne lønne sig å søke i '*nqck*' en forvanskning av et Odinsnavn.

Det eneste Odinsnavn som begynner med *n*, er *Njótr*. Dette måtte da her ha forekommet i genitivformen *Njóts* (*Njóz*, *Njótz*), og tenker vi oss Odinsnavnet i diktets eldre overlevering skrevet *nozt*, kommer vi hvad skrifttrekkene angår meget nær til **nocc* = '*nqck*-' K.² *Njótr* behövde på dette sted ikke å være et otiöst ledd i en kjenning; det kunde ha været i stand til å vekke forestillingen om guden som, for å vinne Suttungsmjöden, har »vel keypts litar ... vel *notit*», og som sier at han intet hadde utrettet »ef ek Gunnlaðar ... ne *nytak*» (Hávamál 107 f.).

Jeg kunde efter dette være tilbøielig til å foreslå rettelsen á *Njóts vers nqkkva*, »på 'Odins havs' (= skaldemjödens) skib» = i mjödkaret,³ og hele halvstrofen skulde da få dette utseende:

¹ Det synes mig rimelig at *ver* her har den samme betydning som alltid ellers i norrön diktning: "hav". (Sammensetningen *útver* "utvær" kan vi i denne forbindelse se bort fra; likeså *verbergi* str. 12. e.) 'Sengenes hav' blir 'gulvflaten, gulvet' i det rummelige hus, og 'gulvets skib' er huset. I vår sammenheng er forøvrig tolkningen av *Arinbj.* 21 av underordnet betydning, da vi her bare behöver å betone den rent utvortes likhet mellom denne strofe og *Sonat.* 3. Den herskende opfatning av *legver* er: "værested hvor der er *leg*, plads til at ligge, sæng, sængested" (Finnur Jónsson, *Lex. poet.*), "legu-staður, rekkja" (Sigurður Nordal).

² Det er vel *nqkkva* i følgende linje som har virket forvirrende på overleveringen.

³ En lesning **not-vers* (havet som der er **not*, nydelse eller gagn, i [jfr. *Vellekla* 33: *Yggs mjaðar njóta*], = skaldemjöden) kunde gi en ennu nærmere parallell til *legvers* i *Arinbj.* 21. Den vilde dog vel före utenfor de vanlige norröne poetiske baner, og vilde forutsette et ellers ikke påvist norrönt **not*. Dette ord finnes dog i nyislandsk, shetlandsk og nynorsk, likesom også i andre gammelgermanske prog.

lastalauss
es lifnaði
á Njóts vers
nokkva hráki.

To genitiver i en kortlinje i kviduháttur har vi bl. a. også i str. 3. 5: *jótuns hals | undir*, og i Ynglingatal 22. 3: *bragnings burs*. Jfr. også rytmen i Arinbj. 6. 5: *svát Yggs full*.

Egil ynder slike overraskende sammenstillinger som »... havs skib» (skibet som rummer havet), hvortil altså tilsvarende synes å forekomme i Arinbj. 21. Men mest minner *Njóts vers nokkva* om Høfuðlausn 1, hvor Egil taler om at han kom over havet (*of ver*) med Odins hug-strands hav (*Vidris ... munstrandar mar*, d. e. diktet), satte skibet (*eik*) ut og lastet hug-skibets stavn (*munknarrar skut) med den (fangst)lodd som bestod i diktet.¹

I str. 3. 5—8 tjener *Náins naustdurum* ('dvergens naust-dør' = berggavlen) til å gi liv til det enkle naturbillede som halvstrofen inneslutter. Det bringer oss til å tenke på Völuspá 48: »stynja *dvergar | fyr steindurum, | veggbergs vísir*». Men Egils uttrykk er rikere nyansert idet det lar oss se det bratte berg som vender sin gavl ut mot sjøen.² Bergveggen sees utenfra; den opfattes som dvergens bolig eller hus, hvilket er omskrivning for sten, berg³; men det hus som brenningen slår mot, kan bare være et naust, og naustet har en gavldør som vender utover.

¹ Jfr. Arkiv XXXV s. 137. — Hensynet til allitterasjon og rytme synes å gjøre den forlengst foretagne rettelse *mun-knarrar* (*míns, min(n)ís* håndskr.) nødvendig. Ved å lese *míns knarrar skut* synes linjen å bli overlesset.

² Det torde være tilstrekkelig her bare å minne om at *veggr* og *gaf* er velkjente ord i stedsnavn.

³ Av de "Dvergasteinar" (og "Dvergaberg") som kjennes dels som navn på stener, dels, sekundært, som navn på gårder (jfr. Arkiv XXXIX s. 305 anm. 2; I. Reichborn-Kjennerud, Norsk Folkekultur 1934 s. 88, 93 ff.), er én beskrevet således: "I Eigersund landsogn omkr. 6 km. nordenfor Eigersund mellom gaardene Tengs og Fotland er en merkelig stein, Dvergasteinen, saa høi som et lite hus. Paa

Halvstrofens innhold er kort og godt at brenningen braker mot bergveggen. Dette torde nærmest være å knytte til ordene i str. 2: *þvítt ekki veldr hófugligr*. Egil ligger i sitt sengeavlukke og har vanskelig for å bringe sine tanker i rytmens form. Sorgen knuger nu som før og hindrer diktet fra å strömmen. Men så leder brenningen tanken hen på Havet som har tatt hans sønn, og utløser forbitrelse mot noget bestemt. Et aktivt moment begynner dermed å virke befriende.

Brenningen, det oprörte hav, kalles 'jotnens [Ymes] hals-sår'. Håndskriftets *hals* er åpenbart riktig overlevert. Stedet på jotunkroppen hvor det drepene våben har rammet, er ikke likegyldig; at det er halsen, vekker forestillingen om blodströmmens — havets — voldsomhet. Jeg vil derfor ikke se mig om efter en rettelse til *hals* og foreslå det grafisk nærliggende *balls*, genitiv av *ballr* »sterk, kraftig», et ellers kjent epitet til *jötunn* (Hymiskvida 17, Haustlöngr 6, jfr. Vafpr. 32).¹

En viss forbindelse vil man, som vi har sett, kunne finne mellom str. 3. 5—8 og det foregående. Derimot fører ingen direkte tanketråd over fra str. 3 til næste strofe (*þvítt ætt mín* —). Det synes nödvendig å opfatte str. 3. 5—8 innholdsmessig som en parentes, idet str. 4 slutter sig til innledningens hovedavsnitt: *mjókr erum tregt . . . ; esa nú vænt . . . ; esa auðþeystr . . .* Dette utelukker dog ikke at »parentesen» inntar en viktig plass, idet den som et lyrisk parti — et naturbillede (jfr. Ynglingatal 25. 9—12. 30. 9—12) — formår å utlöse noget meget vesentlig i diktets grunnstemning.

---

den side som vender mot veien er det likesom en liten dörfylling i relieff" (sist anf. st. s. 116). Under er en stor heller. Stenen er avbildet i "Ord og sed" II (Oslo 1935) s. 16. — Jfr. også Eyrbyggja saga kap. 11: den bratte, mørke nordvegg av Helgafell *laukz upp* (som en dö) for den druknede Þorsteinn þorskabitr.

¹ Ivar Lindquist (Norröna lovkväden I, Lund 1929, s. 26) endrer *hals* til *hélts* ("den rimhöljde jättens"), visst med tanke på Vafpr. 21. Men nettop forestillingen om frost vilde forstyrre billedet av den fossende blodström som er brukt i omskrivningen for hav. — Til Lindquist's arbeide, som inneholder mange konjekture, men uten begrunnelse, henviser jeg her én gang for alle.

Den danner på en måte inngangen til Æge-avsnittet (str. 6—10) derved at havet her nevnes for første gang.

Men før vi kommer til dette avsnitt, hvor den ene av Egils sønner, Bodvar, avgjort er trådt i forgrunnen, har diktet to strofer som handler om ætten i det hele, str. 4 og 5.

Str. 4. *Pvít ætt mín
á enda stendr
'sem hræbarnar
hlinnar' marka;
esa karskr mádr
sás koggla berr
frænda hrørs
af fletjum nídr.*

5. *Pó munk mitt
ok móður hrør
födur fall
fyrst of telja;
þat berk út
ór orðhofi
mærdar timbr
máli laufgat.¹*

Efter den gjengse opfatning er det stormens herjing av skogens trær som her brukes til i et billede å anskueliggjøre at det snart er ute med ætten. Man tolker str. 4. 3. 4 således at der enten skal være tale om **hreggbarnir*² **hlynir marka* (Finnur Jónsson) »(som) skogenes stormslåtte lønner (eller trær)», eller om **hræbarnir* **hlynir marka* (»*hræbarinn*: vedurbarinn til óbóta, barinn til hræs» Sigurdur Nordal, under sterkt forbehold). Men det synes ikke heldig å føre inn stormen mellem str. 3 og str. 6 ff., hvor havet (bølgene, Rán, Ægir) treder avgjort i forgrunnen. Dessuten kan en tekstkritisk anmerkning gjøres ved den almindelige opfatning av str. 4. 3. 4. I håndskriftet står *'sem hræbarnar ...'*, men fortolkerne flytter *sem* til den følgende linje: **hreggbarnir* (**hræbarnir*) *sem ...* En sådan omflytning av ordene er i og for sig en ikke ubetydelig rettelse, og der må sterke grunner til for å rettferdiggjøre den. I dette tilfelle er det metriske grunner som påberopes. Men skulde det ikke være mulig på én gang å beholde

¹ Håndskriftet har: 4. 6 þaugla, 4. 8 ridur.

² *-bardir* E. A. Kock, NN. 7 § 1934 anm.

sem på sin plass og bare foreta en helt ubetydelig endring ved det overleverte '*hræbarnar*'?

Prøver vi å beholde overleveringens ordstilling, krever metret at '*hræbarnar*' gjøres om til et tostavelles ord. Forsøksvis endrer jeg '*-barnar*' til *-barmr* »tre, stamme», en kjent sideform til *badmr* som forekommer både i gammelnorsk og islandsk.¹ Der er tale om et tre som er undergangen nær. Nettop noget sådant kan *hræ-* uttrykke. Oftest finnes *hræ* brukt om »dødt legeme, ubegravet lik, åtsel», men vi har det også i betydningen »Vrag, Levninger af noget som har taget saadan Skade, at det derved er blevet ubrugbart, = *brot* 2, lat. *fragmentum*: f. Ex. af Fartöi ...; jfr. *skiphæ*, *skiphæ*; af Kjöreredskaber o. desl.» (Fritzner). Eller som Vigfusson uttrykker det: »the wreck, fragments of a thing; ... scraps or chips of trees or timber» (f. eks. Grágás, Kbh. 1852, II 109: »ef maðr ferr um skóg annars manns með sleða ... ok bilar reidi hans, hann á at hoggva til þess sem hann þarf at bæta, ok láta eptir liggja *hræ*»). *Hræbarmr blir da å gjengi ved: »vrakstammen», »treet hvorav bare levninger er igjen». Vi skal ikke spesielt tenke på stormens hærværk, men billedet er hentet fra den morkne, smuldrende trestump. Dette passer også best til det sterke uttrykk *á enda stendr*.

Det gjelder nu om å bringe rettelsen *hræbarmr i overensstemmelse med de følgende ord. Dette lar sig i virkeligheten lett gjøre, når bare '*hlinnar*' forstås som entallsord og ikke, som efter den gjengse opfatning, som flertall. Altså: *sem hræbarmr hlynjar marka* »som skog-treets (egentlig: skog-lønnens) morkne stuv». Her har jeg beholdt *marka*, gen. flt., skjönt *hlynjar* er entall. Dette torde kunne forsvares ut fra den poetiske bruk av den såkalte »generelle pluralis» (jfr. f. eks. *lyngva men*, orm, Eyv.

¹ Jfr. *hofuðbarmr* "slekten på ens fedrene side" (Gulatingslov; SnE. I 561) = *-baðmr* (bl. a. hos Egil i Aðalst. 1 og Arinbj. 18); *hróðrbarmr* Vegt. 9; *ættbarmr* = *-baðmr* (Skjald. A I 661, str. 9). — Egil har vel bare brukt én av disse former. Det er da overleveringen som er skyld i at vi i håndskrifter av hans diktet møter både **-barmr* og *-baðmr*.

Lv. 11, *hringr groenna lyngva*, orm, Porf. munnr 1). Forövrig vilde en rettelse av *marka* til *markar* ikke være betenkelig. En linje *hlynjar markar* kan ikke tenkes å ha virket illeklingende; til sammenligning kunde fra dette dikt minnes om str. 7. s *minnar cettar* og 21. s *kvánar minnar* (jfr. også 8. 4 og 9. s).¹

De rettelser som her er foretatt, forlikes godt med hvad der følger efter i strofen: »den mann er ikke glad som bærer ned fra sitt hus *kogglá* . . . *frænda hrørs*». *Koggull* brukes i det gamle sprog om ledd (knokkel) på finger og tå, sedvanlig det ytterste. Denne betydning har ordet fremdeles i islandsk: »Knokkel (spec. i Fingre og Tær)» = *kjúka*, og dessuten kan det brukes om en »klump», således om *mó*-, *moldar*-, *taðköggull*, torv-, muld- og mökk-klump (se Blöndal). Fortolkerne har nøiet sig med oversettelser eller bemerkninger som »sin slægtnings lig» (Finnur Jónsson), »*hrør*: lik . . . ; *kogglar* þess: limir (smbr. *köggull* á fingri eða tå)» (Sigurdur Nordal), eller der er gitt en kommenterende oversettelse som denne av Ivar Lindquist: »den man är inte glad, som lyfter en frändes avtärda lik [eg. 'liks benknotor'] ner från sovbritsen». Alt dette viser hvor vanskelig stedet er når man fastholder billedet av det stormknekte tre i første halvstrofe. Gir man derimot slipp på dette billede og forestiller sig i steden den forkomne, morkne stuv, synes der å falle lys over den hele strofe.

Först er æ t t e n sammenlignet med *hræbarmr*, den morkne stuv hvis ved er råtten og kan pilles lös klump for klump i *kogglu*-lignende beter, og dernæst föres sammenligningen videre således at også detaljene i billedet, ættens enkelte medlemmer, treder skarpt frem. Ættens *hræbarmr* varieres med *frænda hrør* »frendenes lik»: den döde kropp som utgjöres av frende föiet til frende, f r e n d e - k r o p p e n i o p l ö s n i n g, og dennes lemmer er de *kogglar* som efter hvert lösner fra den råtne stuv. Frendene

¹ Jeg finner det altså ikke nødvendig eller ønskelig å rette *marka* til *morkna*, gen. sg. m. av *morkinn*, epitet til *hlynjar* (om sådan svak form av efterstillet adjektiv jfr. Detter og Heinzel's Edda-utgave II s. 28).

bæres, *koggull* efter *koggull*, ut av ættegården, som ligger høit (*berr . . . niðr*).

Dikteren har nu avgjort lagt det mytisk farvede innledningsavsnitt bak sig. Fra *naust-* er vi kommet op til gården; — først antydes våningshuset med dets *flet* (4.s), så hovet inne på gårdens tun (*-hofi* 5.s), og endelig gjerdet omkring (*-gardi* 6.4).

Str. 5 slutter sig nær til den foregående strofe. Et ættartal foresvever dikteren, og det som han vil *fyrst of telja* (jfr. 10. 4), er tapet av faren og moren, selv om (jfr *þó* i l. 1) sønnes død er det egentlige emne for kvædet. Der er verbalt samsvar mellem str. 4 og 5 (*hrør; berr . . . niðr — berk út*), men langt sterkere virker det samsvar med hensyn til ordvalg som ledsager billedforskjell og motstillinger i innhold og stemning. Fra den krasse, uhyggelige beskrivelse av leddene som løsner av det morkne ætte-tre og bæres bort fra hjemmet, kommer vi til den av lyse minner bårne hyldest til slektens gamle: versene som priser dem, er det friske tømmer, løvklædt med tale, som dikteren bærer ut av ordenes helligdom.¹

De linjer hvor *hræ-* og det gjentagne *hrør* forekommer ganske nær sammen, er bærere av en grunnstemning som forener str. 5 og 6. 1—4. Man kan vanskelig tro at Hávamál 50 ikke har ligget latent i Egils sinn og betinget ordvalget:

*Hrørnar þoll
sú er stendr þorpi á,
hlýrat henni þqrkr né barr.*

Egils »*hræbarmr*» er uten livsvarmen som *þqrkr* og *barr* gir; treet *hrørnar* så det blir et »frænda *hrør*», det løser sig op i stumper og stykker: »*móður hrør*» og »*foður fall*».

---

¹ I "Ættegård og helligdom" (Oslo 1926) s. 238 f. har jeg bl. a. i denne strofe trodd å finne en antydning av at hovet ved visse leiligheter kunde prydes med grønne grener eller busker.

Med str. 6 begynner et avsnitt som strekker sig over 5 strofer. Her vender Egil sig mot havets fiendtlige makter, efter at disse tidligere har været antydet i *ǰótuns hals undir* (str. 3). *Hrǰonn* har brutt frendegjerdet og *sær* har gjort et skard i det (str. 6),¹ *Rán* har rusket i ham så han er blitt snauet for de kjæreste — *rysktan* og *ofsnaudr* danner tilsammen et billede —, og *marr* har slitt ættens bånd, rykket ut av repet det sterkeste i det (str. 7). Nye bilder altså istedenfor ættestammen: frendegjerdet, kroppen med dens tvinning som der rives av og slites ut av. Forbitrelsen koker i ham i avsnittets midtstrofe (hvor l. 1 er ubehersket med hensyn til metrisk form):

Str. 8. <i>Veiztu, ef þá sqk</i>	<i>hroða 'vags' bræðr,</i>
<i>sverði of rækak,</i>	<i>ef vega mættak,</i>
<i>vas ǰlsmidr</i>	<i>fórk andvígr</i>
<i>allra tíma;</i>	<i>Ægis 'mane'.²</i>

I denne strofe har overleveringen to feil som ikke er blitt tilfredsstillende utbedret. Linjen *hroða 'vags' bræðr* er for tung med sine tre substantiver hvorav det midterste bærer allitterasjonen, og siste linje synes med sitt *mani* i annen versfot å være likeså umulig i metrisk henseende som '*brage*' i str. 3.

Sigurður Nordal's tolkning betegner et stort fremskritt derved at l. 6 tas som en egen setning, det kraftige »hvis jeg kunde (hadde evne, styrke, til å) kjempe», og dativen *bræðr* i l. 5 forbindes med *fórk andvígr*. Videre har han sett at l. 8 likeledes inneholder en dativ styrt av *andvígr*. Men jeg kan ikke slutte mig til ham i den videre tekstbehandling. Han innsetter *ok* foran *Ægis* og beholder lesningen '*mane*' (*mani*). Hvad l. 5 angår, følger han håndskriftet og tolker: *hroða vags bræðr* (»*hroði vags*: så

¹ Egil er vel her ikke upåvirket av Torv-Einar (str. 5): "Haralds hefki *skarð* i skildi | . . . hǰggvit".

² Håndskriftet har: l. 1 um (for *ef*), l. 3 aulsmid, l. 5 roda, l. 6 um voga, l. 7 færa eg. — I l. 1 gjør det i metrisk henseende ingen forskjell om man med Sigurður Nordal leser *veizt ef*.

sem 'hrýður voginn', leikur hann hart, er vindurinn . . ., *en bródir vinds* er sær: *Ægir*»).

Finnur Jónsson har efter min mening hatt en riktig følelse av i hvilken retning en emendasjon av l. 5 bör gå. Han torde ha rett når han forbinder '*vags*' *brœðr* til ett ord, men jeg kan ikke følge ham videre i hans forsök på å gjennemføre tanken (*vá-brœðr »skadelig, farlig bror»).

Det overleverte '*vags*' kan svare til et *vað* som en avskriver har trodd å se i sitt forelegg. Som bekjent blev i gammel tid *gs* og *x* ofte skrevet i fleng (*lags* = *lax*, *vegs* = *veð*, *heilax* = *heilags*, o. s. v.).¹ Men i virkeligheten kan der ha stått *var*, uten den kröll ned til venstre som adskiller *ɣ* fra *r*.² Og et sådant *var* gir utmerket mening: *vár-brœðr*, dativ av *várbróðir* »edsbroder», inneholdende ordet *Vör* [gudinnenavn], i flertall *várar* »edelig løfte» (jfr. »*eiðar* . . . heita *várar*» SnE. I 116). Denne sammensetning svarer nøiaktig til *eiðbróðir*, som vi kjenner fra et eldre dikt: *arnar eiðbróðir* »ørnens edsbroder» = ravn, Haraldskvæði 4.³ Vi kan da ta *hroði* i den vanlige betydning »storm», og *hroða várbróðir* blir »stormens edsbroder», havet, *Æge*.

Hvad strofens siste linje angår, er den, som allerede nevnt, i metrisk henseende betenkelig, og dette er tilfellet enten man leser *ok Ægis mani* eller *Ægis mani*. Også fra innholdets side kan betenkeligheter gjøre sig gjeldende like overfor *Ægis mani*, d. e. Rån. Rekkefølgen hvori dikteren i dette avsnitt nevner havets makter er: (*jötuns hals undir*, str. 3), *hrönn*, *sær* (6), *Rön*, *marr* (7), *ólsmiðr*, *hroða várbrœðr*, *Ægis 'mane'* (8), '*suds bana*' (9), *marr* (10). Egils

¹ Jfr. Konrád Gíslason, Um frum-parta íslenzkrar tungu í fornöld, Kbh. 1846, s. 102 f.

² Det er selysagt ugjørlig å gå inn på enkeltheter, f. eks. den nærliggende mulighet at det som blev tatt for krøllen på *x*, i virkeligheten tilhørte en bokstav (f. eks. *í*) i linjen under.

³ Også et av *várar* avledet ord som i betydning slutter sig nær til *várbróðir*, forekommer i den eldste skaldediktning: *vári* m. Se H. Kuhn, Beitr. z. Gesch. d. deutschen Spr. LX s. 142 f. (om *vagna vára*, gen., i "Höfuðlausn 22"); jfr. Egils saga ved Nordal, s. 192 f., med henvisninger til eldre tolkninger.

forbitrelse koncentrerer sig mot selve havjotnen fra str. 7 av, og det vilde virke svekkende om Rån igjen blev nevnt.¹

Jeg tror altså der er full grunn til å rette 'mane', — vel å merke på en sådan måte at også l. 8 kommer til å inneholde en betegnelse for selve havet. Det bør være en betegnelse som bringer en stigning i uttrykket, altså en stilistisk variasjon som enn yderligere fremhever »storm-brorens» velde.

Det store veldige hav kalles i prosasproget *hafsmegin*.² I ord-bøkene finner vi ordet belyst ved uttrykk som »sakir hafsmegins, storma ok straua» (Formn. s. I 153). En skald fra 13de årh., Ólafr Leggsson svartaskáld, har som poetisk motsvarighet hertil *megin lægis* (SnE. II 629; Skjald. A II 85, B II 96 [3. 2]).³ Det ligger da overordentlig nær å rette *Ægis* 'mane' til *Ægis magni*, nettopp det som avrunder setningen og gir den fynd:

¹ Eller om *Æges* menn (*manni* [eller *mønnum*] E. A. Kock) skulde innføres som motstandere, idet *Æge* tenktes som høvdingen for en hel flokk som Egil hadde å kjempe imot (*andvígr*). — E. A. Kock's fullstendige lesning av halvstrofen (NN. 11 § 1785) er:

eða Vágs bræðr   förk andvígr
ef vega mættak,   Ægis manni!

"och om jag kunde slå Vågens bröder
i fejd jag droge mot Åges män!"

"Singularformen *manni* kan anses vara logiskt likvärdig med *mønnum*. Ur Beowulfskvädet anför jag ett par ställen, där ett uttryck för 'man' jäller var och en av Beowulfs män . . . Emellertid är kanske *mønnum* den ursprungliga formen."

² Jfr. *megin* i beslektade forbindelser: *veðrmegin* "sky" (Alvissmål 18) og *jarðar megin* (flere steder i Eddadiktene).

³ Håndskriftet har *meger*; *megin* er Sveinbjörn Egilsson's evidente rettelse. (Jfr. i anledning av *megin lægis* også bemerkningene til Sonat. 18. 5.) — I en anonym vise i SnE. I 502 (Skjald. A I 185, B I 174 [C 2]) finnes havet personifisert på lignende måte som i Sonatorrek; det er *geimi* og *lægir* som er brukt om havet:

baut heim með sér geimi,
þák eigi löt lægis.

*hroða v á r bræðr,
ef vega mættak,
fórk andvígr,
Ægis magni,*

»kunde jeg kjempe, fór jeg til strid mot stormens (eds)bror, mot Æges velde». »Men», fortsetter dikteren i neste strofe, »jeg tyktes å ha intet *sakar afl*» mot havjotnen.

Virkningsfullt kommer selve havjotnens navn her hvor forbitrelsen dirrer sterkest. Egil brenner efter en dyst med Æge selv, likesom Bjarke vil gå Odin inn på livet efter hans herres, Rolv Krakes, fall: »fas est belligerum bello prosternere divum».¹

Med *Ægis magni* er en klimaks nådd, og vi venter nu i betegnelsene for havjotnen eller havet en kort nedadstigende rekke i omvendt orden av den opadstigende. Denne siste begynte, efterat (*hrönn*, *sær* og) *Rón* hadde været nevnt, med *marr* (7. 5), hvorefter fulgte *qlsmidr*, *hroða várbræðr* og *Ægis magni* (str. 8). Vi får frem en regelrett antiklimaks i forkortning når vi i det uforklarte '*suds bana*' (9. 4) søker en motsvarighet enten til *hroða várbræðr* eller til *qlsmidr*, likesom *marr* 10. 1 svarer til *marr* 7. 5. Dette anfører jeg til foreløbig orientering før jeg nu går over til det vanskelige sted i

Str. 9. <i>En ek ekki</i>	<i>þvít alþjóð</i>
<i>eiga þóttumk</i>	<i>fyr augum verðr</i>
<i>sakar afl</i>	<i>gamals þegns</i>
<i>við 'suds bana',</i>	<i>gengileysi.</i> ²

Man pleier i l. 4 å lese *sonar bana* istedenfor det overleverte '*suds bana*'. Dette forekommer mig betenkelig både i metrisk henseende, med hensyn til spørsmålets tekstkritiske side overhodet (*sonar* fjerner sig sterkt fra '*suds*' og er *lectio facillior*) og med

¹ Se Axel Olrik, Danmarks heltedigtning I (Kbh. 1903) s. 58, 75.

² Håndskriftet har: l. 2 eigna þóttunst.

hensyn til det poetiske innhold; den sterke konkretisering, de to personer »sønnens banemann» i direkte omtale, vilde neppe være heldig her. Ved å erstatte konjektoren *sonar* med *sveins* (hvorpå også Ivar Lindquist har tenkt) kan man visstnok nå til en tekst som er metrisk uangripelig; men forøvrig kan ikke *sveins* sies å fremby vesentlige fordeler fremfor *sonar*.¹

Som nevnt, er der en mulighet for at Egil her, likesom senere i den omskrivning hvor *hrosti* »mask» forekommer (str. 19), har betegnet Æge som öl-tilberederen, *qlsmidr* (str. 8). Min første tanke var at vi i 'suds' (som jeg ikke kan finne mening i ved å rette til *sūds*, d. e. *sunds*) har å søke en motsvarighet til *ql-* »öl-(gilde)», nemlig *sumbls*, gen. av *sumbl* n. »drikk(egilde)», »öl-(gilde)» (jfr. Alv. 34 sammenholdt med Háv. 110, og *jólna sumbl* »gudenes drikk, skaldedrikken, kvad» Hál. 16). Ordets anvendelse belyses godt ved dets forekomst i Hymiskvida 2 og Lokasenna 65, begge steder i tiltale til Æge: »þú skalt ásum | opt *sumbl* göra»; »ql gørdir þú, Ægir! | en þú aldri munt | síðan *sumbl* of göra». Men rettelsen til *sumbls* er temmelig voldsom, og den forutsetter at et velkjent ord er blitt forvansket til det påfallende 'suds'. Best var det om vi kunde beholde 'suds' uforandret eller vesentlig uforandret. I virkeligheten tør visstnok dette sies å være mulig.

Blandt ord som enten direkte hører hjemme i ölbryggingens terminologi eller har nær berøring dermed, bör vi aller først være opmerksom på *soð* n. »vann hvori noget har været kokt, suppe» (nynorsk *sòd* n., også: »syding, brusing, stöi», med avledningene *sòda* »koke, suse» og *sòda* f. »syding, koking, susing, stöi»), eller den sideform dertil, **suð* n., som vi tør forutsette har eksistert i det gamle sprog. Vi finner dette *suð* i islandsk med betydningen »susing», med avledningene *suda* »summe, brumme» og *suða* f. »koking; susing, summing». Også i norske dialekter möter vi i ensartede lydforbindelser en lignende dobbelthet, representanter for norröne sideformer som *soð* : **suð*, *boð* : *bud*, **moð* : **muð*

¹ Forvanskningen 'suds' måtte vel i tilfelle skyldes en skrifters distraksjon, — at hans tanker kanskje hadde streifet ordet for "sverd" ('suerds') ved innvirkning fra *sverði* 8. 2.

(»smått avfall»), *rod : *rud* (*Rud*). Dobbeltheten synes utvilsom — jfr. f. eks. fra Sunnhordland (ifølge Vidsteen's ordbok og Norske Gaardnavne XI) *bō*, *mō*, men *Rō* og *sø* —, men fordelingen av formene med *o* og med *u* og de historisk-fonetiske forhold som knytter sig dertil, er ennå ikke tilstrekkelig utredet.¹ Følgelig er det ikke urimelig å tenke sig at der på Island i 10de årh. (og utofter gjennom adskillige mannsaldrer) har forekommet *sud* i samme betydning som *sod*. Forskjellige forhold tyder i det hele tatt på at former uten *a*-omlyd (*sud* o. s. v.) har hatt en større utbredelse i norrøne målfører enn de skriftlige kilder gir inntrykk av. Dette gjelder ikke bare østnorske dialekter som på dette punkt har tilslutning til svensk (jfr. bl. a. gl.svensk *sup* n.), men også vestnorsk og de vestenhavs-mål som er utgått derfra.² I de norrøne litteraturmål, det vil vel tillike si de fleste eller mange av de dialekter som gjenspeiler sig i disse, åpenbarer der sig en sterk tendens til å utjevne slike dobbeltformer som *rud* : (*Land*)*rod*,³ *gud* : *god*, *sud : *sod*, *brut* (orkn.) : *brot*, *flug* : *flog* (jfr. videre *gull* : *goll*, *fuḡl* : *fogl*, o. s. v.), eller til å skape nye ord med *u* med spesialisert betydning (*Gud*; isl. *sud* »susing»). Men vidnesbyrdene er tilstrekkelig mange til at vi tør fastslå at former som *sud har inntatt en stor plass i det norrøne sprog. Der er da intet i veien for å tillegge Egil en ordform *sud* = *sod*. Håndskriftets 'suds' kan altså være riktig overlevert, — forutsatt at vi kan finne oss til rette med betydningen av ordet *sud*, *sod*.

Den hovedbetydning vi her får å gjøre med, er: »vann hvori

¹ Fra professor D. A. Seip kan snart ventes en undersøkelse av disse lydforhold i Norsk tidsskrift for sprogvidenskap. Jeg har været så heldig å kunne drøfte flere hithørende spørsmål med ham, og han har gjort mig opmerksom på formen *buð* i NgL. II 93 note 6: *at buðum* (ca. 1300—10).

² Jfr. A. Noreen, Altisl. Gramm.⁴ § 61, 1; S. Bugge, Aarbøger 1875 s. 240 (om orknösk); M. Hægstad, Hildinakvadet (1900) s. 37, 49; H. Marwick, The Orkney Norn (1929) s. xli; M. Hægstad, Vestnorske maalføre II, 1 s. 37, II, 2, A s. 66 f., B s. 91 (på det siste sted om færösk).

³ Norske Gaardnavne XI s. 272, jfr. s. 165 (hvor jeg nu ikke tør fastholde alt hvad der er uttalt om lydutviklingen).

noget er *sodit*, kokt». I praksis blir *sod* i mange tilfelle jevngodt med *lqgr* m. i dettes nynorske anvendelse: *løg* brukes om det kokende vann som slås over noget for å utvinne kraften derav; således tjøre-, humle-, bar-, eine-, höyløg (istedenfor det siste også *løg* alene: drikk for kreaturer opkokt på høi), bryggjeløg. Særlig bør vi i vår kommentar til Sonat. 9 legge vekt på den siste sammensetning. *Bryggjeløg* (til dels kalt *eineløg* fordi den er kokt på einer) er det kokende vann som helles på maltet når der brygges,¹ og om denne handling brukes i svenske dialekter *soda*, som er avledet av *sod*, *sud*.² Merkes bør også bruken av verbet *sjoda* (*sjoe*) i setesdalsk om ölets gjæring i »gøngekjeret».³ Vi kan på denne måte resonnerer oss frem til at *sod*, *sud* i betydning delvis har kunnet falle sammen med nynorsk *bryggjeløg*, altså postulere et norrønt *sod*, *sud* = *bryggje-sød. Dette *sod*, *sud* har passet ypperlig i en omskrivning for *qlsmidr* (*Æge*), öl-tilbereder, person

¹ Jfr. Andr. Leiro's beskrivelse av fremgangsmåten ved brygging i en gammeldags vestnorsk bygd, i tidsskriftet "Vossebygdene" XVII (Norheimsund 1927) s. 38 ff. — Dosent Nils Lid har henvist mig til dette arbeide, og videre gjort mig opmerksom på den mere kortfattede fremstilling hos Kjell Bondevik, Norsk Folkekultur IX (1923) s. 65. Han har også hatt på rede hånd til mig henvisningene til Vendell og Wessman og til Skard i de følgende anmerkninger.

² Se H. Vendell's Ordbok över de östsvenska dialekterna og V. E. V. Wessman's tillegg dertil (Skr. utg. av Sv. Litt.sällsk. i Finland CCXV): *såda* "hälla hett vatten på malt vid brygd", *suda* "koka upp vört vid brygd genom att lägga heta stenar [*sådar*] i den"; *sådan[de]-krasa* "lång tång (liknande ett väffeljärn), med vilken heta stenar tagas ur elden och läggas i bryggsån för att bringa vattnet att koka"; jfr. *sudda* "upphetta vattnet i bryggsån med heta stenar", *sudd* "krokigt trä, med vilket röres i grytan, då man brygger dricka. . .".

³ "Dei spaadde av Gøngekjeret, koss Joli kom til ganga av seg. Duna det og *saud* for ille, daa vart der Slagsmaal i Huset. Sei slost so kaldleg i eit Drykkjelag paa Kjalldal. "De va de eg vissti", sa gamle Hallvor Nilsson — "de *sau*, so Kveikstokkjen dunka mot Bari", sa han." (J. Skar, Gamalt or Sætesdal IV s. 39).

[Dertil anm.] "Gøngekjer: det Kar hvori Ølet gjærede. Kveikstokk: et firkantet, fire Tommer tykt og en halv Alen langt Træstykke, med 15—20 Huller tvert igjennem, som fyldtes med Gjær. Kveikstokken lagdes i Vörteret. Bar = Bard: Kant, Rand, Bred."

som beverter med öl.¹ Men vi kan også for alle tilfelles skyld nøie oss med det mindre: *soð*, *sud* viser, selv om det ikke på norrønt område har været et likefrem teknisk ord i ölbryggingen, iallfall en sådan likhet med *hrosti*, *ql* o. a.² at det i diktersproget har kunnet gjøre tjeneste i en slik omskrivning. Og i Sonat. 9 var ingen misforståelse mulig; det var gudenes *qlsmidr* der måtte være tale om.

Er *suðs* for den poetiske opfattelse jevngodt med *qls*, må 'bana' være forvansket av et sjeldnere ord som har hatt betydningen »tilbereder» eller lignende. Dette kan da neppe være noget annet enn *beini* (-e), akkusativ av *beinir* m. »person som utretter, hjelper til noget [på gjestfri måte, jfr. *beini* m.]». I sammensetning med *ql* har vi dette ord i *ása qlbeinir*, æsenes öls giver = skald, Haukr Valdísarson's *Íslendingadrápa* 16.

Jeg mener altså å kunne bli stående ved dette forslag: *vid suðs beini* »like overfor bryggje-løgens, ölets, tilbereder», »like overfor ölbryggeren (*qlsmidr*, *Æge*)».³

Str. 10. *Mik hefr marr
miklu ræntan,
grimt es fall
frænda at telja,
síðan 's minn
á munvega
ættar skjöldr
aflífi hvarf.*

11. *Veitk þat sjalfr,
at í syni mínum
vasa ills þegns
efni vaxit,
ef sá randviðr
rosvask næði,
unz Hergauts
'hendur' of tæki.⁴*

¹ Det har efter min mening ikke lykkes Adolf Noreen å påvise *suð* i navnet *Suttungr*, forklart som *Suð-pungr (Uppsalastudier tillægnede Sophus Bugge, 1893, s. 205).

² Jfr. *lqgr* i omskrivninger for skaldskap (SnE. I 244) og for öl ("kalla [ql] *hreinlqg* jötnar" Alv. 34; jfr. Sigrdr. 8). Videre kan merkes *lqgvellir* (Hym. 6, om bryggjekjel) og *hverlqgr* (Hál. 1).

³ Det synes mig ikke nødvendig å modifisere forslaget derhen at formen *soðs* foretrekkes, eller at *suðs beinir* opfattes som en omskrivning for "kokk", her ved en poetisk frihet brukt = *qlsmidr*, *Æge*.

⁴ Håndskriftet har: 10. s af lífi, 11. s var (for *vasa*).

Her er en vanskelighet sist i str. 11. Ingen av de to oversettelse som formelt er mulige, tilfredsstillende: »inntil Hergauts [Odins] hender tok (ham)», »inntil han tok (fikk) en krigers hender». Om begge gjelder det at tanken blir besynderlig og enestående, og den annen blir dessuten betenkelig derved at *hergautr* her skal tas i en betydning forskjellig fra den som ordet har i Ragnarsdrápa 5 (*Hergauts vina*, Odins venninne = jorden). Ganske naturlig er *Hergautr* (eller *her-Gautr*) å opfatte som Odinsnavnet *Gautr* med et karakteriserende forledd.

Der er således grunn til å anta forvanskning i siste linjepar (jfr. Finnur Jónsson's ord i Lex. poet. under *Hergautr*), og det må da bli *hendr* som er gjenstand for mistanke. En tid var jeg riktignok inne på den mulighet at feilen kunde stikke i *tœki* (for *tœpi*, *tœði* »hjalp», d. v. s. duget, jfr. *hendr fulltýðu* Fáfismál 6); men jeg var da ikke opmerksom på hvorledes en rettelse av *hendr* likefrem anbefales av selve sammenhengen i denne og den foregående strofe.

Str. 10 taler om *ættar skjoldr* som *aflifi hvarf*. I en tidligere bemerkning til denne strofe (Arkiv XXXV, 1918, s. 142), hvor jeg foreslo å opfatte 'af lifi' som *aflifi* »död» (= mht. *abelibe*, *abelip* [jfr. *ifjorr* Yngl. 27]), nevnte jeg også — mot Björn Magnússon Olsen som vilde rette *skjoldr* av hensyn til allitterasjonen — at billedet fra str. 10 fortsettes i den følgende strofe: »ættens skjold» blir dér kalt »skjold-treet» (*randviðr*), en omskrivning som er heldig også derved at den slutter sig godt til *efni vaxit* (jfr. *efnitré*, bl. a. i uttrykket *kunna at sjá sitt efnitré*, se Fritzner) og passer fortrinlig som subjekt til *roskvask næði*. Jeg formoder at billedet har virket hele strofen igjennem: *sá randviðr*, det gode »emne», tenkes å ha fått vokse til manns modenhet, — inntil han fikk ta *Hergauts hurð*, d. e. skjoldet.

Einar Skulason bruker i en av de strofer som man henfører til et dikt *Øxarflokk (str. 1. 2. 3; Skjald. B I 449 ff.), for »skjold» en omskrivning *Gauts meginhurð* (»meginhurðar ... Gauts ... galla [akk.]», skjoldets forderv, et angrepsvåben). Hvis nu Einar har kjent Sonatorrek, må denne overensstemmelse kunne avgi en

god støtte for riktigheten av den foreslåtte rettelse. Det kan ikke likefrem godtgjøres at han har kjent dette dikt av Egil — et sådant bevis måtte forøvrig vanskeliggjøres ved Sonatorreks egenartede innhold —, men sikkert er det iallfall at han i sin Runhenda (Skjald. B I 445 ff.) er sterkt påvirket av Egils Høfudlausn (som jo likeledes utmerker sig ved enderim). I de 62 linjer som er bevart av Einars Runhenda, finnes følgende gjenklanger fra Høfudlausn:

Runh. 2. 3. 4	<i>gramr : framr</i>	Høf. 4. 3. 4	<i>gram : fram</i> (jfr. 21. 6. 7)
2. 5	<i>flest folk</i>	3. 5	<i>flestr maðr</i>
5. 1. 2	<i>frétt hefkr at fell,</i> <i>folks brustu svell</i>	8. 5. 6	<i>frák at felli</i> <i>fyr fetils svelli</i>
6. 1	<i>Beit buðlungs hjorr</i>	14. 1	<i>Beit fleinn floginn</i>
7. 1. 2	<i>Jók hilmir hjaldr,</i> <i>þar vas hjörva galdr</i>	9. 1. 2	<i>Rauð hilmir hjör,</i> <i>þar vas hrafna gjör</i> (jfr. 10. 1)
9. 5	<i>vann vísi alt</i>	2. 5	<i>lofat vísa vann</i>

Der er da ganske stor sannsynlighet for at heller ikke Sonatorrek har været fremmed for Einar, og det ligger således nær å tenke sig at det er et *Hergauts hurð* i dette dikt som har foresvevet Einar da han dannet sin skjoldomskrivning *Gauts meginhurð*.

Str. 12. <i>Æ lét flest</i>	'ok mier upphieilt'
<i>þats faðir maðti,</i>	of 'verberge'
<i>þótt öll þjóð</i>	ok mitt afl
<i>annat segði;</i>	mest of studdi. ¹

Det sies her at Bodvar satte sin fars ord (mening) høiest selv om alle folk sa (mente) noget annet. Derpå heter det i håndskriftet 'ok mier . . .', og strofen slutter med ordene »og min kraft

¹ Håndskriftet har: 1. 6 og 8 um (for of).

støttet han mest». Ved *af* kan både tenkes på fysisk og åndelig evne. Jeg er enig med Sigurdur Nordal i at rettelsen *herbergi* for '*verberge*' ikke godt kan komme i betraktning av sproghistoriske grunner; *herbergi* er et lånord fra tysk som neppe er optatt og blitt almindelig på Island alt i 10de årh. Men også et annet hensyn vil måtte gjøre sig gjeldende. »Han holdt mig oppe i 'herberget' (i hjemmet)» vilde visstnok bare kunne sikte til at den unge Bodvar hadde ydet Egil de håndsrekninger som en gammel og svak mann trengte for å kunne røre sig inne i stuen eller på gården. Men en sådan uttalelse måtte i Egils munn synes påfallende. En ganske annen tone går gjennom de to viser hvori Egil senere skildrer sin hjelpeløshet (Lv. 45 *Hvarfak blindr* —, og 46 *Langt þykki mér* —); dér er det motsetningen mellem før og nu som fremheves, eller det er en kvikkhet som har inspirert ham til å dikte (»eigum ekkjur | allkaldar tvær . . .»).

Der bør efter min mening iallfall gjøres et alvorlig forsøk på å forstå '*verberge*'. Leser vi likefrem som der står, blir dette et ord sammensatt med *-berg* eller *-bergi*. Første ledd kan efter formen være *ver* »hav», og »hav» heter også *lqgr* (i sammensetninger *lqg-*), — altså kan, efter en kjent fremgangsmåte i skaldskap (»ofljóst»),¹ *ver-* ombyttes med *lqg-* således at vi får *lqgbergi*. Dette måtte da bli det kjente stedsnavn på Altinget, enten *Lqgbergi* (den form som Are bruker i Íslendingabók kap. 7), akk. eller dat., eller *Lqgberg*, dat. *Lqgbergi*. *Verbergi* er styrt av *of* »over, hen over, over (på) og omkring», enten i akk. eller dat. (jfr. Lex. poet.).

Men selv om alt det formelle kan synes å være i orden, tør jeg allikevel ikke tro at vi er på rett vei når vi tolker *of verbergi* som *of Lqgbergi*. Hvorfor skulde Egils besøk på Altinget her ha været særskilt fremhevet? I tilfelle kunde der selvfølgelig ikke ha været tale om hjelp i rettssaker; — Egil har forøvrig ikke ført prosesser,

¹ Jfr. Meissner, Die Kenningar der Skalden s. 83 ff. Det er fremfor alt i navn — personnavn og stedsnavn — skaldene gjør bruk av sådant "Rätselspiel". I Egils diktning finnes flere eksempler herpå, bl. a. visstnok i Sonat. 15. 4 (*elgjar galga*).

ifølge Eg. s. kap. 78, avsnittet efter Sonatorrek. Det måtte ha været i andre situasjoner (forretninger, rådslagninger og lignende) Bodvar hadde kunnet yde hjelp som farens omtenkssomme og taktfulle ledsager. Men selve dette stedsnavn *Lqgberg(i)* synes her å måtte virke overraskende og stötende, og det vilde heller ikke være lett å bringe *of verbergi*, tolket på denne måte, i overensstemmelse med 5te linje.

Jeg prøver derfor på å forklare *verbergi*, ikke — som de vanlige skaldeomskrivninger med *ver-* kunde synes snarest å anbefale — av *ver* »hav», men av *verr* »mann (kriger)». *Verberg(i)* vilde da bli »manneberget», »berget hvor menn (krigere) holder til», »borgen». Er dette riktig, fører '*verberge*' oss like til Egils gård, til *Borg*. Dér kan, på en langt mindre søkt måte enn ved *Lqgberg(i)*, Egils unge sønn tenkes å ha været til hjelp og støtte.

Når vi beholder lesningen *verbergi*, må der foreligge en feil i l. 5. Ett av de 3 ord 'mier upphielt' — det 4de, *ok*, er sannsynlig feilaktig kommet til —, må ha begynt med *v*, og da snarest det midterste (*u* = *v*). Det kan bli vanskelig å avgjøre hvilket ord det er som er blitt forvansket til *upp*, idet man ikke tør vente sig synderlig veiledning i skrifttrekkene; verbet *halda*, som ofte forekommer i forbindelsen *halda upp*, kan bære hovedskylden for forvanskningen, og den kan være ganske stor. Imidlertid ligger én rettelse nær for hånden som både i grafisk henseende kan synes tiltalende og som også faller særdeles godt inn i tekstens sammenheng: *mér vqrđ helt* »holdt vakt for mig».

Hvad først det grafiske forhold angår, er en rettelse av *upp* (*vpp*, overmåte ofte skrevet *up*, *vp*¹ og *up*, *vp*) til *vqrđ* (*vorþ*) ganske ubetydelig når dette siste ord tenkes i et eldre håndskrift å ha været skrevet *v^oþ* = *vorþ*.

Dernæst har vi å ta hensyn til strofens innhold. Bringer vi *verberg(i)* = *borg* inn her, synes meningen ganske enkelt å bli den: Egil trengte å ha i sin nærhet en som alltid kunde være hans

¹ Se f. eks. Ludvig Larsson, Ordförrådet i de äldsta isländska handskrifterna s. 339 f.; Bugge's Edda-utg. s. XI; *Volsunga saga*, Kbh. 1906—08, innl. § 31.

årvåkne öie, — en som fra morgen til kveld fulgte skarpt med i alt hvad som foregikk på og omkring gården, og som alltid gav ham fullstendig og pålitelig beskjed derom. Den som det gjorde, kunde kalles vakten som Egil hadde satt ut. Og ordene *mér vord helt* får her en vemodig klang. Egil har talt om *gamals pegns gengileysi* (str. 9), om den lovende sønn (*ættar skjöldr*, str. 10) som tegnet til å bli en god kriger (str. 11). Den unge Bodvar var hans eneste følge (*gengi*), han alene utgjorde vakten på hans borg. Og tanken går videre, tilbake i tiden, til broren Torolv (jfr. *bræðraleysi* 13. 4), hans gamle våbenbror.

Endelig vil jeg nevne at preposisjonen *of* passer godt til *verbergi* når dette føres inn i den tankesammenheng som der nu er redegjort for. Hadde Egil sagt »*at verbergi*», hadde gården Borg — »bær *at* Borg» — trengt sig i forgrunnen. Hadde han sagt »*á verbergi*», var scenen for l. 5—6 blitt »*á borg*», (vaktholdet) på h ö i d e n (borgen) ved gården som denne har navn efter. Men Egil sier »*of verbergi*», og deri ligger nettop den tanke som jeg har ment å finne frem til: både på og ved —, henover hele det område som omfatter såvel gården som det beste utsiktspunkt i dens nærhet. Dér har vel Egil og Bodvar stadig gjort sin runde sammen til fots; Egil har kunnet støtte sig til den unge sønn (jfr. l. 7—8), og Bodvar har både i farens selskap og alene været gløgg og våken så intet har undgått hans vaksomme blikk.¹

Str. 13. *Opt kómr mér
mána bjarnar
í byrvind
bræðraleysi;*

*hyggjumk um,
es hildr próask,
nýsumk hins
ok hygg at því.*

¹ For den som måtte foretrekke tolkningen *of Verbergi* = *of Lggbergi*, vilde det vel være nødvendig å foreslå en annen rettelse i l. 5 enn *vprá*. Heller ikke *virka* (*v'cp*; jfr. *virca* Isl. handskr. N° 645 4° ved L. Larsson s. 39. 26) vilde fjerne sig langt fra *upp* (*vp*) i den overleverte tekst: *mér virka helt* "han oprettholdt (bevarte, var utrettelig i) om hu for mig". Dette er det eneste forslag jeg kunde våge å nevne offentlig, og det virker ikke overbevisende.

14. <i>hverr mér hugðr</i>	<i>þarf þess opt</i>
<i>á hlíð standi</i>	<i>of 'her gjaurum';</i>
<i>annarr þegn</i>	<i>verðk varfleygr</i>
<i>við óðræði;</i>	<i>es vinir þverra.¹</i>

Den første av disse strofer kan ta sig fattig ut når man bare fester sig ved dens logiske innhold. Den har en lang omskrivning for *hugr* som oven i kjøpet kunde ha undværet et ledd (-*vind*), og der varieres med begrepet *hyggja* gjennom hele annen halvstrofe. I virkeligheten er dog strofen mesterlig, både med hensyn til kunstnerisk virtuositet og dikterisk innhold. I all korthet kan den karakteriseres således: *Bræðraleysi* er den logiske topp, den eneste i hele strofen. Men den høie tind må, for å kunne frembringe den rette virkning, heve sig op over en vidtstrakt flate, og denne må så artistisk gjennearbeides.

Dette siste skjer ved ordleken: *hug*-kjenningen, »*hyggjumk* um», »*nýsumk* hins ok *hygg* at þvi», med fortsettelsen i neste strofe »*hverr mér hugðr*». Men ordleken er samtidig bærer av et innhold som på sitt vis er likeså betydningsfullt som det vektige, kunstløse *bræðraleysi*. Atter arbeider dikterens tanke, men nu rettet mot noget annet enn det å få kvadet til å strømme »*ór hugar fylgsni*», »*ór hyggju stað*», — rettet mot *annarr þegn* som kunde stå ved Egils side som broren Torolv i ungdomsdagene. Strofen illustrerer likefrem hvorledes tanke kommer og tanke går. Det kan ha sin interesse å sammenligne denne strofe med Gudrúnarkvíða II 6: »*lengi hvarfaðak, | lengi hugir deildusk*» (og det mattere uttrykk i Sigurdarkvíða in skamma 37: »*þá var á hvörfun | hugr minn um þat*»). Egil behøver ikke å uttale ordet *lengi*; det er der og virker usagt.

Virkningsfull er også den lange kjenning (som i lengde bare overgås av 25. 2. 3). Den er neppe så tom som det kan se ut. Har vi »*jötuns hals undir þjóta*» i minne, vil vi også her naturlig merke den samme uhyggestemming som i innledningens slutnings-

¹ Ved lesningen *hugðr* 14. 1 (for 'hugadr') følger jeg E. A. Kock, NN. 19 § 2415 D.

parti: den månelöse uværnsnatt da vinden uler. (Det er på sin plass at der er brukt det så å si neutrale hankjønnsord *bjarnar* istedenfor det i *hug*-omskrivninger vanlige hunkjønnsord.)

To ganger har jeg minnet om diktets innledning, hvor tanken strever og havet drønner. Der er virkelig en likhet mellom str. 1—3 og str. 13. Vi står i str. 13 ved en overgang i innholdet, ved inngangen til et nytt avsnitt, hvor sønnen er kommet på avstand og broren er nærværende. Fra »gamals þegns *gengileysi*» (9. s) er vi kommet til tankene som kretser om *bræðraleysi*.

Hvor der hentydes til den forlengst bortgangne bror, tales der om *annarr þegn*. Dette er tredje (og siste) gang vi möter ordet *þegn*. Tidligere har dikteren brukt det om sig selv (*gamals þegns* 9. 7) og om Bodvar (*þegns efni* 11. 3). *Þegn* var åpenbart den verdighetsbetegnelse som Kveldulvs ætlinger satte pris på; de ønsket intet heller enn å være selvstendige bønder, *þegnar* i Gulatingens gamle betydning.¹ Men i Egils munn forlikes *þegn* samtidig godt med forestillingen om kamp. Han har jo været fullt fortrolig med helteediktningens *þegnar*.

Ved forvanskningen 'her *giaurum*' (hvor allitterasjonen krever *p*-) har jeg intet nytt å fremføre; *þrágjörnum*, som grafisk ligger meget nær (*p*^o-), er allerede bragt i forslag av Ivar Lindquist.

Derimot vil jeg gjerne knytte en bemerkning til *varfleygr* (>getur bæði þýtt: illa fleygur og varkár á flugi; síðari merkingin á hér betur við» Sigurdur Nordal). Egil, som speider efter en hjelper ved sin side (*nýsumk hins* o. s. v.), sier at han blir forsiktig i sin flukt når vennekretsen svinner inn. Mon ikke det skarpt tegnede billede i Hávamál 62 har været i hans tanker:

*Snapi ok gnapi,
er til sævar kóm,
or n á aldinn mar;*

¹ Jfr. *tolf þegna dómr* Gul. 266 og Hertzberg's Glossar s. 734 f. og 124 (*búþegn*).

*svá er máðr,
er með mǫrgum kǫmr
ok á formælendr fá.*

Havet har ennu ikke sloppet sitt tak i ham; — det sier han like ut på et senere sted i diktet.

Da Egil senere har mistet sin eneste virkelige venn, Arinbjörn herse, dikter han strofen (Lv. 41): *Pverra nú, þeirs þverðu* —. Han synes her direkte å knytte til Sonat. 14: *es vinir þverra*.

Str. 15. Til det vanskelige *alpjóð elgjar galga*, hvor hvert ord synes å være riktig overlevert, skal jeg bare gjøre nogen korte bemerkninger.¹ Det står for mig som man her med eldre fortolkere helst bør søke navnet Island (*elgjar galgi* = *íss*). Elgen blir i dyp skaresne lett såret på föttene, utmattet og endelig sittende fast, og skare — tinet sne som er frossen — og is vil for skalden ha været et og samme begrep.

Lærerikt for oss torde følgende sted i Peder Claussön Friis's Samlede Skrifter udg. af G. Storm (Kr.a 1881) s. 54 (jfr. s. 57 anm.) være: »Men Wlffuen seer sin Fordeell naar Sneen er 3 eller 4 Alen dyb eller miere oc er aff Regen blöd oc der epter aff Frost [fast] offuen-paa, saa at Wlffuen löber offuen-paa oc Elgen bryder igiennem, thj da jager Wlffuen effter Elsdiuret saa lenge at det bliffuer thrætt giordt, oc schier Hud oc Kiöd aff Beenene i den scharpe Snee, oc bliffuer saa paa det sidste feldt, huilchet offte scheer». — Der kan også minnes om jaktskildringen i Selma Lagerlöf's »Nils Holgerssons underbara resa», slutningen av kap. 22.

---

¹ E. A. Kock (NN. 7 § 1035) foreslår "skogens folk", uten nærmere forklaring. Sigurður Nordal gjengir dette ved "skógarmenn" ("það er ekki tiltökumál, þó að Egill trúi ekki 'skógarmönnum' vel"). — Guðmundur Finnbogason (Skirnir 1925 s. 163) tolker *elgr* = isl. *krapaelgr* og *vatnselgr*, og *galgi* = "það sem hengt er á". "Fyrir hugskotsaugum skáldsins verður fjallalandið eins konar galgatimbur þar sem krapabláar fannir og hvítir fossar hanga í löngum röðum".

Str. 17. <i>Pat's ok mælt</i>	'tune' <i>þann nið</i>
<i>at 'einginn' getr</i>	<i>es 'oðrum' sé</i>
<i>sonar iðgjöld</i>	<i>borinn maðr</i>
<i>nema sjalfr ali</i>	<i>i bróður stað.¹</i>

Når jeg her følger Finnur Jónsson og retter 'einginn' (= *engi*) til *manngi* (som kan ha været skrevet *m̄gi*), er grunnen ikke bare den at det synes naturligere å la *mælt* bære allitterasjonen enn *ok* (*auk*);² jeg tar også hensyn til en rettelse som jeg vil foreslå i begynnelsen av annen halvstrofe. Der har håndskriftet det fullstendig meningsløse 'tune' (sammenskrevet med det forutgående *ali* til ett ord). E. A. Kock (NN. 7 § 1036) tror at der i dette stikker et ord som har begynt med en vokal, med betydningen »atter, igjen» (jfr. Finnur Jónsson's forslag å lese *enn* sist i linjen). Han leser, med tilslutning av Ivar Lindquist og Sigurdur Nordal, *enn þann nið* »ännu den ättling». Jeg vilde heller tenke mig 'tune' (*τūe*) forvansket av *auc* (*auk*) »også», hvilket grafisk ligger nærmere. (Jfr. Ynglingatal 9.1: *auk þat ord | á austrvega*; 6.1; 28.1.) Rimeligvis har der da ikke også stått et *auk* i l. 1 som bærer av allitterasjonen.

Det synes vanskelig å finne sig til rette med 'oðrum' i l. 6: »for andre». Det måtte jo helst bli: for andre enn faren.³ Men skulde det ikke nettop være faren som i den nye sønn så en erstatning for den døde? Dertil kommer at linjen blir en stavelse for lang når lesningen *oðrum* fastholdes: *es oðrum séi*. Jeg er

¹ Håndskriftet har: l. 2 *giete*, l. 8 *bródr*.

² Jfr. i et yngre kviðuhátts-dikt: *þat's mér sagt, | at Sigurðr hrísi* Noregs konungatal 42.1; *þat's þá sagt, | at saman réði* 50.1.

³ Jfr. Ivar Lindquist's oversettelse: "såvida han icke själv avlar ännu en, som för de andra (näml. fränderna) blir född i sin broders ställe". — E. A. Kock finner uttrykt den tanke at den nye sønn skal være i brors stød for den annen (den døde bror). Han interponerer og oversetter:

<i>enn þann nið,</i>	"ännu den ättling,
<i>es oðrum sé,</i>	det människobarn, som
<i>borinn maðr,</i>	kan för den andre
<i>i bróður stað.</i>	ta broders plats."

tilböielig til å se i 'ødrum' en forvanskning av *ēdr*, d. e. *endr* »atter, påny, for annen gang», og dette vilde jeg forbinde med *borinn* i den følgende linje; *endrborinn* er jo den vanlige betegnelse for den som er »født påny, kommet til verden igjen under et annet menneskes skikkelse», og det er nettop denne tanke som her bør få sitt uttrykk.¹

Efter dette foreslår jeg å restituere den hele strofe således:

<i>Pat's ok mælt,</i>	<i>a u k þann nið,</i>
<i>at manngi getr</i>	<i>es endr séi</i>
<i>sonar iðgjöld,</i>	<i>borinn maðr²</i>
<i>nema sjalfr ali</i>	<i>i bróður stad.</i>

Str. 18. 5—8.

Burr's 'biskips'
i bæ kominn,
kvánar sonr,
kynniss leita.³

Likesom Sigurdur Nordal har jeg ikke kunnet bli stående ved Finnur Jónsson's rettelse i l. 5: *býskeids*, gen. av *bý-skeid*, »bienes bane, vei», luften. Men heller ikke Nordal's lösning, *Bileygs* (Odins), torde være den endelige. Visstnok kan det passe godt at det ved *bær* angis hvis gård der er tale om, som sønnen er kommet for å gjeste (*kynniss leita*); men som vi senere skal se (i bemerkningene til str. 22), vilde det vel være heldigere at et Odins-navn her ikke direkte var nevnt. Og hvad angår navnet *Bileygr*, som bare kjennes fra Grímnismál 47, kan det lett tenkes

¹ Efter skrifttrekkene ligger *aptr* (jfr. *aptrborinn* i Sig. sk. 45 = *endrborinn*) fjernere fra 'ødrum', — og også fjernere fra 'øprum' som kunde forutsettes i et eldre håndskrift.

² Der er ingen grunn til å tvile på det overleverte *maðr* og rette det til *mogr*. Det farveløse *maðr* fremhever begrepet å bli *endrborinn*.

³ Håndskriftet har: l. 5 bir.

å ha måttet fremkalle forstyrrende idéassosiasjoner («Bileygr, Báleygr», hvor tamken på gudens blikk er sterkt fremtredende).

Det må innrømmes at begge de nevnte rettelser er tilfredsstillende i grafisk henseende: 'ðiskips' (eller eldre *bi/c-*, *by/c-*) feil for *bylceipf* eller for *bileygl*. Dette vil dog også måtte sies om det nye forslag som jeg her skal gjøre: *bylretrf* (-e-) = *bylræfrs*, gen. av *bylræfr* n., »stormens tak», d. e. himmel. Sammensetningen kjennes ikke ellers, men den er fullt analog med *byrræfr* (Ólafr Leggsson sv:artaskáld 2)¹ og *vindræfr* (Háttatal 12), »börens, vindens tak», himmel (jfr. *landa ræfr* Harmsól 42, *hreinvers ræfr* Sturla's Hákonarkviða 31, begge = himmel). Det er ganske i Egils stil å bruke en slik overraskende sammenstilling av »gård [med flere hustak]» og »tak» (jfr. bemerkningene til str. 3. 3. 4). Til fordel for rettelsen taler enn videre den harmoni som den bringer ved de tre uttrykk for de døde sønners opholdssted: »på glede veiene» (*á munvega* 10. 6), »(frem) til himmelens gård» (str. 18) og »til gudheimen» (*i godheim* 21. 3). Først på det tredje sted kommer den spesielle stedsangivelse, og først dér møter vi Odin: »se upp off hóf | i godheim | *Gauta spjalli*».²

¹ Mulig er denne skald ved *und báli* | *byrræfrs* (under solen) påvirket av det formodede *bylræfrs* hos Egil, likesom han i et annet dikt ved *megin lægis* synes å være avhengig av *Ægis magni* Sonat. 8. Jfr. også Ól. L. 11, 1 (*Gjarn emk máls* . . .) med begynnelsen av Arinbjarnarkviða.

² Jfr. "gård"-navnene i gudenes verden: *Alfheimr*, *Glaðsheimr*, *Þrymheimr* (og *Þrúðheimr*), *Grimnismál* 4 ff. — *Guðheimr* kjennes som virkelig stedsnavn, gårdnavn, i Norge, — i Østfold og Vestfold; se Hedenske kultminder I s. 10, 15.

Særskilt bør dog her, hvor vår tekst har "i *godheim Gauta spjalli*", minnes om Gudhem (i middelalderen med et bekjent kloster), sogne- og herredsnavn i Vestergötland. Se om dette Ivar Lundahl, *Falbygdens by- og gårdnamn* (Göteborgs Högskolas Årsskrift XXXIII, 1927) s. 54, hvor det om navnet opplyses at det også "forekommer som bynamn i Högstätters sn, Valbo hd, Älvsb. l., se SOÄ 18, s. 6 f., som gårdnamn i Vetta sn, Vifolka hd, Österg. l." Det er ikke utenkelig at ordvalget i str. 18 har falt Egil naturlig fordi han engang har hørt om *Guðheimr* i *Gautland*. Dette landskapsnavn forekommer i Eg.s. kap. 76 hvor også Egils Vermlandsferd omtales.

Det er noget usedvanlig å möte *bær* i en skaldekjenning fra så gammel tid. Det er mulig Grímnismál's opregning av gude-*bæir* — blandt dem *Gladsheimr* tilhørende Odin — som har foranlediget ordets forekomst på dette sted. Det er heldig valgt her hvor der er tale om *kynniss leita*. Ved dette uttrykk tenkes visst på slektens avdøde i hvis krets Egils unge sønner er optatt. Det passer godt at også disses fornemme *möðrene*-ætt — menn som Brynjolfr hersir og Hróaldr jarl — antydes ved ordene *kvánar sonr*, likesom i str. 21 ved *kynvið kvánar minnar*. Vi befinner oss her åpenbart nær forestillingen om at hövdingeættene nedstammet fra gudene, best direkte bevidnet i diktet Vellekla (str. 20, 32) — av Egils venn Einarr skálaglamm —, hvor Hákon jarl kalles Odins-ætling: *Yggs niðr* og *Rogna konr*,¹ og vi må da finne det helt naturlig når det i str. 21 heter at Odin »upp of hóf í godheim . . . ættar ask, þanns óx af mér, ok kynvið kvánar minnar». Også de som døde unge, før de tok »Hergauts hurð» (str. 11), hørte hjemme hos Odin, hos Aldaföðr, eller som jeg vilde si det i sterkt tilspisset form, hos ættefaren på ættegården.

Str. 19. <i>En mér 'fanst'</i>	<i>mákak upp</i>
<i>í fǫstum þokk</i>	'í arðar' <i>grímu</i>
<i>hrosta 'hilmir'</i>	<i>rynnis-reið</i>
<i>á hendi stendr;</i>	<i>réttri halda.</i> ²

Omskrivningen for havjotnen 'fanst . . . hrosta hilmir' er hentet fra samme myte som *qlsmidr* 8.3 (jfr. *suds beinir* ['bana'] 9.4). Istedenfor *ql-* er her brukt ordet *hrosti*. Både i islandsk (*hrosti*)

¹ Jfr. Hjalmar Falk, Festskrift til A. Kjær (Oslo 1924) s. 1 f.

² Håndskriftet har: l. 7 *rínis*, l. 8 *riette*. — Emendasjonsforsøk til l. 3 og 6 fra de senere år vil man finne hos E. A. Kock, NN. 19 § 2415 F ("fens . . . hrosta *ímr* resp. *ílmr* ['ulv', 'jätte'] bör vara en variation av . . . *qlsmidr* [str. 8]") og § 2415 G (*jǫru at grímu* 'i jælmen'), og til l. 6 hos Guðmundur Finnbogason, *Skírnir* 1925 s. 163: *í annar grímu*, "önn = áhyggja, annar grímu = áhyggjunótt".

og i norske dialekter (*roste*) har det de to betydninger »mesket malt, mask» og »rostekar»,¹ og så har visstnok også været tilfellet i det gamle sprog, hvor ordet bare kjennes fra poesi (*hrosta tjörn* Egil Lv. 36, *h-a fen* Arnors Porfinnsdrápa 2, *h-a brim* smst. 4, overalt = öl; *h-a lúðr* »mask-kar» [altså *hrosti* her sikkert = mask] i forbindelsen *h-a l-s gæi-Prúðr* = kvinne, Ormr Steinþórsson 1, 5) og fra et sent norsk diplom (i sammensetningen *hrostabúð* Dipl. Norv. V 551, 1450, Vestfold). Her i Sonatorrek er det visstnok å opfatte som »det meskede malt (i rostekaret)», idet det synes mig naturlig å rette '*fanst*' til *flausts*, gen. av *flaust* n. »skib», således at vi i *hrosta flaust* »maskens skib» (jfr. eksemplet hos Orm) får en omskrivning for »rostekaret».

Jeg har her søkt å nå til en rettelse som synes å stemme bedre med skrifttrekkene i det overleverte '*fanst*' enn den almindelig anerkjente konjunktur *fen*s gjør. Arnors *hrosta fen* behöver ikke å bero på en slavisk efterligning av dette sted i Sonatorrek.

Siste ledd i omskrivningen, '*hilmir*', er åpenbart forvansket da vi efter metret venter et enstavelsesord. Hvilket dette har været, kan vi bare anstille gjetninger om. Mon *hljótr* »som får til lodd», »eier av» (jfr. Vellekla 33)?²

Hvis det er riktig her å lese *hrosta flausts* (*hljótr*?), gir denne kjenning, likesom visstnok også *ólsmidr* »ölmakeren», uttrykk for dikterens forakt: »maskens skib» er den farkost som Æge — Havet, havjotnen — får ta til takke med.

I den vanskelige l. 6 bör intet lates uforsökt som mulig kan gi vink om en lösning. Jeg kunde tenke mig å gå et skritt videre på den vei som Sigurður Nordal har slått inn på — *jqrdū*³ *grímu*

¹ Jfr. om *roste* i bruk — "der trekte dei maltet" — Andr. Leiro, anf. st. s. 38.

² Jeg våger ikke å foreslå *hjalmr "ror", brukt overført om "maskens skibs styrer". Jfr. om dette ord (ty. *helm*, eng. *helm*, norr. *hjalmvölr* o. s. v.) Falk og Torp's etymologiske ordböcker under *hellebard*.

³ Nordal anser *jarðar* i AM. 761 a, 4to (papirhåndskrift fra ca. 1700) for en i ny tid foretatt konjunktur. Derimot tilkjenner Ivar Lindquist (Norr. lovkväden s. vi) 761 "lika värde med" Ketill Jör-

»hjelmsens jord (grunn)», ansiktet eller hodet —, idet jeg istedenfor det almindelige ord *jorðu*, som vel ikke lett vilde være blitt forvansket, innsetter *jorva*. Dette er dativ av *jorvi* (*jorfi*) m. »sand(banke), grus(banke)», isl. *jörfi* »Jordbrink, lang, stenet Bakke» (*langt melholt*),¹ »Sted hvor sumpet Terræn stöder sammen med haardt (Nl.)» (Blöndal), nynorsk *jörve* (*jarve*) m., også *jörva* (-o-, -e-) f., »banke, jordvoll», »grushop (og snehop) efter skred», »stenet undergrunn (grovere enn aur)», Sogn, Sunnfjord, Gudbrandsdal. Av lignende omskrivninger for hode (eller hodeparti) kan minnes om *grimu grund* og *hjalma klettr*, Egil Lv. 13, 25, *hattar staup* Arinbj. 7; jfr. R. Meissner, Die Kenningar s. 127 (*fjornis reitr*, f-s *hlid*, *hattar hall-land*, o. s. v.).

I næste linje følger jeg den gjengse tolkning: *rýnnis-reið* »rune-idrettens vogn», brukt om tenkningens sæte, parallelt og visstnok omtrent av samme betydning som *jorva(?) grimu* »hode». Den syntaktiske forbindelse blir: *mákak upp halda jorva(?) grimu*, (*mákak*) *réttri* (*halda*) *rýnnis-reið*, — altså adjektivet bare rettende sig efter hunkjønnsordet *reið*. — Jeg vet ikke om man i denne sammenheng torde legge nogen vekt på billedrekken — i tre nivåer — som kunde synes å fremkomme: Havet — sandstranden — landeveien.

Str. 22. <i>Áttak gott</i> <i>við geirs dróttin,</i> <i>gerðumk trygg</i> <i>at trúa hönum,</i>	<i>áðr</i> 'umat' <i>vagna</i> 'runne', <i>sigrhofundr,</i> <i>of sleit við mik.</i> ²
--	--

undsson's avskrift av Sonatorrek (AM. 453, 4to), "då läsarter kunna uppvisas (ex. *iarðar* St 19 för det meningslösa *iaroar*) som bevisa, att 741 är gjord oberoende av 453, men antagligen efter samma förlaga [ε]." Lindquist er ikke senere kommet tilbake til spørsmålet. Selv om det kan godtgjøres at der har stått *jarðar* i ε, følger ikke derav med nødvendighet at dette er uforvansket.

¹ Jfr. Kr. Kålund, Beskr. af Island I s. 397, i anledning av stedsnavnene *Klifsjörvi* og *Klifsandr* i Bjarnar saga Hítödlakappa. — "Bæjatal á Íslandi 1930" anfører 4 gårder og 2 "hus" som har navnet *Jörfi*, fra Vest-, Syd- og Østfjordingen.

² Håndskriftet har: l. 2 geira, l. 7 haufunde.

Som jeg har antydnet i denne gjengivelse av strofen, finnes der i den to steder som tekstkritikken ennu har å finne sig til rette med.

Enklest er, iallfall hvad meningen angår, 'umat' i l. 5. Det er sikkert et ord som betegner vennskap, og 'um-' er utvilsomt feil for 'uin-' »venn-». Man pleier å lese *vinun* (som ellers kjennes fra Holmgöngu-Bersi 8). Imidlertid vilde et fyldigere ord, en sammensetning, her bedre være på sin plass, og ved rettelsen *vinun* har man fjernet sig fra ordets karakteristiske utlyd i håndskriftet. Det synes rimelig at vi i 'umat' har et ord som for skriveren har inneholdt den vanlige ordavslutning hvor, fra den yngre middelalder av, -at og -ad (-it og -id, -ut og -ud)¹ bare var skriftvarianter av samme grammatiske form (jfr. Finnur Jónsson's bemerkning i Lex. poet.: »[*vinun* Sonat. 22] ved rettelse for *vinad*»). Vårt utgangspunkt for en tekstendring tør altså bli 'uinad', og dermed er vi kommet ganske nær en rettelse som med hensyn til poetisk innhold avgjort er å foretrekke for *vinun*, nemlig *vin-úð (*vin-hugð) »vennehug», »vennesinn» (jfr. *munúð*, *varúð*, *ástúð* o. s. v.).

Enten nu denne sammensetning først er dannet av Egil eller ikke, er *vinúð* nettop det ord som passer her. Egil har bruk for et ord med virkelig betydningsfylde, og er så dette tillike i stand til å utdype stemningen ved å fremtvinge nye, for sammenhengen nødvendige forestillinger, da må det synes å være rette ord på rette sted. *Vinúð* tilfredsstiller disse krav. Når der er tale om å *slíta vinúð* (»gjøre slutt på vennesinn»), fremstiller motsetningen sig av sig selv: *ulfúð* »ulvesinn».² Det er jo nettop eiendommelig for ulven at den kan vende sig mot en i sin egen flokk (jfr. *ulfa dæmi* . . . *sjalfir of sakask* Hamd. 29), og »*ulfum* glíkir | þykkja allir þeir, | er eiga hverfan hug» (Sólarljód 31).

I full samklang med denne tolkning av 'umat' står den forklaring jeg dernæst vil gi av den følgende linje.

Det kan ikke være tvilsomt at der i l. 6 skal leses *vagna ríni*.

¹ Jfr. *Völsunga saga*, Kbh. 1906—08, s. XLI.

² Vi bör tenke på et sterkere og mere konkret uttrykk enn *illúð*.

Hans Kuhn¹ har henvist til de nære paralleller dertil hos Víga-Glúmr (Lv. 6): *vinir* (pl.) *vagna* (hvorved må tenkes på Odin), og i »Höfudlausn 22»: *vagna vári* (jfr. *várbróðir* Sonat. 8).² Odin, som like overfor Egil har avbrutt vennskapet, er derimot *vagn'*enes fortrolige, intime venn (*rúni*, person som man har hemmeligheter sammen med). Hvem er så disse *vagn'*er?

Der finnes i det gamle sprog bare et ord med gen. pl. *vagna* som der her kan bli tale om, nemlig *vagn m. (nynorsk *vagn*, *hoggvagn*, *staurvagn*, jfr. mansnavnet *Vagn*), *vogn*, *vagna* f. (også *vagnhvalr*, *vogn(u)hvalr*), navn på spekkhuggeren, Orcinus orca (tidligere til dels kalt Delphinus gladiator, Grampus gladiator, Orca gladiator). Spekkhuggeren er udyret i havet, som ulven er det på land. R. Collett (Norges Pattedyr, Kr.a 1911—12, s. 712 f.) skildrer den i dens forhold til andre hvaler således: »Den er Havets vældigste Rovdyr; ofte forfølger den, helst flere i Selskab, en enkelt Hval (især Finhval og Vaagehval), og river Spækket ud af dens levende Krop, hvorved denne ikke sjelden bringes til at strande. I November 1854 saaes en Flok Spækkuggere saa længe at arbeide med en stor Hval udenfor Galten (i Vest-Finmarken), at denne tilsidst dræbtes og sank nær Land. Ofte angriber den en Hval, medens denne er paa Slæb, og Fangstmændene har ikke sjelden skudt Hvaler med blodige Brystfinner, eller med sønderflængede Sider som Vidner om disse Kampe. — — Saavel Hvaler som Sæler nærer Skræk for Spækkhuggeren, og angives at flygte, hvor denne viser sig.» Betegnende er det at Kongespeilets forfatter, hvor han omtaler *vognhvalir*, omtrent utelukkende opholder sig ved rovdyrnaturen som de viser når de går løs på andre og større hvaler: »verða eigi lengri en XII alna, ok eru þeir tentir eptir sínum vexti, svá mjök sem hundar, ok þvilíkir í ágirnd sinni við aðra hvali sem hundar við dýr; þvíat þeir safnask flokkum saman

¹ Beiträge zur Gesch. d. deutschen Spr. LX (1936) s. 141 ff.

² Nogen sikker veiledning har vi derimot ikke i *ving-rögnir* . . . *vagna* (Haustlög 4) og *vagna* . . . *váttir* (smst. 14). E. A. Kock (NN. 20 § 2505, jfr. 1 § 136, 2 § 226, 12 § 1813) formoder her ordet *vogn* (= *vagnhvalr*) i betydningen "jotun".

ok renna at stórum hvólum, ok þar sem mikill hvalr er einn staddr, þá bita þeir hann ok mœða til þess er hann hefr bana — —» (Konungs skuggsjá [ved Finnur Jónsson], Kbh. 1920—21, s. 33). Det er jo det rene *ulfa dæmi* som her er skildret, og likesom *ulfr* og *vargr* brukes på én gang om ulv og om en illgjerningsmann, en forbryter, således må også **vagn* (nynorsk *vagn* m.), i de kretser hvor man var fortrolig med spekkhuggerens natur og levevis, ha kunnet brukes om en rovlysten, blodtørstig mann, en upålitelig person, en forbryter. Det er sådanne personer Odin har hatt intim omgang med når han kalles *vagna ríni*.

Jeg kan, likesom Hans Kuhn, ikke følge E. A. Kock når han ved *vagna ríni* ser Odin betegnet som hvalenes = jotnenes venn. Der gives et bestemt område hvor Odin optreder i intim forbindelse med illgjerningsmenn, forbrytere, og det må være det vi her har å gjøre med.

Det var illgjerningsmannens lodd hvor man hadde en kraftig landsstyrer som krevde lov og rett overholdt, å bli hengt. Der er en fast idéassosiasjon mellem *vargr*, den fredløse forbryter, og galgen, som i Hamðismál 17 er kalt *vargtré*. Og hvor hengning forekom i gudsdyrkelsen, var det skikk å »til þess velja þræla eða illmenni» (Heimskringla I 383). Når da Odin »stundum ... settisk undir hanga» og »fyrir því var ... kalladr ... hangadróttinn» (Hkr. I 18),¹ da er det voldsmenn og forbrytere han dér har søkt selskap med. Vårt hovedsted til belysning herav — det sted hvorfra Snorre har lånt sin omtale av *hanga-dróttinn* — er Hávamál 157: hvis guden ser »á tré uppi | váfa virgulná», da kan han ved runer utrette det, »at sá gengr gumi | ok mælir við mik». Odin har søkt omgang med de døde i galgen (jfr. *hanga heimþingudr* »han som besøker de hengte» om Odin, Þórbjörn Brúna-son 3), han har vakt dem til live og talt hemmelighetsfullt med dem, han var deres *ríni*.²

¹ Jfr. *hangagoð* (Háv. isf. 14) og *hanga-Týr* (Viga-Glúmr 10, Einarr Gilsson 3, 7) om Odin.

² Jfr. Jómsvikingadrápa 2: *þlungis namk eigi | Yggjar feng und hanga*, hvor det antydes at Odin har lært av de hengte.

Bare på et punkt kan, så vidt jeg ser, tvil gjøre sig gjeldende like overfor den opfatning jeg her har hevdet. Man kan finne det stötende at *vagn* og galge her er fört sammem. Sikkert er det stötende hvis *vagn* »voldsmann, forbryter» har været fölt som samme ord som *vagn* »spekkhugger». Dette er (dog langt fra nödvendig. *Vagn* om et menneskelig uhyre hörte fra först av hjemme blandt sjöfolk og fangstmenn som nu og da kunde få et glimt av spekkhuggeren på dens villdyrsferd. Men den krets hvor ordet fra först av blev brukt i overfört betydning, var ikke stor sammenlignet med hele det norröne folkeområde. *Vagn* fikk i betydningen »voldsmann, forbryter» bre sig videre i sproget, og snart kan hovedmengden av dem som brukte det i den overförte betydning, ha fölt det som et ord som ikke inneslutet i sig noget som helst billede og ikke i fjerneste måte bragte én til å tenke på dyrelivet i havet.¹ Opfattet slik vilde det avgi en ypperlig illustrasjon til Meillet's uttalelse² om betydningsendring som betinget i ordenes overförelse til nytt samfundsmiljö: »Les changements de sens doivent être considérés comme ayant pour condition principale la différenciation des éléments qui constituent les sociétés».³

Först i denne strofe, hvor Egil taler like ut om sitt forhold til Odin,⁴ treder guden personlig frem. Vi får se ham fra to sider: han er hövdingen (*geirs dróttinn*), seiergiveren (*sigrhöfundr*), til hvis fölge krigeren gjerne slutter sig, og han stöter bort fordi hans skjebne er blitt den at han ikke kan undvære svik og annen lavhet (*vagna rúni*). Dikteren har dog ikke kunnet vende sig helt bort

¹ Å merke er også at det usammensatte *vagn* på flere steder visstnok tidlig er blitt avløst av sammensetninger og andre nydannelser (jfr. norr. *vagnhvalr* o. s. v., norsk *hoggvagn*, *staurvagn*, *vagnhogg*, *vagnhund*, *staurhyning*, isl. *háhyrningur*, hvorav de to siste, som sikter til dyrets höie ryggfinne, kan synes å minne om "sjösprogets" særnavn).

² A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921, s. 271.

³ Jeg behöver knapt å tilföie at jeg ikke ser nogen grunn til å foretrekke et *varga* fremfor det overleverte *vagna*.

⁴ Jfr. Sigurður Nordal, *Skrínir* XCVIII, 1924, s. 145 ff.

fra ham. Han dyrker ham, men ikke villig; skaldegaven har han ham dog å takke for, og dermed tillike for dikterens frie tale og åpne ferd.

I strofene 23 og 24 som vi nu er nådd til, kommer Odins-benevnelsene i sluttet flokk. I naturlig rekkefølge får vi hentydninger så å si til hele Odins liv: avstamning (*bróður Vílis*), gudeverdenens vern (*godǫ́ðarr*), visdom hentet hos Mime i farens stund (*Míms vinr*), kampen med Ulven i Ragnarøk (*Ulfs bági vígi vanr*).

Ikke mindre interesse enn det hadde å analysere benevnelsene på havets makter, har det å gjennemgå noget nøiere de steder hvor Odins-benevnelsene forekommer i diktet. Først møter vi i innledningen en sådan i en omskrivning for diktermjoden (*Vidurs þýfi*, jfr. *faðnafundr Friggjar nǫðja*), og dernæst i diktets hovedparti, dog e f t e r Æge-avsnittet, et Odins-navn i omskrivningen for »skjold» (*Hergauts hurð* 11. 7). Disse uttrykk bringer oss ikke til å se for oss Odin som levende person med sin individuelle skjebne. Han er også fjern i sted og fjern i tid på det tredje sted: *Gauta spjalli* 21. 4. Å merke er dog at denne omskrivning til den ene side har formell tilknytning til nærmest foregående Odins-omskrivning (*Hergauts*), og til den annen side real tilknytning til »vagna rúni» (og »*Míms vinr*»). Nu, i str. 22, blir Odin mere levende og nærværende. Men først i str. 23 møter vi ham som individet med sitt personlige liv, sin opgave (*godǫ́ðarr*), sine bekymringer (*Míms vinr*) og sine tanker på døden (*Ulfs bági*). Dette siste er yderligere understreket i diktets siste strofe hvor hans forhold til Ulven er antydnet fra den annen side: som Odin er »Ulvens *bági* (fiende)», er Ulven »Odins (*Tveggja*) *bági*»; ordet *bági* finnes på nøiaktig samme sted i strofene 24 og 25.

Alt dette er i stand til fra en ny side å befeste det inntrykk som kommer klart nok frem i diktets egne ord, at Odin så langt fra har været Egil likegyldig. Dikteren tør sies å være likefrem optatt av gudens skjebne — Sonatorrek danner for så vidt en parallell til Grímnismál slik som jeg har oppfattet dette dikt i min artikkel i Arkiv XLIX s. 263 ff. —, og bakgrunnen herfor er det

samsvar han på forskjellig måte har følt mellem gudens skjebne og sin egen.

Dette kan best belyses om vi leser Sonatorrek med et nogenlunde samtidig Eddadikt i tanker, nemlig det som i en sammenhengt form gir oss et utsyn over Odins hele liv. Jeg sikter til Vøluspá, som vel ikke er et egentlig Odins-dikt, men dog gjennomåndet av Odins syn på verdensskjebnen og hans angst for dens fullbyrdelse i Ragnarøk.

Först bör vi sammenholde Odins ævisaga som den er bruddstykkevis antydet i Sonatorrek, og slik som den er tegnet i enkeltscener spredt ut over det hele Eddadikt. Vi kan stille op mot hinannen:

Son. 23 *bróður Vílis*
godþjadar

Míms vinr

24 *Ulf's bági*

Vsp. 4 *Burs synir*

24 *Fleygði Óðinn ...; brotinn var borðveggr*

46 *mællir Óðinn við Míms hqfuð*

53 *Óðinn ferr við Ulf vega*

Felles er også den dystre skildring av ondskapen og troløsheten i verden. Og endelig sorgen over sønnetap, som jo er kjernen også i Vøluspá (Balders död).

Det er ikke meningen ved disse sammenstillinger å ville fastslå en direkte forbindelse mellem de to dikte. Det vesentlige for oss er at vi her tör hevde et åndsslektskap: den samme innstilling like overfor den gud som var blitt individets gud, ikke ættens eller bygdens, og en ensartet samfølelse med ham. Betraktet fra denne side blir Egils kvad et holdepunkt ved klarleggelsen av visse skapende krefter i den religionshistoriske utvikling i de nærmeste mannsaldrer för kristendommens innførelse.

Vi merker lett at der i Egils oprevne sinn har været et fredet sted hvor gammeltidens åndspreg ikke har kunnet slettes ut. Der er enkelhet og harmoni hvor han taler om ætten og dens liv som skulde föres videre. For den ættekjære Egil var det noget for-

ferdelig, noget uoprettelig, at yndlingssønnen var blitt revet bort. Odin hadde følt det samme, — vi kan uttrykke det med Snorres ord: »en Óðinn bar þeim mun verst þenna skaða, sem hann kundi mesta skyn, hversu mikil aftaka ok missa ásunum var í fráfalli Baldrs» (Sn. Edda I 174). Odins sønnetap blev hevnet av Våle som Rind fødte ham. Men en sådan utvei til *sonar idgjöld* var stengt for Egil. Da han diktet sin str. 17, har vel hans tanker streifet Hávamál 72: »sonr er betri, | þótt sé síð of alinn», og Guðrúnarkviða II 28: »svá skaltu láta, | sem þeir lifi báðir | Sigurðr ok Sigmundur, | ef þú sonu fœdir». Men sterkest har nok tanken på Balders død og hevn været i hans bevissthet, og dér har Odin været ham særlig nær. Omtrent nøiaktig ved den samme tid virket diktningen om *Baldr inn góði* inspirerende på Egils frende Eyvindr skáldaspillir da han kvad om »den gode konges» fall på Stord i 961.¹ Vi har sett at Egil mot slutningen av diktet i sine Odins-benevnelser drar frem trekk for trekk av gudens liv. Han likefrem dveler, synes vi å kunne lese ut av diktet, ved Odins alvorfulle tanker rettet mot kampen med Ulven i Ragnarøk, og samtidig vender også dikterens tanker sig mot døden, som han mener er nær forestående (str. 25).

Str. 25. <i>Nú erum torvelt:</i>	<i>skalk þó gláðr</i>
<i>Tveggja bága</i>	<i>'med göðan' vilja</i>
<i>'niqrfa' nipt</i>	<i>ok óhryggr</i>
<i>á 'nesin stendr';</i>	<i>Heljar bíða.²</i>

I denne strofe er der tre steder som trenger nærmere omtale.

Til l. 4 skal jeg bare gjøre nogen korte bemerkninger som mulig kan være til orientering ved fortsatte drøftelser. Enten skal der, som E. A. Kock (NN. 11 § 1784) har foreslått, leses *á nesjum*

¹ Se Arkiv XL s. 157 ff.; Studier tillägnade Axel Kock (1929) s. 169 ff.

² Håndskriftet har: l. 1 er *mier*. E. A. Kock (NN. 11 § 1784) leser linjen: *Erum torvelt*.

stendr, eller '*nesin*' er feil for *nesi* (idet en skriver har tenkt på *nesinu* og glemt å stryke *-n*): *á nesi* — x. I siste tilfelle må *trendr* erstattes med et tostavelles ord, vel snarest *bendir* »gir (et vars-
lende) tegn, vinker».¹ Den enkleste rettelse torde være *nesjum*.

L. 6 har, slik som den er overlevert, en stavelse for meget. Finnur Jónsson utelater preposisjonen og leser *góðum vilja*. Jeg vilde foretrekke *með góðvilja*. Sammensetningen *góðvili* kan godt tenkes å ha været brukt, likesom *illúð*, i det poetiske sprog. Fra prosa kjennes både *góðvili* og *illvili*.

Hvad endelig det omstridte '*niqrfa*' angår, er der intet til hinder for å opfatte det som grafisk variant til '*niqrva*'. For bedømmelsen av dette ord har det lite å si at der ellers i håndskriftet finnes skrivemåter som *baulva* 23. 7, og at der i de bevarte fragmenter av dettes forelegg (ε) kan forekomme skriftformer som *hiorua*, *hauruar*, *auruar* (Egils s., Kbh., s. 345. 7, 346. 7). Et sjeldent ord som '*niqrfa*' behøver ikke å ha fulgt med i den tillempling efter samtidens ortografi som falt naturlig for avskriverne av gamle håndskrifter. Vi kan her minne om forholdet i *Volsunga saga* (håndskrift fra ca. 1400), hvor vi kan finne om hinannen *baulfa*, *hiorfa* o. s. v. og *baulva*, *hiorva* o. s. v., men på begge de steder hvor *Nørvasund* forekommer: *Naurfa*- (se *Vols. s.*, Kbh., s. xxviii).

Der synes likefrem å være grunn til å opfatte '*niqrfa*' som jevngodt med '*niqrva*', d. v. s. efter sin opprinnelse en form av adjektivet **narwu-* »trang, snever»; jfr. om den ordgruppe som her kommer i betraktning — deriblandt de mytologiske mannsnavn *Nqrvi*, *Narvi*, *Nari*, (**Nørvi* >) *Neri*, og stedsnavnet *Nørvasund* med sideformen *Njqrvasund* — Sophus Bugge, *Helge-Digtene* (1896) s. 96 f.² Det kan ikke godt bero på en tilfeldighet når

¹ Jfr. *benda* brukt i en lignende situasjon av Björn Hitdölakappe, Lv. 22: "en hjelmdekt kvinne fra himlens konge innbyr skalden i enhver dröm" og derfor *undr es ef ekki benda . . . framvísar mér dísir*, "det vil være merkelig om ikke fremsynte diser gir mig et vink" (Skjald. B I 282).

² Jfr. også Norske Gaardnavne IX, bearbejdet av A. Kjær, s. 176 (Njerve av **Njqrvi*).

'*niqrfa*' *nipt* i ydre form så sterkt minner om *nipt Nara* (Hel) Høfudlausn 10 (formen her rimbestemt) og *nipt Nera* (norne) Helg. Hund. I 4.¹

Foruten de to ordforbindelser i Høfudlausn og Helg. Hund. I, hvorav jeg legger særlig vekt på *nipt Nara*, Hel, i det første dikt, drar jeg også Ynglingatal 7 med inn i undersøkelsen.² Der finner vi Hel kalt *jódis Ulf's ok 'Narfa'*, Ulvens og Narves *jódis*, hvorved må menes disses søster eller *nipt*. Føies nu hertil Sonatorrek's *Tveggja bága* (Ulvens) *Njqrva*³ *nipt* (søster), får vi denne rekke av omskrivninger for Hel:

	<i>Nara nipt</i>
<i>Tveggja bága</i>	<i>Njqrva nipt</i>
<i>Ulf's</i>	<i>ok 'Narfa' jódis.</i>

Her tør vi innenfor *Nara*-kolumnen regne med identitet både i ordvalg og innhold, og ved *Tveggja bága* og *Ulf's* regner vi trygt med identitet i innhold. Følgelig synes *Tveggja bága* og *Njqrva* å måtte bli sideordnede ledd, begge styrt av *nipt*: Odins og N.s søster. Enten er *Tveggja bága* og *Njqrva* asyndetisk sammenstillet, eller der trenges et forbindende *ok*: *Tveggja bága ok Njqrva nipt*.

Den siste utvei er vel helst den vi bör følge. Et asyndeton som

¹ Jeg kan ikke med E. A. Kock (NN. 7 § 1037) helt bortse fra dette ydre samsvar og identifisere '*niqrfa*' (opfattet som *nqr-fó*) med det én gang i den angelsaksiske diktning (Beowulf 2317) forekommende adjektiv *nearu-fág*, et forsterket *fáh, fág*, "inimicus, infensus, infestus" (Grein).

² Allerede Sigurdur Nordal har minnet om at "enn gæti komið til mála, að *Njqrva* væri s. s. *Narfa*, smbr. *jódis Ulf's ok Narfa*, Ynglingat., 7. v.". Men da han har gjort dette alternativt og der i hans saga-utgave ikke har været plass til en inngående drøftelse, har jeg funnet det riktig at min behandling av Sonat. 25 her blir meddelt i sin fulle bredde.

³ Jeg skriver i det følgende *Njqrva* uten anførselstegn. Derimot beholder jeg håndskriftets '*Narfa*' (Yngl. 7), uten å gå nærmere inn på lydformen.

det vi måtte anta her, vilde, så vidt jeg kan se, ikke kunne støttes ved nogen parallell i diktet avfattet i Sonatorrek's versemål. Dessuten tør vi vel i vårt spesielle tilfelle si at asyndeton her måtte føles illeklingende og virke forstyrrende med sin ophopning av *a*-genitiver som ikke kunde undlate å stille visse krav til sproglig analyse. Derfor ser jeg gjerne bort fra muligheten av asyndeton, og gjør det så meget heller som den annen opfatning, hvorefter et *ok* er uteglemt i håndskriftet, må synes å falle helt naturlig.

Spør vi om hvor det uteglemt *ok* har stått, vil visstnok bare den mulighet komme i betraktning at *ok* på regelmessig måte har hatt sin plass mellom de to ledd som det forbinder, det vil si i begynnelsen av l. 3: *ok N-a nipt*.¹ Men linjen blir i metrisk henseende en stavelse for lang om vi holder fast ved den overleverte sprogform: (*ok*) *Njorva (nipt)*. Det er dog lett å råde bot herpå. På det annet sted hvor Egil omskriver Hel ved brorens navn sammen med ordet *nipt*, bruker han formen *Nara*, og dér er denne, som allerede nevnt, rimbestemt. Det kan ikke synes betenkelig å anta at *Nara* i diktets overlevering er blitt ombyttet med sideformen *Njorva* ('*niqrfa*'). Vi tør altså i l. 3 bli stående ved en lesning: *ok Nara nipt*, og dette kan i metrisk henseende sammenstilles med *en sǫkunautr* Arinbj. 22. 5.

Ved vår tekstrettelse i l. 3 har vi funnet veiledning i Ynglingatal — i samme versemål som Sonatorrek —, som Egil sikkert har kjent og tydelig er påvirket av. De mange overensstemmelser med dette dikt viser at da Egil forfattet sitt arvekvæde, dukket rytmer og vendinger fra Tjodolvs dikt atter og atter op i hans bevissthet.

Den form hvori jeg har søkt å restituere str. 25, blir altså denne:

<i>Nú erum torvelt:</i>	<i>skalk þó gláðr</i>
<i>Tveggja bága</i>	<i>með góðvilja</i>
<i>ok Nara nipt</i>	<i>ok óhryggr</i>
<i>á nesjum stendr;</i>	<i>Heljar bíða.</i>

¹ *Tveggja ok bága* (= *ok T. b.* stillet i spissen av setningen, jfr. Nóregs konungatal 20. 6, 37. 6, 55. 2), som metrisk kunde for-

På en harmonisk måte fører slutningsstrofen med sitt »nú erum torvelt» tilbake til diktets begynnelse: »mjök erum tregt . . . esa nú vænt . . . né audþeystr». Dikteren har det vanskelig, og det er større ting det nu gjelder. I Sonatorrek kunde ikke skalden til slutt prise sitt verk som i Arinbjarnarkvida og i Høfudlausn. Der tåltes ingen tilføielse til Egils ord at han vilde glad *Heljar bida*.

---

svares, synes å stride mot en fast regel for ordstilling; jfr. Hans Kuhn, anf. st. s. 142 anm. 2. Helt forskjellig er visstnok ordstillingen i str. 5. 1—3 å opfatte: *mitt fœtur fall ok móður hrør*.

Magnus Olsen.

Trolldmanden Vergilius paa Island.

Det er kendt nok hvordan Navnet paa de berømte Mænd fra Oldtiden bevares i Middelalderen; man glemmer dem ikke, men det er andre Gerninger hvorigennem de er berømte, de bliver til helt andre Mennesker, med andre Egenskaber, de bliver til andre Karakterer og med de virkelige historiske Figurer har de kun Navnet tilfælles. Digteren Vergilius er fremfor alt kendt for sin Kraft som Trolldman, og netop gennem hans Tryllekraft kan Kvinder ikke modstaa ham. Derfor kan han til Slut ikke undgaa sin Straf og i Digt og Prosa forestilles han som et afskrækkende Exempel for vise Mænd. De skal advares mod den alt besejrende Kvindes List, som de ikke kan væрге sig mod. Selv den vise Aristoteles maa paa en forsmædelig Maade trække det korteste Straa naar han omgaaes Kvinder. Han tjener sin Elskede som Hest uden alligevel at faa Løn for den Udmygelse han frivillig underkaster sig.

Der gives to Exempler i den islandske Litteratur, som fortæller Eventyr om Trolldmanden Vergilius, en Folkebog fra 1676, som er en Oversættelse af en hollandsk Folkebog. Den er uden Betydning for vort Kendskab til den islandske Litteratur, den er bare kendt derfor, at den er et af de faa Forbilleder, hvor et hollandsk Arbejde er blevet oversat til islandsk. Det hollandske Værk sely, de Historie van Virgilius, zijn leven, dood en wonderlijke werken, die hij deed door de Konst der Nigromantie, fra 1552 er en kort Folkebog, som indeholder Vergilius' almindelig kendte Eventyr, der ogsaa fortælles i forskellige andre Værker. Vergilius lærer Tryllekunsten, han er stærkere end en Trolldmand som opholder sig hos Kejseren, Korveeventyret fortælles og Hævnen som følger derpaa; Vergilius laver en altid brændende Lampe, en Grønnegaard med Springvand, et Billede som ikke kan falde ned, han oplever et Eventyr med Sultanens Datter, han stifter Neapel, som Kejseren forgæves belejrer, end-

videre laver han en Metalslange. Den der lægger Haanden i dens Mund mister Haanden, hvis han sværger en falsk Ed. Til Slut fortælles hvordan den store Troldmand dør. Den hollandske Folkebog er igen en Oversættelse af *Les faiczt merveilleux de Virgille*.¹

Det andet islandske Arbejde om Vergilius som er undgaaet den skarpsynede Comparetti's Blik er *Virgilessrímur*.² Indholdet er kortsagt det følgende: Den lærde og i Lister erfarne Vergilius som stammer fra Syden, giver alle Piger efter for. En mægtig Hersker, Fader til en smuk Datter, indbyder ham hos sig og fører Vergilius paa hans Andragende til den unge Pige, der viser sig at være en meget klog Jomfru. Vergilius vil eje hende, derfor alene er han kommet til hende, men Pigen kalder ham en Daare og afviser ham. Naar han næste Dag kommer tilbage, truer han med List at gøre sig Herre over hende og Skam og Skændsel skal saa være hendes Del. Men hvis hun overgiver sig, saa skal ikke et Menneske komme til at vide noget om hendes Gerninger. Øjensynlig føjer den unge Pige sig og om Aftenen gaar Vergilius til hende. Han ser et Reb hængende parat til ham, hvormed han binder sig fast og derefter hejses han op af den unge Pige og hendes Tærner. Halvvejs lader de ham hænge, til Solen skinner skal han vente i den ubehagelige Tilstand. Derpaa fæster Vergilius sit Bælte ved Enden af Rebet, saa kommer han til at hænge Jorden et Stykke nærmere, han holder sig en Tid endnu, men endelig maa han slippe Bæltet. Han falder ned, saarer sig, men Jomfruen trækker Rebet til sig og hun kommer i Besiddelse af hans med Guld prydede Bælte og Pengetaske. Vergilius naar hjem, blodig saaret og med største Besvær, men naar hans Saar er helbredede indbyder Jomfruen ham. Han glemmer sin Sorg og i sit Skarlagensklæde skynder

---

¹ Comparetti *Virgilio nel medio Evo* II 264.

² Kölbing. *Beiträge zur vergleichenden Geschichte der romantischen Poesie und Prosa des Mittelalters*. 234.

Rímnasafn. udg. for Samf. til udg. af gammel nord. Litt. ved Finnur Jónsson II 843.

han sig til hende. Hun lover ham sin Elskov paa Betingelse af at han vil tjene hende som Hest. Hun lægger Tøjet paa ham, tager Spore paa Fødderne og jager ham over Sletter og Kløfter, og naar han, efter at han har rendt rund en hel Dag, blodig saaret anholder om at hun skal holde sit Løfte, afviser Jomfruen ham haanende. Dødtræt kan han næppe naa sit Hjem. Hans Oplevelse bliver overalt bekendt, men Vergilius ved at hævne sig: han sørger for at Ilden slukker overalt og tvinger alle Mennesker til at tænde deres Fakler hos Jomfruen paa den mest formsædelige Maade. Saa er hun blevet til et skræmmende Forbillede for en Kvinde, som modsætter sig Mandens Elskov.

Den som læser disse Rímur faar straks Indtrykket af at de er et versificeret Uddrag. Begivenhederne gengives fragmentarisk, Fortællingens Hovedepisoder berettes i en kortfattet Form, næsten uden Overgang, og ikke paa den langstrukne Maade, som Rímurdigterne ellers ofte anvender. Der maa derfor have været en Lygisaga om Vergilius, som vist har været sammensat af flere, fra Udlandet hentede Fortællinger og Motiver. I Følge Finnur Jónsson¹ var Fortællingen vist tildels af islandsk Oprindelse, noget som forekommer mig at være meget usandsynligt.

Sagaen hvorpaa disse Rímur støtter sig, bestod af tre Hovedepisoder, og for Rímurdigteren var Sagaens Hovedtendens at en Kvinde ikke bør modsætte sig Mandens Elskov, selv om den første og anden Episode ikke er i Overensstemmelse med den Lære. Men det kommer netop deraf at Fortællingen er sammensat af forskellige Motiver, som oprindelig ikke hører tilsammen. Rímurdigteren glædede sig især over det spottende Element i Sagaen, derfor kaldte han sine Rímur Glettudikta.

De tre Episoder, Kurveeventyret, som her bliver til Bælteeventyret, Rideeventyret, og Hævnen er velkendte fra den vest-europæiske Litteratur, selv om ikke altid Vergilius spiller Hovedrollen deri. Baade den første og den anden Episode hører til forskellige Grupper af Fortællinger hvori berømte vise Mænd

¹ Finnur Jónsson: Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie III 61.

som Adam, David, Simson, Hercules, Hippokrates, Aristoteles af Kvinder bliver styrtet i Ulykke.¹ Anderledes end i den islandske Overlevering, hvor Digteren opmuntrer Kvinden til at give efter for Mandens Ønsker, tjener disse Fortællinger som en Advarsel for Mænd til at holde sig borte fra Kvindens List.

Den første Episode er en Variant af den almindelig spredte Fortælling hvordan Vergilius af sin Elskede bliver ophejst i en Kurv og halvvejs bliver hængende, udsat for de Forbigaaendes Spot. Det bliver almindeligt antaget, at Fortællingen stammer fra Orienten. Historien om Hævnen forekommer ogsaa for sig og at begge Historier blev sammenføjede paa en ubehændig Maade ser man deraf, at Vergilius i første Delen er den troskyldige, af Kvindeliste bedragne og i anden Del den mægtige Troldmand.² Hvor imidlertid dette mislykkede Elskovseventyr af Vergilius forekommer, altid trækkes han op i en Kurv og det er alene den islandske Fortælling hvor han selv binder sig Rebet om Livet og lader sig falde ned, idet han anvender sit Bælte, saa at han selv befrier sig ud af sin farlige Stilling.

Paa denne Maade bliver hele Historien mere ubestemt, fordi netop Hovedmomentet, naar den stakkels Digter i hele Byens Paasyn svæver mellem Himmel og Jord, her bliver sprunget over. Og hele Historien foregaar i en anden Sfære, da Jomfruen forestilles som en gerrig ung Pige, der glæder sig over at hun nu gennem sin List kommer i Besiddelse af det smukke Bælte og en Guldpung.

Det er muligt at der var flere Overleveringer hvori Vergilius blev hængende ved et Reb eller et Bælte. Man kender flere Historier om Elskere, som nedlades ud af Vinduet gennem et Reb, og halvvejs bliver hængende ved et Søm³ eller som paa en forsmædelig Maade, mod deres Vilje, hejses ned ved et Sænge-

¹ Comparetti II 106.

² Roth: Über den Zauberer Vergilius. Germania IV. 257—298. Comparetti II Cap. 8.

³ Fabliaux ou Contes du 12ème et du 13ème siècle. 1799. I 212.

lagen.¹ Det er kendt nok² hvor meget Forfatterne af Lyggsagaerne viste om de udenlandske Fortællinger og Motiver, og det er muligt at de ogsaa her anvendte noget af hvad de havde læst i Fastlandets Litteratur.

I Billedhuggerkunsten kunde man maaske ogsaa genkende dette Motiv. Paa en gammel Søjle, som stammer fra et Kloster ved en Augustinerkirke i Paris og som senere blev bevaret i Gaarden af Ecole des beaux Arts i Paris, kan man se Vergilius' Eventyr. Han sidder der ikke i en Kurv, men paa et Sort flettet Reb, som ligesaagodt kan forestille et Bælte som en Kurv.³

Naar man i den øvrige europæiske Litteratur forbinder Kurveeventyret med en anden Episode, følger straks derefter Vergilius' Hævn og ogsaa heri afviger den islandske Saga. Vergilius hævner sig her ikke endnu, for han skal først haanes paa en anden Maade af sin Elskede. Netop derfor at Hævnen ikke følger lige straks, behøver Bespottelsen af Vergilius ikke at være saa saarende som i de andre Overleveringer af Eventyret. Her er der ingen som ser ham hængende, derfor behøver han ikke at hævne sig saa voldsomt.

Vergilius' andet Eventyr i den islandske Saga er, at han tjener sin Elskede som Ridedyr. Det er ingen islandsk Opfindelse, det fremgaar deraf at det Motiv forekommer flere Gange, at en smuk Jomfru kræver at hun maa beride sin Tilbeder som en Hest.⁴ Ellers er Hovedpersonen i dette Eventyr altid Aristoteles, engang imellem Hippokrates. Dette Eventyr, som ogsaa er fra østerlandsk Oprindelse, forekom først i Europa i det 13. Aarhundrede i en fransk, en tysk og en latinsk Overlevering, som afveg fra hinanden.⁵ Den Del hvori de er forskellige er mest Indledningen. I den tyske Overlevering⁶ vil Aristoteles forhindre Alexanders

¹ Ulrich von Lichtenstein. Vrouwendienest. Eventyret paa 14 juni 1227.

² Margaret Schlauch Romance in Iceland.

³ Reproduceret: de Guilhermy Iconographie des Fabliaux.

⁴ Borgeld, Aristoteles en Phyllis.

⁵ Gaston Paris: Romania XI. 138.

⁶ v. d. Hagen: Gesamtabenteuer I. 21.

Kærlighed til en ung Pige, fordi hun afholder ham fra hans Studier og Statssager. Den unge Pige vil derfor straffe Aristoteles og hun begiver sig til ham. For saa megen Ynde maa selv den gamle Vise give efter, og paa hans Bøn at hun maa skænke ham sin Kærlighed svarer hun, at hun først vil lægge Tøjet paa ham og anvende ham som Ridehest. I denne Stilling ses han af Dronningen og hendes Jomfruer, hans Skam kommer hele Hoffet for Øre, saa at han vanæret maa rejse bort.

I den franske Overlevering er det alene Alexander som ser Aristoteles' Ridetur, og Aristoteles frelser sig ud af den vanskelige Tilstand i det han foreholder Alexander hvor meget den unge Hersker er udsat for Elskovens Farer, naar selv en gammel Mand som Aristoteles ikke kan modstaa Kvindens Kræfter. I en latinsk Overlevering fra en Exempelsamling træder Alexanders Kone i den unge Piges Sted. Da Rimurne er saa kortfattede kan man ikke afgøre om den franske eller den tyske Overlevering har naaet Island.

At imidlertid den tyske Overlevering med Aristoteles' Svar er den mest oprindelige fremgaar deraf, at samme Motiv kendes i Østen. Ogsaa her undskylder Tjeneren sig med den Paastand at han frygtede for at se sin Mester i en saadan Stilling.¹

Den islandske Overlevering er meget kortfattet og optager næsten alene Rideturen. Hovedpersonen er ikke Aristoteles men Vergilius. Det er ogsaa Jomfruen, som indbyder Vergilius hos sig, men den videre Udarbejdelse af Historien adskiller sig gennem den realistiske Maade hvorpaa det hele gengives og gennem Moralen hvormed Fortællingen slutter. Vergilius skrider her ikke besværligt gennem Haven, men han travet over Bjerge og Sletter fra tidlig om Morgenen til sent paa Aftenen, ansporet af sin Beriderskes Pisk. Digteren er saa ivrig at han glemmer helt at Vergilius vedbliver at være et Menneske, som fremgaar af Udtrykket hófar sprungu hraun á. At Jomfruen paatager Spore forekommer oftere bl. a. Hans Sachs Comedie mit 7 Personen.

Det behøver ikke at være en islandsk Opfindelse at Aristoteles'

---

¹ Wesselski: Hodscha Nasreddin II 203 N:o 402.

Rolle bliver overtaget af Vergilius. Der findes endnu et andet Exempel paa, hvor Vergilius bliver Offer for Rideturen, og det er i et Catalansk Digt, som Udgiveren kalder Les Proverbes de Guylem de Cervera, fra det 13. Aarhundrede.

Vergilis l'encantayre
 Volc con besti' anar
 Si com vi l'emperayre:
 Tant saub sa fiyla far.¹

Selvfølgelig behøver den Mand som sammenstillede den islandske Saga ikke have kendt denne Forveksling direkte fra det Catalanske Digt, men Muligheden bestaar, at der fandtes en Tradition i det 13. Aarhundrede, hvori Vergilius bliver Hovedpersonen i Eventyret om Rideturen. Man behøver ikke at undre sig over at man forvekslede Aristoteles og Vergilius. I Billedhuggerkunsten har man jo mange Exempler paa, hvordan disse to Forestillinger afbildes Side om Side, Vergilius hængende i Kurven og Aristoteles krybende paa alle fire med en Dame paa Ryggen.²

Hovedpersonerne af de to Fortællinger, som ovenikøbet mange Gange nævnes som et afskrækkende Forbillede, kunde derfor let blive forvekslede.

Den islandske Overlevering fortæller de to Eventyr efter hinanden, og forbinder derfor Episoden om Vergilius' Hævn, som hører til Kurveeventyret, med Episoden om Rideturen. Naar man fortæller to Smædehistorier om Vergilius, skal der være en Forbindelse, derfor ændres den første lidt og den anden indføjes mellem Kurveeventyret og Historien om Vergilius' Hævn, som jo hænger løst sammen.

Der findes endnu et Digt, hvori Aristoteles og Vergilius forveksles, men her gælder det Hævnen. Det er et keltisk Digt fra det 15. Aarhundrede af Zeuan Dyfi,³ som trøster sig over

¹ Citeret hos Borgeld 17.

² Et stort Antal af disse Forestillinger kan man finde i Moths Aristotelessagnet.

³ Chotzen: La querelle des femmes. Revue Celtique 48. 53.

sine egne Skuffelser i Kærligheden gennem at sammenligne sin egen Tilstand med den af berømte Elskere. Oversættelsen af de Vers der hentyder til den Historie lyder i Chotzens Gengivelse: L'honnête et juste Aristote, comme il est entendu, fut trompé [par une femme], mais après il lui rendit une autre fois largement la pareille, car sur son avis la dame fut obligée de monter sur le perron fâcheux, scène de ses lamentations, où en punition de sa perfidie le feu éteint fut allumé à son corps.

Hvilken Ulykke der har truffet Aristoteles er ikke tydelig, men formodentlig er det hans ulykkelige Eventyr med Rideturen. Saa har man her et andet Exempel paa at den ulykkelige vise Mand, som lader sin Elskede ride paa sin Ryg, hævner sig paa den samme Maade, som han der var Offer for Kurveeventyret.

Af særlig islandsk Opfindelse bliver der ikke meget tilovers. Navnlig islandsk er den realistiske Sfære hvori det hele holdes, ikke alene i første og anden Episode, men ogsaa naar Hævnehistorien fortælles. Sammenligner man den Episode med Forbilleder af den europæiske Litteratur, saa er det paafaldende hvordan Rímurdigteren, eller maaske er det allerede Sagafortælleren, morer sig med at fortælle hele den lidet opbyggende Historie paa en meget obscæn Maade.

S. A. Krijn.

Totenerweckungen in Eddaliedern.¹

Die Kunst, durch Massnahmen magischer Art die Leichen Verstorbener zu erwecken und zum Reden zu zwingen ist für das germanische Altertum durch mehrere Quellen bezeugt.² INDICULUS SUPERSTITIONUM³ erwähnt als verbotene heidnische Bräuche erstens »*sacrilegium super defunctos, id est dadsisas*» aber dann als etwas anderes auch »*sacrilegium ad sepulchra mortuorum*».⁴ Das erste Sacrilegium deutet wohl eine zu den nächsten Totenpflichten gehörende »anstössige Sitte» an. Jacob Grimm identifiziert *dad-* mit *dod* oder *ded* und *sisas* mit dem Stamm in ahd. *sisuwa* »*neniae*» und *sisesang* »*carmen lugubre*». Wenn wir also das Recht haben in *dadsisas* ein *Lied* zu sehen, dann dürfen wir wohl am ehesten an ein Beerdigungslied oder an das beim traditionellen Totenmahl ugf. einen Monat nach dem Tode erklingende Loblied auf den Verstorbenen denken.⁵

¹ Durch Ermutigung des Prof. J. W. Hauer Tübingen ist dieser Aufsatz schon 1934 in seinen Grundzügen ausgearbeitet worden. Prof. H. Schneider Tübingen hat die Liebenswürdigkeit gehabt, ihn i Mskr. durchzusehen, aber besonders verdanke ich Prof. E. Noreen, Lund, der ihn in sein Oberseminar zu Behandlung aufgenommen hat, manchen wertvollen Rat und ein liebenswürdiges Verständnis.

² s. E. Hoffman-Krayer und Hanns Bächtold-Stäubli: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, I. Sp. 1112 (Beschwörung 4).

³ Altd. Kirchentraktate v. W. Boudriot in *Die altgermanische Religion in der amtlichen kirchlichen Literatur des Abendlandes*, Bonn 1928.

⁴ Jacob Grimm: *Deutsche Mythologie*, 4. Ausg. II, S. 1027.

⁵ s. u. a. E. Mogk: *Germanische Religionsgeschichte und Mythologie*, Berlin u. Leipzig 1927, S. 68. — In gewissen Gegenden des heutigen Schwedens, wie z. B. Dalarne und dem s. ö. Skåne werden

Anders ist es mit dem zweiten Sacrilegium. Es wird deutlich betont, dass dieses »an den Gräbern der Hingeschiedenen« stattfindet, nicht an *einem bestimmten* neuaufgeschütteten Grabe, auch nicht »über Verstorbene« im allgemeinen. Man bekommt den Eindruck, dass der Sacrilegus zu der grossen Grabstätte der Dorfgemeinschaft hinaustritt um dort sein Sacrilegium zu verrichten.¹ Wenn wir von dem harmlosen, während der ganzen Christenzeit gepflegten Heilungszauber mit Requisita vom Friedhofe absehen können, steht der Annahme kein Hindernis im Wege, dass es sich hier um eine Totenerweckung drehen könnte, n. b. wenn eine solche aus anderen Quellen bezeugt ist. Und dass dies der Fall ist, werden wir sehen. Jedenfalls gehörten diese Beschwörungen, die wohl zur nachtzeit angestimmt wurden, einer anderen Kategori an als die gewöhnlichen *dadsisas*. Beide Arten von Liedern waren aber als anstössig von der christlichen Oberheit verboten. Und Burchard von Worms hat sie bestimmt beide zu den »diabolica carmina« gezählt.

Sogar ein so geschickter altgermanischer Religionsgeschichtler wie Karl Helm unterscheidet nicht genügend zwischen diesen beiden grundverschiedenen Arten von Totenliedern. Er spricht von »Totenbeschwörungen«, nächtlichen teuflischen Gesängen und »Klagesang« untereinander.² Die *Erweckungsbeschwörung* war aber eine ausserordentliche und gefährliche Sache, die nicht jedermann vollbringen konnte, und die dem Zweck diene, den Toten »ins Leben« zurückzurufen. Wenn das bei der Beerdigung oder

---

für die Verstorbenen noch *zwei* Feste gefeiert, der erste bei der Beerdigung, der zweite einen Monat später. Dabei findet eine sog. Parentation, ein panegyrisches Hervorheben des Verstorbenen *curriculum vitae* statt. Das Loben des Toten ist etwas Konstitutives, aber auch *die beiden* Totenfeste finden wir hier wieder.

¹ Ein Hinaustreten einzelner oder einer ganzen Gemeinschaft an die Ruhestätte der Verstorbenen um dort einen Konnex mit den Toten zustandezubringen lebt auf germanischem und romanischem Gebiete in den Bräuchen am Tage aller Seelen fort. S. Martin P:n Nilsson: *Årets folkliga fester* Stockholm 1915, S. 165 ff. u. a. St.

² Karl Helm: *Die Entwicklung der germanischen Religion in Germanische Wiederenstehung*, hrsgg. v. H. Nollau. S. 332.

an Gedenkfeiern gesungene Totenlied etwas anderes hätte bezwecken sollen als die ruhmreichen Taten des Hingeschiedenen aufzuzählen um seinen Namen auf Erden gross und dauernd zu machen,¹ dann wäre es wohl gerade umgekehrt die Leiche ins Grab zu bannen um dadurch Totenspuk zu verhindern.² Wenn dieses Lied, dessen Inhalt wir nicht kennen, auch eine Art Beschwörung war, müssen wir also zwei Arten von Totenbeschwörungen unterscheiden: die zu Grabesruhe bannende und die zum Sprechen und Handeln erweckende.

In einer Handschrift des mittelhochdeutschen *Wolfsdietrich-epos*, *Codex dresden*. 313, wird erzählt, wie der junge Wolfsdietrich seinen beerdigten Vater (?) erweckt und den Toten zwingt wider

¹ Loblieder auf die Toten werden genannt "neniae" (so in Brithferthi Vita Dunstani c. I. und Gregor. Tur. Mirac. 2, 1); *ags. byrgensang, licleod, licsang, bergelsleod*; *ahd. Charasang, charaleich*. S. Jac. Grimm und K. Helm a. a. O. (Vielleicht sind einige von diesen eher als Beschwörungen, literarisch möglicherweise *galdrar* anzusehen.)

Wie in Ägypten, Israel und anderswo hatte auch unter den Germanen der Name ein eigenes Leben, vertritt gewissermassen die geistige Unsterblichkeit des Menschen wie die Nachkommenschaft seine physiologische. Vgl. Háv. Str. 78:

"Deyr fé,   deyia frændr
deyr sjálfr it sama;
ek veit einn   at aldri deyr:
dómr of dauðan hvern."

In Arkiv 33 S. 175 ff. (Domen över död man) deutet E. A. Kock *dómr* als "Ruhm, Lob", was vorzüglich zu der altnordischen Auffassung in dieser Hinsicht passt. — Auch die germanische *ratio* scheint bisweilen, besonders in skepsiserweckenden Synkretismusperioden, genau wie die griechischen und hellenistischen Philosophenkreise trotz Valhallsvorstellungen und primitiven präanimistischen Daseinsvorstellungen ("die lebendige Leiche") auf eine Unsterblichkeit des persönlichen Ichs verzichtet zu haben.

² Vgl. die Leichenverbrennung in Norden, von Karl Helm (*Altgermanische Religionsgeschichte I*, in Polemik gegen Sophus Müller) als Abwehrmassname gegen Totenspuk aufgefasst. Vgl. auch die Behandlung der Leichen Þórólfr bægifóts, Vigakrapps und des wiedergehenden Olaf Geirstadaalfs. Vgl. auch die Hockerbestattung, in prähistorischen Funden über die ganze Welt, die nach Mainage (*La religion de la Préhistoire*) u. a. nicht Schlafstellung sondern eine Verschnürung um die Bewegungsfreiheit des Toten zu verhindern, ist.

seinen Willen sieben Worte zu sprechen.¹ *Lex burgund.* (XXXIV, 3) lässt ahnen, dass die Totenerweckung eine besondere Kunst der Frauen war, denn eine andere Bedeutung kann wohl die nach den abgelehnten »*adultera*» und »*malefica*» (Hexe) erwähnte »*sepulchrorum violatrix*» kaum haben.² Von einer (Toten?-) beschwörung heisst es in der lateinischen legende PROTERIUS der Braunschweiger Nonne HROSWITHA: »*supra gentilis tumulum sub tempore noctis stans, herebi domino suplex*».³ Der deutsche Terminus technicus für Totenbeschwörung ist »*helliruna*», an dessen Seite E. H. Meyer den Eigennamen »*Walaruna*» stellt.⁴

Die Vorstellung, dass die Toten gezwungen werden können, sich zu erheben, zu weissagen, zu sprechen oder irgendeinen Gegenstand auszuliefern, passt gut zusammen mit der alten germanisch-nordischen Auffassung von dem Toten als *der lebendigen Leiche*.⁵ Der Beerdigte schläft nicht immer im Hügel; er kann kraft eigenen Willens spazierengehen beinahe wann es ihm passt, er wird in und auf dem Hügel gesehen, man hört ihn singen, er macht bei der Beerdigung Lärm im Sarge u. s. w. Eine ansehnliche aber etwas unkritisch aufgestellte Beispielssammlung aus der altisländischen Literatur zur Aufklärung der Auffassung von dem Tode und den Toten hat *Hans-Joachim Klare* in *Acta Philologica Scandinavica*, B. 8, zusammengebracht und dadurch die Möglichkeit gegeben, mit den alten alleinseeligmachenden Theorien Tylors und

¹ S. Grimm a. a. O. II., S. 1027—28. Die Wolfsdietrich-sage ist u. a. von Prof. H. Schneider, Tübingen, untersucht worden, in "Die Gedichte und die Sage von Wolfsdietrich" 1913. Schneider betrachtet die Totenerweckung als rein legendarisch; wir finden also hier eine völkische Vorstellung, die einer legendarischen Ausschmückung zu Grunde liegt.

² Grimm a. a. O. III, E. H. Meyer: *Nachträge und Anhang*, 4. Ausg. S. 368.

³ Grimm a. a. O. II, S. 1027 ff.

⁴ E. H. Meyer a. a. O.

⁵ Die sog. "präanimistische Daseinsvorstellung", von Wundt als "Körperseele" in das animistische System hineingerettet. Eine allgemein primitive Erscheinung; s. z. B. Fr. Graebner: *Das Weltbild der Primitiven*, München 1924, S. 33 ff. wo er sie als ein Merkmal des urprimitiven Kulturkreises aufzufassen scheint.

Wundts, dem Dualismus zwischen Körper und Seele, innerhalb des germanischen Gebietes aufzuräumen.¹

Dass der Tote ungezwungen und *auf eigenen Wunsch* sein Grab verlässt, singt, spricht und handelt braucht aber nicht sagen, dass er sich gern von jedem Beliebigen nur mit einem Worte *erwecken lässt* und dann gleich mit Wahrsagungen und Aufklärungen zu Diensten steht. Umgekehrt. Der Tote ist immer unwillig, wenn er *gezwungen* wird. Am liebsten möchte er in Frieden sein, und nur eine kräftige Beschwörung hat die Macht, ihn wider seinen Willen zu erwecken.

Vielleicht können wir die Erweckung als eine Erweckung *aus einem Schläfe* im Grabeshügel ansehen. Der Tote lebt im Grabe wie der Lebende unter der Sonne. Wie dieser braucht er Ehre, Speise, Vergnügen und ungekränktes Eigentum, aber auch Schlaf. Und aus diesem Schlaf will er natürlich nicht ohne weiteres aufgeweckt werden. Überhaupt hat das ganze Hügelleben des Hingeschiedenen mit dem vollen Leben des freien, lebenden Nordmannes verglichen etwas schlafähnliches und traumhaft unwahres an sich. Wir werden sehen, wie noch in einem altisländischen Heldenlied der Edda eine in Zauberschlaf versenkte lebendige Jungfrau mit einem verstorbenen und beerdigten toten »Schläfer« nahezu wechselt wird.² So gering ist der Unterschied zwischen Leben und Tod.

Wenn schon die Totenerweckung in den spärlichen westgermanischen Quellen verhältnismässig gut belegt ist, dürfen wir hoffen, in den weit reichlicheren altnordischen ein bedeutend grösseres Material zu finden. Und wie in so manchen anderen

¹ E. B. Tylor: *Primitive Culture*; Wilhelm Wundt; *Völkerpsychologie, Mythos und Religion*, I.; D. s. *Elemente der Völkerpsychologie*; unter den Jüngeren bes. Rafael Karstens (Inledn. till rel.-vet.). — Auch Karl Helm ist in *Altgermanische Religionsgeschichte* I, Heidelberg 1913, völlig in den animistischen Schemata gebunden und legt sein Material in Tylors Prokrustesbett. Einen Versuch, den germanischen Totenglauben von dessen eigenen Voraussetzungen aus zu verstehen, ist in Ansätzen besonders von Hans Naumann gemacht worden.

² Sigdrifomál. S. unten S. 236 f.

Fällen sind auch hier die Lieder von eddischem Charakter die einzigen ergiebigen Quellen.

In dem kurzen Götterlied *Baldrs Draumar* oder *Vegtamskvida*, das in der Hauptschr. Codex Regius nicht aufgenommen ist,¹ konzentriert sich die Handlung um eine regelrechte Totenerweckung. Baldr hat böse Träume bekommen, und nach einer Götterberatung darüber reitet Óðinn, der zauberkundige Göttervater selbst nach Hel hinunter, nach dem hohen Haus der Unterwelt, von dem er wusste, dass östlich davon das Grab einer verstorbenen *vǫlva* (*vǫlo leidi*) sich befände.

»Nam hann vitugri valgaldr kveda,
unz naudig reis, nás orð um kvad.»

Es wird deutlich gesagt, dass es notwendig war, einen *valgaldr* (Vgl. oben *Walaruna*) zu singen, ein magisches Totenbeschwörungslied; und dieses obwohl der Beschwörer der Höchste unter den Göttern war. Es wird ferner gesagt, dass die Verstorbene sich unwillig, gezwungen aber ungern (*naudig*) erhob und zum Reden genötigt wurde. Die tote Seherin weiss mehr als der Totengott selbst, und sie muss jetzt die Träume Baldrs deuten. Aber sie beginnt ihre Rede mit einer Klage über die Erweckung, ein deutliches Hervorheben ihrer Unwilligkeit:

»Hvat er manna þat, mér ókunnra,
er mér hefir aukit erfit sinni?
var ek snivin snióvi ok slegin regni
ok drifin döggo: daud var ek lengi.»

Besonders ärgert sie sich darüber, dass es ein ihr vollständig Unbekannter ist, der es gewagt hat, ihre Ruhe zu stören. In dem kalten Hügel war sie schon lange tot, von Schnee, Tau und Regen

¹ Nur in *Arnarn.* 748 überliefert. Die Handausgabe der Edda, die den Hschr. am treuesten folgt, also gewissermassen doch die Beste, ist die alte *Buggesche* (*Norroen Fornkvæði*). Für Zitate ohne beigefügten Textvarianten und Anmerkungen fällt aber Gustaf Neckels Edda besser den Zweck (hier nach der 2. Aufl., Heidelberg 1927, angeführt). B. Dr. bei Neckel im Anhang, S. 247.

bedeckt. Der beschwerliche Gang (*erfit sinni*) bezieht sich auf das Sich-Erheben der Leiche aus dem Grabe, nicht etwa auf eine Reise der Seele aus einem Totenheim zur Erde zurück um den Leichnam wieder zu beleben.¹ Sie liegt ja übrigens in *Hel* selbst begraben.² Nachdem Óðinn sich *Vegtamr*, der Weggewohnte, genannt und seine Frage gestellt hat, wahrsagt sie in drei Strophen nach wiederholten präzisierenden Fragen Óðins über das Schicksal Baldrs: Str. 7, Er soll sterben; Str. 9, Hødr wird der Mörder sein; Str. 11, Váli wird Baldr rächen. Das sind drei sehr grosse Botschaften, und nach jeder folgt ein *stefähnlich* wiederholter Ausdruck ihrer Unwilligkeit mit einer darin enthaltenen Hervorhebung des Aussergewöhnlichen der Weissagung:

»Naudug sagðak, nú mun ek þegia.»

Odinn muss ihr tatsächlich jedes Wort abzwängen mit einem gleichfalls dreimal wiederholten:

»Þegiattu, vólva, þik vil ek fregna,
unz all kunna, vil ek enn vita.»³

Endlich versteht die *vólva*, wohl durch die geheimnisvolle Frage der 12 Strophe nach den weinenden Jungfrauen,⁴ dass der Fragende

¹ H. Gering und B. Sijmons: *Kommentar zu den Liedern der Edda*, I. Götterlieder, S. 341, 5, 2.

² In *Hel*, der zweiten Existenz, wo *die Seelen* der Erdenleute nach dem Tode ihr Schattenleben verbringen, liegt also *eine Leiche* beerdigt. Vgl. das ägyptische Toten- und Mythusbuch *Amduat*, wo wir in der finsternen Totenwelt neben Seelen und Göttern auch die Leichen Osiris, Sokaris u. a. finden.

³ Die Hschr. hat "*alkunna*", was E. A. Kock in *Notationes norroenae* Pgr. 1400 »bis ich vollständig unterrichtet bin« übersetzt. Er nimmt einen Ausfall des *verbum substantivum*s an.

⁴ "Hveriar 'ro þær meýiar er at muni gráta
ok á himin verpa hálsa skautom?,"

Bugge fasst sie als Aegirs Töchter, die Meereswellen, auf, die bei der Leichenfahrt Baldrs ihre Schaumköpfe (*halsa skautum*) in Empörung und wilder Trauer gegen den Himmel werfen. Die Anknüpfung an Baldrs Schicksal bietet eine gute Parallele zu *Vafþrúðnismál* und *Heiðreks gátur*, wo Óðinn gerade durch eine Frage über Baldr seine Identität enthüllt.

der Weisheitsgott selbst ist und ermahnt ihn heimzureiten und sie in Frieden zu lassen. Niemand soll sie wieder stören bevor ragnarøk kommt. Odinn erkennt sie als die Mutter von drei Riesen.

Von der vermeintlichen altertümlichen Technik und dem kurzen, knappen Stil dieses Lieds ausgehend fasst es *Finnur Jónsson* als eines der ältesten Eddalieder auf.¹ Einige Ähnlichkeiten mit *Prymskvida* weist er auf und erklärt sie dadurch, dass er beide Gedichte als von einem Verfasser stammend betrachtet.² Ein spätes Plagiat würde anders aussehen. Von abweichender Meinung ist G. Neckel in »Beiträge zur Eddaforschung» III., wo er *Baldrs Draumar* als ein spätes Epigonenstück auffasst, dessen Erweckungsrahmen von dem Dichter selbst erfunden sei. Ob alt oder jung: der Rahmen ist jedenfalls aus dem lebenden Volksglauben genommen.

Jünger in der eddischen Überlieferung ist das nur in ganz späten Papierhandschriften bewahrte *Grógaldr*, dessen Zusammenhang mit dem ebenso nur in Papierhss. überlieferten *Fjolsvinnsmál* auf Grund eines dänischen und schwedischen Volksliedes von Grundtvig und Bugge nachgewiesen ist.³ Wie sich auch die spät überlieferten Eddagedichte zu den völkischen Balladen verhalten mögen, eines steht jedenfalls fest: die Erweckung *Gróas* aus dem Tode kommt in *sämtlichen* Überlieferungen vor und muss also zu den ursprünglichsten Elementen der Tradition gehören.

Schon die Überschrift in den meisten Hss.: *Grógaldr, er hón gól syni sínom dauð* setzt ja die Erweckung in den Mittelpunkt. In *Baldrs draumar* wird die Beschwörung (*valgaldr*) nur *erwähnt*, hier wird sie sogar *zitiert*:

¹ Finnur Jónsson: *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* I., S. 145.

² Die ältere Ansicht, dass *Prymskvida* zu den ältesten Eddaliedern zu rechnen sei, ist von mehreren jüngeren Forschern, u. a. Bertha Phillpotts in *The elder Edda and ancient scandinavian drama*, Cambridge 1920; Exc. s. 65 ff. verlassen worden. Vgl. Erik Noreen in "Den norsk-isländska poesien", Stockholm 1926.

³ Finnur Jónsson a. a. O. S. 217 ff.

»Vaki þú, Gróa, vaki þú, góð kona.
 vek ek þik dauðra dura:
 ef þú þat mant, at þu þinn mög bæðir
 til kumbldysiar koma.»

In seiner grundlegenden Arbeit »Galdrar» Göteborg 1923, weist Priv. doz. Dr. Ivar Lindquist nach, wie das Metrum Galdralag nicht wie man bisher gemeint hat¹ nur eine Art Ljóðaháttur ist, wo der 6ten Kurzzeile eine ähnliche 7te zugesetzt wird. Durch Vergleich mit altdeutschen und altenglischen Zauberliedern stellt er fest, dass das Konstitutive eine Kombination von drei Reimarten ist: *Vollreim* oder wörtliche Wiederholung eines Ausdruckes am Anfang zweier oder dreier Strophen, *Gedankenreim*, seine Benennung für inhaltlichen Kongruenz der einen Kurzzeile mit der anderen und endlich *Allitteration*.² Lindquist hat in seinem Buche keinen Erweckungsanspruch erwähnt (überhaupt nimmt er nur ein paar Strophe aus der Edda als Beispiele des Metrums auf), aber nach seinen Kriterien wäre die Erweckungsstrophe Svipdags als in regelrechter Galdralag abgefasst anzusehen: Z. 1. *Vaki þú* bildet mit Z. 2. *Vaki þú* Vollreim, wozu sich Z. 3. *Vek* (ek) *þik* als halber Vollreim anschliesst. Der inhaltliche Kongruenz zwischen den ersten drei Zeilen ist vollständig, und *Gróa* allitteriert mit *góð kona*, *dauðra* mit *dura* (Z. 3). Wir können es also als sicher gestellt annehmen, dass wir hier eine Spezies der alten nordischen Totenbeschwörung vor uns haben. Besonders deutlich wird das, wenn wir diesen Galdr mit dem Galdr Freyjas in Hyndloljóð (Vaki Hyndla, vaki min vina etc. s. w.) und der Beschwörung Hervors in Hervararsaga (Vaki Angantýr, vekr þik Hervor etc. s. u.) vergleichen. Hier haben wir zwei unzweideutige und ein-

¹ u. a. L. Fr. Löffler, *S. N. F.* 5 und H. Schück—K. Warburg: *Ill. svensk litteraturhistoria*, 3. Aufl. s. 28.

² »Avfattad i galdralag är en ljóðahattstrof, där antingen alla tre versraderna rimma efter mönstret "sóttak fremd, sóttak fund konungs, sóttak itran jarl", eller blott de två första versraderna efter mönstret "þa's ek reist, þa's ek renna gat" eller den tredje versraden med en till synes tillfogad fjärde efter mönstret "kaldan straum kili, kaldan siá kili".« Lindquist: a. a. O. S. 10.

ander ganz ähnliche Erweckungsgaldrar in Galdralag und einen, der sich in Wortlaut an diese beide nahe anschliesst.

Der Name Gróa, der wohl »die Heilende« bedeutet, kehrt in *Skáldskaparmál* K. 17. und *Vatnsdoela saga* K. 36 als Name einer Zauberin wieder. Da sie hier in genauer Parität zu den Riesinnen-völven in Baldrs draumar und Völuspá als besonders weise Frau auftritt, muss man annehmen, dass auch sie eine *völva* war. Sie ist gestorben, hatte aber schon im Leben ihrem Sohn Svipdag erlaubt, zu ihrem Grabe kommen zu dürfen, wenn er Hilfe brauchte. Jetzt hat ihm die böse Stiefmutter auferlegt, das Zauberschloss Menglōds zu suchen; für die schwierige Fahrt bedarf er kräftiger Zaubersprüche und erweckt darum die tote Gróa.

Trotzdem sie ihn also selbst dazu gemahnt hat, spüren wir in ihren ersten Worten einen gewissen Unwillen. Es muss etwas ganz Besonderes sein, da der Sohn die unerhörte Tat vorgenommen hat, die Tote zu stören.

»Hvat er nú ant mínom einga syni
 hverio ertu nú þolvi borinn,
 er þú þa móður kallar, er til moldar er komin
 ok ór liódheimom lidin?«

Dann singt sie ihm die Zaubersprüche vor, und zwar bemerken wir auch hier am Anfang jeder neuen Strophe die alte feierliche Wiederholung, wie wir sie aus Hávamáls Ljóðatal kennen: »Þann gel ek þér fyrstan«, »þann gel ek þér annan« u. s. w. Zum Schluss bittet sie den Sohn, sich auf die Reise zu begeben (»Far þú nú æva«)¹ und hebt hervor, dass während des Singens

»á iardföstum steini stóð ek innan dura!«,

¹ Vgl. Zauberformulare, wo ein böser Krankheitsdämon beschworen wird, sich wegzubegeben, wie z. B. den sogen. *Canterburyspruch* in einer Pergamenthandschrift in British museum "... far þú nú! Fundinn estu." Ähnlich lautet der Sigtunaspruch "Flú þú nú! Fundinn estu." (Ivar Lindquist: *Religiösa runtexter, I. Sigtunagaldern*, Lund 1932.)

was sowohl die magische Verstärkung der *galdrar* bedeutet,¹ wie es auch deutlich aussagt, dass die Tote nicht ausserhalb ihres rechtmässigen Grabgebietes getreten ist² (vgl. das Valhallsproblem in *Hyndloliód*, wo doch die Situation ähnlich ist). Nach dem Singen sinkt sie natürlich ins Grab zurück.

In die *Hervararsaga* ist ein eddisches Gedicht von einer Totenerweckung durch die kriegerische Jungfrau *Hervör* aufgenommen.³ Sie kommt auf die Insel *Samsey*, wo ihr Vater *Angantýr* und seine elf Brüder zu Grabe gelegt sind. Allein steigt sie ans Land, treibt einen Hirten weg und kümmert sich um die unheimlichen Feuer wenig. Sie geht auf den Hügel zu, singt die Totenbeschwörung (»*Vaki Angantýr, vekr þik Hervör*«, etc. s. o.) und fordert den Vater auf, ihr das magische Schwert *Tyrfingr* zu geben. Unwillig und unter Flüchen muss *Angantýr* erwachen:

»*Hervör dóttir hví kallar svá,
full féiknstafa? ferr þú þér at illu!
Er ertu orðin ok ørvita,⁴
villhyggiandi, vekr menn dauda!*»

¹ Die erdefesten Steine, in Norden als der Erde, des *Ymirs* Knochen, "*sævar bein*", "*foldar tonn*" etc. aufgefasst, sind allen Völkern und Kulturen heilig und magisch kräftig. Der Stein ist das festeste der Dinge und verleht allem, was damit in Berührung kommt, Festigkeit und Stärke. So wird unter mehreren Völkern bei Geburten das Kind auf einen Stein hervorgeboren u. s. w. Besonders heilig ist aber ein Stein, der als fester Teil des steinernen Erdenkonzistenzes betrachtet wird. S. Wilh. Wundt: *Völkpsychologie, Mythos und Religion* I. über den heiligen Stein im allgemeinen, M. Lagrange: *Études sur les religions semitiques* S. 187 ff. über den Sacralstein der Semiten und Reichborn-Kjennerud: *Lægeråden i den ældre Edda, Maal og Minne 1922* für Norden (Auch: Gering-Sijmons: *Kommentar zu den Liedern der Edda*. I, s. 407).

² Ausserhalb des Grabhügels hatte der Tote kein Recht. Rings um die bronzezeitlichen Grabhügel sind Kreise von Steinen gesetzt um das Bereich des Toten gesetzlich abzugrenzen und ihn zu zwingen, sich ausserhalb dieses Bereichs nicht zu begeben um die Lebenden zu quälen oder zu stören. Vgl. Axel Olrik-H. Ellekilde: *Nordens Gudeverden, 4. Bronzealderen* S. 85.

³ Beste Textausgabe des Lieds in Heusler-Ranisch: *Eddica minora*, S. 13 ff.

⁴ Die Langzeile fast dieselbe wie *Lokasenna* 21. 1, 21: "Oerr ertu

Der Vater weiss wohl, dass das Zauberschwert ihre ganze Sippe vernichten wird, aber er muss es doch ausliefern. Die ganze Zeit versucht er aber sie zu erschrecken und äussert in jeder Form seinen Unwillen. Zweimal, am Ende der Str. 3 und 9 seiner eigentlichen Rede,¹ von der Eingangssilbe abgesehen, wird Kehrstab ähnlich die Halbstrophe wiederholt:

»siá mun Tyrfingr,   ef þú trúa mættir,
ætt þinni, mær,   allri spilla.»

Als sie endlich das Schwert erhalten hat, versinkt wieder Angantýr, und Hervor wünscht ihm und seinen Brüdern Frieden und Heil im Grabhügel:

»Búið ér allir.   — brott fýsir mik —
heilir í haugi!   hedan vil ek skiótla.»

»Lebt und bleibt gesund im Hügel!« Auch hier werden die Toten bestimmt nicht als entseelte Leichname aufgefasst.

Nur in einer Sagahandschrift, dem grossen Sammelwerk Flateyriarbók aus dem 14. Jahrhundert ist das *Hyndlolióð* überliefert. Der Text ist wie er vorliegt gewiss ziemlich entstellt. Das Lied scheint aus zwei verschiedenen Gedichten zusammengesetzt zu sein. Der Hauptteil, Str. 1—28 und 45—50, den wir *das eigentliche Hyndlolióð* nennen können, gehört dem Typus nach der von Heusler aufgewiesenen,² späten isländischen Gelehrsamkeitsdichtung — mit aufgenommenem Erweckungsrahmen, wo Freyia die kluge Hyndla in der Felsenhöhle erweckt um sich die Aufzählung der ganzen Ahnenreihe ihres Verehrers Óttarr Inn-

nú, Loki, ok ørviti.“ Vgl. auch Lokas. 29. 1: “Oerr ertu, Loki, er þú yðra telr lióta leidstafi.“ und Gylfaginning 19. Vers 27: “Oerr ertu nú, Loki ok ørviti“ u. w. (Snorri Sturluson: *Edda*, hrsgg. v. F. Jónsson, Khvn 1900, s. 25).

¹ In den eddischen Kehrstrophen spielen die Zahlen 3 und 3×3 eine bedeutende Rolle. So finden wir in *B.dr* 3 Kehrstabe, in *Gróg.* 9, in Harthgrepes Beschwörung bei Saxo (s. u.) 3, in *Vsp.* 9 “vitod ér enn eða hvat“ u. s. w.

² *Archiv f. das Stud. d. n. Spr.* 1906, s. 249 ff.; vgl. F. J.: *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie* I. S. 195 ff.

steinsson zu erzwingen; denn Óttarr und ein gewisser Angantýr hatten deswegen eine Wette eingegangen. — Menschen kommen öfters als Erwecker vor, aber wenn von Göttern die Rede ist, finden wir sonst immer Óðinn. Der enge Zusammenhang von Óðinn und Freyia wird aber auch durch Sörlapátrr bezeugt.¹

Hyndla beschimpft zuerst die Göttin, aber zählt dann, an Óttarr gewandt, dessen Ahnenreihe auf, und übergibt, obschon unwillig, später für ihn das geforderte Gedächtnisbier, damit er sich bei der Wettprobe die Ahnenreihe erinnern kann. Zum Schluss vertreibt aber die gestörte Hyndla wieder die Göttin.

Das ursprüngliche Hyndlolióð hat nur die Herrlichkeit Óðins behandelt; später ist ein Gedichtfragment von den Götterwohnungen eingeschoben worden. Ob dann ein Loblied aus dem 12ten Jahrh. vorliegt und ob Óttarr mit Óttarr birtingr am Hofe Sigurðr Jorsalafaris identisch ist² lässt sich wohl nicht entscheiden. In das Ganze ist aber ein späteres theologisches Gedicht, von Snorri »Vóluspá in skamma« genannt, eingeschoben worden (F. Jónsson), das zum Teil mystisch aussehende Bestandteile wie die Heimdallsstrophen, 35, 37, 38, aufgezogen hat, aber sonst durch das Zwölfgötterssystem, Str. 29, und die christlich klingelnden Zusätze (Str. 43, 44) als Ganzes späte Herkunft zeigt. Unten ist der Versuch gemacht, die Momente zu beleuchten, die zu einer Zusammenarbeit der beiden Lieder führte.

¹ Vgl. auch Óðr, der Rasende (hängt etymologisch mit Óðinn zusammen), als Gatte Freyias, Gylfag. 34. Óðr: Óðinn wie Ullr: Ullinn, Parallelförmern, in Ortsnamen belegt. Magnus Olsen: *Hedenske kultminder i norske Stednavne*. Kristiania 1915; H. 11—13, S. 151 ff. — Grimm. str. 14

„hálfan val hon (sc. freyia) kýss hverian dag,
en hálfan Óðinn á.“

gehört wohl nicht hierher, da freyia am ehesten eine appellativische Bezeichnung der mit der *neunzahl* verbundenen Schicksalsnorne ist.

² Diese Identität wird von H. Gering in *Arkiv* 36, S. 326 ff. „Óttarr heimski“ vermutet. Aber erstens stammte Óttarr birtingr, wie Gering selbst bemerkt, aus Tröndelagen, nicht aus Hordaland, zweitens gibt der Verf. zu, dass der Sohn des Innsteins der Halfsage eine freie Erfindung sein kann. Gering-Sijmons Kommentar I. 375. 12 zitiert Gerings Ansicht.

F. Jónsson, Gering, Sijmons, Müllenhoff u. a. m. haben die Hyndla als eine lebendige, in einer Felsenhöhle wohnende Riesin, »ein höhlenbewohnendes urwesen«¹ aufgefasst. Sie soll aus dem Schlaf, nicht vom Tode aufgeweckt worden sein. Die ganze Namensaufzählung findet nach F. Jónsson in Valhall statt, wo Óttarr sein soll und wohin Freyia in Str. 1. Hyndla einlädt. Nur Detter-Heinzels Eddakommentar² sieht in Hyndla eine verstorbene vǫlva aus Riesengeschlecht. Wie þökk (Sn. E. I. 180) und die Riesin in »Helreið Brynhildar« ruht sie in einer Höhle, die gut als Grab dienen kann; das »sofa« in »sofa lystir mik« (s. u.) kann nur »auf den Todesschlaf bezogen werden«, Freyia ist mit Óttarr »i ualsinni« und der Rahmen ist derselbe wie der in *Vsp.*, *B. dr.* und *Gróg.*

Wenn wir das Gedicht näher anschauen, finden wir auch alle Merkmale eines Totenerweckungsliedes wieder. Diese sind, wie wir oben gesehen haben: 1) die feierliche *Aufbeschwörung*, die in *Gróg* und *Herv.* mit »Vaki« etc. beginnt. 2) Der Tote äussert seinen *Unwillen* und Zorn, erweckt zu werden. 3) Eine Wiederholung eines *Kehrstabes* oder zumindest einer kurzen Kehrzeile, die auch am Anfang (in den magischen Spruchaufzählungen) stehen kann, fehlt nie. 4) Der Tote muss über *verborgene Dinge* Auskunft geben, die der Fragende selbst nicht wissen kann. 5) *Das Zurück-sinken* ins Grab wird am häufigsten angedeutet. — Das alles passt auf Hyndlolióð ganz gut.

(1). »Vaki mæR meyia!	vaki min vina,
Hyndla systir,	er í helli býr!
nú er røkkR røkkra,	riða vit skolom.
til Valhallar	ok til véS heilags» ³

beginnt die feierliche Ansprache Freyias. Búa bedeutet wohl hier wie in der Schluss-strophe *Hervors* »im Grabe wohnen«. Um

¹ Karl Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde V, 1. Über *Vǫluspá*, S. 9.

² F. Detter und R. Heinzel: *Sæmundar Edda* mit einem Anhang, II. Anmerkungen. S. 82—83 und 633.

³ In *Galdralag* abgefasst. S. o.

wirklich die träge Schläferin erwecken zu können, läßt sie Freyia freundlich nach Valhall ein, und sie verspricht, bei den anderen Göttern, auch dem riesenfeindlichen Þórr für sie eine Fürbitte zu machen. Sie erreicht tatsächlich auch ihren Zweck. Nach einer fünfstrophigen Schilderung von der geplanten Reise und von all den Vorkerungen, die droben getroffen werden sollen, erwacht Hyndla und (2) fängt gleich an, im regelrechten Stil des Erweckungsliedes die Erweckerin zu beschimpfen.

»Flá ertu, Freyia, er þú freistar mín,
vísar þu augom á oss þanig . . .» u. s. w.

Dann erfolgt aber kurz darauf die Aufzählung des Geschlechtes Óttars (3) und am Schluss der Namenstrophen finden wir neunmal den zu erwartenden Kehrstab: »allt er þat átt þin, Óttarr heimski«. Dass sie sich *direkt* an Óttarr wendet, muss natürlich nicht, wie es Finnur Jónsson meint, bedeuten, dass dieser in Valhall ist und dass die beiden Weiber schon dort angelangt sind. Die Sache liegt bestimmt anders. Nach Str. 5. wird Valhall nicht mehr erwähnt. Es sieht wie eine schlaue Schmeichelei von Seite Freyias aus, genau wie die Apostrophierung »min vina« und »Hyndla systir«. Hyndla wäre göttergleich, könnte den Asen beige stellt werden. Als sie sich hatte herauslocken lassen, wird der Ton Freyias ein anderer: »Dulin ertu, Hyndla . . .«. Ja, sie macht sogar ihre frühere Versprechung von Valhall zu Spott indem sie ironisch hinzufügt: »Sennom vit or sǫðlom»; also garnicht in Valhall, sondern von den Satteln herab (vielleicht sitzt Freyia auf ihrem gǫltr, Hyndla aber auf ihrem Steinsitz und Freyia bezeichnet witzig beide als »sǫðlom») sollen sie sich unterhalten.

Finnur Jónsson stellt Str. 46—50 nach Str. 11, also mitten in das ursprüngliche Hyndlolióð. Denn »hvað skal ilden og indebrændingen til, *etterat* Hyndla har sagt alt?« Aber zu der Bedrohung mit Feuer muss gegriffen werden, damit Hyndla das *Wichtigste*, den Gedächtnistrunk herausgibt. Und dieser Bedrohung gegenüber glaubt doch Hyndla ihr eigenes »Leben« sichern zu

müssen (fiðrlausn þola) und gibt gezwungen das Geforderte heraus.

Hier muss aber erstens bemerkt werden, dass die Toten immer der Gefahr eines zweiten Todes ausgesetzt sind. Der beerdigte Olaf Geirstadaalfr fordert seine Nachkommen auf, ihn durch Enthauptung endgültig zu töten. Der Wiedergänger Glámr wird von Grettir auf dieselbe Weise getötet, und sein Kopf wird auf den Hintern gesetzt. Dem toten Vater Biörns war im Ringkampfe mit Þorgils nicht »lengra lífs ætlað, at draugrinn fell á bak aprtr«.¹ H. J. Klare weist nach, wie für einen Toten genau wie für einen Lebenden die Ausdrücke »falla« und »deyia« verwendet werden. Er stirbt den zweiten Tod, dessen Merkmale sich von denen des ersten Todes durchaus nicht unterscheiden.² Die endgültige Beseitigung des lebendigen Toten geschah am besten durch Verbrennung, und diese Massnahme wurde aus Vorsicht oft bei Leichen bössartiger oder in der schwarzen Magie beschlagener Leute getroffen. Gerade vor diesem Schicksal erschrickt die erweckte Hyndla und sagt zitternd, als sie Freyia mit Feuerbann und Verbrennung bedroht:

»Hyr sé ek brenna, en haudr loga,
verða fleistir fiðrlausn þola.»

Weiterhin muss man den Aufbau der Handlung richtig erfassen. Das ursprüngliche nachklassische Hyndlolióð bildet ein abgeschlossenes, in fünf Teile zerfallendes Totenerweckungslied: a) Die Beschwörung Freyias »Vaki« etc., wie wir wissen die traditionelle Formel, hier nur mit der angefügten Einladung nach Valhall, b) Hyndla erwacht, spottet und ist unwillig, auch ein nie fehlender

¹ H. J. Klare: *Die Toten* u. s. w. s. 36.

² S. auch *Vafþrúðnismál* 43

“niu kom ek heima fyr Niflhel neðan
hinig deyia [or helju] halir.“

Also: zu der äussersten Totenwelt kommen die Toten, die in Hel den zweiten Tod starben. *Halir* bedeutet „*Helbewohner*“, nicht nur „Menschen“. Vgl. Alv. 28, wo halir in gegensatz zu „mönnum“ steht.

Zug. c) Nach erneuter Bitte erzählt Hyndla vor oder in der Höhle sitzend Óttarr heimskis Familiengeschichte. Genau wie die von Ódinn berufene vǫlva im Anfang der Vǫluspá sich an die »megir Heimdallar« wendet, so apostrophiert Hyndla Óttarr direkt. Wir können uns vielleicht Óttarr als Schweigenden bei der Beschwörung anwesend denken (s. o.), möglicherweise in Gestalt des Ebers Freyias (Vgl. Str. 45.²). In der Namenreihe kehrt der gewöhnliche Kehrstab wieder. d) Freyia bittet um den Gedächtnistrunk für Óttarr, aber Hyndla weigert sich und äussert den in Erweckungsliedern häufigen Schlusswunsch:

»Snúðu brott heðan! sofa lystir mik;
fær þú fátt af mér fríðra kosta.«

So weit unterscheidet sich Hyndlolióð in keinem Punkt von den anderen Erweckungsliedern. Komposition, Inhalt, Szenerie und Einzelheiten lassen keinen Zweifel übrig, dass wir das Lied als ein Erweckungslied ansehen müssen.¹ Und der Zusammenhang wird ja garnicht zerstört durch den lose angefügten fünften Teil (e): Freyia bedroht die Tote mit dem zweiten Tod und erhält so unter Flüchen das Gedächtnisbier.

In dieses Lied soll jetzt das theologische Bruchstück *Vǫluspá in skamma* Hyndl. Str. 29—44 eingefügt sein. Dieses besteht selbst gewiss aus verschiedenen alten Bestandteilen und bildete wohl kaum ein Ganzes, als der Liederredaktor es in Hyndlolióð einrückte. Es ist eine Weissagung in typischem »Vǫluspástil«, die in *ich*-form gegeben wird (Str. 44.³). Der Inhalt ist wie im grossen endgültig zusammenredigierten Vǫluspá eine kosmologische Übersicht, die übermenschliche Weisheit zeigt, und dazu einige mit Dvergatal zu vergleichenden Namenreihen. Hyndl. Str. 44 von dem höchsten Gott erinnert auch stark an »die jüngste Strophe« (65) in Vǫluspá. Besonders interessant ist aber der viermal wiederholte Kehrstab:

¹ Dettner-Heinzels Hauptbeweis dafür, dass Hyndla wirklich eine Tote ist, liegt in Str. 6. "er þú hefir ver þinn i valsinni." Das könnte sich aber sowohl auf eine "Fahrt zum Totenhügel" wie auf eine "Valhallsfahrt" beziehen.

*Inferis me qui retraxit execrandus oppetat
Tartaroque deuocati spiritus penas luat.*

Nach der Weissagung sinkt natürlich der Tote zurück. Wir irren uns gewiss nicht, wenn wir das Ganze als ein im typischen Stil Saxos ins Lateinische umgedichtetes Totenerweckungslied eddischer Art ansehen. Wie das Hervørlied in der Hervararsaga so war auch des Toten Weissagung in Saxos Haddingsgeschichte enthalten. Saxo hat das Lied in die Gelehrtensprache übertragen, aber der Kehrstab, der Fluch, die ganze Wahrsagung und die vorangesetzte Erweckung lassen auf das nordische Original deutlich schliessen. — Übrigens ist die Parallelität zum Hervørlied schlagend: 1) Beide sind die einzigen eddischen Erweckungslieder, die wir in eine Saga eingelegt finden; 2) Hervør war eine kriegerische Amazone, Harthgrepe eine amazonenartige zauberkundige Riesentochter. Sonst werden als Erwecker nur Männer (und eine Göttin, Freyia, in der Stelle eines Mannes, Óttarr) erwähnt; 3) Angantýr und der »*defunctus hospes*« sind beide Männer; sonst sind die Toten immer Frauen. — Die beiden Lieder bilden gewissermassen eine Gruppe für sich in der eddischen Erweckungsliteratur.

Wir haben jetzt ein genügend grosses Vergleichsmaterial, um zu dem grossen, vielumstrittenen *Völuspá* übergehen zu können. Wie die Seherinnen in *Baldrs draumar*, *Grogaldr* und *Hyndloliód* (wohl auch das sprechende Subjekt in *Völuspá in skamma*) ist auch die Seherin der Vsp. eine völvá aus Riesengeschlecht (Titel u. Str. 2). Der »Erwecker« ist hier wie in *B. dr.* der Totengott Ódinn selbst. Ódinn ist unter allen Totenerweckern der grösste und am häufigsten erwähnte: a) In dem besten, unzweideutigsten Erweckungslied, *B. dr.*, ist er der geschickte Beschwörer, der aus der unwilligen Toten alles herauszubringen versteht. b) Unter seinen zahlreichen Beinamen sind mehrere, die auf seine enge Verbindung mit den Toten hindeuten: Draugadrottin; Hangaguð, Hangatýr, Hangadróttin, Hanga Dvalinn, Hanga heimþingudr (als Gott der Gehängten, selbst gehängt); Valfodr, Valgautr, Valkjósandi, Valtamr, Valtýr (als Gott der im Kampf Gefallenen);

den Text vereinfachen und das schwierige Problem von den abwechselnden *ek* und *hon* dadurch beseitigen, dass er in seiner mit J. Hoffory zusammen hergestellten Textredigierung der Vsp.¹ einfach das Pronomen *hon* überall wegfallen lässt, wo es sich zweifellos auf das sprechende Subjekt bezieht. Metrische Gründe, wovon er in seiner Præfatio spricht, existieren hier nicht.

Müllenhoffs Sarkasmus, temperamentsvoll schneidige Dialektik und grosser philologischer Ruf haben bis in unsere Tage hinein gewirkt, dass die weitaus meisten Kommentatoren und Herausgeber ihm gefolgt haben. Weder Finnur Jónsson, Neckel und Heusler, noch Mogk, Vigfusson oder Bj. M. Olsen haben hier einen originaleren Gesichtspunkt gehabt. Ja, der Letztere kritisiert sogar Müllenhoff, weil jener nicht *jede* Strophe als urwüchsig auffassen will. Ebenso streng konservativ ist Detter² und auch ein so hervorragender originaler Kenner wie Sigurdur Nordal leistet in »*Völuspá*» der traditionellen Ansicht seinen Dienst.

Der erste, der es wirklich gewagt hat, eine grössere Partie als jüngere Zusatz wegzuschneiden ist *Wilken*,³ aber erst mit *Boers* »Kritik der *Völuspá*»⁴ ist im Ernst eine rücksichtslos analytische textkritische Methode in Bezug auf Vsp. eingeführt worden. Boers philologisches Gewissen kann von der Dissonanz zwischen den *ek*- und *hon*-formen nicht wegsehen; leider bleibt er aber nicht konsekvent. »Ich habe anfangs geglaubt, dass der gegensatz *ek*: *hon* mit der zweizahl der dichter zusammenhängen könne, aber eine solche ansicht lässt sich nicht aufrecht halten», schreibt er. Er wagt eine hypotetische Erratung, dass »die *ek*-stellen als reste eines älteren zustandes zu betrachten» sind. Dennoch lässt er die Möglichkeit offen, dass »die beiden dichter ohne jede regel *ek* und *hon* durcheinander angewendet haben». Aus ganz anderen Gründen nimmt er an, dass wir hinter der handschriftlich überlieferten Vsp. *zwei* Dichter sehen müssen. Sein Basis ist ziemlich eng. Um unzweideutig beweisen zu können, dass die christlich

¹ Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde V. 1. Über *Völuspá*.

² Detter: *Völuspá*.

³ Zschr. f. d. Philologie XXX s. 448 ff. und XXXIII, s. 289 ff.

⁴ Zschr. f. d. Philologie XXXVI, s. 289 ff.

klingenden »Höllensstrophen« Str. 38 und 39 zwischen 37 und 40 eingeschoben sind, konstruiert er eine Parallelität zwischen einerseits Sindres Saal im Norden, Brimirs Saal in Ókolnir (Süden!) und die Alte »austr i iarnvídi« — und andererseits die Weltgegenden woraus in Str. 50—52 die bösen Mächte zu Ragnarrök ausziehen. Dabei muss er nicht nur eine Reihe gewagter Identifikationen aufstellen, sondern auch die gegen alle Hschr. vorgenommene Buggesche Konjektur Str 51. *austan* in *nordan* als Hauptstütze verwenden. Dann sucht er, oft ganz willkürlich, eine Menge Strophen aus, die er als stilistisch und weltanschaulich mit 38—39 kongenial ansieht. Die drei Anfangsstrophen fasst er als einen allerspätesten Zusatz auf, und die ganze schwierige Stelle von Heidr und Ódins Besuch bei der *útisetá* (Str. 21—23, 28—29) wird, wie auch die Menschenschöpfung, als spätere Interpolation angesehen. Damit ist aber der springende Punkt einfach weggestrichen, schmerzlos aus der Diskussion entfernt. Ungefähr wie Müllenhoff die ominöse *hon*-form ohne Zeremonien still verschweigt.

Und doch! Gerade der Wechsel zwischen *ek* und *hon*, der logisch und stilistisch unzweckmässig, auch nicht mit E. H. Meyer¹ als Charakteristikum der prophetischen Extase der *volva* aufgefasst werden kann, deutet ja auf zwei verschiedene Schichten des Lieds mit ähnlichen Rahmenmotiven hin.² Nehmen wir sämtliche Strophen wo ein *ek* vorkommt, für sich, ergibt sich mit Str. 1. 2; Str. 19. 20; Str. 28. 7—14 (eine regelrechte *fornyrdislagsvisa*); Str. 31, 32. 1—4 + 33, 5—8 (vielleicht sind mit mehreren Textkritikern 32, 5—8 + 33. 1—4 als interpoliert und aus *B. dr.* 11 entlehnt anzusehen) ein homogenes Gedicht, wo eine von Ódinn beauftragte, vielleicht auferweckte, *volva* von den heiligen Bäumen der Mythen spricht:

¹ Elard Hugo Meyer: *Völuspa*, Berlin 1889, S. 115.

² Aus der hebräischen Literatur bietet das Jeremiabuch ein interessantes Gegenstück dar. Dass hier der Unterschied zwischen einem Ich- und einem Er-berichte, der "sich durch das ganze Buch hindurchzieht" "zwei verschiedene Quellen des Redaktors" kenntlich macht, ist heutzutage von den meisten Exegeten längst anerkannt. S. z. b. G. Hölscher: *Die Propheten*, Leipzig 1914.

Str. 2. (*ivídi*¹), *miotvíð mæran*; Str. 19. *Ask Yggdrasil*; Str. 20. *sal und polli*; Str. 28.¹⁰ *Mimis brunni* (auch *und polli*), Str. 31—32 *mistilteinn*. Wir erhalten hier ein abgesondertes, zusammenhängendes Ganze ohne eine Umstellung zu machen und ohne eine Strophe streichen oder supponieren zu brauchen! Bei den *hon*-strophen ist es nicht *ganz* so einfach: Str. 21—30 (28, 7—14 ausgenommen) müssen als ein zusammenhängender *hon*-bericht aufgefasst werden, obschon das Pronomen nur in 21, 22, 27, 28, 29 und 30 vorkommt. Ebenso bilden 35—39 ein Ganzes, obgleich das *hon* in 36 und 37 fehlt. Es ist von vornherein unwahrscheinlich, dass die lichte Gullveig der 21. und die bösartige vǫlva Heiðr in 22 ursprünglich identisch sind. Fastmehr sieht es aus, als ob der Redaktor des Lieds die Identifikation vorgenommen hat um Str. 22 nicht wegschneiden zu brauchen. Innere Logik in den *hon*-strophen erhalten wir erst, wenn wir Str. 22 an den Anfang stellen und sie entweder als auf eine verlorene Einführung folgend oder als ursprüngliche *in medias res* führende Eingangsstrophe ansehen: »Es gab einmal eine böse vǫlva Heiðr, die bösartige Dinge sah und machte«. Dann folgte einmal gewiss Str. 28, 1—1 + 29, 1—1, die schon von Finnur Jónsson² als *eine* Strophe aufgefasst wurden: Heiðr betrieb einmal schwarze Magie ganz allein bei einer útisetu, und wurde während dessen von Óðinn selbst besucht. Irgend eine unerhörte Sache hinderte dem Göttervater der vǫlva gegenüber seine gewöhnliche Macht und Zauberkraft benützen zu können. Er wollte über eine dunkle, vielleicht geahnte Zukunft Auskunft haben und deswegen musste er sie mit »hringa ok men« beschenken. Str. 27. Die vǫlva fängt damit ihre Rede an, dass sie ihr Wissen legitimiert: sogar von dem äussersten Geheimnis, von »Heimdallar hliód« und »veð Valfǫðrs«, besitzt sie Kenntnisse. Ebenso beginnt die vǫlva des *ek*-berichts ihre Weissagung mit einem Hervorheben ihres hohen Alters: sie war in der Urzeit zugegen und von den

¹ Von Hugo Pipping in Eddastudier I, S. N. F. 1925, s. 36 ff. als *ývíði* (*ýr + víði*) "Taxusbäume", Weltbäume, gedeutet. Wahrscheinlich hat man aber hier nach *Hauksbók víðjǫr*, Riesenweiber (die Mütter Heimdalls) zu lesen.

² In der Reykjaviker Edda Ausgabe 1905, von F. Jónsson besorgt.

Urriesen geboren. In Str. 21, 23, 24, 25, 26 erzählt sie in die Geschichte zurückgreifend von den drei grossen Schandtaten der Götter: dem Greuel gegen das Vanaweib Gullveig,¹ der Friedenskränkung gegen die busseverlangenden Vanen, wodurch der erste Krieg angezündet wurde und endlich dem Eidbruch gegen den Riesenbaumeister des Mauers Ásgarðs. Nach einigen bedeutungsschweren Unheilsvisionen sagt in Str. 38, 39 die *völva* rein aus, wie es mit derartigen Verbrechern geht:

»Sá hon þar vaða þunga straua
 menn meinsvara (3) ok mordvarga (2)
 ok þannz annars glepr eyrarúno (1)»

Der Eingang der Str. 3. »*Ár var alda*» kommt auch in Helgakv. Hund. I, Rígsþ., Guðrkv. I, Sigkv. in sk. und Hýmiskv. als Eingang vor. Aber am besten eignet sich das »*ár*» als Einleitung eines kosmogonischen Gedichtes. Wir sehen auch bald ein, dass Str. 3—8 eine freistehende kosmogonische Erzählung bildet, der sehr ungeschickt Str. 17, 18, die Menschenschöpfung, angefügt wurde. Zwischen beide schob man später das heterogene, aus drei Namenreihen bestehende Dvergatal ein. Str. 40—57 bildet ein vollständiges Ragnarökgedicht, dessen Chronologi Snorri ziemlich genau gefolgt hat. Str. 59—65 mit der neuen Erde, den wiederkehrenden Gegnern, die Seite bei Seite wie im Chiasmus Lamm und Leu gehen, mit dem erhabenen, richtenden Gott Vater und mit der Frommen Paradis Gimlé kann nichts anders sein als späte christliche Zudichtung, und diese Zudichtung ist meiner Ansicht nach von dem christlichen Redaktor des zusammenhängenden Vsps vorgenommen, dies sogar in missionierender Absicht. Mit Benutzung heidnischer Lieder hat er den Verfall und das Ende der heidnischen Welt geschildert. Nach diesem *ragnarök*, gewiss mit dem verhängnisvollen Jahr 1000 zusammenzubringen, steht das tausendjährige Reich der Christen als eine neue Erde da. Deshalb: nimmt die Täufler! Wir ersehen also aus dieser Analyse, dass man hinter der handschriftlichen

¹ S. auch Robert Höckert: *Völuspá och Vanakulten I.*

Völuspá vier grössere Gedichte findet: Das *ek-Lied* von den Bäumen, das *kosmogonische Lied*, das *hon-Lied* von den Schandtaten der Götter und von der von Ódinn darüber befragte vólva und endlich *das Ragnaroklied*. Die Analyse in allen Einzelheiten und mit kritischer Herbeiziehung der ganzen Literatur hier auszuführen verbietet der Rahmen dieses Aufsatzes, aber ich hoffe in einer nahen Zukunft meine Ansicht ausführlich begründen zu können.

Da Str. 1. und Str. 28 zwei verschiedenen Liederschichten angehören, fällt ja auch die Stütze der Gering-Sijmonschen Beweisführung restlos zu Boden, wonach Str. 28, die von der lebendigen Heidr handelt, jeden Gedanken an eine Totenerweckung widerlegt. Die *ek-* und die *hon-*gedichte haben ähnliche aber verschiedene Rahmen: 1) *das hongedicht*, eine lebende vólva sitzt draussen und wird von Ódinn durch Geschenke zum Wahrsagen bestimmt; 2) *das ekgedicht*: eine vólva wird von Ódinn zum Wahrsagen gezwungen; wir wissen nicht bestimmt, ob sie als lebend oder tot gedacht wird, aber für das letzte spricht recht wenig. *Eines* steht jedenfalls einigermassen fest: Nachdem der Redaktor, der aus den vier Hauptbestandteilen, Nebenbestandteilen (wie die Menschenschöpfung) und der eigenen christlichen Zudichtung am Schluss ein grosses, streng chronologisch und nach eigenen Gesichtspunkten aufgebautes Weltendrama geschaffen hatte, geriet diese abgeschlossene Redaktion in die Hände eines sekundären »Bearbeiters«, der unter Einfluss der vielen eddischen Totenerweckungslieder auch die Kompilation *Völuspá* als ein ganzes Totenerweckungslied auffasste. Wenn Str. 65 von Gottvater in der christlichen Zudichtung des Redaktors eine Meinung haben sollte, musste sie ganz am Schluss stehen. Nach der Scheidung von Guten (Christen) und Bösen (Heiden) die nach Gimlé oder mit Nidhoggr in die Tiefe kommen, erscheint der höchste Gott, der den Machtsitz, regindömr, einnimmt — um über die gereinigte Welt zu herrschen. Aber der sekundäre Interpolator, der den vermeintlichen Erweckungsrahmen der Redaktion zu schwach ausgedrückt fand, wollte eine Schlusszeile des Lieds

haben, wo das Zurücksinken der in seinen Augen einheitlichen *volva* (der grosse Redaktor hatte ja auf die Aufgabe, *ek* mit *hon* in Einheit zu bringen verzichtet und beide nebeneinander stehen lassen; der Interpolator fasste — genau wie die moderne Vsp-kritik — die beiden als *eine* Person auf) ausgedrückt war. Selbst war er kein Dichter und wollte keine grosse Textänderung vornehmen. So nahm er einfach die zweitletzte Strophe aus, die von Nidhoggr mit den Heidenleichenamen, änderte *han* in *hon* und stellte so die Strophe ganz ans Ende. So wird es *die volva*, nicht Nidhoggr und die heidnische Welt, die versinkt. Der Interpolator hat den üblichen Schlussstein des normalen Erweckungsliedes gefunden und geschaffen: das Zurücksinken des sprechenden Subjekts ins Grab. Von derselben sekundären Hand dürfte wohl auch die Interpolation *Dvergatal*s herrühren. Kleinliche Geister haben immer an ausführliche Klassifikationen und Aufzählungen (Vgl. den Schiffskatalog in der *Ilias*!) Vergnügen.

1) *Die Beschwörung* wird zwar nicht ausgesprochen, aber lässt sich ahnen, da die *volva* sagt: »Vildo, at ek, Valfödr, vel fyrtelia» u. s. w. Du willst also, dass ich wahr sagen soll!

2) In diesem *vildo* sah der Interpolator auch eine resignierte Andeutung, dass sie es nicht selbst ist, die wahr sagen will. Sie wird dazu gezwungen.

3) *Der Inhalt* ist die Welterschöpfung, die Schicksale der Welt und der Götter samt Untergang und Wiedergeburt des Kosmos, eine eminente Weissagung also. *B. dr.* handelt von dem für die ganze Welt so verhängnisvollen Schicksal Baldrs. *Grógaldr* teilt neun magische Weisheitssprüche mit. *Hyndlolióð* mit *Voluspá* in *skamma* zählt eine längst vergessene Ahnenreihe auf und gibt dazu eine knappe Welt- und Götterschicksalsweissagung. Im *Hervorlied*, wo doch das Herausreichen des Schwertes das zentrale ist, entschleiert auch *Angantýr* die unglücksbringende Macht *Tyr-fings*, die er nur selbst kennt. In der *Harthgrepebeschwörung* verkündigt der Tote den nahen Tod *Haddings*. Wie wir sehen: überall Weissagungen, deren Inhalt allen Sterblichen, auch den Göttern, verborgen ist, und die nur von den Lippen eines Toten erfahren werden können.

4) Was die traditionellen *Kehrstabe* betrifft, kennt *Völuspá* derer sogar drei verschiedene. Die beiden längeren »þá gengo regin oll á røkstóla» u. s. v. (Str. 6, 23, 25)¹ und »Geyr nú Garmr miðk fyr Gniphelli» u. s. w. (Str. 44, 49, 58) kommen je *dreimal* vor, jeder in seinem bestimmten Abschnitt der *Vsp.* Vielleicht gehörten sie ursprünglich je seiner Liederschicht. Aber auch ein durchgehendes »stef» gibt es, das sich auf den Rahmen bezieht. *Neunmal* (3 × 3), am Schlusse der Str. 27, 28, 33, 35, 39, 41, 48, 62 und 63 finden wir die Kurzzeile »vitod ér enn eða hvat!», wisst ihr endlich alles, was ihr wissen wollt, oder was sonst? Auch hierin kann man einen Wunsch der *völva*, frei zu werden hineininterpretieren. — » Oder was sonst tun, muss ich noch länger weissagen?»

5) Die ans Ende gesetzte *Nidhöggstrophe*, wo die sieben Kurzzeilen von dem Drachen sprechen, wurde von dem Interpolator in ein Zurücksinken der *völva* verwandelt.

Da nur der Interpolator die einheitliche *völva* kennt, und diese bei ihm gerade die grosse Erweckte ist, braucht über dieses hinaus nicht viel gegen die Ansicht gesagt werden, dass »die Wahrsagerin *Völuspás*» eine gewöhnliche Haus*völva* sei, wie die umherziehende *Pórbjörg* in *þórfinnspátr Karlsefnis*. Erstens pflegt eine Haus*völva* nicht getötet und wiedererweckt zu werden. Zweitens wäre eine derartige Betrachtungsweise auch dem beschränkten Interpolator gar zu kleinlich und grönländisch eng. Die originale, inspirative Seherkraft des pompösen Gedichts, die grossen, klaren Linien, die von grauester Urzeit über das geschichtliche Geschehen des Tags in Götterdämmerung und neue Äonen sich hineinstrecken, fordern einen weit grosszügigeren Rahmen. Übrigens ist ja die Seherin aus Riesengeschlecht, war in der Urzeit der Welt zugegen, was zweifellos am besten für eine erweckte Tote passt, und ist dem Weisheitsgotte in Wissen überlegen. Auch *Sigurður Nordal*, der doch keinen Versuch gemacht hat, die Schwierigkeit der 28. Strophe zu lösen, findet, dass es »fremgár klart, at det her ikke er tale om en slet og ret omrejsende vøve, og at hun ikke kan

¹ *Vsp.* 9 ist interpoliert worden um *Dvergatal* eine Anknüpfung zu verschaffen.

måles med et så ringe mål».¹ Ja, tatsächlich. Sie ist von Þórbjörg Kleinvölva grundwesentlicher verschieden als Jeremia und Jesaja von den rasenden Kleinprofeten in Mispa.

Wie wir gefunden haben dreht sich eine recht beträchtliche Zahl von Eddaliedern eben um Totenerweckungen. Das Motiv wurde allmählich sehr beliebt. Wenn man irgendeine kosmotheologische Darstellung geben wollte oder eine Sammlung magischer Zauberformeln in eddischer Gedichtform aufbewahren wollte, legte man gern die Weisheiten als Wahrsagungen in den Mund einer verstorbenen vólva, die aufbeschworen und zum Reden gezwungen werden musste und umgekehrt: wo es sich um eine primäre Totenerweckung wie im Mythos von Gróa und ihrem Sohn drehte, unterliess man es nicht, eine Sammlung von Sprüchen einzufügen. Das hat man sogar getan auch wenn es sich *nicht* um eine Totenerweckung handelte, sondern nur eine starke Ähnlichkeit mit einer solchen vorhanden war.

Erst wenn wir die Sache so sehen, können wir uns erklären, weshalb das ganz profane eddische Heldenlied *Sigrdrífomál* ein Rezeptaculum einer Menge alter galdrar und Sprüche gemacht worden ist. Die Tradition, die dem Dichter vorlag, erzählte einfach, dass eine Walküre, Sigrdrifa-Brynhildr, durch Óðinn in Zauberschlaf versenkt worden war, und dass sie von dem kühnen Sigurðr Fáfnisbani daraus erweckt wurde. Sigrdrifa war nie gestorben, aber die Situation ähnelt zweifelsohne einer Erweckung eines verstorbenen Zauberweibes. Der Dichter hat auch die Gelegenheit benützt und lässt jetzt die Aufgeweckte 35 Strophen alter Sprüche, die sonst nur die Toten kennen, von sich geben. Eine magische Erweckungsbeschwörung findet natürlich nicht statt, aber der vorangesetzte Prosatext lässt Sigurðr mit seinem runenbedeckten Zauberschwert Gramr die Zauberbrünne Sigrdrifas aufschneiden. »Pá tók hann brynio af henni; enn hon vaknadi ok settiz upp...» Und ihre ersten Worte (nach der Einleitungsfrage)

¹ S. Nordal: *Völuspa, völvens spádom, fra islandsk v. H. Albrechtsen, Khvn 1927, S. 17.*

»Lengi ek svaf, lengi ek sofnod var —
lǫng ero lýða læ»¹

erinnern zweifelsohne sehr stark an die erste Aussprache Gróas (nach *ihrer* Einleitungsfrage):

»Lǫng er fǫr langir ro farvegjar
langir ro manna munir».²

Nachdem die Walküre eine uralt klingende Hymne gesungen hat,³ lässt der Dichter Sigurd sie bitten, ihm Weisheitssprüche zu sagen. »...er hon vissi tíðindi ór ǫllom heimom», heisst es; genau wie es von der vǫlva in Vsp. 29 gesagt wird: »sá hon vítt ok um vítt of verǫld hveria». So wurde auch die Seherin in *B. dr.* »vittug» und »vis kona» genannt. — Und wenn in Grógaldr jeder Spruch mit »þann gel ek þér inn fyrsta» u. s. w. beginnt, so heisst es in Sigdrifomál »þat ræð ek þér it fyrsta» u. s. w. Dasselbe kehrt übrigens auch in den Óðinnsprüchen Hávamáls wieder: »þat kann ek it þridia» u. s. w., aber Óðins galdrar sind so heilig, dass sie »kannat þjóðans kona»; keine hochgestellte Frau kann sie, und das ist viel gesagt, wenn man die Weisheit der vǫlven bedenkt. Wie der auferweckte Bauer bei Saxo Hadding einen frühen Tod verspricht, so versichert zum Schluss Sigdrifa ihrem Helden:

»Langt líf þíkkíomkak lofðungs vita».⁴

¹ »Lang ist das Unheil der Menschen». Vgl. E. A. Kock: *Notationes norræna* § 38.

² Beide Halbstrophen in *galdralag* abgefasst (S. o.). Vgl. auch *Skirnismál*, Str. 42; »Lang ist die Begierde der Menschen« heisst es in *Grógaldr* in genauer Parallelität zu *Sigdr.* 2 in der Kockschen Übersetzung. Die Begierde ist etwas Unheilvolles.

³ *Sigdr.* 3, 4: Heill dagr! Heilir dags synir!

Heil nótt ok nípt! u. s. w.

Heilir æsir! Heilar ásynior!

Heil síá in fiǫlnýta fold! u. s. w.

In *galdralag* abgefasst (s. o. Lindquist). Vgl. Henrik Schück in Schück-Warburg: *Ill. svensk litteraturhistoria*, 3. uppl., S. 32, 33, wo er diesen Liedertypus als die älteste germanische ansieht und mit den bei *Tacitus* erwähnten Preisliedern auf Tuisto und Mannus zusammenführt.

⁴ Auch in dem Heldenlied, das in der Handschrift dem *Sigdrif-*

Das Gedicht *Helreið Brynhildar* ist noch weniger ein Totenerweckungslied. Als die Heldin zur Unterwelt kommt, stellt sich ihr eine Riesin in den Weg, und belästigt sie wegen ihrer Erdentaten, was dem Dichter Gelegenheit gibt, Brynhildr zu rechtfertigen. — Die Seherinnen in *Vsp.*, *B. dr.*, *Hyndl.*, und vielleicht auch *Gróg.* waren aber auch Riesinnen; die *gýgr* wohnt in »grióti studda garða» genau wie *Hyndla* und *Þökk* in einer »*hellir*»;¹ sie ist aus ihrer Höhle herausgekommen und verflucht in bekanntem Stil die Heldin — und deswegen fällt der Dichter am Schluss des Lieds ohne es selbst zu wissen ganz in die Terminologie eines Erweckungsliedes. »*Sökkstu, gýgiarkyn*» lässt er *Brynhildr* zuletzt ausrufen; ungefähr wie die letzten Worte *Völuspás* lauten: »*Nú mun hon sökkvaz.*»

Eine animistische Anschauung von dem Menschen als dualistischem Wesen, aus dem beim Tode verwesenden Körper und der beim Tode losgelassenen Seele bestehend, spielt bei den alten

---

fomál unmittelbar vorangeht, *Fáfnismál*, sind anscheinend ganz unmotiviert mit Str. 12—15 zwei Weisheitsfragen durch *Sigurðr* gestellt und von dem sterbenden *Fáfnir* beantwortet. Auch bilden die Eingangszeilen der Str. 20 und 21 eine Parallelität zu den monotonen Strophen des *Loddfáfnismáls* in *Hávamál*. In 12, 14, 20, 21 spüren wir Ansätze zu einem Kehrstabähnlichen Strophenanfang wie in den *Galdraufzählungen*, wie z. B. *Gróg.* und *Sigrðr.* Hier liegt gar keine Ähnlichkeit an eine Totenerweckung vor. Aber der Sterbende besitzt im Augenblicke des Todes Kräften und Fähigkeiten wie die Toten. Der Heiligkeitszustand des Todes ist schon eingetreten, und damit auch die übernatürliche Seherfähigkeit. Unzählige Sagen und Berichte behandeln auf nordischem Boden Prophezeiungen, clairvoyante Visionen und telepathische Wirkungen eines Sterbenden. S. z. b. Andrew Lang: *The making of Religion*. Übrigens war *Fáfnir* schon im Leben ein Wesen von übermenschlicher Gestalt und Kraft. Auch könnte man daran denken, dass seine plötzliche, unerwartete Ertötung durch das Schwert *Gramr* ein gewisses Gegenstück zu dem Aufschneiden der Brünne *Sigrdrifas* und ihrem plötzlichen, erstaunten Erwachen, bildet. Das Zauberschwert war in beiden Fällen *factor agens*.

¹ S. Detter-Heinzel: *Sæmundar Edda*; II, Anmerkungen, S. 82.

Germanen oder Nordleuten keine so grosse Rolle wie man geglaubt hat. Wenigstens war eine animistische Theorie bei unsern Vätern nicht konsekvent entwickelt.¹ Der Tod wurde weder als eine einfache Auslöschung des Daseins betrachtet² noch als ein Übergang der Persönlichkeit aus dem irdischen Dasein in Überirdisches. Der Tod war einfach das schicksalsnotwendige, unheimliche Ereignis, *log*, *ørlog*, *urdr*, *røk*, das die äusseren und inneren Eigenschaften des Menschen änderte, das den Mann aus der lichten, fröhlichen Welt der Sonne, der Ehre, der menschlichen Freiheit, des Glücks, in ein an Nacht und Finsternis gebanntes Leben im Grabe versetzte. Auch ein lebender Mensch, der nicht Ehre und Glück hatte, sondern als *níðingr* ein kümmerliches Schattenleben auf Erden führen musste, war nicht besser gestellt als ein Toter, ein »*draugr*».³

Aber in *ihrer* Welt, den Gräbern, lebten die Toten mit vollem körperlichem Leben, nur war der helle Tag ihre Nacht und die Nacht, wo die Lebenden schliefen, ihr Tag. »*Eptir dagsetr, eptir sólarsetr* beginnen sie sich zu rühren».⁴ Noch heute wird in Mittelschweden erzählt, dass die Toten ihre eigene Frühmesse am Weihnachtstag haben, aber kurz nach Mitternacht, lange bevor die Lebenden wach sind. Ein Dienstmädchen war einmal ein paar Stunden zu früh zur »*julotta*» gekommen und hatte den unheim-

---

¹ Gemäss der Kulturkreislehre ist eine ausgebildete animistische Weltauffassung nur bei den matriarchalen Völkern zu finden. S. P. Wilh. Schmidt: *Ursprung und Werden der Religion*; Fr. Græbner: *Das Weltbild der Primitiven*; D. S.: *Methode der Ethnologie*. Auf schwedisch wird eine kritische Zusammenfassung von Prof. E. Briem gegeben in "*Gudstro och gudsupplevelse*", Lund 1933, kap. 1. Contra einen nordischen Animismus sind G. Neckel in *Walhall*, H. J. Klare in A. Ph. Sc. 8. und H. Naumann eingetreten.

² Vgl. Græbners Auffassung von der buddhistischen Nirvanalehre als Widerspruch des indogermanischen Geistes gegen den hinduistischen Animismus. F. Græbner: *Das Weltbild der Primitiven*. S. 71.

³ Vilhelm Grønbech: *Vor Folkeæt i Oldtiden*, B. I, *Lykke- mand og níðing*; Hans Naumann: *Germanischer Schicksalsglaube*.

⁴ H. J. Klare: *Die Toten*. A. Ph. Sc. 8.

lichen Gottesdienst mitgemacht.¹ Als der Isländer Þórsteinn mitten in der Nacht aufstand und sein Haus verliess, sah er, wie der tote Agði aus seinem Grab herausgegangen war und den Hügel leer gelassen hatte.² Dem Toten weicht selbst die feste Erde erschreckt zur Seite und gibt ihm freien Weg.

Überhaupt sind die Fähigkeiten der Menschen, innerhalb des bestimmten Bereiches des Toten, nach dem Tode verstärkt und vergrössert. Und zwar besonders, wenn sie schon im Leben Leute von grosser Macht und Gewalt waren. Da können sie sich nach dem Tode verwandeln, sie sind in Ringkampf gegen gewöhnliche Sterbliche ohne Heldenkräften unbesiegbar, sie können Sturm erregen und besitzen die Macht des bösen Blicks. Aber nur die allermächtigsten Zauberer besitzen den vollen Blick in die Zukunft, die verborgenen Weisheiten von Urzeit und Ende der Welt und die geheimen Galdersprüche. Und welche waren schon im Leben mächtiger und zauberkundiger als die *vǫlor*, die Zauberweiber? Wenn einige Toten unbeschränkte Seherfähigkeiten besaßen, dann waren es eben diese. Besonders wenn sie dazu wie Gróa, Hyndla und die *vǫlor* in *Vsp.* und *B.dr.* aus Riesengeschlecht stammten.

Schon aus kontinentalgermanischem Bereiche haben wir Belege für einen alten Glauben, dass besonders fähige Menschen, die den richtigen, machtvollen Spruch besaßen, jene grossen Toten wider ihren Willen aus dem Hügelschlaf erwecken und zum Wahrsagen zwingen konnten. Auf dem nordgermanischen Gebiete war dieser Glaube so stark, dass er über die Vikingerzeit und die erste Bekehrungszeit hinaus unbeschränkt leben konnte. Ja, die Vorstellung war derartig landläufig, dass man sie in mehreren Eddaliedern aus verschiedenen Zeiten als Rahmen um einen von Mund zu Mund überlieferten Stoff alter Weisheitssprüche oder mytisch-

¹ Dieser Variant der Sage ist der am häufigsten vorkommende. S. z. b. Eva Wigström: *Folktrö och sägner från skilda landskap, Svenska landsmälen* VIII. S. 152. Vgl. auch Eva Wigström: a. a. O. S. 153. und G. O. Hyltén-Cavallius: *Wärend och wårdarne*. I, 360.

² H. J. Klare: a. a. O. s. 40.

kosmologischer Gedichte verwenden konnte. Es bildete sich sogar ein ganz besonderer Liedertypus, »das Erweckungslied«, aus, dessen Kennzeichen wir oben kennengelernt haben.

Die Menschen besaßen diesen tiefen Blick in das Verborgene nicht, unter den Göttern nur Óðinn, aber auch er nicht ganz. Das Gleiche gilt von den gewöhnlichen Toten. Den besaßen nur die grossen Seherinnen, und zwar erst nach dem Tode. Den Menschen konnte diese Weisheit nur durch den Mund der beerdigten und magisch auferweckten *volva* zu Teil werden.

Kein einziges Erweckungslied ist als wirklich alt zu bezeichnen. Umgekehrt deutet die ganze Art, Namen und lose Weisheiten in ein beliebtes Rahmenmotiv aufzuhäufen, auf späte Gelehrsamkeitsdichtung der 11ten und 12ten Jahrhunderte hin. Wie aber der Erweckungsglauben seine Wurzel in ferner Urzeit haben muss, lebt er auch im ganzen westnordischen Mittelalter zäh weiter. Das jüngere Gula-Þingsgesetz verbietet streng unter anderen heidnischen Bräuchen auch alle Versuche, Tote (*draugar*) und »Hügelbewohner« magisch zu erwecken.¹ Und noch spät erzählte man in Ostnorden, wie Svegðer einmal seine tote Mutter im Berge erweckt hatte.² Genau wie Svipdag vor dem Grabe Gróas stand und durch sein »Vaki, vaki« die tote Mutter aus dem »*kumblðys*« rief. Für die Berge als Wohnort des Toten im allgemeinen vgl. die Erzählung von Helgafell auf Island.³ In drei aus späterer Zeit überlieferten nordischen Volksliedern wird berichtet, wie ein Sohn mit einer Beschwörung seinen beerdigten Vater erweckt und ihn zwingt, ein Schwert aus dem Grabe herauszureichen. In den dänischen und schwedischen Varianten heisst der Held *Orm*, in der färöischen Version *Virgar*.⁴ Wirkt es nicht wie eine Wiederholung des Leitmotivs im Hervorlied, wo die Tochter den Vater im Hügel erweckt und ihm das Schwert Tyrfingr abfordert, oder der Geschichte von Wolfsdietrich, der den toten Vater zum Reden zwingt?

¹ S. A. Olrik-H. Ellekilde: Nordens Gudeverden, S. 158.

² E. H. Meyer: Nachtrag, B. III v. Grimms D. M.; S. 368.

³ Landn. 12; S. auch Olrik-Ellekilde: a. a. O. S. 149 ff.

⁴ J. Grimm: a. a. O., II. S. 1027.

In *Skaldsk.* 57 erzählt Snorri vom *Hjadningavig*, dass *Hildir gekk of nóttina til valsins, ok vakði upp með fiolkyngi alla þá, er dauðir váru.* Bragis *Ragnarsdrápa*, wo die Sage zuerst behandelt wird, kennt nicht die Totenerweckung. Sowohl *Gulaþingsl.* wie *Borgarþingsl.* sprechen von *útisetur at vekja tröll up*. Noch in neuisländischem Volksglauben nehmen die Erweckungsgeschichten einen beträchtlichen Raum ein. Jón Árnason¹ erzählt nach Schwarzkunstabüchern wie man einen *draug* auf dem Friedhofe erwecken sollte um ihn als *upvakningr* oder *sendingr* in seinen Dienst zu nehmen. Nachdem man das umgekehrte Vaterunser mit Blut geschrieben hat, »skal hann rista rúnir á kefli, og fara síðan með hvorttveggja út í kirkjugarð um midnætti, gánga þar að einhverju leidi, því er honum sjálfum lízt; en þó þykir varlegra að ráðast heldur að hinum minni. Skal svo leggja keflið á leidið og velta því fram og aptur um það, en þylja á meðan öfugt 'fadir-vor' upp af blaðinu og auk þess ýmsa töfraformála sem fáir bera fyrir særingamanninn, meðan draugurinn er að mjakast upp; enn það geingur seint, því draugar eru sárnaudugir að hreifa sig, og segja því: 'Láttu mig vera (éða liggja) kyrran'». Es ist also eine mühsame Geschichte und auch nicht ungefährlich einen Toten zu erwecken. Wie bei Saxo muss man dabei einen Runenstab verwenden. Auch äussert die Leiche genau wie in den Liedern ihren Unwillen. J. Á. verwendet sogar dasselbe Wort wie in *B. dr. : naudugr*. Wenn der draugr heraufgekommen ist, kann man ihn über verschiedene Sachen befragen, und zuletzt muss man die Kunst besitzen ihn wieder zum Versinken zu bringen. Es ist bekannt, wie zwei Schüler aus der Lateinschule in Skálholt zur Zeit Bischof Brynjólfs (Mitte des 17 Jahr.s) einen solchen Versuch machten, einen Toten zu erwecken. Natürlich folgte Hexenprozess und die strengste Strafe. Nur durch die Humanität des Bischofs wurden die Knaben vom Tode errettet.

Tübingen und Lund.

Åke Ohlmarks.

¹ *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri*, safn. hef. Jón Árnason; I, s. 317 ff.

Virdar och *Värend*.

Det nuvarande läget av frågan om herulernas återin-
vandring till Sverige och ett onomatologiskt försök.

Mellersta och östra delarna av det nuvarande Kronobergs län ha alltid, geografiskt sett, varit ett landområde för sig, skilt från kringliggande större bygder av breda och oländiga skogsbälten och mossmarker. Särskilt utgöres landet i norr, där det också är bergigt, öster och söder av stora öde sträckor med ingen eller liten bebyggelse. I ännu högre grad var detta förhållandet i äldre tider. Den karta över järnåldersbebyggelsen i dessa trakter som Eric Elgqvist utgivit i Hyltén-Cavallius-föreningens årsbok 1931 visar att i forntiden även västra gränsen varit starkt markerad: här saknas i södra och västra delarna av Allbo härad nästan helt och hållet de gravfält från järnåldern som äro så talrika och karakteristiska för det rektangulära, nord-sydliga, av sjöar och deras tillopps- och avloppsåar genomdragna området i Mörrumsåns övre vattendal. Det västligaste häradet i Kronobergs län, Sunnerbo, var sålunda en gång klarare än nu skilt från de östligare och bildade tillsammans med Östbo och Västbo härad av Jönköpings län den stora och vilda ödebygd i västra Småland mellan Skåne, Halland och Västergötland, vars innebyggare den gotiske historieskrivaren Jordanes på 500-talet kallade *Finaiithae* »Finnhedsborna» men som under medeltiden genom en folketyologisk omtydning vanligen skrevs *Finwidher* »Finnveden».

De fem mellersta och östra häraderna i Kronobergs län — Allbo, Kinnevalds, Norrvidinge, Konga och Uppvidinge — bildade sålunda under forn- och medeltid i sina inre kring sjöarna Salen, Helgasjön och Åsnen orienterade delar en från yttervärlden väl avgränsad men inom sig väl sammanhängande bygd. Dess namn var under medeltiden *Værænd*, *Værend*, *Verandia*, och dess innebyggare kallades *virpar*.

Varends särställning och enhetlighet under medeltiden framträder också däruti att det länge, trots sin relativt ringa territoriella utsträckning och säkerligen även låga befolkningssiffra, utgjorde ett eget biskopsstift. Det övriga Småland, även dess västligaste del, Finnveden, hörde till Linköpings stift. Den rimligaste förklaringen till att Varend trots sin litenhet utgjorde ett särskilt stift är väl den, att det ursprungliga området för en missionsbiskops verksamhet fått på grund av sitt isolerade läge efter kristendomens genomförande och vid dicecesens definitiva uppdelning förbli ett eget stift tillsvidare. Senare fann man det ändamålsenligt att lägga större delen av Småland under biskopen i Varends huvudstad Växjö. Enligt traditionen kristnades virdarna av den helige Sigfrid under förra hälften av 1000-talet, en tradition som torde vara historiskt riktig; se Toni Schmid Den helige Sigfrid s. 19. Däremot betvivlar samma förf. i sitt arb. Sveriges kristnande s. 86 att Växjöstiftet existerat före senare delen av 1100-talet.

Även i andra — geografiska som kulturella — avseenden har Varend länge och ända fram emot vår tid förblivit ett land för sig. Så har också dess folk betraktat sig självt och uppfattats av grannarna som något särskilt. De åtminstone i huvudsak tillräckliga förklaringsgrunderna härtill äro — som vi nyss sett — kärnbygdens avskilda läge och säregna natur. Ingen av de gamla huvudvägarna mellan kontinenten och Danmark å ena sidan och å den andra storbygderna i Götaland och Uppsverige berörde Varend. Det låg vid sidan av den genom Sunnerbo från Skåne och Sydhalland löpande Lagastigen och avskilt från den längs Blekingekusten upp genom Kalmarsund ledande sjövägen.

Den småländska delen av Mörrumsåns vattendal och i viss men mindre mån Helgaåns, Bräckneåns och Ronnebyåns källområden utgöras av ett vidsträckt och starkt förgrenat sjösystem med Helgasjön, Salen och Åsnen i centrum och vid sidan av dem Möckeln i väster och Rottnen i öster. Kring nämnda vatten och talrika smärre sjöar med deras tillopps- och avloppsåar sluttar landet sakta mot söder och är genomkorsat av låga åsar som ofta sträcka sig i väster—öster och därigenom ge marken en för

solstrålningen i ett nordligt luftstreck gynnsam lutning. Den växtlighet som ger landet kring de många sjöarna och åarna sin prägel är först och främst lövskogen och detta en lövskog som icke blott består av björk, asp och sälg och vid stränderna och i sänkorna al utan i framträdande grad också av fruktbärande träd som ek, bok, vildapel, oxel och rönn. På gynnade platser växa också lindan, lönnen, almen och asken vilda. Där marken är jämförelsevis jämn och stenfri bilda träden lundar av nästan sydländsk yppighet med eken som karaktärsträd och ett rikt markskikt av gräs och örter. Längs vattendragen och sjöarnas flackstränder utbreda sig också på många ställen vidsträckta sidvallsängar och mader. Landskapets natur är levande för oss alla genom de på samma gång sakliga och poetiskt målande skildringar Värends store son, Karl von Linné, givit. Se närmare framställningen hos Eric Elgqvist Hyltén-Cavallius-fören:s årsskrift 1931.

Landets natur och dess växt- och djurliv har här som överallt anvisat människan vägarna för hennes utkomst. Lövskogens och den honom på alla håll i ett brett bälte kringgårdande storbarrskogens rika tillgång på pälsdjur, högvilt och fågel, vattnets fiskrikedom och lundarnas lämplighet till löv- och hötäkt har redan från en grå forntid gjort Värends innebyggare till jägare, fiskare och boskapsodlande jordbrukare. Huvudnäringen var säkerligen sedan stenåldern boskapsskötseln och jakten och fisket oftast mer eller mindre viktiga binärningar. Sädessodlingen har veterligen i äldre tider för folkets näring spelat en avsevärt mycket mindre roll än vad förhållandet varit under de sista hundra åren. Vilken betydelse handeln med nötkreatur på Skåne och det övriga Danmark haft under äldre tider är väl känt från den svenska historien.

Det geografiska läget, och ett väsentligen på självhushåll inriktat näringsliv ha framemot vår tid hållit Vürend i en isolering som ensam för sig fullt ut förklarar den egenart hos folket, dess odling och levnadsskick som man sedan gammalt trott sig kunna iakttaga. En talande parallell, om ock i flera avseenden av mindre mått, erbjuder en annan småländsk bygd som ännu efter mitten

av 1800-talet tilldrog sig lärdes och lekmäns uppmärksamhet genom folkets i mycket fornartade och från omgivande bygder avstickande prägel i levnadssätt, yttre framträdande, tro och seder. Jag åsyftar folket i Södra Unnaryd, beläget strax väster om Finnvedens stora centralsjö Bolmen, och mitt emellan, men på avstånd från de båda urgamla stråkvägarna upp genom västra Småland, de s. k. Laga- och Nissastigarna.

Man har emellertid för Varends vidkommande icke velat nöja sig med den förklaring av folkets särdrag som ligger i landets avskildhet från kulturcentra och dem förbindande vägar. För nu 90 år sedan har P. Wieselgren Ny Smålandsbeskrivning I 181 i virdarna velat se en folkstam av annan härkomst än grannarna. Han är mig veterligen den förste som satt Varend i förbindelse med en märklig berättelse hos den sengrekiske historieskrivaren Prokopios i hans arbete *De bello gothico* II 15. Sedan denne omtalat huru de i det nuvarande Tjeckoslovakien strax ovan stora Donau-kröken på flodens norra sida mellan dess biflöden March och Eipel omkring år 500 bosatta herulerna, som på ett övermodigt och rättskränkande sätt överfallit sina grannar langobarderna med krig, blivit av dessa i grund besegrade och underkuvade, fortsätter han: »Då herulerna besegrats av langobarderna i striden, bröto de upp från sina fäderneärvda boplatser. Såsom jag tidigare omtalat slog sig en del av dem ned i Illyrien, en annan del åter kunde alls icke besluta sig för att övergå Donau» (d. v. s. romerska rikets dåvarande gräns mot norr för att där i likhet med den övriga stammen söka romerskt skydd och därmed uppge sin självständighet). »De sökte sig i stället nya boplatser i själva de yttersta delarna av den bebodda världen. Under ledning av talrika medlemmar av sin konungaätt passerade de först efter varandra alla slavernas stammar, tågade därpå genom en stor sträcka öde land och anlände till ett folk som heter varner.» (Dessa voro bosatta vid västligaste Östersjön någonstädes i Mecklenburg, Holstein eller Slesvig.) »Därefter skyndade de sig förbi danernas stammar utan att dessa barbarer tillfogade dem någon skada. Därifrån anlände de till Oceanen.

seglade ut på denna, satte kurs på ön Tule (= Skandinavien) och slog sig ned där.» Efter en skildring av Tules land och folk samt sederna där tillägger Prokopios: »Så leva Tules inbyggare. En folkrik stam bland dem är gautarna, och det var vid sidan av dem som de utvandrande herulerna då togo sig bostäder».

Wieselgren ansåg sålunda att Varend var det område bredvid götarna där herulerna slog sig ned. Det är flera omständigheter som talar för riktigheten av detta antagande. Först och främst Prokopios' skildring av utvandrarernas färd, vars historiska korrekthet när det gäller huvuddragen intet skäl synes föreligga att betvivla. Herulerna voro vid tiden för sin utvandring bosatta såsom redan nämnts mellan March och Eipel. Uppför March och nedför Weichsel eller Oder, vilkas källor ligga i närheten av Marchs, gingo under forntiden ett par av huvudvägarna mellan Romerska riket och Östersjöområdet. Av Prokopios' skildring att döma var det väl snarast Oder som herulerna följde. Icke långt väster om dess mynningar ligger det område där vi böra söka varnernas bosättning. Man kunde också tänka sig möjligheten att de följt Elbe-vägen ned till trakten so. om Hamburg — även Elbes källor ligga i närheten av Marchs. Men häremot talar Prokopios' uppgift, att herulerna först på sin väg passerade alla slavernas stammar — dessa hade nämligen icke ännu vid denna tid besatt landet kring Elbes övre lopp i Böhmen, vilket till omkring år 550 innehades av bairarna. I fråga om de danska bygdernas läge i förhållande till havet har tydligen Prokopios varit oriktigt under rättad eller gjort sig skyldig till en missuppfattning, men det synes tydligt att det åsyftade havet på vilket herulerna styrde ut med kurs på Tule måste vara Östersjön, och om detta är riktigt ligger det land där de slutligen landstego någonstädes öster om Själland och Skåne som med säkerhet voro i danernas händer omkr. år 500. Blekinge och dess uppland Varend äro sålunda onekligen de bygder man närmast kommer att tänka på. Man stannar också inför dem av andra skäl än den skildring av färden som Prokopios ger. Bygderna på Lister och längs Mörrumsåns

nedre lopp böra antas på folkvandringstiden ha varit så isolerade från varandra och så föga folkrika, att det varit en jämförelsevis lätt sak för en samlad väpnad styrka som de landstigande herulerna att taga landet i besittning och försvara sin erövring gent emot den ursprungliga befolkningen. Dylika lokala landnam med vapen i hand i ensliga bygder äro händelser som man säkerligen ofta måste räkna med under den oroliga folkvandringstiden innan man lyckats organisera större sammanslutningar till ömsesidigt försvar, sammanslutningar som i längden gjorde dylika mera lokala erövringar ohållbara. De i vissa utsatta trakter talrika bygdeborgarna i vårt land äro f. ö. tillförlitliga vittnesbörd om dessa tiders osäkerhet för den bofasta befolkningen.

Allmänna överväganden göra alltså Wieselgrens antagande ganska sannolikt. Ganska många senare forskare — historiker och språkmän — ha också visat sig benägna att hålla det för riktigt. P. Fahlbeck, Fr. Löffler, S. F. Hammarstrand, E. Hellquist och Bremer ha tidigare efter hand uttalat sig för *Värend* som herulernas nya hem, och somliga av dem ha trott sig finna olika nya skäl för åsikten. Endast S. Bugge har rätt vagt uttryckt den förmodan att det nya hemmet vore att söka i trakten av Göta älvs mynning. Se om hithörande litteratur i Studier tillägnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918 s. 485 f. Senare har Eric Elgqvist i Hyltén-Cavallius-fören:s årsskrift 1930 om det lockande ämnet skrivit en monografi, *Erulernas bosättning i Värend*, innehållande ett ingående referat med kritisk granskning av äldre och yngre bidrag till frågans belysning samt en egen längre utredning.

Innan jag går in på en etymologisk undersökning av namnen *virdar* och *Värend* skall jag i korthet granska de mera betydelsefulla inlägg i frågan om herulernas nya hem som hittills gjorts.

Den egendomliga arvs- och giftorätten i *Värend* och *Blekinge* har länge tilldragit sig uppmärksamhet: syster ärvde av gammalt lika med broder, och hustru hade lika del i boet som man. Förhållandet var tidigare känt genom källor från slutet av 1600-talet, och nyligen har P. G. Vejde hos Elgqvist a. a. s. 19 fram-

lagt ett tingsbevis från 1637 varav framgår, att i Varend denna arvsrätt vid nämnda tid betraktades som »en allmän urminnes sedvane». Hyltén-Cavallius *Varend* och *Virdarne* II s. 299 framdrar ett konkret fall från 1623. C. J. Schlyter hade i *Jur. afhandl.* II 173 närmare studerat frågan och kommit till det resultat, att arvslagen måste härstamma från en tid då Varend ännu icke var förenat med Finnveden och Njudung (Östra och Västra härad) (där samma arvsregel gällde som i Sverige f. ö.: syster ärvde halft mot broder) till Tiohärads lagsaga, ja innan Blekinge blivit skilt från Sverige, dit det ännu hörde omkr. år 900. Blekinges avträdande till Danmark har enligt äldre åsikter försiggått i mitten av 1000-talet, enligt S. Tunbergs nyligen framställda mycket rimliga mening i samband med Knut den stores framgångsrika strider mot Anund Jakob och Olof den helige (1027). P. Fahlbeck gick ett steg längre och satte, mig veterligt för första gången,¹ den varendsk-blekingska arvsrätten i samband med herulernas invandring (*Hist. Tskt* IV 121 not). I *Studier* tillagnade Esaias Tegnérs 1918 sökte undertecknad styrka sannolikheten av denna i förbigående framkastade tanke. Jag framhöll där, att lika berättigandet till arv för kvinnor som män i äldre tider är något som är okänt icke blott i Norden utan i den germanska världen överhuvud. Ett enda undantag (utom virdarna) finns, och detta undantag är västgoterna. Dessa ha efter all sannolikhet övertagit bestämmelsen i fråga från romarna under sin långvariga och mångsidiga sammanlevnad med dem inom det romerska rikets gränser. I den romerska rätten är institutet urgammalt. Herulernas arvsrätt känna vi icke, men då dessa haft lika långvariga och intima förbindelser med romarna som västgoterna och från dem mottagit starka kulturella intryck i andra avseenden är det mycket rimligt att de även antagit deras arvsrätt.

Å. Holmbäck har i sitt arbete *Ätten* och arvet sökt ge en annan

---

¹ Elgqvist påpekar a. a. s. 17 n. 1 att redan P. Wieselgren på ett ställe, som icke synes ha uppmärksammats av senare författare, antyder ett sammanhang mellan den varendska arvsrätten och romersk rätt.

förklaring av Blekinges och Värends egendomliga arvsrätt. Han anser sig efter ett närmare studium av de götiska landskapslagarna kunna draga den slutsatsen att, om rättsutvecklingen ostörd fått fortgå, kvinna redan på 1200-talet skulle ha fått ärva lika med man. Denna utveckling blev emellertid enligt hans mening avbruten av Birger jarls lagstiftning som innebar att systems lott är hälften av broders och som antogs i de centrala götalandskapen men icke vann insteg i det avlägsna och gentemot den svenska statsstyrelsen ganska självständiga Värend. I Värend (och Blekinge) fick, menar han, den naturliga utvecklingen ohämmad av centralmakten fortgå och resulterade mycket riktigt i lika arvsrätt för man som kvinna. Hela denna lära är så vitt jag kan se ett djärvt och föga underbyggt antagande och ger ju dessutom ingen förklaring av de faktiska förhållandena i det på denna tid till Danmark hörande Blekinge. Med all rätt synes mig därför Nat. Beckman i Göteborgs kungl. vetenskaps- och vitterhetssamhälles handlingar. Fjärde följen. XXXIII nr. 1 avböja Holmbäcks hypotes. Jag finner fortfarande i likhet med Beckman att den rimligaste grunden till den säregna blekingskvärendska arvsrätten är en invandring av en icke-nordisk folkstam. Naturligtvis är därmed icke sagt att denna folkstam med nödvändighet varit de av Prokopios omtalade herulerna. Med Sune Lindqvist *Svenskarna i heden* tid t. ex. s. 174 få vi nog räkna med en hel del invandringar till Norden under romersk och folkvandringstid, invandringar som i lyckligaste fall kunna arkeologiskt fastställas men ej finnas omnämnda i några litterära källor. I och för sig »bevisar» alltså icke den enastående arvsföljen, att det är Prokopios' heruler som slagit sig ned i Blekinge och Värend. Men sammanhållen med skildringen av invandringens väg och förlopp utgör den ett beaktansvärt indicium för att man riktigt tolkat innebörden av Prokopios' ord. För att man skall kunna börja tala om »bevis» krävas oförnekligen ytterligare i samma riktning pekande indicier — och något annat har aldrig varit min mening.

Som ett sådant har jag emellertid svårt att erkänna de av

Hans Hildebrand och efter honom av Ivar Lindquist i detta sammanhang åberopade i Danmark, på Bornholm, i sydligaste Sverige, på Öland, Gotland och i Uppland funna guldmynt som slagits under kejsar Anastasios (omkr. år 500). Även om deras förekomst hade varit inskränkt till de trakter där herulerna enligt Prokopios snarast böra ha dragit fram kunna de allt för väl på annat sätt än med herulerna ha inkommit till det nordiska området. Intet finnes som ger oss anledning att med nödvändighet sätta dem i förbindelse med invandrare — vilket dock vad angår arvsrätten åtminstone tills vidare framstår som det rimligaste. — De kunna lika väl förstås som ett nedslag av handelsförbindelser med det romerska riket, något som rent av är det sannolikaste då deras vida övervägande flertal anträffats på den alltid men i synnerlig grad under folkvandringstiden viktiga centralen för Östersjö-handeln, Gotland.

Utom arvsrätten och Anastasios-mynten genomgår Elgqvist a. a. en rad andra moment som ställts eller kunde tänkas stå i förbindelse med herulerna, moment sådana som Blända-sågnen, Odens-tron och sågnerna om hunahären i Värend, Värendskvinnornas livbälte, det s. k. fälttecknet, sågnerna om att i Värend, liksom Prokopios berättar om herulerna, de av ålder eller sjukdom orkeslösa brukade i forntiden dödas m. fl. Vid granskningen av de enskilda momenten yttrar sig E. med mycken återhållsamhet om deras bevisvärde, om jag undantar ett som jag strax närmare skall vidröra — ordet *järul*. Men när han avslutat sin granskning anser han trots detta att han kan sammanfatta sina resultat med följande ord: »Tagna var för sig och alla tillsammans kunna de ovan anförda omständigheterna lättast och enklast förklaras genom antagandet, att de hemlösa erulerna funnit en fristad i Värend. Då indicierna äro sådana, anser jag ådagalagt, att invånarna i Värend, virdarna, med till visshet gränsande sannolikhet härstamma från de till Tule invandrande österulerna.»

Det som framför allt synes ha föranlett honom till denna mot bakgrunden av hans uppfattning av de enskilda momentens bevisvärde oväntade slutsats synes vara hans egen tolkning av ordet

järul's form och innebörd. H. Lundborg hade i sitt arbete Familienforschung (däri han undersöker förekomsten av en egendomlig epileptisk sjukdom, ärftlig inom en stor släkt på Lister i Blekinge) s. 39 framdragit ett märkligt ord, *järul*, vilket stundom i vredesmod brukade användas av en äldre man på Lister (»Akta er för mig, jag är en äkta jerul (jerulare)») och sammanställt det med folknamnet *eruli* som han tänkte sig mer eller mindre förvrängt kunna ha levat kvar i trakter där heruler en gång varit bosatta. Elgqvist har a. a. s. 76 ff. fastställt att ordet ännu under senare delen av 1800-talet var väl känt och allmänt brukat i södra Småland och särskilt i Värend. Dess former voro något skiftande: *järul* (pl. *järula(r)*), (*jerul*), *jörul*, *järel*, men även *järulv* och *värul* (*varulv*). Elgqvist har samlat ett rikt och mycket intressant folkloristiskt material till belysning av ordets innebörd. Av detta synes framgå att järulen var en person med medfödd kroppslig och själslig kraft som genom att gå s. k. årsgång förvärvat sig förmåga att utföra övernaturliga ting som att se in i framtiden, genomskåda förborgade ting, se ned i jorden och upptäcka nedgrävda skatter, tillrättaskaffa tjuvgods, bota sjukdomar hos människor och kreatur etc. Järulsnaturen skall enligt E. ytterst sammanhänga med den i dessa trakter djupt rotade och länge kvarlevande Odenstron. Järulen var en övernaturliga makters adept som genom årsgången förvärvat sig den magiska runkavlen och dvärghatten. Styrka och mod som genom årsgången fått övernaturliga proportioner voro hans särdrag. Järulen var, menar Elgqvist, i grund och botten krigare, och krigare är enligt en av R. Nordenstreng framställd och av A. Noreen accepterad förklaring betydelsen hos urn. *erilar*, latiniserat (*h*)*erulus* »herul». Elgqvist identifierar följaktligen nysmål. *järul* med urn. *erilar*, lat. (*h*)*erulus*. I Röstene i Bohuslän s. 74 ff. har jag uppvisat att den germanska formen för folknamnet herul är *erilaz* (urn. *erilar*) och att det lat. (*h*)*erulus* är en efter latinska ordbildningsprinciper gjord omstöpnig vid ordets upptagande i latinet. Brytningssdiftongen i det smål. *järul* kan emellertid icke förlikas med en urn. grundform *erilar*, men väl med ett urn. *erular*. Sistnämnda

form anser E. kunna vara införd till Blekinge och Syd-Småland av de återvandrande herulerna som fått sitt namn delvis ombildat under sin sammanlevnad med romarna.

Vore denna sinnrika förklaring av det smål.-blek. *järul* riktig, skulle vi därmed ha fått det direkta beviset för var de till Skandinavien återvändande herulerna verkligen till sist hamnade. Dessvärre är förklaringen med visshet ohållbar. Man kan till en början invända mot den att det är föga rimligt att herulerna vid Donau skulle ha fått sitt stamnamn påverkat av dettas form i latinet (eller grekiskan). Herulerna talade sitt germanska tungomål, och endast få av dem kunna förutsättas också ha hjälpligt behärskat latinet. Deras eget folknamn kan av naturliga skäl icke heller gärna höra till den del av deras ordförråd som rönt inverkan av det kulturella utbytet med romarna. Redan den av Elgqvist förutsatta ursmål.-blek. formen *erular* är sålunda mer än misstänkt. Men än värre är att den även om den vore styrkt omöjlig skulle ha kunnat resultera i ett nysmål.-blek. *järul*. Elgqvist har nämligen förbisett den elementära satsen att ett forns mål.-blek. *u* i svagt bitonig ställning aldrig kvarstår som sådant i senare tid utan alltid reduceras till *ø*. Jfr utvecklingen av det med kristendomen införda fsv. *diæwul* till nsmål. *jæwæl*. *Järul(v)* är i själva verket ett helt annat ord än urn. *erilar*. Dess innebörd och etymon ha Wickman Acta Acad. Abo. VII och J. Sahlgren Saga o. sed. GAd.-Akad:s årsbok 1932—34 s. 83 ff. utrett.

Huvudstödet för Elgqvists slutsats att herulerna slagit sig ned i Blekinge och Värend är sålunda icke bärkraftigt. Av övriga moment som han anfört vid sin undersökning av problemet och vilkas bevisvärde han själv finner ringa är det — om jag bortser från den ovan redan behandlade arvsföljden — endast ett som möjligen ger en hållpunkt. Detta är den del av Värends, Blekinges och Skånes gamla kvinnodräkt som i Värend kallats fälttecknet, ett långt, merendels rött, om livet lagt skärp som knöts på högra sidan och vars ändar hängde ned efter kjolen. Utom från Värend och Blekinge där skärpet kallas fälttecken är det under namnet

list eller brudlist känt från Skåne, särskilt dess östra del ner till Ystad men skall även i äldre tid kunna spåras i Danmark. F. ö. är det okänt i Norden — bortsett från att det lär ega motsvarighet i den danska bronsålderns kvinnodräkt — och så vitt Elgqvist kunnat finna är det okänt även eljest i Europa med undantag av just de trakter av det nutida Tjeckoslovakien där herulerna under 400-talet voro bosatta. Om detta egendomliga sammanträffande skulle vid en mer omfattande undersökning än den E. varit i tillfälle att anställa bekräftas och visa sig gå tillräckligt långt tillbaka i tiden, stode vi onekligen inför ett märkligt indicium som dessutom skulle äga betydelse för fastställande av herulernas boplatser innan de först lämnade den skandinaviska halvön.

Den som senast behandlat detta livbälte med nedhängande ändar är Sigfrid Svensson: *Skånes folkdräkter*. En dräkthistorisk undersökning s. 248 ff. (Jag känner arbetet genom en vänlig hänvisning av professor Sigurd Erixon.) Sigfrid Svensson kommer till den slutsatsen att dräktdetaljen i fråga från Värend spritt sig till Blekinge och (östra) Skåne. I Värend ligger enligt hans mening dess uppkomst redan på 1600-talet bortom folkminnets räckvidd. Men om frågan hur det kommit att ingå i Värendskvinnornas dräktskick eller om dess eventuella kontinental-europeiska förbindelser yttrar han sig icke.

Så vitt jag kunnat finna är den värendsk-blekingska arvsrätten alltjämt, trots Eric Elgqvists erkännansvärda forskningar, det fastaste om också ingalunda avgörande indiciet för att Blekinge och Värend var herulernas slutmål i »Tule». I varje fall torde den med Beckman få betraktas som snarast införd av en stam vars rättsregler påverkats av romersk rätt. Varifrån denna stam ungefärligen kom, därom skulle vi få upplysning därest följande onomatologiska sammanställningar äro riktiga, båda eller åtminstone den ena av dem.

Det äldsta kända namnet på folket i bygderna kring sydöstra Smålands stora sjösystem, *virpar*, liksom namnet på dess land,

Værend, har under senare tider varit föremål för flera olika tolkningsförsök. I allmänhet har man antagit att namnen äro etymologiskt sammanhörande och med olika avledningsstavelser bildade av stammen i fvn. *verr* m. »man, make». Hjalmar Lindroth, som ägnat de båda namnen den mest ingående studien, NoB 6 (1918) s. 41 ff., föreslår en annan härledning. Han finner i rotstavelsen en motsvarighet till det fvn. *vera* f. »vistelse, tillhåll, tillflyktsort», fsv. *væra* f. »vistande» och förstår *Værend* som »den på boplatser rika trakten» och *virdar* som »Värendsbor». De boplatser varom här är fråga äro enligt L. de talrika från stenåldern härrörande som finnas i *Værend* och som äga ett motstycke i liknande fornlämningar i Norge, där de enligt Magnus Olsen ofta äro markerade med *Vist*-namn, NG 10 s. 207 ff.

Att tolka ort- och folknamn är i många fall förbundet med alldeles särskilda svårigheter. Resultatets visshets- eller rättare sannolikhetsgrad är också i hög grad beroende av dessa svårigheter, ett förhållande som jag ber läsaren hålla i minne, då han tar del av de positiva meningar vari denna lilla uppsats kommer att utmynna.

Först vill jag något belysa de båda namnen ur bildningssynpunkt. *Virdarnas* namn träffas i fsv. endast i SdmL Add. I 7 *uirðum ok allum smalenningium* samt *uirða laghmæder*. Se ytterligare ett par belägg i ort- och personnamn hos Styffe Skandinavien under unionstiden² s. 161 n. 5., Skandinavien under unionstiden³ s. 201 n. 2. Sannolikt samma ord förekommer i fvn. diktning: *virdar*, men där icke med betydelsen »Värendsbor» utan som ükent heiti för »män», M. Kristensen ANF 23 s. 242, H. Lindroth a. a. s. 73. Visserligen säger Snorre att »*virdar* heita þeir menn er meta mál manna» och sammanställer alltså ordet med isl. *virða* »värdera», men denna tolkning bör utan tvivel med Marius Kristensen ANF 23 s. 241 f. betraktas som ett individuellt infall av Snorre.

De forskare som förbinda *virdar* med *Værend* anta att roten i ordet (*wer-* eller *wes-*) utbildas med något av suffixen *id* eller *ida*, se särskilt Lindroth a. a. s. 65 ff. I förra fallet har *virdar*

äldst varit en konsonantstam (pl. *virđr*), i det senare en *a*-stam (l. möjligen en *n*-stam). Ur bildningssynpunkt vore den enda säkra parallellen till det förmodade pl. *virđr* folknamnet fvn. *vindr* av *weniđi »vender», och till *virđar* appellativet fvn. *fyrđar* »män» poet., som är en bildning med particip-suffixet *ida* till got. *fairhus* fvn. *fiđr* »liv», alltså eg. »belebt», och sidobildning till det med *ia*-suffix avledda fvn. *firar* »män», fsa. pl. gen. *firiho* dat. *firihun* ags. *firas* fht. pl. gen. *virihō* dat. *firahim*. Folknamnet urg. *wenepes* är en urgammal, redan ieur. bildning (kelt. l. illyr. *veneti*), och det får anses uteslutet att det endast i fsv. anträffade folknamnet *virđar* (*virđr*) efter denna isolerade gamla bildning formats av vare sig roten *wir-* eller *wes-*. Även en *ida*-bildning på den ena eller andra av de nämnda rötterna har mycket litet för sig, ty vilken rimlig mening kan inläggas i ett folknamn *wiridōr* »försedda med män» eller *weriđōr* »försedda med (stenålders)boplatser»?

Ur semasiologisk synpunkt saknar även fsv. *Værænd*, *Værænd* nödigt underlag. Om, som allmänt antages, suffixet *und* (*and*, *ind*) »rik på, försedd med» här föreligger, måste man med Lindroth a. a. s. 61 ställa sig mer än skeptisk mot ett *wirand-* »(landet) rikt på män». Sannolikare finner jag knappast Lindroths egen tolkning *wexand-* »rik på boplatser», även om jag räknade med den för denna uppfattning gynnsammaste möjligheten att namnet går upp i stenåldern. Är inte också ett områdesnamn av sådan sammanfattande och översiktlig innebörd för den germanska världens vidkommande på ett så tidigt stadium en anakronism? De sammanfattande territorialnamnen äro överallt i Germanien en relativt sen företeelse som tillhör folkvandringstiden och då framgår ur latinska mönster. Dessförinnan höra vi endast talas om stammar, ej om land. Namn av typen *Alamannia*, *Francia*, *Gothia*, *Burgundia* möta tidigast i slutet av 300-talet i senlatinet och äro då myntade på de klassiska *Italia*, *Græcia*, *Gallia* o. s. v., se Eduard Norden Alt-Germanien s. 73 n. 2.

Det kan f. ö. vara tvivelaktigt huruvida icke *weriđōr* borde väntas ha gett *widdar* med assimilation av *zd* | *dd*, jfr Noreen

Ark. V § 394 n. 2, Aschw. Gr. § 550, 2 och Aisl. Gr.⁴ § 224, 2.

Fonemet *virpar* (*virpir*?) stämmer inom det germanska ordförrådet bäst med got. *vairdus* »wirt, gastfreund» fht., mht. *wirt* »haus-, landes-, schutzherr, ehemann, bewirter» nht. *wirt* »värd, husvärd, hyresvärd, värdshusvärd, hushållare» fsa. *werd* (*wird wirt*) »wirt, hausherr, eheherr, hospes» mlt. *wert* gen. *werdes* hausherr, -wirt, ehemann, herr, meister, principal, gastwirt, hospes, pater familias, patronus, oeconomus», ffris. *huswerda* »hauswirt, -herr» mndl. *waert we(e)rt* »ds». (Det nsv. *värd* nda. *vært* msv. *værdh* är lånat från mlt.) I ags. saknas ordet h. o. h. I nordiska språk uppträder det med en avvikande betydelse: fvn. *verðr* gen. *verðar* dat. *virði* o. *verði* »måltid, mat», oftast i smns. som *dagverðr*, *náttverðr*, fsv. *natværper*, *natvarper*, *daghvarper*. De båda rätt skilda betydelserna (»husbonde : måltid») förstas naturligast som framgångna ur ett nomen actionis urg. *wer-ðu* : *wer-* »se, se om, vårda, förse», se Kluge Et. Wb¹¹; jfr också Hellquist Et. ob. *värd*, som dock är över hövan tveksam om ordets historia.¹

¹ Det är dock möjligt att även i nord. spr. finnas spår av germ. *wer-ðu* i betydelsen "husbonde". I Eddan och hos de fvn. skalderna brukas *verðung* f. som beteckning för "krigarskara" (Fr²): "krigarskara, följe, hird" Heggstad; denna översättning är mer träffande än när Finnur Jónssons Lex. poet. tolkar ordet med "fyrsteskestare", ehuru han meddelar att det ungefär är likvärdigt med *drótt* f. som han översätter "krigerskare, især en sådan som slutter sig til og om en hövding". Till grund för detta endast i nordiska språk förekommande *verðung* kan ligga ett urn. *werður* = got. *vairdus* "husbonde" till vilket för uttryckande av specialbetydelsen trätt suffixet *-ng*, en bildning alltså av samma form som fvn. *lausung* f. "löslighet, lättsinne, svek": *lauss*, *háðung* "hån, förlöjligande": *háð* och med betydelse liknande den i *fylking* f.: *fylki*, *fylkir*. Då hithörande bildningar synas vara ursprungligen abstrakta, skulle *verðung* eg. beteckna "husbonde" och med vanlig förskjutning av betydelsen till (kollektivt) konkretum "personer som lyda under en husbonde". Det förefaller dock naturligare och genare att förstå *verðung* som utgången från urn. *werðu* i dettas på nordisk botten verkliga styrka betydelse "(bespisning,) mat, måltid" och antaga en ursprunglig innebörd "hushållning, hushåll", alltså "sammanfattningen av de personer som tillhöra ngn's hushåll, hem" (SAOB). Jag föredrar i varje fall att härleda *verðung* från urn. *werðu* - "vård, omsyn, hushållning"

För betydelseförskjutningen nomen actionis > nomen agentis, som ju är vanlig och välkänd, finns i detta fall en nära liggande parallell i det till rot och avledning i det närmaste identiska fvn. *vordr* »omsyn, uppsikt, vård» och »vårdare, väktare». Betydelseförskjutningen nomen actionis > konkretum är alldaglig: *wer-đu-tillsyn*, *omvårdnad*, *bespisning* > »måltid, mat».

Vad ordets form angår bör man lägga märke till att i sydligare västgerm. dialekter (fht. och i viss mån fsa.) den urspr. *u*-stammens rotvokal genom utjämning blivit *i*, under det att i nordligare (i regeln i fsa., alltid i mlt. och ffris.) *e* undanträngt de *i*-omljudade formerna. I nord. språk antingen växlar *e* regelrätt med *i* eller har *e* undanträngt *i* ur paradigm. Det fht. *wirt* böjs som *i*-stam (dat. pl. *wirtin*), vilket är särskilt de långstaviga *u*-stammarnas vanliga öde (se Wilmanns Deutsche Gr. III 343), och ofta anta mask. *i*- och *u*-stammar *a*-stamsböjning även i pl.; se även J. Schatz Ahd. Gr. § 324.

I äldre västgerm. betecknar *werd*, *wirt* husbonden i förhållande till hustrun, barnen och tjänstefolket, något som fortfarande är förhållandet i vissa högtyska dialekter som schweiziska och kärntiska, se M. Lexer Kärnt. Wb. s. 258 (1862).

Det got. *vairdus* (1 gång Rom. 16: 23) betecknar värden i förhållande till gästen och församlingen om vilken han tar vård (*ξένος μου και ὄλης τῆς ἐκκλησίας*) men har säkerligen här också den ursprungligare och vidare betydelsen »pater familias». Man kan sätta i fråga huruvida ordet icke i got. är upptaget ur västgerm. språk (om andra vgerm. inslag i got. se M. H. Jellinek Gesch. der got. Sprache s. 13 och O. v. Friesen Runorna s. 67), efter som specialbetydelsen av nom. agentis (»försörjare») saknas i nord. språk.

Ordet *vairdus-wirt* »pater familias, gift man» står i motsatsbetydelse till det särskilt i vgerm. språk väl företrädade *hagustalda-* »eg. egare av ett litet inhägnat område»: fsa. *hagu-*, *haga-*

(jfr också fvn. *húskarlar*) framför att som vanligen sker sammanställa det med fvn. *verð* n. "värde, pris, betalning", så t. ex. F. Kluge Nominale Stammbildungslehre³ s. 82.

stald »ung man, tjänare» fht. *hagu-*, *hagastalt* mht. *hagestalt* »ogift man, daglönare» ags. *hagosteald* »yngling, krigare, ogift man». Även på nord. område träffas detta senare: urn. *hagu-staldar* egennamn, fvn. *haukstaldr* krigare och nno. dial. *haugstall* »änkling», nsv. dial. *hogstall* »ds.». Det är dock ingalunda utslutet att ordet både i urn., fvn. och nnord. dial. beror på vgerm. inflytande i flera omgångar (för nnord. jfr mlt. *hagenstolt* »ogift»).

Östherulerna ovanför stora Donau-kröken (se ovan s. 302) äro icke omtalade som boende i dessa trakter förrän ca. 480, se K. Zeuss *Die Deutschen und die Nachbarstämme* s. 479. De anses allmänt ha slagit sig ned här först efter det hunnernas makt vid mellersta Donau krossats under ledning av gepiderna och östgoterna, vilket inträffade kort efter Attilas död (453), se L. Schmidt *Gesch. der deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung* I 335, R. Much *Hoops Reallex.* II 517. Emellertid ha källorna intet att förmäla om herulerna från det de vid mitten av 300-talet underkuvades av östgotakonungen Hermanarik och införlivades med hans storväldet mellan Svarta havet och Östersjön, tills de i mitten av 400-talet på Attilas sida deltog i dennes strider i Gallien och i Donaugermanernas befrielsekrig mot Attilas efterträdare. Se Zeuss a. a. s. 478 och 708, L. Schmidt a. a. I 335. Var de under nämnda århundrade varit bosatta veta vi sålunda icke. Det är alltså fullt möjligt att de vid den stora hunnerstormen ca. 375 liksom andra stammar och folkdelar kastats västerut och slagit sig ned i markomannernas och kvadernas omedelbara grannskap, där de äro dokumenterade en 100 år senare. Frågan om deras längre eller kortare bosättning i dessa trakter är av betydelse när det gäller att bedöma sannolikheten av att de här rönt språkligt inflytande av västgermanska grannar. Under senare delen av 400-talet nämner dem i varje fall Julius Honorius' kosmografi mellan markomanner och kvader (L. Schmidt l. c.), och under 400-talets sista decennier gjorde de sig till herrar över en rad mer eller mindre betydande germ. grannstammar som langobarder, burer, turkilinger, skirer, asdingiska vandaler, möj-

ligen också ungerska svaber och markomanner. Se L. Schmidt Allgemeine Gesch. der germ. Völker s. 136.

Om det smål. *virdar* är ett ord som förskriver sig från de invandrade herulerna, torde den enklaste förklaringen av dess *i* i rotstavelsen vara att ordet inkommit i heruliskan från någon västgermansk dialekt av sydlig typ med tidigt *i*-omljudd rotvokal (jfr v. Friesen RÖ-stenen i Bohuslän s. 149 ff). Dylika fall äro väl kända från den en gång av högtyska dialekter starkt påverkade langobardiskan, W. Bruckner Die Sprache der Langobarden s. 69. Att vi i *virdar* finna *d* gentemot fht. *t* är endast vad vi böra vänta: langobardiskan som visar talrika utslag av den högtyska ljudskridningen har dock i regeln *d* bevarat i in- och slutljud, Bruckner a. a. s. 168.

Skulle emellertid *wird-* i heruliskan förskriva sig från herulernas förbindelser med goterna (got. *vairdus*), få vi tänka oss att formen utgår från en got dial. där *e* slutits till *i* jämväl framför *r*, i vilken ställning vi i Vulfilas gotiska alltid finna *ai* t. ex. *airzeis*, *fairhvus*, *hairus*, *hairdeis*, *-qairnus*, *qairrus*, *qairu?*, *vairs*. Emot en got. dialektal utveckling *werd-* > *wird-* talar dock den omständigheten, att i östgerm. egennamn hos latinska och grekiska författare ett urg. *e* så gott som genomgående är bevarat framför *r*, M. Schönfeld Wb. d. altgerm. Personen- u. Völkernamen s. XIX.

Är nu *virpar* att härleda från samma källa som det fht. *wirt*, har det till en början haft ungefär samma betydelse som det fsv. *bonde* och det fvn. *bóndi*, d. v. s. »(man som själv eger och brukar sin jord,) husbonde» i motsättning till hustru och övrigt husfolk (barn, ev. (i storfamiljen) barnbarn, släktingar och främlingar som sökt och fått skydd och vård i hans hus, fria tjänare och trälar). Fsv. *bonde* visar ofta benägenhet att anta en allmännare betydelse *karl*, *maþer* (*man*) »man av folket» gent emot andra samhällsklasser (konung, präst, köpman).¹ Men just i denna be-

¹ Jfr fsv. *bonda lagh* "böndernas eller folkets allmänna lag (*præster skal i bondalaghum vara; hær ær præster i bondalaghum*)", fno. *bónda þing* närmast = *heraðsþing*.

tydelse ha vi ofta det appellativiska ursprunget till germanska stamnamn som *alamanni*, vilket väl rimligtvis är identiskt med got. *alamans* »alla människor» men i förevarande fall kanske också är motiverat av att alemannernas politiska enhet omslöt ett flertal smärre stammar (R. Much i Hoops Reallex. I 58), vidare fsv. *götar* fvn. *gautar* »götar», urspr. »västgötar», fsv. *gotar gutar* »gotlänningar», vilka stamnamn säkerligen med rätta återförts på appellativerna resp. *gautr* och *gote* »manlig individ». I detta fall är visserligen utgångsbetydelsen en annan än i fallen *bonde* och *vairdus*, men alla ha i den mån de blivit stamnamn dessförinnan antagit en gemensam betydelse »(besutten) husfader, husbonde».

Att *virpar* antagit stamnamnskaraktär har naturligen underlättats därav att invandrarna med tiden, då deras språk skandinaviserades, från grannstammarna upptogo beteckningen *bonde* för husfadern, varefter *virpar* endast kvarstod i några av traditionen skyddade förbindelser som *virpa ping*, *virpa lagh*, *virpa laghmaþer*.

Hj. Lindroth har NoB 6 s. 42 ff. samlat och diskuterat de medeltida beläggen av namnet *Värend*. Han finner att de enda säkert styrkta fornsvenska formerna äro *Værend*, *Værænd* och, latiniserat, *Verendia*, *Værendia*. Han menar att den äldsta formen är *Værand* och att *Værænd* är härur utvecklade genom vokalharmonier. Jag är i fråga om de säkert styrkta formerna ense med honom men anser att materialet ger vid handen, att den äldsta rent svenska formen är *Værænd* och icke *Værand*. Såsom L. framhåller måste det allra äldsta belägget *Guarandia*, som tillhör början av 1100-talet och förskriver sig från en romersk källa, S. Tunberg En romersk källa om Norden vid 1100-talets början (i: Språkvetenskapliga sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1910—1912), ses i belysning av att samma urkund har formerna *Guasmania* (= *Væstmannia*) och *Guarmelande* (= *Værmelandia*). Så vitt av Lindroths samling framgår möter *Værand* tidigast i förra hälften av 1400-talet (Cod. Bildsten.). Den normala och med ett enda undantag ensam-

rådande inhemska latinformen under 1100- och 1200-talen är *Werendia* (*Wærendia*). Visserligen äro 1100-talsformerna endast bevarade i avskrifter (*Werend(h)ia*), och det äldsta belägget i ett originaldiplom (*Werendia*) är först från något av åren 1236—1238, men intet skäl finnes att betvivla att formerna i fråga äro riktigt avskrivna. Lindroth lägger särskild vikt vid den isolerade formen *Wærandia* av år 1272, därför att den förekommer i ett brev som utfärdats i Värends omedelbara grannskap (Finnveden) och på den grund kan antagas korrektast återspegla det genuina uttalet i hembygden. Det bör dock härvid märkas att en hel rad former med *-end-* i mellanstavelsen äro ännu närmare eller lika nära knutna till det område som bär namnet. Så SD I nr 71, med skrivningarna *finnethiam*, *werendhiam*, *niwdhungiam*, vilket brev utfärdades mellan 1167 och 1199 av k. Knut Eriksson som enl. SD I nr 102 då befann sig i Vallsjö (i Njudung); vidare SD I nr 294 (1236—1238) däri k. Erik Eriksson stadfäster en i Värnamo av hans svåger och ombudsman förmedlad förlikning (*werendia*); SD I nr 522 utfärdad av lagmannen i Tiohärad Karl Ingeborgsson år 1266 (*verendense*); SD I nr 706 av år 1280 är visserligen utfärdad av drottning Sophia men innehåller hennes bifall till en egendoms försäljning till »fulko iegifer Wærendie» och är sannolikt ombesörjt av denne; SD I nr 742 av år 1282 är samme Folke Karlssons testamente (*legifer wærendie*); SD I nr 899 från 1260- eller 1270-talet innehåller lagmannens i Varend Karls testamente (*legifer Werendie*); SD II nr 905 utgör lagman Nils Sigridssons avskrift av ovannämnde lagman Folkes testamente (*legifer wærendie*). Dessa inhemska småländska och värendiska *Wærendia*, *Werendia* etc. förutsätta rimligtvis en genuin form *Væærend*, eller just den form vi finna hos Vidhemsprästen (c:a 1325) i Vgl. IV, och det isolerade *Wærandia* liksom i ännu högre grad 1400-talsformen *Væærand* förskriva sig från tider då *a* växlar med *æ* i ändelser och till följd därav diskrepanser mellan förlagans och skrivarens språk ofta föreligga, som göra skrivaren osäker om den riktiga formen. Om fvn. *Verandi* i Knytlingasagan se närmare nedan.

L. är nödsakad att betrakta *Værand* som ursprunglig genuin form därför att han anser utan vidare klart att *Värend* är ett ortnamn bildat med »tillhörighetssuffixet *-and -ind -und*». Sedan S. Bugge Ark. 6 s. 243 förklarar det nord. ortnamns-, särskilt ö-namns-suffixet *-und* som identiskt med det ieur. tillhörighetssuffixet *-uent-unt-*, har t. ex. A. Noreen SOÄ 8 s. 1 och flerstädes räknat med en visserligen sällsyntare avljudande form nord. *-and-* av samma suffix. Detta *-and-* skulle t. ex. föreligga i fsv. *Koland* »Kulling(s härad)», som eg. skall betyda »(bygden som är) rik på kol». L. har a. a. s. 48 ff. sammanställt och granskat de ortnamn han anser med sannolikhet bildade med suffixet *-und -and*. Han har funnit 18 sådana. De flesta visa avledningsändelsen *-und*, t. ex. fda. *Borgund* i *Burgunderholm* 1245 »Bornholm», fno. *Borgund*, *Eikund*, *Jolund*, men följande betraktar han som bildade med *-and*: fsv. *Koland* (*Collanhereth* 1257, *Colandsh.* slutet av 1200-t.), fno. *Lóqnd* pl. *Lóendir* »en av Hvalöarna utanför Fredrikstad, Vesterö» och slutligen nno. *Solend* »gårdar i S. Bergenhusamt» som på grund av skrivningen *Solander* Bjorg. Kalvsk. trol. c:a 1360 av L. anses höra hit, ehuru han framhåller att det också kan tänkas utgå från ett *Sól-lander*. Hit räknar han så också *Værand*.

Som vi strax finna äro de former som skola bevisa existensen av suffixformen *-and* icke mycket att bygga på.

Vad först *Lóqnd* beträffar som i Sn.E II 492 nämnes som ett önamn har Munch Saml. Afh. I 210 identifierat detta med Vesterö, den yttersta av Hvalöarna på östra sidan om inloppet till Oslofjorden. O. Rygh NG I 266 är osäker om huruvida Munchs bestämning är riktig, men Hj. Lindroth anför NoB 6 s. 75 ett gott om icke avgörande skäl till förmån för Munchs åsikt. *Lóqnd* gör till sin form snarast intryck av att vara ett kompositum. Om man uppfattar senare leden som identisk med fvn. *qnd* »förstuga, platsen framför ingången» finge man en naturlig förklaring på namnet som avseende öns läge vid mynningen av Oslofjorden, vid den punkt där man sätter kursen in mot *Ós-ló*.

Lika litet är den ursprungliga formen för Kulling(s härad) *Collan(hereth)*, *Coland(sh.)*, *Koland(sh.)* o. s. v. något stöd för

suffixformen *-and*. *Koland* skall enligt Noreen SOÄ 8 s. 1 beteckna »trakt rik på kol», och Lindroth godtar denna förklaring. Vilken den ursprungliga formen än har varit, har ordet tydligen tidigt associerats med *land* som det tidigt redan på 1200-talet framträdande *s* visar. Det är kanske rent utav icke uteslutet att namnet från början är en sammansättning med *-land*, där första leden slutade på kakuminalt *l*. Det enkla *l* i fornspråket, dial. kakuminalt *l* (*kûs hæra*), kan tänkas bero på en tidig förenkling av den för språket ovana och obehväna förbindelsen kakuminalt *l* + dentalt *l* till förmån för det förra ljudet. Om samma reduktion i modern västgötska se S. Landtmanson Västgötamålets *r*- och *l*-ljud s. 66 och E. Lidén NoB 4 s. 119, t. ex. *Kulelida* utt. *kùria* jämte *kùlia* av ett ursprungligt *kölö-lidir*: *köla »kolbränning, plats där kolbränning drives». Det *-and* (*-und*) som här antagits är således både mångtydigt till sitt ursprung och ovisst till sin form (äldst *Collan hereth*).

Ännu mera ovissa stöd för suffixformen *-and* äro namnformerna nno. *Solend*, namn på två olika gårdar i Hordaland fylke, NG 11 s. 394 och 421, samt *Sulen(d)*, namn på en ögrupp vid Sognfjordens mynning i Fjordane fylke, NG 12 s. 215. Att sistnämnda namnform går tillbaka på ett fno. *Sólund* visa de fvn., delvis mycket tidiga beläggen (900- och 1000-talet) och be-
tvivlas ej håller av Lindroth. Vad *Solend* beträffar har Magnus Olsen a. st. säkerligen med rätta återfört det på samma fno. form *Sólund(ir)* som ögruppens namn. *Solander* i Bjorg. Kalvsk. är antingen en sen analogibildning som Magnus Olsen antar eller möjligen en folketymologisk omtydning efter de i dessa trakter talrika gårdnamnen på *-land(ir)*.

Ingenstädes finna vi sålunda något tillnärmelsevis sannolikt stöd för suffixformen *-and*. *Værend* förblir alltså en isolerad bildning inom nordiskt namnskick. Ur bildningssynpunkt erinrar den närmast om ett substantiverat presensparticip av typen fvn. *vitend vitund vitand* f., »vetande, medvetande, kunskap», *bindende bindandi* f. »abstinentia», *hyggende hyggiandi* f. »förstånd», *rekendi* n. pl. *rekendr* och *rekandir* f. »kedja» o. a. Om

dessa och liknande bildningar i germ. och särskilt nordiska språk se E. Olson De appell. subst. bildn. i fsv. s. 434 f. Sedd i detta sammanhang blir kanske även den till en början något förbryllande formen fvn. *Verandi* nom. sg. i Knytlingasagan, C. af Petersens och Emil Olson Sögur Danakonunga s. 242, begriplig. *Verandi* nom. sg. synes trots det att den blott förekommer på detta enda ställe vara fullt pålitlig. Den uppträder nämligen i samtliga handskrifter av såväl A- som B-klassen i ett sammanhang, där även övriga sydsvenska ortnamnsformer återges i korrekt västnordisk form: *Finneidi* nom. sg., *Austbú*, *Sudrbú*, *Vestbú* = resp. *Finnheden*, *Finnveden*, *Östbo*, *Sunnerbo*, *Västbo*. Riktigt återgivet är också det i samma sammanhang uppträdande halländska häradsnamnet *Fardhúsum* = Valdemar II:s jordebok *Farthusæ*. Den växling mellan två- och trestaviga former som vi finna hos *Værænd* — *Verandi* är just vad man kan vänta hos substantiv som framgått ur presensparticipiets femininform. Jag hänvisar till de ovan anförda fvn. *vitend vitund vitand* — *hyggende*. Växlingen är föranledd av att de svaga *in*-stamsfemininerna kunna antaga starka böjningsändelser i sg. gen. och i pl., A. Noreen Aisl. Gr.⁴ § 411 och Aschwed. Gr. § 428. Då så skett kan en ursprunglig *in*-stam övergå till *iö*-stams- eller fem. *i*-stamsböjning och sg. nom. dat. och ack. följaktligen uppträda utan ändelse.

Men är *Værænd* — *Verandi* en participialbildning är det också klart att det verb som ingår i ordet är fvn. *vesa*, senare *vera*, fsv. *væra vara* »vara». Jag kommer alltså på ovan följda väg till ett resultat som i fråga om rotstavelsens etymologi överensstämmer med Lindroths antagande NoB 6 s. 62 ff. Som jag ovan antytt s. 254 föreslår L. att sammanföra *Vær-* i *Værænd* med fvn. *vera* f. »vistelse, tillhåll, tillflyktsort», fsv. *væra* f. »vistande» och riktar uppmärksamheten på det synonyma och från samma rot utgående fvn. *vist* f. »tillhåll, bostad», fsv. *-vist* »vistande» som ingår i talrika ortnamn. L., som accepterar — som vi nyss sett — läran om en sidoform *-and* av ortnamnssuffixet *-und*, tolkar *Værænd* med »rik på boplatser». Det har redan framhållits s. 255 och s. 263 att denna tolkning är ur betydelsens syn-

punkt osannolik och ur bildningens omöjlig. Vilken blir då namnets innebörd om *Værend* — *Verandi* skall förstås som i grunden presensparticip av *vesa vera*? Rimligtvis densamma ungefär som i subst. *vist* och *vera*, alltså »uppehåll, vistelseort».

Nu finns i fht. *wesanti* f., även *wesenti* f. i ack. som översättning av lat. *materiam, substantiam, mansionem*, se Graff Ahd. Sprachschatz I sp. 1058. Ordet är hämtat från glossor till Gregorii Homilier till evangelierna som finnas i C(od.) L(at.) M(onacensis) 19440 sæc. X/XI p. 75—85 och 190—218. Se också Sievers-Steinmeyer Ahd. Gl. IV 571 f. och II 278 r. 7 f.: *mansionem selida wuesanti* CLM 19440 p. 84 (*wesanti*) och p. 201. Glossan avser Joh. XIV 23: Respondit Jesus et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum et mansionem apud eum faciemus. Den grekiska urtexten har på motsvarande ställe *μονήν* = uppehåll, tillhåll, bostad. Vår gamla bibelöversättning återger de sista orden i bibelspråket med: »blifwa boende när honom», G5B med: »taga vår boning hos honom». Vulfila återger den grekiska textens *καὶ μονήν παρ' αὐτοῦ ποιούμεθα* med »*jah salipvos at imma gataujos*». Detta *salipvos* pl. som motsvarar den fht. glossans *selida* är en bildning med det germanska abstraktsuffixet *-pwō* till got. *saljan* »ta in, få härbärke», jfr got. *fijapwa* »hat»: *fijan* »hata» och *frijapwa* »kärlek»: *frijon* »älska», se Kluge Nominale Stammbildungslehre³ s. 73. Pluralen hos *salipvos* antyder att ordet i gotiskan antagit konkret betydelse och sålunda för språkkänslan icke längre avsett själva inlogeringen utan det hus, den gård i vilken man tagit in. Det fht. *selida* liksom det korresponderande fsa. *selida (selitha)* tolkas också allmänneligen med »plats där man uppehåller sig, bostad, hus, härbärke» (Schade Altdeutsches Wb. s. 739, E. H. Sehrt Vollst. Wb. zum Heiland s. 457).

Vi ha på anförda grunder rätt att antaga att fht. *wesanti* bl. a. betecknat »uppehåll, tillhåll, plats där man uppehåller sig, härbärke, hemvist». Detta *wesanti* är anträffat som ack. sg., är alltså fem. *iō-* (*īn-*)stam, d. v. s. pres. ptc. oböjd form, i fem. brukat som subst., se Braune Ahd. Gr.^{3,4} § 213 a. I mht. och nht. är

wesanti avlöst av resp. *wesen* n. »das Sein, Verweilen, Wohnen, der Aufenthalt; Aufenthaltsort, Wohnung, Hauswesen» Lexer Mhd. Wb. III 800, och *Wesen*, varom H. Paul och K. Euling Deutsches Wb.⁴ s. 651 säga: »*W.* ist auch »das Sein an einem bestimmten Orte», »der Aufenthalt»: wiederholt bei Luther *sein W. haben* = »sich aufhalten»; vgl. ferner *dazu wirst du unter denselben Völkern kein bleibend W. haben*. Daher dann auch »Ort wo jemand sich aufhält und sein Geschäft treibt», »Grundstück».

Det är klart att fsv. *Værænd* fvn. *Verandi* och fht. *wesanti* i grunden äro ett och samma ord. Nu inställer sig frågan om det nordiska och det sydgermanska ordet äro vart för sig fristående, av varandra oberoende parallellbildningar eller om det götiska bygdenamnet utgår från det fht. appellativet. Olikheten i fråga om rotens slutkonsonant (*r* : *s*) kan vid första ögonkastet synas tala för det förra alternativet, men eftertanken gör detta skäl illusoriskt. Om *Værænd* — *Verandi* nämligen är en inhemsk nordisk bildning måste även det en gång — då det som vi sett utgår från pres. ptc. av verbet *vera* — ha lytt *Væsænd* — *Vesandi* för så vitt icke bildningen är så ung att det till grund liggande verbet genom inflytande från pret. pl. och ptc. redan hade ombildats från *vesa* till *vera*, såsom över allt sker i Norden under loppet av 1000- och 1100-talen. För en sådan mening synas inga skäl tala. Det nord. bygdenamnet går säkerligen upp i folkvandringstiden och bör följaktligen en gång ha haft formen *wesand-* vilket av språkkänslan sammanhållits med verbet *vesa*, varför det i en senare tid liksom detta förändrade rotslutskonsonanten till *r*. Det som direkt synes tala emot att vi på nordisk botten haft ett appellativ *vesandi* f. från vilket bygdenamnet kunnat utgå, är den omständigheten att ett sådant substantiv genomgående saknas i de äldsta litteraturspråken, vilka i dess ställe ha en annan synonym motsvarighet: fvn. *vera* f. »Væren, Ophold paa et Sted; Stilling, Tilstand, Hvile, Ro» Fr.² (konkret betydelse inlägger Gering Wb. zu den Liedern d. Edda i ett par av de äldsta beläggen (Hávam. 10 och 26) »Aufenthaltsort, Zufluchtsort», där dock bet. kan fattas som abstrakt (existens, uppehålle) om än på gränsen

till konkret); fsv. *vara* f. »varande, vistelse; vistelseort; varande, väsende; väsende, natur, beskaffenhet». Jfr också sammansättningarna *borto-*, *fran-*, *in-*, *när-*, *sam-*, *saman-*, *viþer-vara*; fda. *være* f. »Ophold». Det nord. *vera* f. är en nomen-actionis-bildning av yngre typ — den möter dock redan i gotiskan: *brinno* »feber»: *brinnan*, *vinno* »lidande»: *vinnan* — som senare utgår från presensstammen av st. och sv. verb t. ex. fvn. *drekka*, *lega* : *liggia*, *taka*, *deila* »tvist»: *deila* (*ld*) »strida», *fylgia* »hjälp»; fsv. *skiðlva* »darrning», *lägha* : *liggia*, *taka*, *dela*, *reþa* »utredning» men i äldre tid bildades på andra avljudsstadiet, t. ex. pret. ptc.; se t. ex. Emil Olson De appellativa subst. bildning i fsv. s. 398 ff. Av ovan anförda exempel kunna *lega* och *taka* utgå från preteriets ptc.-stadium som fvn. *stada* f. »stående, stånd» fsv. *-stapa* i *kvarstapa*, *vidherstadha* »motstånd» göra. Man kan sålunda icke med visshet avgöra huruvida utgångsformen för fvn. etc. *vera* f. är urn. *wesōn-* eller *wexōn-*. I förra fallet kan nämligen *wesōn-* mycket väl ha ombildats till *vera* f. genom betydelse- och form-association med verbet efter det att *r* ersatt *s* som slutkonsonant i presens-stammen (*vesa* > *vera*). Dylika påverkningar mellan verb och verbalsubstantiv äro lika naturliga som vanliga: t. ex. fvn. *kaf* n. (för *kvaf*) efter *kefia* »dyka», fsv. *kvæfia*, där *v* analogiskt avlägsnats i presenssystemet genom inflytande från pret. *kóf*; fsv. *äggha* f. genom infl. från *äggha* vb., där *ä-* (äldre *egha*, *eiga*) förskriver sig från pres. sg. *æ = a* »äger».

En annan, yngre — delvis litterär — motsvarighet till *vera* f. är fvn. *veran* f. »väsen» och fsv. *-varan* i *franvaran*, *nærvaran*.

Den allmänna utbredningen över det nordiska området olika delar av verbalsubstantivet *vera*, *vara*, *være* talar emot att vid dess sida ett annat verbalsubst. med samma ursprung och funktion skulle ha där existerat. En strikt bevisning kan av naturliga skäl icke föras på denna punkt, då de skilda bygdernas individuella ordförråd i gammal tid är så föga känt och, som vi ovan s. 263 sett, bildningsprincipen (nomen actionis med utgångspunkt i presens-participet) även en gång förekom på nordisk botten.

Sammanhållet med vad som ovan gjorts sannolikt, att *virpar* otvunget förklaras ur en sydgermansk ordform, synes bygdenamnet *Værend* snarast återgå på en herulisk motsvarighet till fht. *wesanti*.

Uppsala.

Otto v. Friesen.

Zwei Flüche der gridamál.

Die altnordischen Friedenseide, gridamál und tryggdamál, die den Abschluss eines Vergleichs durch Setzung eines befristeten oder unbefristeten Friedens vorbereiten oder abschliessen, belegen den Friedensbrecher mit schweren Flüchen. Durch hohen dichterischen Wert hebt sich die grosse zweiteilige Fluch-pula der tryggdamál hervor. Mit geringerer Wucht und in kleinerem Umfang sprechen die gridamál den Bann aus. Das fällt auf, da ja nicht einzusehen ist, warum der Brecher des Waffenstillstands weniger verfolgbar sein soll als der der Urfehde. Indessen mag das wohl mit dem vorbereitenden Charakter dieser Rechtshandlung zusammenhängen. Aber gridamál drücken sich nicht nur kürzer und gemässiger aus — die alles Menschentum des Eidbrechers aufhebende Wolfsformel fehlt ihnen — sie greifen auch zu anderen Gedanken.¹

Einige Formulare vereinigen drei eigene Stücke: 1. »Erde, Himmel und Meer« werden angerufen; 2. der Verbrecher »möge nirgends gedeihen« *þrifiz hvergi*; 3. »er trage die Bürde, die er sich selbst aufbindet«.

Während das zweite Stück eine im altnordischen geläufige Verwünschungsformel verwendet, hebt sich das erste und das dritte als eigen ab. Ihre Verfolgung führt in sprachliche Untersuchungen, die zum Teil über die Grenzen der nordgermanischen Heimat hinausweisen.

Die Formulare, die die genannten Stoffe enthalten, werden uns durch folgende Handschriften geboten:

Grágás Konungsbók (Kjöbenhavn 1852) Kp. 114;

Staðarhólsbók (ebd. 1879) Kp. 383. 385.

---

¹ Verf. Altnorwegens Urfehdebann und der Geleitschwur. Tryggdamál und Gridamál. Forschungen zum Deutschen Recht. Bd. II, H. 1. Schriften der Akademie für Deutsches Recht. Weimar 1936.

AM 350 fol. Diplomatarium islandicum II Nr. 10 XVI; S. 659;
 diplomatarischer Abdruck in Íslendinga sögur II (1847)
 S. 493.

AM 671 B 4°. Dipl. Isl. II Nr. 10 XIV; S. 48.

Ich gebe die Wortlaute in geregelterm Isländisch mit Hervorhebung der Verszeilen. Von Lesarten führe ich nur an, was m. E. allenfalls wichtig sein könnte. In der Untersuchung benenne ich die Formulare einfach mit der Nummer; also 114 = Grág. K Kp. 114; 671 = AM 671 B 4°.

AM 350		K 114 (S 383. AM 671)
		... þá skulu þó grid halda til þess, er svá er málum þeira lokit, sem þau megu bezt lúkaz.
... set ek frid eptir handlagi þeira ok skilordí.	5	
Jord rædr gridum fyr nedan, en upphiminn (<i>fyrir ofan</i>),		Nú heldr iord gridum upp. enn himinn vardar fyrir ofan,
enn siór fyrir útan, sá er kringir um qll lond.	10	enn hafit rauða fyrir útan, er liggr um qll lond,
En sá er þessi grid heldr eigi,		þau er vér hofum tíðendi af. Enn á milli þessa endimarka, er nú hefi ek talt fyrir monnum, þrifiz sá madr hvergi,
þrifiz hvergi milli þessara takmarka	15	er þessi grid rýfr, er ek hefi hér nefnd, ok bindi hann sér svá hofga byrd,
ok heiti gridnídingr.	20	at hann komiz aldregi undan, en þat er guddróttins gremi ok gridbíts nafn.

S 383 10 *lond qll* 17 *hann f.*
 18 *byrði* 20 *guðs dróttins*
AM 671 1—4 þessi *gríð skulu*
 haldaz svá langt, sem nú
 verða ásáttir þeir, er sakir
 áttuz við. 6 *Jorð heldr gríð-*
um upp 7 *ok* 9 *enn f.*
rauda f. 10 *lond qll* 11 *f.*
 13 *f.* er *mönnum f.* 16 er nú
 váru nefnd 17—19 hafi sá
 þá *byrði*, er hann *bindr sér*
siálfr 20 *guðs gremi.*

S 385.

... Hafi sá hylli *guðs*, er heldr *gríðum*. En sá *maðr*, er gengr á *gríð þessi*, beri slíka *byrði*, sem hann *bindr sér*, en þat er + 114.

Das *iqrd-* und das *prifiz-*formular bilden eine gedankliche Einheit, sofern im zweiten auf die im ersten gegebenen Grössen Erde, Himmel, Meer hingewiesen wird (*á milli þessa(ra) tak(endi)marka*). Aber das geschieht in syntaktisch selbständigen Hauptsätzen, und das *iqrd-*formular hebt sich durch seine Versgestalt als etwas Besonderes von der folgenden Prosa ab. So weist die Form zum mindesten soweit auf Selbständigkeit dieser Stücke, dass sie ihre gesonderte Untersuchung rechtfertigt. Den Fluch bringt das *prifiz-*formular.

Das dritte Stück, das *byrdr-*formular, steht ganz für sich.

Das *iqrd-*formular.

Offenbar liegt eine Gruppe versartiger Zeilen vor. Es fehlt der Stabreim (von *upphiminn/ofan* 350 wird man als wohl zufällig absehen dürfen), aber auch lautlicher Binnen- und Endreim findet sich nicht. Dagegen sind die Zeilen 1—3 gedanklich äusserst

streng unter einander gebunden. Sie bilden eine þula, deren Regens (in 350 *rædr gríðum*) in der Z. 1 steckt; durch alle drei Zz. geht die gleiche Anordnung von Subjekt und adverbialer Bestimmung. Die Subjekte entsprechen sich als gleichgeordnete Reihungsglieder; die advv. Bestimmungen ebenso. Es geht also Spitzen- und Endsinne durch. Die Zeilenschlüsse sind zudem bis auf die sinntragende Silbe lautlich gleich. In der 1. und 2. Z. treten drei, in der folgenden zwei schwere Silben beherrschend hervor. Z. 4 schliesst mit drei Starkdrucksilben rhythmisch bedeutend ab. Dies ist das klare Bild von 350. Seiner schlanken Form steht die schwere von 114. 383. 671 mit dem Mehr von *vardar* Z. 1, *rauda* Z. 2 und der Z. *þau er vér hófum tíðendi af* (fehlt 671) gegenüber.

Im ganzen erinnert das Gebäude durch die parallele Ordnung der Sinnträger an Galdr-form.¹

rædr 350 belegen isll. Urkunden in Verbindung mit denselben oder ähnlichen Ortsadverbien als »begrenzt«; Dipl. Isl. I 577, 18 (um 1250) *rædr hollts ende firir utan*; II 3, 9 ff. (1263) *rædur þa lækur ofan til Ruduholms . . . rædur þa arnar grof er hun tekur til firi austan hakletta vpp med arnar stig*; III 10, 9 (1309) *raada þa leiningadroq ofan i Skardsaa. at vestan rædr lækr saa merkium . . . at nedan rædr vatnskardsaa vestr ad læk er kiemr . . .*

Auf die Zeitgrenze bezogen finden wir *ráda* in NgL. und zwar in der festen Wendung *sol skal vm sumar rada en dagr vm uætr* II 133, 19 f.; 141, 16; 260, 20, auch mit dem Zusatz *flutningi* oder *takfærslum* z. B. IV 283, 8 f.

Hinter diesen Deckungen muss der Anschluss an Háv. 88, 4 f. *vedr rædr akri, en vit syni* »waltet« zurücktreten. Zudem wird das Verständnis »begrenzt« durch die folgende Bezeichnung der Erde usw. als *takmörk* »Grenzen« belegt.

Erde und Aufhimmel werden als die Grenzen für den Eid bezeichnet.² Über sie hinaus reicht kein menschliches Vermögen. Das Formular ist also ein Ausdruck des Überall.

¹ I. Lindquist, Galdrar. Göteborg 1923.

² Den Himmel verwendet WmL. I þj. 2 in schönem Bilde als

Mit den räumlichen Grenzen, die für den Stillstand gelten sollen, braucht sich das Überall des Formulars nicht stets zu decken. Das weist darauf hin, dass es früher einem schlechthin geltenden Eide angehört hat. In diese Richtung zeigt seine Herkunft aus dem Irischen; s. u. S. 331 ff.

Auf der anderen Seite stellt *liggr* 114. 383. 671 gegen *kringir* ein Weniger an Anschaulichkeit dar, und der angeschlossene Nebensatz *pau* ist gelehrter Zusatz. Beachtung fordert das neue Verbum *vardar* Z. 2 und das Adj. *rauda* Z. 3. Dadurch werden alle Zz. dreihebig; das ist Absicht, und das Fehlen von *rauda* 671 in dieser Form ist ein Fehler. Der Sinn ist ein anderer als in 350. *heldr upp* statt *rædr* ist unter keinen Umständen »begrenzt«; das Wort kann nichts anderes bedeuten als »leistet Gewähr«, s. Fritzner I 701 f. Denselben Sinn trägt *vardar*.

hafit rauda ist gelehrt; s. Fritzner 675 f. Heimisch ist »blaues« oder »grünes Meer«; Sighvat Austrfararvv. 21, 8 Skjd. I 240/225 *með groenu salti*. Erst in der Skaldendichtung des XIII. Jh.s erscheint *rauda*—*haf* Grettis *Ævikviða* 2 Skjd. I 309/287,¹ und die jüngere Fassung der Saga von Olaf dem Heiligen AM 61 setzt in Sighvats eben genannte Str. *rauda*.²

Der gelehrt-klerikale Charakter der Fassung 114 u. Verww. ist also unbestreitbar. Von ihm aus erklärt sich nun *heldr upp* und *vardar* als das Bemühen, statt der Grenzen eine Kraft einzuführen, die auf die Schwörenden drückt. Die neue Fassung vergleicht sich etwa dem biblischen Schwören »bei dem Himmel und bei der Erde«, die ebenfalls als die Mächte, die das Halten des Eides ge-

---

Grenze: *Akrum ær garþir at wagh oc himil at þekiu*; vgl. II Mh. XXVI § 11. Aus dem deutschen Märchen erinnert hieran bei Bolte-Polívka, Anmerkungen zu den KHM. I 84

Die Erde ist mein Unterbett,
Das Wasser ist mein Oberbett.

¹ S. Boer in Grettis saga S. XI und zu S. 36, 12.

² Th. Hjelmqvist, *Naturskildringarna i den norröna diktningen*. Sth. 1891. S. 91 f. will in der roten Farbe den Widerschein des roten Himmels sehen. Das kann für einzelne Dichterstellen richtig sein. Für unsere Stelle hat Fritzner recht.

währleisten sollen, erscheinen.¹ Dieser Sinn wird durch den starken Neueinsatz *Nú heldr iqrð* gegen *iqrð ræðr* betont. Damit wird das Formular neben die Einbeziehung geistlicher und staatlicher Teilhaber und der Gewährsmänner gestellt, die die *gríðamál* zur Sicherstellung des Geleits einführen.² Trotzdem hat es seine räumliche Bedeutung behalten, indem es sofort weiter als »Überall« für den *prífiz*-fluch verwendet wird.

Nach all dem ist in 350 die ältere Fassung zu sehen. Die jüngere stellt eine bewusste inhaltliche und formale Umarbeitung dar. Ihre Auffassung der drei Grössen als Gewährleister verträgt sich nicht mit deren Bezeichnung als *endimqrk* in der anschliessenden *prífiz*-formel.

Aber auch der Wortlaut der älteren Fassung gibt keine Gewähr für hohes Alter. Die Bedeutung von *ráða* »begrenzen« dürfte eine Ableitung von »bestimmen, walten« sein; sie erscheint spät, und dann als Fachausdruck. Ebenso wenig kann *upphiminn* in dieser Richtung beweisen. Das Wort tritt ahd., as., ags. und an. in fester Bindung mit »Erde« auf.³ Im an. verschwindet die Formel mit Od. 17, 5 f., ist aber auch hier wohl schon antiquarische Reminiscenz.

Die Anführung von Erde oder Himmel, Sonne, Wind u. ä. zur Bezeichnung der Unendlichkeit eidlicher Verpflichtung kann an vielen Stellen der Erde frei entstanden, ihre Variation ebenso ohne äusseres Vorbild erwachsen sein; vgl. die deutschen Beispiele bei J. Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer⁴ I 54 f. 64. Das eigentümliche des *iqrð*-formulars ist die Bindung der drei Grössen Erde, Himmel und Meer zu einer formal und gedanklich strengen Ein-

¹ Vgl. Johs. Pedersen. Der Eid der Semiten. Der Islam Beiheft 3. Strassburg 1914; s. S. 156. — Die Versagung der Güter Erde und Himmel spricht B. Heinrek Sturl. s. II 277, 19 f. in einem Bannfluch aus: *eigi skal ytr heimul jqrð at ganga á, eigi himininn at horfa á ok sngan hlut heimilan nema helviti*. Da haben wir das durch den Eid heraufbeschworene Unheil. Es fehlt das Meer.

² Über sie vgl. Verf. Urfehdebann S. 113 Anm. 1.

³ R. M. Meyer, Die agerm. Poesie nach ihren formelhaften Elementen beschrieben. Berlin 1889. S. 253 ff. — Heidnische Schwüre bei Naturgegenständen wie bei der südlich geneigten Sonne Akv. 30, 5 mögen der Aufnahme der Erde usw. günstig gewesen sein.

heit. Sie ist auf germ. Boden auffallend, weil da sonst nur Erde und Aufhimmel formelhaft vereint werden; vgl. Vf. Einl. z. Vatnsd. s. (Altnord. Saga-bibl. 16) S. LXXII ff.

Irische Formulare bieten ein Gegenstück. Sie sind mir in der Heldensage vom Rinderraub von Cūailnge bekannt geworden. Hier treten sie in zwei Formen auf, einer älteren, kürzeren und nüchternen, und einer jüngeren, phantasievoll geschwellten. Die erste bietet Das gelbe Buch von Lecan,¹ die zweite u. a. Das Buch von Leinster,² meist im Anschluss an die kürzere. R. Thurneysen setzt das Original der älteren Fassung in die erste Hälfte des 8. Jh.s, die jüngere in das erste Drittel, wohl in das erste Viertel des 12. Jh.s. Ich gebe die ältere Fassung nach der mir freundlich zur Verfügung gestellten Übersetzung Thurneysens; für die Einteilung in Kola trage ich die Verantwortung.

Die Formulare erscheinen in verschiedener Verwendung.

Im Sinne eines Vergleichs mit einem ungeheuren Getöse benutzt Sualdaim die Gedanken, als er den Notschrei seines Sohnes CūChulainn zu vernehmen glaubt:

»[Es ist] der Himmel, der (ein)bricht
 oder das Meer über [seine] Grenzen
 oder der Erdboden, der sich spaltet (oder: sich zerstört?)
 oder der Schrei meines Sohnes in ungleichem Kampf.»

Str.O'K. 2976 f.; vgl. Thurneysen, Ir. Held. s. S. 199.

Im Buch von Leinster erscheint an dieser Stelle ebenfalls eine kurze Fassung: »Es ist aus der Ferne, als ob dies wäre — sagte Sualtam —

der Himmel, der berstet,
 oder das Meer, das ebbt,

¹ The Táin Bó Cúailnge from the Yellow Book of Lecan with variant readings from the Lebor na hUidre ed. by John Strachan and J. G. O'Keefe. Dublin 1912.

² Die altirische Heldensage Táin Bó Cúailnge nach dem Buch von Leinster in Text und Uebersetzung mit einer Einleitung hg. von Ernst Windisch. Leipzig 1905.

³ Die irische Helden- und Königssage bis zum siebzehnten Jahrhundert. Teil I und II. Halle 1921. S. 111, 115.

oder die Erde, die sich spaltet,
oder ist dies die Bedrängnis meines Sohnes ...?»

Windisch S. 666.

Als Vergleich mit dem Getöse der herannahenden Ulter bringt das Buch von Leinster Firmament, Meer und Erde in phantasievoller Ausgestaltung der Gedanken im Bericht über den Spähergang Mac Roths; Windisch S. 712; Thurneysen, Ir. Held. s. S. 204.

Dem Sinn der Verwendung nach gewinnt das Formular in König Conchobars Mund für uns Bedeutung. Er beurteilt die Schilderung des Einbruchs des Heeres Medbs und Ailills abschätzig; die Not der geraubten Frauen und Rinder sei nicht so gross: »Zu gross war ja dieses Geschrei;

das Meer [ist] vor ihnen,
der Himmel über ihren (Berg-)Hörnern,¹
der Erdboden unter ihren Füßen.

Ich werde jedes Rind in seine Viehhürde bringen und jede Frau und jedes Kind nach ihrem Haus nach dem Schlachtensieg».

Str.-O'K. 3006 ff.; vgl. Thurneysen, Ir. Held. s. S. 201.

Hier werden Meer, Himmel und Erdboden als letzte Bedingungen der Existenz der fortgeführten Frauen und Rinder dargestellt.

Auf dieser Anschauung beruht der Eid des Gefolges Conchobars. Der König sagt: »Ich weiss nicht, vor wem die Schlacht (die Schlachtreihe) nördlich von uns zurückweicht. Haltet darum die Schlacht hier fest, dass ich ihm (jenem) entgegentreten kann». Die Männer erwidern: »Wir werden [sie] also da, wo wir sind, festhalten,

falls nicht der Erdboden unter uns bricht
oder der Himmel von oben auf uns,
so dass wir von hier weichen (müssen)».

Str.-O'K. 3574 ff.; vgl. Thurneysen, Ir. Held. s. S. 213.

---

¹ "oder vielleicht ist an das Vieh gedacht, also 'ihren Hörnern'"; Thurneysen briefl.

Das Buch von Leinster bringt an dieser Stelle ebenfalls einen Text kurzen Stils: »Wir werden dies halten, sagten sie,

denn der Himmel (ist) über uns
 und die Erde unter uns
 und das Meer um uns herum». Windisch S. 864.

Auch der Nicht-keltist darf wohl annehmen, dass der Gefolgschaftseid als ursprünglich dreigliedrig anzusetzen ist. Die drei kosmischen Grössen werden hier zwar nicht als Bedingungen der Existenz überhaupt, sondern als letzte, ja einzige Bedingungen des Kampfes und damit der Erfüllung des Eides angesprochen.

Endlich gehört das Gebet CūChulainns hierher.¹ »Er betet zu Himmel und Erde und namentlich zum Cruinn(bach). Da steigt dieser 'wie Baumspitzen' (oder 'bis in die Baumspitzen?') in die Höhe»; Thurneysen, Ir. Held. s. S. 150.

Diese Formulare gleichen dem isl. Eid in der Verwendung der Dreiheit Erde, Himmel und Meer (in verschiedener Reihenfolge) und in ihrer parallelen Ausgestaltung mit denselben Vorstellungen (von oben usw.), sogar mit Sinnreim in Spitze und Schluss. Auf irischer wie auf westnord. Seite werden sie als Einheit im Eid gebraucht.

Inhaltlich besteht ein Unterschied. Im irischen sind die drei kosmischen Grössen Bedingungen, letzte Bedingungen für die Existenz, im Eid einzige Bedingungen des Handelns, also der Erfüllung des Eides. Ihre Aufhebung hebt die Möglichkeit der Existenz, bzw. der Erfüllung der eidlichen Verpflichtung auf. Im isländischen Eid 350 sind diese Grössen räumliche Grenzen, und zwar für die eidliche Verpflichtung. An eine Aufhebung der Grenzen wird ganz und gar nicht gedacht.

Gleichwohl hat die Nennung der drei Grössen im Eid auf beiden Seiten dieselbe Wirkung. Da ihre Aufhebung durch Naturkatastrophen,² wie sie im Vergleich dargestellt werden, im irischen Eid

¹ Nur in der älteren Fassung der Sage.

² Dieser Gedanke auf isländischem Boden im Brief Bischof Jóns von Skálholt 9. III. 1326 (Dipl. Isl. II 579) *ingimundr . . . kom so at oss ovorum at vier vissum eigi helledur enn himinn mundi bresta.*

offenbar als ausgeschlossen oder doch als gar nicht zu erwarten gilt, erhält der Eid durch ihre Nennung als einzige Bedingung seiner Erfüllbarkeit absolute Geltung. Da andererseits die genannten Grenzen für menschliches Vermögen unüberschreitbar sind, gilt der isländische Eid ebenfalls absolut.

Auf Grund der fast völligen formalen Deckung und der sehr grossen inhaltlichen Verwandtschaft ist sehr nahe Ursprungsbeziehung zwischen dem irischen und dem isländischen Formular anzunehmen.

Wie ist sie zu denken?

Der irische Eid hat Anklänge in Äusserungen, die von den Donaukelten bei ihrem Zusammentreffen mit Alexander dem Grossen im Jahre 336 berichtet werden. Ptolemaeus lagida gibt nach Arrians *anabasis et indica* ¹ I c. 4, 7 f. an:

Ἀλέξανδρος... τοὺς Κελτοὺς... ἤρετο ὅ τι μάλιστα δεδίττεται αὐτοὺς... ἔφασαν δεδιέναι μήποτε ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐμπέσοι.

Dem entspricht *Fragmenta* ² p. 87, 2... τὸν βασιλέα ἐρέσθαι... τί μάλιστα εἶη ὃ φοβοῖντο... αὐτοὺς δ'ἀποκρίνασθαι, ὅτι οὐδένα, πλὴν εἰ ἄρα μὴ ὁ οὐρανὸς αὐτοῖς ἐπιπέσοι.

Dazu die Bemerkung in Aristoteles *Ethica Nicomachea* ³ III 10, 25 εἶη δ'ἄν τις μαινόμενος ἢ ἀνάλλητος, εἰ μηθὲν φοβοῖτο, μήτε σεισμὸν μήτε τὰ κύματα, καθάπερ φασὶ τοὺς Κελτοὺς.

Ist nun auch aus diesen Stellen, die nirgends die Dreiheit der kosmischen Grössen zeigen und nirgends als Eid angeführt werden, schwerlich mit H. d'Arbois de Jubainville ⁴ und H. Zimmer ⁵ in Verbindung mit den irischen Formularen auf ein gemeinkelti-

¹ ret. Fr. Dübner. Parisii 1877.

² coll. C. Müller. Ebd.

³ ed. G. Ramsauer. Lipsiae 1878. P. 184, 3—5.

⁴ *Revue archéologique* III. série. XVIII 346 f. (1891); *Cours de littérature celtique* VII 14 ff. (Paris 1895) — hier zieht er griechische und biblische Formeln heran und weist auf einen Schwur des irischen Königs Loégairé bei Sonne und Mond, Wasser und Luft, Tag und Nacht, Meer und Erde hin (*Revue celtique* XIII 52) —; *Les Celtes*. Paris 1904. S. 169.

⁵ *Kultur der Gegenwart* I 11, 1 S. 35.

sches Schwurformular zu schliessen, so zeigen sie doch, dass Himmel, Erde und Meer im Gedankenleben der gemeinkeltischen Kultur eine bedeutende Rolle gespielt haben, und zwar als letzte Bedingungen der Existenz. Es mag also in Betracht zu ziehen sein, dass die Verwandtschaft des *wnord.* Formulars mit dem keltischen auf sehr früher, kontinentaler Berührung der Germanen und Kelten beruhe.¹ Gegen die Annahme so langen Sonderlebens der Formulare in räumlich getrennten Kulturen, die zudem sehr starken Eigenentwicklungen unterworfen waren, spricht aber entschieden die sehr grosse Übereinstimmung der Form und auch des Sinnes.

Ferner ist Herleitung aus biblischen Schwurformeln zu erwägen. Vielleicht aber spricht dagegen bereits das neutestamentliche Verbot des Schwurs bei Himmel und Erde. Für bedeutsamer halte ich das Fehlen des Meeres in jenen Schwüren. Dazu die strenge Form. Sie wiese jedenfalls auf Bildung in dem einen Volk und Entlehnung durch das andere.

Mir scheint im Hinblick auf das donaukeltische Zeugnis am ehesten, dass ein heimisch irischer Eid von Nordgermanen übernommen worden ist. Ich möchte annehmen, dass das ziemlich spät geschehen ist; 11. Jh.?

Die *byrðr*-formel.

Der zweite Fluch, die *byrðr*-formel, ist vom ersten unabhängig. 385 bringt ihn allein und mit eigenem Hinweis auf den Eidbrecher. Hier hebt sich deutlich der Vers heraus, sodass sich ein zweizeiliges Formular ergibt:

beri slíka byrði,   sem hann bindr sér;
en þat er guðdróttins gremi   ok gríðbíts nafn.

Wer will, kann zur Füllung der 2. Kz. *síðlfr* aus 671 hinübernehmen. 385 bietet also die strengste Form; 671 *hafi* ist offenbar eine Stufe

¹ Vgl. die Gedanken W. Krauses über die Wurzeln der Kenning in der Zeit des Zusammenlebens der Kelten und Germanen. Die Kenning als typisches Stilmittel der germ. und kelt. Dichtersprache. Schr. d. Königsberger Gelehrten Ges. 7. Jahr. Heft 1. Halle S. 1930. S. 14 f.

im Auflösungsprozess; 114. 383 bringen mit der Betonung der Schwere der Bürde, unter der der Träger nicht weg kommen kann, Züge eines sehr anschaulichen Bildes, die zum Verständnis des Ganzen verwertet werden müssen.

Die Verwendung des konkreten Begriffs *byrðr* in geistigem Sinne ist alt und verbreitet. Háv. 10 f. wird *manvit* als *byrðr* getragen. Odd kikinaskáld versteht um 1046 unter *pung byrðr vas sú þeim* im Gedicht auf Magnús góði Str. 2 (Skjd. I 355/327) die Trauer der Mannen über des Königs Tod. Wohl im Anklang an die Formel der *gríðamál* dichtet Þjóðólf Arnórsson *sverðs hafa slíkar byrðar . . . hliótendr, es sér brióta* »die Krieger haben solche Bürden, wie sie sich brechen (aus dem Walde; Holzlast)« Sexstefia (um 1065) 24 b (Skjd. 375/344 f.). Er meint mit den Bürden die Strafen, die ihnen der König für ihre Übergriffe auferlegt. Aus der Prosa bietet Egils s. (ASB. 3) Kap. 3, 20 das Wort Kveldúlfs, als er seinem König die Heerfolge gegen Harald lúfa abschlägt: *ek hygg, at hann hafi þar byrði gnóga hamingju, er konungr várr hafi eigi kreppling fullan*. Gunnarr loğmaðr will Hákonar s. Hákonars. nicht die Verantwortung des Entscheids über das Recht der Kronforderer auf sich nehmen: *þa vil ek æigi þessa byrði a mik binda* Eirsp.¹ S. 518, 10 f. (Fms. IX 330, 2 . . . *leggja*). Klerikal heisst es: *hverr er sva caðr undir gram-legre byrði læidilegra synda* Gamal norsk homiliebok² S. 169, 16 f.

Als Übersetzung der Formel der *gríðamál* bietet sich bequem an: »Trage er eine solche Bürde, wie er sie für sich bindet«. In dieser Wendung ist *binda* mit einem inneren Objekt, einem consecutiven oder finalen, verbunden: etwas so zusammenbinden, dass, damit es eine Bürde wird. Ebs. Flóam.s. (Fornss.) S. 145, 10 *bundu byrðar miklar*; Grett.s. (ASB. 8), Kp. 48, 3 *hafðu bundit eina klyf* »sie hatten eine Halblast fertig gebunden«. Dem entspricht SmL. Bygnb. 10 § 1 *binder byrpi oc a hest lægger* und als Part. pass. WmL. II Mh. XXVI 11 *taker (þiuver) æi bundna byrpe . . .* Ge-läufig ist aber *binda* mit dem Objekt des Gegenstandes, der zu-

¹ Eirspennill udg. F. Jónsson. Kria. 1916. S. 518, 4. 11.

² Hrsgg. v. G. Indrebø. Oslo 1931.

sammengebunden wird, z. B. *binda hey*; das Erfolgs- oder Ziel-obj. wird adv. abgesondert; SnE. I 360 (*Sigurðr*) *tók þá upp gullit ok batt í klyfiar*.

Gegen die vorgeschlagene Übersetzung ist grammatisch nichts einzuwenden. Und doch kann sie mich nicht befriedigen. Ich kann nicht von dem Bilde des Diebes mit dem auf den Rücken gebundenen Diebesgut loskommen. Dieser Brauch, den Dieb mit dem gestohlenen Gut auf dem Rücken darzustellen ist so weit im Rechtsleben der alten germ. Welt verbreitet,¹ dass mit Sicherheit seine Kenntnis auch auf Island vorausgesetzt werden muss, obgleich er dort in den Rechtsbüchern nicht bezeugt ist. Norwegen kennt ihn wie Schweden. An die Formel klingt ein Satz in ÅBorgþ. Krr. 14 (NgL. I 349, 23 f.) so an, dass gemeinsame norw. Grundlage angenommen werden muss: *Eigi skal madr byrði þa bera a hægum daghum er han bindr sik þaðom fætlum* . . . Hier handelt es sich um getragene Bürde schlechthin wie in *gríðamál*, nicht um Diebesgut im besonderen. Das begründet den Versuch der Verfolgung dieser Möglichkeit.

Der im Wortlaut verdorbene Nachsatz von 114. 383 kann den alten Sachsinn erhalten haben; *at hann komisk aldregi undan* bedeutet ganz wörtlich: »dass er nie darunter hinweg kommt«. Das setzt das Bild der auf dem Rücken getragenen Bürde voraus. Deutsch: »Trage er die Bürde, die er sich selbst auf bindet« — er muss die Suppe auslöffeln, die er sich eingebrockt hat.

Dieser Sinn wird gemeinhin durch *binda* unter Nennung aller Beziehungselemente ausgedrückt: Gulþl. 253 S. 83, 1 f. *þa skal binda fola a bac hanom*, vgl. Frostþl. XIV 12, 4; ÖgL. Uap. XXXII § 1 *þa skal þiufnaþ a bak hanum binda*; Hák. s. Háks. aaO. *vil ek eigi þessa byrði á mik binda*; Frostþl. IV 30, 6 *þiófe þeim er fóle var á bac bundinn*; ÖgL. Eps. XXXII *hanum er fuldær þiufnaþær a bak bundin*. Für die Freiheit der Rede zeugt die Umkehrung des Verhältnisses Gulþl. ebd. Z. 10 *hann batt hann a þvi fe*. Das ist für die Betrachtung der vorliegenden Frage nicht gleichgültig.

¹ S. Grimm RA. S. 637 f.

Wird das Richtungselement (*á bak*) nicht besonders ausgedrückt, so übernimmt das Verbum diese Bedeutung; Gulþl. ebd. Z. 8 *leida pingat þiof med fola bundinn*; auch Byl. VIII 3; WmL. I þj. 3 *föri þa (þiof) till þings swa döpan sum quíckan meþ bundni byrþi* und danach zu verstehen ebd. 2 § 2 *war þir takin meþ bunní byrþi*. In dieser Wendung tritt das Verbum *binda* mit der Bedeutung eines Kompositums auf: mit a u f gebundenem Diebesgut. In aktivem Gebrauch finde ich es mit diesem Sinne nur einmal, WmL. II Mh. XXVI § 11 *bindæer (þiover) byrþe æller cliuiar*, wo der Gegensatz keine andere Übersetzung zulässt als »bindet er sich selbst die Bürde a u f oder legt er sie dem Pferde als Last auf».

Dem entspräche in gríðamál 114 *beri slíka byrði, sem hann bindr sér* »Trage er die Bürde, die er sich a u f bindet».¹

Aus dem wnoord. Sprachgebiet kann ich als Parallele nur die oben angeführte Stelle aus ÄBorgþ. Krr. anziehen: »An heiligen Tagen soll man keine Bürde tragen, durch die man sich (*sik*) vermittelt beider Schulterbänder belastet» — »bebindet» könnte man Deutsch wohl wagen. Aber hier geht *binda* eben auf den Acc. statt auf den Dat. Gedanklich liegt nahe Odds Óls.Tr.² S. 135, 8 f. *í þeiri snöru, sem sjálfr hann hafði eygd, vard hann ok sjálfr veiddr í*.

Dr. Oddur Guðjónsson und Dr. Keil übersetzten die gríðamál-stelle vom nisl. aus ohne weiteres mit »... Bürde, die er sich aufbindet» und machten mich auf H. K. Laxness, *Pú vinvidur hreini*. Rvík. 1931. S. 272 aufmerksam: ... *fyrir þrem árum, þá fórtu burt héðan með þeim hætti, að á baki þér lá dálitill þungi, sem ekki var bundinn þér af guði*.

Den vorgelegten sprachlichen Stoff halte ich für so tragfähig,

¹ Zu *Simplicia* mit Kompositum-bedeutung s. Hans Kuhn, *Das Füllwort of/um* im altwestnordischen. *Erg. Zschr. f. vgl. Sprachf.* 8. Göttingen 1929; Ingerid Dal, *Ursprung und Verwendung der altnordischen "Expletivpartikel" of/um*. *Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Kl.* 1929. Nr. 5. Oslo 1930.

² *Udg. F. Jónsson. Khn.* 1932. *Vgl.* S. 69, 5 f. 24 f. (*Fms.* X 262, 23; 304, 4 f.

dass darauf die Behauptung gegründet werden kann: im *gríðamál*-wortlaut ist das Bild des Diebes mit dem Diebsgut auf dem Rücken vorgestellt. Das ist das einprägsamste Bild vom Aufbinden einer unrechten Last. Sogar am Galgen wollten die alten Ostgöten den Dieb mit dem gestohlenen Gut auf dem Rücken sehen: »... Diebsgut. Mit dem soll man ihn bebinden und aufhängen».¹

Kiel.

Walther Heinrich Vogt.

---

¹ ÖgL. Uaþ. XXXII § 1 . . . *þiufnaþær. þær ma han binda mæþ ok up hængia.*

Om Peder Månssons författarskap och landsmanskap.

Peder Månssons svenska skrifter föreligga nu i goda, av Svenska fornskriftsällskapet utgivna texter. Av dem förtjänar i synnerhet Geetes Peder Månssons skrifter på svenska, SFSS 43, höga lovord (se bl. a. Einar Smedberg i Peder Månssons landsmansskap sid. 5). De ytterligt få felaktigheter, som där kunna anträffas, t. ex. *stad* för *stod* 250: 26 eller *oa* för *oc* 370: 15, äro väl rena tryckfel.

Avhandlingen Bergsmanskonst (SFSS 43 sid. 591—654), utgiven efter handskriften V 138 i UUB, står i fråga om noggrannhet icke på fullt samma höga nivå som editionens övriga delar. Där har jag funnit följande felläsningar:

sid. 598: 8—9	står kåla resta	läs kåla rosta
» » : 10	» knystor	» knyster ¹
» » : 13	» v alne	» x alne
» 619: 18	» eller	» leter
» 620: 22	» bläse, iu	» bläse in
» » : 16	» tie alne	» tre alne.

Kapitlen 25—26 i Bergsmanskonst föreligga även i ett i V 138 inbundet fragment (se Geete SFSS 43 Inl. sid. LV), som vid granskning visat sig innehålla några former, som troligen äro att föredraga framför huvudhandskriftens. Följande kunna anföras:

sid. 640: 29	melolippara	fragm. Melo, Lippara
» 641: 4—5	thett är så gott	» thett är eij så gott
» » : 18	augustinus	» Augustinus Giis
» 642: 11	iemblige	» yffnelika
» 643: 11	giärd	» giord
» 644: 20	katnägle	» kartnagla.

¹ Ordet är naturligtvis identiskt med nysv. *knoster*, varpå Hellqvist i Sv. Etym. Ordbok ej har äldre belägg än från 1621. Ordet

SFSS 43 avslutas med 19 sidor ändringar i texten och rättelser av utgivaren. Därmed är icke listan på möjliga textförbättringar uttömd; man kan ytterligare föreslå t. ex. *härsknadh* för *harsknadh* 341: 17—18 (jfr *hersko* 341: 19) och *säth* för *sath* 358: 16 (jfr *säth* 390: 4, 525: 21 osv.). *Waskor* 322: 29 torde bära ändras till *wakkor*. Ett par typiska dittografier ha undgått Geetes uppmärksamhet, nämligen *lithith lällandis* för *lithith hällandis* 452: 11—12, *haller i häskonne* för *haller i wäskonne* 522: 21 samt *jngen jnne* för *tingen jnne* 527: 18.

När Geete 1915 skrev sin inledning till Peder Månssons skrifter, anslöt han sig utan reservation till den gamla uppfattningen, att Peder Månsson till börden var västmanlänning, från Rebro i Tillberga socken.¹ År 1920 utgav emellertid Einar Smedberg en avhandling med titeln Peder Månssons landsmansskap, vari han sökte lokalisera Peder Månssons språk till Götaland, närmare bestämt västra Småland.

Smedberg har ej rönt någon opposition på denna punkt, vilket möjligen beror på att dialektgeografien 1920 var en relativt utvecklad vetenskapsgren i Sverige. Särskilt kändedomen om de västmanländska dialekterna var då ännu tämligen ringa. I ljuset av vår nuvarande kändedom om dessa dialekter visa sig Smedbergs uppgifter nu så föga exakta, att hela lokaliseringen till Götaland förefaller förfelad.

Av Smedbergs framställning får man det intrycket, att alla egentliga dialektdrag hos Peder Månsson peka söderut, intet mot

är dock belagt redan 1499 i FH 4: 84; se Sdw under uppslagsordet *knyst*?

¹ Geete säger (Inl. sid. II) rent av, att Peder Månsson var *född* (kurs. här) i Rybro, Tillberga socken. Detta är dock en onödigt och kanske otillåten precisering av uppgiften i den s. k. Swarts Biskopskrönika, som endast anger, att Peder Månsson var "föd af en ädel och friboren slächt i Tillberga och Rybro" (sid. 22). I och för sig behöver ju detta ej betyda annat, än att Peder Månssons släkt var från "Tillberga och Rybro". Så har troligen Carl Silfverstolpe fattat saken, då han i Klosterfolket i Vadstena (s. 147) anför både traditionen om härstamning från Västmanland och uppgiften om födelse i Jönköping.

Västmanland. Detta är emellertid inte överensstämmande med verkliga förhållandet. Det finns en grupp språkdrag, som direkt peka i riktning mot östra Västmanland. Jag anför en del sådana, antecknade vid en mycket flyktig genomgång av Peder Månssons skrifter.

1) Övergången $u > o$ före nasal + kons.

Exempel: *wonno* 122: 5, 12, Stridslag 21: 1, *wonnit* 159: 19, (-)*wonnith* 69: 18, 84: 4, 91: 1, 159: 17, 21, Stridslag 33: 1, 38: 8, -*wonnen* Breven 300: 9, (-)*wonnin* Breven 300: 17, Stridslag 35: 7, *wondo* 139: 4, -*wondith* 30: 7, -*wondeth* 40: 19.

Ljudövergången förekommer under fornsvensk tid särskilt i Västmanland (Kock, Sv. Lj. 2: 195), och redan Siljestränd, Ordböjningen i VML 3: 10 fattade den som en dialektegendomlighet. Den förekommer också hos skrivaren I i Codex Bildstenianus (början eller mitten av 1400-talet), som även på grund av interna kriterier torde böra förläggas till Uppsverige, »kanske Västerås» (V. Jansson, Fsv. Leg. sid. 103 ff.). Relikter anträffas ännu i moderna västmanländska dialekter, mest i nordost.

2) Övergången $o > ö$ mellan dental och r eller tjockt l samt efter r föregånget av konsonant.

Exempel: *frösth* o. d. 201: 23, 202: 3 osv., -*törffth* 35: 22, *störm* o. d. 13: 17, 27: 22 osv., *tröl-* 459: 2, 480: 6, *törff-* 130: 27, 363: 6 osv. (se vidare Smedberg sid. 11 f., där ytterligare ex. anföras).

Formerna fattas av Smedberg såsom ex. på den vanliga dialektala övergången $o > ø$ i de flesta ställningar, och då han tror, att denna saknas i östra Västmanland, så blir förhållandet för honom ett drag, som utesluter Västmanland. Övergången finns emellertid även i östra Västmanland,¹ och där just i den begränsade omfattning, som flertalet ex. hos Peder Månsson fordra. Den finns likaledes i södra Fjärdhundra, där Isaacsson (Om södra Fjärdhundras folkmål sid. 98 f.) emellertid formulerar regeln »omedelbart framför och efter supradental och kakuminal kons.» — en formulering, som åtminstone för Västmanlands vidkommande är för vid; den lämnar fler undantag än regeln själv omfattar.

¹ Att slutresultatet här i regel blivit ø beror på egenheter hos vokalsystemet i östra Västmanland.

För östra Västmanlands vidkommande konstaterades övergången av Natan Lindqvist i Reformationstidens bibelsvenska sid. 65 f., 198. Redan tidigare hade Palmér upptäckt den i Peder Swarts krönika (Från Filologiska föreningen i Lund 4: 108 ff., 1915). Erik Neuman (Utbredningen av vokalbalansen $a : å$ i medel-svenskan sid. 38 ff.) fann ex. av denna typ i Codex B 24, en handskrift från början av 1500-talet, som Neuman av såväl boktekniska som språkliga skäl lokaliserar till Västerås (Vokalbalansen sid. 60). Övergången är således väl belagd i med Peder Månsson nästan samtida litteraturalster, som ha otvetydig västmanländsk proveniens. Den utgör ännu i dag ett påfallande språkdrag i östra Västmanland.

3) Övergång av $y > o$ före $r +$ kons.

Exempel: *forst* 263: 27, *torsth* 247: 11, *mork* 274: 8.

Övergången lokaliseras av E. Neuman, Samlaren 1927 sid. 164 till s. Dalarna, Uppland, Västmanland, Sörmland, sporadiskt även Närke.

En övergång $ö > o$ finns även i forndanskan (Brøndum-Nielsen, Fda. Gr. I: 47) och en form som *storre* 128: 29 med ursprungligt $ö$ kan betraktas som danism. Att dock inte ovanstående former alla kunna betraktas som danismer, visar de omvända skrivningarna *wynnith* 160: 32 och *wynnes* 161: 2 i stället för de väntade *wonnith* och *wonnes*; jfr ovan.

4) Övergång av $y > i$.

Exempel: *liffthes* 541: 28, *bigningh* 349: 24, *skittohol* 164: 16, *thi* 236: 17.

Neuman Samlaren 1927 sid. 162 f. och Vokalbalansen sid. 29 ff. har funnit övergången i Sörmland, Uppland, delar av Dalarna, Värmland och Närke. Enstaka fall av övergången finnas även i Västmanland. Delabialiserade former av denna typ har Neuman konstaterat i Västmannalagen samt i Codex B 24, (Vokalbalansen sid. 29 ff., 32); jfr ovan.

5) Dubbelskriven slutvokal.

Exempel: *möthaa* 154: 12, *löpaa* 297: 15, *skithaa* 274: 24.

Neuman, Vokalbalansen sid. 43 f. förklarar sådana skrivningar

genom hänvisning till den utpräglade accent på ändelser, som förekommer i Uppland, Gästrikland, Västmanland och s. Dalarna.

6) Övergång av $i > y$ i ändelser genom vokalkharmoni.

Exempel: *mykyn* 27: 3, 28: 14, 134: 17, 206: 29, 208: 4, 307: 16, 316: 17, 344: 23, Breven 305: 21.

Företeelsen lokaliseras av Beckman, Studier i outg. fsv. handskr. sid. 58 norr om Mälaren. Han har inga ex. från Västmanland, men därifrån är företeelsen numera (i äldre språk) belagd från Skultuna, Ramnäs, Väster-Våla, Gunnilbo, Hed och Köping. V. Jansson har funnit företeelsen hos den ovannämnda skrivaren I i Codex Bildstenianus (Fsv. Leg. sid. 106).

7) Försvagning av t i slutljud.

Exempel: *annad* 503: 6, *blomstrid* 210: 11, *kostad* Breven 316: 10, *aktadh* Breven 318: 28.

Denna övergång till d eller dh i slutljud tolkas av Neuman Samlaren 1927 sid. 153 f. som ett steg på vägen mot det fullständiga bortfall, som senare ägt rum i norra och mellersta Sverige.

8) Inskott av s mellan t och l .

Exempel: *blindenätzlör* 231: 12.

Smedberg anför formen sid. 27, men tolkar den som påverkad av annan dialekt eller skriftspråk. Denna förklaring kan svårligen upprätthållas. V. Jansson har funnit former som *kiurtzle* och *kiortzlenom* både hos skrivaren I i Cod. Bil. och hos skrivaren I i Cod. Pass. och låter dessa former tala för uppsvensk proveniens (Fsv. Leg. 107, 115). Denna förklaring är naturligtvis vida sannolikare än Smedbergs.

Jag slutar här min genomgång, då det inte är min avsikt att lämna en fullständig förteckning på alla västmanländska språkdrag hos Peder Månsson, endast framdraga så mycket som behövs för att ådagalägga, att Smedbergs analys är ensidig: den tar endast hänsyn till drag, som kunna tala för småländsk proveniens, men förtiger eller vantolkar alla andra.

Däriegenom kommer naturligtvis diskussionen om Peder Månssons landsmanskap i ett nytt läge. Hela frågan får tas upp på

nytt. Jag vill här ytterligare underkasta Smedbergs egen bevisföring en kort granskning.

Momenten 1—9 i den ljudhistoriska utredningen ha till uppgift att bevisa, att Peder Månssons språk var götamål. Hela detta material är föga beviskraftigt, så länge det inte är utrett, i vad mån det endast gäller överensstämmelser med vadstenaspråket. Att det mesta utgöres av sådana överensstämmelser, är utan vidare klart.

Momenten 10—16 anföra språkdrag, som enligt Smedberg peka söderut från Östergötland. De äro:

10) Lång vokal + långt *t*. Former som *trätta* och *flätta* äro vanliga i vadstenalitteraturen och bevisa därför föga. Jfr Lindqvist ANF 45: 317.

11) Former som *näthlor*. Momentet har ej det bevisvärde som Smedberg tillmäter det; tvärtom bevisar den enstaka formen *blindenätzlor* 231: 12 sammanhang med Uppsveriges språk, se ovan.

12) *Fira* 'fyra'. Formen tillhör (jämte flera andra) vadstenaspråket; den har anträffats av Neuman i diplom från bl. a. Vadstena kloster (Samlaren 1927 sid. 145). Vidare finns den i Vadstena klostrets jordebok sid. 8 (2 belägg).

13) Formen *brath* 'brant'. Formen torde vara skrivfel (bortglömt nasalstreck?), då ordet även skrives *branther* (t. ex. 195: 24).

14) Formerna *näkin* 120: 2 och *näkne* 130: 3. Smedberg uppger, att *a*-former av detta ord saknas. Uppgiften är oriktig; *a*-former finnas, t. ex. *nakwdher* 12: 20, 113: 17, *nakwder* 114: 31. Formen *näkin* finns i vadstenalitteraturen och har således endast ringa beviskraft.

15) Former med *ia* för *iä* i *jampth* osv.

Formerna kunna tolkas som traditionella stavningar och förekomma ymnigt i vadstenalitteraturen. Föga beviskraftigt argument.

16) Formerna *beysk* osv.

Smedberg anser, att dessa former härröra från det sydsvenska diftongområdet. Det finns emellertid även ett uppsvenskt diftongområde — eller rättare sagt fanns, ty formerna äro nu i utdöende — omfattande delar av Uppland, nordöstra Sörmland och östra Västmanland (Kruuse, De levande folkmålen sid. 539, Ericsson, Söder-

manlands folkmål sid. 90, Dybeck, Runa 1842 häft. 2 sid. 6, 1845 häft. 1 sid. 77). Från äldre tid kan anföras formen *beysth* ur Siälinna tröst, anförd av Beckman Studier sid. 79 och lokaliserad till norra Mälarbäckenet. Momentet äger därför ej den beviskraft, som Smedberg antar.

Av denna grupp språkdrag, som skulle bevisa en proveniens sydligare än Östergötland, återstår således efter kritisk genomgång inte mycket, av beviskraftigt material knappt någonting alls.

De återstående ljudhistoriska momenten 17—21 innehålla språkdrag, som utesluta Västergötland. Icke ens Smedberg vill göra gällande, att de på något sätt hindra en lokalisering till Upp-sverige eller Östergötland, med undantag av några särskilt framhävda former, som emellertid visa sig vara misstolkade: formen *mjärde* (Smedberg sid. 33) är god östlig västmanländska (jämte *märde*); formerna *trol* : *tröl* (sid. 36) likaledes (se ovan); och likaså bruket av *-o-* ffr *kk*, *pp* (sid. 39). I samtliga dessa fall är Smedberg felaktigt underrättad om östra Västmanlands ljudförhållanden, liksom ofta eljest, man frestas att säga oftast. En uppräknig av alla sådana fel skulle endast bli pinsam, jag nöjer mig därför med att antyda förhållandet. I grund och botten har naturligtvis Smedberg ingen personlig del i detta förhållande, som uteslutande är att tillskriva bristen på tillförlitliga och lätt tillgängliga uppteckningar vid denna tid; i ett par fall kunde han dock ha använt tillgängliga källor bättre.

Det ordgeografiska materialet delas på samma sätt i grupper (sid. 71 f.), som skola utesluta Svealand, Östergötland osv. Även här äro uppgifterna numera synnerligen föråldrade. En stor del av de å sid. 71 anförda götamålsorden äro således numera belagda även i Svealand.

Viktigast är även här den grupp, som skall tala för lokalisering söder om Östergötland. Den består av orden *akarn*, *birk*, *börk*, *dwnkäfte*, *göpa*, *mulvarp*, *kroppor*, *miltenne*, *molkes*, *lergha*, *sprythior*, *dyggies*, *lyonkith*, *psin*. De flesta av dessa finner man emellertid hos Kalkar, som har uppslagsorden *agerne* (med formen

akarn anförd efter Lund), *birk*, *muldvarp(e)*, *kroppe*, *milt*, *dygge*, *ljunken* och *pusen*. De kunna tydligen vara danismer.

I själva verket finns det ett tydligt daniserande drag hos Peder Månsson, både rent ortografiskt t. ex. *homodh*, *gawgn* Breven 304: 29—30 (den senare formen jämte liknande av Smedberg sid. 35 — troligen felaktigt — tolkad som småländsk dialektform) och i fråga om ordförrådet. Ett dråpligt ex. på det sista är uttrycket *thär etherkoppor haffwa gangith aller andre orma* 285: 13—14. Här är icke endast *etherkoppor* utan även *orm* i betydelsen 'insekt' danism — Peder Månsson har för övrigt ofta *orm* i den vanliga svenska betydelsen. Det förefaller mig, som om det daniserande inflytandet på ordförrådet vore störst i Peder Månssons tekniska och medicinska avhandlingar och kapitel — ett förhållande som endast är naturligt med hänsyn till det starka danska inflytande, varunder hela denna litteraturart stod i fornsvenskan (jfr Inledningen till Marius Kristensens edition av Harpestræng samt Lindqvist i ANF 1936 sid. 108 ff.). De flesta ovan anförda danismer förekomma också i sådana partier.

Att inte Smedberg upptäckt detta daniserande drag, står utan tvivel i samband med den inskränkning i sin uppgift, som han vid undersökningens början ålagt sig. Sid. 4 betonar han, att »syftemålet med densamma ej är att lämna en uttömmande skildring av Peder Månssons språkbruk i alla dess skiftningar. . . . Det gäller blott att söka få fram språkdrag, som kunna tjäna till en dialektal inringning av språket . . .». Härpå kan svaras, att om man ger sig i kast med en dylik uppgift under ovan angivna begränsning, så har man frivilligt grundlagt sitt eget misslyckande. Pålitliga språkformer för en dialektal inringning kan man erhålla, först sedan alla former, som kunna tolkas som riksspråk eller resultat av utländsk påverkan, äro eliminerade.

Om de övriga orden i den lista, som skall lokalisera Peder Månssons språk söder om Östergötland, kan jag fatta mig kort. *Göpa* är ett rent västsvenskt och norskt ord, som tycks ha kommit med genom ren lapsus. Det finns ju inte alls belagt i Småland. *Spryttja* finns i Finland (se Vendell och Wessman) och behöver ej

nödvändigt tala för en sydlig lokalisering, även om det ej ännu anträffats i Östergötland eller Svealand. *Molka* är vanligt i fsv., förekommer bl. a. i Västmannalagen, varför man gör klokt i att inte bygga mycket på denna form. En biform till *dunkävle*, nämligen *dunkavle*, finns i angiven betydelse i Norge och på Åland (se Ly); därtill kan en form som *dunkävle* lätt nybildas. *Lergha* anföres endast från Skåne och Halland; misstanken om danism ligger snubblande nära. Återstår då det enstaka belägget *börk* 349: 28; sannerligen inte mycket att bygga en lokalisering på.

Att Smedberg trots sin mindre lyckade lokalisering av Peder Månssons språk dock förtjänar en eloge för sitt käck mod att ge sig i kast med en mycket svår uppgift, för vars lösande tiden ännu icke var mogen — Smedberg betonar det själv vid flera tillfällen — och att hans avhandling trots ovan antydda brister fortfarande äger stort värde som materialsamling, är jag den förste att erkänna.

Som sammanfattning vill jag konstatera, att Peder Månssons språk ingalunda är enhetligt. Till sin huvudbeståndsdel är det utan tvivel s. k. vadstenaspråk, vilket Peder Månsson synes ha tillägnat sig med stor omsorg. Hans språk får därigenom ett drag av götamål, som det emellertid delar med de flesta litteraturalster från denna tid. Ett tydligt danskt inflytande kan spåras, i synnerhet beträffande ordförrådet. Därjämte kan man märka kvantitativt små men tydliga spår av en uppsvensk dialekt, som har sina flesta motsvarigheter i östra Västmanland, just den trakt dit traditionen velat förlägga hans släkts hemvist. Huruvida även småländska dialektdrag verkligen finnas, anser jag tills vidare ovisst; åtminstone kan det ej anses till fullo bevisat genom Smedbergs avhandling. Skulle så vara fallet, så bör man antagligen fatta saken så, att Peder Månsson icke endast var född i Jönköping utan där även tillbringade en del av sin ungdom. Enligt traditionen var ju hans fader, Måns Jönsson, slottsfogde i Västerås i början av 1500-talet, alltså ämbetsman i statens tjänst, och ingenting synes hindra, att han kunnat ha sin verksamhet förlagd till Jönköping under en del av Peder Månssons ungdom.

Någon anledning att på grund av Peder Månssons språk misstro traditionen om hans härstamning från en släkt i östra Västmanland föreligger inte. Denna tradition bekräftas tvärtom genom förekomsten av vissa västmanländska språkdrag. Jag hoppas att i annat sammanhang få tillfälle att uppvisa, att denna tradition även i andra avseenden företer verklighetstroga drag.

Uppsala.

Erik Holmkvist.

Henrik Bertelsen, Ordrytme og Versrytme, 3 metriske stykker. Udgivet med Understøttelse af Carlsbergfondet, Aarhus 1933.

Henrik Bertelsen var en mångsidigt verksam och mångsidigt intresserad man. För filologer är han väl närmast känd såsom utgivare av isländska texter (Píðreks saga) men också av en förtjänstfull forndansk läsebok. Därjämte intog han i många år en bemärkt ställning såsom skolman, såsom rektor i Roskilde och såsom ämbetsman i det danska skolväsendets centrala ledning. Rec., som i vissa av de nu ifrågakvarande vetenskapliga frågorna intager en principiellt annan ståndpunkt än Bertelsen, har icke velat neka att i Arkivet anmäla den bortgångne vännens postuma skrift, som på ett mycket pietetsfullt sätt redigerats av P. Skautrup.

Med *Ordrytme* menar Bertelsen tryckfördelningen inom ordet. Denna ter sig olika i olika fall. Såsom *absolut Ordrytme* betecknas den tryckfördelning, som föreligger i ordets »lexikaliska form», då det uttalas helt isolerat, t. ex. såsom svar på en fråga. Denna ordrytm modifieras på flerfaldigt (ofta svårbestämbart) sätt, då ordet infogas i sammanhängande tal, i *Talerytmen*.

Bertelsen betecknar de olika intensitetsgraderna på ett sätt, som i princip överensstämmer med det, som använts av mig. Förhållandena äro ju i danskan något avvikande från dem, som råda i svenskan. Man saknar vår skillnad mellan »grav» och »akut» accent och är därigenom befriad dels från den frestelse, som vi äro utsatta för, att draga slutsatser från ordets musikaliska accent till dess tryckfördelning, dels ock från lockelsen att, såsom skett i Lyttkens-Wulffs av Svenska Akademiens ordbok använda system, lämna en beteckning, som avser att ange både tryckfördelning och musikalisk accent. Bertelsen använder siffrorna från 1 till 4 (för emfas undantagsvis 5). Mitt system har stannat vid 3 (vid emfas 4). B. framhåller med skäl, att man ofta, till och med då man har någon övning, kan stanna i ovisshet, huruvida den ena eller andra beteckningen är riktigast. Skall *ærbare* betecknas som 431 eller (mitt system 320) eller 421 (310), *Søpindsvin* som 413 eller 423? För min del är jag benägen tro, att Bertelsen förletts att uppställa skillnader mellan »verkliga» och »formella» sammansättningar, *langsomme* resp. *Isbjørne*, som icke ha grund i det levande talet. Jag kan åtminstone för svenskans vidkommande icke märka någon skillnad mellan den »formella sammansättningen» *mandom* och den »verkliga» *straffdom*. Såsom en »grövre men tydligare» beteckning användes jämte siffrorna — ∪.

Den av Klopstock bildade termen *Ord fot* avböjer Bertelsen såsom onödig. Samma öde träffar längre fram även termen *Vers fot*. Vi äro därvid inne på de frågor, där mina principiella tvivel börja.

Jag tror icke, att de hävdvunna tecknen —, ∪ kunna riktigt betecknas såsom »grövre» men »tydligare» än siffrorna. De äro nedärvda från antiken, och även om vi lämna åsido frågan om kvantitet och accent, så kvarstår, att de förutsätta en kongruens mellan stavelsens egen struktur och dess metrisk funktion, som icke alltid förefinnes i de germanska språken. Därom senare.

Närmare komma vi in på dessa tvistefrågor, då B. (s. 23) kritiserar mitt uttalande, att versen

Nu dricka våra nåder varandras skål

på grund av det tryck, som faller på stavelsen *vå* »liknar» en dipodi. Han tycker, att den »är» en dipodi.

Härtill är att svara, att man mycket väl vid läsning kan lägga så pass starkt tryck på *vå*-, att man får ett tydligt taktslag. Gör man det, så får man en modifierad niebelungenvers av typen

Kung Bele stödd på svärdet i kungssal stod.

Nu är emellertid versen hämtad ur Strindbergs Mäster Olov, och kringstående verser äro icke något slags niebelungenverser utan klart fyrtaktiga knittelverser.

Såsom de flesta moderna metriker utgår Bertelsen från antagandet av takternas (versfötternas) subjektivt lika längd såsom metrisk grundprincip. Den bör kompletteras med Sylwans fina iakttagelse, att verser med likformigt byggda takter, t. ex. rent jambiska, knappast fordra någon nämnvärd modifikation av prosauttalet för att uppfattas som rytmiska, medan verser med på växlande sätt byggda takter (*Viken tidens flyktiga minnen*) ställa större krav på den objektiva likheten i föredragets taktlängder. Och trots subjektiviteten i uppfattningen bör det kunna avgöras, om en stavelseföljd, t. ex. den anförda *dricka våra* svarar mot en eller två taktlängder. Om den saken är klar, försvinna åtskilliga av de tvistefrågor, som framkallat diskussion under senare tid.

S. 23 ff. refererar Bertelsen en del författare, som ur olika synpunkter angripit begreppet *versfot*. Han nämner Jespersen, som bl. a. kritiserat v. d. Reckes analys av vissa i jambiskt sammanhang mötande verser med betonad första stavelse såsom inledda av en *koriamb*, vilken v. d. Recke betraktar som en takt, visserligen en dipodi, men vilken är oberoende av dipodisk mätning och tydligen utgör två takter. Vi skola endast i all korthet stanna inför den amerikafödde Wienprofessorn Scripture, som tror sig kunna lösa frågan om versfötter genom en enquete, i vilken ett flertal diktare hävdade, att de aldrig tänkt på versfötter. Här äro vi inne på en farlig väg. Skulle man kunna förneka tillvaron i språket av allt, som icke är medvetet, så komme mycket att för-

svinna. Man kan få höra ett 20 månaders barn bygga en sats korrekt med inversion, då satsen inledes av ett adverbial (i normaliserat språk: *I N. N:s Værelse staar vandet*). Att den blivande tvååringen icke kände till adverbial och inversion, är väl lika säkert, som att dessa eller liknande begrepp behövas för sådana satsers behöriga analys. Man torde väl våga påstå, att blott en mycket ringa del av de satser, vi bilda, ha sin grund i medveten reflexion över subjekt och predikat, vilka dock icke kunna undvaras. För diktarnas vidkommande tillkommer en viss ambition att ha diktat under omedelbar inspiration, utan vad Strindberg kallade räkning på fingrarna och annat regeltvång.

Men icke blott versfötterna utmönstras. Samma öde träffar uppdelningen i *fallande och stigande rytm*. S. 47 säger Bertelsen: »Rytme-gangen er af den største Betydning for Digtets Vellyd, men den lader sig i de fleste Vers ikke indfange og bestemme som absolut stigende eller dalende».

Iakttagelsen är säkerligen riktig, kanske något tillspetsat uttryckt. Men vi tangerar ett högviktigt problem inom de empiriska vetenskapernas logik. I min lilla skrift »Vardagslivets logik» har jag sökt göra gällande, att den s. k. »tredje tankelagen» i t. ex. språklära och biologi icke kan uppehållas utan starkt våld på fakta. En logiker (Kiesewetter) har vågat ge exemplet *A. är antingen sjuk eller icke sjuk*. Var och en vet, att i det verkliga livet mellan »absolut» hälsa och »absolut» sjukdom ligger ett otal grader och övergångsformer, som icke på någon punkt ge rum för ett bestämt gränsstreck. Men detta hindrar väl icke, att hälsa och sjukdom äro de poler, omkring vilka hela medicinen vänder sig. Och vid behandlingen av adjektivet, t. ex. i min svenska grammatik, får man en lång rad fall, där än den ena, än den andra av det typiska adjektivets egenskaper uppgivits för motsvarande egenskaper hos substantivet, medan andra bibehållas, tills slutligen *svensk, svensken, svenskar, svenskarna* kan förtjäna namn av »absolut» substantiv, som blott genom sin ändelse påminner om sitt adjektiviska ursprung. Man får i dessa och liknande fall fixera typerna och orientera specialfallen i förhållande till dem.

Att vi verkligen ha en regel, enligt vilken den rytm, som införts i en dikt, normalt bör bibehålla sin karaktär av stigande eller fallande, »bekräftas» av vissa undantag. Då en svensk gymnasist hos Horatius möter

*Sol' vitur a' cris hiem's grata' vice ve'ris et' Favo'ni
Trahun'tque sic'cas ma'chinae' cari'nas,*

så slår det honom, att här förekommer en brytning, som han inte är van vid: en vers med fallande rytmiskt schema följes av en

med stigande, till och med en daktylisk vers av en jambisk. Men just det, att vi observera detta som något påfallande visar, att vi ha en ganska fast tradition för den genomförda, likformiga rytmen.

Vad versfötterna beträffar, går det Bertelsen, som det gått Scripture. De utdömda termerna visa sig i hans egen framställning outhärliga.

Med vad här sagts, är emellertid Bertelsens utredning ingalunda uttömmande behandlad. Hans analyser äro ofta högst intressanta och fina. Och man måste ge honom rätt i att en metriker (v. der Recke), som icke kan finna en teoretiskt tillfredsställande analys av sådana verser som Chr. Winters »yndefulde»

*Smykker den blanke
levende Edelsten,
Taaren, min ranke
duftende Rosengren?*

och därför förvisar dem utanför konstens område, är betänkligt doktrinär. Så vitt jag ser, är analysen enkel. Strofen består av två femtaktiga (huvudsakligen daktyliska) perioder, vardera för rimmens skull skriven på två rader.

Att olika meningar kunna råda om versfotsindelningen, är nog intet skäl att utdöma denna. Det är med versfötterna som med många andra grammatiska begrepp. De äro ärvda från latinet och på ett inkonsekvent sätt överförda på de moderna språken. Den ene vill låta dem beteckna versskemat (»Versrytmen»), den andre versfyllnaden (»Ordrytmen» eller kanske »Talerytmen»), den tredje än det ena, än det andra, alldeles som dativen ibland fått betyda en bestämd böjningsform (t. ex. *Gudi*), en annan gång en grupp av funktioner, t. ex. *de*, som i latinet eller tyskan uppbäras av dessa språks dativformer.

Efter den allmänna avdelning, som vi nu refererat, följa två specialundersökningar över användningen i inkongruens (»Skifte») av ord av typerna 43 (min beteckning 32), t. ex. *URO* resp. med ännu svagare bitryck. Tyvärr skiljes icke med nödig skärpa mellan »Skifte» i den jambiska versens början och i andra ställningar. I den förra ställningen ger även ett ord av typen 41 en möjlighet att läsa språkligt korrekt och ändå med rytmiskt välljud.

Smækker og fyldig, jordisk og æterisk

må för en skematisk metrisk analys te sig oregelbundet. För ett oförvillat öra går det absolut felfritt in i en av jambiska verser byggd dikt och måste skarpt skiljas från verkliga inkongruenser som

Thi Gud kender (41', resp. 31') den frommes Vej,

och även från

Thi et og andet Skib blir lykkelig hidført,

som icke kan läsas så, att både »Ordrytme» och »Versrytme» bli tillfredsställda. Det vanligaste »Skiftet» är, att ord av typen 43 (32) användas »paa en Jambes Plads» (43', resp. 32'). Någon förklaring av den relativt stora frekvensen av denna inkongruens i äldre poesi gives icke. Att begreppet spondé i Danmark såsom hos oss spelat en viss roll, synes anmälarén ganska tydligt.

Större intresse äger den följande avdelningen, som behandlar (sammansättningar av) typen 431 (320) och en del därmed jämförliga. Redan på de första raderna av sin framställning framhåller Bertelsen, att dessa ord icke kunna kongruent placeras i vissa, t. ex. jambiska versformer. Man har att välja mellan två inkongruenser *til' træder'* och *optæn'des*. En synnerligen sorgfälligt redogörelse lämnas för dessa typers bruk både i danskan, tyskan och svenskan samt för teoretikernas ställning till problemet. Huvudresultatet är, att svensk metrik och poetisk praxis varit något mera granntyckt än dansk. En undersökning företages också rörande förklaringen till de två typernas relativa utbredning, och det framhålls med skäl, att man därvid har att tänka på icke blott en ena eller andra typens större eller mindre vällyd utan också på de teorier, som följts. Vällyudet såras minst (enligt min mening ofta icke alls), om »Skiftet» inträder efter paus, alltså bl. a. i versens början, men statistiken visar, att detta icke för den äldre tidens vidkommande motsvaras av en större frekvens. Man skriver sålunda i äldre tid ganska ogenerat

Og med uskrømtet Glæde hjulpet eder.

Mot ett och annat exempel är Rec. benägen att ställa sig skeptisk. Ett ord som *utidig* upptages såsom betonat 431 (320), men i sekelskiftets norska huvudstadsspråk hade *utidig* huvudtryck på andra stavelsen, och versen

Maaske, mit Barn, er al vor Frygt utidig

är vid sådant uttal fullständigt kongruent. I andra fall ha dylika synpunkter observerats. B. hänvisar för svenskans vidkommande till Kock men gör den reservationen, att denne kanske byggt något väl mycket på versen. Sandwalls kritiska invändningar¹ på denna punkt synes han icke ha observerat.

En intressant redogörelse lämnas också för typen *tiltræder, optændes* i daktylisk vers. Ända från början är Bertelsen här in-

¹ Språk och stil 13, s. 21 ff.

ställd på teorien om »spondéer», av honom kallade »tunga trokéer», såsom ekvivalenter till daktylerna. På 200 hexametrar i Poul Møllers Odysseetolkning finner han ord med svag biton blott i ett halvt tjugofall i tvåstaviga takter, t. ex.

Lad nu fare: paa ingen Vis i din trotsige Vrede.

Han redogör senare för bruket av »kretiker» (403, resp. 302) och »antibachier» (431, resp. 320) i daktylisk vers. Hans bästa exempel synas mig vara de svenska: Runebergs

Både som svåger till mig och som en' bösskunn'ig och känd man

är ett vackert skolexempel på att en stor skald kan av en felaktig teori förledas att göra en dålig vers. Och Paulsons försök att med rimmet ursäktat Tegnér

Svärds klingor springa och blodströmmar vandra

utgör ett lika gott exempel på att en fin kännare av poesi på liknande skäl kan felbedöma en vers, som för ett oförvillat öra ljuder felfritt och förträffligt passar den avsedda stämningen.

Bertelsen visar, att i de danska skaldernas praxis ord av formen 431 (321) förhålla sig något olika, allteftersom de äro (i Kocks terminologi) formella eller verkliga sammansättningar. Ord som *rædsomme*, *Fromhedens*, *Barndommens*, *Selskabets* stå, särskilt hos en senare tids skald, ofta som daktyler, medan bruket är mera försiktigt gentemot etymologiskt klara sammansättningar. Det väcker uppmärksamhet, att Poul Møller i en recension (1831) klandrar den i klassicerande vers och versteori allmänt antagna rytmiseringen 43'1 (32'0) av ord som *henvisnet*, *omstyrete* o. d. Bertelsen menar, att

Pænt udskaar'en og smuk; ved Foden en skammel var anbragt

föredragits framför *U'dskaaren pænt og smukt* o. s. v. icke enbart av teoretiska skäl utan också därför, att det bättre »stemmer med det heroiske Versemaals rolige Gang» än det senare »med den hoppande Daktyl, hvis Penultima forkortes og hvis Ultima accentueres for stærkt» (s. 118). Att avgöra, hur mycket som är nordisk språkkänsla och hur mycket som får tillskrivas nedärvd, antikpåverkad tradition är icke lätt.

I stort sett äro förhållandena i danskan och svenskan i detta avseende desamma. Liknande gäller typens användning som ren daktyl. Skald, som icke tagit hänsyn till klassiska teorier bygga på båda hållen verser i stil med Wallenbergs

*Ty versen bör stupa med Trollhättans fart,
Ätminstone kullbyttor göra.*

Men teoretikerna ogilla denna rytmisering, och skalderna följa dem — jag tror snarare så än med Bertelsen, att teoretikerna följa skalderna. I stort sett synas danskarna ha varit mer dogmatiska än svenskarna. Bertelsen påvisar att daktyler av formen 4'31 (3'20) förekomma redan hos Stiernhielm och senare t. ex. hos Tegnér. I Danmark har särskilt Öhlenschläger under en period av sin diktning med en viss förkärlek använt dessa daktyler.

Bertelsens bok bär titeln »Versrytme og Ordrytme». Han har, som vi sett, förfarit ganska strängt med vissa till begreppet »Versrytme» hörande kategorier. Säkert har han letts av den tanken, att då »Ordrytmen», resp. »Talerytmen» var exakt utredd var därmed »Versrytmen» entydigt bestämd. Emellertid har han nog här förbisett en av den germanska metriks största svårigheter. Icke sällan kan, som vi redan sett, ett och samma språkmateriel — kanske med en liten men föga märkbar avvikelset från dess alla korrektaste betoning — ge helt olika versrytmer. Rektor Celander gjorde en gång uppmärksam på följande rader hos Snoilsky (Alhambra):

*Mitt var fantasiens rike,
Nu är jag en fallen kung.*

Då dessa rader stå isolerade, inbjuda de ganska osökt till läsningen med genomförd trokaisk rytm. Att Snoilsky emellertid menat något helt annat, nämligen:

*Mitt va'r fantasi'ens ri'ke
Nu ä'r jag en fall'en kung',*

alltså en klart jambiskt-anapestisk rytm är säkert. Blott den senare är möjlig i fortsättningen:

*Den biltoge morens like
Jag bär på en saknad tung.*

Ett annat fall har jag observerat hos Ibsen. Då Peer Gynt som vetenskaplig dilettant studerar Memnonstoden yttrar han:

*Støtten sang. Jeg hørte tydeligt klangen.
Men forstod ikke riktigt teksten til sangen.*

Vid min första genomläsning för många år sedan uppfattade jag den första versen som verklig »pentameter», en femtaktig daktylisk-trokaisk vers, om man så vill en hexameter, som dilettanten fått felaktig genom att räkna fel på fingrarna. Med någon chargering av det bitryck, som faller på *Men*, kan även följande strof läsas så. Fortsättningen lyder emellertid:

*Det hele var naturligvis sansebedrag,
Ellers intet af vægt observeret idag.*

Den sista versen förhåller sig som den andra. Den kan läsas trokaiskt-daktyliskt. Men tredje versen medger blott en läsning, den är en klart fyrtaktig knittelvers. Som sådana kunna även de övriga läsas. Låt oss blott lägga ett förvänat emfatiskt tryck på *sang*, så kan substantivet gå in i »upptakten», »ingångssänkningen».

Støtten sang, jeg hørte tydeligt klangen (415'' 1 4'1 4'01 4'1).

I denna rytm, som ju är diktens huvudrytm, låta övriga verser utan ringaste tvång inpassa sig.

Det blir nog icke möjligt att återgå till den enkla beteckningen —, som pretenderas beteckna både versschemat och versfyllnaden, både »Versrytmen» och »Ordrytmen». Det blir nog nödvändigt att, tills något bättre system uppfunnits, reservera versfötterna för den förra och på annat lämpligt sätt, t. ex. genom siffror, beteckna versfyllnadens rytm.

Men om man är oense med författaren i denna punkt, så hindrar icke detta, att man mycket högt uppskattar hans ingående undersökning av »Ordrytmens» viktigaste variationer.

Nat. Beckman.

Magnus Olsen og Haakon Shetelig, Runekammen fra Setre
(1: Bergens Museums Årbok, 1933.)

Norge har sedan gammalt det rikaste materialet av urnordiska inskrifter. I Norge ha också de viktigaste runfynden under senare tid kommit i dagen. Bland dessa är inskriften på Setre-kammen av stor vikt därför, att den är arkeologiskt daterbar.

Fyndplatsen är en grotta på västsidan av ön Bömlo i Syd-Hordland. Någon bebyggelse finnes ej i närheten, och spår av fast bosättning från äldre tid ha ej heller påträffats. Namnet, Setre, vittnar om att här har funnits en fiske- och fångstplats. Den har tillhört en stor gård i närheten med den extensiva drift, som synes ha varit karakteristisk för folkvandringstiden.¹

Grottan utgrävdes år 1932. Den innehöll ett betydande kulturlager av kol, bränd jord, musselskal och djurben. Den har tyd-

¹ Magnus Olsen förmodar, att ortnamnet just "har siktet til det naturlige opholdssted som Setre-helleren frembød. Da helleren blev forlatt i annen halvdel av 6te årh., skulle vi således kanske i dens navn ha et direkte holdepunkt til *setr*-navnenes kronologi".

ligen varit använd under lång tid som tillhåll för fiskare och jägare. Där gjordes fynd från såväl stenåldern som folkvandrings-tid. Benkammen tillhör en typ, som uppträder i slutet av 500-talet och i stort sett kan dateras till 600-talet. I samma nivå som kammen påträffades ett par lerkärlsbitar och ett spänne; de anses tillhöra senast 500-talet. Shetelig förmodar, att kammen och spännet ha blivit kvarlämnade samtidigt, sannolikt rentav vid samma tillfälle. På grund därav anser han, att kammen bör dateras till slutet av 500-talet.¹

Det är visserligen tydligt, att runorna icke äro ristade av den man, som har förfärdigat kammen och smyckat den med ornament. De ha kommit till senare. Emellertid höra ju icke kammar till sådana föremål, som uppnå någon särskilt hög ålder. De förbrukas hastigt och måste ersättas. Det är därför sannolikt icke någon större skillnad i ålder mellan själva kammen och inskriften. Den arkeologiska dateringen blir avgörande även för inskriften.

Shetelig lämnar öppet, huruvida de båda föremålen, kammen och spännet, ha tillhört en man eller en kvinna. Magnus Olsen anser det senare avgjort sannolikast.

Runorna kunna alla läsas med full säkerhet. På den ena sidan (A) står följande runor, fördelade på tre grupper:

hal mar mauna

På den andra (B):

alunaalunana

Runorna i A äro omsorgsfullt ristade och regelbundna, med »slanke, sirlige former, som ofte nærmer sig det ideelle». B-sidans runor ge ett mera slarvigt intryck. Om man tager hänsyn till detta, kan jag icke finna annat än att M. O:s läsning av de tre första runorna i B som *Alu* är sannolik. — Enligt M. O. är det samme man, som har ristat det hela. Inskriften A skall sannolikt läsas före B.

Av runformerna är endast en anmärkningsvärd: * A. Den förekommer ännu icke på brakteatern och synes visa, att inskriften icke kan vara äldre än 550. Detta stämmer med den arkeologiska dateringen.

¹ Om dateringen se även en artikel av Birger Nerman i "Svenska Dagbladet" 11. 12. 1934: "Kammen är av en typ, som uppträder i slutet av 500-talet och i stort kan dateras till 600-talet. Särskilt i Sverige ha mängder av sådana kammar påträffats; så kan jag nämna, att vi från det rika Gotland ha hundratals liknande kammar, men ingen senare än tiden omkring 700". Med hänsyn till de andra fynden i grottan instämmer Nerman i Sheteligs datering: "icke yngre än från omkring år 600".

Vid tolkningen utgår M. O. från som sannolikast, att de båda första rungrupperna i A var för sig bildar ett ord. Den andra gruppen, **mar**, kan då knappast vara annat än ordet isl. *mær* 'mö'. I **hal** ser han en form av adj. *heill* 'lycklig', här använt som tillrop och sålunda i nom.sg.fem. **A** står för *ai*, vartill ju finnas åtskilliga paralleller i urnordiska inskrifter. Båda orden ha synkoperade former: de motsvara urn. **hailu* och **mawiz*. Det finnes intet skäl att här antaga »forkortet skrivemåte». — **mar** **mauna** påminner om diktningens *mær meyia* och liknande uttryck med förstärkande genitiv. »Hell, möarnas mö!» »I verdige, visstnok poetisk farvete ord tiltales den unge kvinne som har eiet kammen.»

Formen **mauna** är emellertid högst anmärkningsvärd. I de västgermanska språken har visserligen de svaga femininernas genitivändelse *-no* brett ut sig till en mängd *ō*-stammar. Men tendensen är starkast i fornhögtyskan och svagast i fornengelskan, där den alldeles saknas just hos *jō*-stammarna. I de nordiska språken är företeelsen helt okänd. M. O. medger också, att »i virkeligheten blir **mauna**, opfattet som **meyna*, en fullständig enestående form innenfor hele det gammelgermanske sprogområde». Därför blir det »nödändig å opfatte **mauna** som en ganske speciell form skapt ut fra ordets individuelle miljø». Det är en analogisk nybildning efter *kvenna*, gen.pl. av *kona*. Den kan ha haft en begränsad utbredning och gått ur bruk redan i förlitterär tid.¹ M. O. menar, om jag har förstått honom rätt, att i ett fall som detta lingvistikern måste acceptera det som vid en textgranskning framstår som det sannolika.

I inskriften B möta vi två gånger den från ett stort antal inskrifter, särskilt brakteater, kända runföljden **alu**. Enligt S. Bugge och Magnus Olsen betyder detta ord 'värn'; det är ett kortstavigt ord, och ändelsen *-u* är därför bevarad, liksom i liknande fall ännu i inskrifter från den äldsta vikingatiden. B 9—12 **nana** uppfattar M. O. som kvinnonamnet *Nanna*, och i B 4—5 **na** ser han en förkortad skrivning av detsamma. Från litterär tid känna vi *Nanna* endast som mytiskt kvinnonamn. Tidigare har det varit verkligt kvinnonamn, menar M. O., snarast kortnamn till sammansättningar med adj. **nanpa-* 'djärv' (got. *nanps*). Detta är som namnelement vanligt i gotiskan och hos de västgermanska folken. Det har sålunda sannolikt varit samgermanskt, ehuru det som så många andra samgermanska personnamn har blivit tillbakaträngt i Norden. Anledningen härtill torde just ha varit, att det fick plats i en känd

¹ M. O. jämför med Istaby-stenens **paiar** (ack. pl. fem.), enligt von Friesen "troligen en dialektal nybildning".

myt. Det motsvarande mansnamnet *Nanne* (och *Nannr*) är däremot belagt från medeltiden, särskilt på svenskt område. Utom i Baldersmyten förekommer namnet *Nanna* en enda gång i litteraturen: i Hyndluljóð, i ett genealogiskt sammanhang, som återger traditioner från Hordaland. Till denna bygd är sålunda namnet knutet i de båda fall, då det är belagt (Hyndluljóð och Setre-inskriften). Naturligtvis kan detta vara en tillfällighet, men det är i varje fall en tillfällighet, som frestar till kombination.

Runorna på kammen äro ristade av en man, och orden äro riktade till en ung kvinna: »Hell, möarnas mö! Till värn för dig, Nanna! Till värn för dig, Nanna!»

Den uppfattning om inskriftens mening, som M. O. sålunda har kommit fram till, fördjupas i det följande kapitlet om »Nordisk sprog i folkevandringstiden» (s. 67—92). Detta är i hög grad karakteristiskt för M. O:s fina kombinationsförmåga, på samma gång djärv och försiktig. Han tager här ställning till de viktiga runologiska och språkhistoriska problem, som beröras av tolkningen.

Från »övergångstiden», omkring 550 (de yngsta runbrakteaternerna) till omkring 840 (Oseberg), finnas endast tre inskrifter, som kunna arkeologiskt dateras: Setre-kammens, Eggjum-stenens och Strand-spännets. Det blir alltså på dessa — och enbart på dessa — som vi kunna bygga upp en kronologi för utvecklingen från den äldre urnordiskan till vikingatidens fornnorska. De övriga inskrifterna, som sannolikt tillhöra samma tid, men icke kunna arkeologiskt bestämmas — bl. a. Blekingestenarna —, får man sedan söka inordna i sammanhanget. M. O. varnar mycket bestämt för att enbart på grund av lingvistiska överväganden söka fixera de olika etapperna i utvecklingen. Vi kunna endast veta, vad som har skett och i vilken följd det har skett; däremot veta vi intet om hastigheten i utvecklingen. Arkeologien arbetar med ett vida rikare material, som därtill genom ett flertal parallella utvecklingsserier tillåter en effektiv kontroll. Det är därför språkmannen måste söka sina hållpunkter i de arkeologiska data.

Eggjum-stenen har M. O. tidigare daterat till o. 700 (von Friesen till »mitten eller senare delen av 700-talet», Lis Jacobsen till 800-talet), men han är numera, efter fyndet av Setre-kammen, benägen att närmare ansluta sig till arkeologernas datering: 600-talet. Strand-spännets bestämmas arkeologiskt till (senast) o. 750. Tyvärr medger inskriften icke någon säker tolkning; även M. O:s nya tydning (*siklisnahli* = isl. *sigli's nauða hlé* 'smycket är skydd mot nöd') förefaller mig icke helt övertygande.

Även runologiskt är Strand-spännets ställning tyvärr oklar. Man kan ge M. O. rätt i att det icke finnes några olikheter mellan dess sju runor och den runrad, som möter i den äldsta gruppen

danska runstenar (Snoldelev, Flemlöse m. fl.). Men materialet är tyvärr otillräckligt för att konstatera den yngre (»danska») runraden i Strand-inskriften. Den har visserligen runformerna Y k , * A och L s , men dessa förekomma dock även på Eggjum, som har urnordisk runrad. Å andra sidan föreligger den »svensk-norska» runraden omkring 840 (Oseberg), och den måste före denna tid ha uppkommit ur en »dansk» runrad, som varit fullt färdig (även med * h , † a , P m). Den danska runraden måste sålunda rimligtvis ha varit fullt utbildad o. 750, Strand-spännets tid. Något för positivt uttrycker sig väl M. O., då han säger, att »Strand-spennen er et vidnesbyrd om den yngre runerekkes eksistens i første halvdel av 8de årh.»¹ På Eggjum-stenen möta vi den äldre runraden i full livskraft, om än med exempel på det bruk av k för g , t för d och u för w och o , som är det vanliga i de yngre runraderna. Vi finna här alltså början till den utveckling, som ledde till den danska runraden. Men jag har svårt att följa M. O. i slutsatsen, att »nu våger vi å hevde at alfabetet med de 16 runer er eldre enn Strand-innskriften og at denne er skrevet med de såkalte »danske» runer» (s. 77). Det är möjligt, att det förhåller sig så, men med hänsyn till materialets brister måste ändå frågan lämnas öppen och det definitiva bestämmandet av denna viktiga händelse i runskriftens historia ställas på framtiden.

Setre-inskriften har samma runformer som Eggjum-stenen, sålunda även de yngre typerna * A och h R . I språkhistoriskt avseende karakteriseras Eggjum därav, att den har fornnorsk

¹ Intressant är M. O:s teori (s. 85 f.) om att den yngre runraden har kommit till genom en medveten skriftreform, utförd av en enda man "med et overlegent grep . . . i overensstemmelse med tendenser som alt lenge hadde gjort sig gjeldende". En liknande mening har samtidigt uttalats av von Friesen (Nordisk kultur bd 6, Runorna, 1933, s. 148): "Överhuvud äro båda de yngre runraderna resultatet av ett medvetet bemödande att inskränka antalet tecken och att i möjligaste måtto inknappa runornas yttre form". Det ligger något mycket tilltalande i denna tanke. Det är säkerligen ingen tillfällighet att reduceringen stannat just vid antalet $16 = \frac{2}{3}$ av 24. Emellertid bör man helt visst framför allt betona de oerhörda svårigheter, som ljudanalysen erbjöd i en skriftlös tid. De ha sannolikt utgjort det drivande momentet vid skriftreformen. Det var för ristaren en lättnad att ej behöva skilja på k och g , t och d , p och b , i och e , u och o . För läsaren fanns det alltid tillräckligt med anknytningar i situationen för tydningen. Det gällde ju ej snabbläsning. Det som för oss ter sig som en avgjord försämring av skriftsystemet, kan alltså för sin tids behov ha inneburit en förbättring.

språkform, med genomförd synkope, icke blott i långstaviga ord (**stain**, **fiskR**, **fökl**, pl. **manR**, **-seu**, **sot**, **skorin**), utan även i mellanstavelse (**nakdan**, **made**), i kortstavig förled (**naseu**, **naum** < **nawa-*, **bormoþa** < *bora) och i kortstavig efterled (**naum** < *wimi), övergång av *-ō* till *-a* (**gotna**), assimilationer (**stain**, **skorin**, **fökl**) o. s. v. Setre-inskriften synes nu, om den givna tolkningen är riktig, vittna om att detta stadium i utvecklingen har varit nått redan under tiden 550—600. Den uppvisar synkope av *i* och *u* efter lång stavelse och övergång av *-ō* till *-a*. De båda inskrifterna stödjade ömsesidigt varandra. I det ena fallet har man ett rikt språkmateriel men en datering, som lämnar rum för tvivelsmål,¹ i det andra en, som det förefaller, någorlunda säker datering men ett torftigt och ej fullt beviskraftigt språkmateriel.²

Till vilka konsekvenser för nu ett sådant antagande? Det närmast äldre arkeologiskt daterbara språkminnesmärket från Norge är Stenstad-stenen (450—475). Den har klart urnordisk form. Under de 100 år, som ligga mellan Stenstad och Setre, måste, åtminstone för västra Norges del, övergången i språket från urnordiskan ha skett. Ännu mera flagrant blir emellertid motsatsen mellan Setre och de sydiskandinaviska brakteaterna, med osynkoperade, urnordiska former; de yngsta av dem dateras till 500—550 och omkring 550. Skall man våga tro, att utvecklingen har gått hastigare och tidigare i Norge? Häremot strider all analogi från senare tid, då Danmark alltid har varit före i språkutvecklingen. Den nordiska synkopen sammanhänger utan tvivel med motsvarande företeelser i sydgermanska språk och bör sålunda rimligtvis ha inträngt söderifrån. Visserligen förete vissa omljdstendenser större styrka på västnordiskt område, men knappast torde man härav få sluta, att även synkopetendensen där har varit tidigare och kraftigare. M. O. går också en annan väg. Brakteaternas **laukar**, **runor** (Tjurkö) o. s. v. äro enligt hans mening föråldrade skriftformer, uttalet var i Danmark o. 550 **laukR**, **runaR** o. s. v. Inskrifterna från 500-talets förra hälft äro avfattade på ett språk, »som man i det daglige liv i generationsjoner

¹ Det förefaller onekligen, som om de dubier rörande Eggjumgravens ålder och karaktär, som ha framställts av Lis Jacobsen och Arthur Nordén, i åtskilligt vore berättigade. Hästfiguren ensam torde knappast medgiva en fixering av inskriften på ett århundrade när.

² Man måste emellertid alltid hålla i minnet, att arkeologerna med säkerhet endast kunnat påstå, att kammen på grund av sin typ är äldre än o. 700. Att den skulle vara ett århundrade äldre eller mera (slutet av 500-talet) är givetvis ett vida mera osäkert antagande. Det stöd som arkeologien f. n. ger kan sålunda på det hela taget icke sägas vara särdeles starkt.

ikke har talt. Man har skrevet dette alderdommelige sprog godt og visstnok som regel sproghistorisk korrekt; man hadde jo også gjennemgående faste parallell-serier i det eldre og det yngre sprog, så falske nykonstruksjoner måtte utelukkes også i de tilfeller hvor det var nødvendig (som ved et nyttilkommet personnavn i en ætt) å transponere til eldre sprogform» (s. 84). De föråldrade formerna ha haft stöd i vissa högtidliga, traditionsbundna arter av talspråk, särskilt i diktningen och i den rytmiska lagsagan på tingen. »Og når man skrev runer, de kraftladede tegn som 'stammer fra maktene', var sterk konservatisme en selvfølge» (s. 83).

M. O. förutsätter sålunda, om jag har förstått honom rätt, dels en »skriftspråklig» konservatism, som mot uttalet bevarar äldre skrivformer, dels variationer inom själva talspråket. — Inom vissa gränser är väl bådadera möjligt. Att exempelvis enstaka ord och uttryck med magisk innebörd på amuletter och dylika föremål skulle kunna skrivas av i identiskt samma form från föremål till föremål genom långa tider, är naturligtvis icke orimligt. Men därifrån är, synes det mig, steget långt till att antaga, att exempelvis Tjurkö-brakteaten skulle vara »transponerad» i ett äldre språk, som icke har varit det för ristaren naturliga. Eller att vi i Stenstad-stenens former, en nom. sg. mask. på **-AR** och en svag fem.-form på **-on**, skulle ha att göra med »tradisjonell skrivemåte fra en noget eldre tid». Vad Blekinge-stenarna (Stentofthen, Björketorp, Istaby, Gummarp) angår, förefaller det rätt otroligt, att de skulle vara »arkaiserande» i vanlig mening, d. v. s. avsiktligt efterbilda en föråldrad språkform. Detsamma gäller om Råvsal-stenen, vars namnform **hariwulfs** enligt M. O. möjligen är »arkaiserande skrivemåte». — I Rök-stenens inskrift möter oss verkligen en »lård» runristare. Hans lärdom yttrar sig emellertid bl. a. i bruket av gammal skrift, men ingalunda, så vitt vi kunna se, i bruket av gamla språkformer.¹

I Stentofthen- och Björketorp-inskrifterna ha vi ett enastående exempel på samhöriga inskrifter. En i huvudsak gemensam text är här bevarad i två varianter. Jämför man nu dessa med varandra, äro olikheterna i detaljer ganska stora, ehuru avståndet i tid icke kan vara särdeles stort.² Detta talar icke för »skrifttraditionen». Däremot är det endast vad man kan vänta, att just

¹ Jfr om Ärja-stenen (Sö 333), där enligt Bugge och Brate "härning av urnordiskt skrivsätt är påtagligt", Södermanlands runinskrifter, s. 317.

² von Friesen anser, att "de torde falla inom samma 10—20-årsperiod", Lis Jacobsen, att "Björketorp-stenens innskrift viser et senere udviklingstrin end Stentoftens", men att det är "umuligt at afgøre, hvor meget yngre dette trin er".

förbannelseformeln visar ålderdomligare former än inskrifterna i övrigt.¹ Även i en fullkomligt skriftlös tid kan utan tvivel ett äldre uttal leva kvar i vissa former av talspråk. På tinget föredrogo gamla män den rytmiska, formelbundna lagsagan, säkerligen så noggrant som möjligt i samma form, vari de i sin ungdom hört den föredragas av bygdens äldste. Ännu fastare har utan tvivel den språkliga stilistiska traditionen varit i vissa poetiska och religiösa texter. Sådant har motstycken på många håll. Det märkligaste här i Norden är väl den färöiska folkvisetraditionen, som ända fram till 1800-talets mitt icke har haft något som helst stöd av skriftliga uppteckningar. Den har som bekant bevarat åtskilligt gammalt språkods, icke blott ord och böjningsformer, utan också speciella ljudutvecklingar, t. ex. verbet *sjá* 'se' vid sidan av det vanliga talspråkets *siggja* (av ett norrönt *sīa).²

M. O. framhåller (s. 81), att »det vilde være vanskelig å forstå at de store sprogforandringer som resulterte i et helt nytt sprog-system, skulde ha foregått i løpet av nogen få mannsaldrer». Det ha de uppenbarligen icke heller gjort. Vad synkopen angår, har den utan tvivel försiggått i etapper, som torde ha varit skilda åt genom betydande tidsavstånd. Att synkope av *i* och *u* efter kort rotstavelse ljudlagsenligt har inträtt först vid vikingatidens början, finns ingen anledning att betvivla (sunu Helnæs, Rök, Kälvesten, karur Rök, stikur Kälvesten, sitir Rök).³ I långstaviga ord kan vokalbortfallet ha ägt rum århundraden tidigare, av Setre-inskriften att döma senast i slutet av 500-talet. Jämförelsen med andra germanska språk gör detta antagande i hög grad sannolikt. I gotiskan har redan vid mitten av 300-talet *a* fallit i ändelser, däremot icke *u*; att kortstaviga och långstaviga behandlas lika, beror sannolikt på utjämningar.⁴ I de västgermanska språken

¹ "Att en ålderdomlig, i det samtida språket icke mera levande form sålunda bevaras, är intet förvånande, då det gäller en besvärjelseformel, som — såsom Björketorpsstenen visar — varit ofta använd" (von Friesen, Lister- och Listerby-stenarna, s. 51 f.).

² Det kan f. ö. vara skäl att i detta sammanhang erinra om det för varje dialektupptecknare välkända förhållandet, att man ofta av illitterata allmogemän och -kvinnor kan få goda upplysningar om längesedan utdött uttal. Själv har jag exempelvis 1916 på Gotland fått rikhaltiga uppgifter om uttal, som efter allt att döma fullständigt hade försvunnit ur bygden omkring 70 år tidigare.

³ Leiden-handskriftens *raipu reidu* och *sulu soulu* (men *laukr lauer*, isl. *logr*!) äro ett mycket svagt stöd för att *u* skall ha kvarstått efter lång stavelse ännu i början av 800-talet.

⁴ Huruvida *i* ljudlagsenligt har fallit efter kort rotstavelse är en omstridd fråga, som knappast torde med det tillgängliga materialet kunna avgöras.

kvarstå *i* och *u* efter kort rotstavelse. Urnordiskan kan länge ha kvarstått på samma stadium som fornengelskan och fornhögtyskan, innan en ny synkopeperiod bröt in. Åtskilliga förhållanden i nordisk språkhistoria tyda på att så verkligen har varit fallet. I-omljudets historia med den omljudslösa perioden blir lättare att förstå, om i-synkopen efter lång stavelse genom en längre tidsintervall har varit skild från i-synkopen efter kort stavelse. Ursprungligen enhetliga paradigmen, t. ex. i-stammarnas och u-stammarnas, eller de starka verbens presens, ha därunder varit splittade i olika böjningsgrupper, långstaviga (med synkope) och kortstaviga (utan synkope). En mängd avvikelser från ljudreglerna förklaras enklast genom analogiska utjämnningar under mellanperioden.¹

Den första etappen i utvecklingen, synkoperingen i långstaviga ord, torde ha genomförts på jämförelsevis kort tid, en eller ett par generationer. Under denna tid kan man vänta växlande skrivningar. Blekinge-stenarnas former tyda på att de ha kommit till under en sådan brytningstid, då olika uttal, äldre och yngre, förekommo jämsides och då ljudanalysen måste ha varit svår och vacklande. Därpå torde det exempelvis bero, att pl. 'runor' tecknas än **ronor** (Stentoften), än **runar** (Björketorp, Istaby) och att inkonsekvenser finnas i samma inskrift, t. ex. mellan formerna **hariwulafa** (ack.) och **hapuwulafR** på Istaby-stenen, mellan **hapuwolafa[R]** och **sate** (med synkope) på Gummarp-stenen. I fråga om **bariutip** (Stentoften) och **barutr** (Björketorp) ha vi att göra med en substitution, av *-(i)R* för *-(i)ð*. I ett sådant fall kan givetvis uttalet länge ha varit växlande. Om alla Blekinge-stenarna gäller, vad Lis Jacobsen beträffande de båda förnämsta har betonat, nämligen att »begge indskrifter giver et sandt og naturligt udtryk for deres tids sprogforhold».

Det är mot denna bakgrund man måste pröva Setre-kammens inskrift. M. O:s tolkning, som förutsätter fornnorska språkformer, har (trots **mauna**) avgjorda företräden framför de försök, som ha gjorts att från andra utgångspunkter komma till rätta med den. Under förutsättning att dateringen är riktig, kommer man icke ifrån, att inskriften knappast kan vara korrekt ljudlagsenlig i vanlig mening. **hal** för **hailu* kan visserligen vara i sin ordning, men **mar** för **mawiR* väcker betänklighet i en 500-talsinskrift. Ordet tillhörde ju en fåtalig böjningsgrupp, som knappast torde ha varit särskilt utsatt för ombildning. Och det ingår här i en häls-

¹ E. Wessén, I-omljud och vokalsynkope i fornvästnordiskan (1918), Till de feminina substantivböjningarnas historia (i: Festskrift til Hj. Falk, 1927), särskilt s. 95 f.

ning, »Hell, möarnas mö!» som är poetiskt färgad, »hevet över dagliglivets tale». Måste man trots allt räkna med »forkortet skrivemåte», kanske ej alldeles onaturlig under en språklig övergångsperiod?

Den granskning som här utförts, är ett försök att komma Magnus Olsens uppfattning till mötes, så långt det från granskarens utgångspunkter har varit möjligt. Det finns i denna uppfattning, både då det gäller Setre-inskriftens tolkning och den nordiska språkutvecklingen, åtskilliga osäkra moment. Det har Magnus Olsen icke heller förnekat eller fördolt. Tvärtom är hans framställning, hur energisk den än är, full av uttalade förbehåll, som en läsare är skyldig att beakta. Vi befinna oss i fråga om de nordiska språkens äldsta historia ofrånkomligen för närvarande i en vetenskapens dilemma. Och det är nog riktigtast att tillsvidare icke ge sken av större säkerhet än situationen faktiskt medger. Men även den, som icke förmår att fullt dela Magnus Olsens positiva inställning, instämmer livligt i de ord, varmed han avslutar sin undersökning: »Det har i det lange l p lite   si hvilken tro den enkelte forsker står frem og bekjenner. Det viktige er at vi stadig er i arbeide med vårt materiale, — med håp om nye fund og dermed nye forskninger som vil gi øket klarhet.»

Elias Wessén.

Nat. Beckman, V steuropeisk syntax. Några nybildningar i nordiska och andra v steuropeiska språk. G teborg 1934. 44 s. (Göteborgs h gskolas  rsskrift XL. 1934: 4.)

Forskningen inom den äldsta germanska syntaxen  r av flera sk l synnerligen vanskelig. Åtskilliga av de äldsta texterna utgöras av översättningar, varför de måste lämna oss i ovisshet om vad som verkligen varit översättarens eget språkbruk. Även i fråga om originalarbeten  r det i regel svårt att avgöra, vad som tillhör främmande språkbruk eller inhemskt, i egentlig mening levande språk. En text av det f rre slaget  r Wulfilas bibelöversättning, till den senare typen h r exempelvis den fornsvenska Erikskrönikan. Vid undersökningen av  vers ttningarnas syntaktiska fenomen bliva endast avvikelserna från förlagan beviskraftiga, under det att vid övriga texter förhållandena oftast äro av synnerligen komplicerad art. För deras vidkommande måste den komparativa undersökningen utvidgas till att omfatta ett relativt stort antal företeelser inom ett icke alltför begränsat språkområde.

Ett nytt bidrag till diskussionen av syntaktiska företeelser tillhörande den senare typen utg r den skrift, som författaren,

Nat. Beckman, betitlat Västuropeisk syntax. Benämningen »väst-europeisk» motiverar han därmed, att han här anfört »ett antal för fornspråken (relativt) främmande företeelser, som numera äro utbredda över ett större område inom den antydda delen av vår världsdel och icke hejdats av gränsen mellan germanskt och romanskt». De romanska språken ha fått representeras huvudsakligen av franskan, endast undantagsvis av något av de andra.

Någon motsvarighet till Beckmans skrift finnes icke, såvitt anmälaren har sig bekant. Den närmaste parallellen, Ferdinand Sommers Vergleichende Syntax der Schulsprachen, bygger på ett i flera avseenden skiljaktigt material och äger ej historiskt syfte.

De problem i den västuropeiska syntaxen, som Beckman upptager till behandling, gälla bestämda och obestämda artikeln, bisatser styrda av preposition, svarpartiklarna (sv.) *ja, jo, nej*, prepositioner fungerande som infinitivmärke, obest. pron. *man*, inversionen som uttryck för direkt fråga, det formella subjektet, utvecklingen av satstypen *det är jag* samt uppkomsten av den emfatiska omskrivningen av typen *det var jag, som slog sönder glaset*. Åt de båda sistnämnda företeelserna, vilka f. ö. intimt sammanhånga med vissa av de föregående, ägnas den utförligaste behandlingen (s. 22—43), under det att flertalet av de ovannämnda syntaktiska nybildningarna i enlighet med undersökningens syfte blott skisserats för att antyda den allmänna utvecklingen.

Av särskilt intresse äro de syntaktiska företeelser, som icke låta sig förklara varken som gemensamt arv eller som resultat av någon inbördes påverkan utan måste tillskrivas parallell språk-utveckling. Den senare kan nämligen förklaras på olika sätt. Mest tilltalande är att tänka sig, att det i tvenne språk under likartade förutsättningar uppstått likartade språkliga behov, varefter samma psykologiska lagar betingat den parallella utvecklingen i båda språken; på detta sätt förklaras t. ex., att vissa ord (prepositioner etc.) i åtskilliga språk efter flexionssystemets förfall fått övertaga kasusändelsernas roll. Mera problematiskt förefaller antagandet, att ett underkuvat folks syntax influerat på erövrarnas, en förklaring, som Beckman tillgriper för vissa syntaktiska nyskapelser: »I flere fall synes det keltiska inflytandet, resp. det keltiska substratet, vara omöjligt att resonera bort». Dessa syntaktiska novationer — det gäller bestämda artikeln, det ur preposition utvecklade infinitivmärket samt »utbrytningen» — vilka alltså av Beckman tillskrivas förekomsten av en ursprunglig keltisktalande befolkning, som tillämpat keltiska språkvanor vid övergång till germanska eller romanska språk, synas emellertid för sin förklaring knappast tarva denna substrathypotes. Det finns flera omständigheter, som göra, att man ogärna tillgriper denna förklaring. Hur kommer det sig t. ex., att engelskan och franskan

inhålla så få keltiska ord, ehuru givetvis ett ord lättare än en syntaktisk förbindelse bör kunna tränga upp från ett underkuvat folks språk? Varför brukas den nordiska utbrytningsfiguren senast och i minsta utsträckning på Island, ehuru just här det keltiska inflytandet varit särskilt starkt? Vad infinitivmärket beträffar, brukar gotiskan *du*, varvid varken keltiskt eller grekiskt inflytande är tänkbart, och ej heller bestämda artikeln är typiskt västeuropeisk utan brukas både i grekiskan och i en del balkanspråk. Även om sålunda en viss syntaktisk företeelse kan beläggas i keltiskan, är det icke därmed sagt, att den som översättningslån trängt in i det segrande folkets språk. När finlandssvenskans syntax (i likhet med dess övriga grammatik) överflödar av fennicism eller när vissa sinsemellan obesläktade balkanspråk förete egendomliga överensstämmelser, så förutsätter detta talrika och omfattande generationer av tvåspråkiga individer, vilka tänkt på finska men talat svenska etc. Något dylikt torde knappast kunna påvisas i fråga om den keltiska folkstocken, då ju det keltiska substratets inflytande måste förläggas huvudsakligen till förlitterär tid och således icke kan direkt spåras i källorna.

Den av Beckman skisserade problemställningen innebär dock säkerligen en tacknämlig uppgift. Det vore av största vikt för kännedomen om Västeuropas äldsta syntaktiska förhållanden att få substratfrågan utredd på denna punkt. Även om resultatet bleve övervägande negativt och det skulle visa sig, att novationerna huvudsakligen måste förklaras genom ett inom flera språk likformigt verkande uttrycksbehov — vilket i främsta rummet resulterat i ett mera utvidgat bruk av småord: artiklar, pronomen, prepositioner etc. — så vore det ändå värdefullt, om detta dunkla och svåråtkomliga substrats roll bleve reducerad till sina riktiga proportioner.

I likhet med det nu antydda problemet vore säkerligen åtskilligt av vad Beckman berör i sin skrift, värt att upptagas till närmare granskning. För de nordiska språkens vidkommande är början gjord med bl. a. undersökningar av artiklarna samt *det* ärkonstruktioner av skilda slag. Men i fråga om den sistnämnda uttryckstypen vore det t. ex. av stort intresse att undersöka uppkomsten och utvecklingen av vissa med de emfatiska satserna sammanhängande uttryck, vilka regelbundet uppträda som inledningsfraser i folkvisan, den folkliga berättelsen o. dyl. och vilkas korreiatförhållanden ofta äro flertydiga, t. ex. *Thet var Ebbe skameson, han later sala sina hästar* (Visb.). *Det var en gång en förmiddag, Jon och drängen skulle köra upp i ängagärdesbackarna* (Sv. Im.). *Dhet är intet länge, at Kattan samm öfwer Sundet, rumpen är ännu wåat* (Grubb) etc. Även de av preposition styrda bisatserna erbjuda viktiga problem; de fornsvenska sat-

serna av denna typ med temporal innebörd har anmälarer underkastat en rätt vidlyftig — ännu opublicerad — granskning. Lockande förefaller även undersökningen av svarpartiklarna *ja, jo, nej*, indef. pron. *man* samt inversionen i direkt frågesats.

I likhet med Beckmans övriga arbeten innehåller även denna framställning en mängd lärrika och intressanta detaljer.¹ Det vore att hoppas, att de av Beckman nu givna uppslagen måtte fullföljas — och helst i hans egen sakliga och fördomsfria anda.

Birger Bjerre.

Studier tilegnede Verner Dahlerup paa femoghalvfjerdsaaarsdagen den 31 Oktober 1934. Udgivet af Danske Folkemaal og Sprog og Kultur.

Till de Studier, som tillägnats Verner Dahlerup på hans 75-årsdag, ha bidrag lämnats av ej mindre än 32 författare. Det begränsade utrymmet för en anmälan tillåter därför endast ett kort omnämmande av de olika bidragen. Huvudparten av uppsatserna ägnas, som sig bör, åt danskt språk och danska förhållanden.

Paleografiska spörsmål avhandlas i tre uppsatser. J. Brøndum-Nielsen 'Om middelalderlig Nedskrivning efter Diktat' framdrager — vid sidan av dialektblandningen — vissa avskrivare i den äldsta danska bibelöversättningen (hskr. Thott 8,2° fr. slutet av 1400-talet), vilka med tämligen stor säkerhet kunna karakteriseras som hörfel, varav följer, att handskriften sannolikt nedskrivits efter diktat. — Karl Martin Nielsen 'Et lovhaandskrift og dets forlæg' jämför hskr. B 72 av Skånelagen med dess sannolika förlaga B 69 och påvisar, att den rörande ordföråd, ordfogning och ordböjning följer förlagan, under det att ortografien i stor utsträckning är avskrivarens. — E. Kroman 'Et Par

---

¹ Anmälarer vill reservera sig i åtminstone en detaljfråga, Beckmans uppfattning av den i förbigående omnämnda ordstävstypen *Dä ä kaffe, som smakar, sa kärningen, drack lut* (a. a. s. 31). Den sista satsen är alldeles icke "en klar bisats", även om den ibland utbytes mot temporalsats och (mera sällan) relativsats, utan i enlighet med sin uppkomst en parataktiskt vidfogad huvudsats; utanför svenskan, i t. ex. norskan och danskan, är också subjektörsedd huvudsats det vanliga. Med större rätt skulle den av Beckman icke omnämnda *het*-konstruktionen, t. ex. *Ask veit ek standa, heitir Yggdrasill* (Vsp.). *Tha swarade en swen heet erengisl plata* (EK), kunna göra anspråk på bisatskaraktär.

senmiddelalderlige Haandskrifter fra Skovkloster' fastställer proveniensens för hskr. Gks 3130 av Valdemars och Eriks själländska lagar och den själländska kyrkolagen samt hskr. Stockh. C 64. Båda ha nedskrivits i benediktinklostret Skovkloster — nuvarande Herlufsholm — vid Næstved på föranstaltan av klosterföreståndaren Oluf Pedersen, som blev abbot 1488 och dog 1503. — Av teknisk lexikalisk art är H. Juul-Jensens bidrag om 'Den lexikalske udnyttelse af efterleddet i sammensætninger'.

Fonetik, ljudhistoria och dialekt. Poul Andersen undersöker 'några fel' i Rasks ljuduppfattning. Resultatet är, att Rask ibland verkligen har gjort sig skyldig till oriktig analys (*p, t, k* — *b, d, g*), men ofta beror hans osäkerhet eller hans särmeningar på egendomligheter i hans eget uttal, och väsentligare felsyn förekommer endast, då motsättningen mellan hans barndoms fynska dialekt och hans senare inlärdas riksspråksuttal förvirrat honom. — Aage Hansen 'Om lydudviklinger i sammensætninger' belyser några fall av onormal ljudutveckling i senare ledet av sammansättningar, t. ex. i ortnamn som *Assens, Horsens, Bolsker*, personnamn på *-sen* och appellativ som *stegers, bryggers, kowes, nøds*, och de psykologiska förutsättningarna härför. Framför allt betonas ordets vanliga bruk i vissa bestämda situationer, en viss miljö, som både den talande och den tilltalade äro förtrogna med och som gör, att man blir förstådd, även om uttalet är mindre noggrant och associationen med grundordet upphäves. — Kr. Hald 'Om Personnavnene i de danske Møntindskrifter' undersöker från fonetisk synpunkt personnamnen på danska mynt från och med Sven Estridsen och visar, att även om namnen äro nordiska, de dock gå tillbaka till engelsk språkform, att med andra ord myntmästarna stamma från de nordiska delarna av England. Något värde för dansk språkhistoria ha därför ej dessa namn. Förf. behandlar övergångarna *As* > *Os*-, *æi* > *a*, *ō* > *ou*, *t* > *d*, *ægh* > *æi*. — Peter Jørgensen 'Om nasalinskud i fremmedord' behandlar ord som *desentere* 'desertera', *bangenet* 'bajonett', *kantøffel* 'kartoffel', *fisentere* 'visitera', *rungenere* 'ruinera' med nasalinskott i trycksvag stavelse, som föregår stavelse med huvudakcent. Företeelsen, som är känd även från tyskt område, förklaras som ett försök att skydda den trycksvaga stavelsen från att alltför mycket försvagas eller helt reduceras. — Dialektala frågor behandlas av Ellen Raæ, som skriver om talgoxens namn i danska dialekter, N. T. Bjerregaard 'Nogle stedsadverbiers brug i ommersyssel', Chr. Møller 'Et Dialektdigt (av Thøger Larsen) i sproglig Belysning' och K. L. Kristensen 'Svundet og svindende fra et Folkemaal' (Hindsholm på Fyen). Marius Kristensen 'Abstrakte og konkrete verber i folkemaalene' visar på en vigtig faktor, som bidrager till att dialekterna försvinna.

Frånvaron av abstrakta verb som riksspråkets *svige*, *svigte*, *for-arge*, *styrke*, *dadle*, *ængste*, *begeistre*, *bebøjde*, *hævde* gör dem obekväma för det moderna kultursamhället, även för de dialektalande själva.

Ortnamnsproblem behandlas av Gunnar Knudsen 'Prepositioner i bornholmske Bebyggelsesnavne', Regnar Knudsen 'Vi og Vis i Stednavne' och Svend Aakjer 'Hilla, Hleidra og Skjalf', varjämte de beröras av H. P. Hansen 'Bleg-Blegjord-Blegkorn'. Regnar Knudsen ger i sin uppsats en översikt av de danska namnen med *vi* och *vis*, vilka i de flesta fall återföras till appellativ som *vidie*, *vik*, och hävdar nödvändigheten av historisk-topografiska undersökningar av vederbörande orter. Mot en sakral tolkning av *vi* i dessa namn är han starkt kritisk, och endast för tre, *Odense* på Fyen, *Viet* i Tirsted och *Viborg*, medger han möjligheten av en dylik tolkning. Andra möjligheter finnas dock även. *Viborg* (ä. *Wibiærgh*) kan sålunda betyda 'backarna på ömse sidor om viken'. *Visby* på Gotland innehåller *vis* 'äng' och har fått sitt namn efter den sumpiga svackan nedanför staden längs stranden. Vill man häremot hävda, att *Odense*, *Viborg* och *Visby* ha sakralt ursprung, har man enl. förf. »Bevisbyrden, og man maa have særlig gode Kort paa Haanden». — *Hilla*, *Hleidra* och *Skjalf* förekomma enligt Aakjer i sådant sammanhang, att man för dem har rätt att tänka på sakral innebörd. De återföras alla genom en etymologisk analys till en grundbetydelse lutande trävirke el. dyl., och förf. tänker sig, att de betecknat en träställning eller byggnad av trä för kultbruk. *Hilla* i *Onsild*, *Torrild*, *Nærild* är sålunda äldre *helpió, som är besläktat med isl. *hjallr* 'träställning, tribun' även 'tribun för sakralt ändamål' i *seidhjallr*, och det är tvivelaktigt, om det betyder 'gudahus av trä' eller 'tribun, varpå gudabilden är uppställd och där gudsdyrkan och trolldom utövas'. Det senare alternativet torde dock kunna utgå. En sejdplats var just intet lämpligt ställe för bebyggelse, och den ställning, varpå gudabilden vid gudstjänst var uppställd, torde ej ha burit namnet »hjallr». Det enda stödet härför är hämtat från Olaf d. heliges saga, där det heter: ok gorr undir honom (dvs. gudabilden) sem hjallr sé, ok stendr hann þar á ofan, er hann er úti. Gudabilden stod på ett slags träställning.

I en del uppsatser givas ordförklaringar. Gunnar Skov tolkar »et af Peder Laales 'dunkle' Ordsprog»: *Then Skæppe ær fuld maaldh, ther Gælleren sætter seg vppaa. Gælleren*, latin *mentor*, fattas som skrivfel för *Gælkeren* 'konungens högste ämbetsman i Skåne'. Ordspråket självt skulle i så fall härstamma från Skåne. — Knud B. Jensen förklarar hertig Knuts tillnamn *Lavard*, som endast finns i norska källor, vilka återge den slesvigska traditionen — samt i den holsteinska Helmodi Pres-

byteri *Chronica Slavorum* — som en regelrätt norsk översättning av det vendiska *knese*, en titel som hertigen bar som venderfurste, och Peter Skautrup upptar det omstridda 'Fylling på sandemænd' i Jyske lov till förnyad prövning. Efter en granskning av hela processordningen kommer han till det resultat, att Kolderup-Rosenvinges första men sedermera övergivna förslag är det riktiga. *Fylling* hör till *fylde* 'göra full, bringa till slut'. Sannemännens uppgift kunde icke slutföras förrän fyllingsmännen bekräftat, att förutsättningarna därför fullgjorts. — Kr. Sandfeld 'Paa godt og ondt' visar, att uttrycket såsom en språklig enhet lösgjorts ur Gen. 2: 9, i det att det i förbindelsen med 'kunskapens träd' felaktigt förts till ordet 'träd' i stället för till 'kunskapens', vilket från början motiverat prep. 'på'.

Grammatiska frågor behandlas av O. Jespersen, som visar på olika typer av gruppgenitiv i danskan, och Jørgen Glahder 'Genitiv paa -es i dansk'. -es uppfattas som en ny genitivbildning vid sidan av den gamla på -s. — Paul Diderichsen 'Om Brugen af det sammenfattende *pa* i østnordisk Lovsprog' hävdar — i motsats till Helmut de Boor —, att utelämnandet av det sammanfattande *pa* i efterleder med verbet i konjunktiv står i samband med subjektsförhållandena på så sätt, att om den inledande satsen innehåller en beteckning för den person eller sak, som tänkes som subjekt i en följande, formellt subjektlös sats, bilda de båda satserna en så fast enhet, att *pa* icke utsättes. Är däremot subjektet till konjunktionen utsatt, utsättes oftast *pa*, liksom då verbet står i indikativ. — Kr. Møller 'Nogle forstærkende Adverbialforbindelser i Dansk' utreder uppkomsten av de förstärkande förbindelserna *noget saa, nok saa, vel nok* och den roll de spela i modern danska. — Betydelsefulla frågor i modern danska behandlas av Erik Oxenvad 'Om nogle upersonlige Konstruktioner i Dansk' och Erik Rehling 'Om brug af passiv på dansk'. Den förre utgår från en sats som *Der kørte en Vogn forbi*, som med Ragnar Ljunggren uppfattas som en från logisk synpunkt subjektlös sats, en opersonlig konstruktion. Detta förklarar formen *os* i satsen *Der var kun os til Stede*, ordföljden i *Der skal ikke komme flere* och enhetsbetoningen i *Der blev sluttet Fred*. Konstruktionens karaktär förklarar ock, varför den förekommer endast vid verb eller förbindelser, vilkas usuella betydelse avbleknat till ett mera allmänt 'ha l. få existens', dvs. *vara* l. *bliva*, t. ex. *Der staar et Skab i Gangen* = *Der er et Skab* etc., samt varför i vissa fall ett verb endast i förbindelse med ett 'situationellt' verb kan konstrueras opersonligt. *Der sov en Mand her udenfor paa Gaden i Nat* användes ej men väl det utvidgade *Der laa en Mand og sov* etc. (= *der var en Mand og han sov*). Vidare belyses betydelse- eller stilskillnaden mellan konstruktioner som *Der ruger altid en Ørn*

paa utilgængelige Steder och *En Ørn ruger altid paa utilgængelige Steder*, *Der fløj en Svale forbi* och *En Svale fløj forbi* och andra med *der*-konstruktionen sammanhörande frågor. — Erik Rehling utreder tydligen på grundval av ett rikhaltigt material frekvensen av passivum i förhållande till aktivum, förutsättningarna för passivvändning, passivkonstruktionens stilvärde och stilkarakter samt betydelskillnaden mellan olika passivkonstruktioner i danskan. — Stilfrågor av annan art behandlas av Johs. Lollesgaard 'Fremmed og hjemligt i Ordforraadet i Schousbølles Saxo-Oversettelse' och av Harry Andersen 'Johannes V. Jensens Oversettelse af Egils Saga'. — Aage Rohmann återför det s. k. 'bornholmske fadervor' till en gammal smådedikt med detta namn från slutet av 1600-talet, vilken var riktad mot en ämbetsman på Bornholm.

Ole Widding 'Bemærkninger til Neckels dialektale Inddeling af de ældste islandske Håndskrifter' (i PBB 40) kritiserar Neckels användning av AM 279, a, 'Spákonoarfr', som bevismaterial. Neckels översikt av de svagtoniga vokalerna i denna hskr. är missvisande, då den utarbetats efter en otillförlitlig upplaga, i vilken handskriftens förkortningstecken godtyckligt upplöstes. Då i äldre isländska handskrifter med *e* som normal ändelsevokal för *i* även *i* sporadiskt förekommer, regleras detta av en vokalharmatisk tendens, så att *i* följer efter *i*, *y*, *ei*, *u* i stamstavelsen. Då denna vokalharmati ej uppträder som en genomförd regel utan endast som en tendens, kan den ej användas som dialektkriterium. — Utanför de nordiska språkens område faller Niels Haislunds 'Abstrakter og konkrete og artikelbrug på engelsk'.

Bidragen behandla sålunda vitt skilda ämnen och vittna om det allsidiga studium av modersmålet, som f. n. bedrivs i Danmark.

Johan Palmér.

J. de Vries: De skaldenkenningen met mythologischen inhoud. Haarlem 1934. 84 s. (Nederlandsche bijdragen op het gebied van Germaansche philologie en linguistiek. IV.)

Denne avhandling er et ledd i omfattende studier over gammelgermansk religion og mytologi som forfatteren har offentliggjort dels i Tijdschrift voor Nederlandsche Taal en Letterkunde, dels i Folklore Fellow Communications. Utgangspunktet for behandlingen av skaldenes mytologi er hos forfatteren, likesom hos Marius Kristensen i hans artikkel om samme emne, Acta phil. Scand. V, en tanke som er fremsatt av Axel Olrik: skaldenes stilling til det mytologiske stoff er vesentlig forskjellig fra Eddakvadenes; mens Edda-dikteren står fritt til stoffet, gir det form og altså kan være nydannende, må skaldene, dersom de vil bli forstått, i sine kjenninger holde sig strengt til de forestillinger som til enhver tid er almindelig kjent og akseptert. Denne så å si offisielle mytologi vil forfatteren prøve å få tak på, og i den hensikt har han gruppert det foreliggende materiale av skaldekjenninger etter innhold: Odin som krigsgud, som diktekunstens gud, som trollman; denne del av undersøkelsen er temmelig utførlig, og optar de første 60 sider. Den øvrige gudeverden er mere skjematisk behandlet. Innenfor hver gruppe er stoffet ordnet kronologisk, og resultatene er fremstillet grafisk. Billedet gir en utmerket bekreftelse på hvad alt tidligere forskere har hevdet: i tiden like før kristendommens innførelse er tallet av kjenninger med mytologisk innhold størst, så synker det plutselig ved år 1000, og mellom 1050 og 1150 nevner skaldene nødige de gamle guder. Etter 1150 begynner en ny stigning med den norrøne renessanse; denne setter forfatteren sikkert med rette i forbindelse med den samtidige bølge av klassisk ånd i det øvrige Europa. Kjenningene fra denne senere tid er for en stor del kalkeringer over dem vi kjenner fra skaldene før 1000; de beror på lærd tradisjon, ikke på folkelig tro. Forfatteren påviser at kjenningenes innhold veksler; i kristen tid bruker man helst farveløse *heiti* for gudene, mens navn som direkte minner om hedensk kultus, blir helt borte. Dette gjelder særlig tiden mellom 1000 og 1150; man sier ikke Odin, derimot finnes *Gautr*, *Yggr* o. l. Av dette kan man slutte at de religiøse forestillinger som knyttet sig til gudene ikke blev borte med kristendommens innførelse; den sky skaldene har for å nevne gudene viser at den gamle religion ikke er død, den er bare avskaffet og straffbar. Når derimot forfatteren ut fra skaldenes taushet om hedenske guder i tiden like etter kristendommens innførelse vil slutte at heller ikke Eddakvad av mytologisk innhold eller med hentyd-

ninger til den gamle gudelære kan være blitt til i denne tiden, men må være å datere enten før 1000 eller etter 1150, er det vanskeligere å følge ham. Her er en vesensforskjell; en skald dikter om samtidige personer og begivenheter; det er rimelig at han undgår å bringe inn forestillinger om hedenske makter; en Edda-skald forteller *forn froedi* som ikke angår ham og hans tid personlig. Forfatterens eksempler på denne nye Edda-kritikk virker heller ikke overbevisende. S. 9 ff. utreder han tanken »Odin som krigernes venn», »herre i Valhall»; den motsatte opfatning »farlig demon» skal være senere og kristen. Men da, sier han, er rimeligvis HHund. II, 34: *einn veldr Odinn qlu bolvi* diktet etter 1150; dessuten: »tuschenomstreeks 1000 en 1150 waagt geen skald den naam van Odin te gebruiken». Likedan bør hele *Baldrs draumar* settes etter 1150 på grunn av kjenningen *galdrs fadir*: skaldene hentyder aldri til Odin som trollman (s. 35 f.). Dersom vi skulde akseptere dette, måtte både *Grimnismál* og *Ljóðatal av Hávamál* slå følge over i 12te århundre, i det første er Odin netop den farlige *Yggr*. Det er heller ikke noen grunn til å tvile på at Egils lv. 4 er gammel fordi om skalden der bruker en kjenning som *regn Háars pegna* om dikt; denne strofen bærer så tydelige merker på Egils stil, at om den ikke er ekte, da er den ualmindelig godt eftergjort: her er det samme dobbeltspill av kjenninger og begreper som vi finner f. eks. i str. 1 og 2 av Hfl.: *ql* og dikterdrikk; *pileregn* — *oddskýs regn* — og regn av skaldemjød; i Hfl.: det virkelige hav og *Vidris munstrandar mar*, »diktet». Forfatteren strejfer videre forholdet mellom Snorre og hans kilder. Det stoff Snorre har som er nytt hos ham i forhold til de eldre kilder vi kjenner, skal han ha funnet i en lærd tradisjon som har holdt sig i et spesielt miljø, kanskje på bestemte steder — Odde? — gjennom den tause periode. Der er også de lærde spekulasjoner blitt til som man finner hos Snorre. Dette er sikkert et synspunkt som kunde lede til resultater om man bearbeidet stoffet nærmere. Derimot må man stille sig skeptisk overfor forfatterens uttalelse at vi har alle de Edda-kvad som fantes på Snorres tid samlet i vår Edda-codex. Snorre citerer jo vitterlig selv strofer fra kvad som ikke står der.

Materialet til undersøkelsen er tatt fra Finnur Jónsson, Skjalde-digtning B. I noen få tilfelle er E. A. Kocks Notationes Norroenæ trukket inn i diskussjonen. Slik som skaldeforskningen står for tiden, er det beklagelig at forfatteren ikke iallfall har lagt A-utgaven av Skjalde-digtning til grunn. De vidtgående slutninger som mulig kunde trekkes krever et pålitelig grunnlag. J. de Vries's bok viser at det er vel verdt å forfølge dette sporet.

Anne Holtsmark.

O. F. Hultman: Efterlämnade skrifter. Utgivna av Rolf Pipping. Första delen. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXVIII. Helsingfors 1931. 387 + VII sid.

I förordet till det här anmälda arbetet omtalas, att prof. Rolf Pipping efter prof. O. F. Hultmans bortgång den 31 maj 1929 på anmodan av professorskan Emmy Hultman genomgick den bortgångne forskarens vetenskapliga papper. Efter förfrågan från prof. R. Pipping åtog sig sedan Svenska Litteratursällskapet i Finland förlaget till O. F. Hultmans efterlämnade skrifter, samtidigt som det uppdrogs åt nämnda Pipping att ombesörja utgivandet. År 1931 utkom så första delen.

Det är givetvis ingen lätt uppgift att utge ett postumt arbete av vetenskaplig art. Pipping synes ha gått till väga med den största pietet och det bästa omdöme (se vidare redogörelsen i förordet sid. V ff.). Endast på en punkt tyckes mig tillvägagångssättet kunna diskuteras. Utgivaren har ej ansett det nödigt att kollationera exempelsamlingarna med källorna utan hållit det för tillräckligt att jämföra dem med manuskriptet (se sid. VII). Sannolikt skulle dock en del fel, som här och var anträffas, blivit avlägsnade, om en dylik kollationering skett. Jag anför här en del exempel, som jag antecknat.

Sid. 2: 1	står: <i>þg. 3.3,</i>	bör vara: <i>þg. 3.1.</i>
» 3: 1	» : <i>osater,</i>	» » : <i>osatir.</i>
» 5: 32	» : <i>B 39,</i>	» » : <i>B 39.1.</i>
» 6: 29	» : <i>þg. 2.2,</i>	» » : <i>þg. 12.2.</i>
» 8: 1	» : <i>qwærrir,</i>	» » : <i>quarrir.</i>
» 10: 29	» : <i>Kr. 5.1,</i>	» » : <i>Kr. 5.4.</i>
» 10: 38	» : <i>conungx,</i>	» » : <i>conunx.</i>
» 13: 16	» : <i>skilia,</i>	» » : <i>skiliæ.</i>

Rättvisligen bör dock framhållas, att jag ej anträffat något citat- eller tryckfel, som har någon betydelse för den avhandlade frågan.

Den nu föreliggande delen av Efterl. skr. innehåller huvudsakligen en redogörelse för behandlingen av palatalt *r* i fornsvenskan, ett ämne, varmed den bortgångne sysslade under flera år (se förordet sid. V ävensom A. Nordling i ANF 1932 sid. 204). Härtill har fogats en lectio praecursoria, en föreläsning, hållen vid författarens disputation i maj 1905. Denna föreläsning utgör i huvudsak en översikt av den vetenskapliga litteraturen rörande fornsvenskan. Av särskilt intresse är här en del uttalanden rörande språkformen i de fsv. urkunderna. Man hade, påpekar Hultman, sedan länge iakttagit, att språket i dessa icke är enhetligt. Detta förklarades gemenligen genom antagande av dubbelformer och endast i nödfall av dialektblandning. Gentemot detta framhåller H.: »Man måste utfinna metoder för att så vidt görligt skilja åt det som kommit från olika håll och sammanställa det som kommit från samma» (Efterl. skr. I sid. 384). Nödvändigheten av att utfinna dylika metoder är för vår tid lika uppenbar, som den var för H. 1905. Hur viktigt och resultatrikt detta arbete är, har H. visat, först i sitt arbete om Hälsingelagen och nu också i den stora avhandling om behandlingen av palatalt *r* i fornsvenskan, som utgör huvudparten (= 372 sidor av 387) i första bandet av Efterl. skr.

H:s avhandling om behandlingen av palatalt *r* i fornsvenskan är synnerligen omfattande, men den är tyvärr icke fullständig. H:s redogörelse omfattar endast den tidsperiod, som gemenligen kallas den äldre fornsvenska (tiden till omkr. 1375), och endast de större urkunderna från denna tid ha behandlats.¹ Att de gutniska urkunderna lämnats åsido, är ju begripligt, då språket i dessa vanligen behandlas skilt från den övriga fornsvenskan. Att bortfall av *r* efter svarabhakti ej behandlats, beror givetvis på att det saknas säkra exempel härpå i fornsvenskan² (se f. ö. A. Noreen Altschw. Gr. § 321 Anm. 8). Av mindre vikt torde vara, att vissa smärre ord saknas, såsom komp. *mer*, adv. *nær*, prep. *ur*, rel. *ær*. Av större betydelse är, att redogörelsen för behandlingen av pres. ind. sing. av svaga verb är ofullständig (se Efterl. skr. I sid. 334 ff.). Anmärkas kan slutligen, att de fall, där vi ha att göra med *R* uppkommet av *r*, ej medtagits. Dit höra *r*-stammar i nom. sing., prep. *firi(r)*, *ivi(r)*, *undi(r)*, *æpti(r)*.

H. har indelat materialet i grupper, som följa i denna ordning: nom. och ack. plur. av adj. och pret. part., nom. och ack. plur. av kardinaltal, nom. och ack. plur. av adjektiviska pronomina (utom *þæn*), nom. och ack. plur. av pron. *þæn*, nom. sing. av adj.

¹ Påpekas kan dock, att Cod. Havniensis av Södermannalagen ej tagits med.

² Om förhållandena i modern tid se särskilt B. Hesselman i Nysv. stud. 1931 sid. 203 f.

(typen *spär*), gen. sing. fem. av adjektiviskt böjda ord, nom. plur. av mask. samt nom. och ack. plur. av fem. subst. (utom best. form), nom. och ack. plur. av subst. i best. form, nom. plur. av pers. pronomina, nom. sing. av mask. subst. (typerna *bÿr* och *lækir*), nom. sing. mask. av pron. *hva(r)*, gen. sing. av subst. i obest. form, gen. sing. av fem. subst. i best. form, gen. sing. av pron. *hon*, dat. sing. av pers. pronomina, pres. sing. ind. av svaga verb (sista kapitlet ofullständigt).

Enligt H. har växlingen mellan *r*-försedda och *r*-lösa former i fornsvenskan reglerats så, att *r*-lösa former stått framför konsonant, *r*-försedda däremot framför vokal och *h* i pron. *han*, *hon*, *hans*, *hænna*¹ o. s. v. samt framför paus (detta främst vid satsslut). Synnerligen klart framträder denna lag i behandlingen av palatalt *r* i nom. plur. mask. och nom. ack. plur. fem. av adj. och pret. part. i olika urkunder.

I Dalalagen visar sig, att nom. plur. mask. av adj. och pret. part. i adjektivisk funktion i satsslut har *r* 13 ggr, i intet fall saknas *r*. Då ett dylikt ord är attribut till ett omedelbart följande ord, som börjar på vokal, förekommer *r*-försedd form 1 g., *r*-lös form 1 g. Framför konsonant däremot uppträder i dylikt fall *r*-försedd form 3 ggr, *r*-lös form 38 ggr. — Något annorlunda te sig förhållandena, då ett adj. eller pret. part. i nom. plur. mask. står som predikatsfyllnad eller som attribut till ett föregående ord. I detta fall uppträder framför vokal *r*-försedd form 7 ggr, *r*-lös form 4 ggr, framför konsonant åter *r*-försedd form 9 ggr, *r*-lös form 7 ggr. Att *r*-försedd form i detta sista fall förekommer så ofta, förklaras av H. därmed, att paus kunde förekomma även inom en sats och att dessutom den ljudlagsenliga fördelningen knappast kunnat uppehållas någon längre tid, sedan ljudlagen upphört att verka (se sid. 3 f.). — När till sist nom. plur. mask. användes i substantivisk funktion, förekommer i 2 fall *r*-försedd form, i 2 fall *r*-lös form, i alla exempel stå orden framför konsonant. — Vid fem. nom. och ack. plur. av adj. och pret. part. i adjektivisk funktion fördela sig exemplen nästan exakt efter H:s regel: i satsslut står *r*-form (2 ex.), likaså framför vokal (3 ex.), framför konsonant däremot endast *r*-lös form (dock ej mer än 1 ex.). En enda gång förekommer *r*-lös form i satsslut. Se f. ö. härom hos H. sid. 1 ff.

Ungefär på enahanda sätt äro *r*-lösa och *r*-försedda former fördelade i Västmannalagen. I substantivisk funktion förekommer dock i regel *r*-lös form av nom. plur. mask. i olikhet med vad fallet var i DaL, tydligen sammanhängande med att nom. plur. av mask. vokalstammar merendels saknar *r*. Framför vokal finnas

¹ Om att *h* är i dessa fall likställt med vokal se särskilt sid. 151 med not 1.

sålunda i detta fall 2 exempel utan *r*, inga med *r*, framför konsonant 4 utan *r*, 2 med *r*. Se f. ö. härom hos H. sid. 6 ff.

I Södermannalagen skiljer H. efter Robert Larssons föredöme på del I (= sid. 4—100 i Schlyters utgåva) och del II (= sid. 101—183). I SdmL I förmärkes ännu i huvudsak samma fördelning mellan *r*-lösa och *r*-försedda former som i DaL och VmL, dock att *r*-lösa former här äro proportionellt något talrikare. Högst betydande äro emellertid de avvikelser, som finnas i SdmL II. I denna handskriftsdel förekommer nom. plur. mask. i adjektivisk funktion i satsslut 9 ggr med *r*, 8 ggr utan *r*. Hos ord, som utgöra adjektivattribut till omedelbart följande ord och stå framför vokal, står *r*-lös form (endast 1 ex.), framför konsonant står *r*-form 1 g., *r*-lös form 5 ggr. Där orden stå som predikatsfyllnad eller som attribut till ett föregående ord, förekommer framför vokal *r*-form 3 ggr, *r*-lös form 6 ggr, framför konsonant däremot endast *r*-lös form (14 ggr). I substantivisk funktion förekommer nom. plur. mask. i ställning framför vokal 2 ggr utan *r* (andra ex. saknas), framför konsonant 3 ggr utan *r*, 3 ggr med *r*. Vad nom. ack. plur. fem. angår, saknas där alltid *r*. Så i satsslut (7 ex.), i attributiv ställning framför vokaliskt och konsonantiskt uddljud (resp. 4 och 4 ex.), i attributiv och predikativ ställning efter huvudordet framför vokal (3 ex.) och konsonant (1 ex.). Se härom hos H. sid. 12 ff.

Förhållandena i Östgötalagen erinra om dem i SdmL II. Former utan *r* äro där betydligt vanligare än sådana med *r*. Sålunda har nom. plur. mask. i adjektivisk funktion i satsslut *r*-form 9 ggr, *r*-lös form 22 ggr. I attributiv ställning före huvudordet står framför ord, som börja på vokal, *r*-försedd form 3 ggr, *r*-lös form 4 ggr, framför ord, som börja på konsonant, står alltid *r*-lös form (37 ggr). Som predikatsfyllnad eller attribut efter sitt huvudord står nom. plur. mask. framför vokal 7 ggr¹ med *r*, 16 ggr utan *r*, framför konsonant 4 ggr¹ med *r*, 18 ggr utan *r*. I substantivisk funktion står i regel form utan *r*: i satsslut 2 ggr, framför vokal 12 ggr, framför konsonant 13 ggr. Framför vokal står dock 1 g. form med *r*. Med avseende på nom. och ack. plur. fem. möter man i ÖgL samma förhållande som i SdmL II. Man finner nämligen endast *r*-lösa former: i adjektivisk funktion i satsslut 7 ggr, som attribut framför ord med konsonantiskt uddljud 30 ggr och som predikatsfyllnad eller attribut efter huvudordet i antevokalisk och antekonsonantisk ställning resp. 3 och 2 ggr, i substantivisk funktion 2 ggr (framför vokal och i satsslut). Se f. ö. hos H. sid. 22 ff.

¹ Exemplet *æru bønder skyldir han til kirkiu fœra* har här räknats med bland fall, där det efterföljande ordet börjar på vokal i anslutning till not 1 sid. 151.

I Magnus Erikssons landslag äro *r*-former ännu mera sällsynta. Nom. plur. mask. har sålunda i adjektivisk funktion i satsslut *r*-form 2 ggr, *r*-lös form 35 ggr. Som attribut till ett följande ord står alltid *r*-lös form (summa 40 ex.). Som predikatsfyllnad eller attribut till ett föregående ord står framför vokal *r*-form 1 g., *r*-lös form 25 ggr, framför konsonant likaledes *r*-form 1 g., *r*-lös form 25 ggr. Och i substantivisk funktion har nom. plur. mask. alltid *r*-lös form (s:a 18 ex.). Fem. nom. och ack. plur. sakna alltid *r* i alla funktioner och ställningar (s:a 39 ex.). Se härom hos H. sid. 27 f.

I Cod. Bureanus finnas så gott som endast *r*-lösa former såväl i nom. plur. mask. som nom. ack. plur. fem. En enda gång har ack. plur. fem. *r*-form (i satsslut). Se H. sid. 28 f.

Med Cod. Bur. stämman nära Magnus Erikssons stadslag och Smålandslagen, där endast *r*-lösa former finnas i alla funktioner och ställningar (se sid. 30 ff.).

Helt andra förhållanden möta vi i Uplandslagen, där *r*-former i alla ställningar äro regel. Nom. plur. mask. har sålunda i adjektivisk funktion i satsslut 39 ggr *r*-form, 1 g. *r*-lös form. Som attribut till ett omedelbart följande ord står framför vokal *r*-form 4 ggr, *r*-lös form 1 g., framför konsonant *r*-form 28 ggr, *r*-lös form 8 ggr. Där ordet står som predikatsfyllnad eller adjektivattribut efter sitt huvudord, står framför vokal *r*-form 22 ggr, *r*-lös form 2 ggr, framför konsonant *r*-form 33 ggr, *r*-lös form 2 ggr. I substantivisk ställning företer nom. plur. mask. endast *r*-form både i satsslut (3 ggr), framför vokal (9 ggr) och konsonant (8 ggr). Nom. ack. plur. fem. har likaså i regel *r*-form. I satsslut finnes i adjektivisk funktion endast former med *r* (4 ex.). Som attribut till ett följande ord förekommer framför vokal *r*-form 6 ggr, *r*-lös form 1 g., framför konsonant *r*-försedd form 12 ggr, *r*-lös form 5 ggr. Som predikatsfyllnad eller attribut efter sitt huvudord förekommer endast *r*-former, därav framför vokal 2 ggr, framför konsonant 2 ggr. I substantivisk funktion uppträda likaså endast *r*-former (1 g. framför vokal, 1 g. framför konsonant). Se härom H. sid. 32 ff.

Med UpL stämmer nära Hälsingelagen. Nom. plur. mask. uppträder där i adjektivisk funktion i satsslut genomgående (12 ggr) med *r*, som attribut till ett följande ord står framför vokal *r*-form (endast 1 ex.), framför konsonant *r*-form 9 ggr, *r*-lös form 3 ggr. Som predikatsfyllnad eller attribut efter huvudordet uppträder framför vokal *r*-form 14 ggr, *r*-lös form 2 ggr, framför konsonant *r*-försedd form 10 ggr, *r*-lös form 1 g. I substantivisk funktion uppträder endast *r*-former: i satsslut 4 ggr, i antevokalisk ställning 1 g. och i antekonsonantisk ställning 2 ggr. Hos nom. ack.

plur. fem. äro de *r*-lösa formerna vanligare, ehuru väl materialet är ringa. I satslut förekommer i adjektivisk funktion *r*-form 2 ggr, *r*-lös form 1 g. Som attribut till ett följande ord, som börjar på vokal, står endast *r*-lös form (blott 2 ex.), och framför ord, som börja på konsonant, står i 4 fall *r*-form, i 5 fall *r*-lös form. Som predikatsfyllnad eller attribut efter sitt huvudord står i ett fall *r*-form (framför vokal), i ett fall *r*-lös form (likaså framför vokal). I det enda fall, där nom. ack. plur. fem. uppträder i substantivisk funktion, förekommer *r*-form (framför konsonant). Se härom H. sid. 36 ff.

I Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagens lekmannabalkar ävensom i Vidhemsprästens anteckningar möta vi förhållanden, som nära ansluta sig till dem i Uppl. Former utan *r* äro över lag sällsynta, och där de förekomma, äro de i huvudsak inskränkta till ställning framför konsonant. Liknande äro förhållandena även i Bjärköarätten, ehuru där nom. ack. plur. fem. påfallande ofta uppvisar *r*-lös form (sammanlagt 8 fall med *r*, 5 utan *r*). Hos Lydekinus äro *r*-formerna likaså regel, men i senare delen (sid. 208—215 i Schlyters utgåva) finnas ganska många *r*-lösa former. Relativt talrika äro de *r*-lösa formerna även i Yngre Västgötalagens kyrkobalk. Nom. plur. mask. uppvisar 2 *r*-former (1 i satslut och 1 framför vokal) och 3 *r*-lösa former (1 g. framför vokal, 2 ggr framför konsonant). Dessutom finnes en enda form ack. plur. fem., som saknar *r* (framför vokal). Se härom hos H. sid. 40 ff.

På detta sätt går H. igenom alla de ovan nämnda grupperna och finner, att *r*-former i huvudsak höra hemma i satslut samt framför vokal, *r*-lösa former däremot framför konsonant, ehuru väl frekvenstalen i olika fall äro rätt olika på grund av analogiska förskjutningar. Former utan *r* äro sålunda överlag vanligare hos nom. ack. plur. av kardinaltal, av adjektiviska pronomina och subst. i best. form än hos nom. ack. plur. av adj. och pret. part. Likaså äro *r*-lösa former vanligare, än man efter regeln skulle vänta, hos gen. sing. fem. av adjektiviskt böjda ord, gen. sing. av fem. subst. i best. form och av pronomenet *hon*. Fördelningen av *r*-lösa och *r*-försedda former av nom. ack. plur. av pron. *pæn* är högst olika. I adjektivisk funktion har detta pronomen oftare *r*-lös form än i substantivisk, oftare *r*-lös form i nom. ack. plur. fem. än i nom. plur. mask. I västgötakunderna förekomma i regel endast *r*-former, i Uppl och ÖgL finnas talrika exempel med *r* (i ÖgL dock endast i nom. plur. mask.), i HL, DaL, VmL, SdmL I är *r*-lös form regel och i SdmL II, Cod. Bur., MELL, MESTL och SmåL finnas endast *r*-lösa former (se sid. 94 ff.). Hos nom. plur. av pers. pronomina förekomma endast *r*-former i ÄVgL, YVgL, BjR och ÖgL, i UpL, HL och Vidh finnas både *r*-lösa och *r*-försedda former och i DaL, VmL, SdmL I och II, MELL, Cod. Bur. och SmåL finnas

endast *r*-lösa former (se sid. 231 ff.). På liknande sätt uppträda *r*-lösa och *r*-försedda former hos dat. sing. av pers. pronomina, ehuru väl i de flesta urkunder dessa ord äro illa eller alls ej belagda. I ÄVgL är sålunda *r*-form regel, i ÖgL finnas 3 ex. med *r*, 3 utan *r*, i YVgL, Lyd, Vidh, BjR (endast 1 ex.) och UplL (2 ex.) finnas endast *r*-former, i SmåL (2 ex.) och VmL (1 ex.) finnas endast *r*-lösa former (se sid. 330 ff.). Hos nom. ack. plur. av enstaviga konsonantstammar (typen *kōr*) och nom. sing. mask. av adj. (typen *spār*) äro exemplen så fåtaliga, att någon regel ej kan skönjas. En del andra resultat av H:s undersökningar må här också anföras. Hos nom. ack. plur. av subst. i obest. form märkes det egendomliga förhållandet, att mask. *i*-stammar i ÖgL, MELL, MESTL och Cod. Bur. oftare sakna *r* än fem. sådana. I SdmL I och II, ÖgL, MELL visar plur. av fem. subst. på *-ir* oftare *r* än de på *-ur*, i Cod. Bur., SmåL, YVgL ha däremot dylika på *-ur* oftare *r* än de på *-ir*. Anmärkningsvärt är ock, att nom. sing. av mask. subst. av typen *lækir* oftare bevarar nom. *-r* än samma form av typen *býr*.¹ Angående nom. sing. av pron. *hva(r)* (got. *was*) framhåller H., att det som indefinit eller interrogativt pronomen följt av ord, börjande på vokal, eller av relativet *sum* oftare uppvisar form med *r* än i andra ställningar. Hos gen. sing. på *-ar* av subst. i obest. form saknas *r* i alla urkunder i allmänhet i de fall, där ordet utgör attribut till ett följande ord på konsonant. Av pres. ind. sing. av svaga verb på *-ar*, *-ir* och lång vokal + *r* är tyvärr endast behandlingen av ÖgL utförd. Former med *r* uppträda även i detta fall oftare med *r* i satsslut och framför vokal än framför konsonant. Framför ett omedelbart följande objekt, som börjar på konsonant, står dessutom *r*-lös form oftare än eljest. I allmänhet står f. ö. *r* kvar i pres. sing. ind. av svaga verb, och bortfall finnes företrädesvis i SmåL och i Cod. Bur. (se härom tabellerna sid. 371 f.).

H:s uppfattning av behandlingen av palatalt *r* i fornsvenskan skiljer sig i åtskilliga hänseenden från meningar, som framställts av föregående (och även efterföljande) forskare. Den första lagen för bortfall av palatalt *r* uppställdes av A. Kock i Nord. tidskr. f. filol., Ny række 3 (1877—78) sid. 251, där det framhölls, att *r*, uppkommet av *z*, lätt föll i oaccentuerade ord. Utförligare behandlades problemet av samme författare i Svensk akcent 2 sid. 427 ff., där det menas, att »1) Bevarandet af *-r* i *siter* etc. och dess afnötning i *gömir* — *göme* etc. beror därpå, att *r* i *siter* var vokalliskt, i *gömir* konsonantiskt. 2) Frånvaron af levis synes hafva

¹ Detta sammanhänger givetvis, såsom H. sid. 243 framhållit, i främsta rummet med att subst. på *-ir* beteckna levande varelser, som ofta förekomma i nom.

bidragit till förlusten af *r* åtminstone i nysv. pl. på *-are* (*dommare*) etc.». Se a. a. sid. 431. Att accentueringen varit av betydelse för bortfallet av palatalt *r*, har Kock även senare gjort gällande (bl. a. i Sv. landsm. XI. 8, 1896, sid. 19 ff., ANF 1902 sid. 142 ff.). Enligt Brate Äldre Vestmannalagens ljudl. (1887) sid. 84 däremot skall *r* ha fallit framför konsonant och i paus men bibehållits framför vokal i satssammanhanget. A. Kock framställde i Nord. tidskr. f. filol., Ny række 9 (1889—90) sid. 184 f. i opposition häremot den meningen, att *r* föll »a) alltid i midljud före artikelns *n*», b) i slutljud 1) efter ett föregående *r* i samma ord, 2) »genom analogi-påvärkan ytterst ofta i sådana former, som vid sin sida hade närstående och för övrigt likalydande former utan *-r*». Dessutom skulle dock i DaL ställning i satsen såtillvida ha övat inflytande, som att när böjningsformer, som merendels bevara sitt *r*, undantagsvis förlora det, sker detta företrädesvis framför konsonant, och när böjningsformer, som i regel förlora *r*, undantagsvis behålla det, sker detta företrädesvis framför vokal. Enligt F. Tamm i Uppsalastudier (1896) sid. 29 skulle i ÖgL kunna spåras en sådan fördelning, att *r*-form stod företrädesvis i paus och framför vokal, *r*-lös form framför konsonant. Ottelin har för Cod. Bur. uppställt regeln, att *r* kvarstår efter vokal med starktryck, men i andra fall skall materialet enligt honom ej fördela sig efter någon regel (Stud. öfv. Cod. Bur. I, 1900, sid. 158 ff.). E. Olson har för ÖgL och fragmenten därav menat, att växlingen mellan *r*-lösa och *r*-försedda former reglerats dels av ställningen i satsen, dels av tryckförhållandena, så att *r*-försedd form företrädesvis står framför vokal och *h*, *r*-lös form däremot framför konsonant och i paus och relativt oftare i stavelse med levissimus (och levior) än i dylik med levis (ÖgL ljudl., 1904, sid. 187 ff., ÖgL 1300-talsfragm., 1911, sid. CXX ff.). Framhållas kan ock, att Olson trott sig i ÖgL kunna konstatera det förhållandet, »att i alla de fall, där *R* fullständigt eller delvis bortfallit, den föregående vokalen är etymol. lång, i de fall, där *r* alltid kvarstår, etymol. l. fakultativt på grund av relativt tonlös ställning kort» (ÖgL ljudl. sid. 173). I Skånelagen skulle man enligt N. Hänninger ha det förhållandet, att *r* bortfallit i enstaviga ord »efter etymologiskt lång vokal, om ordet är relativt oakcentuerat», i två- eller flerstaviga ord däremot har *r* fallit »inljudande framför konsonant och slutljudande i ord, som ingå såsom förra led i sammansättning (vars senare led börjar med kons.); dessutom överhuvudtaget efter *a* och troligen även efter *u*. Däremot kvarstår det efter *i*» (Fornskånsk ljudutveckl., 1917, sid. 254 ff., 264 f.). A. Noreen har formulerat reglerna för *r*-bortfall så, att *r* fallit »1. Midljudande mellan trycksvag vokal och en konsonant. — — — 2. Slutljudande: a) Om ett *r* förekommer i samma

eller föregående stavelse. — — — b) Efter trycksvagt *a* (men ej *i, u*) i vissa sydliga dialekter — — — c) Efter trycksvagt *a, i* (men ej *u*) och dessutom efter tryckstark lång (men ej kort) vok. Så i Smålandslagens huvudhandskrift — — — d) Efter trycksvagt (och i all synnerhet helsvagt) *a, i, u* och tryckstark lång (men ej kort) vok.» (så särskilt i östgötska handskrifter, t. ex. Birgittas autografiska anteckningar; se f. ö. Grunddr. av den fornsv. gr., 1918, § 62, Altschw. Gr., 1904, § 321). I denna ytterligt summariska översikt må till sist med förbigående av flera smärre behandlingar nämnas J. Brøndum-Nielsens uppfattning, enligt vilken *r* i forndanskan faller i relativt trycksvag ställning och särskilt framför konsonant, varvid dock analogiska förhållanden kunna inverka, så att *r* förekommer eller saknas i större utsträckning än väntat (Glda. Gr. II, 1932, sid. 356).

Uppfattningarna om behandlingen av palatalt *r* äro följaktligen högst divergerande bland forskarna. H:s mening sluter sig närmast till de åsikter, som företräts av Brate, Kock och Tamm. Att Brates uppfattning, att *r*-lös form skulle vara regel i satsslut, är oriktig, påvisades redan av Kock i Nord. tidskr. f. filol., Ny række 9 sid. 166 (märk även Tamm a. s.). Att *r*-form i satsslut är regel i DaL, framgår även klart av det material H. meddelar (se t. ex. strax ovan). Ett par skenbara undantag äro av intresse. Att pres. sing. ind. av svaga verb i ett flertal urkunder oftare visar *r*-lös form i satsslut än framför vokal, har sin förklaring däri, att ställning i satsslut i detta fall är betydligt mindre vanlig än ställning framför vokal och att vid en utjämning *r*-lösa former fördenskull hade betydligt lättare att tränga in i satsslut än i ställning framför vokal (se hos H. sid. 348 ff.). I ett enda fall kunde Brate synas ha rätt gentemot H., i avseende på nom. plur. obest. form av mask. subst. på *-ar* i DaL. Här förekommer i satsslut form med *r* 3 ggr, form utan *r* 10 ggr, framför konsonant finnas 2 former med *r*, 10 former utan *r*. Men även i antevokalisk ställning finnas här många exempel utan *r* (6 fall) och relativt få med *r* (3 fall). Se f. ö. hos H. sid. 151 f.

I likhet med åtskilliga av sina föregångare (särskilt Kock och Noreen) antager H., att en dissimilatorisk faktor gjort sig gällande vid *r*-bortfallet (se t. ex. sid. 201 not 1, sid. 221, 352 ff.). Dock synes H. snarast böjd för att anse, att dylikt bortfall av *r* ägt rum endast »där denna konsonant föregicks av en med *r* omedelbart föregången ändelsevokal» (sid. 355). Påpekas kan i detta sammanhang, att den talrika frekvensen av *r*-lösa former hos gen. sing. fem. av adjektiviskt böjda ord härigenom får en fullgod förklaring (H. har en annan förklaring, se sid. 140).

H. antager även, att *r*-bortfall främjats genom inflytande från närstående former (jfr härom särskilt Kock a. a. sid. 170 ff.). Att

mask. plur. av subst. på *-ar* i DaL och YVgL oftare sakna *r* än fem. dylika, antages sålunda bero på inverkan från ackusativens (se sid. 156, 211). Men i motsats till Kock hävdar H., att bortfallet huvudsakligen varit betingat av ställning framför konsonant och att analogiska inflytelser av nämnt slag endast varit av betydelse för *r*-formernas frekvens inom olika grupper. Att analogiska inflytelser haft betydelse för *r*-formernas förekomst, är också uppenbart. Att fem. *ō*-stammar i nom. ack. plur. oftare än *i*- och *ōn*-stammar sakna *r*, beror sålunda enligt H. på analogi från gen. och från mask. subst. på *-ar*, hos vilka *r*-lös form ofta fått en stark ställning genom inflytande från ack. plur. Och att nom. ack. plur. fem. av adjektiviskt böjda ord, kardinaltal och pron. *þæn* oftare saknar *r* än nom. plur. mask. av desamma, beror på analogi från ack. plur. mask. (väl även gen. plur.). Ibland förefalla dock H:s antaganden om analogisk utjämning ganska djärva. Så menar H. t. ex., att nom. ack. plur. av adj. och pret. part. skulle sakna *r* oftare än nom. plur. mask., därför att ack. sällan förekommer som predikatsfyllnad. Ack. plur. fem. kom därför att mestadels förete former med *r*, eftersom i attributiv ställning före huvudordet *r*-lös form var den vanligaste, och från ack. skulle sedan även nom. ha fått sin *r*-lösa form. Till någon del kan H. visserligen ha rätt, men rimligare förefaller den andra utvägen, som H. föreslår, att antaga inflytande från mask. ack. plur. (se f. ö. sid. 11 f.).

Å andra sidan synes analogisk utjämning kunna föreligga även i fall, där H. ej tänkt sig sådan. H. påpekar sid. 196, att pres. sing. ind. av svaga verb på *-ir* i Bur. ofta saknar *r*, och av tabellen sid. 371 f. framgår, att åtminstone pres. sing. ind. på *-ar* har *r* i större utsträckning. I moderna dialekter har man funnit liknande förhållanden (G. Billing Åsbomålets ljudl., 1889, sid. 42). Förklaringen härtill kan man söka i analogisk påverkan från konj. (så delvis Billing a. s.; jfr härtill G. Lech Skånemålens böjningslära, 1925, sid. 134; H. har en helt annan förklaring, varom mera nedan).¹ För Bur:s vidkommande får detta antagande en viss bekräftelse däri, att även pres. sing. ind. av verb med lång vokal + *r* där har *r*-bortfall i större utsträckning än pres. sing. ind. på *-ar* (dock ej i samma utsträckning som pres. sing. ind. på *-ir*; se H. sid. 371 f.; Valter Jansson Fornsv. legendariet sid. 222 f., 227 f., 231 f.). Konj. av verb på lång vokal skall nämligen sammanfalla med den *r*-lösa indikativens enligt en av H. uppställd lag (Hälsingelagen sid. 175).

Att accentueringen spelat någon roll för bortfall av *r*, har H.

¹ För ÖgL — där dock förhållandet är vida mindre iögonfallande — tänker sig dock H. den här nämnda förklaringen (se sid. 340).

ingenstädes antagit. Att så i enstaka fall kan ha varit fallet, skall här inte bestridas. Ett dylikt antagande har redan a priori sannolikhet för sig, då ju bortfall och assimilationer oftare inträffa i trycksvag ställning än eljest.¹ Men i det material H. framlagt finnes ingenting, som tyder härpå. Att nom. ack. plur. av kardinaltal, adjektiviska pronomina och delvis även pronomenet *pæn* i högre grad än nom. ack. plur. av adj. och pret. part. sakna *r*, har som H. framhåller sin giltiga förklaring däri, att de förstnämnda kategorierna äro mera sällsynta i predikat. ställn. och att det därför kan väntas, att *r*-lösa former här lättare kunna uttränga de *r*-försedda (se sid. 53 f., 80 f., 86 f., 91 f., 106 f.). På samma sätt förklaras också, att nom. ack. av subst. i best. form plur. oftast sakna *r* (sid. 231). Och då gen. sing. av fem. subst. i best. form i allmänhet uppvisar form utan *r*, är enahanda förklaring användbar, då gen. sing. fem. av adjektiviska pronomina i samma utsträckning uppvisa bortfall (sid. 316 f.). Det må här också framhållas en omständighet, som talar emot, att trycket spelat någon roll. I så fall borde man ju vänta, att bortfall oftare skulle visa sig hos verb än hos substantiv. Men förhållandet är det motsatta. Pres. sing. ind. av svaga verb uppvisar i betydligt större utsträckning kvarstående *r* än subst. och adj. (se tabellerna sid. 365 ff.). Vad materialet med *R* efter vokal med starktryck angår, består det av så fåtaligt representerade grupper, att det är svårt att se, om accenten i detta fall varit av någon betydelse. Se f. ö. vad som ovan nämnts om nom. ack. plur. av kardinaltal (*twēr*, *prīr*) och av pron. *pæn*, nom. sing. av adj. (typen *spār*), av subst. (typen *bīr*), och pron. *hwa(r)* och nom. ack. plur. av enstav. kons.-stammar (typen *kār*), personliga pronomina i dat. sing. och nom. plur., och pres. ind. sing. av svaga verb (typen *fār*).

En särskild uppmärksamhet förtjänar frågan, om bortfall av *r* kan sammanhänga med kvaliteten hos föregående vokal, såsom särskilt A. Noreen menar. H. har i allmänhet ej tänkt sig något dylikt. Och helt säkert med rätta. Att *r* ljudlagsenligt skulle falla efter föregående *a*, kan svårligen göras på allvar gällande. Då relativt många *r*-lösa former förekomma hos plur. på *-ar* av subst. och adj., kan detta, som ovan framhållits, bero på analogiska inflytelser.

¹ Jfr f. ö. förhållandena i moderna dialekter, varom se Kock Sv. landsm. XI. 8 sid. 20; L. Levander Dalmålet II sid. 75; P. Bogren Torpmålets ljud- och forml. sid. 125 och 150; A. T. Ålander Konsonanterna i Östergötlands folkmål II sid. 102 f. Att H. ej tagit hänsyn till accentueringen, kan åtminstone delvis sammanhänga med att de ord, där denna snarast kan tros ha varit av betydelse, ej behandlats, såsom prep. *ur*, *ivir*, pres. sing. ind. *ær* osv.

Ändelsen *-ur* förekommer ju endast hos nom. ack. plur. av svaga fem. Att *r* i detta fall i vissa urkunder saknas oftare än hos t. ex. fem. plur. på *-ir*, kan sammanhånga med historiska förhållanden eller analogiska utjämnings, varom mera nedan.

Mera invecklade äro förhållandena med avseende på ändelsen *-ir*. H. anser, att i Cod. Bur., SmåL och YVgL ett föregående *i* varit av betydelse för *r*-bortfallet (se sid. 195 ff., 211 f.). Särskilt tydligt tycks *r*-bortfallets beroende av föregående *i* framgå i Cod. Bur., där — såsom H. framhåller — *r* fullkomligt saknas i flera kategorier på *-ir* (nom. plur. mask. av adjektiviskt böjda ord och mask. subst.) eller i större utsträckning än hos jämförbara grupper (så hos fem. plur. och pres. sing. ind. på *-ir*). Men häri vill H. i motsats till äldre liknande meningar se ett under senare tid inträtt förhållande. Enligt H. skall i den dialekt, som representeras av sistnämnda handskrift, *R* efter *i* ha »bevarat sin palatalitet längre än efter andra vokaler, så att det hos dessa femininpluraler, men icke hos dem på ä. *-uR*, varit underkastat bortfall framför konsonantiskt uddljud ännu efter det att *R*-bortfallsmotsättningen börjat utjämnas, varigenom hos de förra utjämnings efter hand åter upphävts, ehuru endast för så vitt den återinfört *r*-former i nämnda ställning» (sid. 196). Samma förklaring skall enligt H. gälla för SmåL, där *r* saknas genomgående hos fem. plur. på *-ir* (14 ex.), hos dem på *-ur* däremot i 3 fall av 5, liksom även i YVgL, där fem. plur. på *-ir* några gånger, de på *-ur* däremot aldrig, sakna *r*, i vilket fall man enligt H. har att göra med ett tillstånd, som utvecklets först efter tiden för ÄVgL:s tillkomst (sid. 211 f.). Men här finnas betydande svårigheter.

Den enda urkund, vari en dylik motsättning tydligt kan iakttagas, är Cod. Bur.¹ I YVgL ha fem. plur. på *-ir* visserligen bortfall i något större utsträckning än de på *-ur*, men samma är förhållandet med *ō*-stammarna. Siffrorna äro följande 1) för *ō*-stammar: framför vokal och i satsslut 15 ggr med *r*, 1 g. utan *r*, framför konsonant 5 ggr med *r*, 2 ggr utan *r*; 2) för *i*-stammar: framför vokal och i satsslut 17 ggr med *r*, 3 ggr utan *r*, framför konsonant 7 ggr med *r*, 1 g. utan *r*; 3) för *ōn*-stammar: framför vokal och i satsslut med *r* 16 ggr (alla ex.), framför konsonant med *r* 6 ggr (alla ex.; se sid. 209 f.). Framhållas bör här också, att hos nom. plur. av mask. *i*-stammar finnas relativt många exempel utan *r*; framför vokal eller i satsslut finnes 1 ex. utan *r*, 5 med *r*, framför konsonant 2 ex. utan *r*, 6 med *r*. Och i YVgL har pres. sing. ind. på *-ir* i allmänhet *r* såsom i ÄVgL (sid. 371 f.). Att fem. *i*-stammar oftare än *ōn*-stammar sakna *r*, kan därför bero dels på ana-

¹ Ifrån yngre fsv. bör dock nämnas Cod. Bildstenianus (särskilt senare delen), varom se Valter Jansson Fornsv. legendariet sid. 208 ff.

logisk påverkan på fem. *i*-stammar från *ō*-stammar och mask. *i*-stammar, dels också på en strävan att av *ōn*-stammar använda pluralformer med *r*, då ju *r*-lösa dylika lätt kunna uppfattas som sing. Liknande äro förhållandena i SmåL. Plur. av svaga fem. sakna visserligen *r* endast i 3 fall av 5, medan fem. plur. av *i*-stammar alltid sakna *r* (14 ex.), men samma är förhållandet med *ō*-stammar (5 ex.; se sid. 196 f.). Några exempel av mask. *i*-stammar i nom. plur. finnas ej i SmåL. Då här även pres. sing. ind. på *-ir* i allmänhet saknar *r*, så måste observeras, att så också är fallet med pres. sing. ind. på *-ar* (se sid. 371 f.). Även i Cod. Bur. kan förhållandet, att *r* oftare saknas hos fem. *i*-stammar än hos *ōn*-stammar förklaras genom inflytande på de förra från *ō*-stammar och mask. *i*-stammar, då dessa här endast uppvisa former utan *r*. Att med H. anta, att *R* länge kvarstått som sådant efter *i* och att ändelsen *-ir* långt fram i tiden varit underkastad lagen om *r*-bortfall före konsonant, är särskilt för Cod. Bur. ett mindre lyckligt antagande, då i denna urkund i hithörande ord i regel står *e* (*i*-stammar äro i regel långstaviga). Dessutom är det för Cod. Bur:s vidkommande uppenbart, att de *r*-lösa formerna tillhöra avskrivarens dialekt, då *r*-försedda former endast förekomma i förra delen av handskriften, vilket H. ej tycks ha observerat. Den dialekt, som representeras av skrivaren av Cod. Bur., överensstämmer alltså i detta fall på det närmaste med SmåL:s.

Bortfall av *r* synes därför ej i någon urkund sammanhånga med kvaliteten hos föregående vokal. Se f. ö. härom även J. Brøndum-Nielsen Glda. Gr. II § 399 Anm. 1.

En jämförelse med gotiskan ger vid handen, att flera av de kategorier, som H. behandlar, historiskt sett skulle sakna *r*. Så nom. plur. mask. av adj. och pret. part., av kardinaltal, adjektiviska pronomen ävensom pronomenet *þæn*, av mask. subst. skola *an*-stammarna sakna *r* i nom. plur., av fem. subst. *i*-stammar i ack. plur., och hos *ōn*-stammar skall *r* saknas i nom. ack. plur. Av pres. sing. ind. av svaga verb bör första person sakna *r* av isländskan att döma. H. synes icke vilja medge, att dessa historiska förhållanden spelat någon roll vid växlingen av *r*-försedda och *r*-lösa former i fornsvenskan.

Enligt A. Noreen Altschw. Gr. § 416: 4 skulle den ursprungliga ändelsen *-a* i nom. plur. av *an*-stammar återfinnas i ÄVgL och DaL. För ÄVgL:s vidkommande förnekar H., att så varit fallet och tänker sig, att de *r*-lösa formerna bero på bortfall av *r* framför konsonant (sid. 200). Materialet är på grund av sin litenhet ej alldeles övertygande, men det ger utslag till förmån för Noreens uppfattning. I satsslut och framför vokal finnas 23 ex. med *r*, därav 10 *an*-stammar, 2 ex. utan *r*, båda *an*-stammar, framför konsonant

finnas 10 ex. med *r*, därav 7 *an*-stammar, 6 ex. utan *r*, därav 5 *an*-stammar (sid. 198). Av *a*-stammar finnas alltså i förra fallet 13 ex. med *r*, inga ex. utan *r*, i senare fallet 3 ex. med *r*, 1 utan *r*, för *an*-stammarna äro motsvarande siffror 10 och 2, resp. 7 och 5. Härtill bör läggas, att det enda exemplet med nom. plur. utan *r* av *a*-stam är ex. *øræ*, där dissimilatoriskt bortfall kan föreligga (jfr H. sid. 200 f.).

På liknande sätt ligga förhållandena till i DaL, varom H. f. ö. ej uttalat sig. Enligt H. ha vi i satsslut former med *r* 3 ggr, utan *r* 10 ggr, framför vokal former med *r* 3 ggr, utan *r* 6 ggr, framför konsonant former med *r* 2 ggr, utan *r* 10 ggr (sid. 151 f.). Men räkna vi *an*-stammarna för sig, få vi följande siffror. Av *a*-stammar i satsslut 6 ex. utan *r*, 3 med *r*; framför vokal 2 ex. utan *r*, 3 med *r*; framför konsonant 4 ex. utan *r*, 2 med *r*. Av *an*-stammar: i satsslut 4 ex. utan *r*, inga med *r*; framför vokal 4 ex. utan *r*, inga med *r*; framför konsonant 6 ex. utan *r*, inga med *r*.¹ Jfr f. ö. om *an*-stammar utan *r* i nom. plur. Brøndum-Nielsen Glda. Gr. II § 399 Anm. 2.

Det är desto mer förledande att tro, att *an*-stammarna delvis bevarat sin ändelselösa nom. plur., som liknande förhållanden även möta hos *ön*-stammarna. I VmL, SdmL I och II och MELL förekomma *r*-lösa nom.- och ack.-former hos *ön*-stammar oftare än hos fem. *i*-stammar, i ÖgL äro *r*-försedda former hos fem. *i*-stammar ungefär dubbelt så vanliga som *r*-lösa, hos *ön*-stammar däremot äro *r*-försedda former endast ungefär hälften så vanliga som *r*-lösa.² Härtill kommer, att det frånsett ÖgL är ytterligt svårt att i de olika urkunderna finna någon fördelning, så att *r*-former äro vanligare framför vokal än eljest. I SdmL II äro siffrorna 1) framför vokal och i satsslut: med *r* 10 ex., utan *r* 6 ex., 2) framför konsonant: med *r* 7 ex., utan *r* 3 ex. (se hos H. sid. 175). Det synes därför möjligt, att *ön*-stammarna relativt sent antagit *r* i flera dialekter. Då förstår man, varför *r*-lösa former ofta förekomma även framför vokal. Då *r* analogice infördes i pluralis, kunde detta ske företrädesvis i ställning framför vokal (en tendens till ett sådant tillstånd finnes i ÖgL), men i de flesta fall har *r* redan i äldsta tid inträngt i alla ställningar. Att *r*-former hos *ön*-stammar förekomma så ofta jämväl framför konsonant, kan förklaras därmed, att *r*-lösa former undvekos, då de ofta voro tvetydiga. Se f. ö. om *r*-

¹ Märk dock, att det i flera fall är svårt att avgöra, om det är fråga om *a*- eller *an*-stammar.

² H:s mening, att de talrika *r*-lösa formerna hos plur. av *ön*-stammarna skulle bero på analogi från den en gång förefintliga gen. på *-u* (se t. ex. sid. 165), synes mig föga sannolik. Se f. ö. om denna gen. plur. på *-u* A. Noreen Altschw. Gr. § 426: 4 b med Anm. 3.

lösa former i nom. ack. plur. av *ōn*-stammar A. Noreen Altschw. Gr. § 426 Anm. 2, Altisl. Gr., § 406 Anm. 5; Brøndum-Nielsen a. s.

I Cod. Bur., SmåL och YVgL saknas *r* hos nom. ack. plur. av fem. *i*-stammar oftare än hos *ōn*-stammar. Men detta kan, som ovan nämnts, bero på analogiska utjämnningar och ej på historiska förhållanden.

Besvärligt är att avgöra, huruvida hos nom. plur. mask. av adj. och pret. part., av kardinaltal, adjektiviska pronomina och pronomenet *pæn* i någon urkund avspeglas det ursprungliga förhållandet med *r*-lös form. Så antages t. ex. av A. Noreen Altschw. Gr. § 321 Anm. 4. Men det är svårt att i H:s material finna belägg för något sådant. Om så vore förhållandet, skulle man ju vänta, att *r* i dessa fall skulle uppträda betydligt mera sällan och mot reglerna. Men i intet fall synes så vara förhållandet. Nom. plur. av mask. subst. på *-ir* har ej oftare *r* än t. ex. nom. plur. av adj. och pret. part. eller adjektiviska pronomina. Det finnes dessutom omständigheter, som tyda på att fornsvenskan en gång stått på samma ståndpunkt som fornvästnordiskan.

I urkunderna från Östergötland och Småland är ju *r*-bortfallet talrikast. Men på den småländska Nöbbele-stenen anträffas formen nom. plur. mask. *þeir* (R. Kinander Kronobergs läns runinskr. sid. 65), och de östgötska runinskrifterna ha många hithörande exempel med *r* såsom *þeir*, *þer*, *huair*, *tuair* (E. Brate Östergötlands runinskr. sid. XXVI). Av intresse är då att lägga märke till, att i ÖgL ännu finnas åtskilliga exempel med kvarstående *r* i nom. plur. mask. av adjektiviskt böjda ord men att dylika exempel nästan fullkomligt saknas i de till tiden eller språkdräkten yngre ÖgL H, Cod. Bur., MELL och vadstenhandskrifter (se Olson ÖgL 1300-talsfragm. sid. CXXI f.). Det är alltså uppenbart, att de *r*-lösa formerna så småningom uttränga de *r*-försedda. Här för talar icke minst det förhållandet, att gutniskan i hithörande fall har *r* (se H. Pipping Guta lag och Guta saga, i ordboken under *aldr*, *annar*, *tuair*, *pann*, *þrir*, *vng* m. fl.).

Vad verben angår, är H:s framställning, som ovan nämnts, endast fragmentarisk. Ingenstädes synes han tänka sig, att någon skillnad skulle kunna förefinnas mellan första person å ena sidan och andra och tredje person å den andra. Men i den äldre fsv. litteraturen, som till huvudsaklig del utgöres av lagtexter, finnes första person endast sällan belagd. I Cod. Bur. finnas emellertid relativt talrika exempel av första person, och dessa uppvisa där relativt större antal belägg utan *r* än andra och tredje person, ett förhållande, som kan spåras även i den yngre handskriften av legendariet Bildstenianus (se Valter Jansson Fornsv. legendariet sid. 233 f.).

H. har alltså i ett par fall kanhända underskattat betydelsen av de historiska förhållandena. Det synes mig också, som om H.

icke alltid tagit tillräcklig hänsyn till den lokala och kronologiska fördelningen av former med och utan *r*.¹

Det var ju redan förut känt, och det blir genom H:s framställning än klarare, att *r*-former äro vanliga i urkunder från Västergötland och från Uppsverige. I urkunder från Östergötland och Småland äro däremot *r*-lösa former använda i regel eller i stor utsträckning (se tabellerna hos H. sid. 365 ff.). En mellanställning intages av SdmL, som i sin förra del närmast sluter sig till de uppsvenska urkunderna, i sin senare del till de östgötska. Enligt H. har ljudlagen om *r*-bortfall före konsonant verkat i alla de dialekter, som finnas representerade i våra urkunder, men dels har utjämningen fört till olika resultat på grund av att paus i satsen oftare inträtt i de nordligare dialekterna (se t. ex. sid. 15, 19, 24, 182), dels skulle *r*-former användas i skriftspråket i strid mot förhållandena i talspråket (se t. ex. sid. 35 f., 39, 46 f.). Att *r*-former använts på grund av en generalisering i skriftspråket, är i vissa fall synnerligen antagligt (t. ex. *pēr*, *wīr* i både ÄVgL, UplL och ÖgL), men det är med ett dylikt antagande svårt att förstå, varför fördelningen överlag blivit så regelbunden med allt större frekvens av *r*-former mot norr och väster. Om antagandet, att pauser i satsen inträtt oftare norrut, måste ju anmärkas, att ett dylikt förhållande väl är möjligt men oändligt svårt att styrka. En annan uppfattning, som närmare anknyter sig till formernas geografiska fördelning synes mig vara att föredraga.

Man kan tänka sig förhållandet så, att *r*-bortfallet framför konsonant i den äldsta svenska litterära perioden i många trakter vore statt i utbredning ifrån ett centrum i Östergötland och Småland. I detta centrala område har lagen medfört, att *r*-lös form i ett flertal fall segrat: hos pron. (dock ej plur. av pers. pron. och pron. *þæn*), kardinaltal och adj. i hithörande former, dessutom hos nom. plur. på *-ir* och *-ar* av mask. subst., plur. på *-ar* av fem. subst., gen. sing. av subst. på *-ar*. Att *r*-lösa former segrat hos adj., kardinaltal, pron. och gen. sing. på *-ar*, är begripligt, då ställning framför konsonant hos dessa är vanligare än ställning framför vokal och i paus. Det är alltså en för våra ögon försiggående utveckling, då ännu i ÖgL nom. ack. plur. av adj. och pret. part. många gånger uppträder med *r*, däremot i Cod. Bur., MELL, MESTL och SmåL ytterst sällan eller aldrig uppvisar *r*-form. Att *r*-lösa former segrat hos plur. av mask. subst., torde bero på analogi från akkusativen² och att plur. av fem. subst. på *-ar* sakna *r*, torde

¹ H. har tagit hänsyn härtill endast vid behandlingen av gen. sing. fem. av adjektiviskt böjda ord (se sid. 150).

² Då mask. subst. på *-ir* senare uppträda med *r*, föreligger här en yngre utjämning.

bero på analogi från mask. subst. på *-ar*.¹ Hos fem. plur. på *-ir* och *-ur* har ej inträtt någon dylik analogisk påverkan, varför *r*-formen här segrat. Men säkert föreligger här också påverkan från de relativt talrika fem. kons.-stammarna. Då i Uppsverige och Västergötland *r*-former äro talrika ännu i urkunder från samma tid, beror detta på att lagen om *r*-bortfall endast delvis börjat göra sig gällande. Men även härvidlag kunna skillnader av kronologisk art iakttagas. I ÄVgL äro sålunda *r*-försedda former vanligare än i de yngre YVgL (märk särskilt kyrkobalken) och BjR, och i UplL äro *r*-försedda former i allmänhet vanligare än i de till språkformen och väl även avfattningstiden yngre VmL, DaL och HL. Fortsättningen härav finner man i Norge, där *r*-former i äldre tid äro så gott som enarådande och där först omkring 1300 *r*-lösa former börja tränga in (A. Noreen *Altisl. Gr.* § 301:2 med litt.; D. A. Seip *Norsk Språkhist.* til omkr. 1370 sid. 179, 282 f.). Hur utvecklingen i senare tid fortlöpt, är här ej platsen att närmare utreda.²

Det framhölls ovan som ett karakteristikum för H:s arbete, att det söker att skilja ut det, som kommer från samma och från olika håll. En strävan i denna riktning är uppenbarligen den långt drivna uppdelningen i kategorier och grupper, varigenom det blir betydligt lättare att urskilja, vad som hänger samman med ljudlagsenlig utveckling och analogisk omdaning eller vad som beror på inverkan från olika förlagor, olika skrivare osv. H. skiljer därför efter R. Larsson på del I och II av SdML, av Lyd skiljer H. likaså på förra och senare delen (se not 2 sid. 47). Endast ett förbiseende är det väl därför, som gjort, att H. ej skiljer på förra och senare delen av *Cod. Bur.*, då här förefinnas betydande skillnader även i behandlingen av palatalt *r* (se härom Valter Jansson *Fornsv. legendariet passim*, t. ex. sid. 210, 227).

Man kan alltså på enstaka punkter vilja reservera sig mot H:s meningar, och om smärre enskildheter lär man väl alltid komma att tvista. Detta kan dock alls ej rubba den uppfattningen, att H:s ifrågavarande arbete är ett mästerverk och att först genom detta klarhet (åtminstone i huvudsak) vunnits över den invecklade frågan om *r*-bortfallet i fornsvenskan. Men H:s avhandling om palatalt *r* i fornsvenskan torde vara av betydelse även för

¹ Då gamla *ō*-stammar i modern östgötska ofta uppvisa *r*-former, beror detta sannolikt på yngre utveckling i samband med övergång *a* > *ä* i ändelser (jfr äv. B. Hesselman i *Stud. tillegn. E. Tegnér* sid. 346 not 1).

² För de östgötska förhållandena kan hänvisas till E. Olson *ÖgL* 1300-talsfragm. sid. CXX ff. För förhållandena hos Ericus Nicolai redogöres hos S. Henning Er. Nicolais Gerson-översättningar sid. 80 ff.

andra fall, än som där behandlats. H. visar här, att också företeelser, som te sig så regellösa och godtyckliga som *r*-bortfallet, genom ett ingående studium av resp. urkunder och genom ett noggrant särskiljande av olika kategorier, där analogien kan ha utövat påverkan, kunna framstå i betydligt klarare dager. Det kan väl ifrågasättas, om så icke är fallet även med andra omtvistade frågor inom nordisk och germansk grammatik (*i*-omljud, brytning, *a*-omljud på kort *i*, även synkope?).

Valter Jansson.

Till Red. insända skrifter:

- Islandsk Aarbog 1936. Udg. af Dansk-Islandsk Samfund. 9. Aarg.
Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie 1936. 1. Hæft. — Register
for aarene 1866—1933.
Acta Philologica Scandinavica. XI. Aarg. H. 1—2. 1936.
Árbók hins íslenska fornleifafélags 1933—1936. Reykjavík 1936.
Leuvensehe Bijdragen. XXVII* Jaarg. Afl. 3—4. Bijblad. 1935.
Budkavlen. Årg. XV. Nr 2. 1936.
Edda. Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning. Årg. 23. Bind XXXVI.
H. 3. 1936.
Fornvännen 1936. H. 2—4.
Indogermanische Forschungen. LIV. Band. H. 2—3. 1936.
The American Journal of Philology. Vol. LVII: 3—4. 1936.
Svenska landsmål ock svenskt folkliv. 1935. H. 1—5.
Maal og Minne 1936. H. 3—4.
Mémoires de la Société néo-philologique de Helsingfors. XI. Helsinki 1936.
Germanisch-Romanische Monatsschrift. Jahrg. XXIV. H. 5—10. 1936.
Modern Philology. Vol. XXXIII. Nr 4. 1936. — Vol. XXXIV. Nr 1. 1936.
Publications of the Modern Language Association of America. Vol. LI.
No. 3. 1936.
Philological Quarterly. Vol. XV. Nr 3. 1936.
Skírnir. Tímarit hins íslenska bókmenntafélags. CX. Ár. Reykjavík 1936.
Moderna Språk. Årg. 30. Nr 5—7. 1936.
Studia Fennica. Revue de linguistique et d'éthnologie finnoises. Tome II.
Helsinki 1936.
Danske Studier 1936. H. 1.
Nysvenska Studier. XVI. H. 2—5. 1936.
Nordisk Tidsskrift utg. av Letterstedtska Föreningen. Ny serie. Årg. 12.
H. 4—5. 1936.
Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Bd 73. H. 1—2.
1936.
Zeitschrift für Ortsnamenforschung. Bd XII. H. 1—2. 1936.
Zeitschrift für deutsche Philologie. Bd 61. H. 2—3. 1936.
Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund. Årsberättelse 1935—1936.
Lund 1936.
Svio-Estonica. Årsbok utgiven av Svensk-estniska Samfundet vid Tartu uni-
versitet. Tartu 1936.
Stranda. Stranda härads hembygdsförenings årsskrift. Tionde årgången.
1936. Stockholm 1936.

Annales islandici posteriorum sæculorum. Annálar 1400—1800. III. 4. Gefnir
út af hinu íslenska bókmenntafélagi. Reykjavík 1936. — Íslensk Miðaldakvæði.
Islandske Digte fra Senmiddelalderen udg. af Kommissionen for det Arna-
Magnæanske Legat ved Jón Helgason. B. I. H. 2. Kbhvn 1936. — Danmarks
gamle Landskabslove med Kirkelovene. Udg. af Det danske Sprog- og Litteratur-

selskab. Femte Bind. Eriks sjællandske Lov. Text 1—2. H. 4—5. Udg. af Peter Skautrup. Kbhvn 1936. — Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Sjette Bind. Eriks sjællandske Lov. Text 4. Udg. af Mogens Lebech under Medvirksomhed af Peter Skautrup. H. 3—4. Kbhvn 1936. — Syvende Bind. Valdemars sjællandske Lov udg. af Erik Kroman. H. 2. Kbhvn 1936. — Sønderjyske Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. 8. Levering. Kbhvn 1936. — Stiernhielms Hercules. Med kommentar utgivet af Erik Noreen. Lund 1936.

Agrell, Sigurd, Die pergamenische Zauberscheibe und das Tarockspiel. (K. Humanistiska Vet.-Sams. i Lund Årsberättelse 1935—1936. IV). 130 ss. Lund 1936. — Albeck, Ulla, Dansk Barok og Holberg. (Særtr. af Acta Philol. Scand. XI. 1936). — Andersen, Harry, Nogle sproghistoriske Bidrag. II. (Særtr. af Acta Philol. Scand. XI. 1936). — Ariste, Paul, Eesti keelt rootsiaegsete kohtute protokollidest. Avec un résumé: La langue estonienne dans les procès-verbaux des tribunaux à l'époque Suédoise. (Esti keele arhiivi toimetised. Publications des archives de la langue estonienne. Nr 6). Tartu 1936. — Arnholtz, A., und Reinhold, C. A., Einführung in das dänische Lautsystem mit Schallplatten. (Arbeiten aus dem Institut für Lautforschung an der Universität Berlin hrsgg. von D. Westermann. Nr 1). 100 ss. Berlin u. Leipzig 1936. — Brøndum-Nielsen, Johs., Fra gammel-dansk Lovsprog. (Særtr. ur Bidrag till nordisk filologi tillägn. Emil Olson 2/3 1936). — Eegholm, Axel, Metrische Beobachtungen mit besonderer Berücksichtigung der Versifikation im Nibelungenlied. 96 ss. Kopenhagen, Leipzig 1936. — Ekwall, Eilert, Studies on english place-names. (Kungl. Vitt. Hist. och Ant. Ak:s Handl. Del 42: 1). 221 ss. Stockholm 1936. — van Hamel, A. G., Ijslands Odinsgeloof. (Mededeelingen der Koninkl. Akad. van Wetensch., Afd. Letterkunde. Deel 82, Serie B, No 3). Amsterdam 1936. — Heger, Ladislav, Der bestimmte Artikel in einer Reihe von altgermanischen Denkmälern. (Věstník královské české společnosti nauk. Třída pro filosofii, historii a filologii. Ročník 1935. Č. VII). 123 ss. Praha 1936. — Helgason, Jón, Hannes Finnsson, biskup í Skálholt. 272 ss. Reykjavík 1936. — Hermannsson, Halldór, The problem of Wineland. (Islandica. Vol. XXV). Ithaca, New York, London, Oxford, Copenhagen, Reykjavík 1936. — Holmberg, Axel, Konstruerade ordformer och uttryck i 1700-talets grammatiska litteratur. (Særtr. ur Bidrag till nordisk filologi tillägn. Emil Olson 2/3 1936). — Holtsmark, Anne, En islandsk scholasticus fra det 12. århundre. (Skrifter utgitt av Det norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Kl. 1936. No. 3). 121 ss. stor 8:o. Oslo 1936. — Hruby, Arthur, Drei Studien zur Technik der isländischen Saga. 32 ss. Leipzig und Wien (Franz Deuticke) 1936. — Knudsen, T., og Sommerfelt, A., Norsk Riksmålsordbok. H. 19 (*kyjedettransportør* — *kommune*). Oslo 1936. — van Langenhove, George, Linguistische Studien I. (Rijksuniversiteit te Gent. Werken uitgegeven door de Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren. 77e Aflevering). XXV + 163 ss. stor 8:o. Antwerpen, Paris, 'sGravenhage [1936].

— Lehmann, Paul, Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters. 1. Stück. (Sitzber. der Bayer. Akad. der Wiss. Phil.-hist. Abt. Jahrg. 1936, H. 2). München 1936. — Lindqvist, Nat., Kirtel-körtel-krittlet. En ordgeografisk studie. (Särtr. ur Bidrag till nordisk filologi tillägn. Emil Olson 2/3 1936). — Dens., Engelbrektskrönikans tyske författare. (Särtr. ur Arkiv för nordisk filologi. Bd 52, 1936). — [Lindroth, Hjalmar,] Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län. IV. Ortnamnen i V. Hisings härad. X + 178 ss. + 1 kartpl. Göteborg 1936. — Dens., Bericht über Arbeiten auf dem Gebiete der Interpunktion. (IVe Congrès international de linguistes, Copenhagen 1936). Kbhvn 1936. — Ljunggren, K. G., Till de försäkrande adverbens betydelseutveckling i svenskan. (Särtr. ur Nysvenska Studier 1936). — Dens., Några olikheter mellan Olaus Petris och Peder Galles språkbruk. (Särtr. ur Bidrag till nordisk filologi tillägn. Emil Olson 2/3 1936). — Mackeprang, Mogens B., och Moltke, Erik, Guldhornene fra Gallehus. (Særtr. af Aarb. for nord. oldkyndighed og historie 1936). — Moltke, Erik, Greenland runic inscriptions IV. 8 ss. + 6 pl. (Medd. om Grønland. Bd 88, Nr 2). Kbhvn 1936. — Munksgaard, Ejnar, Om de fornisländska handskrifterna. Med särskild hänsyn till Flatöboken. (Skrifter utg. av Samfundet Sverige-Island. Nr 6). Stockholm 1936. — Olsen, Magnus, Runestenen på Barmen i Nordfjord. (Bergens Museums Årbok 1936. Hist.-antikv. rekke Nr 1). [Bergen 1936.] — Petersen, Jan, och Olsen, Magnus, Runesøkket fra Reve på Jæren. (Særtr. av Stavanger Museums årshäfte 1934 — 35). [Stavanger 1935]. — Peterson, P. N., Ordbok över Valldamålet. (Skr. utg. genom Landsmålsarkivet i Lund. 3). H. 2 (*dena* — *färpanting*). Lund 1936. — Philipsson, Ernst A., Die agrarische Religion der Germanen nach den Ergebnissen der nordischen Ortsnamenforschung. (Repr. from Publications of the Modern Language Association of America. Vol. LI. Nr 2. 1936). — Rooth, Erik, Det primära *i*-omljudet och frågan om muljerade konsonanter och *i*-epenteser i väst- och nordgermanskan. 34 ss. (Särtr. ur Vet.-Soc:s i Lund Årsbok 1935). Lund 1936. — Rosenfelt, Helmut, Nordische Schilddichtung und mittelalterliche Wappendichtung. (Sonderdr. aus der Zeitschrift für deutsche Philologie 61. 1936). — Saareste, Andrus, Hilinedud lastekeelest eestis. (Eesti keele arhiivi toimetised. Publications des archives de la langue estonienne. Nr 5 b). Tartu 1936. — Dens., Langage enfantin conservé par trois jeunes estoniens de onze, neuf et huit ans. (Eesti keele arhiivi toimetised. Publications des archives de la langue estonienne. Nr 5 b). Tartu 1936. — Sahlgren, Jöran, Gårdnamnen i Karlskoga socken. (Särtr. ur L. Dahlgren, Karlskoga historia). 1936. — Schütte, Gudmund, Gotthiod und Utgard. Altgermanische Sagengeographie in neuer Auffassung. Erster Band. (336 ss.) Zweiter Band. (372 ss.). Kbhvn och Jena 1936. — Selmer, Ernst W., Tysk lydlære for lærere og studerende. En innledning til Falk og Selmer: »Tysk Grammatik». 48 ss. Oslo 1936. — Sluyter, P. C. M., IJslands Volksgelooft. VIII + 191 ss. Haarlem 1936. — Springer, Otto, Die nordische Renaissance in Skandinavien. (Tübinger Germanistische Arbeiten, Sonderreihe: Studien zur nordischen Philologie. Hrsgg. von Hermann Schneider. Bd 22. Der Son-

derreihe Bd. 3). IX + 207 ss. Stuttgart, Berlin 1936. — Toll, Hans, Tre kronor-problemet. 18 ss. Stockholm 1936. — Wadstein, Elis, Birger Jarls-bilden i Sueciaverket. (Särtr. ur Rig, 1935, s. 177—187). — Dens., Birka-spörsmål. (Särtr. ur Fornvännen 1936, s. 122—125). — Dens., Roland als Name von Rechtssinnbildern. (Sonderausg. aus den Hansischen Geschichtsblättern. 61. Jahrg. 1936). 16 ss. — Weibull, Lauritz, Saxo inför Bestyrelsen av Det danske Sprog- og Litteraturselskab. (Särtr. ur Scandia. Bd IX. H. 2. 1936). — Wennström, Torsten, Tjuvnad och fornæmi. Rättsfilologiska studier i svenska landskapslagar. XVI + 590 ss. Lund, Leipzig, Kbhvn 1936. — Åkerlund, W., Några äldre svenska kraftuttryck. Ett bidrag till svordomens historia. (Särtr. ur Vet.-Soc:s i Lund Årsbok 1935). — Dens., Misstydda medeltida textställen. (Särtr. ur Bidrag till nordisk filologi tillägn. Emil Olson 2/6 1936). — Östergren, O., Nusvensk ordbok. H. 65—66. Stockholm 1936.